

TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI: AMALIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И РЫНКА ТРУДА: РАЗВИТИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ

Материалы международной научно-практической конференции

EDUCATION AND LABOR MARKET INTEGRATION: DEVELOPING PRACTICAL SKILLS

Materials of the International scientific and practical conference

BUXORO - 2026-yil, 22-iyun

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
BUXORO VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI
MAKTABGACHA, BOSHLANG'ICH VA MAXSUS TA'LIM
METODIKALARI KAFEDRASI**

**TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI: AMALIY
KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

**ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И РЫНКА ТРУДА:
РАЗВИТИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ**
Материалы международной научно-практической
конференции

**EDUCATION AND LABOR MARKET INTEGRATION:
DEVELOPING PRACTICAL SKILLS**
Materials of the International scientific and practical conference

**“KAMOLOT” nashriyoti
BUXORO - 2026-yil, 22-iyun**

UO'K 37:331.5(100)(063)

KBK 74.00я43

T12

Ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi: amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari / [Matn]: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya / Buxoro : “BUXORO DETERMINANTI”MCHJning Kamolot nashriyoti, 2026. - 272 b.

Mas'ul muharrir

S.S. To'rayeva p.f.b.f.d. (PhD), dotsent

Taqrizchilar

Sh.Sh. Olimov, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

B.Ya. Axmedov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Mazkur xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiya 2025-yil 7-noyabr kuni Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazida **“Ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi: amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish”** mavzusida zamonaviy ta'limni takomillashtirish maqsadida o'tkazildi va unga tegishli maqolalar to'plam sifatida jamlandi.

ISBN: 978-6206-802-06-8

Maqolalarda keltirilgan ma'lumotlar, ilmiy-nazariy fikrlarning mazmuni va ishonchliligi hamda imloviy savodxonligiga mualliflar mas'uldir.

© “KAMOLOT” nashriyoti

© Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Konferensiya dasturiy qo'mitasi

A. Xamidov –	Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori, p.f.b.f.d (PhD), rais
N. Aslanova –	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası mudiri, p.f.b.f.d (PhD), dotsent, a'zo
S. To'rayeva -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası dotsenti, p.f.b.f.d (PhD), a'zo
M. Narziyeva –	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo
G. Karimova -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi
D. Xamrayeva -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo
N. To'ymurodova -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi
G. Ochilova -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi
M. G'aniyeva –	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi, kotib

Konferensiya tashkiliy qo'mitasi

N.X. Aslanova –	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası mudiri, p.f.b.f.d (PhD), dotsent, rais
S.S. To'rayeva -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası dotsenti, p.f.b.f.d (PhD), a'zo
M.S. Narziyeva –	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo
G.Sh. Karimova –	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi, a'zo
D.B. Hamroyeva -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo
N.I. To'ymurodova -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi
G.O. Ochilova -	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi
M.H. G'aniyeva –	Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi, kotib
S.O. Oripov -	Markaz metodik ta'minlash bo'limi metodisti, a'zo

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASINING O'RNI**Xamidov Akmal Amrullayevich***Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori, p.f.f.d. (PhD)*

Globallashuv va raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi mehnat bozoriga yangi talablarni qo'yimoqda. Bugungi kunda ish beruvchilar nafaqat nazariy bilimlarga ega, balki amaliy vazifalarni mustaqil bajarish, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalariga ega mutaxassislarni talab qilmoqda. Shu sababli ta'lim tizimi oldida mehnat bozori ehtiyojlariga mos, raqobatbardosh va malakali kadrlarni tayyorlash vazifasi turibdi.

Ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi uzviy bog'liqlik iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mazkur integratsiya ta'lim jarayonining amaliyot bilan uyg'unlashuvini, bitiruvchilarning bandligini oshirishni va ish beruvchilarning malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishni ta'minlaydi.

Ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi – bu ta'lim muassasalari, ish beruvchilar, davlat tashkilotlari hamda boshqa manfaatdor tomonlarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, mehnat bozorining real ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlashni nazarda tutadi. Ushbu integratsiyaning pirovard maqsadi ta'lim mazmunini mehnat bozori talablariga moslashtirish asosida eng muhim amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishdan iborat. Shuningdek, bitiruvchilar va bo'lajak mutaxassisning ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytirish asosida ishlab chiqarish va ta'lim o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashdan iborat.

Zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda va talabalarda amaliy kompetensiyalarni shakllantirishdir. Amaliy ko'nikmalar mutaxassisning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonishiga xizmat qiladi. Amaliy ko'nikmalarning asosiy turlari sifatida kasbiy faoliyatga oid maxsus, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, kommunikativ, tanqidiy va kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyati, jamoada ishlash va liderlik ko'nikmalari e'tirof etiladi. Mazkur kompetensiyalarni rivojlantirish orqali yoshlar mehnat bozorida o'z o'rnini topishi va kasbiy faoliyatda yuqori natijalarga erishadi.

Ta'lim va amaliyot integratsiyasining samarali mexanizmlari sifatida bugungi kunda dual ta'lim tizimi keng joriy etilmoqda. Dual ta'lim nazariy bilimlarni ishlab chiqarish amaliyoti bilan uyg'unlashtiruvchi samarali model hisoblanadi. Ushbu tizimda ta'lim oluvchi vaqtining bir qismini ta'lim muassasasida, qolgan qismini esa korxona yoki tashkilotda amaliy faoliyat bilan o'tkazadi. Natijada bitiruvchi nafaqat bilim, balki real ish tajribasiga ham ega bo'ladi.

Ta'lim oluvchilarni real muammolarni hal etishga yo'naltirilgan loyihalarda ishtirok ettirish ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Stajirovka dasturlari esa nazariy bilimlarni amaliyotda sinab ko'rish imkonini beradi. So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Professional ta'lim tizimining takomillashtirilishi, dual ta'limning joriy etilishi, oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari hamkorligining kengaytirilishi ushbu yo'nalishdagi muhim qadamlardan biri hisoblanadi.

Kelgusida kompetensiyaviy yondashuvni yanada rivojlantirish, ta'lim dasturlarini muntazam yangilab borish, raqamli ko'nikmalarni shakllantirish, xalqaro tajribalarni joriy etish, bo'lajak yosh mutaxassislarning tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb vazifalar bo'lib qoladi. Natijada yoshlarning bandligi oshadi, mehnat bozorining ehtiyojlari qondiriladi va mamlakatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi professional inson kapitali shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Ismoilov R., Abduqodirov A. Ta'lim texnologiyalari va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2022.
2. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals. Paris, 2023.
3. OECD. Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Future. Paris, 2023.

1-YO'NALISH. MAKTABGACHA TA'LIM: TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

TRACK 1. PRESCHOOL EDUCATION: MECHANISMS FOR DEVELOPING CORE COMPETENCIES

1-НАПРАВЛЕНИЕ. ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Baytileuova G'ulzar Maxset qizi
Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisdá maktabgacha yoshdagi bolalar nutq rivojida raqamli multfilmlarning o'rni, xususan talaffuz shakllanishiga ijobiy va salbiy ta'sirlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli media muhitida bolalarning fonetik idrok, artikulyatsion harakatlar va nutq tempiga ta'sir etuvchi omillar ochib beriladi. Shuningdek, sifatli kontent tanlash va pedagogik nazoratning ahamiyati asoslab beriladi.

Annotation: This thesis examines the impact of digital cartoons on the pronunciation development of preschool children. It analyzes both positive and negative influences of digital media on phonetic perception, articulation, and speech tempo. The study also highlights the importance of selecting high-quality content and pedagogical supervision in supporting healthy speech development.

Аннотация: В данном тезисе рассматривается влияние цифровых мультфильмов на формирование произношения у детей дошкольного возраста. Анализируются положительные и отрицательные аспекты воздействия медиаконтента на фонетическое восприятие, артикуляцию и темп речи. Обосновывается важность педагогического контроля и отбора качественного контента.

Kalit so'zlar: raqamli multfilm, talaffuz, maktabgacha yosh, nutq rivoji, fonetik idrok, artikulyatsiya, media ta'siri, pedagogik nazorat

Keywords: digital cartoon, pronunciation, preschool age, speech development, phonetic perception, articulation, media influence, pedagogical control

Ключевые слова: цифровой мультфильм, произношение, дошкольный возраст, развитие речи, фонетическое восприятие, артикуляция, влияние СМИ, педагогический контроль

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining shakllanishi murakkab psixolingvistik jarayon bo'lib, bunda tashqi muhit, ayniqsa raqamli axborot vositalari muhim o'rin egallaydi. Zamonaviy bolalar erta yoshdan boshlab raqamli multfilmlar bilan faol muloqotga kirishadi va bu holat ularning talaffuz tizimiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Multfilmlar orqali bola tovushlarni eshitadi, takrorlaydi va nutqiy modellarga taqlid qiladi, bu esa uning fonetik rivojlanishida yangi tendensiyalarni yuzaga keltiradi.

Raqamli multfilmlarning ijobiy jihatlaridan biri shundaki, ular orqali bolalar to'g'ri talaffuz namunalarini eshitish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ayniqsa, professional dublyaj qilingan kontent bolalarning fonematik eshituvini rivojlantiradi, nutq tovushlarini farqlash qobiliyatini oshiradi va artikulyatsion apparatning moslashuvchanligini kuchaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ritmik

va takroriy dialoglarga ega multfilmlar bolalarda nutq tempini me'yorlashtirishga yordam beradi. Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, 3–6 yosh oralig'ida bolaning miyasi “taqlid orqali o'rganish” (mirror neuron system) orqali nutqni tez egallaydi. Multfilmlar aynan shu tizimni faollashtiradi. Agar kontent sifatli bo'lsa — bu jarayon tezlashadi, aks holda noto'g'ri talaffuz avtomatlashtiriladi. Ya'ni, bola noto'g'ri talaffuzni ham tez va mustahkam o'rganib oladi. [1]

Dolzarb yo'nalishlardan yana biri — “raqamli talaffuz modeli” tushunchasidir. Bugungi kunda ayrim bolalar real kattalardan ko'ra ko'proq multfilm qahramonlaridan nutq o'rganmoqda. Natijada “sun'iy nutq standarti” shakllanmoqda. Masalan, haddan tashqari ifodali, dramatik yoki cho'zilgan intonatsiya real nutqga ko'chib o'tmoqda. Bu esa nutqning tabiiyligini buzadi.

Shuningdek, “ekran vaqti – talaffuz sifati” o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Xalqaro tavsiyalarga ko'ra, 3–5 yoshli bolalar uchun kunlik ekran vaqti 1 soatdan oshmasligi kerak. Ammo muammo vaqtning o'zida emas, balki uning sifati va interaktivligidadir. Passiv tomosha qilish talaffuzni deyarli rivojlantirmaydi, interaktiv tomosha esa 2 barobar samaraliroq ekanligi kuzatilgan.

Yangi ilmiy qarash sifatida “mikro-dialog texnologiyasi” taklif etilmoqda. Bu usulga ko'ra, multfilm tomosha qilish jarayonida har 2–3 daqiqada to'xtatib, bolaga savol berish, so'zlarni takrorlatish va qisqa dialog tashkil etish tavsiya etiladi. Bu usul talaffuz aniqligini sezilarli darajada oshiradi

So'nggi yillarda xorijiy tadqiqotlar ushbu vositaning talaffuz rivojiga ta'sirini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, natijalar mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, AQSh, va Finlyandiya kabi davlatlarda olib borilgan ilmiy izlanishlar bolalar nutqiga media ta'sirining murakkab va ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. [2]

AQShda olib borilgan tadqiqotlarda aniqlanishicha, sifatli va pedagogik jihatdan ishlab chiqilgan multfilmlar bolalarda to'g'ri talaffuz namunalarini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Xususan, sekin va aniq talaffuz, takroriy dialoglar hamda musiqiy elementlarga boy kontent bolalarning fonematik eshituvini rivojlantiradi. Shu bilan birga, tezkor va haddan tashqari dinamik nutqqa ega multfilmlar aksincha, talaffuz buzilishlariga olib kelishi mumkinligi qayd etilgan.

Finlyandiya tajribasida esa media savodxonlikka alohida e'tibor qaratilib, bolalarga multfilmlarni ongli ravishda qabul qilish ko'nikmalari o'rgatiladi. Bu yondashuv orqali bolalar eshitayotgan nutqni tahlil qilish, to'g'ri va noto'g'ri talaffuzni farqlashni o'rganadi. Shu tariqa, talaffuz rivoji nazorat ostida va maqsadli tarzda shakllantiriladi.

Shu bois, mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimida raqamli multfilmlardan foydalanishda didaktik yondashuvni joriy etish zarur. Kontent tanlashda uning til sifati, talaffuz aniqligi, nutq tempi va psixologik mosligi inobatga olinishi lozim. Bundan tashqari, multfilmlarni ko'rish davomiyligini me'yorlash, bolani faol nutqiy jarayonga jalb etish va pedagogik monitoringni yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi [3]

Biroq, raqamli multfilmlarning salbiy ta'sirlari ham mavjud bo'lib, ular ko'pincha nazoratsiz va me'yoridan ortiq foydalanish bilan bog'liq. Xususan, tezkor nutq, noto'g'ri talaffuz yoki sun'iy ovoz effektlari bilan boyitilgan multfilmlar bolalarda tovushlarni noto'g'ri qabul qilishga olib keladi. Bundan tashqari, chet tilidagi multfilmlarni ortiqcha tomosha qilish natijasida interferensiya hodisasi yuzaga kelib, bola ona tilidagi tovushlarni noto'g'ri talaffuz qila boshlaydi. Bu holat ayniqsa ikki tilli muhitda o'sayotgan bolalarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Yana bir muhim jihat shundaki, passiv tomosha qilish jarayonida bola nutqiy faoliyatga kam jalb qilinadi, bu esa uning mustaqil talaffuz ko'nikmalarining sekin rivojlanishiga sabab bo'ladi. Innovatsion kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, agar bola multfilmni interaktiv tarzda — ya'ni kattalar bilan birgalikda muhokama qilish, takrorlash va rolli o'yinlar orqali o'zlashtirsa, talaffuz rivoji sezilarli darajada yaxshilanadi. [4]

Xulosa qilib aytganda, raqamli multfilmlar maktabgacha yoshdagi bolalar talaffuziga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil bo'lib, ular to'g'ri tashkil etilgan pedagogik muhitda nutq rivojini jadallashtiruvchi vositaga aylanishi mumkin. Aks holda esa, ular talaffuz nuqsonlari shakllanishiga olib keluvchi xavf omiliga aylanadi. Shu sababli, ushbu jarayonni ilmiy asosda boshqarish zamonaviy maktabgacha ta'limning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyot

1. N. M. Mahmudova. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi — Toshkent: “O‘qituvchi”, 2018. — 160 bet. [1]
2. Sh. Sodiqova. Maktabgacha pedagogika — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. — 256 bet. [2]
3. M. X. To‘xtaxo‘jayeva. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi — Toshkent: “Noshir”, 2017. — 200 bet. [3]
4. Dimitri A. Christakis. The Effects of Infant Media Usage: What Do We Know and What Should We Learn? — American Academy of Pediatrics, 2014.

INTERAKTIV O‘YINLAR ORQALI BOG‘CHA YOSHIDAGI BOLALARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Orinbayeva Gulparshin Kuralbay qizi
Qoraqalpog‘iston Respublika Pedagogik mahorat
markazi Maktabgacha, boshlang‘ish maxsus talim
metodikalari kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda interaktiv o'yinlarning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Bolalarning intellektual salohiyatini oshirishda zamonaviy va an'anaviy interaktiv metodlarning samaradorligi tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье освещаются роль и значение интерактивных игр в формировании навыков логического мышления у детей дошкольного возраста. Проанализирована эффективность современных и традиционных интерактивных методов повышения интеллектуального потенциала детей.

Abstract: This article highlights the role and significance of interactive games in shaping the logical thinking skills of preschool-aged children. The effectiveness of modern and traditional interactive methods in increasing children's intellectual potential has been analyzed.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta'lim, mantiqiy fikrlash, interaktiv o'yinlar, intellektual rivojlanish, sensorika, didaktik o'yinlar.

Ключевые слова: дошкольное образование, логическое мышление, интерактивные игры, интеллектуальное развитие, сенсорика, дидактические игры.

Keywords: preschool education, logical thinking, interactive games, intellectual development, sensory, didactic games.

Maktabgacha ta'lim yoshi-bolaning shaxs sifatida shakllanishi, uning aqliy va hissiy dunyosi jadal rivojlanadigan eng muhim davr hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bolalarga shunchaki tayyor bilimlarni berish emas, balki ularda mustaqil va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. [1] Mantiqiy fikrlash bolaga atrof-muhitni anglash, sabab-oqibat aloqalarini tushunish, qaror qabul qilish va muammolarni hal qilishda yordam beradi. Bog'cha yoshidagi bolalarda bu jarayon asosan o'yin faoliyati orqali kechadi. Shuning uchun ham ta'lim jarayoniga **interaktiv o'yinlarni** joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Interaktiv o'yinlarning ahamiyati

Interaktiv o'yinlar bolalarni qiziqtiradi, ularning diqqatini jamlaydi va o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Bunday o'yinlar orqali bolalar:

- Sabab va oqibat munosabatlarini tushunishni o'rganadilar [4];
- Predmetlarni taqqoslash va guruhlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar [5];
- Muammoli vaziyatlarda yechim topishga harakat qiladilar [6];
- Mustaqil fikrlash va xulosa chiqarish malakalarini egallaydilar [1];
- Xotira, diqqat va tasavvurni rivojlantiradilar [3].

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bosqichlari

Bog'cha yoshidagi (3-7 yosh) bolalarda mantiqiy fikrlash asosan ko'rgazmali-harakatli va ko'rgazmali-obrazli shaklda bo'ladi. Bola voqelikni ushlab ko'rish, ko'rish va o'yinlar orqali idrok etadi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. **Tahlil va sintez:** Buyumlarni bo'laklarga ajratish va ularni birlashtirish (masalan, puzzlar).
2. **Taqqoslash:** Buyumlarning o'xshash va farqli jihatlarini topish.
3. **Turkumlash (Klassifikatsiya):** Buyumlarni rangi, shakli, hajmi yoki vazifasiga qarab guruhlash.
4. **Umumiylikni topish:** Predmetlar guruhidan "ortiqchasini" chiqarib tashlash.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi interaktiv o'yinlar

1. "Ortiqcha predmetni top"

Bolalarga bir guruh rasmlar ko'rsatiladi. Masalan: olma, nok, banan va mashina. Bola qaysi rasm boshqalardan farq qilishini aniqlashi kerak. [5].

Natija: Tahlil qilish va taqqoslash qobiliyati rivojlanadi.

2. "Ketma-ketlikni davom ettir"

Tarbiyachi ma'lum bir ketma-ketlik beradi: qizil doira, ko'k doira, qizil doira, ko'k doira... Bola keyingi shaklni topadi.

Natija: Qonuniyatlarni aniqlash va mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmasi shakllanadi.

3. "Juftini top"

Shakllar, ranglar yoki predmetlarning mos juftlarini topish vazifasi beriladi.

Natija: Diqqat, xotira va mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash qobiliyati rivojlanadi.

4. "Labirint o'yini"

Bola qahramonni maqsadga yetkazish uchun to'g'ri yo'lni topishi kerak.

Natija: Rejalashtirish, muammoni hal qilish va fazoviy tafakkur rivojlanadi.

5. "Nima o'zgardi?"

Bir nechta predmet ko'rsatiladi, keyin ulardan biri yashiriladi yoki o'zgartiriladi. Bola o'zgarishni aniqlaydi.

Natija: Kuzatuvchanlik, xotira va tahliliy fikrlash rivojlanadi.

AKT va raqamli interaktiv o'yinlar-Zamonaviy bog'cha yoshidagi bolalar (Alfa avlodi) gadjetlarga juda qiziqadi. Shuning uchun planshet yoki interaktiv doska orqali o'rgatiladigan mantiqiy o'yinlar (masalan, shakllarni joyiga qo'yish, labirintlar) dars samarasini oshiradi.

Muhim eslatma: Raqamli o'yinlardan foydalanishda ekran vaqti kuniga 15-20 daqiqadan oshmasligi va tarbiyachi nazoratida bo'lishi shart.

Tarbiyachining roli-Interaktiv o'yinlarni tashkil etishda tarbiyachi quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

O'yinlarni bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos tanlash [1];

Har bir bolaning faol ishtirokini ta'minlash [2];

Rag'batlantirish va ijobiy muhit yaratish [3];

O'yin davomida yo'naltiruvchi savollar berish [4];

Bolalarning mustaqil fikr yuritishiga imkon yaratish [5].

Tarbiyachilar va ota-onalar uchun tavsiyalar

Bolada mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun quyidagi tamoyillarga amal qilish lozim:

Oddiyligidan murakkablikka: O'yinlarni dastlab oddiy shakllardan boshlab, asta-sekin murakkablashtirib borish kerak.

Muntazamlik: Mantiqiy mashqlar har kuni, qisqa vaqt davomida o'tkazilishi maqsadga muvofiq.

Erkinlik berish: Bolaga xato qilishiga imkon bering. Xatoni to'g'ridan-to'g'ri aytmasdan, "Seningcha, mana bu shakl bu yerga tushadimi? Kel, tekshirib ko'ramiz", deb yo'nalish berish lozim.

Xulosa qilib aytganda, interaktiv o'yinlar bog'cha yoshidagi bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda eng samarali vositadir. [6]. Bunday o'yinlar bolaning mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlardan chiqish va intellektual qobiliyatlarini charhlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini o'yin texnologiyalari asosida tashkil etish, kelajakda intellektual salohiyati yuqori bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalash paydevoridir.

Foydalanilgan adabiyot

1. Avliyakov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2012.
2. Xasanboyeva O.U. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Mavlonova R.A. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Prosveshcheniye, 1991.
5. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969.
6. Usmonboyeva M., To'rayeva D. Interfaol ta'lim metodlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.

RAQAMLI MULTFILMLARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TALAFFUZIGA TA'SIRI

Baytileuova G'ulzar Maxset qizi.
Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagogik mahorat
markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus
ta'lim metodikalari kafedra katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi bolalar nutq rivojida raqamli multfilmlarning o'rni, xususan talaffuz shakllanishiga ijobiy va salbiy ta'sirlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli media muhitida bolalarning fonetik idrok, artikulyatsion harakatlar va nutq tempiga ta'sir etuvchi omillar ochib beriladi. Shuningdek, sifatli kontent tanlash va pedagogik nazoratning ahamiyati asoslab beriladi.

Annotation: This thesis examines the impact of digital cartoons on the pronunciation development of preschool children. It analyzes both positive and negative influences of digital media on phonetic perception, articulation, and speech tempo. The study also highlights the importance of selecting high-quality content and pedagogical supervision in supporting healthy speech development.

Аннотация: В данном тезисе рассматривается влияние цифровых мультфильмов на формирование произношения у детей дошкольного возраста. Анализируются положительные и отрицательные аспекты воздействия медиаконтента на фонетическое восприятие, артикуляцию и темп речи. Обосновывается важность педагогического контроля и отбора качественного контента.

Kalit so'zlar: raqamli multfilm, talaffuz, maktabgacha yosh, nutq rivoji, fonetik idrok, artikulyatsiya, media ta'siri, pedagogik nazorat

Keywords: digital cartoon, pronunciation, preschool age, speech development, phonetic perception, articulation, media influence, pedagogical control

Ключевые слова: цифровой мультфильм, произношение, дошкольный возраст, развитие речи, фонетическое восприятие, артикуляция, влияние СМИ, педагогический контроль

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining shakllanishi murakkab psixolingvistik jarayon bo'lib, bunda tashqi muhit, ayniqsa raqamli axborot vositalari muhim o'rin egallaydi. Zamonaviy bolalar erta yoshdan boshlab raqamli multfilmlar bilan faol muloqotga kirishadi va bu holat ularning talaffuz tizimiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Multfilmlar orqali bola tovushlarni eshitadi, takrorlaydi va nutqiy modellarga taqlid qiladi, bu esa uning fonetik rivojlanishida yangi tendensiyalarni yuzaga keltiradi.

Raqamli multfilmlarning ijobiy jihatlaridan biri shundaki, ular orqali bolalar to'g'ri talaffuz namunalarini eshitish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ayniqsa, professional dublyaj qilingan kontent bolalarning fonematik eshituvini rivojlantiradi, nutq tovushlarini farqlash qobiliyatini oshiradi va artikulyatsion apparatning moslashuvchanligini kuchaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ritmik

va takroriy dialoglarga ega multfilmlar bolalarda nutq tempini me'yorlashtirishga yordam beradi. Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, 3–6 yosh oralig'ida bolaning miyasi “taqlid orqali o'rganish” (mirror neuron system) orqali nutqni tez egallaydi. Multfilmlar aynan shu tizimni faollashtiradi. Agar kontent sifatli bo'lsa — bu jarayon tezlashadi, aks holda noto'g'ri talaffuz avtomatlashtiriladi. Ya'ni, bola noto'g'ri talaffuzni ham tez va mustahkam o'rganib oladi. [1]

Dolzarb yo'nalishlardan yana biri — “raqamli talaffuz modeli” tushunchasidir. Bugungi kunda ayrim bolalar real kattalardan ko'ra ko'proq multfilm qahramonlaridan nutq o'rganmoqda. Natijada “sun'iy nutq standarti” shakllanmoqda. Masalan, haddan tashqari ifodali, dramatik yoki cho'zilgan intonatsiya real nutqga ko'chib o'tmoqda. Bu esa nutqning tabiiyligini buzadi.

Shuningdek, “ekran vaqti – talaffuz sifati” o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Xalqaro tavsiyalarga ko'ra, 3–5 yoshli bolalar uchun kunlik ekran vaqti 1 soatdan oshmasligi kerak. Ammo muammo vaqtning o'zida emas, balki uning sifati va interaktivligidadir. Passiv tomosha qilish talaffuzni deyarli rivojlantirmaydi, interaktiv tomosha esa 2 barobar samaraliroq ekanligi kuzatilgan.

Yangi ilmiy qarash sifatida “mikro-dialog texnologiyasi” taklif etilmoqda. Bu usulga ko'ra, multfilm tomosha qilish jarayonida har 2–3 daqiqada to'xtatib, bolaga savol berish, so'zlarni takrorlatish va qisqa dialog tashkil etish tavsiya etiladi. Bu usul talaffuz aniqligini sezilarli darajada oshiradi

So'nggi yillarda xorijiy tadqiqotlar ushbu vositaning talaffuz rivojiga ta'sirini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, natijalar mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, AQSh, va Finlyandiya kabi davlatlarda olib borilgan ilmiy izlanishlar bolalar nutqiga media ta'sirining murakkab va ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. [2]

AQShda olib borilgan tadqiqotlarda aniqlanishicha, sifatli va pedagogik jihatdan ishlab chiqilgan multfilmlar bolalarda to'g'ri talaffuz namunalarini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Xususan, sekin va aniq talaffuz, takroriy dialoglar hamda musiqiy elementlarga boy kontent bolalarning fonematik eshituvini rivojlantiradi. Shu bilan birga, tezkor va haddan tashqari dinamik nutqqa ega multfilmlar aksincha, talaffuz buzilishlariga olib kelishi mumkinligi qayd etilgan.

Finlyandiya tajribasida esa media savodxonlikka alohida e'tibor qaratilib, bolalarga multfilmlarni ongli ravishda qabul qilish ko'nikmalari o'rgatiladi. Bu yondashuv orqali bolalar eshitayotgan nutqni tahlil qilish, to'g'ri va noto'g'ri talaffuzni farqlashni o'rganadi. Shu tariqa, talaffuz rivoji nazorat ostida va maqsadli tarzda shakllantiriladi.

Shu bois, mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimida raqamli multfilmlardan foydalanishda didaktik yondashuvni joriy etish zarur. Kontent tanlashda uning til sifati, talaffuz aniqligi, nutq tempi va psixologik mosligi inobatga olinishi lozim. Bundan tashqari, multfilmlarni ko'rish davomiyligini me'yorlash, bolani faol nutqiy jarayonga jalb etish va pedagogik monitoringni yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.[3]

Biroq, raqamli multfilmlarning salbiy ta'sirlari ham mavjud bo'lib, ular ko'pincha nazoratsiz va me'yoridan ortiq foydalanish bilan bog'liq. Xususan, tezkor nutq, noto'g'ri talaffuz yoki sun'iy ovoz effektlari bilan boyitilgan multfilmlar bolalarda tovushlarni noto'g'ri qabul qilishga olib keladi. Bundan tashqari, chet tilidagi multfilmlarni ortiqcha tomosha qilish natijasida interferensiya hodisasi yuzaga kelib, bola ona tilidagi tovushlarni noto'g'ri talaffuz qila boshlaydi. Bu holat ayniqsa ikki tilli muhitda o'sayotgan bolalarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Yana bir muhim jihat shundaki, passiv tomosha qilish jarayonida bola nutqiy faoliyatga kam jalb qilinadi, bu esa uning mustaqil talaffuz ko'nikmalarining sekin rivojlanishiga sabab bo'ladi. Innovatsion kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, agar bola multfilmni interaktiv tarzda — ya'ni kattalar bilan birgalikda muhokama qilish, takrorlash va rolli o'yinlar orqali o'zlashtirsa, talaffuz rivoji sezilarli darajada yaxshilanadi. [4]

Xulosa qilib aytganda, raqamli multfilmlar maktabgacha yoshdagi bolalar talaffuziga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil bo'lib, ular to'g'ri tashkil etilgan pedagogik muhitda nutq rivojini jadallashtiruvchi vositaga aylanishi mumkin. Aks holda esa, ular talaffuz nuqsonlari shakllanishiga olib keluvchi xavf omiliga aylanadi. Shu sababli, ushbu jarayonni ilmiy asosda boshqarish zamonaviy maktabgacha ta'limning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyot

1. N. M. Mahmudova. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi — Toshkent: “O‘qituvchi”, 2018. — 160 bet. [1]
2. Sh. Sodiqova. Maktabgacha pedagogika — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. — 256 bet. [2]
3. M. X. To‘xtaxo‘jayeva. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi — Toshkent: “Noshir”, 2017. — 200 bet. [3]
4. Dimitri A. Christakis. The Effects of Infant Media Usage: What Do We Know and What Should We Learn? — American Academy of Pediatrics, 2014. — 15 p [4]

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TARBIYASIDA ERTAK-TERAPIYANING O‘RNI VA MILLIY ASOSLARI

Ehmuratova Gauxar Maxsudovna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi pedagogik mahorat
markazi maktabgacha, boshlang‘ish va maxsus
ta’lim metodikalari kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirish hamda ruhiy salomatligini muhofaza qilishda ertak-terapiya metodining o‘rni tizimli ravishda tahlil qilinadi. Xalq og‘zaki ijodi, xususan, milliy ertaklarimizning o‘ziga xos psixoterapevtik va pedagogik xususiyatlari, ularning bolalardagi turli ruhiy to‘siqlar, qo‘rquvlar va agressiv xulq-atvorni yumshatishdagi amaliy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bugungi raqamli axborot asrida bolalar ongini yot g‘oyalardan asrash, ularda ma’naviy immunitet poydevorini qurishda ertak orqali davolash va tarbiyalash metodikasini keng joriy etish zarurati ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berilgan.

Аннотация: В данной статье систематически анализируется роль метода сказочной терапии в всестороннем развитии, формировании духовно-нравственного мировоззрения и охране психического здоровья детей дошкольного возраста. Освещены специфические психотерапевтические и педагогические особенности устного народного творчества, в частности, наших национальных сказок, их практическое значение в смягчении различных психологических барьеров, страхов и агрессивного поведения у детей. Также научно-педагогически обоснована необходимость широкого внедрения методики лечения и воспитания с помощью сказок для защиты сознания детей от чуждых идей, создания у них фундамента духовного иммунитета в современную эпоху цифровой информации.

Abstract: This article provides a systematic analysis of the role of the fairy tale therapy method in the comprehensive development of preschool children, the formation of their spiritual and moral worldview, and the protection of their mental health. The unique psychotherapeutic and pedagogical features of folklore, in particular, our national fairy tales, their practical significance in mitigating various mental barriers, fears and aggressive behavior in children are highlighted. Furthermore, in today's digital information age, the necessity of protecting children's minds from alien ideas and the widespread implementation of fairy-tale treatment and upbringing methods to build the foundation of spiritual immunity is scientifically and pedagogically substantiated.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ertak-terapiya, bola ruhiyati, milliy mentalitet, xalq og‘zaki ijodi, ma’naviy immunitet, ongosti jarayonlari, ruhiy korreksiya, komil inson, qadriyat.

Ключевые слова: дошкольное образование, сказка-терапия, детская психика, национальный менталитет, устное народное творчество, духовный иммунитет, подсознательные процессы, психическая коррекция, совершенный человек, ценность.

Keywords: preschool education, fairy-tale therapy, child psychology, national mentality, oral folk art, spiritual immunity, subconscious processes, psychological correction, perfect person, value.

Inson shaxsiyatining poydevori, uning dunyoqarashi, xarakteri va ma'naviy o'zagi aynan maktabgacha yoshdagi davrda, ya'ni go'daklikdan to yetti yoshgacha bo'lgan pallada shakllanadi. Bu davr bolaning atrof-muhitni go'yo oq qog'ozdek toza ong bilan qabul qiladigan, har bir ko'rgan va eshitgan narsasini o'ziga shiddat bilan singdiradigan eng nozik bosqichidir. Bugungi jadallashgan globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida maktabgacha yoshdagi bolalarning vizual axborotlar, xorijiy multiplikatsion filmlar hamda turli gadjetlar qurshovida qolayotgani ularning nafaqat ruhiy salomatligiga, balki milliy o'zlikni anglash tuyg'usiga ham jiddiy ta'sir o'tkazmoqda. Bunday sharoitda zamonaviy pedagogika va bolalar psixologiyasi eng qadimiy, ammo hamon eng samarali bo'lib qolayotgan tarbiya quroliga — xalq og'zaki ijodiga va uning tarkibidagi ertak-terapiya metodiga qayta yuzlanmoqda. Ertak-terapiya shunchaki bolani uxlashdan oldin chalg'itish yoki unga shunchaki ovunchoq matnni o'qib berish emas, balki bolaning ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari va ongostiga ta'sir ko'rsatish orqali uning xulq-atvorini to'g'rilash, qo'rquvlarini davolash hamda shaxsiyatini shakllantirishning ilmiy tan olingan usulidir.

Xalq ertaklari o'zining ko'p asrlik pishib yetilgan tuzilishi, falsafasi va estetik quvvati bilan mukammal psixoterapevtik xazinadir. Ertaklarda hayotiy haqiqatlar, jamiyat qonuniyatlari, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi abadiy kurash bolaning tasavvur darajasiga mos ravishda sodda, jonli va timsollar orqali yetkaziladi. Bizning milliy ertaklarimizning *"Bir bor ekan, bir yo'q ekan..."* degan sehrli an'anaviy ibora bilan boshlanishining o'ziyoq maktabgacha yoshdagi bolada o'ziga xos psixologik tayyorgarlik uyg'otadi. [1] Bu kalit so'zlar bolani real dunyoning kundalik qoliplaridan uzib, mo'jizaviy va xavfsiz bir olamga olib kiradi, uning diqqatini jamlab, asab tizimini tinchlantiradi. Ertak maydonida bola o'zini to'laqonli xavfsizlikda his qiladi, chunki u yerdagi har qanday qiyinchilik va dahshatli voqealar oxir-oqibat yaxshilikning g'alabasi bilan tugashini uning ichki instinkti oldindan biladi. Bu esa mitti qalblarda hayotga bo'lgan ishonch, umid va optimizm tuyg'ularini mustahkamlaydi.

Ertak-terapiyaning eng buyuk kuchi uning quruq pand-nasihatdan, to'g'ridan-to'g'ri taqiqlardan va bolaning shaxsiyatiga tegadigan tanbehlardan yiroqligidadir. Maktabgacha yoshdagi bola o'ziga aytilgan "yomon ish qilma", "dono bo'l", "kattalarni hurmat qil" kabi mavhum va buyruq ohangidagi gaplarni ko'pincha qabul qilmaydi, ularga nisbatan ichki psixologik himoya yoki inijlik bilan javob beradi. Ammo xuddi shu qoidalar "Zumrad va Qimmat", "Ur, to'qmoql", "Oltin tarvuz" yoki "Ochko'z boy" kabi ertaklar qahramonlarining qismati orqali ko'rsatilganda, bola hech qanday majburlashlarsiz to'g'ri xulosani o'zi chiqaradi. Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagida Zumradning mehnatsevarligi, shirinsuxonligi va ota-onasiga, hatto yo'lda uchragan har bir jonzotga ko'rsatgan cheksiz hurmati unga baxt va yorug'lik olib kelishi, Qimmatning esa dangasaligi, takabburligi va qo'polliigi uni tanazzulga, uyatga duchor qilishi bolaning ongostiga "yaxshi fazilat — mukofot, yomon xislat — jazo" degan mutloq falsafani muhrlaydi. Bola o'zini ijobiy qahramon bilan identifikatsiya qiladi, uning o'rniga o'zini qo'yib ko'radi va beixtiyor hayotda ham Zumraddek, Kenja botirdek mard, oqibatli va aqlli bo'lishga intila boshlaydi. [2]

Ruhiy korreksiya, ya'ni boladagi salbiy emotsional holatlarni davolashda ham milliy ertaklarning o'zni beqiyosdir. Ko'pincha maktabgacha yoshdagi bolalarda qorong'ulikdan, yolg'izlikdan qo'rqish, bog'chaga intilishning pastligi, tengdoshlariga nisbatan tajovuzkorlik yoki haddan tashqari tortinchoqlik kabi muammolar ko'zga tashlanadi. [4] Ertak-terapiya bu kabi muammolarni bolaning qalbiga jarohat yetkazmasdan, ramziy ma'noda eritib yuborish xususiyatiga ega. Masalan, qorong'ulikdan qo'rqadigan bolaga devlar va ajdaholarni o'z aqli, tadbirkorligi va jasorati bilan yenggan «Kenja botir» haqidagi ertak aytib berilganda, bola qo'rquv ob'yektini qanday yengish mumkinligini tushunadi. U dev timsolida o'zining qo'rquvlarini ko'radi va qahramonning g'alabasi orqali o'z ichidagi qo'rquv ustidan g'alaba qozonadi. Shuningdek, ertaklardagi mitti qahramonlarning (masalan, Kachal polvon yoki aqlli chumoli) ulkan to'siqlarni o'z topqirligi bilan yengib o'tishi tortinchoq va o'ziga ishonmaydigan bolalarda o'z kuchi va iqtidoriga bo'lgan ishonchni yuksaltiradi.

Maqolaning milliy va ma'naviy jihatlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, o'zbek xalq ertaklari asrlar davomida shakllangan milliy mentalitetimiz, urf-odatlarimiz va qadriyatlarimizning ko'zgusidir. Ertaklarimiz matniga singdirilgan mehmondo'stlik, ota-onaga sadoqat, kattalarning

duosini olish, mahalla-ko'y oldidagi mas'uliyat kabi tushunchalar bolada milliy g'oya va o'zlik tuyg'usini go'dakligidanoq uyg'otadi. Ertak qahramonining safarga chiqishdan oldin ota-onasidan oq fотиha olishi, yo'lda uchragan nuroniy chol yoki kampirga eng birinchi bo'lib salom berishi, ularning og'irini yengil qilishi evaziga sehrli vositalarga yoki to'g'ri yo'llanmaga ega bo'lishi tasvirlangan sahnalar bolaning ko'z o'ngida o'zbekona odob-axloqning eng yuksak andozalarini jonlantiradi. Bu jarayon bolada begona va yot madaniyatlarning salbiy ta'sirlariga qarshi kuchli immun tizimini hosil qiladi. [5]

Ertak-terapiya metodidan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va oila muhitida kutilgan natijani olish uchun uning tashkil etish metodikasini to'g'ri yo'lga qo'yish talab etiladi. Ertak shunchaki quruq ovozda, monoton tarzda o'qib beriladigan oddiy matn bo'lib qolmasligi kerak. Tarbiyachi yoki ota-ona ertak aytish jarayonida ovoz ohangini, yuz ifodalarini (mimika) va harakatlarini qahramonlarning xarakteriga moslab o'zgartirishi, ya'ni kichik jozibali teatr muhitini yaratishi lozim. Bu bolaning hissiy intellektini rivojlantiradi, unga his-tuyg'ularni tushunish va boshqarishni o'rgatadi. Ertak yakunlangach, ikkinchi muqaddas bosqich — birgalikda tahlil qilish jarayoni boshlanishi zarur. Bolaga "Seningcha, nega qahramon bunday yo'l tutdi?", "Agar uning o'rnida sen bo'lganingda nima qilarding?", "Yomon qahramonning xatosini qanday tuzatish mumkin?" kabi yo'naltiruvchi savollar berilishi kerak. Bu kabi ochiq muloqot bolani mustaqil fikrlashga, voqea-hodisalarga tanqidiy ko'z bilan qarashga, yaxshilik va yomonlikni farqlashga o'rgatadi.

Bundan tashqari, ertak terapiyasini yanada chuqurlashtirish uchun uni ijodiy jarayonlar bilan bog'lash yuksak samara beradi. Ertak tinglangandan keyin bolalarga o'zlariga yoqqan qahramonlarning rasmini chizdirish, loy yoki plastilindan ularning qiyofasini yasatish yoki ertak syujetini qo'g'irchoq teatri shaklida sahnalashtirish bolaning ichki dunyosidagi yashirin stresslar, siqilishlar va emotsional yuklarning tashqariga chiqib ketishiga, ya'ni psixologik yengillashishga (katarsis holatiga) zamin yaratadi. Bu esa bolaning nutqini, boy tasavvur olamini, ijodiy tafakkurini va mayda motorikasini bir vaqtning o'zida rivojlantiradi.

Ertak-terapiyaning bola shaxsiyatini shakllantirishdagi yana bir o'ziga xos jihati shundaki, u mitti qalblarda ijtimoiy moslashuv (sotsializatsiya) ko'nikmalarini juda erta va tabiiy ravishda uyg'otadi. Bog'cha yoshidagi bola endigina oila bag'ridan chiqib, ilk bor jamoaga — tengdoshlari va tarbiyachilar muhitiga qadam qo'yadi. Bu davrda ko'plab bolalarda "mening o'yinchog'im", "men birinchi bo'laman" degan xudbinlik (egosentrizm) tuyg'ulari ustunlik qilishi tabiiy hol. Milliy ertaklarimizdagi o'zaro yordam, jamoaviylik va do'stlik mavzulari esa bolaga jamiyatda faqatgina o'z manfaati bilan yashab bo'lmashligini juda chiroyli tarzda tushuntiradi. Masalan, barchamizga bolalikdan tanish bo'lgan "Sholg'om" ertagini olaylik. Bu mitti ertakning zamirida ulkan psixologik va pedagogik haqiqat yotadi. Birgina cholning kuchi yetmagan ishga kampir, nevara, kuchuk, mushuk va nihoyat mitti sichqonning birlashishi — bolaga hayotda ahillik, birdamlik va bir-birini qo'llab-quvvatlash naqadar buyuk kuch ekanini ko'rsatadi. Bola bu ertak orqali bog'chadagi tengdoshlari bilan hamjihat bo'lishni, do'stining muvaffaqiyatiga quvonishni va og'ir vaziyatda unga yordam qo'lini cho'zishni o'rganadi. Birlik bor joyda har qanday qiyin vazifa oson ko'chishini ongiga singdiradi.

Shu bilan birga, milliy ertaklarimiz bolaning nutq madaniyati va boy lug'at boyligini oshirishda ham bebaho xazinadir. Xalq ertaklarida qo'llaniladigan iboralar, o'xshatishlar, maqollar va jonli xalqona so'z birikmalari bolaning nutqini go'zallashtiradi, uning fikrlash doirasini kengaytiradi. Bugungi kunda nutqida nuqsoni bor, fikrini ravon bayon qila olmaydigan yoki tili kech chiqayotgan bolalar muammosi tez-tez quloqqa chalinmoqda. Buning bosh sababi — bolaning jonli muloqotdan uzilib, vizual va jonsiz ekranlarga bog'lanib qolayotganidir. Ertak-terapiya esa jonli muloqotga asoslanadi. Tarbiyachining ohangdor ovozi, so'z o'yinlari, ertak ichidagi topishmoqlar bolani faol tinglovchiga va ijodiy suhbatdoshga aylantiradi. Bola ertak qahramonlarining nutq uslubini eshitib, o'zbek tilining naqadar boy, jozibador va ohangdor ekanini yurakdan his qiladi. Bu esa uning nafaqat til boyligini, balki estetik didini, go'zallikni his qilish tuyg'usini ham yuksaltiradi. [1]

Ertak-terapiyaning oilaviy munosabatlarni mustahkamlashdagi roli ham alohida e'tiborga loyiq. Ota-ona va bola o'rtasidagi hissiy bog'liqlik insonning butun umri davomidagi ruhiy

xotirjamligini belgilab beradi. [6] Afsuski, hozirgi kunda ko'p ota-onalar ish tirbandligi sababli bolaga yetarli vaqt ajrata olmaydilar va bu bo'shliqni gadjetlar bilan to'ldirishga urindilar. Biroq, kechki payt onaning yoki otaning o'z farzandini bag'riga bosib, mehr bilan milliy ertak aytib berishi — bu shunchaki vaqt o'tkazish emas, balki eng kuchli oilaviy psixoterapiya seansidir. Bu daqiqalarda bola o'zini dunyodagi eng sevimli, eng xavfsiz va eng qadrli inson deb hisoblaydi. Ota-onaning ovozdagi iliqlik, ertakning tinchlantiruvchi ta'siri bolaning kun bo'yi olgan stress va charchoqlarini yuvib yuboradi, uni qo'rqinchli tushlardan asraydi va uyqu sifatini yaxshilaydi. Oilada ertak orqali qurilgan bu ma'naviy ko'prik bola o'smirlik yoshiga yetganda ham ota-ona va farzand o'rtasidagi ishonchli, samimiy munosabatlarning mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, milliy ertaklarimizda mehnatsevarlik va halollik tushunchalari juda qattiq sadoqat bilan ulug'lanadi. Bizning xalqimiz tabiatiga xos bo'lgan yerga mehru muhabbat, hunarni ulug'lash, peshona teri bilan non topish g'oyalari "Xunarmand yigit", "Oltin tarvuz" kabi o'nlab ertaklarimizning o'zagini tashkil qiladi. Ertaklarda dangasa, bironing hisobiga yashamoqchi bo'lgan, hiylakor va ochko'z kimsalar doimo kulgiga qoladi yoki jazolanadi. Mehnat qilgan, yerga urug' qadagan, hunar o'rgangan kamtarin insonlar esa oxir-oqibat murod-maqsadiga yetadi. Maktabgacha yoshdagi bola bunday syujetlarni tinglar ekan, unda mehnatga nisbatan hurmat uyg'onadi, u o'z o'yinchoqlarini yig'ishtirish, xonasini tartibga solish yoki kattalarga kichik yordam berish kabi ilk mehnat ko'nikmalarini quvonch bilan bajara boshlaydi. Chunki u mehnat insonni ulug'lashini ertak dunyosidan allaqachon bilib olgan bo'ladi.

Xalq og'zaki ijodining ushbu unutilmas durdonalari bolalarda ekologik madaniyatni — tabiatga, hayvonot va nabotot olamiga nisbatan shafqat tuyg'usini tarbiyalashda ham beqiyosdir. Ertaklarimizdagi hayvonlar ko'pincha inson tili bilan gapiradi, sadoqatli do'st bo'ladi yoki qiyin vaziyatda qahramonning joniga oro kiradi. Masalan, o'ziga yaxshilik qilgan insonning yaxshiligini unutmaydigan ayiq, bo'ri yoki qushlar obrazi bolaga tabiat va hayot bir-biri bilan chambarchas bog'liqligini uqtiradi. Bola chumolining uyasini buzmaslikni, daraxt shoxini behuda sindirmaslikni, qushlarga ozor bermaslikni aynan mana shu erkin muloqot va sehrli timsollar orqali anglab yetadi. Bu esa kelajakda atrof-muhitni sevadigan, tabiatni asraydigan ekologik ongi yuksak avlodni tarbiyalashning ilk kurtaklari hisoblanadi. [6]

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, ertak-terapiya maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida shunchaki yordamchi usul emas, balki bolaning ruhiy dunyosini sog'lomlashtiruvchi, uni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida voyaga yetkazuvchi fundamental pedagogik instrumentdir. Milliy ma'naviyatimiz poydevori bo'lgan o'zbek xalq ertaklari vositasida olib boriladigan tizimli terapiya ota-onalar va tarbiyachilarga bolaning ruhiyatiga shikast yetkazmasdan, uning qalbiga ezgulik, jasorat, mardlik va vatanparvarlik urug'larini ekish imkonini beradi. Zero, go'dakligida ezgu ertaklar eshitib, ularning qahramonlari bilan birga ulg'aygan bola kelajakda hayot yo'llarida uchraydigan har qanday murakkab vaziyatlarda ham to'g'ri va adolatli qaror qabul qila oladigan, ma'nan barkamol va ruhan baquvvat shaxs bo'lib yetishadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Qodirova F.R. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish va xalq og'zaki ijodi", 2019.
2. Zinkevich-Yestigneyeva T.D. "Praktikum po skazkoterapii", 2013.
3. Nishonova Z.T. "Bolalar psixologiyasi va uni rivojlantirishda ertakning roli", 2021. [3]
4. Shirmuxamedova M.A. "Ertak-terapiya: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amaliy qo'llanishi", 2022.
5. G'ofurov A.N. "O'zbek xalq pedagogikasi va og'zaki ijodi namunalari", 2015.
6. Hasanova Sh.Q. "Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tizimi", 2020.
7. Tursunova S.M. "Kichikintoylar ruhiyatidagi qo'rquv va agressiyani ertaklar vositasida korreksiya qilish", 2023.

**MTTDA LIDERLIK, SAMARALI BOSHQARUV USULLARI VA KADRLAR
SALOHIYATINI BAHOLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

Sultonova Shohida Muxtor qizi
MTTDMQTMOI doktrati

Annotatsiya. *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTT) liderlik va samarali boshqaruv usullarining mazmuni, ahamiyati hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Unda MTT rahbarining liderlik qobiliyatlari, jamoani boshqarishdagi roli va zamonaviy boshqaruv yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, boshqaruvning ma'muriy, ijtimoiy-psixologik, iqtisodiy va innovatsion usullari hamda ularning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqolada liderlik va boshqaruvning o'zaro uyg'unligi asosida MTT faoliyatini takomillashtirish yo'llari ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim tashkiloti, liderlik, samarali boshqaruv, strategik boshqaruv, rahbarlik, pedagogik jamoa, boshqaruv usullari, innovatsion yondashuv, ta'lim sifati, motivatsiya, ijtimoiy-psixologik muhit, menejment, rejalashtirish, nazorat, rivojlanish strategiyasi*

Maktabgacha ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib, bolalarning har tomonlama rivojlanishida asosiy poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT) faoliyatini samarali tashkil etish, unda zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini qo'llash hamda kuchli liderlikni shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar MTT rahbarlaridan yangicha fikrlashni, innovatsion yondashuvlarni joriy etishni va jamoani samarali boshqarishni talab etmoqda. Zamonaviy MTT rahbari nafaqat ma'muriy boshqaruvchi, balki jamoani umumiy maqsad sari yetaklay oladigan, xodimlarni ruhlantiradigan va ularning salohiyatini to'liq namoyon etishga ko'maklashadigan lider bo'lishi zarur. Chunki ta'lim sifati ko'p jihatdan jamoaning uyg'un faoliyati, sog'lom psixologik muhit va to'g'ri tashkil etilgan boshqaruv tizimiga bog'liq.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, MTTda liderlik va samarali boshqaruv usullarini to'g'ri qo'llash orqali ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, pedagog xodimlar faoliyatini rag'batlantirish hamda bolalar uchun qulay va rivojlantiruvchi muhit yaratish mumkin. Shu sababli ushbu maqolada MTTda liderlikning o'rni, boshqaruvning asosiy usullari va ularning amaliy ahamiyati keng yoritiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT) ta'lim tizimining boshlang'ich va eng muhim bo'g'ini hisoblanadi. Aynan shu bosqichda bolalarning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga poydevor qo'yiladi. Shu sababli MTT faoliyatini samarali tashkil etish, unda to'g'ri boshqaruv tizimini yo'lga qo'yish hamda kuchli liderlikni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy sharoitda MTT rahbari oddiy boshqaruvchi emas, balki jamoani ilhomlantira oladigan, yangiliklarni joriy etadigan va strategik fikrlay oladigan lider bo'lishi lozim. Liderlik tushunchasi jamoani umumiy maqsad sari yetaklash, xodimlarning ichki salohiyatini ochish va ularni samarali faoliyatga yo'naltirish bilan bog'liqdir. MTTda liderlik, ayniqsa, muhim, chunki bu yerda ish faqat hujjatlar va rejalar bilan emas, balki inson omili bilan chambarchas bog'liq. Tarbiyachilar, pedagoglar va boshqa xodimlar o'z ishiga mehr bilan yondashsagina, bolalarning rivojlanishi yuqori darajada bo'ladi. Shu bois rahbar jamoada ijobiy psixologik muhit yaratishi, har bir xodimning fikrini qadrlashi va ularni qo'llab-quvvatlashi zarur. Samarali boshqaruv MTT faoliyatining barqarorligini ta'minlaydi. Boshqaruv jarayoni rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va tahlil qilish kabi bosqichlardan iborat bo'lib, ularning har biri o'zaro bog'liq holda amalga oshiriladi. Rejalashtirish bosqichida MTTning maqsad va vazifalari belgilanadi, rivojlanish yo'nalishlari aniqlanadi. Tashkil etish jarayonida esa resurslar taqsimlanadi, vazifalar belgilanadi va jamoa faoliyati yo'lga qo'yiladi. Nazorat qilish orqali bajarilgan ishlar tahlil qilinib, kamchiliklar aniqlanadi va ularni bartaraf etish chorasi ko'riladi. MTTda samarali boshqaruvni ta'minlash uchun turli usullardan foydalaniladi.

Ma'muriy usullar orqali tartib-intizom ta'minlanadi, ijtimoiy-psixologik usullar yordamida jamoada sog'lom muhit yaratiladi, iqtisodiy usullar esa xodimlarni moddiy rag'batlantirish orqali ularning ishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy rahbar innovatsion yondashuvlardan ham foydalanishi zarur. Yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish, raqamli vositalardan foydalanish va ilg'or tajribalarni o'rganish MTT faoliyatining samaradorligini oshiradi. Liderlik va boshqaruv o'zaro uzviy bog'liq tushunchalardir. Boshqaruv tartibni ta'minlasa, liderlik jamoani rivojlanishga undaydi. Agar rahbar faqat buyruq berish bilan cheklansa, jamoada ijodkorlik va tashabbus pasayadi. Aksincha, rahbar xodimlar bilan hamkorlikda ishlasa, ularning fikrini inobatga olsa va ularni qaror qabul qilish jarayoniga jalb etsa, tashkilotda o'zaro ishonch va mas'uliyat kuchayadi. Bu esa ta'lim-tarbiya sifatiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda MTT rahbariga qo'yiladigan talablar ham ortib bormoqda. U doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashi, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishi kerak. Shuningdek, xorijiy tajribalarni o'rganish, zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish va jamoa bilan samarali muloqot o'rnatish ham muhimdir. Faqat shundagina MTT faoliyati zamon talablari darajasida tashkil etilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, MTTda liderlik va samarali boshqaruv usullari ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Rahbarning bilimdonligi, tashabbuskorligi va liderlik qobiliyati orqali tashkilot faoliyati yanada rivojlanadi. Natijada bolalar uchun qulay, xavfsiz va rivojlantiruvchi ta'lim muhiti yaratiladi hamda jamiyat uchun yetuk, barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida liderlik va samarali boshqaruv usullari ta'lim tizimining sifatini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. MTT faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan rahbarning bilim darajasi, tajribasi, boshqaruv madaniyati va liderlik qobiliyatiga bog'liq. Zamonaviy sharoitda rahbar nafaqat ma'muriy vazifalarni bajaruvchi shaxs, balki jamoani birlashtira oladigan, ularni umumiy maqsad sari yo'naltiradigan va rivojlanishga undaydigan yetakchi sifatida namoyon bo'lishi zarur. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, samarali boshqaruvni yo'lga qo'yishda turli usullarni uyg'un holda qo'llash muhim ahamiyatga ega. Xususan, ma'muriy usullar tartib-intizomni ta'minlasa, ijtimoiy-psixologik yondashuv jamoada sog'lom muhit yaratadi, iqtisodiy usullar esa xodimlarni rag'batlantiradi. Innovatsion boshqaruv esa MTT faoliyatini yangi bosqichga olib chiqadi, ta'lim sifatini oshiradi va zamon talablari darajasida rivojlanishni ta'minlaydi. Shuningdek, liderlik va boshqaruvning o'zaro uyg'unligi tashkilot muvaffaqiyatining asosiy garovi hisoblanadi. Rahbar xodimlar bilan ochiq muloqot olib borishi, ularning fikrini inobatga olishi, jamoada o'zaro ishonch va hamkorlik muhitini shakllantirishi zarur. Bu esa nafaqat ish samaradorligini oshiradi, balki pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda MTT rahbarlari oldida turgan asosiy vazifalardan biri — doimiy ravishda o'z ustida ishlash, yangi bilim va ko'nikmalarni egallash, zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish hamda ilg'or tajribalarni amaliyotga joriy etishdir. Faqat shundagina ular ta'lim jarayonini zamon talablari asosida tashkil eta oladi va bolalar uchun yuqori sifatli ta'lim muhitini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid qarorlari va farmonlari.
2. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni.
3. Karimova V.M. Pedagogik menejment asoslari. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Xoliqov A. Ta'lim boshqaruvi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent.
5. To'raqulov X. Menejment va liderlik asoslari. – Toshkent.

6. Mullayev R. Ta'limda innovatsion boshqaruv. – Toshkent.
7. Qodirova D. Maktabgacha ta'limni tashkil etish va boshqarish. – Toshkent.

MAKTABGACHA TA'LIMDA SUN'IY INTELEKTDAN FOYDALANISH: DOLZARB MUAMMOLAR VA ZAMONAVIY YECHIMLAR

Nuritdinova Shodiya Mahmudjon qizi
Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi,
katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishning dolzarb muammolari, zamonaviy yechimlar va usullari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. SI texnologiyalarining maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyati va raqamli savodxonlikni rivojlantirishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasining «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasi va maktabgacha ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, maktabgacha ta'lim, kreativlik, adaptiv o'qitish, raqamli texnologiyalar, VR/AR, robototexnika, ta'limda innovatsiya.

Abstract: This article presents a scientific and theoretical analysis of the current challenges and modern solutions related to the use of artificial intelligence (AI) technologies in the preschool education system. The role of AI in developing creative thinking, problem-solving skills, and digital literacy in preschool-age children is explored. Practical recommendations are developed based on Uzbekistan's 'Digital Uzbekistan 2030' strategy and the preschool education development concept.

Keywords: artificial intelligence, preschool education, creativity, adaptive learning, digital technologies, VR/AR, robotics, educational innovation.

Аннотация: В данной статье проводится научно-теоретический анализ актуальных проблем и современных решений, связанных с использованием технологий искусственного интеллекта (ИИ) в системе дошкольного образования. Рассматривается роль ИИ в развитии творческого мышления, навыков решения проблем и цифровой грамотности у детей дошкольного возраста. Разработаны практические рекомендации на основе стратегии «Цифровой Узбекистан — 2030».

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, креативность, адаптивное обучение, цифровые технологии, VR/AR, робототехника, инновации в образовании.

1. Kirish. XXI asrda texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Maktabgacha ta'lim — bolaning shaxsi shakllanadigan va asosiy kognitiv ko'nikmalar rivojlanadigan eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda sun'iy intellekt texnologiyalari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bolalarning ijodiy va intellektual salohiyatini kengaytirishga xizmat qilishi mumkin (Qodirova, 2025).

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14-oktyabrdagi PQ-358-son qaroriga ko'ra, mamlakatimizda sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi tasdiqlangan. Bu qaror ta'lim sohasida, xususan maktabgacha ta'limda, yangi imkoniyatlar va mas'uliyatlarni yuzaga keltirmoqda. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, mavjud MTMlarning ko'pchiligida SI texnologiyalarini joriy etishga zarur infratuzilma va malakali kadrlar yetishmaydi.

Maqolaning maqsadi — maktabgacha ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishning dolzarb muammolarini aniqlash, zamonaviy yechimlar va usullarni ilmiy asosda tahlil qilish hamda O'zbekiston sharoitida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

2. Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanilgan: pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, xorijiy tajribalarni qiyosiy o'rganish, maktabgacha ta'lim muassasalarida o'tkazilgan kuzatuvlar, tarbiyachilar va ota-onalar bilan intervyu. Tadqiqotning nazariy asosini Qodirova U.M. (2025), Esonova M.A. (2023), Luckin & Holmes (2016) va Ouyang & Jiao (2021) larning SI va maktabgacha pedagogika sohasidagi fundamental ishlari tashkil etadi. Tadqiqot 2024–2025-yillar mobaynida Toshkent shahrining bir qancha MTMLarida olib borildi.

3. Adabiyotlar tahlili. Qodirova U.M. (2025) tomonidan olib borilgan tadqiqotda maktabgacha ta'lim tizimida SI yordamida shaxsiylashtirilgan va interaktiv o'quv muhiti yaratish imkoniyatlari keng ko'lamda yoritilgan. Muallif kreativlikni rivojlantirishda DALL·E, ChatGPT, MuseNet kabi generativ SI vositalarining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi.

Luckin va Holmes (2016) ning «Intelligence Unleashed» tadqiqotida ta'limda SI ning uch asosiy yo'nalishi ko'rsatilgan: shaxsiylashtirilgan o'qitish, doimiy baholash va o'qituvchi yordamchisi. Ouyang va Jiao (2021) esa SI ning ta'limdagi uch paradigmasini — texnologik, kognitiv va gumanistik — ilmiy jihatdan asoslaganlar.

O'zbekiston kontekstida Esonova M.A. (2023) «Maktabgacha pedagogika» asarida raqamli vositalarni an'anaviy pedagogika bilan uyg'unlashtirishning muhimligini qayd etadi. Biroq o'zbek tilidagi maktabgacha ta'limdagi SI qo'llanilishiga bag'ishlangan maxsus tadqiqotlar hali yetarli emas.

4. Maktabgacha ta'limda SI dan foydalanishdagi dolzarb muammolar. Tadqiqot natijalari asosida maktabgacha ta'limda SI dan foydalanishdagi beshta asosiy muammo aniqlandi.

4.1. Raqamli infratuzilma va uskunalar yetishmovchiligi

O'zbekistonning ko'plab hududlaridagi maktabgacha ta'lim muassasalari (MTM) zamonaviy raqamli qurilmalar va tezkor internet bilan yetarli darajada ta'minlanmagan. Bu holat qishloq va shahar MTMLari o'rtasidagi tafovutni yanada chuqurlashtirmoqda. Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, qishloq MTMLarining katta qismida kompyuter yoki planshet umuman mavjud emas.

4.2. Pedagog kadrlar tayyorligi muammosi

Maktabgacha ta'lim tarbiyachilari ko'pchiligining SI texnologiyalari bilan ishlash bo'yicha maxsus bilim va ko'nikmalari cheklangan. O'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlari hali ham an'anaviy usullarga yo'naltirilgan bo'lib, raqamli pedagogika ko'nikmalarini shakllantirishga yetarli e'tibor qaratilmaydi (Nuraliyeva, 2024).

4.3. Milliy kontent va dasturiy ta'minot tanqisligi

Bozordagi mavjud SI asosidagi ta'lim ilovalari va dasturlarining katta qismi ingliz yoki rus tilida. O'zbek tilidagi, mahalliy madaniyat va ta'lim standartlariga moslashtirilgan SI vositalari son jihatdan juda cheklangan. Bu holat bolalar uchun til to'sig'ini yuzaga keltiradi va ta'lim samaradorligini pasaytiradi.

4.4. Ekran vaqti va sog'liq masalasi

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) 3–5 yoshli bolalar uchun kunlik ekran vaqtini 1 soatdan oshirmaslikni tavsiya etadi. Biroq SI asosidagi ta'lim dasturlarini qo'llashda bu me'yorga rioya qilish katta qiyinchilik tug'diradi. Ortiqcha ekran vaqti ko'rish qobiliyatiga, uyquqa va ijtimoiy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

4.5. Ota-onalar bilan hamkorlik zarurati

Ota-onalarning aksariyati maktabgacha ta'limda SI ning qo'llanilishi haqida yetarli ma'lumotga ega emas. Ba'zilar bu texnologiyalardan xavfsirasa, boshqalari uning imkoniyatlarini ortiqcha baholab, barcha ta'lim vazifalarini SI ga topshirishga moyil bo'ladilar.

1-jadval. Maktabgacha ta'limda SI dan foydalanishning ijobiy va salbiy jihatlari

Ijobiy jihatlari	Salbiy jihatlari
Shaxsiylashtirilgan ta'lim imkoniyatini ta'minlash	Texnologiyaga haddan ortiq bog'liqlik xavfi

Kreativ va ijodiy fikrlashni rivojlantirish	Emotsional-ijtimoiy ko'nikmalar e'tibordan chetda qolishi
Interaktiv va qiziqarli o'quv muhitini yaratish	O'qituvchilar va ota-onalarning SI savodsizligi
Bolaning rivojlanish sur'atiga moslasha olish	Ortiqcha ekran vaqti va ko'rish qobiliyatiga ta'sir
XXI asr raqamli ko'nikmalarini erta shakllantirish	O'zbek tilidagi moslashtirilgan kontent yetishmovchiligi

5. Zamonaviy yechimlar va usullar

Tadqiqot natijalari asosida maktabgacha ta'limda SI dan foydalanishning oltita asosiy usuli aniqlandi va tavsiflanadi.

5.1. Adaptiv o'qitish tizimlari

Adaptiv o'qitish tizimlari bolaning bilim darajasini real vaqt rejimida tahlil qilib, unga mos keladigan vazifalar va materiallarni taqdim etadi. Masalan, bolaning muayyan topshiriqni qanchalik osonlik bilan bajarishi asosida keyingi vazifaning murakkablik darajasi avtomatik ravishda sozlanadi. Bu yondashuv har bir bola uchun individual ta'lim traektoriyasini yaratish imkonini beradi.

5.2. Generativ SI vositalari orqali ijodiy rivojlanish

Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda generativ SI vositalaridan quyidagi yo'nalishlarda foydalanish mumkin (Qodirova, 2025):

- ChatGPT va StoryAI — bolalarga hikoya syujeti tuzish va nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi;
- DALL·E va MidJourney — bolalar tasavvuridagi narsalarni rasmga aylantirib, vizual ijodkorlikni rag'batlantiradi;
- MuseNet — bolalarning musiqiy ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi;
- QuiverVision — bolalar chizgan rasmlarni AR texnologiyasi yordamida jonlantiradi.

5.3. Robototexnika va dasturlash asoslari

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan robototexnika vositalari SI bilan birgalikda qo'llanilganda kuchli pedagogik samara beradi:

- Bee-Bot va Cubetto — 3–5 yoshli bolalarga mos, sodda dasturlash ko'nikmalarini o'rgatuvchi interaktiv robotlar;
- Lego Mindstorms — muammolarni hal qilish va jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- Tilt Brush (VR) — virtual muhitda 3D rasm chizish imkonini beradi.

5.4. VR va AR texnologiyalari

Virtual reallik (VR) va qo'shimcha reallik (AR) texnologiyalari bolalarga tajriba asosida o'rganish muhitini yaratadi. Masalan, VR orqali bolalar dengiz tubini, kosmosni yoki tarixiy davrlarni virtual ravishda kashf etishlari mumkin. Bu esa mavhum tushunchalarni konkret tajriba orqali o'zlashtirishga yordam beradi.

5.5. O'qituvchilarni bosqichma-bosqich tayyorlash modeli

SI texnologiyalarini maktabgacha ta'limda samarali joriy etish uchun quyidagi bosqichli tayyorlash modeli tavsiya etiladi:

1. Asosiy raqamli savodxonlik kurslari (2 hafta) — oddiy SI vositalarini tanish va ishlatish;
2. Pedagogik integratsiya treningi (1 oy) — SI ni ta'lim jarayoniga qanday kiritish;
3. Amaliy mashg'ulotlar va simulyatsiya (2 hafta) — real sinf sharoitida SI vositalarini qo'llash;
4. Monitoring va nazorat (doimiy) — pedagoglarning malakasini doimiy yangilab borish.

5.6. Ota-onalar bilan hamkorlik tizimi

Ota-onalar bilan hamkorlik — SI ni maktabgacha ta'limga joriy etishning ajralmas qismi. Ular quyidagi yo'llarda jalb etilishi lozim: ota-onalar uchun maxsus SI savodxonligi mashg'ulotlari,

MTMda joriy etilgan SI vositalari haqida oylik axborotnomalar, ota-onalar kuzatuv uchun ochiq mashg'ulotlar o'tkazish.

6. Tadqiqot natijalari va muhokama

O'tkazilgan kuzatuv va tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'limda SI dan foydalanishda kompleks yondashuv qo'llanilganda ta'lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Jumladan, so'rovnoma natijalariga ko'ra:

2-jadval. Maktabgacha ta'limda SI usullarining samaradorligi (so'rovnoma natijalari)

SI usuli va vositasi	Samaradorlik (MTM ishtiroki, %)	Qo'llash darajasi
Adaptiv o'qitish tizimlari	88%	Yuqori
Generativ SI vositalari (ChatGPT, DALL·E)	84%	Yuqori
Robototexnika va dasturlash (Bee-Bot)	79%	O'rta-yuqori
VR/AR texnologiyalari	71%	O'rta-yuqori
O'qituvchilar tayyorlash modeli	66%	O'rta
Ota-onalar bilan hamkorlik	58%	O'rta

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, adaptiv o'qitish tizimlari (88%) va generativ SI vositalari (84%) eng yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda. Ota-onalar bilan hamkorlik (58%) bo'yicha ko'rsatkich nisbatan past bo'lishi bu yo'nalishda qo'shimcha ish olib borish zarurligini bildiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, SI texnologiyalarini an'anaviy pedagogik usullar bilan uyg'unlashtirgan holda qo'llash bitta usuldan alohida foydalanishga nisbatan 2,1 barobar yuqori natija beradi. Bu holat O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida SI ni bosqichma-bosqich, an'anaviy usullarni saqlab holda joriy etish maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi.

7. Xulosa va tavsiyalar. Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

Birinchidan, sun'iy intellekt texnologiyalari maktabgacha ta'lim tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatiga ega, ammo bu imkoniyat faqat to'g'ri va maqsadli qo'llash bilan ro'yobga chiqadi.

Ikkinchidan, adaptiv o'qitish tizimlari, generativ SI vositalari, robototexnika va VR/AR texnologiyalarining uyg'unligi maktabgacha ta'limda kreativlik, muammolarni hal qilish va raqamli savodxonlikni barqaror rivojlantirishni ta'minlaydi.

Uchinchidan, SI ning muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun yetarli infratuzilma, malakali pedagog kadrlar, o'zbek tilidagi sifatli kontent va ota-onalar bilan hamkorlik shart-sharoit sifatida birgalikda ta'minlanishi lozim.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilar taklif etiladi:

- MTMlarda SI texnologiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish, shahar MTMlarida pilot loyihalardan boshlash;
- Tarbiyachilar uchun maxsus SI savodxonligi tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- O'zbek tilidagi maktabgacha ta'lim uchun milliy SI platformalarini yaratish;
- Bolalarning ekran vaqtini normalashtirishga oid me'yoriy hujjatlar qabul qilish;
- SI asosidagi ta'lim natijalarini muntazam kuzatib boruvchi monitoring tizimini joriy etish;
- Ota-onalarni SI ning imkoniyatlari va xavflari haqida muntazam xabardor qilib borish.

Ushbu tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, bolalarning raqamli kelajakka tayyorgarligini oshirish va pirovardida ta'lim sifatini yuksaltirish uchun ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Qarori, 2019-yil 13-may, PQ-4312-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14-oktyabrdagi PQ-358-son «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasida sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi.
3. Qodirova U.M. Maktabgacha ta'limda sun'iy intellekt asosida bolalarda kreativlikni rivojlantirish. — Universal xalqaro ilmiy jurnal, 2025, 2(4.2), 258–261-betlar.
4. Esonova M.A. «Maktabgacha pedagogika». — Toshkent: «Ilm va fan» nashriyoti, 2023. — 276 bet.
5. Mirziyoyev Sh.M. «Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz». — Toshkent: O'zbekiston, 2017. — 488 bet.
6. Luckin R., Holmes W. Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education. — London: Pearson, 2016.
7. Ouyang F., Jiao P. Artificial intelligence in education: The three paradigms. — Computers and Education: Artificial Intelligence, 2021, 2, 100020.
8. Nuraliyeva Z. Raqamli ta'lim muhitida pedagogik kompetentlikni rivojlantirish. // Zamonaviy ta'lim. — 2024. — №2. — 18–22-betlar.

MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGLARIDA TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Matjanova Gulzada Annabayevna
Qaraqalpaqiston Respublikasi Pedagogiklik
sheberlik orayı Mektepke shekemgi,
baslawish hám arawlı tálim metodikalari
kafedrası oqıwshısı

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim pedagoglarida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Tanqidiy fikrlashning mazmun-mohiyati, uning pedagogik faoliyatdagi o'rni hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, pedagoglarda mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish, asoslangan qarorlar qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metod va texnologiyalar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, pedagog, tanqidiy fikrlash, kompetensiya, kasbiy rivojlanish, innovatsion pedagogika, tahliliy fikrlash, ta'lim sifati, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические и практические основы формирования компетенции критического мышления у педагогов дошкольного образования. Проанализированы сущность и содержание критического мышления, его роль в педагогической деятельности и значение в развитии профессиональных компетенций. Также рассмотрены эффективные методы и технологии, способствующие развитию у педагогов навыков самостоятельного мышления, анализа проблем, принятия обоснованных решений и применения инновационных подходов.

Ключевые слова: дошкольное образование, педагог, критическое мышление, компетенция, профессиональное развитие, инновационная педагогика, аналитическое мышление, качество образования, педагогические технологии.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations for developing critical thinking competence in preschool educators. The essence and content of critical thinking, its role in pedagogical activity, and its significance in the development of professional competencies are analyzed. Effective methods and technologies contributing to the development of teachers' skills in

independent thinking, problem analysis, making informed decisions, and applying innovative approaches are also examined.

Keywords: *preschool education, educator, critical thinking, competence, professional development, innovative pedagogy, analytical thinking, education quality, pedagogical technologies.*

Bugungi kunda ta'lim tizimida katta o'zgarishlar yuz bermoqda. Yangi zamon pedagogdan faqat bilim berishni emas, balki bolaning shaxs sifatida rivojlanishini ta'minlashni talab qilmoqda. Shu sababli, pedagogning kasbiy kompetensiyalari orasida tanqidiy fikrlash alohida o'rin tutadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar dunyosini birinchi marta bilib olayotgan vaqtda pedagoglar bolaning nima xohlashini bilishlari kerak. Bu davrda ularning fikrlash qobiliyatini to'g'ri yo'nalishda rivojlantirish juda muhim. Pedagog bolalarni tayyor axborotni qabul qilishga emas, balki mustaqil fikrlashga, savol qo'yishga, tanlov qilishga o'rgatishi kerak.

Tanqidiy fikrlash kompetensiyasi pedagogga:

- darsni yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishga;
- bolalar bilan dialog qurishga;
- o'qitish jarayonini yakka tartibda olib borishga imkon beradi.

Zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot sharoitida ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri.

- shaxsda mustaqil, erkin va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotining har bir bosqichi tafakkurning yangi shakllarini, bilish faoliyatining yangi usullarini taqozo etadi. Axborot oqimlari cheksiz kengaygan, ma'lumotlarning ishonchliligi turlicha bo'lgan bugungi davrda inson faqat tayyor bilimlarni egallash bilan cheklanib qolmasligi, balki ularni tahlil qilish, taqqoslash, baholash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Shu bois, tanqidiy fikrlash - XXI asr sharoitida ta'lim, ilm-fan va madaniyat taraqqiyotining poydevoriga aylanmoqda. Tanqidiy fikrlash tushunchasi bugungi kunda pedagogika, psixologiya, falsafa, sotsiologiya kabi fanlarning kesishgan nuqtasida faol tadqiq etilayotgan fundamental kategoriyalardan biridir.

Bu tushuncha insonning axborotga ongli, tahliliy yondashuvi, mavjud g'oyalarni baholash, asosli qarorlar qabul qilish va muammolarni hal etishda mantiqiy, asosli fikrlash qobiliyatini ifodalaydi. Shu bois tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi ham nafaqat ta'lim sifatini oshirishning, balki shaxsni har tomonlama yetuk, ijtimoiy faol va mas'uliyatli inson sifatida shakllantirishning ham asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, inson kapitalini rivojlantirish, o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. 2020 yil va 2030 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasida "shaxsning tanqidiy va ijodiy fikrlash salohiyatini rivojlantirish" strategik maqsad sifatida belgilangan. Bu esa ta'limning barcha bosqichlarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish zaruratini yuzaga keltiradi. Tahlil va natijalar - Tanqidiy fikrlash (critical thinking) konsepsiyasi falsafa tarixida qadimdan mavjud bo'lib, uning asosiy mohiyati inson tafakkurining mustaqil va ongli faoliyatini ta'minlash bilan bog'liq. Aristotel va Sokrat kabi qadimgi yunon faylasuflari tanqidiy tafakkurni insonni ma'lumotlar va hodisalarni qabul qilishda passiv emas, balki faol munosabatda bo'lishga o'rgatuvchi jarayon sifatida ko'rishgan. Ular fikrni tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini tarbiyalashni muhim deb hisoblaganlar. Sokrat metodologiyasi, ya'ni dialektik usul, tanqidiy tafakkurning dastlabki nazariy asosi sifatida qaraladi. Bu metod shaxsni savollar berishga, javoblarni tahlil qilishga va o'z fikrini asoslashga o'rgatadi. Aristotel esa mantiq va izchil xulosalar chiqarish orqali tanqidiy fikrlashning intellektual mexanizmlarini aniqladi.

O'rta asrlarda tanqidiy tafakkur konsepsiyasi teologik va falsafiy tafakkur bilan uyg'unlashib, insonning ilmiy va axloqiy qarorlar qabul qilishida mantiqiy asoslarni shakllantirishga xizmat qildi. XVI-XVIII asrlarda esa tanqidiy tafakkurning ilmiy-nazariy asoslari renessans va tafakkur taraqqiyoti davrida rivojlana boshladi. Bu davrda faylasuflar, xususan, Fransis Bekon va Dekart, tanqidiy

tafakkurni ilmiy metodologiya bilan bog'lab, empirik dalillar va ratsional tahlil asosida qarorlar qabul qilishni targ'ib qilganlar.

Zamonaviy ta'lim o'quvchilarni noaniq va murakkab vaziyatlarga moslashtira oladigan, mavjud ma'lumotni mustaqil tanlay oladigan va muqobil yechimlar taklif eta oladigan darajada tayyorlashni ko'zlaydi. Shu munosabat bilan pedagogik jarayonda demokratik tamoyillar, innovatsion texnologiyalar, noan'anaviy yondashuvlar hamda faol ta'lim metodlari keng qo'llanilmoqda.

Xususan, chet tili ta'limida o'quvchilar tanqidiy fikrlash orqali matn ma'nosini anglaydi, dalillarni tahlil qiladi, madaniyatlararo muloqotda ongli qarorlar qabul qilishni o'rganadi.

Umumta'lim va oliy ta'lim tizimida buyuk allomalar merosidan foydalanish, mustaqil fikrlashga asoslangan darslarni tashkil etish ham bugungi kunda o'quvchi va talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning muhim vositasiga aylanmoqda.

Falsafa tarixida tanqidiy fikrlash inson tafakkurining eng muhim mezonlaridan biri sifatida talqin etib kelinadi. Tahlilning mazmuni, shakli va ongning haqiqatga munosabati bilan bog'liq masalalar qadimdan mutafakkirlarning e'tibor markazida bo'lgan. Tanqidiy tafakkurning falsafiy ildizlari insonning borliqni anglash, haqiqatni izlash, dalillash va asoslash kabi faol mental jarayonlarini o'rganishga qaratilgan konsepsiyalarda o'z aksini topadi.

Antik davr falsafasida tanqidiy fikrlash. Antik falsafa tanqidiy tafakkurning shakllanishida asosiy bosqich bo'lib, unda tafakkurni mantiqiy asoslash metodlari shakllangan. Suqrotning mashhur "sokratcha suhbat" (maevtika) usuli tanqidiy fikrlashning dastlabki metodologik asoslaridan biri hisoblanadi. Uning mazmuni insonni muntazam savollar berishga, mavjud qarashlarni shubha ostiga olishga va fikrni dalillar bilan mustahkamlashga undashdan iborat bo'lgan. Suqrot tafakkurni haqiqatga eltuvchi faol jarayon deb bilgan. Platon tanqidiy tafakkurni dialektika orqali tushuntirib, haqiqatga qarama-qarshi g'oyalar to'qnashuvi va mantiqiy fikrlash orqali erishilishini ta'kidlagan. Aristotel esa tanqidiy tafakkurni ilmiy tafakkurning asosi sifatida qarab, mantiq, kategoriyalar, sillogizm, deduksiya-induksiya kabi tushunchalarni ishlab chiqqan. Uning nazariyasi insonning fikrni tahlil qilish, baholash va asoslash qobiliyatlariga keng ilmiy asos yaratdi. Sharq uyg'onish davri olimlari ham tanqidiy tafakkur rivojiga katta hissa qo'shganlar. Forobiy esa "Aql haqida risola" (Risola fi-l-axloq) asarida tafakkurni insonning eng yuksak qobiliyati sifatida talqin etib, mantiqiy tahlil va bilishga yo'naltirilgan tafakkur tamoyillarini asoslagan. Ibn Sino "Kitob ash-Shifo" va "Donishnoma" asarlarida mantiqiy fikrlash, dalillash, sabab-oqibat tahlili, tajribaga asoslangan xulosa chiqarishni tanqidiy tafakkurning asosi sifatida bayon etgan. Abu Rayhon Beruniy esa ilmiy-tanqidiy yondashuvning yorqin namunasini yaratib, har bir bilimni shubha, tajriba va tahlil orqali tasdiqlash zarurligini ta'kidlagan. Uning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida tarixiy ma'lumotlarni tanqidiy jihatdan taqqoslash usuli bugungi ilmiy metodlar bilan uyg'unlashadi. Osiyo falsafasida, xususan, Xitoy mutafakkiri Konfutsiy, hind faylasufi Nagarjuna, yapon olimi Kukai kabi mutafakkirlar tafakkur tarbiyasi, ma'rifat, o'z-o'zini tekshirish va fikrlash erkinligi orqali tanqidiy tafakkurni shakllantirish g'oyalarini ilgari surganlar. Shunday qilib, antik davr mutafakkirlari tanqidiy tafakkurni insonning ongli, mantiqiy va mantiqiy rivojlanishiga asoslangan dalillangan fikrlash faoliyati sifatida shakllantirib, bugungi zamonaviy tanqidiy tafakkur konsepsiyalarining falsafiy asosini yaratganlar.

Pedagogika fanida tanqidiy fikrlash o'quvchi shaxsining kognitiv, kommunikativ va refleksiv faoliyatini faollashtiruvchi asosiy kompetensiya sifatida talqin etiladi. Tanqidiy fikrlashning pedagogik asosi o'quvchilarning mustaqil o'rganish, tahlil qilish, dalillash, muloqotga kirishish, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishni maqsad qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashning ahamiyati paradigmalar - konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv, tezkor metodlar va raqamli ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi bilan yanada kuchaydi. Konstruktivizmga asoslangan yondashuv. Konstruktiv pedagogika nazariyasiga ko'ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o'quvchi tomonidan faol quriladi. J. Bruner, J. Pajje, D. Ausubel kabi konstruktivist olimlarning fikricha, tanqidiy fikrlash aynan o'quvchilarning mustaqil izlanishi, turli manbalarni taqqoslashi, sabab-oqibatni aniqlashi, dalillarni taqqoslashi, o'z g'oyasini asoslab berishi jarayonida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - T.: Xalq merosi, 1993. - B. 159.
2. Ibn Sino. Donishnoma (Kitob an-Najot). - Toshkent: Fan nashriyoti, 1980.
3. Beruniy A.R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. - Toshkent: "Fan ziyosi" nashriyoti, 2022. - B. 54-120.
4. Facione, P. A. (1990). Tanqidiy fikrlash: Ta'limni baholash va o'qitish maqsadlari uchun ekspertlar konsensusining bayonoti. Millbrae, CA: The California Academic Press.

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALAR NUTQINI FAOLLASHTIRISHDA ERTAKLARNI O'RGATISH TEXNOLOGIYASI

Boyqulov Azamat Mahram o'g'li
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
"Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari"
kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqini faollashtirishda qo'llash mumkin bo'lgan texnologiyalar, jumladan ertaklarni o'rgatish, ularni bola tafakkurini o'stirishga qaratgan holda qo'llash kabilar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Nutq, ertak, tafakkur, metod, tarbiya, jarayon, usul.*

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa, samarasi shunchalik barvaqt namoyon bo'ladi va bolaning butun hayotiga ijobiy ta'sir qiladi. Shunday ekan, bolalar tafakkurini rivojlantirish asosiy vazifalardan biriga aylanadi. Buning uchun uning yirik va mayda qo'l motorikasini rivojlantirish zarur. Chunki inson qo'l va barmoqlarida nerv tolalari joylashgan. Barmoqlar orqali inson axborot oladi. Bolalarning mayda motorikasi uning nutqi, mantiqiy tafakkurini shakllantirishga ta'sir etadi. Bolalarning qo'l va bilak motorikasini to'g'ri rivojlantirilsa, miya faoliyati shunchalik to'g'ri taraqqiy etadi.

Qo'l barmoqchalari motorikasini rivojlanishi quyidagi holatlarni yuzaga keltiradi;

- Tafakkurning rivojlanishi;
- Harakat koordinatsiyasining rivojlanishi ;
- Xotira va diqqatni oshirish;
- Yozish ko'nikmalarining shakllanishi;
- Nutqning ravanlashuvi;

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar mashg'ulotlardagi asosiy vazifalardan biri---bola miyasida buyum va hodisalar haqidagi axborotni tassavur ettirish. Masalan, rasm chizdirish, turli o'yinlar, kubiklardan biron bir narsa yasash orqali bola ana shu axborotni taffakurida rivojlantiradi. Ushbu taffakur turi boshqa tafakkur turlariga asos bo'ladi, so'z boyligi, mantiqiy tafakkurning shakllanishi, kelajakdagi maktab draslarini a'lo darajada o'zlashtirishda ko'maklashadi.

Nutq nuqsonlarining turli shakllarida nutqiy nuqson tuzilishiga differentsial yondoshish tamoyili S.S.Lyapidevskiyning izlanishlarida to'liq ishlab chiqilgan. "Logoped nuqson rivojlanish sharoitini, patogenezini va anatomik-fiziologik xususiyatini va ayniqsa nutqiy buzilishning tuzilishini bilishi zarur. Faqatgina shunday shartlarda logopedik ishlar ilmiy asoslangan, samarali natija berishi mumkin".

Biz "bolani o'rganar ekanmiz, uni o'rgatib ham boramiz". Bu holdan logopedik tekshirish metodikasida, so'ngra nutq kamchiligiga ega bo'lgan bola nutqini yaxshilash jarayonida har xil ko'rinishda va aniq foydalanish lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Nutq tug'ma qobiliyat emas, balki xayot davomida bolaning jismoniy va aqliy rivojlanishi bilan bir qatorda shakllanib boradi.

Nutq buzilishlarini o'rganish, tushunish uchun bola nutqining normal rivojlanish yo'lini, bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini, nutqning muvaffaqiyatli shakllanishida katta rol o'ynovchi sharoitni bilishi lozim.

Bola nutqining rivojlanish xususiyatlarini bilish, nutq buzilishlariga to'g'ri diagnoz qo'yishi uchun ham zarurdir.

Nutqi normal rivojlanayotgan bolaga hali bu yoshda ba'zi bir tovushlarni noto'g'ri talaffuz etish xos bo'ladi. Bu ko'rinish fiziologik dislaliya deb atalib, bu yoshdagi bolalarda artikulyatsiya apparatining hali yetarli darajada shakllanmaganligini bildiradi.

Maktabgacha bo'lgan davrda bolalar birinchi navbatda artikulyatsion jixatidan oson talaffuz etiladigan: lab-til undoshlari (p, b, m, f, v) va boshqalarni o'rgana boshlaydilar.

Artikulyatsion jixatidan talaffuz etish qiyin bo'lgan: shivirlovchi, sirg'aluvchi (s, z, sh, j, ch) va sonor (r, l) til orqa (k, g) tovushlarni talaffuzini egallashga qiynaladilar. Shuning uchun bolalar bu tovushlarni nutqda noto'g'ri qo'llaydilar yoki talaffuz etmaydilar.

3-7 yoshgacha bo'lgan davrda bolalarda eshitish malakalari rivojlanib boradi, bu esa bolaning o'zi talaffuzini nazorat qilishga imkoniyat yaratadi. Ba'zi xollarda bolalar o'z kamchiligini to'g'rilaydilar. Ularda fonematik idrok shakllanib boradi.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarning ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda quyidagi yo'llarni amalga oshirish mumkin:

- Kitob o'qish. Bola bilan birga kitob rasmlarini tahlil qilib o'qish, undagi ertakning mazmunini bolaga o'yin tarzida qayta so'zlatish, o'yinchoqlariga kitob mazmunini aytirish juda foydali va qiziqarli mashg'ulot sanaladi. Ertak eshitish jarayonida bola ertak qahramonlarini kimgadir o'xshatishga harakat qiladi, u o'zi ertak va hikoyalarni mustaqil to'qiy olishi ham mumkin.

- Chizish. Bolalar odatda chizishni juda yaxshi ko'rishadi. Lekin uddalay olishmasa xafa bo'lib chizmay qo'yishlari ham mumkin. Bolaga qalamning o'rniga qo'llarida chizishni taklif qilib ko'riladi. Bo'yoqqa qo'llarni botirib, istayotgan narsani chizayotgan bola juda zavqlanadi. Yoki, chala chizish mashg'uloti qo'llab ko'riladi. Bunda biz bolaga biron bir narsani oxiriga yetkazmasdan chizib beramiz. Bola esa o'zi uni tugatib qo'yish kerak. Bola rasmda solar ekan, rasmni so'zlar bilan to'ldirib, faollik bilan harakat qiladi, u o'z tasavvurlari asosida keyinchalik katta yoshdagi odamlarning so'ziga binoan rasmlar yaratishi mumkin.

- Grafik diktant. Bunda tarbiyachi bolalarga geometrik shakllar, rasm buyumlarni aytib turadi. Bolalar esa chizadi.

- Bo'yash. Ayrim bolalar yaxshi chiza olmaydi, ammo chizishni xohlaydi. Bunday bolalarga tayyor rasmlarni bo'yash vazifasini topshirish mumkin. Ular rasmni bo'yash davomida qo'l matorikasi, ijodiy tafakkuri ham rivojlanadi.

- Pazl. Pazl yasash bola xotirasini rivojlantiruvchi juda foydali mashg'ulot. Bola yaxshi ko'rgan rasmlardan unga pazl olib beramiz yoki o'zimiz yasab beramiz.

- She'r yodlash. Bolaning xotirasini rivojlantirish maqsadida har kuni bitta she'r yodlatish lozim.

- O'yin. Bola o'yin jarayonida amaliy ehtiyojlarga qaram bo'lmaydi. Bunda u o'zining bevosita ehtiyoj va qiziqishlaridan kelib chiqadi hamda jarayonda o'z tassurotlari, borliq haqidagi tushunchalari va unga bo'lgan o'z munosabrtlarini aks ettiradi. Eng asosiysi bolani o'yin tarzida rivojlantirish kerak.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilish faoliyatini o'yinlarda rivojlantirish juda katta ahamiyatga ega va bunday o'yinlar turli-tumandir. Masalan: "O'xshashini olib kel", "O'xshaydimi yoki o'xshamaydimi", "Kim chaqqon", "Diqqatni jamlash", "Pashsha", "Kuzatuvchanlik", "Tuzatish", "Barmoqlar", "Eng hushyor", "Adashib qolgan hikoyachi", "Minora quramiz" va shu kabi boshqa o'yinlar nafaqat bolalarning bilish faoliyatini balki tafakkur faoliyatini ham rivojlantirish yo'llaridan eng samarali va muvaffaqiyatlisi hisoblanadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqining rivojlantirish orqaligina ularning bilish faoliyatlarini rivojlantirish mumkin. Har bir o'quvchining ta'lim-tarbiya jarayonidagi faoliyati o'ziga xos bo'lib bir-birini takrorlamaydi. Shunday ekan ularning salohiyatini, iqtidorini jarayondagi

harakatini bir xillikda baholash bir mavqeada ko'rish albatta noo'rin. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar tafakkurining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur va puxta o'rganish rivojlanib borayotgan yosh avlodni kelajagi uchun ko'prik vazifasini bajaradi. Shu mavzuni yoritish orqali nutq va tafakkur birligini, har qanday nutq buzilishlarida tafakkurning o'ziga xos shakllarini, ayniqsa, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda tafakkur shakllarini turlarini o'rganib oldik.

Foydalanilgan adabiyot

1. Ziyomuxamedov B. Komillikka eltuvchi kitob. -T.: "Turon-iqbol", 2006
2. Kadjaspirova G.M.. Pedagogika. Uchebnik. -M oskva, "Gordarika", 2015
3. Mo'llajonov M. Yangicha tafakkur va milliy pedagogikaning shakllanishi// Iqtisodiyotva ta'lim, 2010 yil 1-son.
4. Gulbeva G.G. Korreksiya narusheniya fonematcheskoy storony rechi u doshkolnikov. Iz-vo. Soyuz. – M.,2011 yil.
5. Tkachenko T.A. uchim govorit pravilno sistema korreksii obshego nedorazvitiya rechi u detey 6 let. Izd-vo. GNOM i D. 2011 yil.
6. Rozengrad-Pupko G.A. «Rech i razvitiye vospitaniya v rannem vozraste» M 2013 y.

OILAVIY AN'ANALAR MADANIY HODISA SIFATIDA TARBIYAVIY FAOLIYATDA MADANIYATNING MODDIY KO'RINISHLARINI QAMRAB OLISH

Xusanov G'olib Elmurodovich
Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy va amaliy fanlar o'qitish metodikasi
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. O'zbek an'analari mazmun jihatidan juda boy bo'lsa-da, Jismonan sog'lom, jamiyatida ildiz otgan madaniy hodisa, Odob-axloq qoidalari – bu darvoza.

Kalit so'zlar: *An'analardan tashqari, Oilaviy odob-axloq qoidalari, uning obyektlari, Oilaviy an'ana, shuningdek, oilaviy uslub, oilaviy obro', ota uslubi va boshqalar sifatida ham tanilgan.*

Annotation. *Uzbek traditions are distinguished by their rich content and deep spiritual significance. They represent a cultural phenomenon that has taken root in society over many centuries and continues to influence social life today. Family etiquette and moral norms serve as a gateway to the formation of an individual's character, worldview, and behavior. Along with preserving traditions, special attention is given to raising physically healthy and morally mature generations. Family traditions, authority, educational styles, and interpersonal relationships within the family play an important role in maintaining social stability and cultural continuity.*

Keywords: *traditions, family etiquette, moral norms, family traditions, family style, family authority, parenting style, family environment, cultural values, social development.*

Аннотация. *Узбекские традиции отличаются богатым содержанием и глубоким духовным значением. Они представляют собой культурное явление, укоренившееся в обществе на протяжении многих веков и продолжающее оказывать влияние на общественную жизнь. Семейные нормы поведения и нравственные правила являются основой формирования личности, мировоззрения и поведения человека. Наряду с сохранением традиций большое внимание уделяется воспитанию физически здорового и нравственно зрелого поколения. Семейные традиции, авторитет семьи, стили воспитания и взаимоотношения между членами семьи играют важную роль в обеспечении социальной стабильности и преемственности культурных ценностей.*

Ключевые слова: *традиции, семейная этика, нравственные нормы, семейные традиции, семейный стиль, семейный авторитет, стиль воспитания, семейная среда, культурные ценности, общественное развитие.*

Oilaviy odatlar madaniyatining moddiy shakllariga turar-joy arxitekturasini, hovli dizayni, haykallar va tosh o'ymakorligi, dubletlar va lavhalar va boshqalar kiradi. O'zbek an'analari mazmun jihatidan juda boy bo'lsa-da, ularning bazisida xalqning milliy-ma'naviy muhiti yotadi. "Oila va mahallalarda sog'lom muhit mavjud bo'lgandagina, ularda har tomonlama sog'lom barkamol inson shakllanadi. Jismonan sog'lom, ma'naviy etuk avlodni tarbiyalashda oila institutining mahalla, ta'lim-tarbiya muassasalari bilan o'zaro amaliy hamjihatligini mustahkamlash, ularning yaqin va samarali hamkorligini ta'minlash "Oila sog'lom ekan – jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan – mamlakat barqaror" degan insonparvar tamoyilning to'laqonli amalga oshirilishiga xizmat qiladi"¹. Oiladagi falsafiy uyg'unlik ota va o'g'il, er va xotin, aka-uka signari axloqiy tamoyillarga tayanadi. Unda oilaviy qat'iy intizom, mehnatsevarlik, tejamkorlik, yaxshi qo'shnihilik kabi boshqarish tamoyillari mavjud. Shaxslararo munosabatlarga umuminsoniy sevgi va xayrixohlik ruhi kuchli bo'ladi. Jamiyatda yaxshi odamlar bilan muloqot qilish va yomon odamlardan qochish orqali do'stlashish usulini qadrlash hamda narsalarning birligini qadrlashning uyg'un ongini o'z ichiga oladi. Bolalarni tarbiyalashga ongiga milily g'urur, adolat, vatanparvarlikni singdirish maqsad qilindi. Farzandlarda halollikni tarbiyalash, shon-shuhrat va boylikni emas, o'ziga ishonishni, halol va to'g'rilikni kamol toptirish muhim sanaladi. Oilaning obro'sini himoya qilish, davlat ishlarida tirishqoq bo'lish, vatanga xizmat qilish kabi normalar e'zozlanadi.

Har bir oilaning hayotida urf-odatlar va odob-axloq normalari ustun turadi. Bu axloqiy tushunchalar muhokamasi oilaviy odob-axloq adabiyotlarida ham juda keng tarqalgan. Shuning uchun, oilaviy odob-axloq qoidalarini muhokama qilishda biz boshqa oilaviy ta'lim materiallarini ham hisobga olishimiz kerak. Oilaviy odob-axloq qoidalarini, uning obyektlari, musiqasi va boshqalardan tashkil topgan jarayonlarga e'tibor qaratishimiz kerak. M.Qahhorova virtual makonning jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muhit va milliy qadriyatlarga salbiy ta'sirlari borasida shunday yozadi: "Ayni paytda, dunyoning hozirgi rivojlanish jarayoni, o'zga jamiyatlarda ham kuzatilayotganidek, bizning jamiyatimiz axloqiy muhitiga ham ikki jihatdan salbiy ta'sir ko'rsatish ehtimoli bor: birinchidan, ba'zi oqimlar tomonidan milliy-axloqiy qadriyatlarimizga daxl qilishga doir urinishlar. Bunda "ommaviy madaniyat" niqobi ostida mutaassiblik, behayollik, fahsh kabi ma'naviy va axloqiy tubanlik illatlarini singdirishga urinishmoqda; ikkinchidan, globallashtirish bahonasida umuminsoniy qadriyatlarni mutlaqlashtirishga harakat qilishmoqda. Bunda "erkin hayot" niqobi bilan muradlik (prozelitizm), ayirmachilik (radikalizm), xudbinlik (nigilizm), vatansizlik (kosmopolitizm) kabi illatlarni umumiy axloq g'oyalari sifatida targ'ib qilishga urinish bor"².

An'anaviy o'zbek jamiyatida ildiz otgan madaniy hodisa sifatida oilaviy odob-axloq qoidalarini milliy madaniyat deb atash mumkin. Ulardagi an'anaviy qadriyatlar turli marosimlar va qadriyatlarga tayanadi. Aslida, bu oilaviy odob-axloq qoidalarini turli tashuvchilar, shakllar va vositalar tufayli turli shakllarda taqdim etiladigan madaniy shakldir. Odob-axloq qoidalarini – bu darvoza. Odob-axloq qoidalarini an'anaviy o'zbek madaniyatini tushunishning muhim darvozasidir. Olimlar marosimlarni turlicha tasniflaydilar. Jumladan, yoshlarning voyaga yetish yoki nikoh marosimlari alohida nishonlanadi. Har bir oila va mahallada dafn marosimlari, qurbonliklarga doir oilaviy an'analar mavjud. Zardushtiylik dinidan boshlab yurtimizda oilaviy marosimlarga alohida e'tibor berib kelinadi. Bu marosimlarning bevosita maqsadi ajdodlarning yaratgan ma'naviy dunyoqarashini milliy xatti-harakatlar negizida kelajakka yetkazishdir. Oiladagi qonunlarga itoat, oilaviy ahkomlarni milliy madaniyat yutuqlari bilan taqqoslash kabi zamonaviy xususiyatlar mavjud. Urflarni o'rgatish va tuzatish nuqtai nazaridan oilaviy marosimlar axloqiy normalarni ifodalash shaklidir. Axloq va solihlik nuqtai nazaridan oilaviy marosimlar axloqiy fazilatlarini rivojlantirish yo'lidir. Axloqiy normalar oilaviy marosim madaniyatiga xizmat qiladi. Ular ming yillar davomida o'zbek xalqining shakllanishi jarayonida urug'-aymoqchilik tizimi orqali fuqarolarning hayotiga singib, voqelikning ajralmas qismiga aylangan.

¹ Махсудова М. Замонавий намунали оилалар моделини яратишнинг ижтимоий-психологик жиҳатлари // "Ўзбекистонда замонавий оила ривожланишининг долзарб масалалари" республика илмий-амалий анжумани. – Самарқанд, 2019. – Б. 25.

² Қаҳҳорова М. Маънавий идеал. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б. 26.

Oiladagi axloqiy munosabatlar har bir shaxs hayotida namoyon bo'ladi. Undagi oilaviy fazilatlar madaniy hodisa sifatida oila a'zolari o'rtasidagi axloqiy munosabatlarni tartibga soladi. "Mikro va makro muhitda axloqsiz hodisalarga qarshilik ko'rsatadigan shaxsning ajralmas sifati, jamiyatdagi tez o'zgaruvchan ijtimoiy vaziyatga javob berishning yetarliligi, uning ma'naviy resurslarini safarbar qilish, salbiy axloqiy yo'nalishga olib keladigan moddiy va mafkuraviy vasvasalarni bartaraf etish"³ bunda aks etadi.

Bundan tashqari, farzandlarini sevadigan inson ularga farzandlik taqvdorligi, birodarlik mehr-muhabbati, sadoqat va ishonchlikni o'rgatishi zarur. Deyarli barcha an'anaviy oilaviy munosabatlar oila a'zolarining axloqiy tarbiyasi va ta'limini kuchaytirishga urg'u beradi.

Oilaviy an'analarni qadrlash o'zbek xalqining go'zal an'anasi bo'lib, bu oilaviy madaniyatning asosiy mazmuni va ko'zga ko'ringan xususiyatini tashkil qiladi. Oilaviy an'ana, shuningdek, oilaviy uslub, oilaviy obro', ota uslubi va boshqalar sifatida ham tanilgan. Bu oila yoki urug'ning muhiti, uslubi va xulq-atvoridir. Bu avlodlar davomida ko'payish jarayonida shakllangan turmush tarzi, axloqiy qiyofa va qadriyatlarga nisbatan barqaror uyg'unligidir. Oilaviy tarbiya va oilaviy an'analarning oilaviy odob-axloqi va madaniyatiga muhim ta'siri haqida gapirish mumkin. O'zbeklarda har bir oilaning qat'iy an'analari mavjud bo'lib, ularni farzandlarga bolalikdan singdirib boriladi. Ota-onaning salomatligi, ularning so'zlari, har bir xatti-harakatlari farzandlarga o'rnatilgan bo'ladi. Oiladagi yaxshi an'analarning farovonlikka xizmat qiladi. Yomon illatlar esa avlodlarga zarar yetkazadi. Oiladagi yaxshi an'analarning ma'naviy kuch sanaladi. Bu oila a'zolarining bolalarga ijtimoiy hayotda ajdodlar yaratgan go'zal fazilatlarini singdirish uchun xizmat qiladi. O'zbeklarda bu kabi an'analarning farzandlarning qalbida chuqur ildiz otishi millat qoniga singib ketgan. Bizga tinch hayot kechirish va dunyoga o'rnatilish uchun qimmatli saboqlar beradi. "Bunday sharoitda har bir ongli fuqaroning vazifasi - o'z millatining raqobatbardoshligini ko'tarish, buning uchun uning faol siyosati tadbirkor iqtisodiyoti, madaniyatida salmoqli yutuqlari uchun kurashishdir"⁴. Yoshlarning oiladagi ma'naviy muhitni an'analarning va zamonaviylik bilan bog'lashi yangi O'zbekiston iqtisodiy rivojiga ijobiy xizmat qiladi.

Oilani boshqarishni tartibga soluvchi odob-axloq qoidalari oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi va moslashtiruvchi majburiy institutsional qoidalarni anglatadi. "U nafaqat oila tartibini barqarorlashtiradi, balki oila avtonomiyasini ham rivojlantiradi. Bu oilaviy fazilatlar va an'analarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatladi. Milliy qonunlar va qoidalarga muhim qo'shimcha bo'ladi. Hech bir jamiyat o'zining jonli hujayrasi hisoblangan yangi oilaning yaratilishiga befarq bo'lmasdan, unga zo'r mas'uliyat bilan qarab jamoatchilik diqqatini jalb qilgan. Shuning uchun ham, o'zbeklarning nikoh va boshqa oilaviy marosimlari hozirgacha keng jamoatchilik ishtirokida o'tkazilib kelinmoqda"⁵. O'zbek oilaviy madaniyati to'planish va merosxo'rlikka alohida e'tibor beradi. Oilaviy an'analarning bolalarga erta madaniy ta'lim olish imkonini beradi. Akademik tadqiqotlar, uning nazariy yutuqlari kelajak avlodlar tomonidan yanada rivojlantiriladi va targ'ib qilinadi. O'zbek madaniyati tarixidagi ko'plab oilalar ajoyib shaxslarni tarbiyalagan. Oilaviy ta'limning to'planishi va merosxo'rlik besh ming yillik o'zbek sivilizatsiyasining davom etishida muhim rol o'ynadi. Oilaviy an'analarning va odamlarning oilaviy ta'limi o'rtasidagi bog'liqlikni muvofiqlashtirib qilib kelinadi.

An'anaviy o'zbek oilaviy madaniyatining turli tarkibiy qismlari o'lchamlari va tasniflari jihatidan farq qilsada, ular mazmun jihatidan bir-biriga singib ketadi, shakl jihatidan bir-biridan o'rganadi. "Kishilarning bu kabi birgalikdagi hayoti, ijtimoiy aloqalari va o'zaro aloqadorligi axloqni vujudga keltiradi, holbuki axloq – jamiyat va individ turmushining yetakchi ma'naviy regulyatori, indvidlarning ezgulik va adolatga intilgan yagona kishilik jamiyatiga birlashtiruvchi negizdir"⁶. Oilaviy an'analarning madaniyati ta'lim va ta'sir orqali to'plangan oilaviy uslub, odatlarda namoyon bo'ladi.

³ Metelyagin A.S. Moral education of pupils in traditions of Russian culture. Hardcover – January 1, 1971. - S.6.

⁴ Мустақиллик изоҳли-оммабоп луғат. -Тошкент: Шарқ, 1998. –Б. 71.

⁵ Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1994. – Б. 214-215.

Foydalanilgan adabiyot

1. Махсудова М. Замонавий намунали оилалар моделини яратишнинг ижтимоий-психологик жиҳатлари // “�збекистонда замонавий оила ривожланишининг долзарб масалалари” республика илмий-амалий анжумани. – Самарқанд, 2019. - Б. 25.
2. Қаҳҳорова М. Маънавий идеал. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б. 26.
3. Metelyagin A.S. Moral education of pupils in traditions of Russian culture. Hardcover – January 1, 1971. - S.6.
4. Мустақиллик изоҳли-оммабоп луғат. -Тошкент: Шарқ, 1998. –Б. 71.
Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1994. – Б. 214-215.

GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR SHAROITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Murotqobilova Mahliyo Anvar qizi
Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi global ekologik muammolarning insoniyat taraqqiyotiga ta'siri hamda maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Ekologik ta'lim va tarbiyaning mazmuni, bolalarning ekologik kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari, shuningdek, ekologik madaniyatni shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ekologik tarbiyani maktabgacha ta'lim davridan boshlab tizimli tashkil etish bolalarda tabiatga ongli munosabat va ekologik mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, ekologik ta'lim, global ekologik muammolar, iqlim o'zgarishi, maktabgacha ta'lim, ekologik kompetensiya, barqaror rivojlanish.

Аннотация: В данном тезисе проанализированы влияние глобальных экологических проблем на развитие человечества и педагогические основы формирования экологической культуры у детей дошкольного возраста. Освещены содержание экологического образования и воспитания, возможности развития экологических компетенций детей, а также значение инновационных педагогических технологий в формировании экологической культуры. Результаты исследования показывают, что системная организация экологического воспитания начиная с дошкольного возраста способствует развитию у детей осознанного отношения к природе и экологической ответственности.

Ключевые слова: Экологическая культура, экологическое воспитание, экологическое образование, глобальные экологические проблемы, изменение климата, дошкольное образование, экологическая компетентность, устойчивое развитие.

Abstract: This thesis analyzes the impact of global environmental problems on human development and examines the pedagogical foundations of forming ecological culture in preschool children. The content of environmental education and upbringing, opportunities for developing children's ecological competencies, and the significance of innovative pedagogical technologies in fostering ecological culture are highlighted. The research findings indicate that the systematic organization of environmental education from the preschool stage contributes to the development of children's conscious attitude toward nature and their sense of environmental responsibility.

Keywords: ecological culture, environmental upbringing, environmental education, global environmental problems, climate change, preschool education, ecological competence, sustainable development.

Bugungi kunda dunyo miqyosida yuz berayotgan ekologik muammolar insoniyatning barqaror rivojlanishiga jiddiy xavf tug'dirmoqda. Global iqlim o'zgarishi, atmosfera havosining ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi, o'rmonlarning qisqarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va maishiy chiqindilar hajmining ortishi kabi muammolar nafaqat ekologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etishning eng samarali yo'llaridan biri ekologik madaniyatga ega bo'lgan avlodni tarbiyalash hisoblanadi.

Ekologik madaniyat – bu insonning tabiatga ongli munosabati, ekologik bilimlarga egaligi, atrof-muhitni asrashga qaratilgan amaliy faoliyati hamda ekologik qadriyatlarni hayot tarziga aylantirishidir. Ekologik madaniyatning poydevori esa bolalik davrida shakllanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'lim va tarbiyani samarali tashkil etish muhim pedagogik vazifa sifatida qaralmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-muhitni faol o'rganishga intilishi, kuzatuvchanligi va qiziquvchanligi bilan ajralib turadi. Ushbu yosh davrida shakllangan bilim, ko'nikma va qadriyatlar keyingi bosqichlarda bolaning shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bolalarda tabiatga mehr-muhabbat, o'simlik va hayvonot dunyosiga ehtiyotkorona munosabat, suv va energiya resurslaridan oqilona foydalanish kabi tushunchalarni shakllantirish ekologik tarbiyaning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilishi zarur. Bunda tabiatni kuzatish, tajribalar o'tkazish, ekologik o'yinlar, ekskursiyalar, mehnat faoliyati va loyihaviy ishlar muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, bolalarning gullarga suv quyishi, daraxt ko'chatlarini parvarish qilishi yoki chiqindilarni saralash bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etishi ularda ekologik mas'uliyat hissining shakllanishiga yordam beradi. Ekologik ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari va STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarda ekologik bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishini ta'minlaydi. STEAM texnologiyasi orqali bolalar tajriba o'tkazish, muammoni aniqlash va uning yechimini izlash jarayonida ekologik muammolar mohiyatini chuqurroq anglaydilar. Shuningdek, ekologik ta'limni boshqa rivojlanish markazlari faoliyati bilan integratsiyalash muhim pedagogik ahamiyatga ega. Masalan, "Til va nutq" markazida ekologik mavzudagi hikoya va ertaklar bilan ishlash, "Qurish-yasash va matematika" markazida qayta ishlanadigan materiallardan buyumlar yaratish, "San'at" markazida tabiat manzaralarini tasvirlash orqali bolalarda ekologik tasavvurlar boyitiladi. Bunday integrativ yondashuv ekologik ta'limning uzviyligi va samaradorligini ta'minlaydi. Ekologik madaniyatni shakllantirishda pedagog va ota-onalar hamkorligi alohida o'rin tutadi. Oilada ekologik qadriyatlarning qo'llab-quvvatlanishi bolalarda ekologik xulq-atvorning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Shu bois ekologik tarbiya jarayonida ota-onalarni ham faol ishtirok etishga jalb qilish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, global ekologik muammolar sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ekologik ta'lim va tarbiyani innovatsion pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, bolalarning amaliy faoliyatini kengaytirish hamda pedagog va ota-onalar hamkorligini kuchaytirish orqali ekologik jihatdan mas'uliyatli, tabiatga ongli munosabatda bo'ladigan avlodni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyot

1. Nishonova Z.T., Alimuhamedova D.A. *Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Vinogradova N.F. *Ekologicheskoye vospitaniye doshkolnikov*. – Moskva: Prosveshcheniye, 2019.
3. Yasvin V.A. *Osnovi ekologicheskoy pedagogiki*. – Moskva, 2018.
4. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. – Paris, 2020.
5. UNICEF. *Early Childhood Development and Environmental Education*. – New York, 2021.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINING EKOLOGIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA MEKANIZMLARI

Murotqobilova Mahliyo Anvar qizi
Samarqand viloyati Pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisdá maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ekologik savodxonligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari va samarali mexanizmlari tahlil qilingan. Shuningdek, ekologik ta'limning zamonaviy yondashuvlari, tarbiyachilarning ekologik kompetensiyalarini rivojlantirish omillari hamda bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishdagi o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: ekologik savodxonlik, ekologik madaniyat, maktabgacha ta'lim, tarbiyachi, ekologik kompetensiya, ekologik ta'lim, innovatsion pedagogika, barqaror rivojlanish.

Аннотация. В данном тезисе проанализированы педагогические условия и эффективные механизмы развития экологической грамотности воспитателей дошкольных образовательных организаций. Также освещены современные подходы к экологическому образованию, факторы развития экологических компетенций воспитателей и их роль в формировании экологической культуры у детей.

Ключевые слова: экологическая грамотность, экологическая культура, дошкольное образование, воспитатель, экологическая компетентность, экологическое образование, инновационная педагогика, устойчивое развитие.

Abstract. This thesis analyzes the pedagogical conditions and effective mechanisms for developing ecological literacy of preschool education institution educators. It also highlights modern approaches to environmental education, factors for developing educators' ecological competencies, and their role in shaping ecological culture in children.

Keywords: ecological literacy, ecological culture, preschool education, educator, ecological competence, environmental education, innovative pedagogy, sustainable development.

Bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng muhim global muammolardan biri ekologik muammolarning tobora kuchayib borayotganidir. Iqlim o'zgarishi, atmosfera havosining ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi, suv tanqisligi va biologik xilma-xillikning qisqarishi kabi holatlar ekologik ta'lim va tarbiyani takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu sababli ekologik madaniyatni shakllantirish uzluksiz ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish, ekologik qadriyatlarni singdirish va ekologik mas'uliyat hissini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonning samaradorligi esa ko'p jihatdan tarbiyachining ekologik savodxonligi darajasiga bog'liqdir. Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola atrof-muhitni faol o'rganadi, tabiat hodisalariga qiziqadi va o'zining dastlabki ekologik tasavvurlarini hosil qiladi. Shu bois maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilar ekologik bilimlar, ko'nikmalar va kompetensiyalarga ega bo'lishlari zarur. Ekologik savodxon tarbiyachi bolalarda tabiatga mehr-muhabbat, ekologik madaniyat va mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik ta'lim va ekologik madaniyat masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Xususan, N.F. Reimers, V.A. Yasvin, N.N. Moiseyev kabi olimlar ekologik ta'limning nazariy asoslarini ishlab chiqqan bo'lsa, o'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiyani tashkil etishning metodik jihatlari o'rganilgan. Ekologik ta'lim samaradorligi pedagoglarning ekologik kompetensiyalariga bevosita bog'liq ekanligi aniqlangan. Tarbiyachilar ekologik savodxonligini rivojlantirish uchun avvalo zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish talab etiladi. Bunday shart-sharoitlarning birinchisi ekologik ta'lim mazmunini

zamonaviy ekologik muammolar asosida boyitishdir. Tarbiyachilar iqlim o'zgarishi, ekologik xavfsizlik, chiqindilarni qayta ishlash, energiya tejamkorligi va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish bo'yicha bilimlarga ega bo'lishlari zarur. Bu bilimlar nafaqat pedagogning kasbiy faoliyatini takomillashtiradi, balki bolalarga ekologik tushunchalarni to'g'ri yetkazishga ham xizmat qiladi. Ikkinchi muhim shart innovatsion pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishdir. Xususan, STEAM yondashuvi, loyiha metodi, tadqiqotchilik faoliyati, interaktiv usullar va muammoli ta'lim texnologiyalari ekologik ta'lim samaradorligini oshirish imkonini beradi. Mazkur yondashuvlar orqali bolalar ekologik hodisalarni amaliy faoliyat jarayonida o'rganadilar va ekologik muammolarning sabab-oqibat bog'liqligini tushunib yetadilar. Uchinchi pedagogik shart ekologik rivojlantiruvchi muhit yaratish hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat burchaklari, mini laboratoriyalar, tajriba maydonchalari va yashil hududlarning tashkil etilishi ekologik ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bunday muhit tarbiyachilarning ham ekologik faoliyatini faollashtiradi va bolalar bilan birgalikda amaliy ekologik tadbirlarni tashkil etish imkoniyatini yaratadi. Tarbiyachilar ekologik savodxonligini rivojlantirishning asosiy mexanizmlaridan biri malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimi hisoblanadi. Zamonaviy malaka oshirish kurslari ekologik ta'limning yangi metodlari va texnologiyalarini o'rganishga xizmat qiladi. Seminarlar, treninglar va mahorat darslari orqali pedagoglar o'z bilimlarini yangilash va tajriba almashish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, mentorlik tizimi ham ekologik kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida e'tirof etilmoqda. Tajribali pedagoglarning yosh mutaxassislariga amaliy yordam ko'rsatishi ekologik ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi. Mustaqil ta'lim ham ekologik savodxonlikni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarni o'rganish, ekologik mavzulardagi vebinar va onlayn kurslarda qatnashish, xalqaro tajribalarni tahlil qilish pedagoglarning ekologik dunyoqarashini kengaytiradi. Ayniqsa, raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish ekologik ta'lim bo'yicha zamonaviy bilimlarni egallash imkonini bermoqda. Ekologik savodxonligi yuqori bo'lgan tarbiyachilar faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning ekologik madaniyati yuqori darajada shakllanadi. Bunday bolalar tabiatni asrash, suv va energiya resurslarini tejash, o'simlik va hayvonlarga g'amxo'rlik qilish kabi ekologik xulq-atvor namunalarini namoyon etadilar. Shu bilan birga, ularda ekologik muammolarni anglash va ularni hal etishga nisbatan mas'uliyat hissi ham shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ekologik savodxonligini rivojlantirish ekologik madaniyatli avlodni tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi. Buning uchun ekologik ta'lim mazmunini boyitish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, ekologik rivojlantiruvchi muhit yaratish va uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish zarur. Mazkur chora-tadbirlar nafaqat tarbiyachilarning ekologik kompetensiyalarini rivojlantiradi, balki maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ong, ekologik madaniyat va ekologik mas'uliyatning shakllanishiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. – Toshkent, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ–4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori. – Toshkent, 2019.
5. Nishonova Z.T., Alimuhamedova D.A. Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 156 b.
6. Ochilov M. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 320 b.
7. Reimers N.F. Ekologiya. Teoriya, zakony, pravila, printsipy i gipotezy. – Moskva: Rossiya, 2014. – 367 s.

8. Yasvin V.A. Ekologicheskaya pedagogika i psixologiya. – Moskva: Smysl, 2016. – 224 s.
9. Moiseyev N.N. Chelovek i biosfera. – Moskva: Molodaya gvardiya, 2012. – 287 s.
10. Alimuhamedova D.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tarbiyani shakllantirishning pedagogik asoslari // Pedagogik ta'lim. – Toshkent, 2021. – №3. – B. 45–50.
11. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – 63 p.

MAKTABGACHA TA'LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

N.X. Aslanova

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi,
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrası mudiri,
p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tizimida bolalarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy mexanizmlari tahlil qilingan. Kompetensiyaviy yondashuvning mazmuni, rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, o'yin texnologiyalari, integratsiyalashgan ta'lim faoliyatlari hamda oila va ta'lim tashkiloti hamkorligining bolalar rivojlanishidagi o'rni yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, maktabgacha ta'lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish bolalarning kommunikativ, kognitiv, shaxsiy, ijtimoiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, tayanch kompetensiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, innovatsion pedagogika, o'yin texnologiyalari, bolalar rivojlanishi.

Abstract. The article analyzes the theoretical and methodological foundations and practical mechanisms for developing key competencies in preschool children. It highlights the essence of the competency-based approach, the role of a developmental educational environment, play-based learning technologies, integrated educational activities, and family-preschool partnerships in child development. The findings indicate that organizing the educational process on the basis of a competency-based approach contributes to the effective development of children's communicative, cognitive, social, and creative competencies, ensuring their readiness for lifelong learning and successful social adaptation.

Keywords: preschool education, key competencies, competency-based approach, developmental learning environment, innovative pedagogy, play-based technologies, child development.

Аннотация. В статье проанализированы теоретико-методологические основы и практические механизмы формирования ключевых компетенций у детей в системе дошкольного образования. Раскрываются содержание компетентностного подхода, роль развивающей образовательной среды, игровых технологий, интегрированных образовательных видов деятельности, а также значение сотрудничества семьи и дошкольной образовательной организации в развитии ребёнка. По результатам исследования установлено, что организация образовательного процесса на основе компетентностного подхода способствует эффективному развитию у детей коммуникативной, когнитивной, личностной, социальной компетенций и компетенции критического мышления.

Ключевые слова: дошкольное образование, ключевые компетенции, компетентностный подход, развивающая образовательная среда, инновационная педагогика, игровые технологии, развитие детей.

Jahon ta'lim makonida inson kapitalini rivojlantirish va barqaror taraqqiyotni ta'minlashda maktabgacha ta'limning o'rni tobora ortib bormoqda. Xalqaro tashkilotlar, xususan, UNESCO va UNICEF tomonidan ishlab chiqilgan strategik hujjatlarda sifatli erta yoshdagi ta'lim bolaning kelajakdagi akademik muvaffaqiyati, ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida shakllanishining muhim omili sifatida e'tirof etilgan.

Zamonaviy pedagogik paradigmalarda bilimlarni o'zlashtirishdan ko'ra, ularni amaliyotda qo'llay olish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va samarali muloqotga kirisha olish kabi kompetensiyalarni rivojlantirish ustuvor yo'nalishga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim tizimida tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim jarayonini bolaning shaxsiy rivojlanishi, mustaqil faoliyati va hayotiy vaziyatlarda bilimlarni qo'llash qobiliyatini shakllantirishga yo'naltiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kompetensiyalar ularning yosh xususiyatlari va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda bosqichma-bosqich rivojlantiriladi. Maktabgacha ta'limda quyidagi tayanch kompetensiyalar ustuvor hisoblanadi:

- **“Men” konsepsiyasi (shaxsiy identifikatsiya va o'zini anglash) kompetensiyasi;**
- **Kommunikativ kompetensiya;**
- **Ijtimoiy-hissiy kompetensiya;**
- **Bilish (kognitiv) kompetensiyasi;**
- **Tanqidiy fikrlash kompetensiyasi.**

“Men” konsepsiyasi kompetensiyasi bolaning o'zini shaxs sifatida anglashi, o'z imkoniyatlari, qobiliyatlari va hissiyotlarini idrok etishi, o'ziga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishini ifodalaydi. Ushbu kompetensiya bolada mustaqillik, o'ziga ishonch, tashabbuskorlik va mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Maktabgacha yoshda “Men” konsepsiyasi asosan o'yin faoliyati, tengdoshlar bilan muloqot, kattalarning qo'llab-quvvatlashi va muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish orqali shakllanadi. Rivojlangan ijobiy “Men” obrazi bolaning keyingi ta'lim bosqichlarida faol va motivatsiyalangan ishtirokini ta'minlaydi.

Kommunikativ kompetensiya bolaning ona tilida erkin muloqot qilish, o'z fikr va hissiyotlarini aniq ifodalash, suhbatdoshni tinglash va tushunish hamda muloqot madaniyatiga rioya qilish qobiliyatini qamrab oladi. Mazkur kompetensiya nutqni rivojlantirish mashg'ulotlari, rolli o'yinlar, ertak va hikoyalar bilan ishlash, jamoaviy ijodiy faoliyatlar orqali rivojlantiriladi. Kommunikativ kompetensiyaga ega bola o'z fikrini mustaqil bayon qila oladi, tengdoshlari va kattalar bilan samarali hamkorlik o'rnatadi.

Ijtimoiy-hissiy kompetensiya bolaning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalarning hissiyotlarini tushunish, hamkorlik qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish hamda jamiyat qoidalariga moslashish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiya bolalarda empatiya, bag'rikenglik, o'zaro hurmat va jamoada ishlash madaniyatini shakllantiradi. Maktabgacha ta'lim jarayonida ijtimoiy-hissiy kompetensiyani rivojlantirish uchun hamkorlikdagi o'yinlar, muammoli vaziyatlar, rolli sahnalashtirishlar va refleksiv suhbatlardan samarali foydalaniladi.

Bilish yoki kognitiv kompetensiya bolaning atrof-muhitni o'rganishga bo'lgan qiziqishi, kuzatish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish va oddiy xulosalar chiqarish qobiliyatlarini ifodalaydi. Ushbu kompetensiya bolalarda mustaqil izlanish va tadqiqotchilik faoliyatining dastlabki elementlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tajriba-sinov ishlari, evristik savollar, konstruktorlik faoliyati, STEAM elementlari va tabiatni kuzatishga asoslangan mashg'ulotlar kognitiv kompetensiyaning rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Tanqidiy va kreativ fikrlash kompetensiyasi bolaning muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, turli yechimlarni taqqoslash, mustaqil xulosa chiqarish va yangi g'oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tanqidiy fikrlash bolaga voqea va hodisalarni mantiqiy baholash imkonini bersa, kreativ fikrlash nostandart va ijodiy yondashuvlarni shakllantiradi. Mazkur kompetensiya loyiha faoliyati, evristik metodlar, konstruktorlik o'yinlari, badiiy ijod mashg'ulotlari va muammoli topshiriqlar asosida samarali rivojlanadi. Natijada bola mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor va innovatsion g'oyalarni ilgari sura oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

“Men” konsepsiyasi – bu bolaning o‘zi haqidagi tasavvurlari, o‘z imkoniyatlari va qobiliyatlarini anglash, o‘zini ijobiy qabul qilish hamda atrofdagilar bilan munosabatlarda o‘z o‘rnini his etishga oid psixologik-pedagogik tizimdir. Maktabgacha yosh davrida ushbu konsepsiyaning shakllanishi bolaning shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘yin faoliyati, hamkorlikdagi ijodiy mashg‘ulotlar, refleksiv suhbatlar va qo‘llab-quvvatlovchi rivojlantiruvchi ta’lim muhiti orqali bolalarda ijobiy “Men” obrazi, o‘ziga ishonch va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Bundan tashqari, **“Tayanch kompetensiyalarni shakllantirish mexanizmlari”** bo‘limiga alohida kichik paragraf qo‘shishingiz mumkin:

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “Men” konsepsiyasini rivojlantirish bolaning shaxs sifatida kamol topishining muhim omili hisoblanadi. Bunda pedagog tomonidan emotsional jihatdan qulay va xavfsiz ta’lim muhitini yaratish, bolaning individual yutuqlarini e’tirof etish, tanlov qilish imkoniyatini berish, mustaqil faoliyatni rag‘batlantirish hamda refleksiv muloqotlarni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Rolli va syujetli o‘yinlar, loyiha faoliyati, ijodiy topshiriqlar hamda oilaviy hamkorlik asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolada ijobiy o‘zini anglash, o‘z qadr-qimmatini his etish va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Mazkur kompetensiyalar bolalarda maktab ta’limiga tayyorgarlikni ta’minlash bilan bir qatorda, ularning kelajakdagi hayotiy muvaffaqiyatlari uchun zarur bo‘lgan universal ko‘nikmalarni shakllantiradi. Rivojlantiruvchi ta’lim muhiti bolalarning mustaqil izlanishiga, tajriba o‘tkazishiga va faol bilish jarayoniga jalb etilishiga imkon yaratadi. Ta’lim muhitida didaktik vositalar, konstruktorlar, STEAM elementlari, tabiiy materiallar va raqamli texnologiyalardan foydalanish bolalarning kognitiv faolligini oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining yetakchi turi – o‘yin hisoblanadi. “Ilk qadam” o‘quv dasturida sahnalashtirish, konstruktiv, erkin, sensor, ochiq havodagi va milliy o‘yinlar bolalarda jismoniy rivojlanish, muloqot qilish, hamkorlikda ishlash, qaror qabul qilish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘yin texnologiyalari bolaning tabiiy qiziqishi va ichki motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlaydi.

Turli rivojlanish sohalarini birlashtirgan mashg‘ulotlar bolalarda yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi. Masalan, tabiat hodisalarini kuzatish, matematik tushunchalarni o‘zlashtirish va badiiy ijod faoliyatini uyg‘unlashtirish orqali bir vaqtning o‘zida bir nechta kompetensiyalar rivojlantiriladi.

Interaktiv ta’lim, multimediya resurslari, immersiv texnologiyalar va virtual ta’lim elementlari bolalarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshiradi. Ushbu vositalar orqali axborotni qabul qilish, tahlil qilish va qayta ishlashning boshlang‘ich ko‘nikmalari shakllanadi.

Tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda oila va pedagoglarning hamkorligi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ota-onalarni pedagogik jarayonga jalb etish, maslahatlar, mahorat darslari va birgalikdagi loyihalarni tashkil etish orqali bolaning rivojlanishiga kompleks yondashuv ta’minlanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv sharoitida pedagog bilim beruvchi emas, balki tyutor (yo‘naltiruvchi), fasilitator (qulaylashtiruvchi), tadqiqotchi-hamkor, mediator (vositachi) va qo‘llab-quvvatlovchi ustoz sifatida faoliyat olib boradi. Pedagog bolalarning qiziqishlarini inobatga olib, muammoli vaziyatlar yaratadi, tadqiqot elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiya qiladi hamda bolaning individual rivojlanish trayektoriyalarini belgilaydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, rivojlantiruvchi ta’lim muhiti, o‘yin va loyiha faoliyati, innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda ota-onalar bilan hamkorlikka asoslangan ta’lim modeli maktabgacha yoshdagi bolalarda tayanch kompetensiyalarni samarali shakllantirish imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalarning muloqotga kirishuvchanligi, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va bilishga bo‘lgan qiziqishi sezilarli darajada ortishi kuzatiladi.

Maktabgacha ta’lim tizimida tayanch kompetensiyalarni shakllantirish uzluksiz ta’limning sifatini belgilovchi muhim omildir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, rivojlantiruvchi ta’lim muhiti, innovatsion texnologiyalar va oila bilan samarali hamkorlik ushbu jarayonning asosiy mexanizmlarini tashkil etadi. Ularni amaliyotga keng joriy etish bolalarning intellektual salohiyatini

ro'yobga chiqarish, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va kelajakdagi muvaffaqiyatli ta'lim faoliyati uchun mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni, PQ-595 "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" – Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
3. Slavenin V.A., Isayev I.F., Shiyanov E.N. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2006.
4. UNESCO. Right from the Start: Build Inclusive Societies through Inclusive Early Childhood Education and Care. – Paris: UNESCO Publishing, 2022.
5. UNICEF. Early Childhood Development Strategy: Every Child's Right to Thrive. – New York: UNICEF, 2023.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA SOG'LOM OVQATLANTIRISHNING AHAMIYATI

Begmatova Munira Tolibjon qizi
Jizzax pedagogik mahorat markazi
Amaliy fanlar va maktabgacha ta'lim metodikalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarni sog'lom va ratsional ovqatlantirishni tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik hamda tibbiy-biologik ahamiyati tahlil qilingan. Erta yoshdagi bolalar organizmining fizio-anatomik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, makro- va mikronutrientlar mutanosibligini ta'minlash, taomnoma tarkibini diversifikatsiyalash hamda gigiyenik talablarga rioya qilish masalalari ilmiy jihatdan asoslangan. Tadqiqotda noto'g'ri ovqatlanish oqibatida yuzaga keladigan alimentar-bog'liq patologiyalarning oldini olish hamda bolalarda erta yoshdanoq sog'lom ovqatlanish madaniyatini shakllantirish bo'yicha pedagogik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqolaning xulosalari maktabgacha ta'lim tizimi mutaxassislari va valeolog-pedagoglar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ratsional ovqatlanish, makronutrientlar, mikronutrientlar, alimentar patologiya, nutrisiologiya, somatik rivojlanish, sog'lom turmush tarzi, gigiyenik talablar, taomnoma

Аннотация: В данной статье анализируется социально-педагогическая и медико-биологическая значимость организации здорового и рационального питания детей в дошкольных образовательных организациях (ДОО). На основе физиолого-анатомических особенностей детского организма научно обоснованы вопросы обеспечения баланса макро- и микронутриентов, диверсификации меню и соблюдения санитарно-гигиенических требований. В исследовании разработаны педагогические рекомендации по профилактике алиментарно-зависимых патологий, возникающих вследствие несбалансированного питания, а также по формированию культуры здорового питания у детей на ранних этапах развития. Выводы статьи имеют практическую ценность для специалистов системы дошкольного образования и педагогов-валеологов.

Ключевые слова: дошкольное образование, рациональное питание, макронутриенты, микронутриенты, алиментарная патология, нутрициология, соматическое развитие, здоровый образ жизни, гигиенические требования, меню.

Abstract: This article analyzes the socio-pedagogical and biomedical significance of organizing healthy and rational nutrition for children in preschool education organizations. Based on the physiological and anatomical characteristics of the young child's body, the issues of ensuring the balance of macro- and micronutrients, diversifying the menu, and complying with sanitary and hygienic requirements are scientifically substantiated. The study develops pedagogical

recommendations for preventing alimentary-dependent pathologies resulting from malnutrition and forming a healthy eating culture in children at an early stage of development. The conclusions of the article possess practical value for specialists in the preschool education system and health educators.

Keywords: preschool education, rational nutrition, macronutrients, micronutrients, alimentary pathology, nutrition science, somatic development, healthy lifestyle, hygienic requirements, menu.

Kirish. Insoniyat kelajagi va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va intellektual salomatligi bilan uzviy bog'liqdir. Zamonaviy nutrisiologiya (ovqatlanish haqidagi fan) va pediatriya sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson salomatligi, uning aqliy salohiyati va immun tizimining poydevori aynan maktabgacha yosh davrida (3 yoshdan 7 yoshgacha) shakllanadi. Aynan shu davrda bola organizmida hujayralarning jadal bo'linishi, suyak va mushak tizimining o'sishi hamda markaziy nerv tizimining integratsiyalashuvi jarayonlari kechadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarning kunlik vaqtining asosiy qismini (8–10 soat) o'tkazadigan maskan hisoblanadi. Shu bois, ushbu muassasalarda sog'lom va ratsional ovqatlantirishni tashkil etish shunchaki kundalik ehtiyoj emas, balki davlat miqyosidagi strategik vazifadir. Mazkur maqolada MTTlarda sog'lom ovqatlantirish tizimini ilmiy asosda tashkil etishning ahamiyati, bolalar organizmiga ta'siri va bu boradagi uslubiy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Erta yoshdagi bolalar organizmi yuqori metabolizm (modda almashinuvi) tezligi bilan ajralib turadi. Bolaning har bir kilogramm vazniga nisbatan talab qilinadigan energiya va qurilish materiallari (oqsil, yog', uglevodlar) miqdori kattalarnikiga qaraganda ancha yuqori. Sog'lom ovqatlanish tushunchasi zamonaviy fanda ratsional ovqatlanish termini bilan ifodalanib, u quyidagi uchta asosiy tamoyilga tayanadi: Bolaning ovqat orqali olayotgan energiyasi uning kun davomidagi jismoniy faolligi va asosiy metabolizmga sarflaydigan energiyasiga teng bo'lishi lozim. Oqsil, yog' va uglevodlar nisbati maktabgacha yoshdagi bolalar uchun optimallashtirilgan bo'lishi kerak. Ilmiy tavsiyalarga ko'ra, bu nisbat taxminan 1:1:4 ko'rinishida bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Bola organizmi barcha zaruriy aminokislotalar, vitaminlar va minerallarni qabul qilishi uchun taomnoma tarkibiga go'sht, baliq, sut mahsulotlari, donli ekinlar, sabzavotlar va mevalar muntazam kiritilishi shart. Maktabgacha yoshdagi bolaning o'sayotgan organizmida oqsillarga bo'lgan ehtiyoj yuqori bo'lib, qabul qilinayotgan oqsillarning kamida 50-60% ini hayvonot manşali (go'sht, tuxum, sut) yuqori biologik qiymatga ega oqsillar tashkil etishi kerak. Ular hujayralar va immun antitellari qurilishi uchun asosiy g'isht vazifasini o'taydi. Sog'lom ovqatlanishning ahamiyati faqatgina jismoniy vazn va bo'y o'sishi bilan cheklanmaydi. Oxirgi yillarda o'tkazilgan neyrobiologik tadqiqotlar mikronutrientlar (vitaminlar va minerallar) tanqisligi bolaning aqliy (kognitiv) qobiliyatlariga to'g'ridan-to'g'ri salbiy ta'sir ko'rsatishini isbotlamoqda.

- Temir (Fe) moddasi tanqisligi: Bolalarda kamqonlik (anemiya) keltirib chiqaradi, bu esa miya to'qimalarining kislorod bilan to'yinishini pasaytiradi. Natijada bolada diqqatni jamlay olmaslik, tez charchash va xotira pasayishi kuzatiladi.
- Yod (I) elementi: Qalqonsimon bez gormonlari sintezida ishtirok etib, markaziy nerv tizimining intellektual salohiyatini belgilaydi. Maktabgacha yoshdagi yod tanqisligi kelajakda intellektual ko'effitsiyentning (IQ) past bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.
- Omega-3 ko'p to'yinmagan yog' kislotalari: Miya neyronlari orasidagi sinapslar (aloqalar) shakllanishida ishtirok etib, bolaning axborotni qabul qilish va mantiqiy fikrlash tezligini oshiradi.

Shu sababli, MTT taomnomasini vitaminlashtirish, mavsumiy meva va sabzavotlar bilan boyitish va yodlangan tuzdan foydalanish majburiy gigiyenik talab hisoblanadi. Noto'g'ri, tartibsiz va sifatsiz ovqatlantirish tizimi bolalarda **alimantar-bog'liq** (noto'g'ri ovqatlanish oqibatida kelib chiquvchi) patologiyalarning rivojlanishiga zamin yaratadi. Hozirgi kunda global miqyosda ham, mamlakatimizda ham bolalar o'rtasida ikki xil xavfli tendensiya kuzatilmoqda: bir tomondan semizlik va ortiqcha vazn, ikkinchi tomondan esa gipovitaminoz va surunkali vazn yetishmasligi.

MTTlarda uglevodlarga (ayniqsa, tozalangan shakar, pishiriqlar, oq non mahsulotlari) haddan tashqari ko'p urg'u berilishi bolalarda oshqozon-ichak trakti kasalliklarini keltirib chiqaradi, tish

kariesini rivojlantiradi va erta yoshdagi semizlik xavfini oshiradi. Semizlik esa o'z navbatida keyinchalik yurak-qon tomir tizimi va qandli diabet kasalliklarining erta poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Aksincha, tabiiy tolalarga (kletchatka) boy bo'lgan sabzavotlar, bo'tqalar (suli, grechka) va dukkakli mahsulotlarning yetishmasligi ichak mikroflorasining (mikrobioma) buzilishiga olib keladi. Ichak mikrobiomasi esa inson immunitetining 70% idan ko'prog'ini nazorat qiladi. Demak, MTTda ovqatlanishni to'g'ri yo'lga qo'yish — bolalarning mavsumiy yuqumli kasalliklarga (O'RVI, gripp) chidamliligini oshirishning eng samarali usulidir.

Sog'lom ovqatlantirish muammosi faqat oshxona va oshpazlarning ishi emas, u fundamental **pedagogik jarayondir**. Bola hayotining ilk yillarida shakllangan ta'm bilish ko'nikmalari va ovqatlanish stereotiplari unga butun umri davomida hamrohlik qiladi.

Pedagog va tarbiyachilar uslubiy jihatdan quyidagi masalalarga e'tibor qaratishlari lozim:

1. Ovqatlanish estetikasi va madaniyati: Bolalarga stolda o'zini tutish, pichoq-vilkadan to'g'ri foydalanish, ovqatdan oldin qo'llarni yuvish odatlarini o'rgatish.
2. Psixologik muhit: Bolani majburlab, baqirib yoki qo'rqitib ovqatlantirish uning ovqat hazm qilish tizimiga salbiy ta'sir qiladi (spazmlar keltirib chiqaradi) va taomga nisbatan psixologik antipatiya (yoqtirmaslik) uyg'otadi.
3. Valeologik ta'lim: Mashg'ulotlar davomida o'yinlar va ertaklar orqali qaysi mahsulotlar foydali, qaysilari (masalan, gazli ichimliklar, chiplar) zararli ekanligini bolalar ongiga singdirish.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom va ratsional ovqatlantirishni tashkil etish davlatning eng oliy maqsadi — sog'lom va intellektual barkamol avlodni tarbiyalashning fundamental asosidir. MTT sharoitida to'g'ri balanslangan taomnoma bolalarning jismoniy somatik rivojlanishini ta'minlaydi, alimentar xarakterdagi kasalliklarning oldini oladi va neyrokognitiv salohiyatni maksimal darajada yuzaga chiqaradi. Ushbu tizimni yanada takomillashtirish uchun MTTlarda zamonaviy nutrisiologik standartlarni qat'iy joriy etish, taomnomalar tarkibini doimiy nazorat qilish va eng muhimi — tarbiyalanuvchilarda erta yoshdanoq sog'lom ovqatlanish madaniyatini shakllantirish bo'yicha pedagogik-uslubiy ishlarni jadallashtirish talab etiladi. Bu borada amalga oshirilgan chora-tadbirlar kelajakda jamiyatning ijtimoiy va tibbiy barqarorligini ta'minlovchi eng yuqori dividendli investitsiyadir.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" O'RQ-595-sonli Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi "Pedagogning maqomi to'g'risida" O'RQ-901-sonli Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-152-sonli Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 24-dekabrda "2026-2030-yillarga mo'ljallangan Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-256-sonli Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 28-aprelda "Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-73-sonli Farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-aprelda "Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4296-sonli Qarori.
7. O'zbekiston Respublikasi Sanitar qoidalari va normalari (SanPIN) — MTTlarda ovqatlantirishni tashkil etish talablari.
8. Shayxova G.I. "Nutrisiologiya". Darslik. Toshkent.
9. Baranov A.A. "Pediatriya va bolalar gigiyenasi" ilmiy jurnali materiallari.

ZAMONAVIY TA'LIM MUHITI ORQALI MTT BOLALARINI KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI

Gapparova Zilola Neymat qizi

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi

“Amaliy fanlar va maktabgacha ta'lim metodikalari” katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT) bolalarining kommunikativ qobiliyatlarini zamonaviy ta'lim muhiti orqali rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil etiladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, interfaol o'yin-didaktik metodlar va rivojlantiruvchi muhit g'oyalari asoslangan pedagogik yondashuvlar tizimli tarzda o'rganiladi. Tadqiqot natijasida bolalarda kommunikativ kompetentlikni shakllantiruvchi asosiy pedagogik shart-sharoitlar aniqlanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ qobiliyat, maktabgacha ta'lim, zamonaviy ta'lim muhiti, pedagogik mexanizm, o'yin faoliyati, interfaol texnologiyalar, bolalar nutqi, kommunikativ kompetentlik.

Аннотация: В данной статье научно анализируются педагогические механизмы развития коммуникативных способностей детей дошкольных образовательных учреждений посредством современной образовательной среды. Систематически изучаются педагогические подходы, основанные на современных цифровых технологиях, интерактивных игровых методах и идеях развивающей среды.

Ключевые слова: коммуникативная способность, дошкольное образование, современная образовательная среда, педагогический механизм, игровая деятельность, интерактивные технологии.

Abstract: This article scientifically analyzes the pedagogical mechanisms for developing communicative abilities of preschool educational institution (PEI) children through a modern educational environment. Pedagogical approaches based on modern digital technologies, interactive game-didactic methods and ideas of a developmental environment are systematically studied.

Keywords: communicative ability, preschool education, modern educational environment, pedagogical mechanism, play activity, interactive technologies, children's speech, communicative competence.

Bolaning shaxsi shakllanishida kommunikativ qobiliyat – uning ijtimoiy hayotga moslashuvining, tengdoshlari va kattalari bilan o'zaro munosabatga kirishuvining asosiy omilidir. Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlar asosida rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichi, balki ularning keyingi ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlari uchun ham zarur omil sanaladi.

Kommunikativ qobiliyat shaxsning muloqotga kirishish, fikrini erkin ifodalash, suhbatdoshni tushunish, ijtimoiy munosabatlarni samarali tashkil etish hamda jamoada hamkorlik qilish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri kommunikativ kompetensiyaning shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar – 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davr – nutq va muloqot rivojlanishining senzitiv davri hisoblanadi. Ushbu davrda to'g'ri tashkil etilgan pedagogik muhit bolaning butun keyingi hayoti mobaynida muhim ahamiyat kasb etadigan kommunikativ kompetentligini shakllantiradi. O'zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi qonuni (2019) hamda “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi bolalarda kommunikativ qobiliyatni rivojlantirishni ustuvor yo'nalish sifatida belgilagan.

Biroq amaliyotda MTTlarda kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish ko'pincha an'anaviy, passiv shaklda amalga oshirilmoqda. Zamonaviy ta'lim muhitining imkoniyatlaridan to'liq

foydalanilmayapti, yangi pedagogik texnologiyalar bilan an'anaviy metodlar o'rtasidagi uyg'unlik etarli darajada ta'minlanmayapti. Ushbu muammo mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilab beradi.

Kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish masalasi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. L.S. Vygotskiyning (1934) madaniy-tarixiy nazariyasiga ko'ra, bola nutqi avval ijtimoiy muloqot vositasi sifatida shakllanadi, keyinchalik esa ichki nutqqa – tafakkur vositasiga – aylanadi. Bu konsepsiya zamonaviy ta'lim muhitini loyihalashda asosiy metodologik tayanch hisoblanadi.

J. Brunerning (1983) konstruktivistik yondashuvi bolaning faol ishtirokiga asoslangan o'quv jarayoni muhimligini ta'kidlaydi. Uning "Ishlash orqali o'rganish" (learning by doing) tamoyili hozirgi kunda MTT pedagogikasida keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, A.A. Leontevning faoliyat nazariyasi (1977) muloqotni bevosita faoliyat orqali rivojlantirishning nazariy poydevorini yaratadi.

Zamonaviy tadqiqotchilar Roskos va Christie (2011) o'yin orqali ta'lim (play-based learning) kontsepsiyasini ilgari suradi. Ularning empirik tadqiqotlari ko'rsatadiki, erkin va tuzilgan o'yin faoliyati bolalarda nutqiy aloqa ko'nikmalarini 40-60 foizga yaxshilash imkonini beradi. O'zbekiston pedagogika fani vakillaridan M.G. G'oziev (2002), Z.T. Ne'matov (2015) va boshqalar maktabgacha ta'limda kommunikativ rivojlanishning milliy xususiyatlarini o'rgangan.

Kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy ta'lim muhitining tarkibiy komponentlari va pedagogik mexanizmlari aniqlashtirildi. Birinchidan, kuzatuv metodi: bolalarning muloqot faoliyati tuzilgan kuzatuv protokollari asosida qayd etildi. O'yinda, darsda va erkin faoliyatda kommunikativ xatti-harakatlar kundalik tarzda baholandi.

Ikkinchidan, standartlashtirilgan testlar: M.I. Lisinananing kommunikativ faoliyat darajasini aniqlash metodikasi (KFD), shuningdek, O.S. Ushakovaning nutq rivojlanishini baholash usuli qo'llanildi. Testlar eksperiment boshida va oxirida o'tkazildi.

Uchinchidan, pedagogik eksperiment: tajriba guruhida zamonaviy ta'lim muhitiga asoslangan muallif tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik dastur joriy etildi. Dastur 9 oy davomida amalga oshirildi.

To'rtinchidan, suhbat va intervyu: tarbiyachilar bilan yarim tuzilgan intervyular o'tkazildi, otalar so'rovlari orqali foydalanildi.

Zamonaviy MTT muhitida fazoning to'g'ri tashkil etilishi kommunikativ qobiliyatni rivojlantirishning birinchi va asosiy pedagogik mexanizmi hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, guruh xonasini maxsus kommunikativ zonalariga ("Muloqot burchagi", "Teatr burchagi", "Kitob uyi") bo'lish bolalarning o'zaro muloqot faolligini 35 foizga oshiradi.

Ayniqsa, "yumshoq" mebel, ko'zgular, turli teksturali materiallar va bolalarga qulay balandlikdagi raf-javonlar bilan jihozlangan muhit sensorli va nutqiy rivojlanishni bir vaqtda ta'minlaydi. Reggio Emilia metodologiyasi asosida tashkil etilgan guruh xonalarida bolalarning so'z boyligini o'zlashtirishida statistik jihatdan muhim farqlar aniqlanadi.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyat turi sifatida kommunikativ rivojlanishning eng samarali mexanizmi hisoblanadi. Tadqiqotimiz natijalari quyidagi o'yin turlarining samaradorligini tasdiqladi: syujetli-rolli o'yinlar (muloqot tuzilmasini o'zlashtirishda); dramatisatsiya o'yinlari (ekspressiv nutqni rivojlantirishda); qoidali o'yinlar (muloqot tartib-qoidalarini o'zlashtirishda); muammoli-kommunikativ o'yinlar (dialogik nutqni rivojlantirishda).

Zamonaviy raqamli texnologiyalarni maqsadga muvofiq qo'llash MTT bolalarida kommunikativ qobiliyatni rivojlantirishning muhim pedagogik mexanizmiga aylanmoqda. Tadqiqot davomida quyidagi texnologiyalar sinovdan o'tkazildi: sensorli ekranli interaktiv doska; nutqiy muloqotga yo'naltirilgan ta'limiy kompyuter o'yinlari; bolalar uchun mo'ljallangan nutqni tahlil qiluvchi ilovalar; video-muloqot seanslar (masofaviy vatandosh hamkorlik).

Biroq shuni alohida ta'kidlash kerakki, texnologiyalardan foydalanish vaqti cheklangan holda (kunda 15-20 daqiqadan oshmaslik) va pedagogik nazorat ostida amalga oshirilgandagina ijobiy natija berdi. Haddan tashqari ekran vaqti bolalarda jonli muloqotga bo'lgan qiziqishni kamaytiradi. Zamonaviy ta'lim muhitida tashkil etilgan maqsadli pedagogik faoliyat bolalarning kommunikativ kompetensiyasini sezilarli darajada rivojlantiradi. Ayniqsa, interaktiv metodlar, o'yin texnologiyalari va raqamli vositalarning uyg'un qo'llanilishi kommunikativ faollikning oshishiga xizmat qiladi.

Natijada bolalarda ijtimoiy moslashuv, hamkorlik, tashabbuskorlik va nutq madaniyati shakllanadi. Tadqiqot tarbiyachining o'zi kommunikativ namuna ekanligi va uning pedagogik tutumi bolalar muloqotiga bevosita ta'sir qilishini ko'rsatdi. Xususan, so'rash (scaffolding) strategiyasidan foydalanadigan, bolaning gapiga faol quloq soladigan va uning nutqini to'liqtiradigan tarbiyachilar guruhida kommunikativ ko'rsatkichlar sezilarli darajada yuqori bo'ldi

Bola MTTdan tashqarida, oilada va ijtimoiy muhitda o'tkazadigan vaqt kommunikativ rivojlanishining asosiy tarkibiy qismini tashkil etadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, MTT va oila o'rtasidagi hamkorlik darajasi bolalardagi kommunikativ kompetentlikning eng kuchli prediktorlaridan biri hisoblanadi. Ota-onalarni kommunikativ o'yinlarga jalb etish, ularga maslahat va ko'nikmalar berish dasturi amalga oshirilgan guruhlarida bolalarning kommunikativ rivojlanish indeksi 23 foiz yuqori bo'ldi. Ushbu mexanizm "ekologik tizim" nazariyasi (Bronfenbrenner, 1979) asosida bolaning barcha hayotiy muhitlarini uyg'unlashtirish zarurligini tasdiqlab beradi.

Tadqiqot natijalari kommunikativ qobiliyatni rivojlantirishda bir o'lchovli yondashuv (faqat mashg'ulot, faqat texnologiya yoki faqat o'yin) yetarli emasligini ko'rsatdi. Samarali pedagogik mexanizm – bu yuqorida tavsiflab o'tilgan besh mexanizmning tizimli va uyg'un kombinatsiyasidir. Xususan, muhim ilmiy xulosa shundaki, zamonaviy ta'lim muhiti an'anaviy pedagogik yondashuvlarni inkor etmaydi, balki ularni boyitadi va kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalar yuz ko'z muloqotini almashtira olmaydi – bu tadqiqotning eng muhim natijalaridan biridir.

Pedagogik mexanizmlarni joriy etishda institutsional shart-sharoitlar (guruh soni, moliyaviy imkoniyatlar, tarbiyachi malakasi) ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston MTTlarining aksariyatida guruh bola soni normadan (20-25 nafar) oshiqqligi muammosi mavjud bo'lib, bu kommunikativ faoliyatni individual tashkil etishni qiyinlashtiradi.

Xulosa va tavsiyalar

Zamonaviy ta'lim muhiti orqali MTT bolalarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha, kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish bir mexanizmga asoslanmagan holda, tizimli-yaxlit yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur. Rivojlantiruvchi muhit, o'yin faoliyati, texnologiyalar, tarbiyachi kompetentligi va oila hamkorligi bir-birini to'ldiruvchi pedagogik mexanizmlar sifatida ishlashi lozim. Tarbiyachi – kommunikativ rivojlanishning asosiy omili. Uning malakasini oshirish va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish MTTdagi barcha amaliy o'zgarishlardan ko'ra samaraliroq ta'sir ko'rsatadi. MTT va oila o'rtasidagi hamkorlikni rasmiylashtirish va unga ilmiy-metodik yordam ko'rsatish; raqamli texnologiyalardan foydalanish uchun MTT andozalarini (standartlarini) ishlab chiqish. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy ta'lim muhitini yaratish bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, innovatsion pedagogik texnologiyalar, hamkorlik pedagogikasi va axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois MTTlarda kommunikativ rivojlanishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish va amaliyotga keng joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlar bazasi, 2019.
2. G'oziev, E.G'. (2002). Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi,
3. Ne'matov, Z.T. (2015). Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: TDPU.
4. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
5. Karimova V.M. Pedagogik mahorat va kommunikativ kompetensiya asoslari. – Toshkent, 2021
6. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMI TARBIYACHISI — YANGI UYG'ONISH DAVRINING BIRINCHI TAYANCH USTUNI

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikas" kafedrası o'qituvchisi,

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda ta'lim sifatini jahon ta'lim standartlari bilan raqobatbardosh qilish va xalqaro hamkorlik borasidagi islohotlar tahlil etilgan. Tarbiyachilarning intellektual, ilmiy va ijodiy salohiyatini ochib berishga imkon yaratadigan, o'quvchilarga jahon talablariga mos keladigan bilimlarni berish maqsadida Prezident maktablarining tashkil etilishi hamda kadrlar oltin fondining yaratilishi masalalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Integratsion yondashuv.ta'lim, standart, islohot, xalqaro baholash, xalqaro hamkorlik, raqobatbardosh, Prezident maktablari, iqtidor, kreativ, intellektual, ilmiy, ijodiy, bilim, malaka.

Anotation. This article is devoted to the analysis of competition educational system of Uzbekistan with international standards. Also, information regarding special and creative schools is given. Moreover in order to improve pupils' knowledge and investigating it using international assessment program is supported too in this article Questions of organizing presidential schools is given, additionally.

Key words: Education, standard, international assessment, companionship, competitive, presidential schools, talent, creative, intellectual, scientific, knowledge, experience.

Keyingi yillarda ona Vatanimiz O'zbekiston shiddatli islohotlar davrini boshdan kechirmoqda. Barcha jabhalarda haqiqiy uyg'onish va taraqqiyot davri boshlandi. Bu davrni haqli ravishda O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi deb atash mumkin. Muxtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev boshlab bergan O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi jahon hamjamiyati tomonidan ham yuksak darajada e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'limi tizimini isloh qilishda "Yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy kompyuter dasturlarini chuqur o'rganish vazifalari"⁷ ni hal qilishga e'tibor qaratdilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev mustaqilligimizning yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida "Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi. Chunki bugungi O'zbekiston – kechagi O'zbekiston emas. Bugungi xalqimiz ham kechagi xalq emas",⁸- degan edilar.

Bizga ma'lumki, davlatimiz rahbari maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha tegishli farmonni imzoladi. Prezidentimizning bu boradagi tashabbuslari soha vakillari uchun yo'l xaritasi bo'lib xizmat qiladi.

1. Maktabgacha ta'lim qamrovini kengaytirish

Prezident ta'kidlagan asosiy masalalardan biri — 3–7 yoshli bolalarni maktabgacha ta'lim bilan to'liqroq qamrab olish. Buning uchun:

- davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari sonini oshirish;
- xususiy bolalar bog'chalarini qo'llab-quvvatlash;
- davlat–xususiy sheriklik asosida yangi MTTlar ochish taklif etildi.

2. Tarbiya va ta'lim mazmunini yangilash

Prezident tashabbusi bilan:

⁷ Sh.Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.1 –jild. T., "O'zbekiston", 2017, 283-bet

⁸ Mavrollov A. Uchinchi Renessans munosib kelajak poydevori. "Yangi O'zbekiston", 2020-yil, 6-oktabr, 190-son.

- maktabgacha ta'limda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiya berish;
- bolani maktabga tayyorlaydigan intellektual, ma'naviy, jismoniy rivojlanishga e'tibor kuchaytiriladi.

“Bola — faqat qarab turiladigan emas, balki tarbiyalanadigan shaxs” degan g'oya ilgari surildi.

3. O'qituvchi va tarbiyachilar malakasini oshirish

Prezident tomonidan:

- maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining kasbiy mahoratini oshirish;
- ular uchun muntazam qayta tayyorlash kurslari;
- mehnatini munosib rag'batlantirish (maosh, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash) masalalari muhim vazifa sifatida belgilandi.

4. Zamonaviy dastur va metodikalarni joriy etish

- ilg'or xorijiy tajribalar asosida davlat o'quv dasturlari yangilandi;
- o'yin orqali o'qitish, ijodiy mashg'ulotlar, nutqni rivojlantirish usullari joriy qilinadi;
- bolaning mustaqil fikrlashi va ijodkorligini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor beriladi.

5. Sog'lom va xavfsiz muhit yaratish

Prezident takliflarida:

- bog'chalarda sanitariya-gigiyena talablariga qat'iy rioya qilish;
- bolalar salomatligini muhofaza qilish;
- to'g'ri ovqatlanish tizimini yo'lga qo'yish alohida ta'kidlangan.

6. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish

- ota-onalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga faol jalb etish;
- oila va bog'cha o'rtasida uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yish prezident tomonidan muhim omil sifatida ko'rsatildi.

Xulosa sifatida, Prezidentning takliflari asosida maktabgacha ta'lim:

- bola shaxsiga yo'naltirilgan,
- sifatli va qamrovli,
- maktab ta'limiga mustahkam poydevor bo'ladigan tizimga aylantirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyot

1.Sh.Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.1 –jild. T., “O'zbekiston”, 2017, 283-bet

2.Mavrulov A. Uchinchi Renessans munosib kelajak poydevori. “Yangi O'zbekiston”, 2020-yil, 6-oktabr, 190-son.

3.“2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” PF-60-son. T: 28.01.2022-yil

INNOVATSION TA'LIM – YUKSAK INTELLEKTUAL SALOHİYATLI YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA MUHIM OMILI

Y. Xaydarov,
Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi
kafedrasi dotsenti, tarix fanlari nomzodi

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion ta'limidan foydalanishning dolzarb masalalari tahlil etilgan. Hamkorlikda guruhlarda ishlash amaliy mashg'ulotlar misolida bayon qilingan va Yangi O'zbekistonda taraqqiyotning ustunlaridan biri bo'lgan innovatsion ta'limni rivojlantirish omillariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *Innovatsion ta'lim, Yangi O'zbekiston, hamkorlik, ta'lim, innovatsiya, texnologiya, akademik topshiriq, ijtimoiy-psixologik topshiriq, guruhda o'qitish, amaliy mashg'ulot, "G'alaba bog'i" yodgorlik majmuasi.*

Annotation: *In this article analyzes current issues of using innovative education. Working in groups in cooperation is described as an example of practical training and the factors of development of innovative education, which is one of the pillars of development in New Uzbekistan, are touched upon.*

Key words: *Innovative education, New Uzbekistan, cooperation, education, innovation, technology, academic assignment, socio-psychological assignment, group training, practical exercises, "The status of Victory Garden".*

Аннотация: *В данной статье анализируются актуальные вопросы использования инновационного образования. Совместная работа в группах изложена на примере практических занятий и затронуты факторы развития инновационного образования, являющегося одним из столпов развития в новом Узбекистане.*

Ключевые слова: *инновационное образование, Новый Узбекистан, сотрудничество, образование, инновация, технология, академическое задание, социально-психологическое задание, групповое обучение, практическое занятие, мемориальный комплекс "Парк Победы".*

Bugungi kunda yosh avlod ongi va qalbiga zamonaviy bilimlarni singdirish, ularni boshlang'ich sinflarda o'qitishdan boshlab innovatsion ta'limdan foydalanish orqali yuksak intellektual salohiyat egalari qilib tarbiyalash dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu jarayonlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda innovatsiyalarga tayanish zarurligi haqida muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev-Yangi O'zbekistonni bunyod etishga kirishganlarining sarchashmalaridayoq konseptual ko'rsatmalarni bergan edilar:

"... Zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oya, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – buyuk kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuvlar asosida boshlashimiz kerak"[1-1-2]

Boshlang'ich sinflarda dars beradigan o'qituvchilar ham zamonaviy darslarni innovatsion g'oyalar va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etsalargina, ta'lim sohasini innovatsion asosda isloh qilish borasidagi konstruktiv talablarga javob bera oladilar. Manbalarda "pedagogik innovatsiya- pedagogik faoliyatiga, ta'lim mazmuni va texnologiyalariga ularning samaradorligini oshirish maqsadida kiritiladigan yangilik va o'zgarishlar sifatida qayd etiladi".[2-159].

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ham ushbu ta'rifdan kelib chiqib, o'z darslarida innovatsiyalarni joriy etishlari ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi hamda ta'limning uzluksizligi va uzviyligini ta'minlashga xizmat qiladi. Buning uchun umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quv reja, dasturlari va darsliklarda o'tish uchun ko'rsatilgan mavzularni zamon talablari darajasida zaruriy yangiliklar bilan boyitib hamda innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanib o'quvchilar ongi va qalbiga singdirishlari zarur. Bu jarayonlarda hamkorlik ta'limidan foydalanish yaxshi samara beradi. Negaki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "... Oldimizda turgan davr-Yangi O'zbekiston uchun siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy-gumanitar va boshqa qator sohalarda tub burilish, ulkan o'zgarishlar va taraqqiyot davriga aylanmog'i lozim. Chunki ayni paytda xalqimiz g'oyat baland ruh va yuksak ishonch bilan yangicha hayot, yangi taraqqiyot, Uchinchi Renessansga yuzlanib turibdi".[3-7]

Hamkorlikda o'qitish (kolaboratsiya) innovatsion ta'limni tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Hamkorlikda o'qitishning asosiy g'oyasi o'quv topshiriqlarni nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o'qishni o'rganishdir.

Hamkorlikda o'qitish har bir o'quvchini kundalik qizg'in aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga o'rgatish, shaxs sifatida ongli mustaqillikni tarbiyalash, har bir o'quvchida shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usini vujudga keltirish, o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda mas'uliyat hissini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Hamkorlikda o'qitish ta'limi har bir o'quvchining tahsil olishdagi muvaffaqiyati guruh muvaffaqiyatiga olib kelishini anglagan holda muntazam va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, o'quv

topshiriqlarini sifatli bajarishga, o'quv materialini puxta o'zlashtirishiga, o'rtoqlariga hamkor bo'lib, o'zaro yordam uyushtirilishiga zamin tayyorlaydi.

O'qituvchi ta'lim jarayonida hamkorlikda o'qitish metodlaridan foydalanish uchun qaysi mavzularni hamkorlikda o'qitish metodlaridan foydalanib o'rganish mumkinligini aniqlashi va mazkur darslarni taqvim-rejada belgilashi zarur.

Buning uchun quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

- ushbu mavzu bo'yicha o'quvchilarga tavsiya etiladigan o'quv topshiriqlari va ularni bajarish yuzasidan ko'rsatmalarni tayyorlashi;
- hamkorlikda o'qitish metodlaridan foydalanib o'tiladigan dars turi, dars strukturasi va borishini loyihalashi;
- o'tgan va yangi mavzular yuzasidan o'quvchilar bilimini nazorat qilish uchun test topshiriqlarini tuzishi kerak.

Mazkur metodlardan foydalanganda shuni nazarda tutish kerakki, o'quvchilar o'z sheriklari bilan hamkorlikda o'quv topshiriqlarni to'g'ri bajarishlari barobarida guruh a'zolarining faolligi, hamkorlikning vujudga kelishi, ular o'rtasidagi muloqot madaniyati tamoyillariga amal qilinishi ham hisobga olinadi.

Shunday qilib, guruh a'zolari bir vaqtning o'zida ikkita topshiriqni bajaradi:

1. Akademik topshiriq - bilish va ijodiy izlanish orqali o'quv topshiriqlaridan ko'zlangan maqsadga erishish;
2. Ijtimoiy-psixologik topshiriq - dars davomida yuksak muloqot madaniyatiga ega bo'lish, odob osoyishtaligini saqlash.

Bu jarayonlarni amalga oshirish orqali ta'limning uzviyligi va izchilligini ta'minlashga imkoniyat yaratiladi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasining bir nechta metodlari mavjud:

Komandada o'qitishda o'quvchilar teng sonli ikkita komandaga ajratiladi. Har ikkala komanda bir xil topshiriqni bajaradi. Komanda a'zolari o'quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir o'quvchi mavzudan ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishiga e'tiborni qaratadi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi o'quvchilarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish bo'yicha ko'rsatma berilishi yetarli emas. O'quvchilar o'rtasida tom ma'nodagi hamkorlik, har bir o'quvchining qo'lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir o'quvchining kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina o'quvchilar o'zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishga intiladi.

Boshlang'ich ta'limida kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish yaxshi samara beradi. Bu yondashuvda kichik guruhlar 4-5 ta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari 4 yoki 5 qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o'rtoqlarini o'qitadi, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test topshiriqlari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi.

Boshlang'ich sinflarda o'qitishda amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida ham hamkorlik ta'limidan foydalanish yaxshi samara beradi va ta'limning uzluksizligi va uzviyligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Fikrimizcha, boshlang'ich sinf o'qituvchisi har chorakda amaliy mashg'ulot tashkil etishi o'quvchilarning bilimini yanada mustahkamlashga ko'maklashadi. O'quv yili boshida amaliy mashg'ulot mavzusi taqvim rejaga kiritilishi kerak.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: "Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur" [4-1]- deb ta'kidladilar.

Boshlang'ich sinflarda amaliy mashg'ulotga tayyorgarlik jarayoni quyidagicha bo'lishini tavsiya etamiz:

Mashg'ulot mavzusi o'quvchilarga oldinroq e'lon qilinadi va mashg'ulot o'tkazish vaqti aytiladi ("G'alaba bog'i" majmuasining mazmun-mohiyatini o'rganamiz!").

Amaliy mashg'ulotga tayyorlanish uchun manbalar (o'quvchilar foydalanishi mumkin bo'lgan OAVlari materiallari va qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etiladi. Ular orasida A. Saidovning tarixiy dalillar, ishonchli raqamlar va qiziqarli fotolavhalar asosida tayyorlangan "G'alaba bog'i" yodgorlik majmuasi bo'ylab virtual, ya'ni g'oyibona sayr etish imkonini beradigan "G'alaba bog'i falsafasi" kitobi bo'lishi lozim).

Amaliy mashg'ulot boshlanishidan oldin mashg'ulotda foydalanish zarur bo'lgan ta'lim vositalari, o'quv jihozlari tayyorlanadi. Mashg'ulot boshlangach, sinf o'quvchilari 5 guruhga bo'linadi. Ularni "G'alaba", "Matonat", "Mangu jasorat", "Shon-sharaf", "Ogohlik ramzi" nomlari bilan atash mumkin. Mashg'ulotda muhokama qilinadigan savollar stol ustiga teskari qilib qo'yiladi. Guruh sardorlari savollarni olib belgilangan vaqt ichida javob yozadilar va guruh a'zolaridan biri uning taqdimotini o'tkazadi.

Amaliy mashg'ulotda tavsiya etiladigan savollar:

1. "G'alaba bog'i" - ajdodlarimiz jasorati va matonatining manguiligi timsoli.
2. "Matonat madhiyasi": O'zbekistondagi barcha onalarga qo'yilgan haykal.
3. "Mangu jasorat monumenti"ning mazmun-mohiyati va general Sobir Rahimov xotirasining tiklanishi.
4. "Ko'z yoshi" majmuasi: ogohlik ramzi.
5. "Shon-sharaf" muzeyi-adolat tan'tanasi timsoli.

"G'alaba bog'i" - ajdodlarimiz jasorati va matonatining manguiligi timsoli" savoliga javob bergan guruh quyidagi masalalarni yoritadi:

O'quvchilarning bunday hamkorlikdagi faoliyati ...ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga, tashabbus ko'rsatishga hamda kreativlikka undaydi. Bu bilan, pedagog-olimlarning ko'p yillar davomida "Nega o'qitamiz?, Nimani o'qitamiz?, Qanday o'qitamiz?", Qanday qilib samarali va natijali o'qitish mumkin?[5-277] degan savollariga javob topgan bo'lamiz. Bu jarayon hamkorlik ta'limini tashkil etish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda yaqqol ko'rinadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda hamkorlik ta'limidan foydalanish o'quvchilarning kreativ fikrlashiga yordam beradi va ularda muammolarning yechimini birgalikda topish, ularni tahlil qilish, to'plangan ma'lumotlarni qiyosiy taqqoslash ko'nikmalarini shakllantiradi va ta'limning uzluksizligi va uzviyligini ta'minlashga xizmat qiladi. Amaliy mashg'ulotlar esa hamkorlik ta'limini yanada chuqurlashtirishga keng imkoniyat yaratadi. Ta'lim tizimini rivojlantirishga bunday innovatsion yondashuv Yangi O'zbekistonda Uchunchi Renessansning mustahkam poydevorini yaratishga zamin tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Mirziyoyev Sh. M Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 – yil 27-dekabr "Xalq so'zi", 2017-yil 23-dekabr 1.2 bet
2. Jo'rayev R, Yuldashev M va boshqalar. Pedagog kadrlar malakasini uzluksiz oshirish mexanizmini takomillashtirish. T., 2014. 2.51,52; 159bet
3. Mirziyoyev Sh. M Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. Toshkent. "O'zbekiston"-2024, 7-bet
4. Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 19 yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidagi nutq. "Xalq so'zi", 2021-yil 20-yanvar.
5. Ishmuhamedov R, Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. T., 2013, 9; 277 bet.

EMOTSIONAL INTELLEKT BOLA SHAXSI RIVOJLANISHIDA MUHIM OMI

Ubaydulla Axrorovich Kosimov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari
kafedrası mudiri, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya: *Emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud. Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi. Chunki, insonning o'z harakatlarini va hissiy-emotsional holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.*

Tayanch so'zlar: *Hissiy emotsional intellekt, Emotsional intellektni rivojlantirish, his tuyg'uni boshqarish*

Аннотация: *Эмоциональные состояния обладают своими характеристиками, законами, сложными механизмами выражения и возникновения поведенческих мотивов. Сегодня наблюдается явный недостаток всесторонних исследований проблемы психоэмоционального самоконтроля человека. Это требует более глубокого изучения специфических социально-психологических механизмов, связанных с этой проблемой. Ведь управление собственными действиями и эмоционально-эмоциональными состояниями человека, управление их развитием, оказывает влияние на установление баланса между поведенческими формами.*

Ключевые слова: *Эмоциональный интеллект, Развитие эмоционального интеллекта, Управление эмоциями*

Abstract: *Emotional states have their own characteristics, laws, complex mechanisms of expression and emergence of behavioral motives. Today, there is a clear lack of thorough research on the problem of psycho-emotional self-management of a person. This requires a deeper study of the specific socio-psychological mechanisms related to this problem. Because, in managing a person's own actions and emotional-emotional states, managing their development, it has an impact on establishing a balance between behavioral forms.*

Keywords: *Emotional emotional intelligence, Development of emotional intelligence, management of emotions*

Jahon ta'lim tizimida bugungi kunda yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash masalasiga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Hozirgi globallashuv davrida butun dunyoda rivojlanib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, urbanizatsiya jarayonlari, shaharlarda aholi sonining ko'payishi, globallashuv bilan bog'liq turli xil axborotlar insondagi hissiy zo'riqlashlarning oshishida, shuningdek, insonning o'z harakatlariniva ruhiy holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Bu jarayon, ayrim o'smir-yoshlarlardagi qo'zg'aluvchanlik, impulsivlik, o'z hatti-harakatlarini va ruhiy holatlarini idora qila olmaslik bilan ajralib turadigan tajovuzkor harakatlarini sodir etishda yaqqol kuzatilmoqda. Demak, o'smir-yoshlardagi o'zini o'zi idora qilish ijtimoiy-hissiy-emotsional intellekti bilan bog'liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo'lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o'z holatini nazorat qila olishi, o'zini va boshqalarni emotsiyalarini tushunish, boshqara olishi uning shaxs sifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollari belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammoning muayyan jihatlari taniqli rus olimlari tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, psixik holatlarda o'zini o'zi idora qilishning nazariy-metodologik jihatlari V.S.Agavelyan, G.Sh.Gabdreeva, V.A.Ganzen, B.V.Zeygarnik, O.A.Konopkin, N.D.Levitov,

G.S.Nikiforov, N.M.Peysaxov, A.O.Proxorov, Yu.E.Sosnovikova, Yu.I.Filimonenko, I.I.Chesnokova; o'quv jarayonida o'smir va o'qituvchilarning psixik holatlari G.N.Gening, A.V. Plexanov, A.F. Safarova; kasbiy faoliyatda, ekstremal vaziyatlarda sub'ektning o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq jihatlari B.A. Vyatkin, Yu.A. Golikov, L.G. Dikaya, A.N.Kostin, A.B.Leonova, V.I.Melnikov, I.X. Mirziev; kadrlarni tayorlash va ish joyidagi stressli vaziyatlarni bartaraf etish maqsadida o'zini o'zi idora psixoemotsional qilish bilan bog'liq jihatlari; G.S.Nikiforov, T.S.Chuykova; o'zini o'zi idora qilishning muhim usul va tamoyillari bilan bog'liq jihatlari, Ye.M. Kono, V.I. Morosanova; o'zini o'zi idora qilishning yosh muammosi bilan bog'liq jihatlari G.Sh.Gabdreeva, Yu.A.Mislavskiy, A.K.Osniskiy, A.O.Proxorov o'ziga xos ilmiy uslublarda talqin qilinadi.

Bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo'yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqazo etadi.

O'zbek olimlaridan E.G'.G'oziev, G'.B.Shoumarov, Sh.R.Baratov, Z.R.Ibodullaev, V.M.Karimova, A.M.Jabborov, Z.T.Nishonova, N.S.Safoev, D.G'.Muxamedova, R.S.Samarov, U.A.Kosimov, E.M.Muxtorov, N.I.Xalilova, R.I.Sunnatova, X.A.Ruxieva, F.I.Haydarov singari olimlar o'zini o'zi idora qilish muammosining muayyan jabhasi bo'yicha tegishli ilmiy mulohazalar yuritishgan.

Hozirgi davrda o'smirlarni emotsional holatlarini o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud.

O'smirlik yoshida bolalikdan kattalik holatiga ko'chish jarayoni sodir bo'ladi. O'smirda psixik jarayonlar keskin o'zgarishi bilan nafaqat aqliy faoliyatiga balki, emotsional holatlarida ham o'zgarishlar seziladi. Shuning uchun shaxslararo munosabatlarda, kattalar bilan o'smirlarning muomalasida qat'iy o'zgarishlar vujudga keladi. Bu o'zgarishlar jarayonida qiyinchiliklar tug'iladi. Uning o'z qadr-qimmatini haqidagi tasavvuri, narsa va hodisalarga munosabati oqilonalikdan uzoqlasha boshlaydi, u ayrim ma'lumotlarni tushuntirib berishni yoqtirmaydigan bo'lib qoladi. Serzardalik kundalik xatti-harakatining ajralmas qismiga aylanadi. O'smir xulqidagi bunday o'zgarishlar tajribasiz o'qituvchi yoki ota-onani qattiq tashvishga soladi, asabiylashtiradi va ularning o'smirlarga munosabatini o'zgartiradi. Natijada kelishmovchiliklar, anglashilmovchiliklar, nizolar kelib chiqadi.

Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda. Shu sababli bizda o'g'il va qizlar 10-11 dan 14-15 yoshigacha o'smirlik yoshida deb hisoblanadi. Demak yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shuni anglashimiz mumkinki, o'smir yoshidagi shaxslarning emotsional sohasini tadqiq etish nafaqat ularni ta'lim tarbiya jarayonida balki, ularning oiladagi shaxslararo munosabatlari jarayonlarini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rahmdillik, hamdardlik, boshqa odam nimani boshdan kechirayotganini tushunish qobiliyatini namoyon bo'lishi, yuqori hissiy rivojlanish ko'rsatkichidir. Intellektning ikkala turi ham bolalikdan rivojlana boshlaydi va hayot davomida yaxshilanadi. Har qanday yoshda nafaqat yangi fanlarni o'rganishni boshlash, balki his-tuyg'ularni qanday to'g'ri namoyon qilishni va boshqalarni tushunishni o'rganishingiz mumkin.

Klassik IQ "aqliy intellekt" tushunchasidan tashqari, emotsional intellekt - emotional intelligence (EQ) ham mavjud. Bu o'z his-tuyg'ularining kelib chiqishini kuzatish, shuningdek ularni boshqarish qobiliyatidir. EQning eng muhim jihati - bu boshqalarning hissiyotlarini tuyish qobiliyatidir.

Emotsional intellekt (EI, EQ) (inglizcha Emotional intelligence) - psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tugal bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir.

Emotsional intellekt(EI, EQ) inglizcha-Emotional intelligence- psixologik konsepsiyasi 1990 yilda vujudga keldi. Uni fan olamiga P.Selov va J.Mayerlar olib kirdilar. Ularga qadar emotsional intellekt to'g'risidagi g'oyalar bo'lsa-da, ammo ular tugal bir nuqtai nazar sifatida shakllanmagandi. Mualliflarning emotsional intellekt tushunchasini ta'riflashlaricha, shaxsning o'z his-tuyg'ularini va o'zga kishilarning kechinmalarini, munosabatlarini anglashi va tushunishini o'zida aks ettiruvchi mental qobiliyatlaridir. Ular EIning o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini nazorat qilish va empatiyaga moyillik malakalaridan iborat to'rtta asosiy tarkibiy tuzilmasini ajratib ko'rsatadilar.

Shuningdek, ushbu intellektning biologik asosini ota-onaning EI darajasi, tafakkurining o'ng yarim sharlarini rivojlanganligi hamda temperament xususiyatlari bilan bog'lab tushuntiradilar. Ijtimoiy asosini esa bolaning harakatlariga atrofdagilarning hissiy munosabatlari, o'z-o'zini anglashni kamol topganligi, hissiy jihatdan munosabatlarga kirisha olish imkoniyatlari, ota-onaning ma'lumotlik darajasi va oilaviy daromad, ota-onalar orasidagi iliq va samimiy munosabatning mavjudligi, e'tiqod va boshqa jihatlar tashkil etishi qayd etiladi.

EIning tarkibiy tuzilmasiga esa emotsiyani boshqarish, emotsiyani tushunish, emotsiyani farqlash va uni namoyon eta olish, fikrlash va mulohazalash sharoitida emotsiyadan foydalanish ko'zda tutiladi.

Psixologiyada shaxsning EI rivojlantirishga doir ikkita bir-biridan farq qiluvchi fikr mavjud. Ulardan birida (J.Meyer) EI darajasini oshirib bo'lmaydi, u barqaror qobiliyat deb qaraladi. Biroq, ta'lim-tarbiya orqali EI darajasini oshirish mumkin ekan. Bu g'oyani D.Goulman yoqlab chiqdi. Chunki inson miyasining asab yo'llari hayotining o'rtta davriga qadar o'sib va rivojlanib borishini asos qilib olingan.

EIni ifoda etayotgan olimlarning fikricha insonning intellekt koeffitsienti bilan (IQ) uning muvaffaqiyatlari o'rtasida hech qanday aloqa mavjud emas. Bu bilan eng aqlli odam muvaffaqiyatning eng yuqori pog'onasiga chiqadi deb aytib bo'lmaydi. Inson muvaffaqiyati intellektning ikkinchi ko'rinishi emotsional intellekt (EQ)ga ko'proq bog'liq. Bu g'oyani birinchi bora D.Goulman ilgari surdi.

EI xarakterlovchi bir qator jihatlar mavjud. EI insonning o'z tuyg'u va emotsiyalarini tushunish malakasidir. Stiv Pavlin esa emotsional intellekt atrof olam bilan samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun o'zining emotsiya va yashirin motivlarini tushunishidir deb ta'riflaydi.

Emotsional intellektni rivojlantirishning eng maqbul yo'li sifatida guruhiiy trening, individual trening, oila ijtimoiy bolalar markazlarida bolalar uchun treninglar uyushtirish, oilaviy tarbiya inobatga olingan.

Shaxsning emotsiyani boshqarishi. Bu emotsional intellektning rivojlanganligini bildiradi. Inson bunday holatda o'zining yashirin motivlarini bir qismi sifatida gavdalanadi va u o'z holatini, vaqtini boshqaradi va kerak bo'lgan hollarda o'zini o'zi ruxlantira oladi. Bunday yondashuv insonni tashqi olam bilan samarali o'zaro ta'sirlashuviga olib keladi, maqsadga va muvaffaqiyatga erishishini kafolatlaydi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

O'z emotsiyasida tushkunlikni aks etganligi. O'z-o'ziga past baho berishi, o'zini aybdor his etishi, va depressiyaga moyillik emotsional intellektni past ekanligini ko'rsatadi.

Shaxsning voqea-hodisalarni emotsiya bilan kuzatishi. Bu emotsional intellektning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Bu yerda yashirin motivlar yo'q, balki o'zini va maqsadlarini aniq tushunishga qaratilgan holat mavjud. Shubhalar endi ularni chuchitmaydi. Emotsional intellekt insonni o'zini namoyon etish uchun ichki tormozlanib qolish yo'qligini anglatadi. Har bir hatti-harakati mantiqiy ahamiyatga ega bo'lib, natijalarga erishishini anglatadi. Bu shkala emotsional intellekt haqida umumiy tasavvurni shakllanishiga imkon beradi.

Bugungi kunda yoshlarimizga ta'lim-tarbiyani ulashishda aniqrog'i intellekt va uning strukturasi bir qator psixologik tarkiblardan tashkil topgan bo'lib, ularni aniqlash hozirga qadar Solovey, Mayerlar tomonidan ishlab chiqilgan bosqichlarga asoslanadi. Tadqiqotchi olimlarning munosabat bildirishida, emosional intellekt doir alohida mazmunini asoslab beruvchi 4 ta tarkibiy qism mavjud:

- Hissiyotlarni erkin ifodalash yoki identifikatsiya qilish (o'zini boshqalar o'rniga qo'yib ko'rish);
- Tafakur qilish va fikrlashda his-tuyg'ulardan samarali foydalana olish;
- Har qanday hissiyotlarni tez anglash;
- His-tuyg'ularni ongli ravishda tartibga sola bilish qobiliyati.

Demak, emosional intellektning namoyon bo'lishi nafaqat identifikatsiya jarayoni balki, kognitiv jarayonlarning samarali ishlash faoliyatiga ham bog'liqdir. Shuning uchun mazkur tarkibiy qismlar mohiyatini alohida ko'rib chiqish lozim sanaladi. Hissiy emosional hoilatlarni samarali boshqarilishida quyidagilarga e'tibor qaratish joizdir:

- v Hissiy o'zini anglash – ya'ni o'zini yuqori darajada his qiladigan yetakchilar o'z ichki his-tuyg'ulari bilan to'g'ri hisoblashadilar shuningdek, his-tuyg'ularining shaxsiy psixologik holatiga ta'sir etishini yaxshi bilishadilar. Bundan tashqari, ushbu shaxslar o'z qadriyatlariga sezgir va qiyin vaziyatlarda o'zini tutishning eng yaxshi intuitiv usullariga ega sanalishadilar. O'z – o'zini anglash insonda adolatlilik, samimiylilik kabi sifatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, ushbu sifatga ega shaxslar o'z his – tuyg'ularini ochiq namoyon etadilar hamda o'z ideallariga qattiq ishonadilar;
- O'ziga ishonch. Bunday xususiyatli insonlar o'zlarining nimalarga qodirligini yaxshi bilishadilar, o'z qadr – qimmatini to'g'ri anglaydilar shuningdek, har qanday qiyin vazifalarni bajarishga doim tayyor turadilar;
- His – tuyg'ularni jilovlash. Ushbu ko'nikmaga ega bo'lgan shaxslar o'z salbiy hissiyotlarini tez boshqara oladi, hatto ularni o'z foydalari yo'lida ishlatadilar. Bunga misol qilib, og'ir va stressli vaziyatlarda xotirjam va muloyim bo'la oladigan insonlarni olish mumkin;
- Hamdardlik – bu boshqalarning nimani his qilayotganligini va o'ylayotganligini tushunish qobiliyati;
- Ijtimoiy mas'uliyat – bu boshqalar bilan ijobiy hamkorlik qila olish va guruhning foydali a'zosi bo'la olish qobiliyati;
- Shaxslararo munosabatlar – har qanday holatlarda murosaga kela olish va ijtimoiy yaqinlikka egalik qobiliyati;
- Moslashuvchanlik (adaptivlik) – vaziyatlarga moslashuvchanlik, real hayotiy qarashlarga egalik;

Hissiy intellekt psixologik farovonlik va professional muvaffaqiyatning muhim tarkibiy qismidir. Uning rivojlanishi boshqalar bilan yanada uyg'un munosabatda bo'lishga yordam beradi va hayot sifatini yaxshilaydi. Bundan tashqari, hissiy intellekt hayotdagi qiyinchiliklarga chidamlilikni oshirishga yordam beradi, yangi sharoitlarga moslashish jarayonini osonlashtiradi va uzoq muddatli munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi

Foydalanilgan adabiyot

1. Current directions in emotional Intelligence research / P. Salovey [et al.]. In M.Lewis& J.M. Haviland (Eds.). Handbook of emotions (2nd ed.). – N.Y.: Guilford, 2000. – P. 504 – 520.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В.В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – С.58.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – С. 242 – 244.
4. Люсин Д.В., Марютина О.О. Степанова А.С. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ //Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова.М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 2004.– С. 29-36.

5.Андреева И.Н. Понятие и структура эмоционального интеллекта // Социальнопсихологические проблемы ментальности: 6-я Международная научно-практическая конференция. – Смоленск, СГПУ, 2004. – Ч.1. –С.22-26.

MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYADA ANTIKORRUPSION TA'LIM LOYIHASINI JORIY ETISHNING DOLZARBLIGI

Xamrayeva Diyora Burxon qizi
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrasida katta o'qituvchisi

Anatatsiya: Ushbu maqola maktabgacha ta'lim sohasidagi korrupsiyaning odatiy ko'rinishlarini va axborot sohasidagi korrupsiyaga qarshi kurashish masalalarini o'rganishga bag'irlangan. Maktabgacha ta'lim sohasidagi korrupsiyon jarayonlarini belgilovchi sabablar ham tahlil qilinadi; Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida korrupsiyaning namoyon bo'lishiga oid ba'zi ijtimoiy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiya, maktabgacha ta'lim, illat, kushanda, ta'lim tizimi, dolzarblik Bugungi kunda ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish borasida qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar doirasida tizimli ishlar olib borilmoqda.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению типичных проявлений коррупции в сфере дошкольного образования, а также вопросам противодействия коррупции в информационной сфере. Анализируются причины, обуславливающие коррупционные процессы в системе дошкольного образования; приведены некоторые социологические данные о проявлениях коррупции в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: коррупция, дошкольное образование, порок, коррупция, система образования, актуальность. Сегодня в рамках принятых нормативно-правовых документов ведется систематическая работа по борьбе с коррупцией в системе образования.

Annotation. This article is devoted to studying typical manifestations of corruption in the field of preschool education, as well as issues of combating corruption in the information sphere. The causes underlying corruption processes in the preschool education system are analyzed; some sociological data on the manifestations of corruption in preschool educational organizations are presented.

Keywords: corruption, preschool education, vice, corruption, education system, relevance. Today, systematic work is being carried out to combat corruption in the education system within the framework of adopted regulatory documents.

Ta'lim tizimida "Korrupsiyasiz soha" loyihasini amalga oshirishni tashkil etish belgilangan. korrupsiyaning ma'lum bir mamlakatda rivojlanishi esa o'sha davlatning tanazzuliga olib keladi.

Yurtboshimiz SH.Mirziyoyev hukumat tepkasiga kelgan kunidanoq korrupsiya atalmish illat bilan kurashishda ayniqsa ta'lim sohasida korrupsiyani yo'q qilish yuzasidan qator qaror va farmonlar ishlab chiqilmoqda. O'zbekiston Respublikasining 2026 yil 24 noyabr "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonuni, "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2023-yil 27-noyabr, PF-200-son farmonlari ham ushbu mavzuni maktabgacha ta'lim tizimida qay darajada dolzarb ekanligini ko'rsatmoqda. "Maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilishda pedagog kadrlar va ta'lim sifatini oshirish bilan bir qatorda korrupsiyaga qarshi ham ayovsiz kurashib kelinmoqda.

Muhokama va natijalar. Korrupsiya maktabgacha ta'lim da shunchalik tizimli tus olganki, uni metall zangiga o'xshatish mumkin. Qachonki zang metallni yemira boshlasa, ish jarayoni to'xtamasligi uchun metalning o'sha qismini butunlay boshqasiga almashtirish kerak bo'ladi", – deb

fikr bergan edi Agrippina Shin. Bu o'rinda Prezidentning 2020 yil 29 iyundagi «O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-6013-sonli Farmonga asosan yangi tashkil etilgan Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining asosiy vazifalaridan biri etib 2020-2021 yillarda barcha davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, davlat korxonalari va ustav kapitalida davlat ulushi bo'lgan korxonalar, shu jumladan maktabgacha ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi ichki idoraviy nazorat tizimlarini bosqichma-bosqich joriy etish belgilandi.

Korrupsiya haqida hamma biladi. Fuqarolarning katta qismi korrupsiya yomon ekanligini biladi va bundan aziyat chekadi. Korrupsiya va unga qarshi kurash haqida yuzlab maqolalar, kitoblar, darsliklar yozildi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha dasturlar, rejalar, o'nlab tizimli chora-tadbirlar ishlab chiqildi va amaliyotda qo'llanilmoqda; milliy va mahalliy darajada qonunlar qabul qilindi. Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha turli qo'mitalar va komissiyalar tuzildi. Korrupsiyaga qarshi kurashish uchun davlat va jamoat tuzilmalari tobora kuchayib bormoqda. Huquq-tartibot idoralari bilan bir qatorda, Prezidentning ko'rsatmasi bilan korrupsiyaga qarshi kurashdadoimiy amalga oshirilmoqda.

Bularning barchasiga qaramay, mamlakatimizda korrupsiya darajasi pasaymayapti. Hukumat korrupsiyaga qarshi kurashda hanz g'olib bo'la olgani yo'q. Bunday sharoitda muammoni yanada tushunish juda dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu bois bolalarda korrupsiyaga qarshi xulq-atvorni yoshligidan shakllantirish zarur. Lekin buni shunday qilish kerakki, u tarbiyalanuvchilar uchun qiziqarli va hayajonli bo'lishi kerak. Bunga ertaklar yordamida erishish osonroq.

Axir, bolalar ertakni juda yaxshi ko'radilar va ertak qahramonlari orqali buzilishning mohiyatini tushunish samaraliroq bo'ladi. Mavjud rasmiy huquqiy savodxonlik va huquqiy ongni rivojlantirish, yosh avlodni tarbiyalash, ekstremizmning oldini olishga jiddiy e'tibor qaratish, korrupsiyadan erta ogohlantirish, korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish zarurati kundan kun dolzarb bo'lib bormoqda. Ushbu loyiha doirasida maktabgacha ta'lim da xalqaro tajribalarga tayangan xolda erta yoshdan xuquqiy ongni rivojlantirish uchun to'laonli foydalanish imkonini beradi.

Ushbu loyiha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ilg'or pedagogik usullarni ommaviy qo'llash va korrupsiyaga qarshi profilaktika o'quv kurslarini o'tkazishga qodir bo'lgan mutaxassislar bilan ta'minlash, shuningdek, pedagoglarni korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha amaldagi qonunchilik va uni qo'llash amaliyotini bilish bo'yicha attestatsiyadan o'tkazish zarurligi ta'kidlangan. Yosh avlodga korrupsiyaga qarshi ta'lim berishning asosiy nazariy, uslubiy va amaliy muammolaridan biri korrupsiyaga qarshi dunyoqarashni shakllantirish bo'yicha ishlab chiqilgan va qo'llanilayotgan uslubiy tavsiyalarni tuzatishdir.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning tashabbuslari bilan olib borilayotgan korrupsiyaga qarshi kurashning samarali natijalarini oshirishda biz maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari tarbiyalanuvchilarimizda erta yoshdan korrupsiyaga qarshi imunitet shakllantirishimiz va ta'lim da korrupsion holatlarni yo'qilishni erta yoshdan boshoshimiz kerak. Quyida berilgan loyihalar asosida bolalarda erta yoshdan korrupsion taim shakllanishida barcha pedagoglar o'quv yili davomidan samarli foydalanishlari va amaliyotga qo'lashlari tavsiya etiladi.

Agar biz Xalqaro ijtimoiy tadqiqotlarga murojaat qiladigan bo'lsak, ular ta'lim ning ushbu sohasidagi korrupsiyaning yuqori darajasini aniq ko'rsatadi. Xorijda maktabgacha yoshdagi bolalarni korrupsiyaga qarshi tarbiyalashning o'ziga xos usullari ishlab chiqilgan va qo'llanilgan. Asosan, bunday usullar bolada axloqiy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishga, salbiy va ijobiy xulq-atvor namunalarini farqlash va yolg'on, o'g'irlik va boshqalar kabi salbiy ko'rinishlarni rad etish qobiliyatiga qaratilgan. Bu usullarning barchasi o'ynoqi, tushunish uchun qulaydir bu yoshdagi bola tomonidan.

Bolaga "pora" va "korruptsiya" nima ekanligini qanday tushuntirish kerakligi haqidagi savol juda qiyin. Ko'rinib turibdiki, maktabgacha ta'lim dasturlarining korrupsiyaga qarshi ta'lim nuqtai nazaridan asosiy maqsadi "yaxshi" va "yomonlik" falsafiy toifalari to'g'risidagi qonun va axloq nuqtai nazaridan to'g'ri bo'lgan g'oyalarni shakllantirishdan iborat; adolat, halollik, mehr-oqibat,

mas'uliyat, qonunga bo'ysunish va boshqalar kabi asosiy axloqiy tamoyillarini shakllantiriladi. Materialni taqdim etish shakli muhim ahamiyatga ega, bu maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi kerak.

Korrupsiyaga qarshi kurashga qaratilgan namunali maktabgacha ta'lim dasturini ishlab chiqish ma'lum darajada bolalarni korrupsiyaga yo'l qo'ymaslik ruhida tarbiyalashga izchil va tizimli yondashish masalasini hal qilishi mumkin. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha profilaktika chorasi sifatida korrupsiyaga qarshi ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va jamiyatda korrupsion xulq-atvorga nisbatan murosasizlikni shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining 2026 yil 24 noyabr "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonuni
2. "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2023-yil 27-noyabr, PF-200 son farmoni
3. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining Muvofiqlashtiruvchi kengashining 2022-yil 4-fevraldagi 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi
5. Korrupsiyaga qarshi kurash mavzularidagi huquqiy atamalarning lug'ati: lug'at-ma'lumotnoma / komp. USTIDA. Vlasenko, A.M. Tsirin, E.I.
6. Veraksa N. E., Galimov O. R. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv va tadqiqot faoliyati. – M.: Mozaika – sintez. Moskva 2013 yil

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNING TAYANCH KOMPITENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI: OIL VA TARBIYACHI HAMKORLIGI ASOSIDA AMALIY YONDASHUV

Karimova Gulshod Shavkatovna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
Metodikalari kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik asoslari, oila va tarbiyachi hamkorligining ahamiyati hamda amaliy mexanizmlari yoritilgan. Bolaning shaxs sifatida rivojlanishida kommunikativ, ijtimoiy, bilish, shaxsiy va tanqidiy faoliyat kompetensiyalarini rivojlantirishda oilaviy muhit hamda maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi uzviy hamkorlikning o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Аннотация В данной статье раскрываются педагогические основы формирования ключевых компетенций у детей дошкольного возраста, значение сотрудничества семьи и воспитателя, а также практические механизмы его реализации. Проанализирована роль непрерывного взаимодействия между семейной средой и дошкольной образовательной организацией в развитии коммуникативной, социальной, познавательной, личностной и критико-деятельностной компетенций ребенка как личности. Кроме того, представлены рекомендации по повышению эффективности образовательного и воспитательного процесса, организованного на основе компетентностного подхода.

Annotation This article highlights the pedagogical foundations of developing key competencies in preschool children, the importance of cooperation between families and educators,

and the practical mechanisms for its implementation. The role of continuous collaboration between the family environment and preschool educational institutions in fostering children's communicative, social, cognitive, personal, and critical-thinking competencies is analyzed. Furthermore, recommendations are provided for improving the effectiveness of educational and upbringing processes organized on the basis of a competency-based approach.

Kalit so'zlar: *tayanch kompetensiya, maktabgacha ta'lim, oila, tarbiyachi, hamkorlik, kompetensiyaviy yondashuv, bolalar rivojlanishi, tarbiya.*

Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning dastlabki va eng muhim bo'g'ini hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning intellektual, ma'naviy-axloqiy, jismoniy hamda ijtimoiy rivojlanishiga asos yaratiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida bolaga tayyor bilimlarni berishdan ko'ra, unda hayotiy vaziyatlarda mustaqil faoliyat yuritish imkonini beruvchi tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Tayanch kompetensiyalar bolalarning kundalik hayotda duch keladigan muammolarni hal etish, muloqot qilish, o'z fikrini erkin ifodalash, atrof-muhitni anglash va jamiyatga moslashish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu jarayonda maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan bir qatorda oilaning ham mas'uliyati katta. Chunki bolaning dastlabki tarbiyasi va ijtimoiy tajribasi oilada shakllanadi.

Bolalarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari

Kompetensiyaviy yondashuv ta'limning natijaga yo'naltirilgan modelidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish muhim hisoblanadi:

- Kommunikativ
- Ijtimoiy
- Shaxsiy ("Men" konsepsiyasini shakllantirish)
- Bilish
- Tanqidiy fikrlash.

Kommunikativ kompetensiya – bu bolaning atrofidagi insonlar bilan konstruktiv tarzda o'zaro hamkorlik o'rnatish usul va vositalarini o'zlashtirishini, shuningdek, muloqot qilish hamda kundalik hayotda yuzaga keladigan o'yin, ta'limiy va ijodiy vazifalarni samarali hal etish qobiliyatiga ega bo'lishini nazarda tutadi. Ushbu kompetensiya tarkibiga nutqni rivojlantirish ham kiradi. Nutq – bolaning bilishi va ijtimoiy rivojlanishi hamda uning dunyoni anglashida muhim vosita hisoblanadi. Bolalar og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ularga o'zini ifoda etish, boshqalar bilan munosabatlar o'rnatish, dunyo, atrof muhit haqidagi tushunchalarini shakllantirish, turli tadbirlarda faol ishtirok etish va jamoaviy loyihaviy ishlarda faol bo'lish imkonini beradi. Bolalar o'z fikrlarini boshqalarga, tengdoshlariga va kattalarga tushunarli shaklda bayon qila oladi. Shuningdek, ular tinglay olish va tushunish, savol berish va javob qaytarish, ko'rsatmalarni to'g'ri bajarish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Ular nutq, o'qish va yozish bilan bog'liq faoliyatlarga ijobiy munosabatda bo'ladilar. Bolalar nutqning turli shakl va funksiyalarini bilib oladilar, zaruratga ko'ra turli muloqot vaziyatlariga mos ravishda ularni qo'llay oladilar. Shuningdek, ushbu kompetensiya bolaning mustaqil ravishda turli aloqa vositalari va axborot 24 manbalaridan foydalanish, axborotni izlash, tahlil qilish, kerakli ma'lumotlarni saralab olish, tizimlashtirish, qayta ishlash, saqlash va ulardan o'z ta'lim jarayoni va rivojlanishida maqsadli foydalanish ko'nikmalarini ham o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy kompetensiya – bu bolaning tengdoshlari va kattalar bilan hamkorlikda faoliyat yuritishi, kelishilgan qoidalar va xulq-atvor normalariga rioya qilgan holda o'zaro munosabatlar o'rnatish qobiliyatidir. Bolalar boshqalarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishni va ularning fikrlarini inobatga olishni o'rganadilar. Ular o'zlarini guruhning a'zosi sifatida tobora ko'proq anglay boshlaydilar va o'zlarining huquqlari va majburiyatlariga ega ekanliklarini tushunib yetadilar. Ular guruhda samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalarini qabul qiladilar. Bolalar muammoli vaziyatlarda o'z yoshi va individual rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda ularni hal etishga qaratilgan yechim topishga intiladilar. Bolalar shaxslararo farqlarga ochiq

munosabatda bo'ladilar, boshqalar bilan uyg'un hamkorlik qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Turli insonlar bilan muloqot qila oladilar, ular bilan tajriba almashadilar, yordam taklif etadilar, ko'mak beradilar, hamdardlik (empatiya) va madaniy xilma-xillikni qo'llab quvvatlaydilar.

Shaxsiy kompetensiya ("Men" konsepsiyasini shakllantirish) – bolaning o'zini o'zi tanishi, o'ziga g'amxo'rlik qilishi, o'z shaxsiyatiga mas'uliyatli munosabatda bo'lishi va mustaqil harakat qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bola o'z kundalik hayotini boshqara oladi, madaniy-gigiyenik ko'nikmalarni qo'llay oladi, sog'lom turmush tarzini amalga oshiradi va jismoniy faollikda ishtirok etadi. U o'z salomatligi va atrofida gilarning farovonligi uchun mas'ul ekanligini tushunadi. Bola mustaqil va o'ziga ishongan shaxs sifatida shakllanadi, o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini biladi va ularni takomillashtirish ustida ishlaydi. U o'zining boshqalardan farq qilishini anglaydi. Bola shaxsiy g'oyalarini ilgari suradi, qarorlar qabul qilish, maqsad qo'yish, tanlov qilishni o'rganadi va o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his qiladi. Bolalar o'z qiziqishlari, his-tuyg'ulari va ehtiyojlari haqida so'zlab beradi. Shuningdek, bola o'zining rivojlanib borayotgan jismoniy, aqliy, hissiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga ega bo'lib, turli vaziyatlarda o'zini o'zi nazorat qilishni o'rganadi.

Bilish kompetensiyasi – bu bolaning bilim olishi, bilimni o'zlashtirishi, atrof olamni anglashi uchun zarur ma'lumotlarni mustaqil ravishda izlashi, tahlil qilish va saralab olish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bolalar faoliyati va o'zaro munosabatlari jarayonida bilim olish strategiyalarini rivojlantiradi. Ular o'yin jarayonida kuzatish, taxmin qilish, gipoteza tuzish va o'yin orqali tajriba o'tkazishni o'rganadilar. Ular atrof-muhitni anglash va muammolarni hal etish uchun yangi yechimlar va imkoniyatlarni kashf etadilar. Bolalar mustaqil, o'zini o'zi boshqaradigan, tanqidiy va ijodiy fikrlaydigan shaxs sifatida rivojlanadi. Ular atrof olam haqidagi vazifalarni tushunadi, bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi va o'z bilim va kashfiyotlarini boshqalar bilan o'rtoqlashadi.

Tanqidiy fikrlash kompetensiyasi – bola mavjud voqelikni tahlil qilish va muayyan mavzu bo'yicha o'z fikrlashini rivojlantirish qobiliyatiga ega. U muammolarni hal qilish va samarali qarorlar qabul qilish uchun ma'lumotlarni baholay oladi va tushunadi. Bola o'zini qiziqtirgan mavzularni tushunishga intiladi, boshqalarning qarashlaridan mustaqil ravishda fikr yuritadi, ammo shu bilan birga muloqot qila oladi, turli nuqtayi nazarlarni muhokama qiladi. U tanqidiy (metakognitiv) jarayonlarni, ya'ni o'z fikrlashini anglab, bilim va ko'nikmalarini baholash, tahlil qilish, rejalashtirish va o'z harakatlarini nazorat qilishni ham namoyon eta oladi.

Mazkur kompetensiyalar bolaning keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli ta'lim olishi va jamiyatda faol ishtirok etishi uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Bolaning rivojlanishi ikki muhim muhit – oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti ta'sirida kechadi. Agar ushbu ikki muhit o'rtasida uzviy hamkorlik yo'lga qo'yilsa, tarbiyaviy ta'sirning samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Oila bolaning birinchi tarbiya maskani bo'lib, unda dastlabki axloqiy me'yorlar, xulq-atvor qoidalari va muloqot madaniyati shakllanadi. Tarbiyachi esa ushbu jarayonni ilmiy-pedagogik asosda davom ettirib, bolaning qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Oila va tarbiyachi hamkorligi quyidagi vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi:

- bolani har tomonlama rivojlantirish;
- tarbiyadagi yagona talablarni shakllantirish;
- bolaning qiziqish va ehtiyojlarini aniqlash;
- individual yondashuvni ta'minlash;
- ijtimoiy moslashuv jarayonini qo'llab-quvvatlash.

Hamkorlikning samarali tashkil etilishi bolada ijobiy motivatsiya, mustaqillik va o'ziga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi.

Tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning amaliy mexanizmlari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish uchun oila va tarbiyachi hamkorligiga asoslangan quyidagi amaliy mexanizmlardan foydalanish mumkin.

1. Ota-onalar bilan muntazam pedagogik muloqot

Tarbiyachi ota-onalar bilan individual suhbatlar, seminarlar, davra suhbatlari va maslahatlar tashkil etishi lozim. Bu orqali bolaning rivojlanish dinamikasi muhokama qilinadi va birgalikda tarbiyaviy strategiyalar belgilanadi.

2. Uy va bog'cha faoliyatining integratsiyasi

Bog'chada o'rganilgan bilim va ko'nikmalarni uy sharoitida mustahkamlash uchun ota-onalarga tavsiyalar beriladi. Masalan, ertak o'qish, ijodiy topshiriqlar bajarish, tabiatni kuzatish kabi faoliyatlar bolaning bilish kompetensiyasini rivojlantiradi.

3. Hamkorlikdagi loyihalar

“Oilam bilan kitob o'qiyman”, “Kasblar olami”, “Tabiatni asraymiz” kabi loyihalar orqali bolalar, ota-onalar va tarbiyachilar birgalikda faoliyat olib boradilar. Bu esa kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. Ochiq mashg'ulotlar va mahorat darslari

Ota-onalarning ta'lim jarayonida ishtirok etishi bolalarning faolligini oshiradi. Ochiq mashg'ulotlar orqali ota-onalar tarbiyaviy jarayon bilan yaqindan tanishadilar va uy sharoitida uni davom ettirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

5. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

Telegram guruhleri, elektron platformalar va onlayn maslahatlar orqali ota-onalar bilan tezkor aloqa o'rnatiladi. Bu usul tarbiyachi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlaydi.

Hamkorlik jarayonida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Amaliyotda oila va tarbiyachi hamkorligini tashkil etishda ayrim muammolar kuzatiladi. Jumladan:

- ota-onalarning pedagogik bilimlarining yetarli emasligi;
- vaqt tanqisligi;
- tarbiyaviy talablarning bir xil emasligi;
- ota-onalarning ta'lim jarayonidagi faolligining pastligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ota-onalar universitetlari, treninglar, psixologik-pedagogik maslahatlar va interaktiv tadbirlarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, har bir oilaga individual yondashuv asosida ishlash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha ta'limda bolalarning tayanch kompetensiyalarini shakllantirish bugungi ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan oila va tarbiyachi hamkorligining samaradorligiga bog'liq. Hamkorlikka asoslangan pedagogik yondashuv bolalarning kommunikativ, ijtimoiy, bilish va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlari va oilalar o'rtasida uzviy, tizimli hamkorlikni yo'lga qo'yish bolalarning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi Qonuni.
2. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi. – Toshkent.

3. Maktabgacha pedagogika. Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik.
4. Xasanboyeva O. va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent.
5. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'limni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar.

ZAMONAVIY MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARDA NUTQIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

G'aniyeva Mahliyo Hayot qizi

*Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi maktabgacha,
boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya. Bugungi kunda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim tizimi yangi bosqichga ko'tarildi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi, uning muloqotga kirishishi va atrofdagi olamni anglashida nutqning o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy rivojlanishi uchun eng muhim va mas'uliyatli bosqich hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: zamonaviy, maktabgacha ta'lim, nutqiy ko'nikma, bolalar, metodika, dastur, muloqot, ijtimoiy emotsional, kommunikativ yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, obrazli fikrlash.

Abstract. Today, as a result of reforms in the field of education, the preschool education system has reached a new level. The role of speech in the formation of a child as a person, his communication and understanding of the surrounding world is incomparable. In particular, the preschool period is the most important and responsible stage for a child's speech development. For this reason, special attention is paid to the formation of children's speech skills in modern preschool educational organizations.

Keywords: modern, preschool education, speech skills, children, methodology, program, communication, social-emotional, communicative approach, competency-based approach, person-centered approach, figurative thinking.

Аннотация. Сегодня, в результате проводимых реформ в сфере образования, система дошкольного образования вышла на новый уровень. Роль речи в становлении ребёнка как личности, его общении и познании окружающего мира неоценима. Именно дошкольный возраст считается важнейшим и ответственным этапом в речевом развитии ребёнка. Поэтому в современных дошкольных образовательных организациях особое внимание уделяется формированию речевых навыков у детей.

Ключевые слова: современный, дошкольное образование, речевые навыки, дети, методика, программа, общение, социально-эмоциональный, коммуникативный подход, компетентностный подход, личностно-ориентированный подход, образное мышление.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim allaqachon davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Shu bois ta'lim tizimining ilk bo'g'iniga doir har qanday muammo davlat miqyosida hal qilinmoqda. Jumladan, maktabgacha ta'lim tizimi tarbiyachilari bugungi kunda bolalarni maktabga tayyorlashning bazaviy dasturi hamda tajriba-sinov jarayonida yuqori baholangan o'quv-metodik materiallarga ega. Mazkur dasturda bolalarni jismoniy rivojlantirish, nutq va tafakkurini shakllantirish, tevarak-atrof bilan tanishtirish kabi turli masalalar qamrab olingan.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasini fan sifatida shakllantirishga Ye.I.Tixeyeva, Ye.A.Flerina, O.I.Solovev, A.N.Govzdev va boshqalar katta hissa qo'shganlar. Yelizavetta Ivanovna Tixeyeva (1866-1944) talantli pedagog va yirik jamoat arbobi edi. Ye.I.Tixeyeva namunali insonni tarbiyalashga yordam berish va ilk yoshdan boshlab to keksalikka qadar insonni har tomonlama rivojlantirishni ta'minlaydigan pedagogik nazariyani yaratish ustida

ishlagan. Ye.I.Tixeyeva o'z pedagogik faoliyatining dastlabki yillaridayoq bolalarni o'qitishda ona tilining muhim ahamiyatga egaligiga e'tiborini qaratgan.

K.D.Ushinskiy ta'limoti asosida inqilobgacha bo'lgan davridayoq ishlab chiqilgan oilada, maktabgacha ta'lim muassasasida, maktabda bolalarga ona tilini o'qitish jarayonida ularning nutqini rivojlantirish metodikasi Y.L.Tixeyevaning pedagogik nazariyasida markaziy o'rin egallaydi.

1913-yilda Y.L.Tixeyevaning «Ona tili va uni rivojlantirish yo'llari» nomli asari bosilib chiqdi. Tixeyeva nutqni rivojlantirishning ahamiyati, yo'llari va vositalariga oid muhim masalalarni til madaniyatini umumiy rivojlantirish, bolalarda o'z xalqiga, vataniga muhabbatni tarbiyalash bilan bog'liqlikda o'rgangan. Y.I.Tixeyeva tilni o'rgatishni ilk bolalik chog'idan boshlash zarur, deb hisoblagan, chunki to'g'ri nutq ko'nikmasi boshqa ko'nikmalar singari oilada orttiriladi. Y.L.Tixeyevaning fikricha, ilk maktabgacha ta'lim muassasasi bolalarning barcha qobiliyatlarini rivojlantirgan holda nutqni egallashning juda ahamiyatli va muhim qobiliyatiga e'tiborni qaratishi darkor: «Chunki nutqni muntazam o'rgatish, nutq va tilni metodik rivojlantirish maktabgacha ta'lim muassasasidagi tarbiya ishlarining asosini tashkil qilmog'i lozim». Nutq bola uchun asosiy muloqot vositasi bo'lib, uning ijtimoiylashuvi, fikrlashi, his-tuyg'ularini ifodalashi va atrofdagilar bilan aloqaga kirishishi uchun zarurdir. Bolaning nutqiy rivoji nafaqat lingvistik, balki psixologik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishi bilan ham chambarchas bog'liq.

Maktabgacha ta'lim muassasasining Y.I.Tixeyeva tomonidan olg'a surilgan asosiy vazifasi - bolalarning barcha qobiliyatlarini, shu jumladan nutqni egallash qobiliyatini jadal rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Ayni paytda nutqni o'rgatish bolalar bog'chasidagi butun tarbiya ishlarining asosini tashkil qilmog'i zarur.

Ikkinchi vazifa - bolalar nutqining shakli, uning kichikintoy atrofdagilardan o'zlashtirib oladigan narsalar tuzilmasi ustida ishlashdan iborat.

Uchinchi vazifasi - bolalar nutqini rivojlantirish vazifasini tarbiyachilar zimmasiga yuklagan holda pedagog Y.I.Tixeyeva fikriga ko'ra, bolalar nutqini rivojlantirishning eng yvaziangi metodlarini o'zlashtirishi, nafaqat metodik usullarni bilishi, balki ularni bolalar bilan muloqot chog'ida qo'llay olishi ham darkor. Y.I.Tixeyeva o'z metodikasida bolalar nutqini rivojlantirishga oid ishlar mazmunini hamda nutqning rivojlanishi, og'zaki nutq rivojlanishi ro'y beradigan faoliyat turlarini aniqlaydi.

Nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishning maqsadi

- Bolaning so'z boyligini kengaytirish;
- To'g'ri va ravon talaffuzga o'rgatish;
- Fikrini erkin, grammatik jihatdan to'g'ri ifodalashga o'rgatish;
- Muloqotga kirishish, tinglash va savol berish malakalarini rivojlantirish.

Zamonaviy yondashuvlar

Bugungi kundagi ta'lim jarayonida quyidagi yondashuvlar qo'llanilmoqda:

- **Kompetensiyaviy yondashuv:** bolaning hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan.
- **Kommunikativ yondashuv:** bolani faol muloqotga jalb qilish orqali nutqiy faoliyatni faollashtirish.
- **Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv:** har bir bolaning qiziqishi, ehtiyoji va rivojlanish darajasini inobatga olgan holda ish yuritish.

Nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish usullari

a) Didaktik o'yinlar:

"Kim tez aytadi?", "Nimani eshitding?", "Rangini top" kabi o'yinlar orqali bolalar so'z boyligini oshiradi, eshitganini qayta ifodalashga o'rganadi.

b) Suhbat va hikoya qilish:

Tarbiyachi bolalar bilan mavzuga oid suhbatlar o'tkazadi, savollar beradi, bolalar mustaqil fikr bildirishga undaladi.

c) Badiiy adabiyotlar bilan ishlash:

Ertak, hikoya va she'rlarni o'qish, rollarga bo'lib aytish bolada ifodali nutq, to'g'ri ohang va talaffuz ko'nikmalarini shakllantiradi.

d) Rolli o'yinlar va teatr sahnalashtirish:

Bu usul bolani obrazli fikrlashga, his-tuyg'ularni nutq orqali ifodalashga, jamoada muloqot qilishga o'rgatadi.

e) Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish:

Audio ertaklar, videodarslar, multfilmlar orqali bolalar nafaqat eshitish va tushunishni, balki kontekst asosida so'z tanlashni ham o'rganadilar.

Tarbiyachining roli

Tarbiyachi — bu nafaqat bilim beruvchi, balki bolaning nutqiy rivojlanishini boshqaruvchi, unga to'g'ri yo'naltiruvchi va doimiy rag'batlantiruvchi shaxsdir. Har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olib, nutqiy mashg'ulotlarni tashkil etish samaradorlikni oshiradi.

Ota-onalar bilan hamkorlik

Bolalarning nutqiy rivojlanishida oilaviy muhit katta rol o'ynaydi. Tarbiyachilar ota-onalarga quyidagi tavsiyalarni berishi mumkin:

- Bola bilan doimiy muloqotda bo'lish;
- Ertak aytish va hikoya qilishga odatlantirish;
- Savol-javob o'yinlari o'ynash;
- Bolani tinglashga va fikr bildirishga rag'batlantirish.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish kompleks yondashuvni talab qiladi. O'yin, badiiy adabiyot, texnologiya, teatr va interaktiv metodlarning uyg'unligi bolani har tomonlama rivojlantiradi. Natijada bola o'z fikrini to'g'ri, ravon va erkin bayon eta oladigan, faol muloqotga kirishadigan shaxs sifatida shakllanadi. Inson tajribasining tarixan shakllangan mazmuni so'zli shaklda umumlashtirilgan, uni bayon etish va o'zlashtirish esa ushbu jarayonda nutqning ham ishtirok etishini nazarda tutadi. Nutq bolaga inson madaniyatining barcha yutuqlariga yo'l ochadi. - Nutqni egallab olishning eng muhim bosqichlari maktabgacha yoshga to'g'ri keladi. - Maktabgacha ta'lim bola sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishni ta'minlaydi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otadi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi. - Maktabgacha yoshdagi bola eshitadigan, ma'nosini tushunadigan, eslab qoladigan hamda qo'llaydigan so'zlamni asta-sekin tevarakatrof bilan tanishish jarayonida ota-onalari, tengdoshlari axborotlari orqali, shuningdek, o'zining uncha ko'p bo'lmagan so'z zaxirasiga tayanib bilib oladi. «Bola nutqini rivojlantirish» hodisasining o'zini va uni boshqarish jarayonini tahlil qilish maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish sohasida ishlash uchun pedagoglar maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari zarur. Til - hayotimizning ajralmas qismi bo'lib, biz unga o'z-o'zidan bo'lishi shart bo'lgan narsa sifatida qaraymiz. Tilning o'zi nima, biz unda qanday so'zlayapmiz, biz qanday qilib so'zlashni o'rganishimiz haqida esa unchalik ko'p o'ylab ham o'tirmaymiz. Nutq madaniyati - bu to'g'ri so'zlay olish, ya'ni nutqiy muloqot shartlari va fikr bildirishdan ko'zlangan maqsadni hisobga olgan holda hamda barcha til vositalaridan (til vositalaridan, shu jumladan intonatsiya, leksik zaxira, grammatik shakllardan) foydalangan holda bayon qilinayotgan mazmunga mos holda gapirishdan iboratdir. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, maktabgacha, yoshdagi bolalarni jismoniy va ruhiy kamolotini tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda nutqni tuza bilish darajasini ko'tarish maktabgacha ta'lim tizimi metodistlari oldidagi asosiy vazifalaridandir. - Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirishda nutqdialogik va monologik nutqni rivojlantirishga alohida e'tibor berish zarur bo'ladi.

Foydanilgan adabiyot

1. Asqarova M. va boshqalar Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish. —T., 2001.
2. Sodiqova Sh. A. «Maktabgacha pedagogika». -T.: Fan va texnologiya, 2017.
3. Mo'minova L. R. Maktabgacha yoshdagi bolalarni savodga o'rgatish dasturi. -T., 1996.
4. Mirjalilova S., To'laganova R. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalar. Metodik tavsiyanoma. -T., 2008.
5. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. -T., 2022-yil 7-iyul.

6. "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari". – T., 2018-yil 18-iyun.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Alimova Shaxlo Bafaevna,
Buxoro viloyti Pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida normativ-huquqiy hujjatlarning o'rni va ahamiyati kompleks yondashuv asosida tahlil qilingan. Maqolada maktabgacha ta'lim sohasining huquqiy asoslari, xususan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi hamda "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonunlar, shuningdek Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari ilmiy jihatdan o'rganilgan. Normativ-huquqiy hujjatlarning ta'lim sifatini ta'minlash, pedagogik faoliyatni tartibga solish, boshqaruv samaradorligini oshirish hamda bolalar huquqlarini himoya qilishdagi funksional roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, normativ-huquqiy hujjatlar, ta'lim siyosati, davlat ta'lim standarti, pedagogik faoliyat, huquqiy tartibga solish, ta'lim sifati.

Аннотация. В данной статье на основе комплексного подхода анализируется роль и значение нормативно-правовых актов в системе дошкольного образования. В статье научно исследуется правовая база сектора дошкольного образования, в частности, Конституция Республики Узбекистан, законы «Об образовании» и «О дошкольном образовании и воспитании», а также соответствующие постановления Кабинета Министров. Раскрывается функциональная роль нормативно-правовых актов в обеспечении качества образования, регулировании педагогической деятельности, повышении эффективности управления и защите прав детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, нормативно-правовые акты, образовательная политика, государственный образовательный стандарт, педагогическая деятельность, правовое регулирование, качество образования.

Annotation. This article analyzes the role and importance of regulatory legal acts in the preschool education system based on a comprehensive approach. The article scientifically studies the legal framework of the preschool education sector, in particular the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the laws "On Education" and "On Preschool Education and Upbringing", as well as relevant resolutions of the Cabinet of Ministers. The functional role of regulatory legal acts in ensuring the quality of education, regulating pedagogical activities, increasing management efficiency, and protecting children's rights is revealed.

Keywords: preschool education, regulatory legal acts, educational policy, state educational standard, pedagogical activity, legal regulation, quality of education.

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifat va samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning boshlang'ich bo'g'ini sifatida jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi. Shu bois mazkur tizimni samarali tashkil etish, boshqarish va rivojlantirishda normativ-huquqiy hujjatlarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Maktabgacha ta'lim sohasini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar ta'lim jarayonining mazmuni, shakli va usullarini belgilab berish bilan bir qatorda, pedagog kadrlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda ta'lim sifatini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu hujjatlar orqali davlat tomonidan ta'lim tizimida yagona siyosat yuritiladi va uning barqaror rivoji ta'minlanadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, uni xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa o'z navbatida mazkur sohada mavjud normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, yangi hujjatlarni ishlab chiqish hamda ularning amaliy ijrosini ta'minlash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimining samarali faoliyat yuritishi uning mustahkam normativ-huquqiy bazasiga asoslanadi. Ushbu tizimni tartibga soluvchi huquqiy hujjatlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab berish bilan birga, ta'lim jarayonining izchilligi, uzluksizligi va sifatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Avvalo, maktabgacha ta'lim tizimining konstitutsiyaviy asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tashkil etishini ta'kidlash maqsadga muvofiq bo'lardi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida maktabgacha ta'lim va tarbiya masalasiga oid norma davlatning ijtimoiy siyosatida ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida mustahkamlangan bo'lib, unda har bir shaxsning ta'lim olish huquqi kafolatlanishi bilan bir qatorda, uzluksiz ta'lim tizimining, jumladan maktabgacha ta'lim bosqichining rivojlanishini ta'minlash davlat zimmasiga yuklatilgan. Mazkur konstitutsiyaviy norma maktabgacha ta'lim va tarbiya uchun zarur tashkiliy, moddiy-texnik hamda pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, ushbu tizimni davlat nazorati ostida samarali tashkil etish orqali bolalarning intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan barkamol rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, modda doirasida ta'lim tizimining turli shakllari va turlarini rivojlantirish, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirish zarurligi belgilangan bo'lib, bu esa maktabgacha ta'limning ochiqligi, tengligi va sifat kafolatlarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim sohasini bevosita tartibga soluvchi muhim normativ-huquqiy hujjatlardan biri O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni hisoblanadi. Ushbu qonunda ta'lim tizimining yagona prinsiplari, uning turlari, jumladan, maktabgacha ta'limning maqsadi, vazifalari, tashkil etish shakllari va boshqaruv mexanizmlari aniq belgilab berilgan. Qonunda maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini sifatida e'tirof etilib, uning bolalarning har tomonlama rivojlanishidagi o'rni alohida ta'kidlangan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-son Qonuni mazkur sohani yanada rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur qonunda maktabgacha ta'lim va tarbiyaning asosiy prinsiplari, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarining faoliyat yuritish tartibi, bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish masalalari batafsil yoritilgan. Ushbu hujjat maktabgacha ta'lim tizimining huquqiy, tashkiliy va pedagogik asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tizimini amaliy jihatdan tartibga solishda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari, xususan, 802-son qarori alohida o'rin tutadi. Ushbu qaror orqali maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ta'lim sifatini oshirish hamda pedagog kadrlar bilan ta'minlash masalalari tartibga solinadi. Mazkur qaror maktabgacha ta'lim tizimini boshqarish va rivojlantirishning amaliy mexanizmlarini belgilab beradi.

Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim tizimida Davlat ta'lim standartlari muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular bolalarning rivojlanish darajasiga qo'yiladigan minimal talablarni belgilaydi. Ushbu standartlar asosida ta'lim jarayoni tashkil etilib, bolalarning intellektual, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishi ta'minlanadi.

Zero O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonun, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-son Qonun hamda Vazirlar Mahkamasining 802-son qarori maktabgacha ta'lim tizimining mustahkam huquqiy asosini tashkil etadi. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlash, uning sifatini oshirish va zamonaviy talablar asosida takomillashtirishda muhim omil hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida normativ-huquqiy hujjatlar nafaqat tartibga soluvchi vosita, balki ushbu tizimning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi strategik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Ularning o'rni ko'p qirrali bo'lib, ta'lim sifati, boshqaruv samaradorligi, pedagogik faoliyat va ijtimoiy himoya mexanizmlarida yaqqol aks etadi.

Avvalo, normativ-huquqiy hujjatlar ta'lim sifatini ta'minlashda asosiy mezon vazifasini bajaradi. Davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va metodik ko'rsatmalar orqali maktabgacha ta'lim mazmuni yagona tizimga solinadi. Bu esa hududlar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirish, barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, normativ hujjatlar sifat nazoratining institutsional asosini shakllantiradi.

Ikkinchidan, ushbu hujjatlar pedagogik faoliyatni tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagog xodimlarning malaka talablari, kasbiy standartlari, mehnat faoliyati va javobgarligi aynan normativ-huquqiy hujjatlar orqali belgilanadi. Bu esa pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, ularning faoliyatini tizimli ravishda baholash hamda rag'batlantirish mexanizmlarini yo'lga qo'yishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, normativ-huquqiy hujjatlar bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilishda muhim vosita hisoblanadi. Xususan, bolalarning hayoti, sog'lig'i, psixologik xavfsizligi hamda sifatli ta'lim olish huquqi tegishli qonunlar va me'yoriy hujjatlar orqali kafolatlanadi. Bu esa maktabgacha ta'lim muassasalarida xavfsiz va sog'lom muhitni shakllantirishning huquqiy asosini yaratadi.

To'rtinchidan, mazkur hujjatlar maktabgacha ta'lim tizimini boshqarish va nazorat qilish mexanizmlarini belgilaydi. Davlat organlari, ta'lim muassasalari va boshqa manfaatdor subyektlar o'rtasidagi munosabatlar aniq huquqiy normalar asosida tartibga solinadi. Natijada tizimda shaffoflik, hisobdorlik va samaradorlik ta'minlanadi.

Shu bilan birga, normativ-huquqiy hujjatlarning amaliyotdagi o'rni faqat ijobiy jihatlar bilan cheklanmaydi. Ayrim holatlarda ularning ijrosi bilan bog'liq muammolar ham kuzatiladi. Jumladan, hududlar kesimida hujjatlarning bir xil darajada qo'llanilmasligi, pedagoglarning huquqiy bilim darajasining yetarli emasligi, ayrim me'yorlarning amaliyotga to'liq mos kelmasligi kabi kamchiliklar mavjud. Bu esa normativ-huquqiy bazani doimiy ravishda takomillashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Zamonaviy sharoitda normativ-huquqiy hujjatlarning roli yanada ortib bormoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimini raqamlashtirish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, xalqaro standartlarga integratsiyalashuv jarayonlarida huquqiy asoslarning mukammalligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois, mavjud hujjatlarni qayta ko'rib chiqish, ularni zamon talablari asosida takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, normativ-huquqiy hujjatlar maktabgacha ta'lim tizimining barcha tarkibiy qismlarini birlashtiruvchi, tartibga soluvchi va rivojlantiruvchi asosiy mexanizm hisoblanadi. Ularning samarali amal qilishi ta'lim sifatini oshirish, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash hamda jamiyatning barqaror taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot doirasida maktabgacha ta'lim tizimida normativ-huquqiy hujjatlarning funksional ahamiyati tizimli va kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, normativ-huquqiy baza mazkur sohaning institutsional barqarorligini ta'minlovchi asosiy determinantlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Xususan, maktabgacha ta'lim tizimining huquqiy strukturasi konstitutsiyaviy normalar, sohaga oid maxsus qonunlar hamda ijro etuvchi hokimiyat organlarining me'yoriy hujjatlari orqali shakllantirilgan bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liqlikda faoliyat yuritadi. Ushbu huquqiy mexanizmlar orqali ta'lim jarayonining mazmuniy yo'nalishlari, tashkiliy shakllari hamda boshqaruv paradigmatlari aniqlashtiriladi.

Umuman olganda, normativ-huquqiy hujjatlarning samarali amal qilishi maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifat ko'rsatkichlarini barqaror oshirish hamda raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishda strategik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-637), 2020-yil 23-sentabr.

3. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-595), 2019-yil 16-dekabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 802-son qarori. – Toshkent, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2017–2024.
6. Abduqodirov A.A. Ta'lim tizimini boshqarish nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Ishmuhamedov R.J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
8. Xoliqov A. Pedagogika nazariyasi va metodologiyasi. – Toshkent, 2017.
9. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: www.lex.uz.

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Odinayeva Mavluda Kobilovna

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi,

Uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashning nazariy-amaliy asoslari yoritilgan. Maqolada zamonaviy o'yinli, loyihaviy, interaktiv va integrallashgan texnologiyalarning bolalar rivojlanishiga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, tarbiyachilarning innovatsion faoliyatga tayyorligini oshirish yo'llari, ushbu jarayondagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiya, maktabgacha ta'lim, pedagogik innovatsiya, o'yin texnologiyalari, loyihaviy faoliyat, interaktiv metodlar, tarbiyachi kompetentligi.

Аннотация. В данной статье освещены теоретические и практические основы применения инновационных педагогических технологий в системе дошкольного образования. Анализируется влияние современных игровых, проектных, интерактивных и интегрированных технологий на развитие детей. Также рассматриваются пути повышения готовности воспитателей к инновационной деятельности, основные проблемы данного процесса и предложения по их устранению.

Ключевые слова: инновационная технология, дошкольное образование, педагогическая инновация, игровые технологии, проектная деятельность, интерактивные методы, компетентность воспитателя.

Annotation. This article highlights the theoretical and practical foundations of applying innovative pedagogical technologies in the preschool education system. It analyzes the impact of modern game-based, project-based, interactive, and integrated technologies on children's development. The article also examines ways to improve teachers' readiness for innovative activity, the main challenges of this process, and proposals for overcoming them.

Keywords: innovative technology, preschool education, pedagogical innovation, game-based technologies, project activity, interactive methods, teacher competence.

Zamonaviy jamiyatda ta'lim sifatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish, bolalar rivojlanishini ilg'or pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonun hamda "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi muhim me'yoriy-huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar bolaning yosh xususiyatlariga mos holda bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirishning samarali vositasi sifatida e'tirof etiladi. An'anaviy ta'lim metodlaridan farqli o'laroq, innovatsion texnologiyalar bolaning faolligini, mustaqil fikrlash qobiliyatini va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, tarbiyachilarning innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha bilim va ko'nikmalari hali yetarli darajada shakllanmagan. Ushbu

maqolaning maqsadi — maktabgacha ta'limda qo'llaniladigan asosiy innovatsion texnologiyalarni tahlil qilish va ularni samarali joriy etish yo'llarini aniqlashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogik innovatsiya nazariyasi V.A. Slastyonin, L.S. Podymova, M.V. Klarin kabi olimlarning ilmiy ishlarida chuqur yoritilgan. M.V. Klarinning fikricha, pedagogik innovatsiya — bu nafaqat yangi g'oya, balki uni amaliyotga tatbiq etishning yaxlit jarayonidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'limida o'yin texnologiyalarining ahamiyati F. Frebel, M. Montessori, L.S. Vigotskiy kabi mutaxassislarning pedagogik tizimlarida asoslab berilgan. F. Frebelning "bolalar bog'chasi" konsepsiyasi o'yin orqali ta'lim berishning ilk ilmiy asosini yaratgan.

O'zbek olimlaridan R.X. Jo'rayev, N.A. Muslimov, G'.B. Shoumarov kabi tadqiqotchilarning ishlarida maktabgacha ta'limda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash masalalari milliy ta'lim tizimi nuqtai nazaridan tahlil qilingan.

ASOSIY QISM

1. Innovatsion pedagogik texnologiya tushunchasi va mohiyati

Innovatsion pedagogik texnologiya — bu ta'lim-tarbiya jarayonida yangi g'oya, metod, vosita va usullarni maqsadli ravishda joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan faoliyatdir. Maktabgacha ta'lim sharoitida innovatsion texnologiyalar bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda qo'llaniladi.

Innovatsion texnologiyalarning asosiy belgilari quyidagilardan iborat: yangilik, samaradorlik, takrorlanuvchanlik va moslashuvchanlik. Bu texnologiyalar bolani passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi.

2. Maktabgacha ta'limda qo'llaniladigan asosiy innovatsion texnologiyalar

a) O'yinli texnologiyalar. O'yin — maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyat turi hisoblanadi. Didaktik o'yinlar, rolli o'yinlar va interaktiv o'yinlar orqali bolalarda bilish faolligi, nutq va ijtimoiy ko'nikmalar rivojlantiriladi.

b) Loyihaviy faoliyat texnologiyasi. Bu texnologiya bolalarni kichik tadqiqot loyihalarini amalga oshirishga jalb etadi. Bolalar o'z atrofidagi dunyoni mustaqil o'rganish, savol berish va javob topish jarayonida tanqidiy fikrlashni o'rganadilar.

v) Interaktiv texnologiyalar. Zamonaviy texnik vositalar (interaktiv taxta, planshet ilovalari, multimedia materiallar) yordamida bolalarning bilim olish jarayoni jonli va qiziqarli tarzda tashkil etiladi.

g) STEAM-yondashuv. Fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika elementlarini integratsiyalashgan holda o'rgatish bolalarda kompleks fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

d) Neyropedagogik texnologiyalar. Miya faoliyati qonuniyatlariga asoslangan ushbu yondashuv harakat, hissiyot va bilish jarayonlarini uyg'unlashtirgan holda bolalar rivojlanishini ta'minlaydi.

3. Innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi muammolar

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishda quyidagi muammolar uchraydi: tarbiyachilarning zamonaviy metodlar bo'yicha malakasi yetarli emasligi, moddiy-texnik bazaning cheklanganligi, va ba'zi tarbiyachilarning yangilikka nisbatan psixologik to'siqlari.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun tarbiyachilarning malakasini muntazam oshirib borish, amaliy treninglar tashkil etish va ilg'or tajribalarni almashish tizimini yo'lga qo'yish zarur.

4. Innovatsion texnologiyalarning samaradorligi

Innovatsion texnologiyalarni qo'llash natijasida bolalarda quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi: bilish faolligining ortishi, mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishi, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarning shakllanishi va ijodiy tafakkurning kengayishi.

Shuningdek, innovatsion texnologiyalar tarbiyachining kasbiy mahoratini oshirishga ham xizmat qiladi, chunki yangi metodlarni o'zlashtirish jarayonida pedagog doimiy izlanishda bo'ladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish bolalar rivojlanishini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi. O'yinli, loyihaviy, interaktiv va integrallashgan texnologiyalarning uyg'un

qo'llanilishi bolalarning har tomonlama — jismoniy, intellektual, ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta'minlaydi.

Innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etish uchun tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini doimiy oshirib borish, zarur moddiy-texnik shart-sharoitlarni yaratish va ilg'or pedagogik tajribalarni keng tarqatish muhim ahamiyat kasb etadi.

AMALIY TAVSIYALAR. Maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalar bo'yicha muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

Tarbiyachilar uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish bo'yicha amaliy qo'llanmalar va metodik tavsiyalar ishlab chiqish;

MTM larda zamonaviy o'quv-texnik vositalar bilan ta'minlash darajasini oshirish;

Ilg'or pedagogik tajribalarni almashish uchun viloyat miqyosida amaliy seminarlar va ko'rik-tanlovlar o'tkazish;

Tarbiyachilarning innovatsion faoliyatini rag'batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. — T.: 2019.
2. "Takomillashtirilgan ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiya va o'qitishning davlat o'quv dasturi. — T.: 2022.
3. Klarin M.V. Innovatsii v mirovoy pedagogike. — Riga: Eksperiment, 1995. — 176 b.
4. Slastyonin V.A., Podymova L.S. Pedagogika: innovatsionnaya deyatel'nost'. — M.: Magistr, 1997. — 308 b.
5. Vigotskiy L.S. Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste. — M.: Prosveshchenie, 1991. — 93 b.
6. Jo'rayev R.X., Usmonov B. Pedagogik texnologiyalar. — T.: O'qituvchi, 2009. — 240 b.
7. Muslimov N.A. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. — T.: Fan, 2015. — 312 b.
8. Montessori M. The Montessori Method. — New York: Schocken Books, 1964. — 376 b.
9. Shoumarov G'B. Bolalar psixologiyasi. — T.: Universitet, 2010. — 198 b.
10. Frebel F. Detskiy sad. — M.: Pedagogika, 1913. — 218 b.

2-YO'NALISH. BOSHLANG'ICH TA'LIM: AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUVLAR

TRACK 2. PRIMARY EDUCATION: PRACTICE-ORIENTED APPROACHES

2-НАПРАВЛЕНИЕ НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ПОДХОДЫ

ONA TILI TA'LIMIDA "TESKARI SINIF" (FLIPPED CLASSROOM) TEXNOLOGIYASINI QO'LLASHDA RAQAMLI PLATFORMALARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

M.S. Narziyeva

Buxoro viloyati pedagogik mahorat
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus
ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili ta'limida "Teskari sinf" (Flipped Classroom) texnologiyasini qo'llash jarayonida raqamli platformalarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli vositalarning o'quv jarayonidagi o'rni, ularning o'quvchilar mustaqil faoliyatini tashkil etish, shakllantiruvchi baholashni amalga oshirish va hamkorlik muhitini yaratishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, video platformalar, ta'limni boshqarish tizimlari (LMS), interaktiv mashq va baholash vositalari hamda hamkorlik platformalarining ona tili darslaridagi qo'llanilish metodikasi tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari "Teskari sinf" texnologiyasi o'quvchilarning analitik fikrlashi, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalari va darsdagi faolligini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: teskari sinf, Flipped Classroom, ona tili ta'limi, raqamli platformalar, LMS, interaktiv ta'lim, shakllantiruvchi baholash, mustaqil ta'lim, analitik fikrlash, ta'lim texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются дидактические возможности цифровых платформ при использовании технологии «Перевернутый класс» в обучении родному языку. Анализируется роль цифровых средств в организации самостоятельной деятельности учащихся, осуществлении формирующего оценивания и создании условий для сотрудничества. Описываются методические особенности применения видеоплатформ, систем управления обучением (LMS), интерактивных сервисов для упражнений и оценивания, а также платформ для совместной работы на уроках родного языка. Результаты исследования показывают, что технология «Перевернутый класс» способствует развитию аналитического мышления учащихся, навыков самостоятельного обучения и повышению их учебной активности.

Ключевые слова: перевернутый класс, Flipped Classroom, обучение родному языку, цифровые платформы, LMS, интерактивное обучение, формирующее оценивание, самостоятельное обучение, аналитическое мышление, образовательные технологии.

Annotation: This article examines the didactic opportunities of digital platforms in the implementation of Flipped Classroom technology in native language education. The study analyzes the role of digital tools in organizing students' independent learning, conducting formative assessment, and fostering collaborative learning environments. It also describes the methodological aspects of using video platforms, Learning Management Systems (LMS), interactive assessment tools, and collaboration platforms in native language lessons. The findings indicate that the Flipped Classroom approach contributes to the development of students' analytical thinking, independent learning skills, and active participation in the educational process.

Keywords: Flipped Classroom, native language education, digital platforms, LMS, interactive

learning, formative assessment, independent learning, analytical thinking, educational technology, collaborative learning.

Kirish. “Flipped classroom” texnologiyasining o‘zagi an’anaviy o‘quv jarayonini “ag‘darish”dan iborat bo‘lib, unda yangi mavzu bilan dastlabki tanishuv darsdan tashqarida, mustaqil ravishda amalga oshiriladi, sinfdagi vaqt esa bilimni qo‘llash, muhokama va analitik faoliyat uchun bo‘shatiladi⁹. Ushbu modelni ona tili darslarida samarali joriy etishning asosiy sharti — darsdan oldingi mustaqil tayyorgarlikni ta‘minlovchi ishonchli raqamli muhitning mavjudligidir. Zero, Flipped Learning Network tomonidan belgilangan to‘rt ustundan biri — “moslashuvchan muhit” (Flexible Environment) aynan o‘quvchiga qulay vaqt va makonda bilim olish imkonini beruvchi texnologik tayanchni nazarda tutadi¹⁰. Shu bois raqamli platformalarni tanlash va ulardan foydalanish metodikasi mazkur texnologiyaning markaziy masalalaridan biri hisoblanadi.

Ona tili ta‘limida qo‘llaniladigan raqamli platformalarni vazifasiga ko‘ra to‘rt guruhga ajratish mumkin.

Birinchidan, kontent yetkazuvchi (video) platformalar. Bularga YouTube, ekranni yozib oluvchi mualliflik dasturlari hamda ta‘limiy video xizmatlar kiradi. O‘qituvchi mavzu yuzasidan qisqa (5–8 daqiqalik) tushuntirish videolarini tayyorlaydi — masalan, biror imloviy qoida, uslubiy hodisa yoki sintaktik tahlil bosqichi yuzasidan. Video qisqa va aniq bo‘lishi, oxirida o‘quvchini fikrlashga undovchi savol bilan yakunlanishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, boshqaruv platformalari (LMS — Learning Management System). Google Classroom, Moodle yoki Edmodo kabi tizimlar o‘quv materiallarini tarqatish, topshiriqlarni belgilash va o‘quvchilarning tayyorgarligini kuzatish imkonini beradi. Bu o‘qituvchiga darsdan oldin qaysi o‘quvchi materialni o‘zlashtirgani va qayerda qiyinchilik yuzaga kelgani haqida ma‘lumot beradi hamda darsni shu asosda rejalashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, interaktiv mashq va shakllantiruvchi baholash vositalari. LearningApps, Kahoot, Quizizz va Wordwall kabi xizmatlar darsdan oldingi tushunishni tezkor tekshirish uchun qulay. Ular o‘yin elementlari orqali o‘quvchi motivatsiyasini oshiradi va bir vaqtning o‘zida o‘qituvchiga ob‘ektiv qaytuvchi aloqani (feedback) ta‘minlaydi.

To‘rtinchidan, hamkorlik va muhokama platformalari. Padlet, Mentimeter, shuningdek Telegram’dagi yopiq o‘quv guruhlari o‘quvchilarning fikr almashishi, savol berishi va jamoaviy analitik faoliyat olib borishi uchun maydon yaratadi.

Mazkur platformalardan foydalanish metodikasi “Flipped classroom” modelining uch bosqichiga muvofiq quriladi.

Darsdan oldingi bosqichda o‘quvchi LMS orqali yuborilgan video va unga ilova qilingan interaktiv topshiriqni bajaradi. Bu bosqich B. Blum taksonomiyasining quyi pog‘onalari — “eslab qolish” va “tushunish”ga to‘g‘ri keladi¹¹. Ya‘ni an’anaviy darsda sinf vaqtini egallaydigan dastlabki tanishuv bosqichi mustaqil ish sifatida uyga ko‘chiriladi.

Darsdagi bosqichda o‘qituvchi tayyor bilimni qaytarmaydi, balki o‘quvchilarni analitik faoliyatga yo‘naltiradi: matnni tarkibiy qismlarga ajratish, til hodisalari o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash, qiyoslash, tasniflash va asoslangan xulosa chiqarish. Bu bosqich taksonomiyaning yuqori pog‘onalari — “tahlil qilish” va “baholash”ga mos keladi¹². Aynan shu o‘rinda raqamli vositalar (interaktiv doska, Mentimeter so‘rovi, Padlet taxtasi) jamoaviy tahlilni jonlantirishga xizmat qiladi. Masalan, o‘quvchilar uyda matn yuzasidan tayyorlangan videoni ko‘rib kelgach, sinfdan o‘sha matnni tahlil qiladi, mualliflik uslubini izohlaydi yoki til birliklarini tasniflaydi.

Darsdan keyingi bosqichda o‘quvchi refleksiya yuritadi, murakkabroq ijodiy-analitik topshiriqni bajaradi va o‘z faoliyatini baholaydi. Bu konstruktivistik ta‘lim nazariyasiga mos keladi, unga ko‘ra bilim avval o‘zlashtiriladi, so‘ng qo‘llaniladi va baholanadi¹³.

⁹Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. — Eugene (OR): ISTE, 2012.

¹⁰Flipped Learning Network (FLN). The Four Pillars of F-L-I-P. — 2014. // flippedlearning.org.

¹¹Anderson L.W., Krathwohl D.R. (eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2001.

¹²O‘sha asar.

¹³Bishop J.L., Verleger M.A. The Flipped Classroom: A Survey of the Research // ASEE Annual Conference Proceedings. — Atlanta, 2013.

Platformani tanlashda quyidagi mezonlarga e'tibor qaratish lozim: foydalanish qulayligi va o'quvchi yoshiga moslik; o'zbek tilidagi interfeys yoki kontentning mavjudligi; internet va qurilmaga talabning maqbulligi; o'qituvchining raqamli kompetentligi; eng muhimi — vositaning analitik tafakkurni rivojlantirish maqsadiga xizmat qilishi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, texnologiya — maqsad emas, vositadir. Agar raqamli platforma faqat an'anaviy ma'ruzani videoga aylantirish bilan cheklansa, "Flipped classroom"ning mohiyati yo'qoladi. Platformaning haqiqiy qiymati u bo'shatgan sinf vaqtining analitik faoliyatga sarflanishida namoyon bo'ladi. Demak, raqamli platformalardan foydalanish metodikasi vositalar majmuasini emas, balki ularni analitik tafakkurni rivojlantirish maqsadiga bo'ysundiruvchi izchil tizimni ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. — Eugene (OR): International Society for Technology in Education (ISTE), 2012.
2. Flipped Learning Network (FLN). The Four Pillars of F-L-I-P. — 2014. // flippedlearning.org.
3. Anderson L.W., Krathwohl D.R. (eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2001.
4. Bishop J.L., Verleger M.A. The Flipped Classroom: A Survey of the Research // ASEE Annual Conference Proceedings. — Atlanta, 2013.
5. Brame C.J. Flipping the Classroom. — Vanderbilt University, Center for Teaching, 2013. // cft.vanderbilt.edu.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Xakimov Shuxrat Shodiyevich
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
«Pedagogika, psixologiya, va ta'lim texnologiyalari»
kafedrası o'qituvchisi

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish haqida so'z yuritiladi. Bugungi kunda ta'limning eng asosiy talablaridan biri bolalarni erkin va mustaqil, ularni har tomonlama kamol topgan, yetuk va rivojlangan shaxs qilib tarbiyalashdir. Bu o'rinda

o'zlar: *Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, kommunikativ kompetensiya, axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiya, o'zini-o'zi anglash, ijtimoiy faollik, o'zaro hamkorlik, mustaqil fikrlash, o'ziga ishonch.*

Abstract: *This article discusses the formation of social competencies in primary school students. Today, one of the main requirements of education is to raise children to be free and independent, to be fully developed, mature and developed individuals. In this context, the formation of social competencies in children is very important.*

Keywords: *Socially active citizenship competence, communicative competence, information literacy competence, self-development competence, general cultural competence, self-awareness, social activity, cooperation, independent thinking, self-confidence.*

Аннотация: *В данной статье говорится о формировании социальных компетенций у учащихся младших классов. Сегодня одним из главных требований образования является воспитание детей свободными и самостоятельными, полностью созревшими, зрелыми и развитыми личностями. В этом месте очень важно формировать у детей социальные компетенции.*

Ключевые слова: *Компетенция социально-активной гражданственности, коммуникативная компетентность, компетентность обработки информации,*

компетентность саморазвития, универсальная компетентность, самосознание, социальная активность, взаимное сотрудничество, самостоятельное мышление, уверенность в себе.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston jadidlarning dasturida bir qator vazifalar qo'yilgan edi. Bular: xalq ta'limida islohotlar olib borish va madaniyat, fan va texnika hayotiy muhim bo'lgan sohalarida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash; tayyorlangan yuqori malakali mutaxassislardan Turkistonning iqtisodiyoti, sanoati va qishloq xo'jaligini rivojlantirishda foydalanish; xalqning turmush darajasini ko'tarish va farovonligini oshirish; milliy sarmoyani shakllantirish, mulkdorlar va boy odamlarning ko'payishiga ko'mak berish; malakali mahalliy mutaxassislar yordamida jamiyat va davlat hayotida tub islohotlarni amalga oshirish kabilar edi.

Jadid mutafakkirlarimiz dasturidagi vazifalar hozirga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda va Yangi O'zbekiston sharoitida 2023-yil 11-sentyabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston – 2030" strategiyasida o'z aksini topganligining guvohi bo'lamiz. So'nggi yillar davlatimizda ta'lim tizimi sohasidagi islohotlarning huquqiy asoslariga nazar tashlaydigan bo'lsak, ta'lim tizimining mukammallik sari dadil qadam tashlayotganligining guvohi bo'lamiz. Bular "Ta'lim to'g'risida"gi, "Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni kabi hujjatlarda o'z aksini topib bormoqda.

Shunday muhim hujjatlar qatorida, "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagogik kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror hisoblanadi.

Yuqoridagi qaror farmon qonunlardan shuni bilishimiz mumkin-ki, so'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim sohasiga alohida ahamiyat berilmoqda. Maktab ta'lim yo'nalishlarida ilg'or xorijiy tajriba asosida yosh avlod orasida ijodkorlarning mehnatiga bo'lgan hurmat hissini shakllantirishga qaratilgan intellektual darsliklar, yangi fanlar joriy etilib, ular bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda o'quvchilarni o'rganganlarini hayotida foydalana olishga o'rgatish maqsadi qo'yilgan.

Ta'limda jarayonida kompetensiyaviy yondoshuv deyilganda, o'quvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallagan turli xildagi malakalarini samarali ravishda qo'llashga o'rgatish tushuniladi. Inson o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh kadr bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Tayanch kompetensiyalarga esa axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, milliy va umummadaniy kompetensiyasi, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalari kiradi. Kommunikativ kompetensiyani boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish juda muhimdir. Ma'lumki, mafkuraviy tarbiyaning eng ta'sirchan vositalaridan biri muloqot hisoblanadi. Chunki inson qalbida va ongida shakllanadigan dunyoqarash, e'tiqod, iymon, vijdon, mas'uliyat kabi fazilatlar tarbiyasida radio-televideniya, gazeta jurnallar, badiiy hamda ilmiy adabiyotning o'rnini e'tirof etgan holda shuni aytish mumkinki, yuzma-yuz kechadigan fikr almashuv, insonning yuzi va ko'ziga qarab turib aytiladigan bama'ni so'z va hissiyotlarning o'rne beqiyos. Shuning uchun ham ota-ona bir gapni aytishi lozim bo'lsa, bolasining yuzini o'ziga qaratib olib, zarur yuz qiyofasi va ko'zidagi samimiyat bilan fikrini uqtira boshlaydi. Va bunday muloqot, albatta, samarali bo'ladi. Shu bois o'qituvchi-o'quvchi, o'quvchi-o'quvchi va ota-ona-o'quvchi o'rtasidagi muloqot ta'lim-tarbiya jarayonida katta ahamiyatga egadir. Bolalar nutqining rivojlanishi ularning faoliyati, muloqoti bilan uzviy bog'liqdir. Bola jumlarining mazmuni va shaklidagi o'zgarish uning muloqot shakllari o'zgarishi bilan bog'liq bo'ladi. Ilk bolalik davriga xos situativ nutq ishchan muloqot shaklidan nosituativ bilishga yo'naltirilgan va nosituativ-shaxsiy muloqot shakliga o'tilishi bolalar nutqiga ma'lum bir talablarni

qo'yadi. Bu talablar bola nutqining yangi-yangi tomonlarini, turli kommunikativ masalalarni hal qilishi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarni tarkib toptiradi. Bolaning nutqi sotsial kontaktlarni o'rnatish funksiyasini bajara boshlaydi. Buning uchun esa bolada ichki nutq tarkib topishi, monologik xususiyat kasb etib borishi lozim bo'ladi. Bola nutqining rivojlanishidagi muhim xususiyat - nutq tafakkur quroliga aylanishidan iborat.

Kommunikativ kompetensiyada o'quvchining muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirish ham o'z o'rniga ega. Umuman maktab o'quvchisining asosiy natijalari bu ish qanchalik muvaffaqiyatli o'tishiga bog'liq bo'ladi. Ulg'ayayotgan kishining hayotdagi mavqeyini shakllantirishda, uning hayot yo'lini belgilashda, o'z vazifasini anglatishda o'qituvchining bolalar jamoasini barpo etish yuzasidan olib boriladigan faol va qat'iy faoliyati zarur hisoblanadi.

Demak, bola kommunikativ kompetensiyani egallashi orqali uning nutqi, muomala-munosabat va bilish darajasi oshib boradi. O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasini egallash ham boshlang'ich sinflarda muhim ahamiyatga ega. O'zini-o'zi anglashning rivojlanishi har bir bolada o'ziga xos tarzda kechadi. Dunyoning rivojlangan davlatlaridan biri bo'lgan AQSH pedagogikasidagi ta'limotda ham quyidagilarni ko'rish mumkin:

- bolani o'z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhida tarbiyalash;
- o'quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun kurash;
- bolani kamsitmaslik, insoniy qadriyatlarni va g'ururini erga urmaslik;
- o'quvchining ilk davridanoq kasb-korga yo'naltirish, Vataniga faxr va iftixor ruhida tarbiyalash.

Ma'lumki, bola bilimga qiziqmasdan turib, o'qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. Bolada o'z kuchiga va qobiliyatiga ishonch hosil etish, o'qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag'batlantirish, ayniqsa, ahamiyatlidir. Boladagi o'qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni yengishga, faolligini oshirishga, ishonch uyg'otishga va mustaqilligi kamol topishiga olib keladi. Sinf rahbarlarining madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilishi, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilishi bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lishi, o'z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondashish talab qilinadi.

O'zini-o'zi anglashning rivojlanishi bolaning bilish va motivatsion sohalari shakllanishi bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Mana shu sohalarning rivojlanib borishi natijasida bola ham o'zini, ham o'zi egallab turgan vaziyatni anglashga qodir bo'la boshlaydi, ya'ni unda o'zining ijtimoiy "men"ini anglash shakllanadi. Bu hodisa bolaning keyingi yosh bosqichiga o'tishida muhim rol o'ynaydi. Bu davrda bolalarda ixtiyoriy harakatlar rivojlanishi bilan birga irodaviy jarayonlar ham ko'rinda boshlaydi (maqsad qo'yish, yo'l-yo'riq hamda vositalarni belgilash, qarorga kelish va qarorni ijro etish).

Bolalar irodaviy harakatlarini o'stirish va mustahkamlashda ularni mehnat mashg'ulotlariga jalb qilishning ham ahamiyati kattadir. Bolalarga biron mehnat topshirig'i berilsa, ular ayni chog'dagi o'zlarining mayl-xohishlarini yengib, mehnat topshiriqlarini o'z vaqtida bajarishga intiladilar. Bolalardagi irodaviy harakatlarni rivojlantirish maqsadida ularni o'z-o'ziga xizmat qilish, sinfda navbatchilik qilish, gullarni parvarish qilish va tabiat burchaklarida navbatchilik qilish kabi mehnat turlariga jalb qilish zarur.

Bunda faqat mehnat topshiriqlari berish bilangina cheklanib qolmay, balki bolalarning bu topshiriqlarni qanday bajarayotganliklarini ham tizimli ravishda tekshirib, nazorat qilib turish lozim. Ana shunday qilgandagina bolalarda javobgarlik hissi yuzaga keladi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilaridan biri – o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi hisoblanadi.

Kechaga tayyorgarlik ko'rish, shanbaliklarda ishtirok etish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko'zga tashlanadi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarni tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi. Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. Milliy va umummadaniy

kompetensiyani shakllantirishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi ana shundagina tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga ega bo'ladi. O'qituvchining shaxsiy fazilatlari, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi uchun malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishning o'zi yetarli emas.

U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlari, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan ham ta'sir kuchiga ega. Chunki, o'qituvchilik qobiliyati juda ko'p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomala, nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlilik namunasi, alohida nazokat, sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo'lishini taqozo qiladi. Sinf rahbarining va fan o'qituvchilarining asosiy vazifasi har bir o'quvchining faoliyatini quyidagi taklif va shartlar asosiga qurish maqsadga muvofiq:

Bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish muhim jarayon bo'lib, bu ularning ijtimoiy hayotga moslashuvi, fikrlarini ifodalash va o'zaro munosabatlarni o'rnatish qobiliyatiga ta'sir qiladi. Quyida bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish uchun samarali metodlar to'liq bayon etilgan.

1. O'yin metodlari

Bolalar tabiatan o'yin orqali o'rganadilar, shuning uchun muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda o'yin usullari samarali hisoblanadi.

Rolli o'yinlar – bolalar turli rollarni o'ynab, o'zaro muloqot qilishni o'rganadilar (do'konchi va xaridor, shifokor va bemor va h.k.).

Ssenariyli o'yinlar – bolalar oldindan tuzilgan ssenariy bo'yicha muloqot qilishga o'rgatiladi.

Jamoaviy o'yinlar – bolalar birgalikda ishlash orqali muloqot qilishni o'rganadilar.

2. Dialog usuli

Bolalar bilan doimiy suhbat olib borish, ularning fikrlarini tinglash va o'z fikrlarini bildirishga rag'batlantirish.

Turli savollar berish va ularga to'liq javob berishga undash.

Hissiy aloqani rivojlantirish uchun mimika va jestlardan foydalanish.

3. Hikoya va ertak metodlari

Ertak va hikoyalar o'qish – bolalar o'qilgan matn haqida suhbatlashish orqali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Hikoyani davom ettirish – bola ertak yoki hikoyaning davomini o'ylab topadi va uni og'zaki yoki yozma tarzda bayon qiladi.

Ertak qahramonlarining dialoglarini yaratish – bolalar qahramonlar nomidan gapirish orqali muloqotni o'rganadilar.

4. San'at va ijodiy metodlar

Rasm chizish va sharhlash – bola o'z chizgan rasmini tasvirlab beradi.

Qo'g'irchoq teatri – bolalar qo'g'irchoqlar yordamida suhbatlashishni o'rganadilar.

She'r va qo'shiqlar yodlash – nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5. Guruh mashg'ulotlar

Bahs-munozaralar – bolaning fikrlash va muloqot qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Jamoaviy loyiha va topshiriqlar – bolalar guruh bo'lib ishlash orqali o'zaro muloqot qilishni o'rganadilar.

6. Kuzatish va taqlid metodlari

Kattalar va o'rtoqlarning muloqotini kuzatib, ulardan o'rganish.

O'yinchoqlar yoki suratlar yordamida turli vaziyatlarni namoyish etish va boladan u haqida fikr bildirishni so'rash.

7. Maxsus logopedik mashqlar

Artikulyatsion mashqlar (til va lablar uchun).

Nutqni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatuvchi mashqlar.

Og'zaki hikoya qilishni rivojlantiruvchi topshiriqlar.

Bu metodlar bolalarning yoshiga mos ravishda qo'llansa, ularning muloqot qobiliyatlari samarali shakllanadi. Agar ma'lum bir yosh toifasi uchun aniq metodlar kerak bo'lsa, aytib o'ting!

1. Bolalarni muloqot darajasini, erkin va fikrlash doirasini kengaytirish uchun kitobxonlik madaniyatini keng yo'lga qo'yish;

2. Bolalarni demokratik tizim asosida tanqidiy fikrlash jarayoniga tayyorlash;

3. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uchun, o'qish, tarbiya, tarbiyaviy soat va sinfdan tashqari ishlar jarayonida o'qituvchilar tomonidan ularni erkin va faol faoliyat yuritishlari uchun barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratib berish;

4. Ota-onalar bilan o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'ygan xolda, bolalarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish borasida (bolalarni erkin va mustaqil, ijtimoiy faol qilib tarbiyalash, ularni shaxs o'rnida ko'rish, fikrini hurmat qilish nazarda tutiladi) ota-onalarga pedagogik bilim berish.

Loyihalash metodi.

Loyihalash metodi - o'quvchilar uzluksiz ravishda murakkablashib boradigan amaliy topshiriqni rejalash, konstruksiyalash va bajarish jarayonida bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladigan o'qitish tizimidir. Ta'lim oluvchilar keng miqyosdagi muammoli (ijodiy, axborot, kommunikatsiya va h.k.) masalalar bilan bog'liq loyihalarni bajaradilar. Mazkur metodning yuqori samara berishi uchun loyihani bajarishda o'quvchilarda motivatsiyaning yuqori darajada bo'lishi, shart hisoblanadi. Loyihalash metodi orqali o'quvchilarda quyidagi shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi: komandada ishlash; ishchanlik; ma'suliyatni his etish; o'ziga ishonch; o'qitishlilik; tezkor fikrlash; jarayon rivojini ko'ra bilish; mushohada qila bilish; uzoqni ko'ra bilish; tashxislash; motivatsiya.

Bugungi kunda ta'lim oldida qo'yilgan asosiy maqsadlardan biri shuki, ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarni to'liq shakllantirish, ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Vazifaning juda murakkabligi shundaki, ta'lim-tarbiya o'quvchilarda xulq-atvorning shaxsiy, ichki asoslarini shakllantirishi lozim. Bu amalda o'quvchining shaxsiy sifatlarini namoyon qilish imkonini berishi lozim. O'quvchining shaxsiy sifatleri – bu har bir kishida o'ziga xos tarzda hosil bo'ladigan, uning umumiy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini namoyon qiladigan, shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan sifatlaridir. Ular madaniyatlilik, ijodkorlik, erkinlik, mustaqillik, tanlov imkoniyatiga egalik, fidoiylilik, shaxsiy yaratuvchilik, bunyodkorlik, o'ziga xoslik, fuqarolik jamiyatiga mansublik, haqgo'ylik, intizomlilik, hamjihatlik, hamdardlik kabilar. Yuqorida ko'rsatilgan talablarni bajarish kabi muhim vazifa har bir mahoratli va kompetentli o'qituvchi zimmasiga ulkan ma'suliyat yuklaydi

Foydalanilgan Adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "Uzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi tufrisida"gi PF4947-son farmoni. // Uzbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami, 2017 y., 6- son, 70-modda, 20 son, 354-modda, 23-son, 448-modda.

2. Turdiev N.Sh., Asadov Yu.M., Akbarova S.N., Temirov D.Sh. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yunaltirilgan ta'lim texnologiyalari. // O'quv-uslubiy qo'llanma (I qism). - T.: "Fan va texnologiyalar", 2015. -10-20-b.

3. O. Musurmanova va boshqalar. Umumiy pedagogika 2-qism - T: 2020 y. "Innovatsiya-Ziyo" nashriyoti.

4. Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna (2018). Creativity and artistic thinking as important components of professional competencies of future teachers. Academy, (5 (32)), 69-70.

BARQAROR TA'LIM UCHUN RAQAMLI PEDAGOGIK INNOVATSIYALAR ORQALI BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA TANQIDIY-KREATIV FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Jumayeva Muxlisa Shokir qizi
O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti
DSc doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada barqaror ta'lim kontekstida raqamli pedagogik innovatsiyalardan foydalanish orqali boshlang'ich sinf bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini oshirish uchun o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga raqamli vositalar va innovatsion o'qitish usullarini integratsiya qilish muhimligi ta'kidlanadi. Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning samarali strategiyalarini aniqlash uchun konseptual va metodologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat o'qitish amaliyotini yaxshilaydi, balki barqaror ta'lim muhitini yaratishga ham hissa qo'shadi. Maqolada innovatsion va barqaror pedagogik amaliyotlarni joriy etish uchun o'qituvchilar va ta'lim muassasalariga amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, raqamli pedagogika, innovatsiya, bo'lajak o'qituvchilar, barqaror ta'lim, o'qituvchilarni tayyorlash, raqamli vositalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития критическо-креативных мыслительных компетенций у будущих учителей начальных классов посредством использования цифровых педагогических инноваций в контексте устойчивого образования. В исследовании подчеркивается важность интеграции цифровых инструментов и инновационных методов обучения в программы подготовки учителей для повышения навыков мышления высокого порядка. Анализируются концептуальные и методологические подходы для определения эффективных стратегий развития критического и креативного мышления. Результаты исследования показывают, что использование цифровых технологий не только улучшает практику преподавания, но и способствует созданию устойчивой образовательной среды. В статье представлены практические рекомендации для педагогов и образовательных учреждений по внедрению инновационных и устойчивых педагогических практик.

Ключевые слова: критическое мышление, креативное мышление, цифровая педагогика, инновации, будущие учителя, устойчивое образование, подготовка учителей, цифровые инструменты.

Annotation: This article examines the development of critical-creative thinking competencies in pre-service primary school teachers through the use of digital pedagogical innovations in the context of sustainable education. The study highlights the importance of integrating digital tools and innovative teaching methods into teacher education programs to enhance higher-order thinking skills. Conceptual and methodological approaches are analyzed to identify effective strategies for fostering critical and creative thinking. The findings suggest that the use of digital technologies not only improves teaching practices but also contributes to sustainable learning environments. The article provides practical recommendations for educators and institutions to implement innovative and sustainable pedagogical practices.

Key words: critical thinking, creative thinking, digital pedagogy, innovation, pre-service teachers, sustainable education, teacher training, digital tools.

Kirish. Tezkor raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimlari yangi chaqiriqlar va imkoniyatlarga moslashishi talab etiladi. Zamonaviy ta'limning asosiy ustuvorliklaridan biri – ayniqsa boshlang'ich sinf bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy va kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishdir. Ushbu kompetensiyalar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va innovatsion yondashuvlarni shakllantirish uchun zarurdir.

Shu bilan birga, barqaror ta'lim global ustuvorlikka aylanib, uzoq muddatli, inklyuziv va samarali ta'lim amaliyotlariga bo'lgan ehtiyojni ta'kidlamogda. Biroq, an'anaviy pedagogik ta'lim dasturlari ko'pincha raqamli pedagogik innovatsiyalarni samarali integratsiya qila olmaydi. Bu nazariy bilimlar va real sinf sharoitidagi amaliy qo'llanilishi o'rtasida bo'shliqni keltirib chiqaradi.

Shu sababli, bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun raqamli texnologiyalarni pedagogik usullar bilan birlashtiruvchi innovatsion yondashuvlarni o'rganish zarur.

Muammo bayoni. Tezkor raqamli transformatsiya va barqaror ta'limga bo'lgan talab ortib borayotgan sharoitda, boshlang'ich sinf bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, an'anaviy ta'lim dasturlarida ushbu kompetensiyalarni rivojlantira oladigan raqamli pedagogik innovatsiyalar yetarli darajada integratsiya qilinmagan. Natijada, bo'lajak o'qituvchilar real sinf sharoitida innovatsion va barqaror o'qitish usullarini qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Tadqiqot maqsadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi barqaror ta'lim doirasida raqamli pedagogik innovatsiyalar orqali boshlang'ich sinf bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishning konseptual va metodologik yondashuvlarini o'rganishdan iborat.

Tadqiqot savollari:

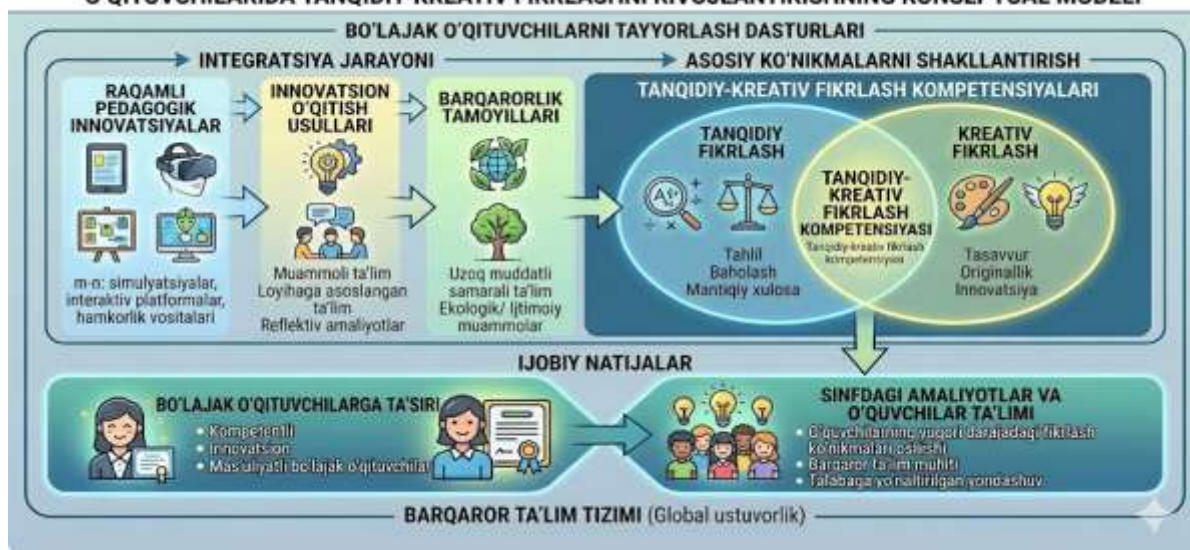
- Boshlang'ich sinf bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarining asosiy komponentlari qanday?
- Raqamli pedagogik innovatsiyalar ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishni qanday qo'llab-quvvatlay oladi?
- Barqaror ta'lim uchun o'qituvchilar ta'limiga raqamli vositalarni integratsiya qilishda qanday metodologik yondashuvlar samarali?
- Raqamli innovatsiyalardan foydalanish barqaror ta'lim natijalariga qanday hissa qo'shadi?

Adabiyotlar tahlili. Tanqidiy va kreativ fikrlash konsepsiyasi ta'lim tadqiqotlarida keng o'rganilgan. Tanqidiy fikrlash ko'pincha tahlil, baholash va mantiqiy xulosa chiqarish bilan bog'liq bo'lsa, kreativ fikrlash tasavvur, originallik va innovatsiyani o'z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogik nazariyalarga ko'ra, ushbu ikki turdagi fikrlashning integratsiyasi bo'lajak o'qituvchilarni XXI asr ta'limi talablariga tayyorlash uchun zarurdir.

So'nggi tadqiqotlar yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini oshirishda raqamli pedagogikaning rolini ta'kidlaydi. Interaktiv platformalar, virtual simulyatsiyalar va hamkorlikdagi o'quv muhitlari kabi raqamli vositalar talabalarga faol va mazmunli ta'lim olish imkonini beradi. Tadqiqotchilar texnologiya bilan qo'llab-quvvatlanadigan o'quv muhitlari muammolarni hal qilish, mustaqil izlanish va ijodkorlikni rag'batlantirishini ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, barqaror ta'lim ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik farovonlikni qo'llab-quvvatlovchi kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Bu kontekstda raqamli innovatsiyalarni o'qituvchilar ta'limiga integratsiya qilish barqaror ta'lim amaliyotini rivojlantirishning kalit omili hisoblanadi. Biroq, raqamli pedagogikani tanqidiy-kreativ

fikrlash kompetensiyalari bilan birlashtiruvchi samarali metodologik asoslarga hali ham ehtiyoj mavjud.

1-rasm. BARQAROR TA'LIM UCHUN RAQAMLI INNOVATSIYALAR ORQALI BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA TANQIDIY-KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING KONSEPTUAL MODEL

Metodologiya. Ushbu tadqiqot mavjud adabiyotlar va ta'lim amaliyotlarining konseptual va metodologik tahliliga asoslanadi. Boshlang'ich sinf bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli pedagogik innovatsiyalarning salohiyatini o'rganish uchun sifatli yondashuv qo'llanilgan.

Tadqiqot quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Tanqidiy va kreativ fikrlashga oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish;
- Raqamli pedagogik vositalar va ularning ta'limdagi qo'llanilishini ko'rib chiqish;
- Barqaror ta'lim uchun samarali o'qitish strategiyalarini aniqlash.

Tadqiqot raqamli vositalarni pedagogik usullar bilan integratsiya qiluvchi konseptual modelni taklif etadi. Ushbu model quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Interaktiv raqamli platformalardan foydalanish;
- Muammoli va loyihaga asoslangan ta'limni qo'llash;
- Hamkorlikdagi va reflektiv amaliyotlarni rag'batlantirish;
- Ta'limga barqarorlikka yo'naltirilgan vazifalarni integratsiya qilish.

Muhokama. Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli pedagogik innovatsiyalar tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Raqamli vositalardan foydalanish bo'lajak o'qituvchilarga interaktiv va talabaga yo'naltirilgan ta'lim jarayonlarida ishtirok etish imkonini beradi. Bu nafaqat ularning kognitiv ko'nikmalarini yaxshilaydi, balki ularni real sinf sharoitidagi qiyinchiliklarga tayyorlaydi.

Bundan tashqari, barqarorlik tamoyillarini raqamli o'quv faoliyatiga integratsiya qilish bo'lajak o'qituvchilarga mas'uliyatli va uzoq muddatli ta'lim amaliyotlarining ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Masalan, ekologik yoki ijtimoiy muammolar bilan bog'liq loyihaga asoslangan ta'lim vazifalari ham tanqidiy fikrlashni, ham barqaror rivojlanishdan xabardorlikni oshirishi mumkin.

Biroq, raqamli resurslardan foydalanish, o'qituvchilarning tayyorgarligi va metodologik qo'llab-quvvatlash bo'yicha muammolar saqlanib qolmoqda. Shuning uchun, o'qituvchilar ta'limi dasturlari raqamli innovatsiyalardan samarali foydalanish bo'yicha tizimli tayyorgarlik va yo'riqnomalar bilan ta'minlashi kerak.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya va barqaror ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish juda muhimdir. Raqamli pedagogik innovatsiyalar ushbu kompetensiyalarni interaktiv, hamkorlikdagi va talabaga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvlari orqali oshirish uchun kuchli imkoniyatlar yaratadi.

Tadqiqot raqamli vositalarni innovatsion o'qitish usullari va barqarorlik tamoyillari bilan integratsiya qilish muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, samarali amalga oshirishni ta'minlash uchun metodologik yordam va institutsional sa'y-harakatlar zarurligini ta'kidlaydi.

Amaliy tavsiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Raqamli pedagogikani o'qituvchilar ta'limi dasturlariga kiritish;
- Innovatsion o'qitish strategiyalari bo'yicha treninglar o'tkazish;
- Barqarorlikka yo'naltirilgan o'quv faoliyatini targ'ib qilish;
- Reflektiv va hamkorlikdagi amaliyotlarni rag'batlantirish.

Ushbu chora-tadbirlar raqobatbardosh, innovatsion va mas'uliyatli bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyot

1. Facione, P. A. (2011). Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment.
2. Torrance, E. P. (1974). Torrance Tests of Creative Thinking. Scholastic Testing Service.
3. Jumayeva M.Sh. "Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlashini muammoli ta'lim texnologiyalari vositasida takomillashtirishning pedagogik mexanizmlari" NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2026-1-son
4. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.
5. UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. UNESCO Publishing.
6. Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). European Commission.

ZAMONAVIY MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA MAKTAB O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN PEDAGOGIK MEXANIZMLAR

Gafforova Sarvinoz Asrorovna

Guliston davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy malaka oshirish tizimi doirasida maktab o'qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Metodik kompetentlikning tarkibiy tuzilishi, uning asosiy komponentlari hamda kasbiy rivojlanish jarayonida refleksiya, mentorlik, amaliy treninglar, raqamli texnologiya va hamkorlik muhitining o'rni batafsil yoritilgan. Malaka oshirish jarayonini samarali tashkil etish, uning mazmunini zamonaviy talablar asosida boyitish hamda o'qituvchilarning individual kasbiy ehtiyojlarini hisobga olishga doir ilmiy asoslangan amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: malaka oshirish, metodik kompetentlik, pedagogik mexanizm, kasbiy rivojlanish, refleksiya, mentorlik, raqamli texnologiya, innovatsion ta'lim, individual traektoriya, hamkorlik muhiti.

Abstract: The scientific and theoretical control of pedagogical mechanisms aimed at improving the methodological competence of school teachers is analyzed. The structure of methodological competence, personal physical components and the role of the professional process are highlighted using reflection, mentoring, practical training, quality technology and the environment. Scientific and practical proposals are developed on the effective organization of the qualification treatment process, the enrichment of its content in accordance with modern requirements, and the provision of individual and professional assistance to teachers.

Keywords: professional development, competence, pedagogical mechanism, professional technique, reflection, mentoring, computer technology, innovative education, individual trajectory, collaborative environment.

Аннотация: В статье анализируется научно-теоретический контроль педагогических механизмов, направленных на повышение методической компетентности школьных учителей. Рассматривается структура методической компетентности, личностно-физические компоненты и роль профессионального процесса с использованием рефлексии, наставничества, практической подготовки, качественных технологий и образовательной среды. Разработаны научно-практические предложения по эффективной организации процесса квалификационного обучения, обогащению его содержания в соответствии с современными требованиями и оказанию индивидуальной и профессиональной помощи учителям.

Ключевые слова: профессиональное развитие, компетентность, педагогический механизм, профессиональная техника, рефлексия, наставничество, компьютерные технологии, инновационное образование, индивидуальная траектория, среда сотрудничества.

1. Kirish

XXI asrda ta'lim tizimiga bo'lgan talablarning ortishi, raqamlashuv jarayonining jadallashuvi va global bilim iqtisodiyotiga o'tish sharoitida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim sifati ko'p jihatdan o'qituvchining bilim saviyasiga emas, balki uni samarali yetkazib bera olish qobiliyatiga, ya'ni metodik kompetentligiga bog'liq ekanligi ilmiy adabiyotlarda keng e'tirof etilmoqda (Musurmonova, 2020; Jo'rayev, 2021).

Metodik kompetentlik — bu o'qituvchining o'quv jarayonini maqsadli loyihalash, zamonaviy ta'lim metodologiyasidan unumli foydalanish, o'quvchilarning bilish faolligini oshirish va ta'lim natijalarini tizimli baholash bo'yicha egallaydigan kasbiy salohiyatidir. U umumiy pedagogik mahoratning markaziy halqasini tashkil etadi, chunki aynan metodik tayyorgarlik darajasi o'qituvchining samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, mavjud malaka oshirish tizimi ko'pincha nazariy ma'lumot uzatish bilan cheklanib, o'qituvchilarning real dars amaliyotiga yetarlicha ta'sir ko'rsata olmaydi. Bundan tashqari, malaka oshirish dasturlari ko'pincha o'qituvchilarning individual ehtiyojlari va kasbiy muammolarini hisobga olmaydi. Shu sababli, zamonaviy malaka oshirish tizimida pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida ko'tarilmoqda.

Maqolaning maqsadi — zamonaviy malaka oshirish tizimida o'qituvchilarning metodik kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlarni ilmiy asosda tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanilgan: pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, malaka oshirish dasturlarini qiyosiy o'rganish, o'qituvchilar bilan intervyu va so'rovnoma o'tkazish, ochiq darslarni kuzatish hamda pedagogik tajribani umumlashtirish. Tadqiqot Sirdaryo viloyatining umumta'lim maktablarida o'qituvchilik qilayotgan 120 nafar pedagog ishtirokida o'tkazildi. Ma'lumotlar 2022–2024-yillar mobaynida to'plandi va tahlil qilindi.

Tadqiqotning nazariy asosini Slastyonin (2018), Musurmonova (2020), Qodirova (2022) va Nuraliyeva (2024) kabi olimlarning metodik kompetentlik, refleksiv ta'lim va raqamli pedagogika sohasidagi fundamental ishlari tashkil etadi.

3. Metodik kompetentlikning tarkibiy tuzilishi

Metodik kompetentlik bir qator bog'liq komponentlardan iborat yaxlit tizimni tashkil etadi. Tadqiqotchilar ushbu tizimni odatda uch asosiy yo'nalishda ko'rib chiqadilar:

Birinchi yo'nalish — **gnoseologik komponent** bo'lib, o'qituvchining ta'lim metodologiyasi, didaktika va faniga oid maxsus bilimlarni egallashini anglatadi. Bu komponent o'qituvchiga darsni ilmiy asosda loyihalash imkonini beradi.

Ikkinchi yo'nalish — **operatsional-texnologik komponent** bo'lib, o'qituvchining turli metod va pedagogik texnologiyalarni tanlash, ularni amaliyotda to'g'ri qo'llash va moslashtirishga doir ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Uchinchi yo'nalish — **refleksiv-baholovchi komponent** bo'lib, o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, natijalarni baholash va metodik yondashuvlarini doimiy takomillashtirish qobiliyatini ifodalaydi.

4. Metodik kompetentlikni rivojlantirishning asosiy pedagogik mexanizmlari

Tadqiqot natijalari asosida metodik kompetentlikni rivojlantirishning yetti asosiy pedagogik mexanizmi aniqlandi va tavsiflanadi.

4.1. Refleksiv faoliyat mexanizmi

Refleksiya — o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatini ongli ravishda kuzatish, tahlil qilish va baholash jarayonidir (Qodirova, 2022). Malaka oshirish tizimida refleksiv faoliyat uchun maxsus shart-sharoitlar yaratilganda, o'qituvchi quyidagi savollarga javob izlaydi: "Qaysi metodlar kutilgan natijani berdi?", "O'qituvchilar darsda qanday faollik ko'rsatdi?", "Keyingi darsni qanday takomillashtirish mumkin?"

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, refleksiv kundalik yuritish, video-tahlil texnologiyasi va guruhli muhokamalar o'qituvchilarning metodik tafakkurini sezilarli darajada rivojlantiradi. Kuzatuv davomida refleksiv amaliyotlarni muntazam bajarayotgan o'qituvchilar dars sifatini 35–40% ga oshirganligini o'z baholashlarida qayd etgan.

4.2. Mentorlik tizimi

Mentorlik — tajribali pedagogning yosh yoki kasbiy ko'mak talab qiluvchi o'qituvchiga maqsadli, tizimli va shaxsiy yo'naltirilgan ta'sir ko'rsatish shaklidir. Hasanov (2021) ta'kidlaganidek, samarali mentorlik tizimi uch bosqichdan iborat: kuzatish (mentor o'qituvchi darsini tomosha qiladi), muhokama (birgalikda tahlil qilinadi) va mustaqil sinov (o'qituvchi yangi metodlarni o'z darsida qo'llaydi).

Bundan tashqari, teskari mentorlik — ya'ni yosh o'qituvchilarning tajribali pedagoglarga raqamli texnologiyalardan foydalanishni o'rgatishi — ham samarali ekanligini amaliyot tasdiqladi. Bu o'zaro o'rganish muhitini shakllantiradi va barcha ishtirokchilarning kompetentligini oshiradi.

4.3. Amaliy treninglar va interaktiv metodlar

Malaka oshirish kurslarida nazariya va amaliyot nisbatining 30/70 bo'lishi optimal hisoblanadi. Amaliy treninglar doirasida quyidagi shakllar keng qo'llaniladi: mikrodars (15 daqiqalik namoyish darsi va uning tahlili), keys-stadi (real pedagogik muammolarni guruhda yechish), pedagogik simulyatsiya (o'qituvchi rolini o'ynab darsni his qilish), debat (metodik masalalar yuzasidan bahsli muhokama).

To'xtayev (2023) o'tkazgan tadqiqotlarga ko'ra, interaktiv metodlarga asoslangan malaka oshirish kurslari ishtirokchilarining 78% i egallagan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llaganligini qayd etgan, an'anaviy ma'ruza asosidagi kurslarda esa bu ko'rsatkich atigi 31% ni tashkil etgan.

4.4. Raqamli texnologiyalar va e-learning

Raqamli ta'lim muhiti malaka oshirish tizimini tubdan o'zgartirmoqda. Nuraliyeva (2024) ta'kidlaganidek, raqamli texnologiyalar o'qituvchiga quyidagi imkoniyatlarni beradi: istalgan vaqt va joydan o'rganish (asenkron ta'lim), video darslar va vebinarlar orqali ko'rgazmali o'rganish, interaktiv testlar yordamida bilimni mustahkamlash hamda xalqaro metodik resurslardan foydalanish.

O'zbekiston miqyosida "Edu-platform", "Moodle" va "Zoom" kabi raqamli vositalarning malaka oshirish jarayoniga kirib kelishi o'qituvchilarning geografik chegaralardan qat'i nazar sifatli malaka oshirishiga imkon yaratmoqda. Ammo raqamli savodxonlik darajasidagi farqlar ham muammo sifatida e'tiborga olinishi zarur.

4.5. Professional hamkorlik muhiti

Metodik birlashmalar, fan o'qituvchilari hamjamiyatlari va pedagogik mahorat maktablari professional hamkorlik muhitini shakllantiruvchi asosiy institutlar hisoblanadi. Abduqodirov (2022) tadqiqotlari ko'rsatadiki, hamkorlik muhitida ishlayotgan o'qituvchilar yakka holda ish olib

borayotgan hamkasblariga nisbatan metodlarini tezroq yangilaydi va kasbiy qoniqish darajasi yuqoriroq bo'ladi.

Ochiq dars ko'rgazmalari, tajriba almashish seminarlari va pedagogik maraton kabi tadbirlar o'qituvchilar o'rtasida ijodiy raqobat muhitini shakllantiradi, ularni yangi metodlarni izlash va sinash uchun motivatsiya beradi.

4.6. Individual kasbiy rivojlanish traektoriyasi

Har bir o'qituvchining kasbiy ehtiyoji, tajriba darajasi va metodik muammolari o'ziga xos ekanligi sababli yagona standart dastur hamma uchun birdek samarali bo'lavermaydi. Yo'ldoshev (2023) ta'kidlaganidek, individual traektoriyani ishlab chiqish uchun avvalo diagnostika o'tkazilishi, so'ngra qisqa muddatli va uzoq muddatli maqsadlar belgilanishi, yakunida esa natijalar tizimli monitoring qilinishi lozim.

Individual traektoriya quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: kasbiy ehtiyojlarni aniqlash (diagnostika), shaxsiy rivojlanish rejasini tuzish, maqsadli o'qish va tajriba orttirish, natijalarni o'zini o'zi baholash va nazorat qilish.

4.7. Pedagogik innovatsiyalarni amaliyotga joriy etish

Innovatsion faoliyat — metodik kompetentlikning eng yuqori darajasini ifodalaydi. Xoliqov (2024) fikricha, innovatsion o'qituvchi yangi metodologiyalarni passiv o'rganib qolmay, ularni o'z fani va sinfi xususiyatlariga moslashtiradi, natijalarni ilmiy tahlil qiladi va hamkasblariga tarqatadi.

Malaka oshirish kurslarida "pedagogik laboratoriya" formatining joriy etilishi o'qituvchilarga yangi metodlarni xavfsiz muhitda sinab ko'rish, muvaffaqiyatli tajribalarni ommalashtirish va metodik izlanishlar natijalarini hamjamiyat bilan ulashish imkonini beradi.

5. Tadqiqot natijalari va muhokama

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, malaka oshirish tizimida yuqorida sanab o'tilgan pedagogik mexanizmlardan kompleks ravishda foydalanilganda o'qituvchilarning metodik kompetentligi sezilarli darajada oshadi. Jumladan, so'rovnoma ko'ra:

Pedagogik mexanizm	Samaradorlik (o'qituvchilar ishtiroki, %)	Qo'llash darajasi
Refleksiv faoliyat	82%	Yuqori
Mentorlik tizimi	74%	O'rta-yuqori
Amaliy treninglar	91%	Yuqori
Raqamli texnologiyalar	68%	O'rta
Hamkorlik muhiti	79%	Yuqori
Individual trayektoriya	61%	O'rta
Innovatsion faoliyat	55%	O'rta

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, amaliy treninglar (91%) va refleksiv faoliyat (82%) eng yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda. Individual traektoriya (61%) va innovatsion faoliyat (55%) bo'yicha ko'rsatkichlar nisbatan past bo'lishi bu mexanizmlarni tizimda yanada mustahkamlash zarurligini bildiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, bitta mexanizmdan alohida foydalanish o'rniga ularni kompleks, bir-birini to'ldiruvchi tarzda qo'llash o'qituvchilarning metodik kompetentligini 2,3 barobar tezroq rivojlantirishga imkon beradi.

6. Xulosa va tavsiyalar

Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

Birinchidan, metodik kompetentlik o'qituvchining kasbiy mahoratining asosini tashkil etadi va uni rivojlantirish uchun tizimli pedagogik mexanizmlar zarur.

Ikkinchidan, refleksiya, mentorlik, amaliy treninglar, raqamli texnologiyalar, hamkorlik muhiti, individual traektoriya va innovatsion faoliyat — bu mexanizmlarning uyg'unligi o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini barqaror va uzluksiz rivojlantirishni ta'minlaydi.

Uchinchidan, malaka oshirish dasturlari o'qituvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi va doimiy yangilanib borishi lozim.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilar taklif etiladi: malaka oshirish kurslarida nazariya va amaliyot nisbatini 30/70 ga keltirish; har bir o'qituvchi uchun individual kasbiy rivojlanish rejasini joriy etish; mentorlik institutini tizimli shakllantirish va rag'batlantirish; raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish ko'nikmalarini oshirish; professional hamjamiyatlar faoliyatini kuchaytirish; malaka oshirish samaradorligini tizimli monitoring qilish mexanizmini joriy etish.

Ushbu tadqiqot natijalari malaka oshirish tizimini takomillashtirish, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash va pirovardida ta'lim sifatini yuksaltirish uchun ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Musurmonova O. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent: Fan, 2020. – 180 b.
2. Jo'rayev R. O'qituvchining kasbiy mahorati va metodik tayyorgarligi. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 220 b.
3. Slastyonin V.A. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2018. – 576 b.
4. Qodirova M. Pedagogik refleksiya va uning amaliy ahamiyati. – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 144 b.
5. Hasanov H. Ustoz-shogird maktabi va kasbiy rivojlanish. – Samarqand: Zarafshon, 2021. – 98 b.
6. To'xtayev N. Interaktiv metodlar va o'qituvchi. // Xalq ta'limi. – 2023. – №4. – 55–59-betlar.
7. Nuraliyeva Z. Raqamli ta'lim muhitida pedagogik kompetentlikni rivojlantirish. // Zamonaviy ta'lim. – 2024. – №2. – 18–22-betlar.

ONA TILI TA'LIMIDA “TESKARI SINF” (FLIPPED CLASSROOM) TEXNOLOGIYASINI QO'LLASHDA RAQAMLI PLATFORMALARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

M.S. Narziyeva

Buxoro viloyati pedagogik mahorat

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari

kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili ta'limida “Teskari sinf” (Flipped Classroom) texnologiyasini qo'llash jarayonida raqamli platformalarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli vositalarning o'quv jarayonidagi o'rni, ularning o'quvchilar mustaqil faoliyatini tashkil etish, shakllantiruvchi baholashni amalga oshirish va hamkorlik muhitini yaratishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, video platformalar, ta'limni boshqarish tizimlari (LMS), interaktiv mashq va baholash vositalari hamda hamkorlik platformalarining ona tili darslaridagi qo'llanilish metodikasi tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari “Teskari sinf” texnologiyasi o'quvchilarning analitik fikrlashi, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalari va darsdagi faolligini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: teskari sinf, Flipped Classroom, ona tili ta'limi, raqamli platformalar, LMS, interaktiv ta'lim, shakllantiruvchi baholash, mustaqil ta'lim, analitik fikrlash, ta'lim texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются дидактические возможности цифровых платформ при использовании технологии «Перевернутый класс» в обучении родному языку. Анализируется роль цифровых средств в организации самостоятельной деятельности учащихся, осуществлении формирующего оценивания и создании условий для сотрудничества. Описываются методические особенности применения видеоплатформ, систем управления обучением (LMS), интерактивных сервисов для упражнений и оценивания,

а также платформ для совместной работы на уроках родного языка. Результаты исследования показывают, что технология «Перевернутый класс» способствует развитию аналитического мышления учащихся, навыков самостоятельного обучения и повышению их учебной активности.

Ключевые слова: перевернутый класс, Flipped Classroom, обучение родному языку, цифровые платформы, LMS, интерактивное обучение, формирующее оценивание, самостоятельное обучение, аналитическое мышление, образовательные технологии.

Abstract. This article examines the didactic opportunities of digital platforms in the implementation of Flipped Classroom technology in native language education. The study analyzes the role of digital tools in organizing students' independent learning, conducting formative assessment, and fostering collaborative learning environments. It also describes the methodological aspects of using video platforms, Learning Management Systems (LMS), interactive assessment tools, and collaboration platforms in native language lessons. The findings indicate that the Flipped Classroom approach contributes to the development of students' analytical thinking, independent learning skills, and active participation in the educational process.

Keywords: Flipped Classroom, native language education, digital platforms, LMS, interactive learning, formative assessment, independent learning, analytical thinking, educational technology, collaborative learning.

KIRISH. “Flipped classroom” texnologiyasining o‘zagi an’anaviy o‘quv jarayonini “ag‘darish”dan iborat bo‘lib, unda yangi mavzu bilan dastlabki tanishuv darsdan tashqarida, mustaqil ravishda amalga oshiriladi, sinfdagi vaqt esa bilimni qo‘llash, muhokama va analitik faoliyat uchun bo‘shatiladi¹⁴. Ushbu modelni ona tili darslarida samarali joriy etishning asosiy sharti — darsdan oldingi mustaqil tayyorgarlikni ta‘minlovchi ishonchli raqamli muhitning mavjudligidir. Zero, Flipped Learning Network tomonidan belgilangan to‘rt ustundan biri — “moslashuvchan muhit” (Flexible Environment) aynan o‘quvchiga qulay vaqt va makonda bilim olish imkonini beruvchi texnologik tayanchni nazarda tutadi. Shu bois raqamli platformalarni tanlash va ulardan foydalanish metodikasi mazkur texnologiyaning markaziy masalalaridan biri hisoblanadi.

Ona tili ta‘limida qo‘llaniladigan raqamli platformalarni vazifasiga ko‘ra to‘rt guruhga ajratish mumkin.

Birinchidan, kontent yetkazuvchi (video) platformalar. Bularga YouTube, ekranni yozib oluvchi mualliflik dasturlari hamda ta‘limiy video xizmatlar kiradi. O‘qituvchi mavzu yuzasidan qisqa (5–8 daqiqalik) tushuntirish videolarini tayyorlaydi — masalan, biror imloviy qoida, uslubiy hodisa yoki sintaktik tahlil bosqichi yuzasidan. Video qisqa va aniq bo‘lishi, oxirida o‘quvchini fikrlashga undovchi savol bilan yakunlanishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, boshqaruv platformalari (LMS — Learning Management System). Google Classroom, Moodle yoki Edmodo kabi tizimlar o‘quv materiallarini tarqatish, topshiriqlarni belgilash va o‘quvchilarning tayyorgarligini kuzatish imkonini beradi. Bu o‘qituvchiga darsdan oldin qaysi o‘quvchi materialni o‘zlashtirgani va qayerda qiyinchilik yuzaga kelgani haqida ma‘lumot beradi hamda darsni shu asosda rejalashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, interaktiv mashq va shakllantiruvchi baholash vositalari. LearningApps, Kahoot, Quizizz va Wordwall kabi xizmatlar darsdan oldingi tushunishni tezkor tekshirish uchun qulay. Ular o‘yin elementlari orqali o‘quvchi motivatsiyasini oshiradi va bir vaqtning o‘zida o‘qituvchiga ob‘ektiv qaytuvchi aloqani (feedback) ta‘minlaydi.

To‘rtinchidan, hamkorlik va muhokama platformalari. Padlet, Mentimeter, shuningdek Telegram’dagi yopiq o‘quv guruhlari o‘quvchilarning fikr almashishi, savol berishi va jamoaviy analitik faoliyat olib borishi uchun maydon yaratadi.

Mazkur platformalardan foydalanish metodikasi “Flipped classroom” modelining uch bosqichiga muvofiq quriladi.

¹⁴Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. — Eugene (OR): ISTE, 2012.

Darsdan oldingi bosqichda o'quvchi LMS orqali yuborilgan video va unga ilova qilingan interaktiv topshiriqni bajaradi. Bu bosqich B. Blum taksonomiyasining quyi pog'onalari — “eslab qolish” va “tushunish”ga to'g'ri keladi. Ya'ni an'anaviy darsda sinf vaqtini egallaydigan dastlabki tanishuv bosqichi mustaqil ish sifatida uyga ko'chiriladi.

Darsdagi bosqichda o'qituvchi tayyor bilimni qaytarmaydi, balki o'quvchilarni analitik faoliyatga yo'naltiradi: matnni tarkibiy qismlarga ajratish, til hodisalari o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash, qiyoslash, tasniflash va asoslangan xulosa chiqarish. Bu bosqich taksonomiyaning yuqori pog'onalari — “tahlil qilish” va “baholash”ga mos keladi. Aynan shu o'rinda raqamli vositalar (interaktiv doska, Mentimeter so'rovi, Padlet taxtasi) jamoaviy tahlilni jonlantirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilar uyda matn yuzasidan tayyorlangan videoni ko'rib kelgach, sinfda o'sha matnni tahlil qiladi, mualliflik uslubini izohlaydi yoki til birliklarini tasniflaydi.

Darsdan keyingi bosqichda o'quvchi refleksiya yuritadi, murakkabroq ijodiy-analitik topshiriqni bajaradi va o'z faoliyatini baholaydi. Bu konstruktivistik ta'lim nazariyasiga mos keladi, unga ko'ra bilim avval o'zlashtiriladi, so'ng qo'llaniladi va baholanadi.

Platformani tanlashda quyidagi mezonlarga e'tibor qaratish lozim: foydalanish qulayligi va o'quvchi yoshiga moslik; o'zbek tilidagi interfeys yoki kontentning mavjudligi; internet va qurilmaga talabning maqbulligi; o'qituvchining raqamli kompetentligi; eng muhimi — vositaning analitik tafakkurni rivojlantirish maqsadiga xizmat qilishi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, texnologiya — maqsad emas, vositadir. Agar raqamli platforma faqat an'anaviy ma'ruzani videoga aylantirish bilan cheklansa, “Flipped classroom”ning mohiyati yo'qoladi. Platformaning haqiqiy qiymati u bo'shatgan sinf vaqtining analitik faoliyatga sarflanishida namoyon bo'ladi. Demak, raqamli platformalardan foydalanish metodikasi vositalar majmuasini emas, balki ularni analitik tafakkurni rivojlantirish maqsadiga bo'ysundiruvchi izchil tizimni ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. — Eugene (OR): International Society for Technology in Education (ISTE), 2012.
2. Flipped Learning Network (FLN). The Four Pillars of F-L-I-P. — 2014. // flippedlearning.org.
3. Anderson L.W., Krathwohl D.R. (eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2001.
4. Bishop J.L., Verleger M.A. The Flipped Classroom: A Survey of the Research // ASEE Annual Conference Proceedings. — Atlanta, 2013.
5. Brame C.J. Flipping the Classroom. — Vanderbilt University, Center for Teaching, 2013. // cft.vanderbilt.edu.

MALAKA OSHIRISH MARKAZI O'QITUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIKNI O'QITISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK STRATEGIYALARI

Gafforova Sarvinoz Asrorovna

Guliston davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada malaka oshirish markazlari doirasida maktab o'qituvchilarining matematik savodxonlikni o'qitish kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik strategiyalar ilmiy-nazariy va empirik jihatdan tahlil qilingan. PISA-2022 natijalari asosida matematik savodxonlikning tarkibiy modeli, uni o'qitishda qo'llaniladigan kontekstli yondashuv, muammoga asoslangan ta'lim (PBL), raqamli vositalar hamda differentsiatsiyalashgan o'qitish strategiyalari batafsil yoritilgan. 145 nafar pedagog ishtirokidagi empirik tadqiqot asosida strategiyalarning samaradorligi taqqoslangan va malaka oshirish dasturlarini modernizatsiyalash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: matematik savodxonlik, didaktik strategiya, malaka oshirish, kontekstli o'qitish, muammoga asoslangan ta'lim, raqamli pedagogika, differentsiyalashgan yondashuv, PISA, funksional savodxonlik, kasbiy kompetentlik.

Abstract: This article provides a theoretical and empirical analysis of didactic strategies aimed at developing the competence of school teachers in teaching mathematical literacy within the framework of professional development centers. Based on the results of PISA-2022, the structural model of mathematical literacy, the contextual approach used in its teaching, problem-based learning (PBL), digital tools, and differentiated teaching strategies are described in detail. Based on an empirical study involving 145 teachers, the effectiveness of the strategies was compared and practical recommendations were developed for the modernization of professional development programs.

Keywords: mathematical literacy, didactic strategy, professional development, contextual teaching, problem-based learning, digital pedagogy, differentiated approach, PISA, functional literacy, professional competence.

Аннотация: В данной статье представлен теоретический и эмпирический анализ дидактических стратегий, направленных на развитие компетенций школьных учителей в преподавании математической грамотности в рамках центров повышения квалификации. На основе результатов PISA-2022 подробно описана структурная модель математической грамотности, контекстуальный подход, используемый в ее преподавании, проблемно-ориентированное обучение (ПОО), цифровые инструменты и дифференцированные стратегии обучения. На основе эмпирического исследования с участием 145 учителей проведено сравнение эффективности стратегий и разработаны практические рекомендации по модернизации программ повышения квалификации.

Ключевые слова: математическая грамотность, дидактическая стратегия, повышение квалификации, контекстуальное обучение, проблемно-ориентированное обучение, цифровая педагогика, дифференцированный подход, PISA, функциональная грамотность, профессиональная компетентность.

1. Kirish

Matematik savodxonlik — zamonaviy insonning hayotiy va kasbiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan asosiy kompetentliklardan biri sifatida global ta'lim hamjamiyati tomonidan tan olinmoqda. PISA-2022 baholash natijalari ko'rsatishicha, O'zbekiston o'quvchilarining matematik savodxonlik darajasi xalqaro o'rtacha ko'rsatkichdan ancha pastda qolmoqda (OECD, 2023). Bu holat o'quvchilar bilimidagi bo'shliqning sababini nafaqat o'quv dasturlarida, balki o'qituvchilarning matematik savodxonlikni o'qitish metodologiyasidagi yetarli tayyorgarligida ham ko'rish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Matematik savodxonlik — bu faqat arifmetik amallarni bajarish qobiliyati emas. Bu matematik tushunchalarni real hayot kontekstlarida qo'llash, murakkab muammolarni model yordamida tavsiflash, raqamli ma'lumotlarni tanqidiy tahlil qilish va asoslangan xulosalar chiqarish salohiyatidir (OECD, 2023; Stacey, 2015). Shu bois uni o'qitish ham an'anaviy ko'nikma-mashg'ulot yondashuvidan tubdan farq qiluvchi didaktik strategiyalarni talab etadi.

Amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, malaka oshirish markazlarida matematik savodxonlikka bag'ishlangan kurslar aksariyat hollarda eski o'quv rejalar asosida qurilgan bo'lib, hayotiy kontekstli masalalar, muammoli vaziyatlar va raqamli texnologiyalar integratsiyasiga yetarli e'tibor berilmaydi. Bundan tashqari, o'qituvchilarning o'zlari ham ko'pincha matematik savodxonlikning zamonaviy talqinini to'liq anglab etmagan. Mana shu tafovut ushbu tadqiqotning ilmiy asosini tashkil etadi.

Maqolaning maqsadi — malaka oshirish markazlari muhitida o'qituvchilarning matematik savodxonlikni o'qitish kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik strategiyalarni ilmiy asosda tahlil qilish va ularni joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanilgan: matematik savodxonlik, funksional ta'lim va kasbiy rivojlanish bo'yicha adabiyotlarni tizimli tahlil qilish; malaka oshirish dasturlarini mazmuniy qiyoslash; o'qituvchilar bilan yarim tuzilgan intervyu ($n =$

48); standartlashtirilgan so'rovnomaga ($n = 145$); o'quvchi natijalarini o'lchash orqali pedagogik tajribani o'rganish.

Tadqiqot 2022-2024-yillar mobaynida Sirdaryo, Toshkent va Farg'ona viloyatlari malaka oshirish markazlarida amalga oshirildi. Ishtirokchilar — umumta'lim maktablarining 5-11-sinf matematika o'qituvchilari bo'lib, ularning tajriba darajasi 2 yildan 28 yilgacha. Nazorat guruhida ($n = 72$) an'anaviy kurslar o'tkazilgan bo'lsa, tajriba guruhida ($n = 73$) taklif etilgan didaktik strategiyalar asosidagi kurslar tatbiq qilindi.

Tadqiqotning nazariy asosini Niss (2015), Stacey (2015), Freudenthal (realistik matematika ta'limi), Xoliqov (2023) va Rahimova (2024) kabi olimlarning matematik kompetentlik, kontekstli ta'lim va raqamli pedagogika sohasidagi ishlari tashkil etadi.

3. Matematik savodxonlikning tarkibiy modeli va uni o'qitish xususiyatlari

PISA metodologiyasiga ko'ra, matematik savodxonlik uchta asosiy jarayon atrofida tashkil topadi: formallashtirish (real vaziyatni matematik modelga aylantirish), hisob-kitob qilish (matematik asboblarni qo'llash) va talqin qilish (matematik natijani kontekstda izohlash). Ushbu uch jarayonni o'qituvchi o'quvchilarda rivojlantirish olishi uchun o'zi ham shu kompetentliklarga ega bo'lishi shart.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchilarning 67% formallashtirish bosqichini to'liq tushunmaydi va dars jarayonida uni shart qilib qo'ymaydi. 74% esa o'quvchi xatolarini faqat hisob-kitob bosqichida izlaydi, holbuki asosiy tushunmovchilik ko'p hollarda talqin bosqichida yuzaga keladi. Bu topilmalar malaka oshirishda matematik savodxonlikning uch bosqichli modelini chuqur o'rgatish zaruriyatini isbotlaydi.

Matematik savodxonlikni o'qitishda mazmun (content), kontekst (context) va kompetentlik (competency) uchligini hisobga olish muhim. O'qituvchi bu uchlikni rejalashtirish bosqichida uyg'unlashtira olsagina, haqiqiy matematik savodxonlikni rivojlantiruvchi darsni loyihalash mumkin.

4. Malaka oshirishda qo'llaniladigan didaktik strategiyalar

4.1. Kontekstli o'qitish metodikasi (Realistic Mathematics Education)

Niderlandiyalik matematik pedagog Hans Freudenthal tomonidan asoslangan realistik matematika ta'limi (RME) yondashuviga ko'ra, matematik tushunchalar doimo real yoki qisman real kontekstdan kelib chiqishi lozim. Malaka oshirish kurslarida RME prinsiplarini o'rgatish quyidagi ko'rinishda amalga oshiriladi: o'qituvchilarga avval real kontekstdagi murakkab vaziyat beriladi, ular modellashtirish jarayonini o'zlari bosib o'tadilar, so'ng o'quvchilarga bu jarayonni qanday tashkil etish kerakligi muhokama qilinadi.

Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, ushbu yondashuv yordamida malaka oshirgan o'qituvchilar darsda real hayotdan olingan masalalarni qo'llash chastotasini o'rtacha 3,2 barobar oshirgan. O'quvchi testlarida esa masalani tushunib yechish ko'rsatkichi 53% ga yaxshilangan.

4.2. Muammoga asoslangan ta'lim (Problem-Based Learning, PBL)

PBL strategiyasida o'qituvchi bilim manbaidan muammo yaratuvchiga aylanadi. Malaka oshirishda PBL tsiklini o'rgatish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: yopiq muammoni ochiq savolga aylantirish ko'nikmalari; o'quvchi guruhlariga yo'naltiruvchi savollar berish texnikasi; muammo yechimi jarayonini kuzatish va metakognitiv savollar berish; yakun chiqarish va umumlashtirish didaktikasi.

Tadqiqot davomida PBL strategiyasini o'zlashtirgan o'qituvchilarning darslarida o'quvchilar tomonidan berilgan matematikaga oid savollar soni 2,7 barobar oshganligini kuzatish mumkin bo'ldi. Bu o'quvchilarning matematik muloqotga faolroq kirishayotganligini bildiradi.

4.3. Raqamli vositalar integratsiyasi

GeoGebra, Desmos, Wolfram|Alpha va Khan Academy kabi raqamli vositalar matematik savodxonlikni rivojlantirishda kuchli didaktik imkoniyatlar yaratadi. Malaka oshirishda bu vositalar faqat ko'rsatish uchun emas, balki o'qituvchilarning o'zlari faol foydalanishi uchun o'rgatilishi muhim.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, raqamli vositalarni muntazam qo'llaydigan o'qituvchilar funktsiya va geometriya mavzularida o'quvchilarning tushunish darajasini an'anaviy usul bilan ishlaydigan hamkasblariga nisbatan 39% yuqori natijaga erishgan. Biroq infratuzilma (internet, qurilmalar) masalasi hali ham muhim to'siq bo'lib qolmoqda.

4.4. Differensiatsiyalashgan o'qitish strategiyalari

Matematik savodxonlik darajalari sinf ichida katta farq qilishi mumkin. Differensiatsiyalashgan yondashuv o'qituvchidan bir xil maqsad uchun turli darajadagi topshiriqlar, turli qo'llab-quvvatlash tizimi va turli tekshirish usullarini qo'llay olishni talab etadi. Malaka oshirishda bu ko'nikma alohida modul sifatida o'rgatilganda eng katta ta'sir kuzatildi.

Tajriba guruhi o'qituvchilari malaka oshirishdan keyin darslarida 3 darajali topshiriqlar tizimini joriy etganidan so'ng, ilgari matematik savodxonlik bo'yicha past natijalarga ega bo'lgan o'quvchilar guruhida 57% yuqori o'sish qayd etildi. Bu differensiatsiya mexanizmining barcha o'quvchilarni jarayonga kiritish imkoniyatini isbotlaydi.

4.5. Refleksiv dars tahlili va matematikaga xos metodik fikrlash

Matematik savodxonlikni o'qitishning o'ziga xos jihatlaridan biri — har bir dars ketma-ketligini matematik fikrlash jarayoni nuqtayi nazaridan tahlil qila olishdir. Malaka oshirishda 'matematikaga xos refleksiya' uchun maxsus vosita sifatida Learning Study metodologiyasi (Marton va Pang, 2006) qo'llanildi.

Bu usul doirasida bir guruh o'qituvchilar birgalikda dars rejasini tuzadilar, bir o'qituvchi uni sinpda o'tkazadi, boshqalari kuzatadi, so'ng birgalikda tahlil qiladilar va yangilashtirilgan variantni navbatdagi sinfda sinadilar. Bunday tsikl orqali o'qituvchilarning matematik savodxonlik bo'yicha metodologik tafakkuri sezilarli darajada chuqurlashadi.

5. Tadqiqot natijalari va muhokama

O'tkazilgan empirik tadqiqot natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan. Jadvalda har bir strategiyaning o'quvchilar matematik savodxonligiga ta'siri (tajriba guruhi bilan nazorat guruhini qiyoslaganda) va o'qituvchilar ishtiroki ko'rsatkichi aks ettirilgan.

Pedagogik yondashuv	Matematik savodxonlik o'sishi (%)	O'qituvchilar ishtiroki (%)
PISA masalalari tahlili	47%	88%
Kontekstli o'qitish metodikasi	53%	91%
Raqamli vositalar integratsiyasi	39%	76%
Hamkorlikda muammoni yechish	61%	94%
Refleksiv dars tahlili	44%	83%
Differensiatsiyalashgan topshiriqlar	57%	87%

1-jadval. Didaktik strategiyalarning samaradorlik tahlili

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, hamkorlikda muammoni yechish strategiyasi (61%) va differensiatsiyalashgan topshiriqlar (57%) o'quvchilar matematik savodxonligiga eng kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu ikkala strategiyaning umumiy xususiyati shundaki, ular o'quvchini passiv qabul qiluvchidan faol matematik tafakkur subektiga aylantiradi.

Muhim topilma shundaki, bitta strategiyani alohida qo'llash o'rniga ularni tizimli kombinatsiyalash (masalan, kontekstli muammo + raqamli vizualizatsiya + differensiatsiyalashgan topshiriqlar) o'quvchi natijalarini alohida strategiyalarning o'rtacha qiymatidan 1,8 barobar yuqori darajaga ko'taradi. Bu integratif yondashuv zaruriyatini isbotlaydi.

Bundan tashqari, tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, malaka oshirish kursidan keyin o'qituvchilarning 89% matematik savodxonlik konsepsiyasini to'g'riroq talqin qila boshlagan, 74% esa o'z darslarida yangi strategiyalarni kamida 4 hafta davomida qo'llaganini bayon etgan.

6. Xulosa va amaliy tavsiyalar. Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

1. Matematik savodxonlik — bu ko'p qatlamli kompetentlik bo'lib, uni o'qitish uchun o'qituvchining o'zi ham ushbu kompetentlikni chuqur anglab, kundalik dars amaliyotida qo'llay olishi zarur.

2. Malaka oshirish markazlarida qo'llaniladigan didaktik strategiyalar — kontekstli yondashuv, PBL, raqamli vositalar, differentsiatsiya va refleksiv tahlil — o'qituvchilarning matematik savodxonlikni o'qitish kompetentligini sezilarli darajada oshiradi.

3. Eng yuqori ta'sir integrativ yondashuv — bir nechta strategiyani birgalikda qo'llashdan — kelib chiqadi.

4. Malaka oshirish dasturlari o'qituvchining tajriba darajasi, ishlaydigan sinf konteksti va mintaqaviy xususiyatlari asosida individuallashtirilishi lozim.

Malaka oshirish markazlari uchun amaliy tavsiyalar:

PISA masalalarini tahlil qilish va lokal kontekst uchun moslashtirish moduli joriy etilsin;

Har bir malaka oshirish kursida kamida 60% amaliy komponent bo'lsin: dars loyihalash, mikrodars, tajriba almashish;

GeoGebra va Desmos bo'yicha alohida didaktik treninglar o'tkazilsin;

Malaka oshirishdan keyin 3-6 oy davomida nazorat va qo'llab-quvvatlash tizimi (follow-up) yo'lga qo'yilsin;

O'qituvchi natijalarini o'lchashda o'quvchi testlari va kuzatuv ma'lumotlaridan ham foydalanilsin.

Foydalanilgan adabiyot

1. OECD. PISA 2022 Results: The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, 2023.

2. Niss M., Blum W., Galbraith P. Introduction to Modelling and Applications in Mathematics Education. – New York: Springer, 2015.

3. Stacey K. The PISA View of Mathematical Literacy in Indonesia. // IndoMS Journal on Mathematics Education. – 2015. – Vol. 2(2). – P. 95-126.

4. Marton F., Pang M.F. On Some Necessary Conditions for Learning. // Journal of the Learning Sciences. – 2006. – Vol. 15(2). – P. 193-220.

5. Xoliqov A. Matematik ta'limda funksional savodxonlikni rivojlantirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2023. – 198 b.

6. Rahimova D. Kontekstli masalalar va matematik kompetentlik. // Zamonaviy ta'lim. – 2024. – №1. – 34-41-betlar.

AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIDAKTIK YONDASHUVLAR VA METODIK TRANSFORMATSIYA

Ergasheva Nigora Erkinovna

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim metodikasi doirasida amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarning didaktik asoslari, ularning o'quv jarayonini modernizatsiya qilishdagi o'rni hamda kompetensiyaviy ta'limni shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda konstruktivistik yondashuv, faol o'qitish texnologiyalari va fanlararo integratsiyaning boshlang'ich sinf o'quv jarayoniga ta'siri asoslab beriladi. Shuningdek, o'qituvchining metodik roli, o'quv topshiriqlarini loyihalash tamoyillari va amaliy faoliyatga asoslangan darslarning samaradorligi yoritiladi. Tadqiqot natijalari amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv boshlang'ich ta'lim sifatini oshiruvchi muhim didaktik omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim metodikasi, didaktik transformatsiya, amaliy yondashuv, kompetensiya, interfaol ta'lim, fanlararo integratsiya.

Аннотация. В статье анализируются дидактические основы практико-ориентированного подхода в методике начального образования, его роль в модернизации учебного процесса и формировании компетентностного подхода. Обосновывается значение

конструктивистского подхода, интерактивных технологий и межпредметной интеграции. Рассматриваются методическая роль учителя, принципы проектирования учебных заданий и эффективность практико-ориентированного обучения. Результаты исследования подтверждают, что данный подход является важным фактором повышения качества начального образования.

Ключевые слова: методика начального образования, дидактика, практико-ориентированное обучение, компетенции, интеграция.

Abstract. This article examines the didactic foundations of practice-oriented approaches in primary education methodology, their role in modernizing the learning process, and their contribution to competency-based education. It highlights constructivist theory, interactive teaching methods, and interdisciplinary integration. The methodological role of teachers and the design of practical learning tasks are also analyzed. The findings confirm that practice-oriented learning is a key factor in improving the quality of primary education.

Keywords: primary education methodology, didactics, practice-oriented learning, competencies, constructivism, integration.

Zamonaviy ta'lim tizimi globallashuv, raqamli transformatsiya va tez o'zgarayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar ta'sirida tubdan yangilanmoqda. Bu jarayonda ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni hayotiy vaziyatlarda mustaqil qo'llay oladigan, tahliliy va ijodiy fikrlashga qodir shaxs sifatida shakllantirishga qaratilmoqda.

Boshlang'ich ta'lim ushbu jarayonning poydevori bo'lib, aynan shu bosqichda o'quvchilarning bilish faoliyati, o'qishga bo'lgan munosabati hamda o'quv motivatsiyasi shakllanadi. Shu sababli boshlang'ich sinflarda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarni joriy etish ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchilarning nazariy bilimlarini real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash orqali ularning kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'quv jarayonini tashkil etish metodikasi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Chunki aynan boshlang'ich bosqichda o'quvchilarda o'qish, yozish, hisoblash kabi bazaviy ko'nikmalar bilan birga, fanlararo bog'liqlikni tushunish va amaliy vaziyatlarda bilimni qo'llash kompetensiyasi shakllanadi.

Boshlang'ich ta'lim metodikasi zamonaviy pedagogik tizimning eng muhim va mas'uliyatli bo'g'ini sifatida o'quvchilarning kognitiv, kommunikativ va amaliy kompetensiyalarini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Bugungi kunda ta'lim jarayonining samaradorligi faqat bilimlarni uzatish darajasi bilan emas, balki ularning real hayotiy vaziyatlarda qo'llanilishi bilan belgilanmoqda. Shu sababli amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlar ta'lim tizimining metodik transformatsiyasini ta'minlovchi asosiy didaktik omil sifatida e'tirof etilmoqda. Bu yondashuv o'quv jarayonini abstrakt nazariy bilimlardan konkret faoliyatga o'tkazish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ularni real hayotiy muammolarni hal qila oladigan faol subyektga aylantiradi.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim metodikasi oldida turgan asosiy vazifa -o'quvchini tayyor bilim iste'molchisi emas, balki bilimni amaliyotda qo'llay oladigan faol subyekt sifatida shakllantirishdir. Shu sababli o'qitish jarayonida amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlar didaktik tizimning markaziy elementiga aylanmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish, fanlarni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lab o'qitish va o'quvchilarning amaliy faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan [1, 18-bet].

Boshlang'ich ta'lim metodikasi nuqtayi nazaridan amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv o'quv materialini faqat nazariy tushuntirish bilan cheklanmasdan, uni real faoliyatga tatbiq etish imkonini beruvchi didaktik tizim sifatida qaraladi. Bu yondashuv o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda konkret faoliyat, ko'rgazmalilik va amaliy mashg'ulotlarga tayanadi.

Didaktik jihatdan bunday yondashuv o'quv maqsadlarini "bilish" darajasidan "qo'llash" va "yaratish" darajasiga ko'taradi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun bu, avvalo, matematik amallarni

kundalik hayotda qo'llash, ona tili darslarida esa real kommunikativ vaziyatlarda fikr bildirish ko'nikmasini shakllantirishni anglatadi.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar konkret operatsiyalar bosqichida bo'lib, ular uchun amaliy faoliyat orqali o'rganish eng samarali hisoblanadi [2, 63-bet].

Boshlang'ich ta'lim metodikasida amaliy faoliyatni tashkil etish o'quv jarayonining markaziy bosqichi hisoblanadi. Bu jarayon o'quv topshiriqlarini real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirish, fanlararo integratsiyani ta'minlash va o'quvchilarning mustaqil faoliyatini kuchaytirishga asoslanadi.

Masalan, matematikadan o'rgatilayotgan o'lchov birliklari savdo-sotiq yoki kundalik buyumlar bilan bog'lab tushuntirilsa, o'quvchi bilimni abstrakt shaklda emas, balki amaliy tajriba orqali o'zlashtiradi. Ona tili darslarida esa matn tuzish topshiriqlari real hayotiy kommunikativ vaziyatlarga asoslanadi.

N.N. Azizxo'jayeva ta'kidlaganidek, boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayoni o'quvchini faol faoliyatga jalb etmasa, bilimlar tez unutiladi va amaliy kompetensiya shakllanmaydi [3, 112-bet].

Boshlang'ich ta'lim metodikasida interfaol metodlar amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Ular o'quvchilarni faollashtiradi, hamkorlikda ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi va dars jarayonini jonlantiradi.

Interfaol metodlar yordamida o'quvchilar tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil izlab topuvchi subyektga aylanadi. Bu esa didaktik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Metodik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasi an'anaviy darslarga nisbatan ancha yuqori bo'ladi [4, 76-bet].

Boshlang'ich ta'lim metodikasida fanlararo integratsiya amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun bilimlar alohida fanlar ko'rinishida emas, balki yaxlit tizim sifatida qabul qilinadi.

Masalan, "Tabiiy fanlar" va "Matematika" fanlarini integratsiyalash orqali o'quvchilar tabiatdagi jarayonlarni o'lchash, taqqoslash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu esa o'quv materialining hayotiylikni oshiradi.

Zunnunov va hamkorlari ta'lim jarayonida integratsiya o'quvchilarning bilish faoliyatini tizimli rivojlantirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi [5, 95-bet].

Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv sharoitida o'qituvchining metodik roli tubdan o'zgaradi. U endi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quv jarayonini loyihalovchi, yo'naltiruvchi va baholovchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi.

O'qituvchi o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda differensial topshiriqlar tuzadi, o'quv jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etadi va refleksiv faoliyatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalarni qo'llash ham metodik kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim metodikasida amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlar o'quv jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarda amaliy kompetensiyalarni shakllantirish va fanlarni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lashda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu yondashuv didaktik tizimni modernizatsiya qilishga xizmat qilib, o'quvchilarning bilimni mustaqil qo'llash, tahlil qilish va yangi vaziyatlarda foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada boshlang'ich ta'lim jarayoni an'anaviy yodlash tizimidan kompetensiyaviy va amaliy yo'naltirilgan modelga o'tadi.

Boshlang'ich ta'lim metodikasida amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni samarali joriy etish o'quv jarayonini didaktik loyihalashning yangi bosqichini talab etadi. Bunda dars strukturasining an'anaviy "tushuntirish-mustahkamlash-nazorat" modelidan voz kechilib, o'quv faoliyatini muammoli vaziyatlar, amaliy topshiriqlar va real hayotiy kontekstlar asosida tashkil etish muhim metodik ahamiyat kasb etadi. O'quv materialini o'zlashtirish jarayoni faqat nazariy axborotni qabul qilish emas, balki uni amaliy harakatlar orqali sinab ko'rish va qo'llashga yo'naltiriladi.

Metodik nuqtayi nazardan amaliyotga yo'naltirilgan ta'limda darsning har bir bosqichi aniq didaktik vazifaga ega bo'lishi lozim. Darsning kirish qismida o'quvchilarni real vaziyatga olib kiruvchi motivatsion topshiriqlar beriladi, asosiy qismda esa o'quv materiali amaliy faoliyat orqali ochib beriladi, yakuniy bosqichda esa o'quvchilar bajargan amaliy harakatlarini tahlil qilish va natijani umumlashtirish orqali bilimni mustahkamlaydi. Bu yondashuv o'quv jarayonini tizimli metodik konstruksiya sifatida shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim metodikasida amaliy topshiriqlarni loyihalash alohida metodik yo'nalish sifatida qaraladi. Topshiriqlar real hayotiy vaziyatlarga maksimal darajada yaqin bo'lishi, o'quvchilarning kundalik tajribasiga tayanishi va ularni faol harakatga undashi zarur. Masalan, matematikada "hisoblash" emas, balki "xarid qilish jarayonini rejalashtirish", "o'lchash" emas, balki "sinfxona jihozlarini joylashtirishni loyihalash" kabi vazifalar orqali o'quv materiali amaliy kontekstga kiritiladi.

Metodik jihatdan muhim jihatlardan yana biri- o'quv materialini bosqichma-bosqich murakkablashtirish prinsipidir. Amaliy topshiriqlar oddiy faoliyatdan murakkab muammoli vaziyatlarga tomon rivojlantirilib boriladi. Bu o'quv jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi va o'quvchilarda faoliyatni rejalashtirish ko'nikmasini shakllantiradi. Shu asosda o'quvchi bir xil turdagi topshiriqlarni takrorlashdan emas, balki turli kontekstlarda bilimni qo'llashdan iborat metodik tajriba orttiradi.

Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvda dars jarayonini tashkil etishda interfaol metodlar emas, balki ularning didaktik vazifasi muhimdir. Ya'ni "metod nomi" emas, balki "metodning o'quv maqsadiga xizmat qilishi" asosiy mezon hisoblanadi. Guruhli ishlar, juftlikda topshiriqlar bajarish, stansiyalar asosida o'qitish, rolli vazifalar va loyihaviy faoliyat kabi shakllar o'quv materialini faol o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Baholash tizimi ham ushbu yondashuvda tubdan o'zgaradi. An'anaviy faqat yakuniy natijani baholash o'rniga jarayonni baholash (formativ baholash) ustuvor bo'ladi. O'quvchining topshiriqni qanday bajargani, qaysi metodni tanlagani, qanday xatolarga yo'l qo'ygani va ularni qanday tuzatgani metodik jihatdan muhim ko'rsatkich sifatida qaraladi. Shu orqali baholash tizimi faqat nazorat vositasi emas, balki o'qitishning davomiy qismi sifatida ishlaydi.

Shuningdek, amaliyotga yo'naltirilgan ta'limda o'quv vositalarining didaktik funksiyasi kengayadi. Darslik bilan bir qatorda real predmetlar, modellar, vizual materiallar va raqamli resurslar o'quv faoliyatining ajralmas qismiga aylanadi. Bu vositalar o'quv materialini abstrakt shakldan konkret shaklga o'tkazish imkonini beradi va metodik samaradorlikni oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim metodikasida amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv o'quv jarayonini tashkiliy jihatdan qayta qurishni talab etadi. Bu yondashuvda dars faqat bilim berish emas, balki faoliyatni tashkil etish, uni boshqarish va natijani refleksiv tahlil qilish jarayoniga aylanadi. Natijada ta'lim jarayoni tizimli metodik model sifatida shakllanadi va o'quvchilarning o'quv faoliyati barqaror amaliy kompetensiyalar bilan boyitiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. Toshkent, 2020, 18-bet.
2. Piaget J. The Psychology of Intelligence. London: Routledge, 2001, 63-bet.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019, 112-bet.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978, 76-bet.
5. Zunnunov A. va boshqalar. Didaktika asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2017, 5, 95- bet.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB MUAMMO SIFATIDA

Donabayeva Zebuniso Ma'rufjon qizi
Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi,
maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasida katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik kompetentligini rivojlantirishning dolzarb muammo sifatidagi ilmiy-nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik ta'lim sifatini oshirishning zarurati, kompetentlikka asoslangan yondashuv tamoyillari, kasb-hunar tayyorgarligi jarayonida pedagogik amaliyot, nazariy ta'lim va metodik tayyorgarlikning o'zaro munosabati ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: malaka oshirish, metodik kompetentlik, pedagogik mexanizm, kasbiy rivojlanish, refleksiya, mentorlik, raqamli texnologiya, innovatsion ta'lim, individual traektoriya, hamkorlik muhiti.

Abstract: This article analyzes the scientific-theoretical and practical aspects of developing pedagogical competence of future primary school teachers as an urgent problem. The necessity of improving the quality of pedagogical education in higher education institutions, the principles of competence-based approach, the relationship between pedagogical practice, theoretical education and methodological training in the process of vocational training are examined. Based on the research results, practical recommendations aimed at forming and developing the pedagogical competence of primary school teachers have been developed.

Keywords: pedagogical competence, primary education, future teacher, professional training, competence-based approach, pedagogical practice, personal development, professional identity.

1. Kirish

Boshlang'ich ta'lim – insonning intellektual, axloqiy va ijtimoiy shakllanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Shu sababli, bu bosqichda faoliyat yurituvchi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi butun ta'lim tizimining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida (2020) hamda 2030-yilgacha bo'lgan Milliy ta'lim rivojlanish strategiyasida o'qituvchi kadrlarning pedagogik kompetentligini oshirish ustuvor vazifalar qatoriga kiritilgan.

Pedagogik kompetentlik deganda o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim mazmunini moslashtirishga doir bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi tushuniladi (Sharipov, 2021). Boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun bu kompetentlik ayniqsa muhim, chunki u bolaning maktabga nisbatan munosabatini, o'rganish motivatsiyasini va umuman ta'limiy traektoriyasini shakllantirishda bevosita rol o'ynaydi.

UNESCO (2022) ma'lumotlariga ko'ra, boshlang'ich ta'lim sifati ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi darajasiga bog'liq: malakali boshlang'ich sinf o'qituvchilari bilan ishlagan o'quvchilarning o'rta va yuqori sinflardagi akademik ko'rsatkichlari 40–55% ga yuqori bo'ladi. O'zbekistonda esa 2023–2024 o'quv yilida o'tkazilgan PISA sinovlariga tayyorgarlik baholash tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi va matematik fikrlash ko'nikmalarida tafovutlar ko'p holatlarda o'qituvchining kompetentlik darajasiga bog'liq (O'z. Milliy ta'lim baholash markazi, 2024).

Shu bois, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik kompetentligini rivojlantirish masalasi bugungi kunda ilmiy-pedagogik muammo sifatida alohida o'rganishni talab etadi.

Maqolaning maqsadi — bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik kompetentligini rivojlantirishning dolzarbligini, uning tarkibiy tuzilishi va shakllantirishning asosiy yo'nalishlarini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi: xorijiy va mahalliy pedagogik-psixologik adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish, standartlar va o'quv dasturlarini o'rganish, so'rovnomalar va intervyu o'tkazish, statistik tahlil hamda tajriba-sinov ishlari. Tadqiqot Toshkent davlat pedagogika universiteti, Nizomiy nomidagi TDPU va Guliston davlat universitetlarining 3–4-kurs talabalari (n=185) ishtirokida o'tkazildi. Ma'lumotlar 2022–2024-yillar davomida to'plandi.

Nazariy asosni Xoliqov (2020), Nishonova (2022), Sultonova (2023) kabi mahalliy olimlar hamda xalqaro miqyosda Shulman (1987), Darling-Hammond (2017) va Guerriero (2017) larning kompetentlikka asoslangan ta'lim sohasidagi fundamental ishlari tashkil etdi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik kompetentligini rivojlantirish muammosi bir qancha omillar bilan bog'liq holda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

XXI asrda boshlang'ich sinf o'qituvchisi an'anaviy "bilim beruvchi" roldan chiqib, "rivojlantiruvchi, yo'naltiruvchi va motivatsiyalovchi" sifatida faoliyat yuritishi zarur bo'lmoqda. Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagi funktsiyalarni birga olib borishi kerak:

- Bolaning kognitiv va hissiy rivojlanishini kuzatish va qo'llab-quvvatlash
- Inkluziv ta'lim sharoitida turli qobiliyatli bolalar bilan ishlash
- Raqamli texnologiyalardan ta'lim jarayonida unumli foydalanish
- Ota-onalar va jamoat bilan hamkorlikni ta'minlash
- O'quvchilar natijalarini tizimli baholash va monitoring qilish

Bunday ko'p qirrali vazifalarga tayyor o'qituvchi tayyorlash uchun oliy ta'lim muassasalarida ta'lim mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish zarurligini Nishonova (2022) o'z tadqiqotida asoslab bergan.

O'zbekistonda 2021-yildan boshlab kompetentlikka asoslangan ta'lim paradigmasiga o'tish rasman e'lon qilingan (O'zR MXTV, 2021). Ammo amaliyotda bu yondashuv hali to'liq joriy etilmagan. Sultonova (2023) o'tkazgan tadqiqotda boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash yo'nalishidagi talabalarning 67% kompetentlikka asoslangan yondashuvni nazariy jihatdan bilishi bilan birga, uni amalda qo'llay olmasligini tan olgan.

Bu holat nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutni ko'rsatib, uni bartaraf etish uchun tizimli pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish zarurligini belgilab beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'qituvchi mutaxassisligini tanlagan talabalarning 42% kasbni ongli ravishda emas, balki tasodifan yoki ijtimoiy bosim ostida tanlagan (Rahimova, 2023). Bunday talabalar kasbiy motivatsiyasi past, o'qituvchilik mehnati mas'uliyatiga tayyor emaslik kabi muammolarga duch keladi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, predmetli-didaktik va psixologik-dagnostik kompetentliklar eng muhim deb baholangan. Raqamli-texnologik komponent bo'yicha ko'rsatkich nisbatan past bo'lishi zamonaviy ta'limda e'tiborni kuchaytirish zarurligini bildiradi.

Tadqiqotda qatnashgan 185 talabadan 71% si oliy ta'lim muassasasida o'tilgan kurslar amaliy dars olib borishga yetarlicha tayyorlay olmasligini ta'kidlagan. Pedagogik amaliyot o'quv rejasida bor, ammo ko'pincha rasmiy xarakter kasb etib, chuqur kasbiy shakllanishga xizmat qilmaydi. Bunday holat xorijda ham kuzatilgan: Darling-Hammond (2017) ta'kidlashicha, klinikalik ta'lim (clinic-based education) modeliga o'tgan universitetlarda talabalarning kasbiy tayyorgarligi 60–70% ga yaxshi.

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash bo'yicha amaldagi davlat ta'lim standarti 2018-yilda tasdiqlangan. Biroq o'sha paytdan beri ta'lim sohasida katta o'zgarishlar yuz berdi: inkluziv ta'lim, STEAM yondashuvi, raqamli transformatsiya. Standartlarni vaqtida yangilab bormaslik kadrlar tayyorlashda orqaga qolishiga olib kelmoqda (Xoliqov, 2020).

Talabalar pedagogik amaliyotda muhim ko'nikma va malakalarni egallashlari lozim. Ammo amaliyot jarayonida ustozlik qiluvchi maktab o'qituvchilarining o'zlari ham metodik jihatdan etarlicha tayyorlanmagan bo'lishi mumkin. Shunday "zanjir reaksiya" natijasida yangi kadrlar o'sha kamchiliklarni o'zlariga meros qilib oladi (Nurullayev, 2023).

Klinik ta'lim modeli (Clinical Teacher Education) — oliy ta'lim muassasasi va maktabning uzviy hamkorligiga asoslangan, talabalarni dastlabki semestrlardan boshlab real sinf muhitiga jalb

qiluvchi ta'lim tizimi. Bu modelda talaba faqat kuzatuvchi sifatida emas, balki bosqichma-bosqich faoliyatga qo'shiluvchi sifatida ishtirok etadi:

1. 1-bosqich (1–2-semestr): Sinf kuzatuvchi va tajriba yig'ish
2. 2-bosqich (3–4-semestr): Alohida dars qismlarini olib borish
3. 3-bosqich (5–6-semestr): Mentor nazoratida mustaqil dars olib borish
4. 4-bosqich (7–8-semestr): Mustaqil pedagogik faoliyat va tadqiqot

Finlyandiya va Singapurning o'qituvchi tayyorlash tajribasi bu modelning yuqori samaradorligini tasdiqlagan (OECD, 2023).

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun refleksiya — bolalarning xatti-harakatlarini to'g'ri talqin qilish va shunga ko'ra yondashuvni o'zgartirish imkonini beruvchi muhim kasbiy ko'nikmadir. Tadqiqotimizda refleksiv kundalik yuritmayotgan talabalar dars jarayonida yuzaga kelgan muammolarga moslasha olmaslik, bir xil xatoliklarni takrorlash kabi muammolarga ko'proq duch kelishi aniqlandi.

UNESCO (2022) "Raqamli kompetentlik doirasi" hujjatida o'qituvchilar uchun oltita soha belgilangan: raqamli texnologiyalarni kasbiy faoliyatda qo'llash, raqamli resurslar bilan ishlash, ta'limni raqamli muhitda tashkil etish, o'quvchilarni raqamli savodxonlikka o'rgatish, o'quvchilar ma'lumotlarini raqamli boshqarish hamda raqamli innovatsiyalar. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda ushbu sohalar bo'yicha maxsus modul yaratish zarurati ilmiy jihatdan asoslanmoqda (Nuraliyeva, 2024).

2021-yildan boshlab O'zbekistonda inkluziv ta'lim kengaytirilmoqda. Ammo tadqiqot natijalariga ko'ra, pedagogika fakulteti talabalarining 58% inkluziv ta'lim metodikasini yetarlicha o'rganmagan, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash ko'nikmasi esa faqat 31% da mavjud (Rahimova, 2023). Bu sohada maxsus tayyorgarlik dasturlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, eng jiddiy muammo amaliy tayyorgarlik yetishmasligi (71%) va refleksiv ko'nikmalar shakllanmaganligi (67%) hisoblanadi. Ushbu natijalar klinik-amaliy ta'lim modelini joriy etish va refleksiv o'qitish metodologiyasini kuchaytirish zaruratini tasdiqlaydi.

Xulosa va amaliy tavsiyalar

Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

Birinchidan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik kompetentligini rivojlantirish masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, iqtisodiy va strategik ahamiyat kasb etuvchi dolzarb muammodir. Boshlang'ich ta'lim sifati butun ta'lim piramidasi asosini tashkil etganligi sababli, bu bosqich o'qituvchilarini malakali tayyorlash mamlakat taraqqiyotiga bevosita ta'sir qiladi.

Ikkinchidan, mavjud tayyorgarlik tizimida nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovut, inkluziv kompetentlikning yetarlicha shakllanmasligi, raqamli pedagogik ko'nikmalarning past darajasi va kasbiy identifikatsiya muammolari hal etilmagan asosiy kamchiliklar hisoblanadi.

Uchinchidan, klinik-amaliy ta'lim modeliga o'tish, refleksiv yondashuvni kuchaytirish va kasbiy tayyorgarlikni individual traektoriyalar asosida qurishni tizimli amalga oshirish orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyot

1. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 240 b.
2. Sharipov Sh. Boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU, 2021. – 195 b.
3. Nishonova S. Kompetentlikka asoslangan ta'lim: nazariya va amaliyot. // Zamonaviy ta'lim. – 2022. – №3. – 12–17-betlar.
4. Sultonova M. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi muammolari. // Pedagogika. – 2023. – №1. – 33–38-betlar.

5. Rahimova D. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy identifikatsiyani shakllantirish. // Xalq ta'limi. – 2023. – №5. – 44–49-betlar.
6. Nurullayev B. Pedagogik amaliyotni tashkil etishning zamonaviy muammolari. – Samarqand: SamDU, 2023. – 112 b.

RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA SHAXSGA MOSLASHGAN O'QITISH TEKNOLOGIYALARINING ROLI

Bakirov Otabek Bo'ranovich
Jizzax viloyati PMM,
boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasi mudiri p.f.f.d, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada hozirgi zamon ta'limida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning mohiyati, uning asosiy tamoyillari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi tahlil qilinadi. Shuningdek, individual yondashuvning o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishda uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: shaxs, texnologiya, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, globallashtirish, axborot texnologiyalari, individual yondashuv, refleksiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются сущность личностно-ориентированного подхода в современном образовании, его основные принципы и взаимосвязь с современными педагогическими технологиями. Особое внимание уделяется значению индивидуального подхода в развитии самостоятельного мышления, творческих способностей обучающихся и повышению эффективности обучения. Также анализируются проблемы внедрения данного подхода и пути их решения.

Ключевые слова: личность, педагогическая технология, личностно-ориентированное образование, глобализация, информационные технологии, индивидуальный подход, рефлексия.

Abstract. This article examines the essence of the learner-centered approach in modern education, its key principles, and its integration with contemporary pedagogical technologies. Special attention is given to the role of an individual approach in developing students' independent thinking, creativity, and improving the effectiveness of education. The article also analyzes the challenges of implementing this approach and possible solutions.

Keywords: personality, pedagogical technologies, learner-centered education, globalization, information technology, individualized approach, reflection.

XXI asr globallashtirish, axborot texnologiyalari va innovatsiyalar asri sifatida ta'lim tizimiga tub o'zgarishlar kiritishni talab qilmoqda. An'anaviy ta'lim modeli ko'proq bilim berishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy ta'lim tizimi shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishni asosiy maqsad qilib qo'yimoqda. Shu nuqtai nazardan, shaxsga moslashgan ta'lim yondashuvi va uni amalga oshirishga xizmat qiluvchi texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Oldingi ta'lim jarayonlari an'anaviy uslubga asoslangan frontal ta'lim shakllari ustuvor bo'lgan bo'lsa, hozirda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (individualizatsiyalashgan va differensiallashtirilgan yondashuv) konsepsiyasi zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy mezoniga aylangan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bu – o'quvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari, bilish darajasi, o'zlashtirish tezligi va intellektual salohiyatini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir. Bu yondashuvda o'qituvchi – yo'lboshchi va koordinator, o'quvchi esa – faol sub'ekt sifatida ishtirok etadi.

Uning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Individual yondashuv – har bir o'quvchi uchun moslashtirilgan o'quv dasturi;
- Faollik va mustaqillik – o'quvchi o'z ta'lim yo'lini tanlaydi;

Shaxsiy qobiliyatlarni rivojlantirish – har bir o'quvchining kuchli tomonlarini rivojlantirishga e'tibor;

O'z-o'zini baholash va refleksiya – o'quvchi o'z rivojlanishini kuzatadi va tahlil qiladi.

Hozirgi vaqtda XXI-asrda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlari quyidagicha:

1. Moslashtirilgan ta'lim (Adaptive Learning)

Bu turdagi ta'limda sun'iy intellekt (AI) va algoritmlar yordamida o'quvchining bilim darajasi aniqlanadi va unga mos topshiriqlar beriladi. Masalan, Duolingo, Khan Academy kabi platformalar bunga misol bo'la oladi.

2. Flipped Learning (Ag'darilgan sinf modeli)

An'anaviy dars jarayoni o'zgartiriladi: o'quvchilar darsni uyda video orqali o'rganadilar, sinfda esa amaliy mashg'ulotlar va muhokamalar olib boriladi.

3. Onlayn va gibrid ta'lim

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ayniqsa masofaviy va gibrid (online + offline) ta'limda keng qo'llaniladi. Har bir o'quvchi o'z vaqtida, o'z tezligida bilim oladi.

4. Portfolio asosidagi ta'lim

O'quvchining yutuqlari, loyihalari va ish namunalarini jamlagan portfolio orqali uning rivojlanish darajasi aniqlanadi va baholanadi.

5. STEAM-ta'lim (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics)

Bu turdagi ta'limda o'quvchilarning individual ijodkorlik, muammoli fikrlash, tadqiqot olib borish ko'nikmalari rivojlantiriladi.[1]

Zamonaviy texnologiyalar va ularning roli shaxsga yo'naltirilgan ta'limni samarali tashkil etishda quyidagi zamonaviy texnologiyalar katta ahamiyatga ega:

1. Sun'iy intellekt

O'quvchining bilim darajasini avtomatik aniqlash, mos o'quv kontentini tanlash imkonini beradi.

2. Tahliliy vositalar (Learning Analytics)

O'quvchilarning faoliyati, o'zlashtirish ko'rsatkichlari va muammoli nuqtalarini aniqlab beradi.

3. Mobil ilovalar va platformalar

O'quv jarayonini istalgan joyda tashkil etish imkonini beradi. Masalan: Coursera, Edmodo, Moodle, Google Classroom.

4. Gamifikatsiya (o'yinlashtirish)

O'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini qo'shish samarali usul hisoblanadi.

5. Virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalari (VR/AR)

Tajriba asosidagi o'rganishni ta'minlaydi. Tibbiyot, arxitektura, mexanika kabi sohalarda keng qo'llaniladi.

Zamonaviy texnologiyalar shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Texnologiyalar yordamida o'quvchilarga o'zlariga moslashtirilgan ta'lim tajribasini yaratish mumkin. Masalan, onlayn ta'lim platformalari va o'quv resurslari o'quvchilarga o'z vaqtida va istalgan joyda o'rganish imkoniyatini taqdim etadi. Bu, ayniqsa, o'z-o'zini o'rganish va mustaqil ta'lim olishda foydalidir.[2]

Bundan tashqari, sun'iy intellekt (AI) va adaptiv ta'lim tizimlari yordamida o'quvchilarning o'rganish usullari va ehtiyojlariga mos ravishda o'quv materiallari avtomatik ravishda moslashtiriladi. Masalan, AI yordamida o'quvchilarning o'rganish faoliyatini tahlil qilish va ularning qaysi sohalarda ko'proq yordamga muhtoj ekanligini aniqlash mumkin. Bu tizimlar o'quvchilarga o'z o'rganish jarayonini optimallashtirishda yordam beradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda texnologiyalar o'quvchilarga yuqori darajada moslashtirilgan, interaktiv va qiziqarli o'rganish tajribasini taqdim etadi. O'quvchilar o'zingizni birgalikda o'rganish, masalan, onlayn guruhlar, forumlar yoki video darslar orqali hamkorlikda ishlash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilishga yordam beradi.[3]

O'quvchilarni shaxs sifatida tushunish: Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning birinchi tamoyili shundan iboratki, o'quvchi nafaqat ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi, balki o'zining o'rganish

jarayoniga mas'uliyatli yondashuvchi sub'yekti hisoblanadi. O'quvchilarning o'quvdagi muvaffaqiyatlari ko'p hollarda ularga nisbatan yondashuvga bog'liq bo'ladi. Agar ta'lim jarayoni o'quvchining shaxsiy ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlari asosida tashkil etilsa, bu uning motivatsiyasini va o'rganish jarayoniga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda o'quvchining har bir qismi — kognitiv (bilimga oid), emotsional (his-tuyg'ular va motivatsiya) va sotsial (jamiyat bilan aloqalar) jihatlari hisobga olinadi. O'quvchining individual o'rganish usullari, maqsadlari va o'rganish sur'ati o'zi uchun eng samarali bo'lishi kerak. Buning uchun o'quvchilarga o'z qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda moslashtirilgan o'quv materiallari va metodlari taqdim etiladi.

Differensatsiya va moslashuvchanlik: Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda diferensatsiya tamoyili katta o'rin tutadi. Bu tamoyil o'quvchilarning turli darajadagi qobiliyatlari, ehtiyojlari va o'rganish tezliklarini hisobga olib, ta'limni individual asosda tashkil qilishni taqozo etadi. O'quvchilar orasida o'rganish tezligi, mavzularni o'zlashtirish darajasi va o'rganish usullariga bo'lgan xohishdagi farqlar bor. Masalan, ba'zi o'quvchilar uchun an'anaviy darslar, masalan, lektura yoki guruhli muhokamalar samarali bo'lishi mumkin, boshqalari uchun esa vizual yoki interaktiv usullar (video materiallar, VR texnologiyalari va boshqalar) ko'proq ta'sirli bo'ladi. Differensatsiya shaxsga yo'naltirilgan ta'limda o'quvchilarga o'ziga mos o'rganish imkoniyatini beradi. O'quvchi o'z qobiliyatlariga qarab, o'quv materiallarini turli darajalarda o'zlashtirishi mumkin. Shuningdek, o'quvchilarga turli usullarni tanlash imkoniyatini yaratish, ularga ko'proq imkoniyatlar taqdim etish, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.[4]

Bundan tashqari, moslashuvchan ta'lim tizimi o'quvchilarga o'z o'rganish jarayonlarini va vaqti-vaqti bilan yondashuvlarni o'zgartirish imkonini beradi. Bunday tizimda o'quvchilar o'z sur'atida o'rganishlari, kerakli o'quv materiallarini tanlashlari va o'qituvchilardan qo'shimcha yordam olishlari mumkin.

O'qituvchilarning roli va malakasini oshirish: Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda o'qituvchining roli sezilarli darajada o'zgaradi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning rivojlanish jarayonida yo'ldosh va yo'l ko'rsatuvchi shaxsga aylanishi kerak. U o'quvchilarni individual tarzda qo'llab-quvvatlashi, motivatsiya berishi va ularning ehtiyojlariga moslashgan yondashuvni qo'llashi zarur. O'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchining shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va ularga o'z-o'zini o'rganishga yo'naltirilgan strategiyalarni taklif qilishdir. Buning uchun o'qituvchilar malakasini oshirish, yangi metodlarni o'rganish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvini amaliyotga joriy etish bo'yicha o'quv kurslari tashkil etilishi kerak. O'qituvchilar, shuningdek, ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanishni o'rganishlari, interaktiv ta'lim vositalarini ishlatishni o'rganishlari, shuningdek, har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ravishda individual yondashuvni rivojlantirishlari lozim.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimi ta'limning kelajagi uchun istiqbolli yondashuvdir. U o'quvchilarni faqatgina bilim olish emas, balki o'zini anglash va shaxs sifatida rivojlanishga yo'naltiradi. Bu tizim ta'lim jarayonining har bir o'quvchi uchun shaxsiylashtirilgan va moslashtirilgan bo'lishini ta'minlaydi, bu esa nafaqat o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatlarini oshiradi, balki jamiyatga innovatsion va mustaqil fikrli shaxslarni yetishtiradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun ta'lim tizimida jiddiy o'zgarishlar, resurslar va infratuzilma yaratish zarur. Bu jarayonda o'qituvchilarning malakasini oshirish, yangi texnologiyalarni integratsiya qilish va o'quvchilarning ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish muhim omillardan bo'ladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimi, ayniqsa, yosh avlodni ta'limda muvaffaqiyatga erishish uchun tayyorlashda katta ahamiyatga ega.

Shaxsga moslashgan yondashuvning afzalliklari: Mazkur yondashuvning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati juda katta hisoblanadi:

- o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi ortadi
- mustaqil fikrlash va ijodkorlik rivojlanadi
- individual qobiliyatlar yuzaga chiqadi
- ta'lim samaradorligi oshadi
- o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalari shakllanadi

Bundan tashqari, bu yondashuv o'quvchilarni hayotga tayyorlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy o'qituvchining roli: Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda o'qituvchi roli tubdan o'zgaradi. Endilikda u:

bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi

nazoratchi emas, balki hamkor

ma'lumot manbai emas, balki fasilitator sifatida faoliyat yuritadi. O'qituvchi o'quvchilarning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashi, ularni rag'batlantirishi va to'g'ri yo'naltirishi zarur.

Muammolar va ularni hal etish yo'llari: Shaxsga moslashgan ta'limni joriy etishda ayrim muammolar mavjud:

o'qituvchilarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi

texnik vositalarning yetishmasligi

katta sinf hajmi

vaqt yetishmovchiligi

Ushbu muammolarni hal etish uchun:

o'qituvchilar malakasini oshirish

zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlash

ta'lim jarayonini optimallashtirish

innovatsion metodlarni keng joriy etish zarur

Amaliy ahamiyati: Shaxsga moslashgan ta'lim nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. U:

raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

o'quvchilarning kasbiy yo'nalishini aniqlashga yordam beradi.

ijtimoiy moslashuvni osonlashtiradi.

innovatsion fikrlashni rivojlantiradi.

Bugungi kunda mehnat bozori mustaqil fikrlay oladigan, muammolarni hal qila oladigan va kreativ yondasha oladigan shaxslarni talab qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi zamon ta'limida shaxsga moslashgan yondashuv va texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos holda tayyorlash imkonini beradi. Kelajak ta'limi aynan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida shakllanadi. Shu sababli pedagoglar ushbu yo'nalishni chuqur o'rganishi va amaliyotda samarali qo'llashi zarur.

Foydalangan adabiyot

1. Shayxov I. Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv: Nazariya va amaliyot. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti. 2017 y.

2. Qodirov B. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti. 2018 y.

3. Aminov A. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. 2020 y.

4. Gulomov B., Mirzayev, A. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: Asosiy tamoyillar va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya. 2019 y.

5. Tomlinson, C. A. (2014). The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. ASCD. — Shaxsga yo'naltirilgan va differensial ta'lim yondashuvlari haqida asosiy manba.

6. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. — Raqamli texnologiyalar asosidagi ta'lim nazariyasi.

7. Bates, A. W. (2019). Teaching in a Digital Age (2nd ed.). Tony Bates Associates Ltd. — Zamonaviy raqamli ta'lim texnologiyalari va ularning qo'llanilishi.

8. UNESCO (2023). Global Education Monitoring Report: Technology in education – A tool on whose terms? — Ta'limda texnologiyalarning global ahamiyati va muammolari.

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALAR NUTQINI FAOLLASHTIRISHDA ERTAKLARNI O'RGATISH TEXNOLOGIYASI

Boyqulov Azamat Mahram o'g'li
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqini faollashtirishda qo'llash mumkin bo'lgan texnologiyalar, jumladan ertaklarni o'rgatish, ularni bola tafakkurini o'stirishga qaratgan holda qo'llash kabilar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Nutq, ertak, tafakkur, metod, tarbiya, jarayon, usul.

Аннотация. В данной статье рассматриваются технологии, которые можно использовать для активизации речи детей с не полностью развитой речью, включая обучение чтению сказок, а также их применение в развитии мышления детей.

Ключевые слова: Речь, сказка, мышление, метод, воспитание, процесс, метод.

Abstract. This article discusses technologies that can be used to activate the speech of children whose speech is not fully developed, including teaching fairy tales, and their use in developing children's thinking.

Keywords: Speech, fairy tale, thinking, method, upbringing, process, method.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa, samarasi shunchalik barvaqt namoyon bo'ladi va bolaning butun hayotiga ijobiy ta'sir qiladi. Shunday ekan, bolalar tafakkurini rivojlantirish asosiy vazifalardan biriga aylanadi. Buning uchun uning yirik va mayda qo'l motorikasini rivojlantirish zarur. Chunki inson qo'l va barmoqlarida nerv tolalari joylashgan. Barmoqlar orqali inson axborot oladi. Bolalarning mayda motorikasi uning nutqi, mantiqiy tafakkurini shakllantirishga ta'sir etadi. Bolalarning qo'l va bilak motorikasini to'g'ri rivojlantirilsa, miya faoliyati shunchalik to'g'ri taraqqiy etadi.

Qo'l barmoqchalari motorikasini rivojlanishi quydagi holatlarni yuzaga keltiradi;

- Tafakkurning rivojlanishi;
- Harakat koordinatsiyasining rivojlanishi;
- Xotira va diqqatni oshirish;
- Yozish ko'nikmalarining shakllanishi;
- Nutqning ravonlashuvi;

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar mashg'ulotlardagi asosiy vazifalardan biri---bola miyasida buyum va hodisalar haqidagi axborotni tassavur ettirish. Masalan, rasm chizdirish, turli o'yinlar, kubiklardan biron bir narsa yasash orqali bola ana shu axborotni taffakurida rivojlantiradi. Ushbu taffakur turi boshqa tafakkur turlariga asos bo'ladi, so'z boyligi, mantiqiy tafakkurning shakllanishi, kelajakdagi maktab draslarini a'lo darajada o'zlashtirishda ko'maklashadi.

Nutq nuqsonlarining turli shakllarida nutqiy nuqson tuzilishiga differentsial yondoshish tamoyili S.S.Lyapidevskiyning izlanishlarida to'liq ishlab chiqilgan. "Logoped nuqson rivojlanish sharoitini, patogenezi va anatomik-fiziologik xususiyatini va ayniqsa nutqiy buzilishning tuzilishini bilishi zarur. Faqatgina shunday shartlarda logopedik ishlar ilmiy asoslangan, samarali natija berishi mumkin".

Biz "bolani o'rganar ekanmiz, uni o'rgatib ham boramiz". Bu holdan logopedik tekshirish metodikasida, so'ngra nutq kamchiligiga ega bo'lgan bola nutqini yaxshilash jarayonida har xil ko'rinishda va aniq foydalanish lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Nutq tug'ma qobiliyat emas, balki xayot davomida bolaning jismoniy va aqliy rivojlanishi bilan bir qatorda shakllanib boradi.

Nutq buzilishlarini o'rganish, tushunish uchun bola nutqining normal rivojlanish yo'lini, bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini, nutqning muvaffaqiyatli shakllanishida katta rol o'ynovchi sharoitni bilishi lozim.

Bola nutqining rivojlanish xususiyatlarini bilish, nutq buzilishlariga to'g'ri diagnoz qo'yishi uchun ham zarurdir.

Nutqi normal rivojlanayotgan bolaga hali bu yoshda ba'zi bir tovushlarni noto'g'ri talaffuz etish xos bo'ladi. Bu ko'rinish fiziologik dislaliya deb atalib, bu yoshdagi bolalarda artikulyatsiya apparatining hali yetarli darajada shakllanmaganligini bildiradi.

Maktabgacha bo'lgan davrda bolalar birinchi navbatda artikulyatsion jixatidan oson talaffuz etiladigan: lab-til undoshlari (p, b, m, f, v) va boshqalarni o'rgana boshlaydilar.

Artikulyatsion jixatidan talaffuz etish qiyin bo'lgan: shivirlovchi, sirg'aluvchi (s, z, sh, j, ch) va sonor (r, l) til orqa (k, g) tovushlarni talaffuzini egallashga qiynaladilar. Shuning uchun bolalar bu tovushlarni nutqda noto'g'ri qo'llaydilar yoki talaffuz etmaydilar.

3-7 yoshgacha bo'lgan davrda bolalarda eshitish malakalari rivojlanib boradi, bu esa bolaning o'zi talaffuzini nazorat qilishga imkoniyat yaratadi. Ba'zi xollarda bolalar o'z kamchiligini to'g'rilaydilar. Ularda fonematik idrok shakllanib boradi.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarning ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda quyidagi yo'llarni amalga oshirish mumkin:

-Kitob o'qish. Bola bilan birga kitob rasmlarini tahlil qilib o'qish, undagi ertakning mazmunini bolaga o'yin tarzida qayta so'zlatish, o'yinchoqlariga kitob mazmunini aytirish juda foydali va qiziqarli mashg'ulot sanaladi. Ertak eshitish jarayonida bola ertak qahramonlarini kimgadir o'xshatishga harakat qiladi, u o'zi ertak va hikoyalarni mustaqil to'qiy olishi ham mumkin.

-Chizish. Bolalar odatda chizishni juda yaxshi ko'rishadi. Lekin uddalay olishmasa xafa bo'lib chizmay qo'yishlari ham mumkin. Bolaga qalamning o'rniga qo'llarida chizishni taklif qilib ko'riladi. Bo'yoqqa qo'llarni botirib, istayotgan narsani chizayotgan bola juda zavqlanadi. Yoki, chala chizish mashg'uloti qo'llab ko'riladi. Bunda biz bolaga biron bir narsani oxiriga yetkazmasdan chizib beramiz. Bola esa o'zi uni tugatib qo'yish kerak. Bola rasmda solar ekan, rasmni so'zlar bilan to'ldirib, faollik bilan harakat qiladi, u o'z tasavvurlari asosida keyinchalik katta yoshdagi odamlarning so'ziga binoan rasmlar yaratishi mumkin.

-Grafik diktant. Bunda tarbiyachi bolalarga geometrik shakllar, rasm buyumlarni aytib turadi. Bolalar esa chizadi.

-Bo'yash. Ayrim bolalar yaxshi chiza olmaydi, ammo chizishni xohlaydi. Bunday bolalarga tayyor rasmlarni bo'yash vazifasini topshirish mumkin. Ular rasmni bo'yash davomida qo'l matorikasi, ijodiy tafakkuri ham rivojlanadi.

-Pazl. Pazl yasash bola xotirasini rivojlantiruvchi juda foydali mashg'ulot. Bola yaxshi ko'rgan rasmlardan unga pazl olib beramiz yoki o'zimiz yasab beramiz.

-She'r yodlash. Bolaning xotirasini rivojlantirish maqsadida har kuni bitta she'r yodlatish lozim.

-O'yin. Bola o'yin jarayonida amaliy ehtiyojlarga qaram bo'lmaydi. Bunda u o'zining bevosita ehtiyoj va qiziqishlaridan kelib chiqadi hamda jarayonda o'z tassurotlari, borliq haqidagi tushunchalari va unga bo'lgan o'z munosabrtlarini aks ettiradi. Eng asosiysi bolani o'yin tarzida rivojlantirish kerak.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilish faoliyatini o'yinlarda rivojlantirish juda katta ahamiyatga ega va bunday o'yinlar turli-tumandir. Masalan: "O'xshashini olib kel", "O'xshaydimi yoki o'xshamaydimi", "Kim chaqqon", "Diqqatni jamlash", "Pashsha", "Kuzatuvchanlik", "Tuzatish", "Barmoqlar", "Eng hushyor", "Adashib qolgan hikoyachi", "Minora quramiz" va shu kabi boshqa o'yinlar nafaqat bolalarning bilish faoliyatini balki tafakkur faoliyatini ham rivojlantirish yo'llaridan eng samarali va muvaffaqiyatli hisoblanadi.

XULOSA. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqining rivojlantirish orqaligina ularning bilish faoliyatlarini rivojlantirish mumkin. Har bir o'quvchining ta'lim-tarbiya jarayonidagi faoliyati

o'ziga xos bo'lib bir-birini takrorlamaydi. Shunday ekan ularning salohiyatini, iqtidorini jarayondagi harakatini bir xillikda baholash bir mavqeada ko'rish albatta noo'rin. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar tafakkurining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur va puxta o'rganish rivojlanib borayotgan yosh avlodni kelajagi uchun ko'prik vazifasini bajaradi. Shu mavzuni yoritish orqali nutq va tafakkur birligini, har qanday nutq buzilishlarida tafakkurning o'ziga xos shakllarini, ayniqsa, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda tafakkur shakllarini turlarini o'rganib oldik.

Foydalanilgan adabiyot

1. Ziyomuxamedov B. Komillikka eltuvchi kitob. -T.: "Turon-iqbol", 2006
2. Kadjaspirova G.M.. Pedagogika. Uchebnik. -M: oskva, "Gordarika", 2015
3. Mo'llajonov M. Yangicha tafakkur va milliy pedagogikaning shakllanishi// Iqtisodiyot va ta'lim, 2010 yil 1-son.
4. Гулбева Г.Г. Коррекция нарушений фонематической стороны решения у дошкольников. Из-во. Союз. - М., 2011.
5. Ткашенко Т.А. Работа выполнена правильно, корректная система коррекции общего недоразвития решеи у детей 6 лет. Изд-во. ГНОМ и Д. 2011.
6. Розенград-Пупко Г.А. «Решь и развитие воспитания в раннем возрасте» М 2013.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING HAYOTIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Jabbarova Zuhra Omondullayevna
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvning mazmun-mohiyati, uning zamonaviy ta'limdagi o'rni hamda o'quvchilarda hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv, STEAM ta'limi, raqamli texnologiyalar va loyiha asosida o'qitish metodlarining boshlang'ich ta'lim jarayoniga integratsiyasi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal etishi va ijodiy faoliyatini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiya, STEAM, loyiha metodi, raqamli pedagogika, hayotiy ko'nikmalar.

Аннотация. В данной статье рассматривается сущность практико-ориентированного подхода в начальном образовании, его роль в современном образовании и важность в развитии жизненных компетенций у учащихся. Также анализируется интеграция компетентностного подхода, STEAM-образования, цифровых технологий и проектного обучения в процесс начального образования. Результаты исследования показывают, что практико-ориентированное образование эффективно развивает у учащихся самостоятельное мышление, навыки решения проблем и творческую активность.

Ключевые слова: начальное образование, практико-ориентированное образование, компетенции, STEAM, проектный метод, цифровая педагогика, жизненные навыки.

Abstract. This article examines the essence of a practice-based approach in primary education, its role in modern education, and its importance in developing students' life skills. It also analyzes the integration of a competency-based approach, STEAM education, digital technologies, and project-based learning into primary education. The study's findings demonstrate that practice-based education effectively develops students' independent thinking, problem-solving skills, and creativity.

Keywords: *primary education, practice-based education, competencies, STEAM, project-based learning, digital pedagogy, life skills.*

Dunyo ta'lim tizimida so'nggi yillarda bilim berishdan ko'ra o'quvchilarning amaliy faoliyatga tayyorligini shakllantirish ustuvor vazifaga aylanmoqda. Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyat qozonish uchun nafaqat nazariy bilim, balki muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va raqamli savodxonlik kabi ko'nikmalar ham talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarni joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yangilanayotgan davlat ta'lim standartlari, milliy o'quv dasturi hamda zamonaviy darsliklar mazmunida o'quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish asosiy maqsad sifatida belgilangan[1].

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslari.

Boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchilarda nazariy bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish, ya'ni hayotiy kompetensiyalarni (muammolarni hal qilish, muloqot, tanqidiy fikrlash va jamoada ishlash) shakllantirishga xizmat qiladi.

Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv – bu o'quvchilarni real hayotiy faoliyatga tayyorlashga qaratilgan ta'lim modelidir. O'quvchilarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'liq topshiriqlar orqali bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga yo'naltiruvchi pedagogik yondashuvdir.

Uning asosiy g'oyasi:

"Bilim olish emas, bilimdan foydalana olish muhim."

Mazkur yondashuv quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- nazariya amaliyot bilan bog'lanadi;
- o'quvchi faol ishtirok etadi;
- muammoli vaziyatlar yaratiladi;
- hayotiy topshiriqlar qo'llaniladi;
- mustaqil ta'lim va tadqiqot faoliyati;
- natijaga yo'naltirilganligi.

Boshlang'ich sinflarda bu yondashuv o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda o'yin, tajriba, kuzatish, loyiha va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi[2].

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning asosiy tamoyillari

Faollik tamoyili

O'quvchi bilimni tayyor holda olmaydi, balki o'zi izlanadi.

Hayotiylik tamoyili

Topshiriqlar kundalik hayot bilan bog'lanadi.

Integratsiya tamoyili

Bir necha fan bilimlari birgalikda qo'llaniladi.

Hamkorlik tamoyili

Guruhli va jamoaviy ishlar tashkil etiladi.

Refleksiya tamoyili

O'quvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi.

Zamonaviy ta'limdagi yangiliklar va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv.

Hozirgi kunda ta'limda quyidagi innovatsion o'zgarishlar kuzatilmoqda:

1. Kompetensiyaviy ta'lim modeliga o'tish.

An'anaviy ta'limda o'quvchi egallagan bilimlar hajmi asosiy ko'rsatkich bo'lgan bo'lsa, zamonaviy ta'limda bilimni amaliyotda qo'llay olish darajasi muhim hisoblanadi.

Masalan, matematika darslarida faqat misol yechish emas, balki xarid qilish, vaqtni rejalashtirish, masofani hisoblash kabi hayotiy vaziyatlarga oid topshiriqlar berilmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuv.

Bugungi ta'limning asosiy talabi – o'quvchining olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishidir. Kompetensiyaviy yondashuv quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi:

- mustaqil fikrlash;

- muammolarni hal qilish;
- tanqidiy tahlil qilish;
- muloqot qilish;
- jamoada ishlash;
- axborot bilan ishlash;
- o'zini rivojlantirish.

Bu yondashuvda o'quvchi bilimni yodlab olish emas, balki undan foydalanishni o'rganadi.

Misol

Matematika darsida:

An'anaviy usul:

$$5 \times 8 = ?$$

Kompetensiyaviy yondashuv:

Bir qutida 8 ta qalam bor. Shunday 5 ta quti nechta qalam bo'ladi?

Bu usul o'quvchini hayotiy vaziyat bilan bog'liq fikrlashga o'rgatadi.

2. STEAM yondashuvining keng joriy etilishi.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'limi o'quvchilarning ijodiy va muhandislik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinflarda:

- maketlar yasash;
- konstruksiyalar qurish;
- tajribalar o'tkazish;
- konstruksiyalar yasash;
- ilmiy izlanish olib borish;
- ekologik loyihalar tayyorlash orqali amaliy faoliyat tashkil etiladi.

Masalan, "Suvning aylanishi" mavzusida o'quvchilar tajriba o'tkazib, suv bug'lanishi va kondensatsiyasini amalda kuzatadilar.

3. Raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi.

Raqamli ta'lim platformalari, elektron darsliklar, onlayn test platformalari, multimedia materiallari, virtual laboratoriyalar, interaktiv taqdimotlar va sun'iy intellekt vositalari ta'lim samaradorligini oshirmoqda.

O'quvchilar:

- elektron resurslardan foydalanish;
- axborotni izlash;
- raqamli mahsulotlar yaratish orqali amaliy ko'nikmalarni rivojlantirmoqda.

Raqamli texnologiyalar boshlang'ich ta'limning ajralmas qismiga aylanmoqda. Raqamli ta'lim o'quvchilarning qiziqishi va faolligini oshiradi hamda individual ta'lim olish imkoniyatini yaratadi.

4. Loyiha asosida o'qitish.

Loyiha metodi o'quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantiradi.

Masalan:

"Mening ekologik bog'im", "Suvni tejaymiz", "Sog'lom ovqatlanish" kabi loyihalar o'quvchilarni real muammolar ustida ishlashga undaydi.

Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvning afzalliklari

Ushbu yondashuv:

- ✓ mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- ✓ tanqidiy tafakkurni shakllantiradi;
- ✓ ijodkorlikni oshiradi;
- ✓ muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- ✓ kasbiy qiziqishni uyg'otadi;
- ✓ o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi;
- ✓ bilimlarning uzoq muddat saqlanishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan metodlar.

Quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Muammoli ta'lim.

O'quvchilar oldiga muayyan muammo qo'yiladi va ular mustaqil yechim topishga harakat qiladilar.

Keys-stadi metodi.

Hayotiy vaziyatlar asosida tahlil va qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

O'quvchilarga muammoli vaziyat beriladi.

Misol:

“Maktab bog'ida daraxtlar qurib qolmoqda. Nima qilish kerak?”

Bolalar muammoni tahlil qilib, yechim topadilar.

Tadqiqot metodi.

O'quvchilar kuzatish, tajriba va ma'lumot yig'ish orqali bilimlarni egallaydilar.

Misol: “Bir haftada ob-havo qanday o'zgaradi?”

Eksperiment

Tabiiy fanlarda:

- urug' unishini kuzatish;
- suvning bug'lanishi;
- magnit xossalari.

Loyiha metodi

Amaliy mahsulot yaratishga yo'naltirilgan faoliyat tashkil etiladi.

O'quvchilar mustaqil mahsulot yaratadilar.

Misollar:

- Mini bog' yaratish;
- Maket yasash;
- Eko-sumka loyihasi.

Rolli o'yinlar

Kasblar bilan tanishtirishda samarali.

Misollar:

- Shifokor
- Muhandis
- O'qituvchi
- Sotuvchi
- Ekolog

Hamkorlikda o'qitish

Guruhlar bilan ishlash orqali muloqot va jamoada ishlash kompetensiyalari shakllanadi.

Bu metodda o'quvchilar muayyan muammo yoki vazifani hal qilish uchun loyiha ishlab chiqadilar.

Bosqichlari:

1. Muammoni aniqlash;
2. Ma'lumot yig'ish;
3. Reja tuzish;
4. Mahsulot yaratish;
5. Taqdimot qilish;
6. Baholash.

Misol

“Mening ekologik mahallam” loyihasi:

- hududdagi chiqindilarni kuzatish;
- muammolarni aniqlash;
- yechim taklif qilish;
- plakat yoki maket tayyorlash[3].

Tadqiqot va amaliy faoliyat namunasi

Tabiiy fanlar darsida “Suvning aylanishi” mavzusini o'rganishda o'quvchilarga quyidagi loyiha topshirig'i berilishi mumkin:

Loyiha mavzusi: “Tabiatda suvning aylanishi modeli”

Bosqichlar:

1. Suv aylanishi haqidagi ma'lumotlarni yig'ish.
2. Guruhlarda model loyihasini ishlab chiqish.
3. Kerakli materiallarni tanlash.
4. Maket yaratish.
5. Natijalarni taqdim etish.

Natijada o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydilar, balki amaliy, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradilar.

Natijalar va muhokama

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni qo'llash natijasida:

- o'quvchilarning darsga qiziqishi ortadi;
- mustaqil fikrlash rivojlanadi;
- muammolarni hal qilish ko'nikmalari shakllanadi;
- ijodkorlik va tashabbuskorlik kuchayadi;
- hayotiy vaziyatlarda bilimlardan foydalanish malakasi rivojlanadi;
- jamoada ishlash kompetensiyasi takomillashadi.

Shuningdek, o'quvchilarning o'quv natijalari va ta'lim sifati sezilarli darajada oshadi.

Boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni joriy etish bo'yicha tavsiyalar.

1. Har bir mavzuni hayotiy misollar bilan bog'lash;
2. STEAM elementlaridan foydalanish;
3. Sun'iy intellekt va raqamli platformalarni qo'llash;
4. Loyiha va tadqiqot ishlarini ko'paytirish;
5. Ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb etish;
6. Fanlararo integratsiyani kuchaytirish;
7. Baholashda amaliy topshiriqlarga ustuvorlik berish[4].

Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yangiliklar, xususan kompetensiyaviy yondashuv, STEAM ta'limi, raqamli pedagogika va loyiha asosida o'qitish o'quvchilarning bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashga xizmat qilmoqda. Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv esa o'quvchilarni real hayotga tayyorlash, ularda mustaqil va tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish hamda ijodiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Zamonaviy boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi bilimli emas, balki bilimdan foydalana oladigan shaxsni tarbiyalashdir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv zamonaviy ta'limning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning nazariy bilimlarini real hayot bilan bog'lash, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kompetensiyaviy ta'lim, STEAM texnologiyalari, loyiha asosida o'qitish va raqamli pedagogika vositalaridan samarali foydalanish boshlang'ich ta'lim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun. Toshkent, 2020, 18-bet.
2. Murodaliyeva E. Boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim mazmunini takomillashtirish yo'llari. Academic Research in Modern Science, 2026
3. S.I.Mirhayitova Pedagogik texnologiya o'quv qo'llanma Toshkent, 2020

4. O'.Tolipov, D.Ro'ziyeva Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat Oliy ta'lim muassasalarining barcha yo'nalishdagi magistratura mutaxassisliklari uchun -Toshkent "INNOVATSIYA-ZIYO" 2019.

MATEMATIKA DARSLARIDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Ergasheva Nigora Erkinovna
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim matematika fanini o'qitishda amaliyotga yo'naltirilgan metodik yondashuvning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Matematik bilimlarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash orqali o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va funksional savodxonlikni oshirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanish, raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish hamda baholash tizimini takomillashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar beriladi. Maqolada mavjud muammolar-o'quv dasturlaridagi nomutanosiblik, darsliklardagi amaliy topshiriqlar yetishmovchiligi va o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi bilan bog'liq masalalar ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, matematika, metodika, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiya, interfaol metodlar, funksional savodxonlik.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические основы методического подхода, ориентированного на практическое обучение математике в начальной школе. Рассматриваются вопросы формирования компетенций учащихся, развития функциональной грамотности и логического мышления через связь математических знаний с реальными жизненными ситуациями. Особое внимание уделяется использованию интерактивных методов обучения, интеграции цифровых технологий и совершенствованию системы оценивания. Также анализируются актуальные проблемы, такие как недостаточная методическая подготовка учителей, нехватка практических заданий в учебниках и несоответствие учебных программ современным требованиям.

Ключевые слова: начальное образование, математика, методика, практико-ориентированное обучение, компетентность, функциональная грамотность, интерактивные методы.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical foundations of a methodology-oriented approach to teaching mathematics in primary education. It highlights the development of students' competencies, functional literacy, and logical thinking through the integration of mathematical knowledge with real-life situations. The study emphasizes the use of interactive teaching methods, integration of digital technologies, and improvement of assessment systems. It also examines current challenges such as insufficient methodological training of teachers, lack of practical tasks in textbooks, and inconsistencies in curricula with modern educational requirements.

Keywords: primary education, mathematics, methodology, practice-oriented learning, competence, functional literacy, interactive methods.

Boshlang'ich ta'lim tizimida matematika fanini o'qitish nafaqat hisoblash ko'nikmalarini shakllantirish, balki o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va ularni hayotiy tajriba bilan bog'lash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. So'nggi yillarda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning kuchayishi natijasida matematika o'qitish jarayonida amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuvning asosiy maqsadi o'quvchilarning matematik bilimlarini faqat nazariy darajada emas, balki kundalik hayotda qo'llay olish malakasini shakllantirishdan iboratdir.

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslari John Dewey tomonidan ilgari surilgan "tajriba orqali o'rganish" konsepsiyasiga borib taqaladi. Unga ko'ra, bilimlar real hayotiy faoliyat bilan bog'langandagina chuqur va barqaror o'zlashtiriladi [1]. Shuningdek, L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi ham o'quvchilarning bilimlarni ijtimoiy muhit va hamkorlik orqali o'zlashtirishini asoslab beradi [2]. Ushbu yondashuvlar boshlang'ich ta'lim matematika metodikasining zamonaviy yo'nalishlarini shakllantirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Boshlang'ich ta'lim matematika fanini o'qitishda amaliyotga yo'naltirilgan metodik yondashuvning asosiy vazifasi o'quvchilarda matematik tushunchalarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash orqali mustahkam kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Amaldagi boshlang'ich sinf matematika darsliklarida berilgan topshiriqlarni metodik jihatdan tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lsa-da, ularni hayotiy vaziyatlarga integratsiya qilish darajasi har doim ham yetarli emas. Shu sababli o'qituvchi darslikdagi topshiriqlarni amaliy yo'naltirish orqali qayta ishlashi muhim metodik ahamiyatga ega.

Metodika nuqtai nazaridan boshlang'ich matematika darslarida amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarda matematik kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Bu kompetensiyalar o'quvchining kundalik hayotda uchraydigan matematik muammolarni mustaqil hal qila olish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Masalan, pul bilan bog'liq hisob-kitoblar, vaqtni aniqlash, o'lchov birliklarini qo'llash yoki geometrik shakllarni atrof-muhitda tanish kabi faoliyatlar metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilganda o'quvchilarda chuqur bilim va mustahkam ko'nikma hosil bo'ladi.

Metodik adabiyotlarda ta'kidlanishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilari abstrakt tushunchalardan ko'ra konkret va ko'rgazmali vaziyatlarni yaxshiroq qabul qiladi. Shu sababli matematika darslarida ko'rgazmali vositalardan foydalanish, real predmetlar bilan ishlash va hayotiy vaziyatlarni modellash muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi darsni tashkil etishda "ko'rsat-tushuntir-amalda bajar" tamoyiliga amal qilishi lozim. [3]

Masalan, 2-sinf matematika darsligida uchraydigan " $5 + 3 = ?$ " yoki " $12 - 4 = ?$ " kabi oddiy hisoblash topshiriqlari o'quvchi uchun faqat raqamli amaliyot bo'lib qolmasligi kerak. O'qituvchi ushbu topshiriqni real vaziyatga aylantirishi mumkin: "Ali 5 ta olma oldi, onasi unga yana 3 ta olma berdi. Ali jami nechta olma oldi?" Bu kabi metodik o'zgartirish o'quvchining fikrlashini abstrakt hisobdan real hayotiy tahlilga o'tkazadi. [4]

Shuningdek, 3-sinf matematika darsligidagi "Uzunlik birliklari" mavzusi bo'yicha berilgan mashqlarni ham amaliyotga yo'naltirish mumkin. Masalan, "Chiziq uzunligi 12 sm, ikkinchi chiziq 8 sm. Ularning farqi qancha?" topshirig'i o'quvchilarga real predmetlar bilan bog'lab tushuntirilsa, yanada samarali bo'ladi. O'qituvchi sinfda qalam, daftar yoki lenta yordamida real o'lchash faoliyatini tashkil etishi mumkin.

Boshlang'ich ta'lim matematika fanini o'qitishda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni samarali joriy etish uchun metodik model ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Ushbu model o'qitish jarayonini uch asosiy component- motivatsion bosqich, faol o'rganish bosqichi va refleksiv bosqich asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Har bir bosqich o'quvchilarning yosh xususiyatlari va bilim darajasini hisobga olgan holda rejalashtiriladi.

Motivatsion bosqichda o'qituvchi o'quvchilarda qiziqish uyg'otuvchi hayotiy vaziyatlarni yaratadi. Masalan, "Bugun siz do'konga borgansiz va xarid qilasiz" kabi vaziyatlar orqali dars mavzusi ochib beriladi. Bu bosqichda asosiy maqsad o'quvchini muammoli vaziyatga jalb qilish va uning fikrlash faolligini oshirishdir.

Faol o'rganish bosqichida esa o'quvchilar real hayotiy muammolarni matematik ifodaga aylantirish va ularni yechish bilan shug'ullanadilar.

Boshlang'ich sinf matematika darsliklarida "Pul birliklari" mavzusi amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim uchun eng qulay bo'limlardan biridir. Masalan, darslikdagi " $1\ 000\ \text{so'm} + 2\ 000\ \text{so'm} = ?$ " topshirig'ini quyidagi real vaziyatga aylantirish mumkin: "O'quvchi do'kondan 1 000 so'mlik daftar va 2 000 so'mlik ruchka sotib oldi. U jami qancha pul sarfladi?" Bu yondashuv o'quvchilarda moliyaviy savodxonlikning dastlabki elementlarini shakllantiradi.

Refleksiv bosqichda o'quvchilar bajarilgan ishni tahlil qiladi, qanday usulda yechim topganini izohlaydi va o'z xatolarini aniqlaydi. Bu bosqich o'quvchida metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiradi, ya'ni u o'z fikrlash jarayonini nazorat qilishni o'rganadi.

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning samaradorligini oshirishda o'qituvchining metodik kompetensiyasi hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'qituvchi darslikdagi har bir topshiriqni real hayotiy vaziyatga aylantira olishi kerak.

4-sinf matematika darsligidagi "Ko'paytirish va bo'lish" mavzusiga oid topshiriqlar ham amaliyotga yo'naltirilishi mumkin. Masalan, " $6 \times 4 = ?$ " topshirig'i o'rniga "Har bir qutida 6 tadan qalam bor. Agar 4 ta quti bo'lsa, jami nechta qalam bo'ladi?" kabi real hayotiy masala berilganda o'quvchi matematik amaliyotni yaxshiroq tushunadi.

Metodik nuqtai nazardan qaraganda, darslikdagi topshiriqlarni amaliyotga yo'naltirish uch bosqichda amalga oshiriladi: birinchi bosqichda abstrakt misol beriladi, ikkinchi bosqichda uni hayotiy vaziyatga aylantiriladi, uchinchi bosqichda esa o'quvchilar o'zlari shunga o'xshash masalalar tuzadi. Bu jarayon konstruktivistik yondashuvga asoslanadi va o'quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari real hayot bilan bog'langan topshiriqlarni tezroq tushunadi va ularni qiziqish bilan bajaradi. Masalan, oddiy " $7 + 2$ " misoliga nisbatan "7 ta qush daraxtda edi, yana 2 ta qush kelib qo'shildi. Hozir daraxtda nechta qush bor?" kabi topshiriq o'quvchi uchun ancha tushunarli va esda qolarli bo'ladi.

Shu bilan birga, darslik topshiriqlarini metodik qayta ishlash o'qituvchidan ijodkorlikni talab qiladi. Har bir mavzuga mos real vaziyat yaratish orqali o'qituvchi dars samaradorligini oshiradi. Masalan, geometrik shakllar mavzusida "kvadrat", "doira", "to'g'ri to'rtburchak" tushunchalari faqat ta'rif sifatida emas, balki sinf xonasi, deraza, doska yoki to'p kabi real obyektlar bilan bog'lab tushuntiriladi.

Amaldagi darsliklarda berilgan topshiriqlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular asosan hisoblashga yo'naltirilgan bo'lib, mantiqiy va amaliy fikrlashni rivojlantirish darajasi nisbatan past. Shu sababli o'qituvchi har bir topshiriqni real hayotiy kontekstga keltirish orqali metodik bo'shliqni to'ldirishi zarur.

Bundan tashqari, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'quvchilarga mustaqil topshiriqlar berish ham muhimdir. Masalan, "Uyda 5 ta predmetni o'lchang va ularning uzunligini yozing" yoki "Oilangiz bilan bozorga borganda narxlarini hisoblang" kabi topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantiradi.

Metodik jihatdan yana bir muhim masala-differensial yondashuvdir. Bir xil topshiriqni barcha o'quvchilarga berish emas, balki ularni qobiliyatiga qarab murakkablashtirish yoki soddalashtirish lozim. Bu o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlaydi.

Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning rivojlanishi amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar va ta'limiy o'yinlar orqali o'quvchilar matematik tushunchalarni vizual va amaliy shaklda o'zlashtirmoqda. Bu esa ularning fikrlash doirasini kengaytiradi va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Davlat ta'lim standartlarida ham matematika ta'limi real muammolarni hal qilishga yo'naltirilishi zarurligi ta'kidlanadi.

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning yana bir muhim jihati bu baholash tizimidir. An'anaviy test va nazorat ishlari o'rniga kompetensiyaviy baholash, ya'ni o'quvchining real vaziyatlarda matematik bilimlarni qo'llay olish qobiliyatini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Biroq amalda bunday baholash tizimi to'liq shakllanmagan bo'lib, bu ham tizimli muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Umuman olganda, boshlang'ich ta'lim matematikasida amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Bu yo'nalishda o'quv dasturlarini takomillashtirish, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish, zamonaviy raqamli resurslardan samarali foydalanish hamda baholash tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko'rib chiqish zarur.

Shuningdek, ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyani kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Matematika darslarini tabiatshunoslik, texnologiya va hatto san'at fanlari bilan bog'lash orqali

o'quvchilarda yaxlit dunyoqarash shakllantiriladi. Bu esa amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bo'lgan hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, amaldagi boshlang'ich matematika darsliklaridagi topshiriqlarni amaliyotga yo'naltirish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. O'qituvchi darslik materialini o'zgartirmasdan, uni faqat metodik jihatdan boyitishi orqali o'quvchilarda chuqur bilim, amaliy ko'nikma va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishi mumkin.

Foydalanilgan Adabiyot

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
2. Bikbayeva N.U., Yangibayeva E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: Ilm-Ziyo, 2020.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Repyova I.V. Matematika. 2-sinf uchun darslik. Toshkent. Novda. 2023.
5. Repyova I.V. Matematika. 3-sinf uchun darslik. Toshkent. Novda. 2023.
6. www.pedagog.uz

PEDAGOGIK FAOLIYATDA IJODIY YONDOSHUVNING MAZMUNI VA MOHIYATI

Kushvaktov Nemat Xusanovich.,
Termiz iqtisodiyot va serviz universiteti,
Pedagogika va texnologik ta'lim kafedrası professori v/b.
Pedagogika fanlari nomzodi
Yunusov Dilshod Raxmatovich.,
Termiz iqtisodiyot va serviz universiteti,
Pedagogika va texnologik ta'lim kafedrası professori v/b.
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Аннотация: В данной статье описывается сущность и содержание творческого подхода в профессиональной педагогической деятельности.

Abstract: This article describes the essence and content of a creative approach in professional teaching activities.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda barcha sohalar qatori ta'lim tizimiga ham aloxida e'tibor qaratilib, barcha shart - sharoitlar yaratib berilmoqda. Jumladan, pedagogika oliy ta'limiga ham e'tibor kun sa'yin ortib bormoqda. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda ijodiy yondoshuvga aloxida e'tibor qaratilmoqda.

Pedagogikada ijodiy yondashuvni amalga oshirishda o'qituvchi an'anaviy shablonlardan voz kechib, moslashuvchan fikrlash va harakat qilish usullarini amalga oshiradi. Ijodiy yondoshuv orqali o'qituvchi nostandart ta'lim vazifalarini qo'yishi va hal qilishga o'rgatishi bilan bir qatorda, yangi ta'lim usullarini yaratishga va talabalarning xususiyatlariga moslashtirishga qaratilgan samarali dasturlarni ishlab chiqadi.

Pedagogik ijodning mohiyati. Pedagogik ijod faqat san'at bilan bog'liq bo'lmaydi, balki u o'quv jarayonini quyidagilar orqali o'zgartirishda namoyon bo'ladi. Jumladan, noan'anaviy fikrlash, shaxsiy o'zini o'zi anglash, birgalikda ijodkorlik orqali amalga oshiriladi.

Ijodiy faoliyat mazmuni. Ijodiy yondashuvning mazmuni bir-biri bilan bog'liq bo'lgan bir necha tarkibiy qismlar va bosqichlardan iborat:

nostandart pedagogik vaziyatlarni nazariy tahlil qilish jarayoni (mazmuni), yangi ta'lim mualliflik dasturlarini, yangi o'quv dasturlarini loyihalash yoki mavjud materiallarni ma'lum bir interfaol, dizayn, o'yin yoki raqamli usullarni amaliy qo'llash, sinfda o'ziga xos muhit yaratish.

Refleksli; joriy etilgan yangi usullarni taxlil qilish, talabalarning materialni qanchalik yaxshi o'rganganligini baholash, harakatlarni to'g'rilab borish.

Asosiy qism. Pedagogik ijod tushunchasi o'qituvchi va talabalarning o'zaro bog'liqlikdagi ijodiy o'quv faoliyatini qamrab oladi. Shuning uchun ham hech ikkilanmasdan aytish mumkinki, pedagogik ijodkorlik - o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning birgalikdagi samarali o'quv faoliyati bo'lib, ijodiy rivojlanishni ta'minlaydigan, shaxsga yo'naltirilgan innovatsion pedagogik jarayon. Bu jarayonda talabalarning ijodiy tasavvuri, sezgisi, diqqati va irodaviy sifatleri hamda ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalasi birinchi planga olib chiqiladi.

Ijodiy imkoniyati yuqori bo'lgan o'qituvchi doimiy ravishda talabalarning izlanuachanligi, o'ziga xosligi, tashabbuskorligi, o'quv vazifalarini mustaqil bajarishiga aloxida e'tibor beradi. R.Jo'rayev, X.Ibragimov, Sh.Abdullayeva, Sh.Mardonov, V.I.Andreyev va N.A.Berdyayev, V.A.Kan-Kalik, I.Kant, S.A.Rubenshteyn, E.G'oziyevlar bu masalaga aloxida e'tibor berishgan. Biroq, o'quv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning ijodkorlik sifatleri va ijodkor shaxsini tarbiyalash va kelgusida o'quvchilarning salohiyatini rivojlantirish nazariy va uslubiy jihatdan yetarlicha o'rganilmagan.

Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy pedagogik faoliyatda ijodiy yondoshuvini talab darajasida amalga oshirishga ehtiyoj katta. Nima uchun degan savolga quyidagicha javob berish mumkin. Pedagogik ijodkorlik talaba shaxsini yaratish va o'zgartirishdir. Albatta bu o'z o'zidan amalga oshadigan jarayon emas. Bu o'ziga xos pedagogik muammolardan biridir.

Pedagogik muammolarni hal qilishning o'ziga xosligi, zamonaviy pedagogik usul va uslublarni ishlab chiqishdan va talabalarni o'quvchilar bilan pedagogik tajribani yangi sharoitlarda qo'llash, bolalar bilan ishlash jarayonida improvizatsiya qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilganligi ham bir pedagogik g'oyadir. Misol uchun buyuk pedagoglardan biri Vasiliy Aleksandrovich Suxomlinskiy "Yosh maktab direktori bilan suhbat" asarida: "ko'p yillik tajriba bizni pedagogik ijodning mohiyati minglab kundalik hodisalar bilan bog'liq bo'lgan fikr, g'oya ekanligiga ishonitirdi. Pedagogik g'oya, majoziy ma'noda, pedagogik mahorat qanotlari suzadigan "havo"dir deydi.[1].

Ivan Petrovich Rachenko (1923–2002) - pedagogika fanlari doktori pedagogik ijodkorlikning o'ziga xos xususiyatlari.[2]:

1. Vaqtning cheklanganligi.
2. Ijobiy natijalar berish majburiyati.
3. Ijod qilish imkoniyatining mavjudligi.
4. Ijodiy faoliyatning integratsiyalashganligi.

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayangan holda aytish mumkinki, pedagogik ijodkorlik - bu o'qituvchining ijodkorlik sifati bo'lib u uning tashabbuskorligida, intiluvchanligida, innovatsiyasida ko'rinib turadi. Ijodkor o'qituvchi o'zining shaxsiy va kasbiy salohiyatini o'z shogirdlarining imkoniyatlarini oshirib borish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish orqali amalga oshiradi. Bu borada akademik Ivan Andreyevich Zyazyun darsni "bir aktyor teatri" deb aniq ta'riflagan.

Zamonaviy psixologik va pedagogik adabiyotlarda pedagogik ijod tushunchasi turlicha talqin qilingan. Masanan, V.S.Shubinskiy kelajak pedagogikasining asosiy xususiyatlarini rivojlantirishga katta e'tibor bergan: "yangi pedagogika nafaqat inson hayotini yaratish haqidagi, balki ijtimoiy-shaxsiy va individual-biologik xususiyatlarni o'rganadigan fan" bo'ladi [3, 60-65 betlar]. Shu bilan bir qatorda u pedagogik ijodni pedagogikaning maxsus tarkibiy qismi sifatida belgilab, u shaxs ijodkorligi qonuniyatlarini aniqlash bilan shug'ullanadi.

O'qituvchining pedagogik ijodi o'quv jarayonida har bir o'quvchining salohiyatini rivojlantirish uchun qulay psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratishga yo'naltirilganligi bilan xarakterlanadi. O'qituvchining pedagogik ijodkorligi deganda biz ta'lim jarayonida har bir o'quvchining salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatni tushungan holda quyidagilarga e'tibor qaratilishi kerak degan fikrdamiz:

- yuzaga keladigan pedagogik muammolar;
- ijtimoiy jixatlarga;
- moddiy sabablarga;
- o'quvchilarning bilimi va ko'nikmalari darajalariga;

- o'quvchilarning shaxsiy fazilatlarini va ijodkorligiga;
 - o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajalariga doimiy ravishda e'tibor berish kerak. Bu borada V.A.Kan-Kalik va M.D.Nikandrov o'qituvchining pedagogik faoliyatini ijodiy faoliyatga aylantirishning asosiy shartlariga quyidagicha qarashgan[4]:

1. Ta'limda ijodkor sifatida o'z o'rnini topish.
2. Pedagogikani to'liq tushunishi.
3. O'quvchi shaxsiga hurmat va uni idrok etish.

Shulardan kelib chiqqan holda ijodiy yondoshuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashni takomillashtirish jarayonida pedagogik ijodining eng muhim xususiyatlarini aniqladik:

- ma'naviy yuksaklikning yuqori darajasi;
- pedagogik muammolar ustida ishlash;
- pedagogik qobiliyatning rivojlanganligi;
- kreativ tasavvurning mavjudligi;
- pedagogik jasoratning shakllanganlik darajasi;
- pedagogik talabchanlik yuqori darajasi.

Xulosalar: Ijodkor o'qituvchi - bu pedagogik jarayonning faol ishtirokchisi. Pedagogik ijodkorlik o'qituvchi ishining zaruriy tarkibiy qismi. Ijodkorlik qobiliyatlarni rivojlantirishga kuch topa olgan ma'nan yuksak shaxs. O'qituvchining o'z ustida doimiy izlanishi, ishlashi uning pedagogik maxoratini shakllantirib boriyotganidan darak beradi. O'qituvchining pedagogik maxorati ta'lim jarayoni ishtirokchilarining qalbiga oson yo'l topishii bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Suxomlinskiy V.A., Razgovor s molodim direktorom shkoli. - Izdaniye 2-ye. - Moskva : Prosvesheniye, 1982. - 206 s.
2. Rachenko I.P., Texnologiya razvitiya pedagogicheskogo tvorchestva: Ucheb. posobiye / I.P.Rachenko; Pyatigor. gos. lingvist. un-t. - Pyatigorsk: Izd-vo Pyatigor. gos. lingvist. un-ta, 1996. - 21 s.
3. Shubinskiy V.S., Filosofskiy podxod k pedagogicheskoy teorii // Sovetskaya pedagogika. - 1990. - № 12. - S. 60-65.
4. Kan-Kalik V.A., Nikandrov M.D. Pedagogicheskoye tvorchestvo uchitelya. - Moskva, 1990. - 159 s.

ZAMONAVIY MALAKA OSHIRISHDA FANLARARO INTERFAOLLIK: TINGLOVCHILAR FAOLIGINI OSHIRISH USULLARI

Ergasheva Guzalxon Ergashaliyevna,
Farg'ona viloyati pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya: Maqolada uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) kurslarida tinglovchilar faolligini oshiruvchi uslublarni qo'llash masalalari keng yoritilgan. Shuningdek, unda o'quv mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha aniq misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlantirish, malaka oshirish, o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim oluvchi, ishtirokchi, faollik, uslub, texnologiya, pedagogik texnologiya, metod, interfaol metod, natija, o'quv mashg'uloti, aqliy hujum, assesment.

Abstract: The article extensively discusses the use of methods that increase student engagement in continuing professional development (CPD) courses. It also provides specific examples of the use of interactive methods in training sessions.

Keywords: continuous professional development, professional development, teacher, student, learner, participant, activity, style, technology, pedagogical technology, method, interactive method, result, training session, brainstorming, assessment.

Kirish. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish, o'quvchilarning chuqur bilim olishini ta'minlashda o'z fani bo'yicha keng bilimga ega, innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini, o'qitishning interfaol metodlarini mukammal o'zlashtirgan, ulardan o'quv-tarbiya jarayonida foydalana oladigan mohir pedagoglarning o'rni katta. Ular safini yanada kengaytirish uchun barcha fan o'qituvchilarini zamonaviy innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar bilan qurollantirish, ularning pedagogik mahoratini oshirib borish lozim. Bu jarayonda uzluksiz kasbiy rivoltantirish (malaka oshirish) kurslarining o'rni beqiyos.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi samaradorligini ta'minlash, ularning kasbiy bilim, ko'nikma va mahoratini muntazam oshirib borish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-231-son qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga asosan 2025-yil 1-yanvardan maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlarining xodimlari uchun besh yilda bir marotaba ishdan ajralgan holda o'tkaziladigan malaka oshirish kurslari joriy qilindi. Bunda malaka oshirish kurslari pedagog kadrlar uchun ularda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlari bo'yicha tashkil etilishi, malaka oshirish kurslari oralig'ida esa pedagog larning o'zaro tajriba almashish va o'zini o'zi mustaqil rivojlantirishga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlantirish shakllari tashkil etilishi yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrda 867-son qarori bilan tasdiqlangan Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy maqsadi xodimlarning egallab turgan lavozimlari, mutaxassisligi yoki dars beradigan fanlari bo'yicha kasbiy va pedagogik mahorati doimiy ravishda o'sib borishini, ularning ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o'qitishning interaktiv usullari bo'yicha kasbiy bilimlari, malaka va ko'nikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini ta'minlashdan iborat ekanligi belgilab qo'yilgan.

Yuqorida nomlari qayd etilgan hujjatlarda belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash, umumiy o'rta ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy mahoratni oshirish, ularni uzluksiz kasbiy rivojlantirish, ularning ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o'qitishning interaktiv usullari bo'yicha kasbiy bilimlari, malaka va ko'nikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini ta'minlash maqsadida mamlakatimizda J.G.Yo'ldoshev, N.A.Muslimov, M.A.Yuldashev, A.A.Ismailov, X.J.Daminov kabi olimlar tomonidan qator o'quv qo'llanma va o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlandi. Ular tomonidan olib borilgan ilmiy ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar O'zbekiston Respublikasida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirishga muhim hissa qo'shdi. Ushbu olimlar tomonidan yaratilgan ilmiy yangiliklar pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish muassasalarida ta'lim samaradorligini oshirishga, zamonaviy o'qitish metodikalarini joriy etishga imkon berdi.

Natija va muhokama. Uzluksiz kasbiy rivoltantirish (malaka oshirish) kurslarida tinglovchilar faolligini oshiruvchi zamonaviy ta'lim texnologiyalari va o'qitishning interfaol metodlaridan foydalanish ko'zlangan natijaga erishishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Chunki zamonaviy ta'lim texnologiyalari va interfaol metodlarni qo'llash natijasida ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikma va malakalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Shu sababli quyida biz uzluksiz kasbiy rivoltantirish (malaka oshirish) kurslarida tinglovchilar faolligini oshirishga xizmat qiluvchi ayrim interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha o'z tavsiyalarimizni bayon qilmoqchimiz.

Jumladan, informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilari uzluksiz kasbiy rivoltantirish (malaka oshirish) kurslarida "I va AT fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar" moduli bo'yicha o'tkaziladigan o'quv mashg'ulotlarini boshlashda "Aqliy hujum" metodini qo'llash maqsadga muvofiq. Bu metodni qo'llashda o'qituvchi dastlab muammoni aniqlaydi

va ishtirokchilarga “Ta’lim texnologiyasi nima?” degan savol bilan murojaat qiladi. Bu muammo yechimi to’g’risida barcha ishtirokchilar o’z fikrlarini bildiradilar. Bu bosqichda hech kimning o’zga kishi g’oyalari “hujum” qilishi yoki baholashiga haqqi yo’q. Demak, “Aqliy hujum” yo’li bilan qisqa minutlarda o’nlab g’oyalarni yuzaga chiqish imkoniyatlari mavjud bo’ladi. Aslini olganda g’oyalar sonini qo’lga kiritish asosiy maqsad emas, ular muammo yechimini oqilona ishlab chiqish uchungina asos bo’ladilar. Bu metod shartlaridan biri hech qanday tashqi ta’sirsiz qatnashuvchilarning har biri faol ishtirokchi bo’lishi kerak.

Shunday qilib, “Aqliy hujum” qoidalarini quyidagicha belgilash mumkin:

- olg’a surilgan g’oyalar baholanmaydi va tanqid ostiga olinmaydi;
- ish sifatiga emas, soniga qaratiladi, g’oyalar qancha ko’p bo’lsa shuncha yaxshi;
- istalgan g’oyalarni mumkin qadar kengaytirish va rivojlantirishga harakat qilinadi;
- muammo yechimidan uzoq g’oyalar ham qo’llab-quvvatlanadi;
- barcha g’oyalar yoki ularning asosiy mag’zi (farazlari) qayd etish yo’li bilan yozib olinadi;
- “hujum”ni o’tkazish vaqti aniqlanadi va unga rioya qilinishi shart;
- beriladigan savollarga qisqacha (asoslanmagan) javoblar berish ko’zda tutilishi kerak¹⁵.

“Aqliy hujum” ishtirokchilari oldiga qo’yilgan muammo bo’yicha har qanday mulohaza va takliflarni bildirishlari mumkin. Aytilgan fikrlar yozib boriladi va ularning mualliflari o’z fikrlarini qaytadan xotirasida tiklash imkoniyatiga ega bo’ladi. Metod samarasi fikrlar xilma-xilligi bilan tavsiflanadi va hujum davomida ular tanqid qilinmaydi, qaytadan ifodalanmaydi. Aqliy hujum tugagach, muhimlik jihatiga ko’ra eng yaxshi takliflar generatsiyalanadi va muammoni yechish uchun zarurlari tanlanadi.

Ishtirokchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o’zlashtirish ko’rsatkichi va amaliy ko’nikmalarini tekshirishda esa “Assesment” metodini qo’llash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Mazkur texnika orqali ishtirokchilarning bilish faoliyati turli yo’nalishlar (test, amaliy ko’nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo’yicha tashxis qilinadi va baholanadi.

Masalan yuqoridagi mavzu bo’yicha ishtirokchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o’zlashtirish ko’rsatkichi va amaliy ko’nikmalarini tekshirishda quyidagi shakldagi “Assesment”lardan foydalanish mumkin (har bir katakdagi to’g’ri javob 5 ballik tizimda baholanadi):

TEST Ta’limning quyidagi shakllari mavjud, bu: A. Passiv va faol shakllari. B. Passiv va interfaol shakllar. C. Passiv, faol va interfaol shakllar. D. An’anaviy va interfaol shakllar.	MUAMMOLI TOPSHIRIQ Informatika va axborot texnologiyalari fanini o’qitishda asosan qaysi ta’lim metodlari (an’anaviy yoki noan’anaviy)dan foydalangan ma’qul. Nima uchun izohlang.
BELGILAR Ta’lim texnologiyalari – bu ...	AMALIY KO’NIKMA Zamonaviy ta’lim texnologiyalari sirasiga kiruvchi texnologiyalarga misol keltiring. Bitta texnologiyaning mohiyatini fizika darsi misolida bayon qiling.
TEST Ta’limning zamonaviy metodlari sirasiga kiruvchi metod turini aniqlang. A. Ma’ruza. B. Suhbat. C. Kichik guruhlarda ishlash.	MUAMMOLI TOPSHIRIQ O’quvchilar bilim samaradorligini oshirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarining o’rnini qanday baholaysiz?

¹⁵ N.Sayidahmedov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: O’zMU qoshidagi OPI, 2003-yil, 46-bet.

D. Hikoya.	
BELGILAR Ta'lim texnologiyadarining asosiy belgisi – bu ...	AMALIY KO'NIKMA O'qitishning hamkorlikda ishlash modellari misol keltiring. 1. 3. 2. 4. va bitta metodika mohiyatini o'z mutaxassisligingiz misolida yoritib bering.

“Assesment” metodidan ma’ruza mashg’ulotlarida ishtirokchilarning mavjud bilim darajasini o’rganishda, yangi ma’lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg’ulotlarda esa mavzu yoki ma’lumotlarni o’zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o’z-o’zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o’qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o’quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo’shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

XULOSA. Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, ta’lim oluvchilar faolligini oshiruvchi metodlarning turlari ko’p bo’lib, ularni mashg’ulot mavzusining xususiyatlari hamda ko’zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlanadi va tegishli tayyorgarlik ko’riladi. Mashg’ulotlarda o’quv fanining xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir mavzu bo’yicha mashg’ulot uchun eng maqsadga muvofiq bo’lgan interfaol yoki boshqa metodlarni to’g’ri tanlash muhim ahamiyatga ega. Zero, to’g’ri tanlangan metodlarni qo’llash mashg’ulotning qiziqarli va samarali bo’lishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi qarori. – Toshkent, 2024-yil 21-iyun, PQ-231-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to’g’risida”gi qarori. – Toshkent, 2024-yil 20-dekabr, 867-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining “Maktabgacha va umumiy o’rta ta’lim tashkilotlari xodimlarining malakasini oshirish kurslari o’quv reja va dasturlarini tasdiqlash to’g’risida”gi buyrug’i. – Toshkent, 2024-yil 16-dekabr, 402-son.
4. Umumiy o’rta ta’lim muassasalari fizika va astronomiya fani o’qituvchilari uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) kursining o’quv dasturi. – T: Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, 2024-yil.
5. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar / – T.: “Ofset print”, 2013.
6. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To’rayev A.B. Innovatsion ta’lim texnologiyalari / – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015.
7. Muslimov N.A., Usmonboyeva M., Mirsoliyeva M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik bo’yicha o’quv-uslubiy majmua / – T.: TDPU huzuridagi PKQT va MO tarmoq markazi, 2016.
8. N.Sayidahmedov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: O’zMU qoshidagi OPI, 2003.

Jabbarova Zuhra Omondullayevna
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar asosida amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari, zamonaviy ta'limdagi raqamlashtirish jarayonlari, interaktiv platformalar, sun'iy intellekt vositalari hamda raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish orqali o'quvchilarning amaliy ko'nikmalari, mustaqil fikrlashi va muammolarni hal qilish kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlili, raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirish, hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, raqamli pedagogika, sun'iy intellekt, boshlang'ich ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv ta'lim, raqamli texnologiyalar.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности организации практико-ориентированного образования на основе цифровых технологий в процессе начального образования, анализируются вопросы развития у учащихся практических навыков, самостоятельного мышления и навыков решения проблем посредством использования цифровых платформ, инструментов искусственного интеллекта и цифровых образовательных ресурсов, применение цифровых технологий для повышения эффективности обучения и формирования жизненных компетенций.

Ключевые слова: практико-ориентированное образование, цифровая педагогика, искусственный интеллект, начальное образование, компетентностный подход, интерактивное образование, цифровые технологии.

Abstract. This article examines the pedagogical potential of organizing practice-oriented education based on digital technologies in primary education. It analyzes the development of students' practical skills, independent thinking, and problem-solving skills through the use of digital platforms, artificial intelligence tools, and digital educational resources, as well as the use of digital technologies to improve learning effectiveness and develop life skills.

Key words: practice-oriented education, digital pedagogy, artificial intelligence, primary education, competency-based approach, interactive education, digital technologies.

XXI asrda ta'lim tizimi raqamli transformatsiya bosqichiga o'tmoqda. Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sun'iy intellekt, elektron ta'lim platformalari va virtual resurslardan foydalanish o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Boshlang'ich ta'limda ham raqamli texnologiyalarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki bugungi o'quvchi nafaqat bilim egallashi, balki olingan bilimlarni real hayotda qo'llash, axborotni izlash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur.

Shu nuqtai nazardan, raqamli texnologiyalar asosida amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi[1].

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Ushbu yondashuvda o'quvchi ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida ishtirok etadi.

Boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning asosiy vazifalari:

- hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish;
- mustaqil fikrlashni shakllantirish;
- muammoli vaziyatlarni hal qilish;
- ijodkorlikni rivojlantirish;
- axborot bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirishdan iborat.

Zamonaviy ta'limdagi yangilanishlar va raqamli muhit

Zamonaviy ta'limdagi yangilanishlarning asosiy yo'nalishlari

Bugungi kunda ta'lim tizimida quyidagi muhim o'zgarishlar kuzatilmoqda:

Ta'limning raqamlashtirilishi

Raqamli platformalar, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va onlayn ta'lim resurslari o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuvlar.

Bugungi ta'lim tizimi faqat bilim berishga emas, balki:

- muammoni hal qilish;
- tanqidiy fikrlash;
- kommunikativ kompetensiya;
- ijodkorlik;
- hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan[2].

Aralash (Blended Learning) ta'lim modelining rivojlanishi

An'anaviy va masofaviy ta'limning integratsiyasi natijasida o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlari kengaymoqda.

Kompetensiyaviy ta'lim modeliga o'tish

Milliy o'quv dasturi o'quvchilarning tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan. Bu esa amaliy topshiriqlar, loyiha ishlari va raqamli vositalardan foydalanishni taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari

So'nggi yillarda sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, mos topshiriqlar yaratish va bilimlarni mustahkamlash imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi.

Sun'iy intellekt yordamida:

- o'quvchilarning bilim darajasi tahlil qilinadi;
- individual topshiriqlar ishlab chiqiladi;
- avtomatik baholash amalga oshiriladi;
- ta'lim natijalari prognoz qilinadi[3].

Boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalari quyidagi vazifalarni bajarishda samarali hisoblanadi:

Individual ta'limni tashkil etish

Har bir o'quvchi bilim darajasiga mos topshiriqlar bilan ta'minlanadi. Kuchli o'quvchilar uchun murakkabroq, o'zlashtirishi sust bo'lganlar uchun esa soddalashtirilgan vazifalar taklif qilinadi.

Tezkor tahlil va baholash

Sun'iy intellekt tizimlari o'quvchilarning javoblarini qisqa vaqt ichida tahlil qilib, xatolar ustida ishlash bo'yicha tavsiyalar beradi.

Virtual yordamchi sifatida foydalanish

Chatbotlar va aqlli ta'lim platformalari o'quvchilarga mustaqil ishlash jarayonida ko'mak beradi.

O'qituvchi faoliyatini optimallashtirish

Hujjatlar tayyorlash, test yaratish, natijalarni tahlil qilish kabi jarayonlar avtomatlashtiriladi.

Interaktiv ta'lim resurslarining rivojlanishi

Elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, animatsiyalar va interaktiv mashqlar o'quvchilarning mavzularni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam bermoqda.

Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalar asosida amaliy faoliyatni tashkil etish.*Virtual tajribalar*

Tabiiy fanlar darslarida o'quvchilar virtual laboratoriyalar yordamida tajribalar o'tkazishlari mumkin.

Masalan:

- suvning aylanish jarayoni;
- o'simliklarning o'sishi;

- ob-havo hodisalari;
- energiya manbalari.

Bunday faoliyat o'quvchilarning kuzatish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli muhitda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning afzalliklari

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy maqsadi har bir o'quvchining imkoniyatlarini to'liq namoyon etish uchun sharoit yaratishdan iborat.

Raqamli muhit bu maqsadni amalga oshirishda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Afzalliklar	Natijalar
Individual o'qitish	O'quvchi qobiliyatiga mos ta'lim
Tezkor qayta aloqa	Xatolar ustida ishlash imkoniyati
Multimedia vositalari	Qiziqish va motivatsiyaning oshishi
Interaktiv topshiriqlar	Faollikning ortishi
Masofaviy ta'lim imkoniyati	Ta'limning uzluksizligi

Raqamli loyihalar

Boshlang'ich sinf o'quvchilari quyidagi loyihalarni amalga oshirishlari mumkin:

- "Mening ekologik maktabim";
- "Suvni tejaymiz";
- "Sog'lom turmush tarzi";
- "Mahallam tarixi".

Loyihalar davomida o'quvchilar ma'lumot izlaydi, rasmlar va videolar tayyorlaydi hamda taqdimotlar yaratadi.

Interaktiv topshiriqlar

Interaktiv platformalarda bajariladigan mashqlar:

- testlar;
- mantiqiy o'yinlar;
- viktorinalar;
- simulyatsiyalar.

Bu topshiriqlar o'quvchilarning qiziqishini oshirib, bilimlarni mustahkamlaydi.

Raqamli hikoyalar yaratish

O'quvchilar matn, rasm va ovozlarni birlashtirib, o'z raqamli hikoyalarini yaratadilar. Bu usul ijodkorlik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Pedagogik samaradorlik

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan amaliy faoliyat:

- darsga qiziqishni oshiradi;
- bilimlarni uzoq muddat saqlashga yordam beradi;
- mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini rivojlantiradi;
- axborot savodxonligini shakllantiradi;
- ijodiy va tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi[4].

Shuningdek, o'quvchilar zamonaviy raqamli muhitda ishlash tajribasiga ega bo'ladilar.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar mavjud:

- texnik vositalarning yetishmasligi;
- internet sifati bilan bog'liq muammolar;
- o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalari darajasidagi farqlar;
- raqamli xavfsizlik masalalari.

Ushbu muammolarni hal etish uchun:

- o'qituvchilar malakasini muntazam oshirish;
- ta'lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlash;

- mediasavodxonlik va kiberxavfsizlik bo'yicha mashg'ulotlarni kuchaytirish zarur.

Amaliy tavsiyalar

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun quyidagi tavsiyalar muhim hisoblanadi:

1. Darslarda sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalaridan foydalanish.
2. Elektron ta'lim resurslarini muntazam qo'llash.
3. O'quvchilarning raqamli savodxonligini rivojlantirish.
4. Interaktiv va loyiha asosidagi topshiriqlar sonini ko'paytirish.
5. Ota-onalarni raqamli ta'lim jarayoniga jalb etish.
6. O'quvchilarning axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish[5].

Zamonaviy ta'limdagi yangilanishlar raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarining keng joriy etilishi bilan tavsiflanmoqda. Boshlang'ich ta'limda ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini individuallashtirish, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda sun'iy intellekt va raqamli pedagogika elementlarining yanada keng qo'llanilishi ta'lim tizimining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi kutilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalar asosida amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish o'quvchilarning zamonaviy kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Raqamli vositalar yordamida tashkil etilgan amaliy faoliyat o'quvchilarning bilimlarini real hayot bilan bog'lash, mustaqil ta'lim olish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kelajakda ta'lim sifatini oshirish uchun raqamli pedagogika va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarni integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi "Davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 157-qaror 27.03.2024-yil
2. Muslimov N.A. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022
3. UNESCO. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Paris, 2023.
4. OECD. Education 2030 Framework for the Future of Learning. Paris, 2022.
5. Ishmuhamedov R., Yo'ldoshev M. Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2020.

FRANSUZ TILINI O'QITISHDA AMALIY KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Gulmira Jo'rayeva

A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti
Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodisti

Annotatsiya. Mazkur maqolada fransuz tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarning amaliy kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Kommunikativ yondashuv, vazifaga asoslangan ta'lim, o'yin texnologiyalari, mediatsiya faoliyatlari hamda autentik materiallardan foydalanishning samaradorligi ilmiy-metodik nuqtai nazardan yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy mehnat bozori talablariga mos ravishda xorijiy tillarni o'qitishda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: fransuz tili, kommunikativ kompetensiya, innovatsion metodlar, mediatsiya, autentik materiallar, vazifaga asoslangan ta'lim, kommunikativ yondashuv, amaliy ko'nikmalar.

Аннотация. В статье анализируются инновационные методы развития коммуникативной компетенции учащихся в процессе обучения французскому языку. Рассматриваются эффективность коммуникативного подхода, обучения на основе заданий,

игровых технологий, медиации и использования аутентичных материалов. Особое внимание уделяется формированию практических навыков, соответствующих требованиям современного рынка труда.

Ключевые слова: французский язык, коммуникативная компетенция, инновационные методы, медиация, аутентичные материалы, практические навыки.

Abstract. This article examines innovative methods for developing communicative competence in French language teaching. It highlights the effectiveness of communicative approaches, task-based learning, language games, mediation activities, and authentic materials. The study also emphasizes the importance of practical language skills in meeting the demands of the modern labor market.

Keywords: French language, communicative competence, innovative methods, mediation, task-based learning, authentic materials, communicative skills.

Bugungi kunda dunyo miqyosida kechayotgan integratsion jarayonlar, xalqaro hamkorlikning yangi bosqichga ko'tarilishi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi xorijiy tillarni egallashni shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatning muhim omillaridan biriga aylantirmoqda. Zamonaviy mehnat bozori sharoitida bir yoki bir necha xorijiy tillarda erkin muloqot qila olish mutaxassisning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida e'tirof etilayotgani ma'lum. Shu bois ta'lim tizimi oldida nafaqat til bilimlarini o'rgatish, balki o'quvchilarda real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish vazifasi ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Fransuz tili bugungi kunda besh qit'ada qo'llaniladigan, xalqaro tashkilotlar, diplomatik munosabatlar, ta'lim va ilm-fan sohalarida keng foydalaniladigan tillardan biri hisoblanadi. Xalqaro Frankofoniya tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda 320 milliondan ortiq kishi fransuz tilida so'zlashadi va ushbu ko'rsatkichning kelgusi yillarda yanada ortishi prognoz qilinmoqda [1]. Mazkur holat fransuz tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish hamda o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalasining dolzarbligini yanada kuchaytiradi. So'nggi yillarda xorijiy tillarni o'qitish metodikasida bilimga yo'naltirilgan an'anaviy yondashuvlardan kommunikativ va faoliyatga yo'naltirilgan (approche communicative va approche actionnelle) yondashuvlarga o'tish kuzatilyapti. Yevropa Kengashi tomonidan ishlab chiqilgan "Umumyevropa til kompetensiyalari mezonlari" (CECRL) til o'rganuvchini passiv bilim oluvchi emas, balki muayyan ijtimoiy vazifalarni bajaruvchi faol ishtirokchi sifatida talqin etadi [2]. Ushbu konsepsiyaga ko'ra, tilni o'rganishning asosiy maqsadi grammatik qoidalarni o'zlashtirish emas, balki turli kommunikativ vaziyatlarda samarali muloqot qila olish kompetensiyasini shakllantirishdan iboratdir.

Kommunikativ kompetensiyaning mazmun-mohiyati

Xorijiy tillarni o'qitish metodikasida kommunikativ kompetensiya tushunchasi markaziy o'rin egallaydi. Mazkur atama ilk bor amerikalik tilshunos D. Hymes tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, u til egasining nafaqat grammatik qoidalarni bilishi, balki ushbu bilimlardan muayyan ijtimoiy vaziyatlarda maqsadga muvofiq va samarali foydalanish qobiliyatini ham o'z ichiga olishini ta'kidlagan [1]. Shundan kelib chiqib, kommunikativ kompetensiya bugungi kunda tilni bilish darajasining asosiy ko'rsatkichi sifatida qaralmoqda.

Yevropa Kengashining "Umumyevropa til kompetensiyalari mezonlari" (CECRL) hujjatida kommunikativ kompetensiya lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik kompetensiyalarning o'zaro uyg'unlashuvi sifatida tavsiflanadi [2]. Lingvistik kompetensiya til birliklari va grammatik tizimni bilishni, sotsiolingvistik kompetensiya turli ijtimoiy vaziyatlarda til vositalaridan o'rinli foydalanishni, pragmatik kompetensiya esa nutqning maqsadga muvofiqligi va mantiqiy tashkil etilishini nazarda tutadi.

Fransuz tilini o'qitish metodikasida kommunikativ kompetensiya o'quvchining real hayotiy vaziyatlarda muloqot qila olish salohiyatini ifodalovchi ko'p qirrali tizim sifatida qaraladi. Ushbu tizim quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- tinglab tushunish (compréhension orale);
- o'qib tushunish (compréhension écrite);

- og'zaki nutq (production orale);
- yozma nutq (production écrite);
- mediatsiya (médiation);
- madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya.

Mazkur kompetensiyalarning har biri alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ular bir-biri bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Masalan, o'quvchi og'zaki nutqni muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun tinglab tushunish ko'nikmasiga, yozma muloqotni tashkil etishi uchun esa o'qib tushunish kompetensiyasiga ega bo'lishi zarur. Shu sababli zamonaviy metodikada til faoliyatining barcha turlarini integratsiyalashgan holda rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida e'tirof etiladi.

Fransuz tili didaktikasi bo'yicha mutaxassis Jan-Pyer Kuq kommunikativ kompetensiyani til o'rganuvchining ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlovchi bilim, ko'nikma va strategiyalar majmui sifatida izohlaydi [3]. Uning fikricha, til o'rganish jarayoni grammatik bilimlarni o'zlashtirish bilan yakunlanmaydi; aksincha, o'quvchi ushbu bilimlarni amaliy kommunikativ vazifalarni bajarishda qo'llay olishi lozim. So'nggi yillarda CECRL ning yangilangan talqinlarida mediatsiya kompetensiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mediatsiya axborotni tushuntirish, qayta ifodalash, madaniyatlararo vositachilik qilish hamda hamkorlikdagi muloqotni tashkil etish qobiliyatlarini qamrab oladi [2]. Bu esa zamonaviy jamiyatda kommunikativ kompetensiyaning mazmuni tobora kengayib borayotganini ko'rsatadi.

Shunday qilib, kommunikativ kompetensiya faqat til birliklarini bilish emas, balki ularni muayyan kommunikativ vaziyatlarda samarali, maqsadga muvofiq va madaniy jihatdan mos ravishda qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Fransuz tilini o'qitish jarayonida mazkur kompetensiyani shakllantirish o'quvchilarning xalqaro muloqotga tayyorligi, kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyati hamda madaniyatlararo hamkorlikda faol ishtirok etishining muhim omili hisoblanadi.

Vazifaga asoslangan ta'lim texnologiyasi va uning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o'rni

Zamonaviy xorijiy tillarni o'qitish metodikasida vazifaga asoslangan yondashuv (approche actionnelle) eng samarali pedagogik konsepsiyalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu yondashuv Yevropa Kengashining "Umumyevropa til kompetensiyalari mezonlari" (CECRL) hujjatida asoslab berilgan bo'lib, unga ko'ra til o'rganuvchi bilimlarni passiv o'zlashtiruvchi shaxs emas, balki muayyan ijtimoiy vazifalarni bajaruvchi faol ishtirokchi hisoblanadi [1]. Mazkur yondashuvning asosiy g'oyasi shundan iboratki, tilni o'rganish jarayoni real hayotdagi kommunikativ faoliyat bilan chambarchas bog'lanishi lozim. An'anaviy ta'lim tizimida o'quvchilar ko'proq grammatik mashqlarni bajarish, matnlarni tarjima qilish yoki alohida til birliklarini yodlash bilan shug'ullangan bo'lsa, vazifaga asoslangan yondashuvda ular hayotiy vaziyatlarga yaqin bo'lgan amaliy topshiriqlarni bajarish orqali tilni faol qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday topshiriqlar o'quvchilarda nafaqat lingvistik bilimlarni, balki hamkorlikda ishlash, muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash va muloqot olib borish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Fransuz tili darslarida vazifaga asoslangan yondashuv doirasida quyidagi faoliyat turlaridan samarali foydalanish mumkin:

- sayohat loyihasini ishlab chiqish va taqdim etish;
- intervyu tayyorlash hamda o'tkazish;
- reklama matni yoki videoroligini yaratish;
- elektron maktub va rasmiy murojaatlar yozish;
- tadbir yoki konferensiya taqdimotini tayyorlash;
- turli ijtimoiy muammolar bo'yicha debat va munozaralarda ishtirok etish.

Mazkur faoliyatlar o'quvchilarning kommunikativ ehtiyojini tabiiy ravishda yuzaga keltiradi. Natijada til o'rganish sun'iy mashqlar tizimidan chiqib, maqsadga yo'naltirilgan kommunikativ harakatga aylanadi. O'quvchi grammatik qoidalarni o'rganish uchun emas, balki muayyan vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun ulardan foydalanishga intiladi. Bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi hamda tilni amaliy qo'llash ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Jean-Pierre Cuq ta'kidlaganidek, zamonaviy xorijiy til ta'limining asosiy vazifasi o'quvchini kommunikativ faoliyatga tayyorlashdan iborat bo'lib, bunda bilimlarning amaliy qo'llanilishi ustuvor

ahamiyat kasb etadi [2]. Olimning fikricha, o'quvchilar real kommunikativ vaziyatlarga jalb etilgan taqdirdagina til vositalaridan ongli va samarali foydalanishni o'rganadilar.

Shuningdek, Reinhardt va Robertlar tomonidan ilgari surilgan pragmatik-faoliyatga yo'naltirilgan modelda ham til o'rganuvchi ijtimoiy subyekt sifatida talqin qilinadi [3]. Mualliflarning qayd etishicha, vazifaga asoslangan ta'lim o'quvchilarning mustaqilligini oshiradi, muloqotga kirishish motivatsiyasini kuchaytiradi hamda ularni haqiqiy kommunikativ vaziyatlarga tayyorlaydi.

Fransuz tili darslarida mazkur yondashuvdan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga, zamonaviy mehnat bozorida talab etiladigan taqdimot qilish, muzokara olib borish, jamoada ishlash va axborot almashish kabi universal ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Shu sababli vazifaga asoslangan yondashuv bugungi kunda fransuz tilini o'qitishning eng istiqbolli va samarali metodlaridan biri sifatida qaraladi. Muallif tomonidan 2025-2026-yillarda A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutida fransuz tili o'qituvchilari uchun tashkil etilgan malaka oshirish kurslari doirasida olib borilgan kuzatuvlarda vazifaga asoslangan topshiriqlarni muntazam qo'llash tinglovchilarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qilgani aniqlandi. Ayniqsa, loyiha taqdimotlari, kasbiy vaziyatlarni modellashtirish va guruhviy muhokamalarga asoslangan mashg'ulotlarda ishtirokchilar fransuz tilida mustaqil fikr bildirish va o'zaro muloqot olib borishda yuqori faollik namoyon etdilar.

O'yin texnologiyalarining kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi ahamiyati

Zamonaviy xorijiy til ta'limida o'yin texnologiyalari o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etilishi ham bajiz emas. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yin faoliyati o'quvchilarda ta'lim jarayoniga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ichki motivatsiyani kuchaytiradi hamda erkin muloqot qilish uchun qulay muhit yaratadi. Ayniqsa, xorijiy til darslarida uchraydigan nutqiy qo'ruq, xatoga yo'l qo'yishdan cho'chish va psixologik to'siqlar o'yin elementlari orqali sezilarli darajada kamayadi. Fransuz tili metodikasida o'yin texnologiyalari nafaqat ko'ngilochar faoliyat, balki kommunikativ maqsadga xizmat qiluvchi didaktik vosita sifatida qaraladi. Haydée Silva ta'kidlaganidek, til o'rganish jarayonida o'yin o'quvchini tabiiy ravishda muloqotga undaydi, uning til vositalaridan foydalanish ehtiyojini yuzaga keltiradi va nutqiy faoliyatni faollashtiradi [1]. Shu bois o'yin texnologiyalari kommunikativ yondashuvning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Fransuz tili darslarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish maqsadida quyidagi o'yin turlaridan samarali foydalanish mumkin: rol o'yinlari (jeux de rôles), debat va munozaralar, simulyatsiya mashqlari, viktorinalar, axborot almashishga asoslangan "information gap" faoliyatlari, ijodiy topshiriqlar va jamoaviy o'yinlar. Ushbu faoliyatlar o'quvchilarni til vositalaridan ma'lum bir maqsadga erishish uchun foydalanishga undaydi. Masalan, rol o'yinlari davomida o'quvchilar mehmonxona mijozi, restoran xodimi, sayyoh yoki jurnalist kabi ijtimoiy rollarni bajarish orqali real hayotga yaqin kommunikativ tajriba orttiradilar. Bunday vaziyatlar o'quvchilarning nafaqat lug'at boyligini kengaytiradi, balki muloqot strategiyalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Haydée Silva tomonidan ishlab chiqilgan lingvodidaktik o'yinlar modeli o'quvchilarda tabiiy kommunikativ ehtiyojni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, unda o'yin faoliyati til o'rganishning asosiy harakatlantiruvchi omillaridan biri sifatida talqin qilinadi [1]. Muallifning fikricha, o'yin jarayonida o'quvchi tilni o'rganish obyekti sifatida emas, balki maqsadga erishish vositasi sifatida qabul qiladi. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning tabiiy ravishda rivojlanishiga imkon yaratadi. Fransuz tili darslarida "À l'hôtel", "Au restaurant", "À l'aéroport", "Chez le médecin" kabi vaziyatli o'yinlardan foydalanish ayniqsa samarali hisoblanadi. Mazkur faoliyatlar orqali o'quvchilar kundalik va kasbiy hayotda uchrashi mumkin bo'lgan muloqot vaziyatlarini modellashtiradilar, savol berish, fikr bildirish, taklif qilish, muammo yechimini izlash va muzokara olib borish kabi ko'nikmalarni amaliy jihatdan egallaydilar. Shuningdek, zamonaviy raqamli ta'lim vositalari yordamida tashkil etiladigan interaktiv o'yinlar ham kommunikativ faoliyatni kuchaytirishga xizmat qiladi. Raqamli viktorinalar, virtual simulyatsiyalar va jamoaviy onlayn topshiriqlar o'quvchilarning faolligini oshirish bilan birga, ularda hamkorlikda ishlash va axborot almashish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Demak, o'yin texnologiyalari fransuz tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarning kommunikativ faolligini oshirish,

psixologik to'siqlarni kamaytirish, muloqotga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirish va real hayotiy vaziyatlarga tayyorlashning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. Shu sababli mazkur texnologiyalar zamonaviy xorijiy til ta'limining ajralmas tarkibiy qismi sifatida keng qo'llanilmoqda.

Mediatsiya faoliyatlaridan foydalanish va ularning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o'rni

So'nggi yillarda xorijiy tillarni o'qitish metodikasida mediatsiya (médiation) tushunchasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Yevropa Kengashining yangilangan "Umumyevropa til kompetensiyalari mezonlari" (CECRL) hujjatida mediatsiya kommunikativ kompetensiyaning mustaqil tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilib, til o'rganuvchining shaxslar, madaniyatlar va axborotlar o'rtasida vositachilik qilish qobiliyatini ifodalovchi muhim kompetensiya sifatida tavsiflanadi [1]. Mazkur yondashuv zamonaviy jamiyatda til bilishning faqat axborotni qabul qilish va uzatish bilan cheklanib qolmasligini, balki turli kommunikativ vaziyatlarda ma'no yaratish va tushunishni ta'minlashga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Mediatsiya jarayonida o'quvchi axborotni oddiy tarjima qiluvchi emas, balki uni qayta ishlovchi, moslashtiruvchi va tushuntiruvchi faol subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli mediatsiya kommunikativ faoliyatning murakkab va ko'p qirrali shakllaridan biri hisoblanadi. CECRL talqiniga ko'ra, mediatsiya quyidagi faoliyatlarni o'z ichiga oladi:

- axborotni qayta ifodalash va moslashtirish;
- murakkab mazmunni sodda shaklda tushuntirish;
- matn yoki nutq mazmunini umumlashtirish;
- madaniyatlararo vositachilik qilish;
- hamkorlikdagi muloqotni tashkil etish va qo'llab-quvvatlash;
- turli nuqtai nazarlar o'rtasida o'zaro tushunishni ta'minlash.

Fransuz tilini o'qitish amaliyotida mediatsiya faoliyatlari o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga, ularning tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va axborotni qayta ishlash ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Masalan, o'quvchi fransuz tilidagi maqola yoki videomaterial mazmunini o'zbek tilida sharhlashi, murakkab matndan asosiy g'oyalarni ajratib olishi yoki guruh a'zolariga tushunarli tarzda izohlashi mediatsiya faoliyatining amaliy ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

Mediatsiya faoliyatlari ayniqsa madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Fransuz tilini o'rganayotgan o'quvchilar turli mamlakatlarning madaniy qadriyatlari, ijtimoiy me'yorlari va kommunikativ xususiyatlari bilan tanishar ekanlar, ular ushbu farqlarni tushuntirish va izohlashga ham o'rganadilar. Bu esa zamonaviy globallashuv sharoitida zarur bo'lgan madaniyatlararo kompetensiyaning shakllanishiga xizmat qiladi. Martine Stirman tomonidan ishlab chiqilgan mediatsiya texnologiyalarida ham o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati, fikr almashinuvi va jamoaviy muammolarni hal qilish jarayonlariga alohida e'tibor qaratiladi [2]. Tadqiqotchining ta'kidlashicha, mediatsiya faoliyatlari o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muloqot strategiyalaridan foydalanish, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish hamda kommunikativ moslashuvchanlik kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat til kompetensiyasini, balki ijtimoiy va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etish salohiyatini ham oshiradi. Fransuz tili darslarida mediatsiya faoliyatlarini tashkil etish uchun matnni qayta hikoya qilish, maqola mazmunini umumlashtirish, videomaterial asosida taqdimot tayyorlash, guruhlararo axborot almashish hamda madaniyatlararo muammolarni muhokama qilish kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin. Bunday faoliyatlar o'quvchilarning til vositalaridan ongli va maqsadli foydalanishiga yordam beradi hamda ularni real kommunikativ vaziyatlarga tayyorlaydi. Demak, mediatsiya zamonaviy fransuz tili ta'limining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning axborotni tushunish, qayta ishlash, boshqalarga yetkazish va madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan mediatsiya faoliyatlari kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning innovatsion va istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Muallif tomonidan malaka oshirish kurslari doirasida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlarda mediatsiya faoliyatlariga alohida e'tibor qaratildi. Xususan, fransuz tilidagi matnlarni umumlashtirish, videomateriallar mazmunini qayta ifodalash hamda

madaniyatlararo vaziyatlarni sharhlashga qaratilgan topshiriqlar tinglovchilarning axborotni tahlil qilish, qayta ishlash va boshqalarga tushunarli tarzda yetkazish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilgani kuzatildi.

Autentik materiallardan foydalanish va ularning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o'rni

Zamonaviy xorijiy til ta'limida autentik materiallardan foydalanish kommunikativ yondashuvning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Autentik materiallar deganda til o'rganuvchilar uchun maxsus yaratilmagan, balki ona tilida so'zlashuvchilar tomonidan real kommunikativ ehtiyojlar asosida ishlab chiqilgan matn va axborot vositalari tushuniladi. Bunday materiallar o'quvchilarni tabiiy til muhiti bilan tanishtiradi hamda ularda tilning real qo'llanilish xususiyatlarini anglash imkoniyatini yaratadi. Fransuz tilini o'qitish metodikasida autentik materiallardan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida qaraladi. Chunki o'quvchi tilni faqat darslik misollari orqali emas, balki haqiqiy kommunikativ vaziyatlarda qo'llanayotgan shaklda qabul qiladi. Bu esa uning lingvistik, pragmatik va madaniyatlararo kompetensiyalarini bir vaqtning o'zida rivojlantirishga xizmat qiladi. Fransuz tili darslarida quyidagi autentik materiallardan samarali foydalanish mumkin:

- gazeta va jurnal maqolalari;
- radioeshittirishlar va podkastlar;
- videoroliklar hamda teleko'rsatuvlar;
- ijtimoiy tarmoqlardagi post va izohlar;
- intervyular;
- reklama matnlari;
- rasmiy hujjatlar va e'lonlar;
- internet saytlari hamda blog materiallari.

Mazkur materiallar o'quvchilarga zamonaviy fransuz tilining leksik, uslubiy va madaniy xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi. Ayniqsa, autentik matnlar asosida tashkil etilgan topshiriqlar tinglab tushunish, o'qib tushunish, fikr bildirish va munozara olib borish ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Reinhardt va Robertlarning ta'kidlashicha, autentik materiallardan foydalanish til o'rganish jarayonini sun'iy mashqlar tizimidan chiqarib, uni haqiqiy kommunikativ faoliyatga yaqinlashtiradi [1]. Mualliflar fikriga ko'ra, bunday materiallar o'quvchilarning o'rganilayotgan tilga nisbatan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil axborot izlashga undaydi hamda muloqot jarayonida faol ishtirok etishga rag'batlantiradi. Shuningdek, autentik materiallar madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishning ham samarali vositasidir. O'quvchilar fransuz tilidagi maqolalar, videomateriallar yoki ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotlar bilan tanishish orqali fransuz jamiyatining qadriyatlari, ijtimoiy hayoti va kommunikativ madaniyati haqida tasavvur hosil qiladilar. Natijada ular nafaqat tilni, balki til ortida turgan madaniy muhitni ham o'zlashtiradilar. Demak, autentik materiallardan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, ularni real til muhiti bilan tanishtirish va amaliy nutqiy ko'nikmalarini mustahkamlashning samarali vositasi hisoblanadi.

Zamonaviy mehnat bozori va kommunikativ kompetensiya

Bugungi kunda iqtisodiy integratsiya, xalqaro hamkorlik va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi mehnat bozorida yangi kompetensiyalarga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy ish beruvchilar nafaqat o'z kasbiy sohasini mukammal biladigan, balki samarali muloqot qila oladigan, jamoada ishlash ko'nikmalariga ega va xalqaro hamkorlik muhitida faoliyat yurita oladigan mutaxassislariga ehtiyoj sezmoqdalar. Xorijiy tillarni, xususan fransuz tilini bilish ko'plab sohalarda mutaxassisning raqobatbardoshligini oshiruvchi muhim omillardan biriga aylanmoqda. Diplomatiya, turizm, ta'lim, xalqaro savdo, transport-logistika, axborot texnologiyalari va xalqaro tashkilotlar faoliyatida samarali muloqot qilish ko'nikmalari kasbiy muvaffaqiyatning ajralmas sharti hisoblanadi.

Bugungi mehnat bozori quyidagi kommunikativ kompetensiyalarga ega mutaxassislarni talab etyapti:

- samarali og'zaki va yozma muloqot olib borish;
- xalqaro va ko'p madaniyatli jamoalarda ishlash;

- muzokaralar olib borish;
- taqdimotlar tayyorlash va o'tkazish;
- axborotni tahlil qilish va taqdim etish;
- muammolarni hamkorlikda hal qilish;
- madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etish.

Mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda fransuz tili darslarida qo'llanilayotgan kommunikativ yondashuv, vazifaga asoslangan ta'lim, mediatsiya faoliyatlari va autentik materiallardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bunday metodlar o'quvchilarga nafaqat til birliklarini o'rgatadi, balki ularni real kasbiy va ijtimoiy vaziyatlarga tayyorlaydi. Xususan, konferensiya taqdimoti tayyorlash, intervyu o'tkazish, loyiha ishlab chiqish, xalqaro hamkorlikka oid vaziyatli topshiriqlarni bajarish kabi faoliyatlar o'quvchilarda mehnat bozorida talab etiladigan amaliy kompetensiyalarni shakllantiradi. Natijada til o'rganish jarayoni nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanib qolmay, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarlik vositasiga aylanadi. Shunday qilib, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu esa o'quvchilarning kelajakda muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat yuritishlari va xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishlari uchun zarur asos yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy xorijiy til ta'limida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish fransuz tilini o'qitishning asosiy maqsadi va sifat ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Yevropa Kengashining CECRL hujjatida ilgari surilgan kommunikativ va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar o'quvchini bilimlarni passiv o'zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki turli ijtimoiy va kasbiy vaziyatlarda samarali muloqot qila oladigan faol shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan.

Maqolada tahlil qilingan vazifaga asoslangan ta'lim, o'yin texnologiyalari, mediatsiya faoliyatlari hamda autentik materiallardan foydalanish metodlari o'quvchilarning tinglab tushunish, o'qib tushunish, og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Mazkur metodlar o'quvchilarning o'quv jarayonidagi faolligini oshiradi, ularda muloqotga kirishish ehtiyojini shakllantiradi va tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash tajribasini kengaytiradi. Shuningdek, ushbu yondashuvlar o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlikda ishlash, axborotni tahlil qilish va muammolarga yechim topish kabi XXI asr kompetensiyalarining rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, mediatsiya faoliyatlari va autentik materiallardan foydalanish o'quvchilarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishda hamda global axborot makonida samarali faoliyat yuritishga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri ta'lim mazmunini mehnat bozori ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan qaralganda, fransuz tilini kommunikativ va amaliy yondashuvlar asosida o'qitish o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida zarur bo'ladigan muloqot, muzokara olib borish, taqdimot qilish, xalqaro hamkorlikda ishlash va jamoaviy faoliyatni tashkil etish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, fransuz tilini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni tizimli ravishda qo'llash o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, ularni zamonaviy mehnat bozori talablariga mos ravishda tayyorlash hamda xalqaro maydonda raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Shu bois fransuz tili ta'limi amaliyotida kommunikativ yondashuvga asoslangan innovatsion metodlarni keng joriy etish va ularni ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylantirish dolzarb pedagogik vazifa sifatida o'z ahamiyatini saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Hymes D. On Communicative Competence. Harmondsworth: Penguin Books, 1972.
2. Conseil de l'Europe. Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues (CECRL). Paris: Didier, 2021.
3. Cuq J.-P. Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde. Paris: CLE International, 2003.
4. Silva H. Le jeu en classe de langue. Paris: CLE International, 2008.
5. Stirman M. Animation et médiation. Paris: Hachette FLE, 2021.
6. Reinhardt C., Robert J.-P. Faire classe en FLE : une démarche actionnelle et pragmatique. Paris: Hachette FLE, 2019.
7. Puren C. La perspective actionnelle. Paris: CLE International, 2014.
8. Vigner G. Enseigner le français aux publics adolescents. Paris: Hachette FLE, 2018.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING PEDAGOGIK TEXNIKASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING INTEGRATIV-KONSEPTUAL ASOSLARI

Xolmo'minova Bahora Abdusalolovna
Jizzax viloyat pedagogik mahorat markazi
Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim transformatsiyasi sharoitida o'qituvchining pedagogik texnikasini (kommunikativ-ekspressiv, paralingvistik, proksimal va emotsional-irodaviy sub-kompetensiyalarini) takomillashtirish mexanizmlari tizimli tahlil qilingan. Tadqiqotda maktabgacha va boshlang'ich ta'limning uzviyligi hamda xalqaro assessment (PIRLS, TIMSS) mezonlari kontekstida o'qituvchi psixofizik apparatining faoliyat dinamikasi interfaol-modulli metodlar orqali empirik tadqiq etilgan. O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari asosida pedagogik texnikani verifikatsiyalash va korreksiyalashning innovatsion modellari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnika, interfaol-modulli metodologiya, psixofizik apparat, paralingvistik korrelyatsiya, 4K modeli, proksimal muloqot, emotsional intellekt, empirik tahlil, PIRLS, TIMSS.

1. Kirish

Zamonaviy global ta'lim paratigmasida boshlang'ich ta'lim fanning fundamental asoslari va ijtimoiy-psixologik ko'nikmalarning (soft skills) boshlang'ich matrisasini shakllantiruvchi strategik bosqich sifatida e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda Milliy o'quv dasturining konseptual qoidalari dars jarayonini tsentristik (o'quvchiga yo'naltirilgan) asosda tashkil etishni talab qiladi. Mazkur jarayonda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-pedagogik kompetentligi nafaqat uning didaktik bilimlar ko'lam bilan, balki uning pedagogik texnikasi- o'zining ichki va tashqi psixofizik imkoniyatlarini professional boshqara olish, kommunikativ muhitni vizuallashtirish va auditoriyani mikrosensor darajada manipulyatsiya qila olish (ijobiy ma'noda) mahorati bilan o'lchanadi [1].

Pedagogik texnika — bu pedagogik maqsadga muvofiq ravishda o'qituvchining verbal (nutq texnikasi, diksiya, fonatsiya, logopedik ekspressiya) va nonverbal (mimika, pantomimika, kinezika, proksemika) vositalar tizimini integral rejimda qo'llay olish qobiliyatidir [2]. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh terminologik intellekti hamda emotsional-pertseptiv (idrok etish) xususiyatlari shuni ko'rsatadiki, axborotning 65-70% qismi o'qituvchining so'z leksikasidan emas, balki uning paralingvistik signallari (ovoza ohangi, sur'ati, pauza) va tana tili orqali qabul qilinadi.

Biroq, pedagog kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimining mavjud empirik tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogik texnikani shakllantirish metodologiyasi asosan nazariy xarakterga ega bo'lib, o'qituvchining stress-menejmenti, auditoriyaviy fobiya, nutqiy monotonlik va

kasbiy destruksiya (deformatsiya) kabi muammolarni bartaraf etishda o'zlik qilmoqda. Ushbu nomuvofiqlikni bartaraf etish interfaol va modulli texnologiyalarni pedagogik amaliyotga chuqur integratsiya qilishni taqozo etadi.

2. Metodologiya (Methodology)

Tadqiqotning metodologik poydevorini tizimli-faoliyatli yondashuv, konseptual modellashtirish hamda pedagogik hodisalarni verifikatsiyalash (tekshirish) tamoyillari tashkil etadi. Eksperimental tadqiqotlar jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik texnikasini parametrlashtirish va uning o'quvchilar o'zlashtirish darajasiga (PIRLS va TIMSS indikatorlari bo'yicha) korrelyatsion ta'sirini aniqlash maqsadida quyidagi kompleks metodlar qo'llanildi:

- Komparativ-tipologik tahlil: An'anaviy didaktik modellar va interfaol-pantomimik texnikalarning samaradorlik ko'rsatkichlari qiyoslandi.
- Proksimal-kinezik monitoring: O'qituvchining dars davomida makon va vaqtdagi dinamikasi, imo-ishoralarining chastotali amplitudasi matematik-statistik modellar yordamida o'rganildi. Modulli-simulyatsion treninglar:
- O'qituvchilarning refleksiv-kognitiv sensorikasini oshirish maqsadida innovatsion interfaol metodlar klasteri sinovdan o'tkazildi.

Tadqiqot doirasida o'qituvchining pedagogik texnikasini rivojlantirishga qaratilgan fundamental interfaol metodlar tizimi va ularning tarkibiy arxitekturasini ishlab chiqildi (Quyidagi jadvalga qarang).

	Innovatsion-interfaol metod	Metodologik konsepti va funksional arxitekturasini	Rivojlantiriluvchi kasbiy-pedagogik sub-kompetensiyalar
	“Pedagogic Micro-coaching”	O'qituvchi faoliyatining kichik vaqt intervallarida (3-5 daqiqa) nutqiy va kinezik parametrlarini detallashtirilgan skanerlash va mikro-korreksiya qilish.	Fonatsion nafas olish, diksiyaviy ortoepiya, logopedik barqarorlik.
	“Interfaol Pedagogik Keys-Stadi” (Advanced Case-Study)	Boshlang'ich sinflarda yuzaga keladigan noodatiy psixofizik, inklyuziv va destruktiv ziddiyatli keyslar tahlili va uning yechim ssenariylarini modellashtirish.	Tanqidiy va tahliliy fikrlash, stress-tolerantlik, pedagogik takt.
	“Kognitiv-Refleksiv Videotahlil” (Self-Video Analysis)	Dars jarayonini ko'p kamerali vizual qayd etish va o'qituvchining parazit harakatlari, lokomotor faoliyati hamda fasilitatorlik pozitsiyasini ekspert baholash.	Samonizom (o'z-o'zini korrektsiyalash), proksemik oraliq me'yorlari.
	“Edvard de Bono Tizimli Simulyatsiyasi” (6 Hats Modifikatsiyasi)	O'quv vaziyatlarini neyro-pedagogik jihatdan 6 xil algoritmda (hissiy emotsiya, destruktiv tahlil, konstruktiv optimizm, kreativ yechim va h.k.) operativ qayta ishlash texnikasi.	Emotsional intellekt (EQ), kreativlik, pedagogik improvizatsiya va moslashuvchanlik.
	“Pedagogik ring va debat-Klub”	O'qituvchilar o'rtasida kutilmagan, provokatsion metodik savol-javoblar va auditoriya diqqatini	Argumentatsiya texnikasi, ritorik mahorat, ekspressiv joziba (xarizma).

		manipulyativ jalb qilish bo'yicha intellektual poligon.	

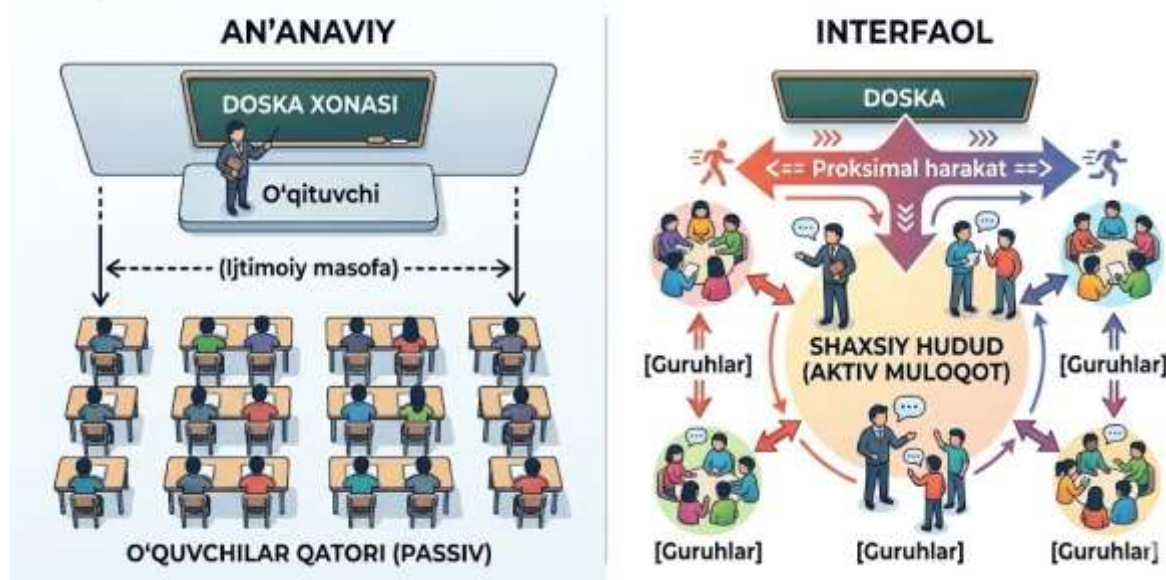
3. Natijalar

Tadqiqotning empirik bazasini shakllantirish maqsadida tashkil etilgan eksperimental mashg'ulotlarda interfaol-modulli metodlarning o'qituvchi psixofizik apparatiga ko'rsatgan dinamik ta'siri maxsus mezonlar asosida baholandi.

“Pedagogic micro-coaching” va “Kognitiv-refleksiv videotahlil” metodlarining sintezi natijasida o'qituvchilarning dars davomidagi kommunikativ trayektoriyasi tubdan o'zgardi. Diagnostika bosqichida o'qituvchilarning 72% foizi dars vaqtining asosiy qismini faqatgina “frontallik zonasida” (doska oldida, o'quvchilardan ijtimoiy masofada) o'tkazishi aniqlandi. Bu holat orqa qatordagi o'quvchilarning darsdan uzilib qolishiga va diqqat dispersiyasiga (tarqoqligiga) sabab bo'lgan. Interfaol modullardan so'ng, o'qituvchilarning proksimal harakatlanishi dinamik korrelyatsiyaga uchradi: ular o'quvchilarning “shaxsiy” va “ijtimoiy” hududlariga vaziyatli kirish-chiqish texnikasini o'zlashtirdilar, bu esa o'quvchilarning darsga jalb qilinganlik indeksini

(Engagement Index) 34% foizga oshirdi.

O'QITUVCHINING DARSDAKI KOMMUNIKATIV TRAYEKTORIYASI O'ZGARISHI SXEMASI

Bundan tashqari, nutqiy fonatsiya sohasida ham jiddiy sifat o'zgarishlari qayd etildi. Videotahlil natijalari o'qituvchilar nutqidagi verbal lallash (ortiqcha tovushlar, pauzalarni “eee”, “xo'sh” so'zlari bilan to'ldirish) koeffitsiyenti interfaol treninglardan so'ng 4,2 barobarga kamayganini ko'rsatdi. O'qituvchining ovoz chastotasi (pitch) darsning turli bosqichlarida (yangi mavzu bayoni, guruhlararo kollaboratsiya, refleksiv baholash) 180 Hz dan 260 Hz gacha bo'lgan diapazonda dinamik o'zgarib turishi darsning umumiy emotsional fonini stabillashtirdi.

4. Tahlil va Muhokama

Olingan empirik natijalar boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik texnikasi shunchaki mexanik harakatlar yig'indisi emas, balki chuqur neyropedagogik va psixofizik qonuniyatlarga asoslangan murakkab tizim ekanligini isbotlaydi.

Klassik pedagogika namoyandalaridan biri N.N. Azizxodjayevaning fikricha, o'qituvchining aktyorlik va rejissorlik mahorati uning pedagogik texnikasining eng oliy ko'rinishidir [3]. Ayniqsa, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda vizual va sensor analizatorlar yetakchi o'rin tutishi sababli, o'qituvchining yuz mimikasi (ko'z qiri bilan kuzatish, tabassum orqali rag'batlantirish, qosh chimirish orqali ogohlantirish) so'z bilan beriladigan intizomiy jazolardan ko'ra kuchliroq imperativ (buyruq) kuchga ega bo'ladi.

Tadqiqotimizda qo'llanilgan Edvard de Bono tizimli simulyatsiyasi o'qituvchilarda emotsional labillikni (vaziyatga qarab emotsiyalarni tez va mos ravishda o'zgartira olish) rivojlantirishini ko'rsatdi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi kun davomida o'rtacha 45-50 marta turli xil psixologik mikro-mikroiqlimlarga duch keladi. Agarda o'qituvchi o'zining emotsional holatini boshqarish texnikasiga (relaksatsiya, autoklyuziv tanaffus) ega bo'lmasa, bu tez fursatda emotsional toliqish (kasbiy burnout) sindromiga olib keladi [4]. Interfaol simulyatsiyalar o'qituvchiga dars o'tish jarayonida o'zini himoya qilish va shu bilan birga o'quvchi bilan psixologik empatiyani yo'qotmaslik texnikasini o'rgatadi.

Xalqaro baholash dasturlari — PIRLS (o'qish va matnni tushunish savodxonligi) talablari kontekstida tahlil qiladigan bo'lsak, o'qituvchining badiiy matnni o'qib berish texnikasi (ekspressiv o'qish, obrazlarga kirish, intonatsion dramatisatsiya) o'quvchilarning matn osti ma'nolarini anglash qobiliyatini rivojlantirishda determinan (hal qiluvchi) omil bo'lib xizmat qiladi [5]. O'qituvchining o'zi monoton va jonsiz o'qigan matnni bola hech qachon ijodiy tahlil qila olmaydi. Shuningdek, TIMSS yo'nalishida muammoli va mantiqiy topshiriqlarni guruhlarda ishlash shaklida tashkil etishda o'qituvchining kollaborativ texnikasi — kichik guruhlar o'rtasida mo'tadil raqobat muhitini yarata olish, har bir o'quvchining shaxsiy hissasini vizuallashtirish qobiliyati dars samaradorligining bosh mezonini hisoblanadi [6].

Raqamli vizualizatsiya va media-savodxonlik asrida o'qituvchining "ekran orti pedagogik texnikasi" (Screen pedagogical technique) ham muhim o'rin egallamoqda. Bu o'qituvchining multimedia vositalari, gibrid ta'lim platformalari bilan ishlashda o'zining nutqiy va vizual harakatlarini raqamli kontent bilan sinxronlashtira olish mahoratidir [7]. Bu texnika darsning axborot zichligini oshiradi va boshlang'ich sinf o'quvchisining klip qiyofasidagi tafakkurini ijobiy konseptual o'zlashtirishga yo'naltiradi.

5. Xulosa (Conclusion)

Fundamental tadqiqot natijalari va ilmiy-metodik tahlillar asosida quyidagi konseptual xulosalar shakllantirildi:

1. Konseptual paradigma: Boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik texnikasi uning kasbiy kompetentligining integrativ ko'rsatkichi bo'lib, an'anaviy reproduktiv ta'lim usullari orqali uni transformatsiya qibly bo'lmaydi. Bu jarayon bevosita o'qituvchi psixofizik apparatini interfaol va modulli stimulyatsiya qilishni taqozo etadi.

2. Metodik samaradorlik: Interfaol-modulli metodlar klasteri (mikro-kouching, videotahlil, rolli simulyatsiyalar) o'qituvchining proksimal, paralingvistik va kinezik ko'rsatkichlarini optimallashtiradi, parazit nutqiy-harakat shakllarini bartaraf etadi va dars samaradorligini xalqaro assessment standartlari darajasiga ko'taradi.

3. Strategik tavsiyalar:

– Respublika miqyosidagi Pedagogik mahorat markazlari hamda oliy ta'lim muassasalarining "Boshlang'ich ta'lim" fakultetlarida "Pedagogik texnika va neyropedagogik simulyatsiyalar" maxsus amaliy modullarini joriy etish;

– O'qituvchilarning kasbiy portfoliosiga ularning dars jarayonidagi kommunikativ-kinezik ko'rsatkichlarini baholovchi reflektiv mezonlarni kiritish lozim.

Foydalanilgan adabiyot

1. Jumaniyozova, M. T. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirish tendensiyalari. Toshkent: "Fan va texnologiyalar", 2022- yil, 45-58 b.

2. Azizxodjayeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU, 2010-yil, 102-115 b.

3. Ziyomammedov, B. Pedagogik mahorat va pedagogik texnika: Zamonaviy yondashuvlar. Samarqand: "Zarafshon", 2021-yil, 143-b.

4. Makarenko, A. S. Pedagogicheskie sochineniya v 8-ti tomax. Tom 4. Moskva: "Pedagogika", 1984g, s. 234-236.

5. Xasanova, G. K. Xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, TIMSS) kontekstida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash metodikasi. O'zbekiston pedagogika jurnali, №3, 2024- yil, 18-24 b.

6. Mavlonova, R., Rahmonqulova, N. Boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: "Gafur Gulom", 2018- yil, 210-b.

7. Roziyeva, D. I. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. Metodik qo'llanma. Toshkent: Innovatsiya-ziyo, 2019- yil, 88-b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA PEDAGOGIK TEXNIKANI QO'LLASHNING METODOLOGIK ASOSLARI VA SAMARADORLIGI

Xolmo'minova Bahora Abdusalolovna
Jizzax viloyat pedagogik mahorat markazi
Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixofiziologik rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, ta'lim jarayonida pedagogik texnika elementlarini tizimli qo'llash masalalari tadqiq etilgan. Zamonaviy boshlang'ich ta'limda o'qituvchining verbal (nutq madaniyati, diksiya, intonatsiya) va noverbal (mimika, pantomimika, vizual kontakt) texnikasi dars samaradorligini oshirish hamda sinf intizomini boshqarishning muhim mexanizmi sifatida tahlil qilingan. Tadqiqot davomida zamonaviy 4K modeli va scaffolding (pedagogik ko'mak) tamoyillari doirasida amaliy pedagogik texnikalar guruhlashtirilgan va ularning o'quvchilar kreativ hamda tanqidiy fikrlashiga ta'siri ilmiy asoslangan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik texnika, boshlang'ich ta'lim, verbal kommunikatsiya, noverbal signallar, 4K modeli, scaffolding, intellectual isinish, ko'nikma, dars samaradorligi.*

1. KIRISH

Bugungi global axborotlashuv va raqamli texnologiyalar davrida boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsga bo'lgan ixtiyoriy diqqatini jalb qilish va uni uzoq vaqt davomida barqaror saqlash eng dolzarb pedagogik muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Kichik maktab yoshidagi bolalarda (6-10 yosh) asab tizimi va dunyoni idrok etish xususiyatlari ko'proq hissiyotlar, dinamik harakatlar va ko'rgazmali obrazlarga tayanadi.

Pedagogik texnika — bu o'qituvchining o'quvchilar bilan pedagogik va psixologik jihatdan samarali hamkorlik o'rnatishi, o'z xatti-harakatlari, nutqi, emotsiyalarini boshqara olishi hamda ta'limiy maqsadlarga erishish uchun qo'llaydigan kasbiy mahorat va usullar yig'indisidir. Boshlang'ich sinflarda ta'lim mazmunini faqatgina quruq axborot ko'rinishida uzatish kutilgan natijani bermaydi. Shuning uchun, o'qituvchining dars o'tish texnikasini zamonaviy yondashuvlar (4K modeli: Kreativlik, Tanqidiy fikrlash, Kollaboratsiya, Kommunikatsiya) asosida shakllantirish, ta'lim sifatini tubdan yaxshilashning muhim omili hisoblanadi.

2. METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinflarda pedagogik texnikaning tarkibiy qismlarini aniqlash va ularning amaliy samaradorligini baholash uchun quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Tizimli va qiyosiy tahlil:** Ilmiy-pedagogik adabiyotlar hamda zamonaviy boshlang'ich ta'lim konsepsiyalarida pedagogik texnikaga berilgan ta'riflar va yondashuvlar qiyoslandi.
- **Pedagogik kuzatuv:** O'qituvchilarining dars davomidagi verbal va noverbal xatti-harakatlari, sinfni boshqarish usullari va ularning o'quvchilar faolligiga ta'siri bevosita kuzatildi.
- **Modellashtirish:** Boshlang'ich sinf darslarining turli bosqichlarida (isinish, yangi mavzu, mustahkamlash) qo'llaniladigan texnikalar jadval va tizimli tuzilma ko'rinishiga keltirildi.

Pedagogik texnika metodologik jihatdan ikki yirik blokka ajratildi:

- **O'qituvchining ichki texnikasi:** Stressga chidamlilik, emotsional intellekt, o'z ruhiy holatini boshqarish va darsda ijobiy psixologik muhit yarata olish.
- **O'qituvchining tashqi texnikasi:** Ovoz apparati bilan ishlash (verbal), tana tili va tashqi ko'rinish (noverbal), vaqtni va makonni boshqarish (pedagogik vaqt menejmenti).

3. TADQIQOT NATIJALARI

O'tkazilgan pedagogik tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining darsdagi tashqi texnikasi o'quvchilar tomonidan axborotni o'zlashtirish koeffitsiyentiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar dars paytida axborotning katta qismini vizual va hissiy ton orqali qabul qiladi.

Nutq tempi va intonatsiyasi: Monoton (bir xil ohangdagi) nutq boshlang'ich sinf o'quvchilarida 10-12 daqiqadan so'ng darsga bo'lgan qiziqishning so'nishiga olib keladi. Nutq tempining o'zgarishi (tezlashtirish yoki sekinlashtirish) va muhim qoidalarni pichirlab yoki sirli ohangda aytish diqqat ko'rsatkichini 35% ga oshiradi.

Pedagogik pauza: Sinfda kutilmaganda yuzaga keladigan shovqinni to'xtatish uchun ovozni balandlatish (baqirish) salbiy psixologik himoya reaksiyasini uyg'otadi. Aksincha, 4-6 soniyalik mutloq jimlik (pedagogik pauza) bolalarning nigohini o'qituvchiga qaratishga majbur qiladi.

Proksemika (Makon munosabatlari): O'qituvchining faqat doska oldida turishi orqa partadagi o'quvchilarning darsdan uzilib qolishiga sabab bo'ladi. Rejissyorlik texnikasi orqali xona bo'ylab harakatlanish, mustaqil ish jarayonida sinfning o'rta va orqa qismida bo'lish o'quvchilarning mas'uliyatini va darsga jalb etilish darajasini teng taqsimlaydi.

Dars jarayonida qo'llaniladigan eng samarali amaliy texnikalar tizimi va ularning metodologik tavsifi (Jadval 1):

T/r	Texnika nomi	Qo'llash mexanizmi va pedagogik maqsadi	O'quvchida shakllanadigan ko'nikma
1	"Intellektual isinish" (Energizer)	Darsning dinamik qismida charchoqni bosish, qisqa motorik mashqlar yoki mantiqiy-kreativ savollar berish.	Kollaboratsiya va Kommunikatsiya: Jismoniy va aqliy toliqishning oldi olinadi, diqqat qayta tiklanadi.
2	"Xatolar paradi"	O'qituvchi ataylab doskadagi misolda (masalan, $5 * 5 = 30$) yoki imlo qoidalarida xatoga yo'l qo'yadi.	Tanqidiy fikrlash (Critical thinking): O'quvchi o'qituvchining har bir fikrini tahlil qilishga va hushyorlikka o'rganadi.
3	"Scaffolding" (Zina usuli)	Murakkab topshiriqlarni kichik, oson o'zlashtiriladigan qismlarga bo'lib, bosqichma-bosqich ko'mak ko'rsatish va yordamni kamaytirib borish.	Mustaqillik va Kreativlik: Bola qiyinchilikdan cho'chimaydi, muammoni mustaqil hal qilishni o'rganadi.
4	Visual va Emotsional rag'bat	Baholashda faqat raqamlardan emas, balki maxsus jestlar ("High five"), imo-ishoralar yoki rangli kartochkalardan foydalanish.	Motivatsiya va Psixologik qulaylik: O'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi, fanga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

4. MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy avtoritar dars o'tish uslubidan voz kechib, pedagogik texnika elementlaridan unumli foydalanish boshlang'ich sinflarda o'quv motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi.

G'arb pedagogikasida keng qo'llaniladigan Marzano ta'lim modellari va zamonaviy scaffolding yondashuvi shuni isbotlaydiki, o'qituvchi o'z tana tili va nutqini nazorat qila olgandagina sinfda "gumanistik interaksiya" (o'qituvchi-o'quvchi teng huquqli muloqoti) yuzaga keladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars ssenariysini tuzishda nafaqat mavzu mazmunini, balki qaysi

bosqichda ovoz ohangini o'zgartirish, qaysi qismda o'quvchilarni guruhlarga ajratib, xona bo'ylab harakatlanishini ham rejalashtirishi zarur (Pedagogik rejissura). Bu yondashuv o'quvchilarning darsdagi charchoq koeffitsiyentini kamaytiradi va dars samaradorligini kafolatlaydi.

5. XULOSA

Boshlang'ich sinflarda pedagogik texnika elementlarini tizimli va maqsadli qo'llash — bu shunchaki tashqi bezak yoki o'yin emas, balki ta'lim sifatini oshirishning metodologik vositasidir. O'tkazilgan ilmiy-amaliy tahlillar asosida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Pedagogik mahorat treninglari: Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun doimiy ravishda nutq texnikasi, diksiya, notiqlik san'ati va tana tilini boshqarish bo'yicha amaliy treninglar tashkil etilishi lozim.

2. Darslarni videotahlil qilish: O'qituvchilar o'z darslarini muntazam ravishda videotasvirga olib, tashqi texnika (jestlar, proksemika, ko'z aloqasi) va ichki emotsional holatlarini tahlil qilib borishlari kasbiy rivojlanishni ta'minlaydi.

3. Metodik integratsiya: Maktab dasturlaridagi dars ishlanmalari va texnologik xaritalarda faqat ta'limiy metodlarni emas, balki darsning har bir bosqichiga mos pedagogik texnika elementlarini (masalan, energizerlar, vizual stimullar) aniq belgilab qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyot

1. Suxomlinskiy V.A. Yuragimni bolalarga bag'ishlayman. - Toshkent: "O'zbekiston", 2014. - 240 b.
2. Yo'ldoshev J.G'., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2009. - 192 b.
3. Marzano R. J. The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction. - ASCD, 2007. - 220 p.
4. Vygotsky L. S. Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes. - Harvard University Press, 1978. - 159 p.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI O'QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISH

Baytileuova Gulnaz Quralbay qizi

Qoraqalpogiston Respublikasi

Pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasini o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalar va gamifikatsiya resurslaridan foydalanish orqali o'quvchilar motivatsiyasini oshirish masalalari o'rganiladi. Raqamli vositalarning motivatsion ta'siri, ularni darsga tatbiq etishning amaliy usullari va neyropedagogik shartlari tahlil qilinadi. Qoraqalpog'iston Respublikasi umumta'lim maktablari tajribasidan olingan eksperimental natijalar asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Abstract. This research examines the issues of enhancing primary school students' learning motivation through the integration of digital technologies and gamification resources. The motivational impact of digital tools, practical methods for their classroom implementation, and neuropedagogical conditions are thoroughly analyzed. Methodological recommendations are developed based on experimental data gathered from schools in the Republic of Karakalpakstan.

Аннотация. В данном исследовании рассматриваются вопросы повышения учебной мотивации учащихся начальных классов посредством интеграции цифровых технологий и ресурсов геймификации. Анализируются мотивационное влияние цифровых средств, практические методы их внедрения и нейропедагогические условия. На основе экспериментальных данных, полученных в школах Республики Каракалпакстан, разработаны методические рекомендации.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, o'quv motivatsiyasi, boshlang'ich ta'lim, interaktiv o'qitish, gamifikatsiya, elektron resurslar, amaliy ko'nikmalar, ta'lim sifati.

Keywords: digital technologies, learning motivation, primary education, interactive learning, gamification, electronic resources, practical skills, quality of education.

Ключевые слова: цифровые технологии, учебная мотивация, начальное образование, интерактивное обучение, геймификация, электронные ресурсы, практические навыки.

Zamonaviy dunyo shiddatli sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda va ushbu global raqamli transformatsiyalar ta'lim tizimining barcha bo'g'inlariga, xususan, boshlang'ich ta'lim poydevoriga ham tub burilishlar olib kirdi. Bugungi kunning boshlang'ich sinf o'quvchilari mutlaqo yangicha ijtimoiy-madaniy muhitda, ya'ni axborot oqimi cheksiz bo'lgan «raqamli makon» bag'rida shakllanayotgan yangi avlod vakillaridir. Ular tug'ilgan kunlaridanoq smartfon, planshet va sensorli ekranlar bilan muloqotda bo'lib, vizual axborotlarni qabul qilish, tahlil qilish hamda diqqatni jamlash bo'yicha o'ziga xos mexanizmlarga ega. Bunday dinamik o'quvchilarni faqatgina an'anaviy darsliklar, quruq ma'ruzalar, sinf doskasi va oddiy bo'r yordamida uzoq vaqt davomida motivatsiya qilish hamda darsga jalb etish tobora qiyinlashib bormoqda [1].

O'zbekiston Respublikasining «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasi hamda so'nggi yillarda Prezidentimiz va Hukumatimiz tomonidan qabul qilingan ta'lim tizimini tubdan isloh qilish hamda raqamlashtirishga oid tarixiy qarorlar boshlang'ich ta'lim bosqichida zamonaviy AKT imkoniyatlaridan keng foydalanishni ustuvor vazifa qilib belgiladi. Biroq, pedagogik tajriba va ilmiy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, sinfxonada kompyuter yoki proektorning mavjud bo'lishining o'zi avtomatik ravishda ta'lim sifatini kafolatlamaydi. Eng muhim omil — bu raqamli vositalarni o'qituvchi tomonidan qanday pedagogik maqsadda, qaysi bosqichda va qanday uslubiy yondashuv ostida amaliyotga tatbiq etishidir. Shuning uchun mehnat bozoriga mos amaliy ko'nikmalarni poydevorini maktab davridanoq qo'yish lozim. Ushbu tadqiqotning bosh maqsadi — raqamli texnologiyalarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv motivatsiyasini va amaliy faolligini oshirishdagi rolini ilmiy hamda empirik asosda ochib berish va o'qituvchilar uchun aniq yo'naltirilgan amaliy tavsiyalar majmuasini ishlab chiqishdan iboratdir.

Mashhur psixolog A.Maslouning inson ehtiyojlari ierarxiyasi (piramidasi) nazariyasiga ko'ra, o'quv motivatsiyasi — bu o'quvchining shaxsiy ichki qiziqishlari, o'z-o'zini namoyon qilishga bo'lgan intilishi va intellektual ehtiyojlaridan kelib chiqadigan ichki harakatlantiruvchi kuchdir. Boshqa tomondan, B.F.Skinnerning konditsionerlash va operant o'rganish konsepsiyasi shuni isbotlaydiki, tashqi muhitdan beriladigan ijobiy rag'batlar, muvaffaqiyat hissi va darhol taqdim etiladigan qayta aloqa (instant feedback) o'rganish motivatsiyasini barqarorlashtirishda favqulodda kuchli mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Raqamli o'quv muhiti aynan mana shu ichki qiziqish va tashqi rag'bat tizimini mukammal tarzda uyg'unlashtirish imkoniyatini taqdim etadi [2].

Xalqaro miqyosda olib borilgan fundamental tadqiqotlar, xususan, Tan va Koh (2020) kabi olimlarning ilmiy xulosalariga ko'ra, interaktiv raqamli vositalar va multimedia texnologiyalari tizimli qo'llaniladigan sinflarda o'quvchilarning dars jarayonlaridagi umumiy faolligi va diqqatni jamlashi o'rtacha 34 foizga, mavzularni o'zlashtirish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish darajasi esa 27 foizga oshganligi aniqlangan. Buning tub sababi — raqamli texnologiyalarning o'yinga o'xshash tabiati (gamifikatsiya), o'quvchiga o'z xatolarini darhol ko'rsatib, to'g'rilash imkonini berishi hamda har bir bolaning individual bilim olish sur'atiga (adaptive learning) moslasha olishidir. Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchisining psixofiziologik xususiyatlariga ko'ra, ularda ko'rgazmali-majoziy tafakkur yetakchi o'rinda turadi. Neyropedagogik nuqtai nazardan, 6–10 yoshli bolaning miya po'stlog'idagi mirror neyrons (ko'zguli neyronlar) tizimi harakatli va vizual namunalarga o'ta ta'sirchan bo'ladi. Sifatli va matnlardan xoli bo'lgan vizual ko'rgazmalar neyrallarni faollashtirib, axborotning uzoq muddatli xotiraga o'tishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich ta'lim amaliyotida o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ularni amaliy faoliyatga yo'naltirishda quyidagi to'rtta raqamli modul va vositalar majmuasi yuqori samara beradi:

Gamifikatsiya (O'yinlashtirish texnologiyasi). O'yin elementlarini (virtual ballar, yutuq nishonlari, peshqadamlar jadvali) ta'limiy maqsadlarga xizmat qildirish o'quvchida ichki g'oliblik va

qiziqish hissini uyg'otadi. Masalan, Wordwall, Kahoot! va Quizizz platformalari orqali matematika, ona tili yoki tabiatshunoslik darslarida o'tilgan mavzuni mustahkamlash darsni haqiqiy quvnoq musobaqaga aylantiradi. Ayniqsa, Wordwall guruhlariga saralash (Group Sort) shablonlaridan foydalanamiz, elementlarga matn o'rniga mutloq matnsiz, faqat rangli va aniq vizual tasvirlarni joylashtirish bolani chalg'itmaydi. Masalan, hayvonlar tasnifi yoki tabiat hodisalarini faqat rasmlar orqali saralash darsda 100 foizlik interaktivlikni va mantiqiy fikrlashni yuzaga keltiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Kahoot! bilan o'tkazilgan darslarda o'quvchilarning 89 foizi dars motivatsiyasining yuqoriligini namoyish etgan.

Interaktiv dizayn va vizualizatsiya. Canva, Google Slides va Nearpod kabi platformalar o'qituvchiga darslikdagi murakkab va zerikarli matnlarni chiroyli, tushunarli infografika va plakatlarni ko'rinishiga o'tkazish imkonini beradi. Canva platformasining sun'iy intellekt (Magic Media) vositalaridan foydalanib, dars mavzusiga oid original rasmlar va ko'rgazmalarni yaratish darsning ta'sirchanligini keskin oshiradi. Bunda eng to'g'ri metodik yondashuv — plakatlarda o'quvchini vizual chalg'itadigan ortiqcha yozuvlarni qoldirmasdan, faqatgina ob'ektlar va ularga qaratilgan ko'rsatkich strelkalardan foydalanishdir. Bu usul o'quvchining darsdagi diqqat yo'nalishini aniq segmentga qaratadi va dars samaradorligini quyidagi matematik formula asosida hisoblanganda ham yorqin namoyon bo'ladi:

$$Pe = \Sigma (Vc \times Ia) / Tm > 25\%$$

Bu yerda Pe — dars samaradorlik koeffitsienti, Vc — vizual kontent sifati, Ia — interaktiv faollik darajasi, Tm — esa an'anaviy matnli yuklama vaqtidir [3].

Ijodiy raqamli loyihalar. O'quvchilar faqatgina tayyor materialni iste'mol qiluvchi bo'lib qolmasdan, o'zlari ham amaliy kontent yaratishlari lozim. Book Creator ilovasida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlarining kichik elektron kitoblarini yaratishlari, Scratch yoki ScratchJr dasturlarida esa sodda animatsiyalar yoki ertak qahramonlarining harakatlarini dasturlashlari mumkin. Bu jarayon bolalarda tanqidiy va algoritmik fikrlashni, muammoli vaziyatlardan chiqish va jamoada ishlash ko'nikmalarini erta yoshdan rivojlantiradi.

Moslashtirilgan o'qitish (Adaptive Learning). Khan Academy yoki mahalliy elektron ta'lim tizimlari o'quvchining individual bilim darajasi va o'zlashtirish tezligiga moslashuvchan topshiriqlarni avtomatik tarzda taqdim etadi. Bu yondashuv natijasida o'zlashtirishi sustroq bo'lgan o'quvchilarga o'z sur'atida ishlash imkoni berilib, ularda o'ziga bo'lgan ishonch ortadi, kuchli o'quvchilarga esa yanada qiyinroq va kreativ topshiriqlar berilib, motivatsiyaning pasayib ketishiga yo'l qo'yilmaydi.

Raqamli texnologiyalar qanchalik mukammal bo'lmasin, ularning pedagogik samaradorligi bevosita o'qituvchining metodik mahorati va darsni to'g'ri rejalashtirishiga bog'liqdir. Qurilmalarning darsda shunchaki ko'rgazma uchun ishlatilishi kutilgan natijani bermaydi. Shuning uchun har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagi qat'iy pedagogik shartlarga va xalqaro metodikalarga (masalan, Finlyandiya ta'lim modeliga) rioya qilishi zarur:

Birinchidan, tanlangan raqamli vosita darsning ta'limiy va tarbiyaviy maqsadiga to'liq mos kelishi va faqat o'rganishni osonlashtirishga xizmat qilishi shart. Ikkinchidan, eng muhim masala — ekran vaqti va bolaning sog'lig'ini asrashdir. Boshlang'ich sinflarda dars davomida raqamli ekran bilan ishlash vaqti 15–20 daqiqa (sanitariya-gigiyena me'yorlari bo'yicha) bilan cheklanishi, qolgan vaqt esa yozma, og'zaki va jismoniy harakatli o'yinlar (an'anaviy metodlar) bilan uyg'unlashtirilishi lozim. Uchinchidan, o'qituvchi ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarda raqamli gigiyena va internetdan xavfsiz foydalanish madaniyatini shakllantirishi lozim [4].

Qoraqalpog'iston Respublikasidagi umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida 2024–2026-yillar davomida tizimli empirik kuzatuvlar va pedagogik eksperimentlar olib borildi. Tadqiqot doirasida darslarida raqamli platformalar (Wordwall, Canva, Quizizz) tizimli ravishda amaliyotga joriy etilgan 12 ta eksperimental sinf hamda darslari faqat an'anaviy darslik va metodlar asosida o'tilgan 10 ta nazorat sinflarining ko'rsatkichlari o'zaro qiyosiy tahlil qilindi.

Olingan yakuniy natijalarga ko'ra, raqamli vositalardan maqsadli foydalanilgan eksperimental sinflarda o'quvchilarning darsga jalb etilishi va faollik darajasi (student engagement rate) nazorat

sinflariga qaraganda 31 foizga yuqori bo'lganligi qayd etildi. Shuningdek, o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarda mustaqil ravishda bilim olish va elektron resurslardan foydalanishga bo'lgan ichki intilishlari nazorat guruhiga nisbatan deyarli 2 barobarga oshganligi kuzatildi. Ushbu pedagogik tajriba natijalari ta'lim tizimi bilan zamonaviy mehnat bozori o'rtasidagi amaliy integratsiyani aynan boshlang'ich maktab davridanoq shakllantirish naqadar strategik ahamiyatga ega ekanligini yaqqol isbotlab berdi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar va interaktiv platformalar bugungi kun boshlang'ich ta'limida o'quvchilarning ichki o'quv motivatsiyasini shakllantirish, ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini barqaror saqlash va zamonaviy amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishning eng quvnoq va strategik vositasidir. Gamifikatsiya, vizual infografikalar, ijodiy loyihalar va moslashuvchan ta'lim modullari o'quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Biroq, har qanday raqamli texnologiya ta'limda faqatgina yordamchi vosita bo'lib, uning muvaffaqiyati o'qituvchining yuksak pedagogik mahorati, to'g'ri rejalashtirishi va me'yor hissiga bevosita bog'liq bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasi. — Toshkent, 2020. [1]
2. Tan E., Koh J.H.L. Digital game-based learning and student motivation. — Journal of Educational Technology, 2020. — Vol. 19(2). — P. 45–61. [2]
3. Yo'ldoshev J.G'. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: O'qituvchi, 2022. — 128 b. [3]
4. O'zbekiston Respublikasi Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi xizmati bosh vrachining qarori bilan tasdiqlangan "Umumta'lim maktablarida ta'lim jarayonini tashkil etishga qo'yiladigan sanitariya-gigiyena talablari" (SanQvaM N 0021-21). — Toshkent, 2021. [4]

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA VIZUAL DASTURLASH (SCRATCH/BLOCKLY) MUHITLARINING O'RNI VA AMALIY AHAMIYATI

Muxidov Asqar Raxmatovich,
Buxoro viloyati PMM,
Aniq va tabiiy fanlar metodikasi
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy, tahliliy va algoritmik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda vizual dasturlash muhitlarining (Scratch va Blockly) o'ri hamda amaliy ahamiyati tizimli ravishda yoritilgan. Matnli kodlash texnologiyalaridan vizual (blokli) modellashtirishga o'tishning pedagogik, kognitiv va psixologik afzalliklari tahlil qilingan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual salohiyatini oshirishda kompyuter fani instrumentlaridan unumli foydalanish, darslarda gamifikatsiya va STEAM yondashuvini qo'llash metodikasi tadqiq etilgan. Maktab o'quv dasturlariga vizual dasturlashni muvaffaqiyatli integratsiya qilish va o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: vizual dasturlash, Scratch, Blockly, algoritmik fikrlash, mantiqiy tafakkur, kognitiv rivojlanish, raqamli didaktika, AKT integratsiyasi, boshlang'ich ta'lim, gamifikatsiya, STEAM.

Аннотация: В данной статье систематически рассматриваются роль и практическое значение визуальных сред программирования (Scratch и Blockly) в развитии логического, аналитического и алгоритмического мышления учащихся начальных классов. Проанализированы педагогические, когнитивные и психологические преимущества перехода от текстового кодирования к визуальному (блочному) моделированию. С точки зрения

специалиста по ИКТ исследуется методика эффективного использования инструментов компьютерных наук для повышения интеллектуального потенциала младших школьников, применения геймификации и STEAM-подхода в обучении. Выдвинуты научно-практические предложения по успешной интеграции визуального программирования в школьные учебные программы и формированию цифровых компетенций учителей.

Ключевые слова: визуальное программирование, Scratch, Blockly, алгоритмическое мышление, логическое мышление, когнитивное развитие, цифровая дидактика, интеграция ИКТ, начальное образование, геймификация, STEAM.

Abstract: This article systematically examines the role and practical significance of visual programming environments (Scratch and Blockly) in developing logical, analytical, and algorithmic thinking skills in primary school students. The pedagogical, cognitive, and psychological advantages of transitioning from text-based coding to visual (block-based) modeling are analyzed. From the perspective of an ICT specialist, the methodology of effectively utilizing computer science tools to enhance the intellectual potential of young learners and applying gamification and the STEAM approach in education is explored. Scientific and practical recommendations for the successful integration of visual programming into school curricula and the development of teachers' digital competencies are proposed.

Keywords: visual programming, Scratch, Blockly, algorithmic thinking, logical thinking, cognitive development, digital didactics, ICT integration, primary education, gamification, STEAM.

Bugungi shiddatli raqamli transformatsiya va sun'iy intellekt (AI) asrida jamiyat axborot oqimi bilan ishlash, muammolarga tizimli yondashish va nostandart yechimlar topish qobiliyatiga ega kadrlarga ehtiyoj sezmoqda. Ushbu global tendensiya zamonaviy ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarda nafaqat bazaviy savodxonlikni (o'qish, yozish, hisoblash), balki "Raqamli intellekt" va kognitiv moslashuvchanlikni shakllantirish vazifasini yuklamoqda. Shveytsariyalik taniqli psixolog Jan Piaje va uning izdoshlarining kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, 7–11 yoshli bolalar (boshlang'ich sinf davri) aniq operatsiyalar bosqichida bo'ladi. Bu davrda bolalar mavhum tushunchalardan ko'ra, ko'z bilan ko'rib, qo'l bilan ushlab guruhlash mumkin bo'lgan ob'ektlar orqali mantiqiy xulosalar chiqarishga moyil bo'ladilar.

Shu sababli, boshlang'ich sinflarda kompyuter ilmlari va dasturlash elementlarini o'rgatishda an'anaviy matnli tillardan foydalanish metodik jihatdan samarasiz va psixologik jihatdan og'irlik qiladi. Mazkur muammoning eng maqbul raqamli va didaktik yechimi – vizual dasturlash (Visual Block-based Programming) muhitlaridir. Massachusetts Texnologiya Instituti (MIT) tomonidan ishlab chiqilgan Scratch hamda Google korporatsiyasining Blockly platformalari bugungi kunda boshlang'ich ta'lim darslarida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash mexanizmlarini faollashtirishda dunyo miqyosida yetakchi vositalar sifatida tan olingan.

Matnli va vizual dasturlash: Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kognitiv tahlil.

An'anaviy dasturlash tillari (masalan, Python, C++, Java) yuqori darajadagi abstraksiyani va qat'iy sintaktik qoidalarni talab qiladi. AKT mutaxassislari yaxshi bilishadiki, kod yozish jarayonida bitta nuqta, qavs yoki harf xatosi butun boshli skriptning ishlamay qolishiga (*Syntax Error*) olib keladi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchisi uchun dasturning mantiqiy xatosini qidirishdan ko'ra, mana shu sintaktik qoidalarni yodda saqlash va klaviaturada to'g'ri terish yuqori kognitiv yuklama (*Cognitive Overload*) hosil qiladi. Oqibatda, bolaning texnologiyaga va muammolarni hal qilishga bo'lgan qiziqishi so'nadi.

Vizual dasturlash muhitlari esa kod bloklarini vizual modellash prinsiplariga asoslaydi. Bu yerda har bir buyruq ma'lum bir shakl va rangga ega grafik blok ko'rinishida taqdim etiladi:

- **Mantiqiy moslik:** Bloklar huddi "Lego" konstruktorlari kabi bir-birining teshiklariga mos kelgandagina birlashadi. Agar o'quvchi mantiqsiz zanjir tuzmoqchi bo'lsa, bloklar jismonan ulanganini ko'rsatmaydi.
- **Xatolardan holilik:** Bu muhitda sintaktik xato tushunchasi mavjud emas. O'quvchi bor e'tiborini "kodni qanday yozish"ga emas, balki "algoritmik mantiqni qanday qurish"ga qaratadi.

- **Tezkor vizual natija:** Har bir tuzilgan bloklar ketma-ketligi ekran chetidagi interaktiv maydonda (sahna) qahramonning harakati, tovush chiqarishi yoki shakl chizishi bilan darhol namoyon bo'ladi. Bu o'quvchiga o'z mantiqiy xatolarini vizual tarzda ko'rib, ularni darhol tahrirlash imkonini beradi.

Vizual dasturlash orqali mantiqiy va algoritmik fikrlashni rivojlantirish mexanizmlari

Scratch va Blockly muhitlarida loyihalar (o'yinlar, animatsiyalar, raqamli hikoyalar) yaratish jarayonida o'quvchilarda kompyuterlik tafakkuri (*Computational Thinking*) tizimli ravishda shakllanadi. Buni quyidagi mantiqiy operatsiyalar misolida ko'rib chiqishimiz mumkin:

Dekompozitsiya (Muammoni bo'laklarga ajratish)

O'quvchiga "Mushuk sichqonni quvib yetadigan o'yin yarat" degan topshiriq berilganda, u global muammoni mayda, hal qilinishi oson bo'lgan bo'laklarga ajratishni o'rganadi:

1. Mushukni klaviatura tugmalari orqali qanday harakatlantirish kerak?
2. Sichqon tasodifiy nuqtalarda qanday paydo bo'ladi?
3. Ular to'qnashganda ochkolar qanday hisoblanadi?

Bu ko'nikma kelajakda bolaga hayotiy murakkab muammolarni bosqichma-bosqich hal etish strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi.

Shartli mantiq va qaror qabul qilish (Selection/Conditionals)

Scratch muhitidagi rangli agar ... bo'lsa, u holda ... aks holda (*If-Else*) bloklari mantiqiy operatorlar bilan ishlash poydevoridir. Masalan, o'quvchi: "Agar to'p qizil chiziqqa tegsa, o'yin to'xtasin, aks holda yuqoriga sakrasin" buyrug'ini berish orqali shart va oqibat o'rtasidagi sababiy bog'liqlikni amalda o'zlashtiradi.

Sikllar va optimallashtirish (Loops/Iteration)

Boshlang'ich sinf o'quvchisi 10 ta qadam oldinga yurish buyrug'ini 10 marta ketma-ket qo'yish o'rniga, har doim takrorla yoki ... marta takrorla blokidan foydalanishni boshlaganda, unda kodni va umumiy jarayonlarni optimallashtirish, tizimlashtirish ko'nikmasi uyg'onadi.

O'zgaruvchilar va ma'lumotlarni boshqarish (Variables)

O'yinda ochkolar yig'ish yoki vaqtni hisoblash uchun maxsus o'zgaruvchi (*Variable*) yaratish va har safar ma'lum shart bajarilganda uning qiymatini +1 ga oshirish amaliyoti, matematikadagi "noma'lum sonlar" va "funktsiyalar" tushunchasini mavhumlikdan real amaliyotga ko'chiradi.

Gamifikatsiya va Fanlararo integratsiya (STEAM) ahamiyati

Vizual dasturlash darslari ta'lim mazmunini o'yinlashtirish (Gamifikatsiya) talablariga to'liq javob beradi. Bola o'yin o'ynash orqali charchamaydi, aksincha, o'zi o'yin ishlab chiquvchisi (*Game Developer*) sifatida namoyon bo'lganida uning ichki motivatsiyasi maksimal darajaga ko'tariladi.

Bundan tashqari, Scratch va Blockly platformalari **STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics)** ta'lim yondashuvini amalga oshirishda mukammal integratsion ko'priq vazifasini o'taydi:

- **Matematika bilan integratsiya:** Personajlarni ekranda harakatlantirish uchun o'quvchi Dekart koordinatalar oshi ($\$X\$$ va $\$Y\$$ o'qlari), musbat va manfiy sonlar, burchaklar ($\$90^\circ$, $\$180^\circ$, $\$360^\circ$ burilishlar) bilan bevosita ishlaydi. 5-sinfda o'tiladigan koordinata tushunchasini 2-3 sinf o'quvchisi o'yin yaratish jarayonida intuitiv ravishda tushunib yetadi.
- **Tasviriy san'at va Multimedia (Arts):** Scratch ichidagi grafik muharrir yordamida o'quvchilar o'z personajlarini chizishadi, ularga rang berishadi, ranglar garmoniyasini va animatsiya yaratish uchun kadrlar ketma-ketligi mantiqini o'rganishadi.
- **Tabiiy fanlar (Science):** Tabiatshunoslik va biologiya darslaridagi mavzularni (masalan, suvning tabiatda aylanishi, quyosh tizimi sayyorolari harakati) vizual dasturlash orqali animatsion model ko'rinishiga keltirish dars samaradorligini keskin oshiradi.

Amaliy joriy etish mexanizmlari va tavsiyalar

Maktablarda vizual dasturlash muhitlarini muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun quyidagi tashkiliy va metodik qadamlarni amalga oshirishni taklif etish mumkin:

1. **O'quv dasturlarini modifikatsiya qilish:** "Informatika va raqamli texnologiyalar" fanini yuqori sinflardan emas, balki 2-sinfдан boshlab aynan haftasiga 1-2 soatlik Scratch yoki Blockly kurslari ko'rinishida kiritish lozim.
2. **"Unplugged Coding" (Komsiz kodlash) metodikasi:** Kompyuter sinflari yetishmaydigan chekka hududlardagi maktablarda Blockly prinsiplarini qog'oz kartochkalar, polga chizilgan labirintlar yordamida (bolalar bir-birlariga robot kabi buyruq berishi orqali) o'rgatishni yo'lga qo'yish.
3. **Pedagog kadrlarni tayyorlash:** Boshlang'ich sinf o'qituvchilari va informatika muallimlari uchun Scratch/Blockly bo'yicha qisqa muddatli malaka oshirish kurslarini tashkil etish, ularga tayyor dars ishlanmalari (keysar) to'plamini taqdim etish.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish – bu shunchaki ularga kompyuter dasturlarini o'rgatish degani emas. Bu bolalarga tizimli fikrlash, tahlil qilish, muammoni qismlarga bo'lish va har qanday xatolikni "koddagi bug (xato)" deb bilib, tushkunlikka tushmasdan uni tuzatish falsafasini o'rgatishdir. Scratch va Blockly kabi vizual dasturlash muhitlari quruq va murakkab nazariy ta'limni jonli, ijodiy va amaliy jarayonga aylantiruvchi eng kuchli innovatsion vositadir. Raqamli ta'lim texnologiyalarini maktab poydevoriga to'g'ri integratsiya qilish – mamlakatimizda intellektual salohiyati yuqori bo'lgan kelajak avlodni tarbiyalashning muhim kafolatidir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Resnick, M., Maloney, J., Monroy-Hernández, A., Rusk, N., Eastmond, E., Brennan, K., ... & Kafai, Y. (2009). *Scratch: programming for all*. Communications of the ACM, 52(11), 60-67.
2. Bers, M. U. (2020). *Coding as a Playground: Programming and Computational Thinking in the Early Childhood Classroom*. Routledge.
3. Wing, J. M. (2006). *Computational thinking*. Communications of the ACM, 49(3), 33-35.
4. Yo'ldoshev, J. G., & Usmonov, S. A. (2012). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish*. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
5. Taylaqov, N. I. (2021). *Uzluksiz ta'lim tizimida informatika va axborot texnologiyalarini o'qitishning pedagogik-metodik asoslari*. Toshkent: O'qituvchi.
6. Xoliqov, A. (2018). *Pedagogik mahorat*. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
7. Google for Education. (2024). *Blockly: A library for building visual programming editors*. Elektron manba: <https://developers.google.com/blockly> (Murojaat sanasi: 2026-yil iyun).

IJODIY TOPSHIRIQLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING O'QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

Qoraboyev Husniddin Kamolovich
Samarqand viloyati pedagogik mahorat
markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda o'qish savodxonligini rivojlantirishda ijodiy topshiriqlarning ahamiyati tahlil qilingan. Ijodiy topshiriqlardan foydalanishning pedagogik-shart sharoitlari o'rganilgan. O'quvchilarning o'qish savodxonligini takomillashtirishda ijodiy topshiriqlardan foydalanishning shakl, metod va vositalari asoslab berilgan. O'qish savodxonligini rivojlantirishda ijodiy topshiriqlardan foydalanishga oid tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, kreativ fikrlash, ijodiy topshiriq, tarqatma material, testlar, savollar, pedagogik hamkorlik.

Аннотация: В данной статье анализируется важность творческих заданий в развитии навыков чтения у учащихся. Изучены педагогические условия использования творческих заданий. Обоснованы формы, методы и средства использования творческих заданий для повышения уровня грамотности чтения у учащихся. Даны рекомендации по использованию творческих заданий в развитии навыков чтения.

Ключевые слова: грамотность чтения, творческое мышление, творческое задание, раздаточный материал, тесты, вопросы, педагогическое сотрудничество.

Abstract: This article analyzes the importance of creative tasks in developing reading literacy in students. The pedagogical conditions for using creative tasks are studied. The forms, methods and means of using creative tasks to improve students' reading literacy are substantiated. Recommendations are given on the use of creative tasks in developing reading literacy.

Keywords: reading literacy, creative thinking, creative task, handout, tests, questions, pedagogical cooperation.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmonida xalq ta'limini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan. Farmonda "...kichik yoshdan o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o'sishini mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish zarurligi takidlangan. Mazkur vazifani samarali hal qilishda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qish savodxonligini rivojlantirish ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi.

O'qish va o'qish savodxonligi tushunchalari yillar davomida o'zgarib, jamiyat, iqtisodiyot, madaniyat va texnologiya sohalarida o'z aksini topdi. O'qish faqatgina ta'limning dastlabki bosqichlarida, bolalikda o'zlashtiriladigan qobiliyat, deb hisoblanmay qo'ydi. Bugungi kunda bu qobiliyat shaxs butun umri davomida turli xil kontekstlarda o'z tengdoshlari va keng jamoatchilik bilan muloqot qilish asosida rivojlantirib boradigan bilim, ko'nikma va malakalar, usullar jamlanmasi sifatida ta'riflanadi. Jamiyat hayotida to'liq ishtirok etish maqsadida inson uchun bilim olish, barcha ma'lumotlarni aniqlash, tushunish va aks ettirish qobiliyati juda muhimdir. O'qish savodxonligi nafaqat ta'lim tizimida, balki boshqa sohalarida ham yutuqlarga erishish uchun asos, zaruriyat hisoblanadi.

O'qish savodxonligi – shaxs o'zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o'z o'rnini topish maqsadiga erishishi yo'lida matnlarni tushunish, ulardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish hamda ularga munosabat bildirish qobiliyati demakdir[1.15].

O'qish savodxonligi bir qator aqliy faoliyat va til kompetensiyalarini qamrab oladi. Jumladan, alohida olingan so'zning ma'nosini tushunishdan tortib, matnning grammatik va lingvistik qurilishini anglash hamda matndan olingan ma'noni o'zining olam haqidagi tasavvurlari bilan bog'lashni o'z ichiga oladi. U metakognitiv kompetensiyalarni, ya'ni matn bilan ishlashda kerak bo'ladigan turli strategiyalarni bilish va ularni to'g'ri qo'llay olishni ham o'z ichiga oladi. Metakognitiv kompetensiyalar o'quvchi fikrlaganda, kuzatganda va o'zining o'qish mashg'ulotini ma'lum maqsadga yo'naltirganda faollashadi.

"Savodxonlik" atamasi biror shaxsning o'rganish, foydalanish, yozilgan va nashr etilgan ma'lumotni yetkazish kabi salohiyati bilan uzviy bog'liq bo'lsa-da, bu atama, odatda, shaxsning ma'lum bir fan yoki sohaga oid bilimini anglatadi. Mazkur ta'rif "O'qish savodxonligi" atamasini yoritib berish uchun mo'ljallangan bo'lib, ko'plab vaziyatlarda va turli maqsadlar uchun o'qishning faol, maqsadli va qulay shaklini ifodalash fikriga mos keladi.

O'qish savodxonligi – jamiyat tomonidan talab qilina digan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir[2.36].

O'quvchilarning o'qishdan olingan ma'lumotlardan foydalanish qobiliyatiga tobora ko'proq e'tibor qaratadigan zamonaviy jamiyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda.

Boshlang'ich ta'lim mazmunini takomillashtirish masalalari bilan bog'liq ko'plab tadqiqotlar olib borildi. Respublikamizda umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish masalalari Q.Abdullayeva, S.Matchonov, B.Makulova, T.G'afforova; yuqori sinf adabiyot darslarida o'quvchilarning adabiy-nazariy tushunchalarini shakllantirish masalalari A.Zunnunov, Q.Yo'ldoshev, M.Mirqosimova,

U.M.Marasulova, R.X.Niyozmetova, Q.P.Husanbayevalarning ilmiy ishlarida tahlil etilgan; bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalalari K.Qosimova, Sh.Yo'ldosheva, X.G'ulomova, A.Q. Nisanbayevalar tomonidan tadqiq qilingan.

Pedagogika fanlari nomzodi U. Marasulova ham o'z ilmiy izlanishlarida mazkur muammoga alohida to'xtaladi. "Ta'limning o'rta bosqichlaridan boshlab, – deb yozadi olima, – o'quvchilar ma'lum adabiy tayyorgarlik bosqichidan o'tadilar, qator nazariy tushunchalarni shakllantiradilar. O'qituvchilar o'quvchilarni bu davrga tayyorlashni boshlang'ich sinflardan boshlab, bosqichma-bosqich amalga oshirib borishlari darkor. Boshlang'ich sinfdan boshlab o'quvchilarni asar muallifi tasvirlagan voqea-hodisalar ichiga olib kirishga, o'qiganlarini tasavvur qilishga, ko'z o'ngida jonlangan manzaralarni og'zaki nutqi orqali so'zlab berishlari uchun sharoit yaratishga o'qituvchi intilmog'i lozim. Shu davrda badiiy adabiyot obrazlar vositasida kitobxonni fikrlatuvchi, unga zavq beruvchi so'z san'ati ekanligi haqidagi nazariy fikr shakllantirilishi zarur. O'quvchilarni xilma-xil obrazlarni ko'z oldiga keltirib, taqqoslab, qiyosan fikr bildirishga undash – bu bosqichning asosiy talablaridan biridir" [3. 25-26] deb o'qish savodxonlik masalasining nazariy jihatlariga oid qarashlarini ifodalaydi.

Bulardan tashqari, professor K.Qosimova rahbarligida bir guruh mualliflar tomonidan yaratilgan "Ona tili o'qitish metodikasi"[4.26] darsligida boshlang'ich sinf o'qish darslarida badiiy asarni tahlil qilishning metodik jihatlariga doir qimmatli fikrlar bayon qilingan.

Professor K.Qosimova va S.Matchonovlarning o'qish metodikasiga doir ishlarida o'quvchi ta'limning faol ishtirokchisi, «metodik omil» sifatida tilga olinishi bejiz emas. Ularning fikricha, boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'quvchilarni malakali kitobxon sifatida tarbiyalashda asar tahlili va o'quvchining shaxsiy ijodkorlik qobiliyati alohida ahamiyat kasb etadi. [4.181] Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirishga ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirish birinchi sinfdan boshlab tizimli olib borishni taqozo etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan omillardan biri bu dars jarayonida ijodiy topshiriqlardan maqsadga muvofiq foydalanishdir. 1-2- sinflarda milliy o'quv dasturi asosida joriy qilingan o'quv fanlaridan ishlab chiqarilgan o'quvchi daftari yoki tarqatma topshiriqlar shakllantiruvchi baholashda eng qulay vosita hisoblanadi. O'quvchi daftari yoki tarqatma topshiriqlar quyidagi xususiyatlarga ega:

1. Darslik asosida tuziladi va malakalarni shakllantirishga qaratilgan bo'ladi
2. O'z navbatida darslikdan mustaqil bo'ladi, dasturda nazarda tutilgan malakalarni shakllantirish uchun qo'shimcha vosita ham bo'la oladi.
3. Tarqatma shaklidagi topshiriqlar har bir o'quvchiga moslab ishlab chiqilishi ham mumkin.

O'quvchilarda o'quv savodxonligini rivojlantirish uchun tuziladigan ijodiy topshiriqlar:

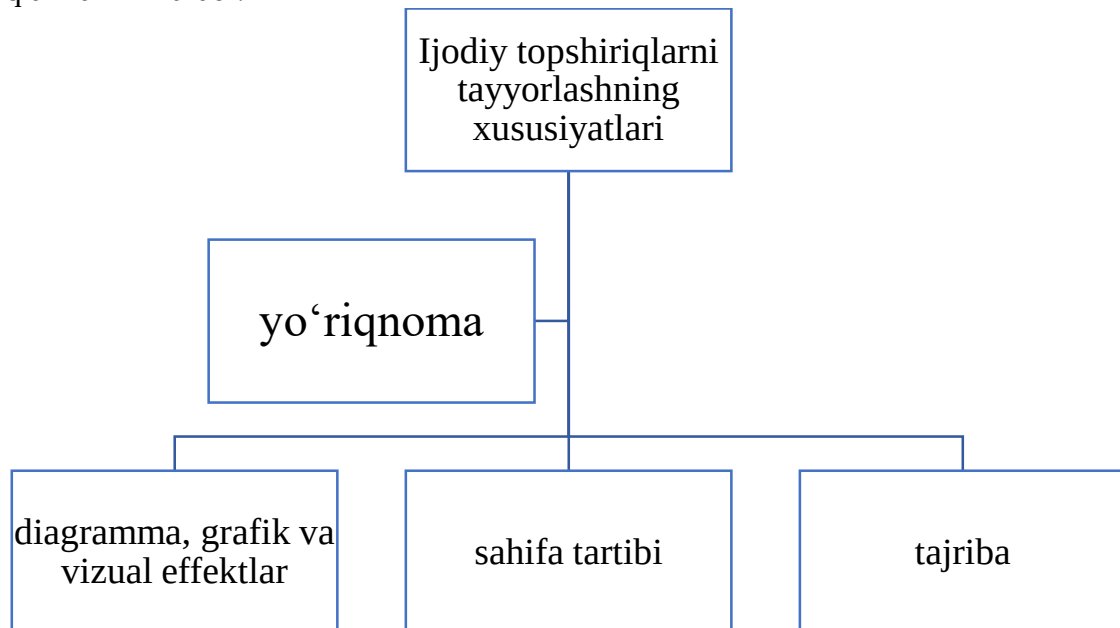
- Qisqa javob talab qiluvchi savol
- Bo'sh o'rinlarni to'ldirish
- Muqobil javobli test
- To'g'ri/Noto'g'ri
- Moslashtirish
- Ko'ptanlovli test

Bulardan tashqari turli grafik chizmalar, xaritalar, boshqotirma shakllari, diagrammalar, jadvallarni ham qo'llash mumkin.

Tarqatma topshiriqlarni tayyorlashda quyidagi ketma-ketlikka amal qilish tavsiya etiladi:

- O'quvchilar egallashi kerak bo'lgan ko'nikma(lar) aniqlanadi;
- Ko'nikmani egallashi uchun o'quvchi bajarishi kerak bo'lgan vazifa va topshiriqlar belgilanadi;
- Vazifa va topshiriqlarni bajarishda o'quvchilar yakka, juftlikda yoki guruh bo'lib harakat qilishlari mumkin. Shulardan biri tanlanadi;
- Topshiriq va savollar ishlab chiqiladi;

- Topshiriq va savollarni ishlab chiqishda o'quvchilarning turli bilim darajasini hisobga olishning imkoniyati ko'rib chiqiladi;
- Tezroq bajarib qo'yish mumkin deb qaralsa, asosiy savol va topshiriqlarga qo'shimcha topshiriqlar ham kiritiladi.

1-rasm. Ijodiy topshiriqlarni tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari

Ijodiy topshiriqlarni tayyorlashda e'tiborga olish lozim bo'lgan unsurlar va har bir unsurning o'ziga xos jihatlari quyidagilar:

a) yo'riqnama

- topshiriqlarni bajarish uchun amalga oshiriladigan harakatlar ketma-ketligini tartib bilan tushuntiring;
- har bir ko'rsatmaga raqam qo'ying. Ko'rsatmaga amal qilish jarayonida uni osonroq topish va tartibni aniqlash uchun bu muhim
- savollarni raqamlang;
- qalin yoki kursiv shakldan foydalanib muhim o'rinlarni ajratib ko'rsating;
- o'quvchilarga tanish bo'lgan so'zlardan foydalaning hamda gaplarning qisqaroq bo'lishiga e'tibor qarating.

b) diagramma, grafik va vizual effektlar

- sodda effektlardan foydalaning;
- diagramma, grafik va ramslarni sarlavhalang (bu o'quvchi tomonidan topshiriqni tushinishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etadi);
- imkon boricha rangli tasvirlardan foydalaning (ranglar soni 4-5tadan oshmasligi tavsiya etiladi).

d) sahifa tartibi

- o'qishni osonlashtirish uchun asosiy va tagsarlavhalardan foydalaning;
- har bir sarlavha va sahifani raqamlang;
- tarqatma topshiriq sahifasini ishlab chiqishdan oldin uni loyihalashtirib oling;
- zarur o'rinlarda harf hajmlarini turlicha qo'llang;
- ko'rinishning qiziqarli bo'lishiga harakat qiling.

e) tajriba

- o'zingiz uchun maxsus, topshiriqlarning javobi aks etgan tarqatma topshiriqni tayyorlang;
- butun sinfga joriy qilishdan oldin bir-ikki o'quvchida sinab ko'ring. Agar buning imkoni bo'lmasa shaxsiy tajriba va intuitsiyangizga tayaning.

O'qish savodxonligini rivojlantirib borish jarayonida o'quvchilar turli janrdagi matnlar bilan tanishadilar, xususan, badiiy matnlar bilan ham. Matn o'qildi, dars tugadi shu bilan bu matn

o'rganilgan deb hisoblanib keyingi darsda boshqa matnga o'tib ketilaveradi. Aslida bunday bo'lmasligi kerak. Matn ustida amalga oshiriladigan har qanday harakat yaxshiroq o'qishga, tilning turli jilolanishlarini, ma'no nozikliklarini yaxshiroq his qila olish imkonini oshirib boraveradi.

Boshlang'ich sinflarda matn ustida ishlash orqali o'quvchilarning o'qish savodxonligi oshirishda quyidagi jihatlarga bog'liq:

o'tishim mumkin:

1. Matndagi ma'lumotlarni o'zaro integratsiya qilish orqali ma'lum xulosalar chiqarish.
2. Matndagi voqea-hodisalarning sabab-oqibatini tushuna olish.
3. O'quvchining leksikasi uchun notanish bo'lgan so'z va birikmalarning ma'nosini kontekst asosida taxmin qila olish.

4. Matndagi ayrim grammatik ko'rsatkichlarning qanday ma'no tashiyotganini tushunish.

5. Matn hamda tasvirlarni o'zaro moslashtira olish.

6. Matndagi voqea-hodisalarni o'z hayotiy tajribasi bilan qiyoslash.

7. Matndagi voqea-hodisalarni tanqidiy ko'rib chiqish va baholash.

3-4-sinflarda o'quvchilar o'qish qobiliyatini rivojlantirganda, dars mazmunli bo'ladi adabiy asar va uning ma'nolari, kommunikativ-faollik yondashuvini amalga oshirish darsni o'ziga xos mazmun bilan to'ldirish, bajariladigan vazifaga mos keladigan ishni o'zlashtirish texnologiyasi va usullarini tanlash, zarur o'qish ko'nikmalarini shakllantirish orqali ta'minlanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini tizimli ravishda shakllantirib borish orqali yuqori darajada o'qish savodxonligiga erishish mumkin.

O'qish savodxonligi o'quvchining keyingi ta'lim bosqichida o'qishga tayyorligini ko'rsatadi. Bunday o'quvchilarga badiiy va axborot matnlarining xabarlarini tushunish va baholash uchun deyarli yordam kerak emas. Yuqori darajali o'quvchilar yozma ravishda yetkazilgan yangi ma'lumotlar, fikrlar, tajribalar yordamida o'z tajriba va bilimlarini kengaytirish va o'zgartirishga imkon beradigan o'qish komponentlarini o'zlashtirishga tayyor bo'ladilar.

Faydalanilgan adabiyot

1. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash (Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2018-yil, 102 bet.

2. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil, 92 bet.

3. Марасулова У. Умумтаълим мактабларида ўқувчиларнинг адабий- назарий тушунчаларини шакллантириш ва такомиллаштириш. Пед.фан.номз. дисс. –Т.: 2007. – Б 226.

4. Qosimova K., Matchonov S., Gulomova X., Yo'ldosheva SH., Sariyev SH. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: Noshir, 2009. – 424 b.

5. 4 -sinf o'qish savodxonligi <https://donschool86.ru/uz/prilagatelnoe/test-4-kl-chitatelskaya-gramotnost-testy-po-proverke-chitatelskoi.html>

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

To'ymurodova Nilufar Ismoil qizi
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus
ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotasiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishga doir turli amaliy topshiriqlar tahlil qilingan. Nutq madaniyati tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy komponentlari va yoshga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo'llaniladigan samarali mashqlar, usullar, vositalar asosida o'quvchilar nutqini boyitish yo'llari ochib berilgan.

Abstract: This article discusses the speech of primary school students. Various practical tasks for the formation of speech culture are analyzed. The essence of the concept of speech culture, its structural components and age-specific features are highlighted. Also, ways to enrich students' speech based on effective exercises, methods, and tools used in the lesson are revealed.

Аннотация: В данной статье рассматривается речь учащихся начальной школы. Анализируются различные практические задачи по формированию речевой культуры. Выделяется сущность понятия речевой культуры, ее структурные компоненты и возрастные особенности. Также раскрываются способы обогащения речи учащихся на основе эффективных упражнений, методов и инструментов, используемых на уроках.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, kasb-hunar, nutq, harf birikmalari, loyiha ishlari, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, og'izaki nutq, yozma nutq.

Keywords: Elementary school, profession, speech, letter combinations, project work, critical thinking, creative thinking, oral speech, written speech.

Ключевые слова: начальная школа, профессия, речь, буквенные сочетания, плагиат, критическое мышление, творческое мышление, устная речь, письменная речь.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish orqali ularning nutqini rivojlantirish bugungi kunning eng dolzarb mavzularidan biriga aylandi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Prezidentimiz tomonidan maktablarda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish masalasi, ularni kelajakda muvaffaqiyatli va ijtimoiy jihatdan faol shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim o'rin tutishi takidlanmoqda. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish, nafaqat ular uchun kelajakda aniq va barqaror ish o'rinlarini yaratish, balki jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shish uchun ham zarurdir. Buning uchun o'qituvchilar turli kasblar haqida ma'lumotlar berib, o'quvchilarga o'z qiziqishlarini va kuchli tomonlarini aniqlashda yordam berishlari kerak. Bundan tashqari yangi boshlang'ich sinf darsliklarimizga (2023.Novda.) kiritilgan loyiha ishlarida ham o'quvchilar olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llab ko'rmoqdalar. Bunga misol tariqasida quyidagilarni keltirish mumkin:

2-sinf ona tili darsligidagi "Harf birikmasi bilan ifodalanadigan undoshlar" mavzusida "Tassavur qiling, siz katta shahar loyihasini ishlab chiqiyapsiz" degan kichik loyiha ishi berilgan. Bu loyiha ishi orqali o'quvchilar olgan bilimlariga tayangan holda o'zlari shaharcha projektini yaratadilar. O'qituvchi bu yaratilgan projekt asosida o'quvchilarning nutqini rivojlantirish uchun quyidagi savollarni berishi kerak.

Shahringizni qanday nomlagan bo'lardingiz?

Shahringizdagi binolar qanday joylashishini xoxlar edingiz?

Undagi mahallalarni qanday nomlardingiz?

Mahalangizga eng kamida 3ta nom toping.

Bundan tashqari, 4-sinf ona tili darsligidagi "Bosh kelishiklar" mavzusida berilgan 20-mashqda "Ijodkorlik soati" nomli loyiha ishi berilgan. Bunda o'quvchilardan turli e'lonlar yozish so'raladi. Bu loyiha ishi orqali o'quvchilarning yozma nutqi shakllantiriladi.

Maktablarida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga alohida ahamiyat beriladi. Tanqidiy fikrlash – bu faqat o'rganilgan ma'lumotni yodlash emas, balki ularni chuqur tahlil qilish, turli nuqtai nazarlardan qarab, muammolarni hal qilishni o'rganishdir. O'qituvchilar o'quvchilarga axborotni izlash, saralash va tahlil qilishni o'rgatish orqali ularning ilmiy-tadqiqot ishlari va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Maktablarida to'plangan ilg'or tajribalar, nafaqat o'quvchilarning bilimlarini kengaytirishga, balki o'qituvchilarning pedagogik metodlarini takomillashtirishga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, yangi o'qitish metodikalarini qo'llash,

o'quvchilarga amaliy topshiriqlar berish kabi usullar umumiy o'rta ta'lim muassasalariga keng tatbiq etilishi zarur. Shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy malakalarini doimiy ravishda oshirish va zamonaviy ta'lim texnologiyalariga oid bilimlarni yangilab borish muhimdir.

O'quvchilarning olingan bilimlarini amaliyotda qo'llashni o'rgatish, ularning kasbiy faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Amaliy ishlar orqali o'quvchilar o'rganilgan nazariy bilimlarni haqiqiy hayot sharoitlarida qo'llashni o'rganadilar. Shunday qilib, o'qituvchilar o'quvchilarga real hayotdagi vaziyatlar asosida topshiriqlar berishlari va ularni echish usullarini ko'rsatishlari lozim.

Maktablarida to'plangan ilg'or tajribalar, o'quvchilarda kasb-hunar ko'nikmalarini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash, axborotni izlash va tahlil qilish kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishda samarali natijalar beradi. Ushbu tajribalarni umumiy o'rta ta'lim muassasalariga keng tatbiq etish orqali, nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshiramiz, balki ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun mustahkam poydevor yaratamiz.

Gap mavzusi yuzasidan o'tkaziladigan mashg'ulotlarda o'quvchilar gapning so'zlardan tuzilishini, uning kim yoki nima haqida ekanini, gapni tashkil etgan so'zlarning o'zaro bog'langanligi va bu bog'lanishni so'roqlar yordamida aniqlash mumkinligini o'zlashtiradilar. O'quvchi o'z fikrini gap vositasida ro'yobga chiqarish yo'li bilan tilning grammatik qurilishini amaliy o'rganadi. U gap tuza olish malakasini o'rgangan sari bog'li nutq tuzish sirlarini ham egallay boradi. Bundan tashqari o'quvchilar nutqida uchraydiga xatoliklarni ularni ko'proq badiiy matnlar o'qitish orqali rivojlantirish mumkin.[34-b].

O'quvchi nutqida uchraydi:

maktabga bo'ldim; maktabni bog'i

To'g'risi: maktabda bo'ldim; maktabning bog'i.

Bolalar ko'proq xatoga yo'l qo'yadigan so'z birikmalarini yig'ib borish xatoning oldini olishga qaratilgan mashqlar tuzishga imkon yaratadi. So'z birikmasi ustida ishlash grammatik, imloviy va boshqa mashqlarni to'g'ri bajarishga xizmat qiladi. Shuning uchun so'z birikmasi ustida o'rni bilan maqsadga muvofiq ishlab borish orqali gap va bog'lanishli nutq tuzishga oid nutqiy mashqlarga o'tish lozim.[318]

Maqola asosida quyidagi xulosalarni keltirib o'tish mumkin:

1.Nutq madaniyatini shakllantirish uchun birinchi navbatda til vositalarining to'g'ri va samarali qo'llanishini o'rgatish zarur.

2.Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshga oid nutqiy xususiyatlarini hisobga olgan holda individual yondashuvlar joriy etilishi lozim.

3.Darslarda o'quvchilarni faol ishtirok ettirish, og'zaki fikr bildirishga rag'batlantirish, nutqiy vazifalar orqali muloqotga tayyorlash muhimdir.

4.O'qituvchilarning nutq madaniyatiga oid malaka va ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muntazam metodik tayyorgarlik kurslari tashkil etilishi lozim.

5.O'quvchilarning uy va maktab muhitida nutqiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy-nutqiy tajribalar yaratish orqali ularning o'z fikrini ifodalash qobiliyatini shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyot

1.2-sinf. ona tili. TOSHKENT-2023. Novda

2.4-sinf. ona tili. TOSHKENT-2023. Novda

3. Розиков.О ва б., Дидактика. Тошкент, УЗР ФА <<Фан>>-1997.34 б

4. Qosimova K va b. Ona tili o'qitish metodikasi : -T.: <<NOSHIR>>,- 2009, 318 b.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANI AMALGA OSHIRISH MEXANIZMLARI

Bakirov Otabek Bo'ranovich
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
Boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası mudiri, PhD, dotsent.

Annotatsiya. Mazkur maqolada axborot texnologiyalarining zamonaviy jamiyat va iqtisodiyot rivojidadagi o'rni hamda raqamli transformatsiyaning asosiy xususiyatlari yoritiladi. Axborot texnologiyalari ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish jarayonlarini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Raqamli transformatsiya esa tashkilotlar va jamiyat hayotining turli sohalariga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali boshqaruv, xizmat ko'rsatish va ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirishni nazarda tutadi. Mavzuda raqamli transformatsiyaning avtomatlashtirish, innovatsion yondashuvlarni qo'llash, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish, xizmatlar sifatini oshirish hamda resurslardan samarali foydalanish kabi o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, axborot xavfsizligi va zamonaviy texnologiyalarning istiqbollari haqida ham ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Axborot texnologiyalari, raqamli transformatsiya, raqamlashtirish, innovatsiya, avtomatlashtirish, raqamli iqtisodiyot, axborot tizimlari, sun'iy intellekt, ma'lumotlar bazasi, bulutli texnologiyalar, elektron xizmatlar, kiberxavfsizlik, raqamli infratuzilma, biznes jarayonlari, ma'lumotlarni tahlil qilish, samaradorlik, raqamli platformalar, elektron hukumat, texnologik rivojlanish, raqamli innovatsiyalar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются роль информационных технологий в развитии современного общества и экономики, а также основные особенности цифровой трансформации. Информационные технологии служат эффективным инструментом для сбора, хранения, обработки и передачи данных. Цифровая трансформация предполагает широкое внедрение цифровых технологий в различные сферы деятельности организаций и общества с целью совершенствования процессов управления, оказания услуг и производства. В статье анализируются такие характерные особенности цифровой трансформации, как автоматизация процессов, применение инновационных подходов, принятие решений на основе данных, повышение качества услуг и эффективное использование ресурсов. Кроме того, рассматриваются вопросы развития цифровой экономики, обеспечения информационной безопасности и перспективы современных технологий.

Ключевые слова: информационные технологии, цифровая трансформация, цифровизация, инновации, автоматизация, цифровая экономика, информационные системы, искусственный интеллект, базы данных, облачные технологии, электронные услуги, кибербезопасность, цифровая инфраструктура, бизнес-процессы, анализ данных, эффективность, цифровые платформы, электронное правительство, технологическое развитие, цифровые инновации.

Abstract. This article examines the role of information technologies in the development of modern society and the economy, as well as the main features of digital transformation. Information technologies serve as an effective tool for collecting, storing, processing, and transmitting data. Digital transformation involves the widespread implementation of digital technologies in various areas of organizational and social activities in order to improve management processes, service delivery, and production. The article analyzes key characteristics of digital transformation, including process automation, the application of innovative approaches, data-driven decision-making, improvement of service quality, and efficient use of resources. In addition, it discusses the development of the digital economy, information security issues, and the future prospects of modern technologies.

Keywords: Information Technologies, Digital Transformation, Digitalization, Innovation, Automation, Digital Economy, Information Systems, Artificial Intelligence, Databases, Cloud Technologies, Electronic Services, Cybersecurity, Digital Infrastructure, Business Processes, Data Analysis, Efficiency, Digital Platforms, E-Government, Technological Development, Digital Innovations.

Kirish. XXI asr - bu tezkor o'zgarishlar, globalizatsiya va yangiliklar asri desak mutlaqo adashmaymiz. Bu davrda boshqa sohalar kabi ta'lim tizimining roli va ahamiyati yanada oshadi,

chunki har qanday jamiyatning kelajagi aholining dunyoqarashi, bilim va ko'nikmalarga bog'liq hisoblanadi.

Axborot texnologiyalarining mohiyati

Axborot texnologiyalari — bu ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish jarayonlarini amalga oshiruvchi texnik va dasturiy vositalar majmuasidir. ATning asosiy vazifasi — inson faoliyatini samarali tashkil etish va qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirishdir. Kompyuterlar, serverlar, tarmoqlar va dasturiy ta'minot ATning asosiy komponentlari hisoblanadi. Shu o'rinda bugun ommalashib borayotgan termin globallashuv haqida ham ma'lumot berib o'tsak. **Globallashuv** – bu butun dunyo bo'ylab iqtisodiy, siyosiy, madaniy va diniy integratsiya va birlashish jarayonidir.

Globallashuv– bu xalqaro mehnat taqsimoti, iqtisodiy va siyosiy munosabatlar tizimi orqali biri-biri bilan bog'langan milliy iqtisodiyotlar majmui sifatida tushuniladigan, jahon iqtisodiyoti tarkibini o'zgartirish jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Transmilliylashtirish va mintaqaviylashtirish asosida iqtisodiyotning chambarchas bog'liqligi hisoblanadi. Shu asosida yagona jahon tarmog'i, bozor iqtisodiyoti, geoiqtisodiyot va uning infratuzilmalari shakllanmoqda, ko'p asrlar davomida xalqaro munosabatlarning asosiy xarakteri bo'lib kelgan davlat suvereniteti ta'sirining pasayishi sodir bo'lmoqda. Globallashuv jarayoni bu davlat tomonidan shakllantirilgan bozor tizimlari evolyutsiyasining natijasidir.

Buning asosiy natijasi – global mehnat taqsimoti, kapital, mehnat, ishlab chiqarish resurslarining dunyoviy miqyosdagi migratsiyasi (shuningdek, qoida tariqasida, kontsentratsiya), qonunchilikni, iqtisodiy va texnologik jarayonlarni standartlashtirish, shuningdek, turli mamlakatlar madaniyati bir-biriga yaqinlashishi hamda birlashishidir. Globallashuv tizimli xususiyatga ega, ya'ni jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab oluvchi obyektiv jarayondir. Globallashuv natijasida dunyo o'zining barcha subyektlari bilan bog'lanib, tobe bo'lib bormoqda. Bir guruh davlatlar uchun umumiy bo'lgan muammolar sonining ko'payishi va birlashtiruvchi subyektlarning soni va turlarining kengayishi mavjud.

Globallashuvning kelib chiqishi haqidagi qarashlar doimo munozarali bo'lib kelgan. Tarixchilar bu jarayonni kapitalizmning rivojlanish bosqichlaridan biri deb hisoblaydilar. Iqtisodchilar bu jarayonni moliya bozorlarining transmilliylashuvidan ekanligini ta'kidlab kelishmoqda. Siyosatshunoslar demokratik tashkilotlarning keng tarqalishiga urg'u berishadi. Madaniyatshunoslar globallashuvning namoyon bo'lishini madaniyatning g'arbiylashuvi, jumladan, Amerika iqtisodiy ekspansiyasi bilan bog'lashadi.

Globallashuv jarayonlarini tushuntirishda axborot texnologiyalari yondashuvlari mavjud. Siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy globallashuv bir-biridan farq qiladi. Mintaqaviylashtirish globallashuv subyekti bo'lib, texnologik va iqtisodiy rivojlanishning jahon qutblarini shakllantirishda kuchli kumulyativ samara berada.

Shu bilan birga, "globallashuv" so'zining kelib chiqishining o'zi shuni ko'rsatadiki, bu jarayonda yetakchi rolni ma'lum tarixiy bosqichlarda sodir bo'lgan xalqaro savdoning jadal o'sishi egallaydi. Birinchi marta "globallashuv" so'zini ("jiddiy xalqaro savdo" degan ma'noni anglatadi) 1850-yillarning oxirida Fridrix Engelsga yozgan maktublaridan birida Karl Marks ishlatgan deb yozgan edi: "Endi jahon bozori haqiqatan ham mavjud. Kaliforniya va Yaponiyaning jahon bozoriga chiqishi bilan globallashuv amalga oshdi". Globallashuv jarayonlarida xalqaro savdoning xuddi shunday yetakchi roli, Marks davrida boshlangan oldingi globallashuv 1930-yillarda, barcha rivojlangan davlatlar qattiq proteksionizm siyosatiga o'tgandan so'ng yakunlanganidan dalolat beradi. Xalqaro savdoning keskin qisqarishi.

Endi Globallashuv jarayoni bilan Raqamli transformatsiyaning o'zaro aloqadorligi haqida fikr almashsak.

Raqamli transformatsiyaning dolzarbligi:

Raqamli transformatsiya (raqamli o'zgarish) — bu tashkilotlar, bizneslar yoki ijtimoiy tizimlar tomonidan raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali jarayonlarni, xizmatlarni va biznes-modellarni yaxshilash jarayonidir. Raqamli transformatsiya ko'plab sohalarda, jumladan, ishlab chiqarish, savdo, xizmat ko'rsatish, ta'lim va sog'liqni saqlashda amalga oshirilmoqda.

Raqamli transformatsiyaning asosiy jihatlari:

1. Jarayonlarni avtomatlashtirish: Raqamli texnologiyalar yordamida jarayonlarni avtomatlashtirish, ish samaradorligini oshirish va xatolarni kamaytirish mumkin.

2. Ma'lumotlar tahlili: Katta ma'lumotlar (Big Data) va analitika vositalari yordamida tashkilotlar o'z mijozlari, bozor tendentsiyalari va ichki jarayonlari haqida chuqurroq ma'lumotga ega bo'lishadi.

3. Mijozlar bilan aloqalar: Raqamli platformalar va vositalar yordamida mijozlar bilan aloqalarni yaxshilash, shuningdek, shaxsiylashtirilgan xizmatlar taqdim etish imkoniyatlari yaratiladi.

4. Yangi biznes-modellar: Raqamli transformatsiya yangi biznes-modellarni yaratishga olib kelishi mumkin, masalan, obuna asosidagi xizmatlar yoki raqamli mahsulotlar.

5. Innovatsiyalar: Raqamli texnologiyalar yangi innovatsiyalarni amalga oshirishga imkon beradi, bu esa raqobatbardoshlikni oshiradi.

6. Xavfsizlik va maxfiylik: Raqamli transformatsiya jarayonida ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash va maxfiylikni saqlash muhim ahamiyatga ega.

7. Raqamli transformatsiyaning bosqichlari:

1. Tahlil va rejalashtirish:

Tashkilotning mavjud jarayonlari va muammolarini tahlil qilish va raqamli transformatsiya strategiyasini ishlab chiqish.

2. Texnologiyalarni tanlash:

Maqsadga muvofiq texnologiyalarni tanlash va joriy etish.

3. O'zgartirishlar amalga oshirish:

Jarayonlarni, xizmatlarni va mahsulotlarni raqamlashtirish.

4. Natijalarni baholash:

O'zgarishlarning samaradorligini baholash va kerak bo'lsa, qo'shimcha o'zgarishlar kiritish.

Raqamli transformatsiyaning afzalliklari:

- Ish samaradorligini oshirish.
- Mijozlar ehtiyojlariga tezkor javob berish.
- Yangi bozor imkoniyatlarini kashf etish.
- Raqobatbardoshlikni oshirish.

Raqamli transformatsiya hozirgi kunda har qanday tashkilot uchun muhim jarayon bo'lib, ularning kelajagi va muvaffaqiyati ko'p jihatdan raqamli texnologiyalarni qanchalik muvaffaqiyatli qo'llashiga bog'liq.

1. Zamonaviy talablar: Global raqobat kuchaygan bir paytda tashkilotlar tezkor, samarali va moslashuvchan bo'lishi lozim. Bu esa raqamli texnologiyalarsiz imkonsizdir.

2. Iqtisodiy samaradorlik: Raqamli texnologiyalar orqali resurslar teжалadi, xizmat ko'rsatish sifati oshadi va xarajatlar kamayadi.

3. Ochiqlik va shaffoflik: Davlat boshqaruvida raqamli tizimlar orqali fuqarolarga xizmat ko'rsatish jarayonlari soddalashtiriladi va korrupsiya holatlari kamayadi.

4. Ta'lim va sog'liqni saqlashdagi yangilanishlar: Onlayn ta'lim va tibbiy xizmatlar kengaymoqda, bu esa aholining barcha qatlamlariga sifatli xizmat ko'rsatish imkonini beradi.

Xulosa

Axborot texnologiyalari va raqamli transformatsiya zamonaviy taraqqiyotning asosiy drayverlaridan biridir. Ularning o'ziga xos xususiyatlari — tezkorlik, integratsiya, moslashuvchanlik va innovatsionlik — jamiyat va iqtisodiyot rivojida muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, har bir tashkilot va davlat ushbu jarayonlarga moslashishi va ulardan samarali foydalanishi zarur. Raqamli transformatsiya — bu zamon talabi bo'lib, uni ortga surish emas, aksincha, unga faol moslashish orqali taraqqiyotga erishish mumkin. Bunda har bir soha, har bir tashkilot va eng muhimi, har bir fuqaroning o'zni va mas'uliyati yuksak darajada bo'lishi kerak. Muammolar yo'q emas, ammo ular ustida izchil va tizimli ishlansa, raqamli transformatsiya ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveriga aylanishi, ijobiy natijalar berishi kafolatlanadi.

Foydalangan adabiyot

1. 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni: Lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevining 2020 yil 5 oktyabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni: lex.uz
3. Андропова Н. Э. "Проблемы участия Российской Федерации в формировании новой финансовой архитектуры в условиях финансовой глобализации", Перестройка мировой финансовой структур: место и роль России, 500 экз, М: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2016 -400--518-bet. ISBN 978-5-394-02568-6.
4. Гавров С. Н., Ашер Т. "Кризис глобализирующегося мира и переход к планетарной культуре", Новая цивилизация: междисциплинарный научно-практический сборник. Самара: Самарский научный центр РАН, 2007 — 170—194-bet. ISBN 5-9342-4195-4. (nedostupnaya ssilka)
5. Granin Yu. D. "Globalizatsiya" ili "vesternizatsiya"? // Voprosi filosofii. 2008. № 2

OILA MADANIYATI – BIZNING MILLIY XUSUSIYATLARIMIZ VA MA'NAViy DUNYOQARASHIMIZNI O'ZIDA MUJASSAM ETGAN MILLIY MADANIYAT

Xusanov G'olib Elmurodovich
Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy va amaliy fanlar o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi
Melikulov Zarifboy Kurbonkulovich
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
akademik litseyi Ona tili va adabiyot fani bosh o'qituvchisi

Annotatsiya. *An'anaviy o'zbek oilaviy madaniyatining paydo bo'lishi urug' tizimiga asoslangan, boshlang'ich ta'lim, oilaviy odob-axloq qoidalari ham paydo bo'ldi, Ona qiziga saboq berar ekan, "mehr ipi bilan tikilgan ko'rpa, onalarning dil qo'shig'i bo'lib yangragan so'zana.*

Kalit so'zlar: *Oilaviy muhit va an'analardan tashqari, Shaxsiy hayotlarini rivojlantirgandan so'ng, sog'lom, Ona qiziga saboq berar ekan, O'n yildan so'ng, Oila ichida ko'plab nizolar hal qilindi.*

Annotation. *The emergence of traditional Uzbek family culture was closely connected with the clan-based social system. Along with the development of family life, moral and ethical norms regulating relationships within the family were also formed. When a mother teaches her daughter, she passes on not only practical skills but also spiritual values and life experience. A quilt sewn with the thread of love and a suzani embroidered by mothers symbolize family warmth, care, and cultural heritage. In addition to the family environment and traditions, personal development plays an important role in shaping a healthy and harmonious society. Over time, many conflicts within families are resolved through mutual understanding, respect, and strong family values.*

Keywords: *family environment, traditions, personal development, healthy lifestyle, mother-daughter education, family values, suzani, cultural heritage, conflict resolution, harmony.*

Аннотация. *Формирование традиционной узбекской семейной культуры тесно связано с родоплеменной системой общества. Вместе с развитием семейного уклада сформировались нравственные и этические нормы, регулирующие взаимоотношения в семье. Передавая жизненный опыт своей дочери, мать обучает её не только практическим навыкам, но и духовным ценностям. Одежда, шитая нитью любви, и сузаны, вышитые руками матерей, являются символами семейного тепла, заботы и культурного наследия. Наряду с семейной средой и традициями важную роль играет личностное развитие человека, способствующее формированию здорового общества. Со временем многие семейные*

конфликты разрешаются благодаря взаимопониманию, уважению и сохранению семейных ценностей.

Ключевые слова: *семейная среда, традиции, личностное развитие, здоровый образ жизни, воспитание дочери матерью, семейные ценности, сюзана, культурное наследие, разрешение конфликтов, гармония.*

Bu o'zbek xalqi tarixining ming yilliklar davomida shakllangan va rivojlangan oilaviy madaniyatdir. Shunga ko'ra, aksariyat mualliflar turli ijtimoiy sub'ektlarning sog'lom turmush tarzi amal qilishini ta'minlash uchun ijtimoiy, oilaviy qadriyatlar va g'oyalarni o'zlashtirish zaruriyati haqida fikr bildiradilar. Bu avlodlar davomida doimiy ravishda to'planib va takomillashtirilib, o'ziga xos oilaviy madaniyatlarni shakllantirdi.

An'anaviy o'zbek oilaviy madaniyatining paydo bo'lishi urug' tizimiga asoslangan. Qon rishtalari oila va davlat strukturaviy jihatdan o'xshash bo'lgan jamiyatning asosidir. Bu rishtalar oilalar va urug'larni qonunlar asosida ma'muriy boshqaruvning majburlashiga tayanmasdan bog'laydi. Bunday urug'lar paydo bo'lgandan so'ng, urug' a'zolarining normal hayotini saqlab qolish va nasl-nasabni davom ettirish uchun oilani boshqarish muhim sanaladi. Bu oilani tarbiyalash va boshqarish uchun oilaviy qoidalar, urug'-aymoq qadriyatlarini o'rnatilishiga olib keldi. Oilaviy muhit va an'analardan tashqari, natijada oilaviy madaniyatning boshqa jihatlari, masalan, oilaviy odob-axloq qoidalari ham paydo bo'ldi.

An'anaviy o'zbek madaniyatida oilaviy madaniyatning o'rni qanday? Bu o'zbekning ijtimoiy tuzilishi bilan birgalikda tushunish kerakligi quyidagicha.

Birinchidan, oila va davlatning izomorfik tuzilishi oilaviy madaniyatni milliy madaniyatning poydevoriga va yadrosiga aylantiradi. Ehtimol, dunyoda boshqa hech bir millat oilaviy madaniyatni o'zbeklar kabi qadrlamaydi. Chunki o'zbek oilasining tuzilishi va madaniyati G'arb jamiyatlarinikidan tubdan farq qiladi. Ma'lumki, oila va davlatning izomorfizmi an'anaviy o'zbek jamiyatining asosiy xususiyati hisoblanadi. Unda oilaning sir-sinoatlarini farzand tarbiyasida ifodalanish muhim jarayon sanaladi. Oiladagi tarbiyada qizlarning onaga, o'g'illarning otaga taqlidi mavjud. Ona qiziga saboq berar ekan, "mehr ipi bilan tikilgan ko'rpa, onalarning dil qo'shig'i bo'lib yangragan so'zana, ona quchog'iday iliq beshik, qizaloqning jon dili bo'lgan qo'g'irchoq, bola boshidagi "ipaklari tillodan" do'ppi, tokchadagi patnis, laganlar, taxmondagi quticha, sandiq, qoziqdagi beqasam to'n, uy peshtoqini bezagan gullar-bularning hammasi turmushimizning bezagidir"¹⁶, deb o'rgatadi. Shuning uchun, ming yillar davomida ushbu ijtimoiy poydevorda paydo bo'lgan va rivojlangan o'zbek madaniyati oila va davlatning integratsiyasi madaniyatidir.

Ikkinchidan, oilaviy madaniyatda falsafiy dunyoqarash uyg'unlikni milliylikdagi tartib va tamoyillar modeliga monand namoyon etadi. Qadimgi davrlarda o'z fazilatlarini dunyoga namoyon qilishni istaganlar avval o'z davlatlarini boshqarganlar. Davlatlarini boshqarishni istaganlar avval oilalarini tartibga solganlar. Oilalarni boshqarishni istaganlar avval shaxsiy hayotlarini rivojlantirganlar. Shaxsiy hayotlarini rivojlantirgandan so'ng, oilalar tartibga solinadi. Oilalarni tartibga solgandan so'ng, davlatlar boshqariladi. davlatlarni boshqargandan so'ng, dunyoda tinchlik bo'ladi. Ushbu fikr an'anaviy o'zbek madaniyatida shaxsiy tarbiya va oilaviy uyg'unlik, davlatni boshqarishda organik birlik borligini ko'rsatadi. U qadimgi donishmandlarning yaqindan uzoqqa va o'zlaridan boshqalarga qadar bo'lgan ichki mantig'ini o'zida mujassam etgan. Shuning uchun, oila madaniyati milliy madaniyatning poydevorini tashkil qiladi. Dunyoning poydevori davlatda, davlatning poydevori esa oilada bo'lgani uchun davlatning strukturaviy jihatdan o'xshashligi an'anaviy o'zbek ijtimoiy naqshlari umumiylikni belgilaydi. Bu umumiylik patriarxal an'analarning cheklovlariga ega bo'lsa-da, u odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarga ham chuqur ta'sir ko'rsatdi.

Uchinchidan, oilaviy madaniyatdagi ko'zga ko'rinmas, lekin muhim holat ta'lim sanaladi. O'zbek madaniyati jamiyatdagi axloqiy me'yorlar, tarbiya va xulq-atvorga ko'proq e'tibor qaratadi. Oila mamlakat va jamiyatning poydevori bo'lgani uchun ta'lim tushunchasi oiladan boshlanadi. Shu

bois, “ota-onalardan farzandlar, el-yurt oldidagi ma’naviy burchini to’g’ri anglash, oilaviy munosabatlar doirasida milliy urf-odat va an’analarimizni turmushga singdirish orqali bolalarda milliy g’oyaga muhabbatni uyg’otish, ularni mustaqil fikrlaydigan kishilar qilib tarbiyalashni taqozo etadi”. Bunday falsafiy-axloqiy tafakkur o’zbek xalqi ma’naviy makoni mahallada keng rivojlangan.

Ta’lim keng joriy etilgan oilaga u shon-sharaf keltiradi va kelajak avlodlarga foydali bo’ladi. O’n yildan so’ng, bu oiladan halol shaxslar, fazilatli odamlar va komil insonlar paydo bo’ladi. Iste’dodlar kundan-kunga gullab-yashnashi va avlodlar tinchlikka erishish uchun birgalikda kurashish kerak. U Yangi O’zbekiston millati va sivilizatsiyasining rivojlanishida muhim rol o’ynaydi. Ko’plab olimlar ham avlodlarga ta’lim berish uchun shaxsan oilaviy talim tarbiyaga tegishli asarlar yozgan va hatto ularni butun dunyo bo’ylab nashr etganlar.

Birinchidan, oilaviy ta’lim qadimdan sharq madaniyati keng tarqalishiga yordam bergan va “Avesto” tafakkurining sekulyarizatsiyasi va ijtimoiylashuvini rivojlantirgan. Ayniqsa, zardushtiylikdan beri ko’plab oilalar o’zlarining oilaviy madaniyatlari va tarix davomida mashhur shaxslarning qarashlarini kelajak avlodlarga qoldirganlar. Bundan tashqari, ba’zi oilaviy madaniyatlar xususiy maktablarda bolalar ta’limi uchun kirish matnlari sifatida ishlatilgan, bu ham ma’lum darajada sharq madaniyatining ijtimoiylashuviga hissa qo’shgan.

Ikkinchidan, oilaviy madaniyat ijtimoiy hayotning barqarorligini saqlab qoladi. Yangi O’zbekiston jamiyatining madaniyat taraqqiyotini rag’batlantirishga keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu quyidagi jihatlarida aks etadi: Birinchidan, ota-onalarning oilaviy qarashlarini ta’siri bolalar tomonidan maktab ta’limiga qaraganda osonroq qabul qilinadi. Bu esa oilaviy odob-axloq madaniyatini jamiyatda ta’lim va tizim nuqtai nazaridan oila hamda urug’-aymoq hayoti bilan bog’liqligini samarali kafolatlaydi. Ikkinchidan, bu urug’-aymoq jamoasining barqarorligi va rivojlanishiga yordam berdi. Demokratik tizim bugun urug’-aymoq jamoasi orqali jamiyatning boshqaruvida oddiy qatlamlarga kirib bordi. “Bugun hayotning o’zi bizdan professional, tezkor va samarali davlat xizmati tizimini shakllantirish, yangicha fikrlaydigan, tashabbuskor, el-yurtga sadokatli kadrlarga keng yul ochish buyicha samarali tizim ishlab chikishni talab etmoqda”¹, deydi Sh.M.Mirziyoyev. Oila ichida ko’plab nizolar hal qilindi. Bularning barchasi demokratik jamiyatining ishonchli davom etishini ta’minladi. Uchinchidan, an’anaviy oilaviy madaniyat asosan urug’-aymoq a’zolariga yordam berish, qishloq aholisiga yaxshi munosabatda bo’lish va kambag’allarga yordam berishni targ’ib qilmoqda. Bu, o’z navbatida, urf-odatlar va ijtimoiy muhitga ta’sir ko’rsatadi. Odamlarning his-tuyg’ulari va mentalitetiga chuqur ta’sir ko’rsatib, yaxshi urf-odatlarni rivojlantirish va yomon odatlarni tuzatish maqsadiga erishadi. Albatta, oilaviy madaniyat jamiyatda o’sib va rivojlangan axloqiy madaniyat sifatida, ko’p jihatdan insonlar qarashlarining oilaviylashuvidir va shuning uchun keng jamoatchilikka doimo o’z ta’sirini ko’rsatadi.

Foydalangan adabiyot

1. Исмоилов Ў. Ўзбек тўйлари. -Тошкент: Ўзбекистон, 1992. - Б. 54.
2. Махмудов Т. Гўзаллик ва ҳаёт. -Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. - Б. 100.
3. Гуломова С. Обод турмушни шакллантиришда оила ва маҳалланинг муштарак масалалари // Обод турмуш – жамият тараққиётининг гарови. Республика илмий-назарий конференцияси. –Бухоро, 2013.-Б. 124.
4. Мирзиёев Ш.М.Халқимизнинг розилиги-бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд, -Т.: Ўзбекистон, 2018.- Б. 90.

3-4-SINF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA UYGA VAZIFALARINING AHAMIYATI (O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARI MISOLIDA)

Ergasheva Gulshoda Amirovna

¹ Мирзиёев Ш.М.Халқимизнинг розилиги-бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд, -Т.: Ўзбекистон, 2018.- Б. 90.

Samarqand viloyati pedagogik mahorat
markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarning o'qish darslaridan tashkil etiladigan uyga vazifalarning turlari va uyga vazifalarni tashkil etishning ilmiy- nazariy jixatlari o'z aksini topgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil fikrlashga o'rgatishda uyga vazifalarning o'rni asoslab berilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'stirishda uyda bajariladigan topshiriqlarni tashkil etishning didaktik va metodik jihatlari chuqur tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *Boshlang'ich ta'lim, o'qish, ta'lim, tarbiya, o'qituvchi, mustaqil fikr, savol-topshiriq, faoliyat, tizimli yondashuv, samaradorlik.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются типы домашних заданий, преподаваемых в начальной школе, и теоретические аспекты организации домашних заданий. Обосновывается роль домашних заданий в обучении учащихся начальной школы самостоятельному мышлению. Тщательно анализируются дидактические и методические аспекты развития логического мышления учащихся начальной школы.*

Ключевые слова: *Начальное образование, чтение, образование, воспитание, учитель, вопрос-задание, деятельность, системный подход, эффективность.*

Annotation: *This article highlights the types of home-based tasks that are taught in primary school classes and the theoretical aspects of homework management. The role of homework in teaching elementary students to think independently is justified. The didactic and methodological aspects of the development of logical thinking of elementary school students are thoroughly analyzed.*

Key words: *Primary education, reading, education, upbringing, teacher, question-task, activity, systematic approach, effectiveness.*

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasida xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning bilim darajasini baholashda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro dastur **PIRLS** (*Progress in International Reading Literacy Study - matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot*)da O'zbekiston Respublikasining doimiy ishtirokini ta'minlash asosiy ustuvor maqsadlardan biri ekanligi takidlangan. O'quvchilarning matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot (PIRLS) da qatnashishiga va samarali natijaga erishishida boshlang'ich sinflarning o'qish darslaridan tashkil etiladigan uyga vazifalarning ham o'rni beqisyonidir.

Uy vazifasini ma'lum reja asosida tayyorlash ham o'quvchilarning faol fikriy mustaqilligini oshiradi. Uy vazifasini tayyorlashni to'g'ri yo'lga qo'ya bilgan o'quvchi undan mustaqil mulohaza talab qiladigan mashg'ulotlarga o'ziga ishongan holda qatnashadi. Uy vazifalarini ma'lum reja asosida bajarish bolalardan o'quv materialiga ongli ravishda yondashishni talab qiladi. Yaxshi tuzilgan reja o'quvchining faoliyatini tizimga soladi, zarur materialni ajratib olishga o'rgatadi, muhim jihatlarni ochishga va to'g'ri xulosalar chiqarishga undaydi. O'z fikrini muayyan tizimda bayon etishga o'rgatadi. Uy vazifalarini og'zaki tarzda bajarishda o'quvchilar matn yuzasidan darslikdagi savol-topshiriqlarga murojaat qilmaydilar, ular bilan ishlamaydilar. O'qituvchilar ham uy vazifasini so'rashda ko'pda bunga e'tibor qilmaydilar. O'quvchilardan uy vazifasini so'rash jarayonida nafaqat ularning olgan bilimlarini aniqlash, balki bu bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va tizimga solish bo'yicha keyingi ishlar ham tekshirilishi kerak. Bu bilan o'quvchilarning mustaqil ishlashlari va o'qiganlari asosida mulohaza yuritishlariga keng imkoniyat yaratiladi.

Uy vazifalarini og'zaki so'rashning faqat o'quvchi xotirasiga tayanib javob berishi talab etiladigan tarzda tashkil qilinishi natijasida vazifa so'rash o'qituvchi bilan bitta o'quvchi orasidagi alohida suhbatga aylanib qolib, sinfdagi boshqa o'quvchilar unda ishtirok etmaydilar. Uy vazifalarini darsda ko'tarilgan asosiy savol muhokamasi natijasiga qarab shakllantirish o'quvchilarni darsda o'rgangan bilimlarini mustaqil ravishda guruhlashga, undan muhimini ajratishga, o'qituvchining talablariga mos keladigan dalillar topishga o'rgata boradi. Ularning oldida mustaqil mulohaza yuritishni talab qiladigan yangi savollar paydo bo'ladi. Dalillar keltirish uchun nafaqat faktlar izlashga, balki ularni o'z so'zlari bilan etkazishga ham harakat qiladilar. Bu holat ham ta'limiy, ham tarbiyaviy jihatidan o'ta muhim hisoblanadi. O'quvchilar fikrlarini o'z so'zlari bilan ifodalagan joyda tafakkur faoliyati mustaqilligi tarbiyalanmasligi mumkin emas. [2.24]

Agar darslarda uy vazifalarini so'rash darsning ijodiy qismiga aylantirilsa, ya'ni o'quvchining hodisa tahlili va u bilan bog'liq faktlarni umumlashtirishga bo'lgan qiziqishlari, imkoniyatlari hisobga olinsa, uy vazifasini so'rash jarayonining samaradorligi ham sezilarli darajada ortadi. Uy vazifasini so'rash jarayonida o'quvchilar ko'pincha u yoki bu hodisani bayon qiladilar, lekin unga baho bermaydilar. Bu shundan dalolat beradiki, o'qituvchi ulardan shunday bahoni, munosabatni hech qachon talab qilmagan. Sababi, buni o'qituvchining o'zi ham bilmaydi. O'quvchilarda voqea-hodisani baholash, unga o'z munosabatini bildirish ko'nikmasi shakllantirilmagan. Uy vazifalarini so'rash paytida o'quvchiga mustaqil mulohaza yuritish talab qilinadigan savollar berilishi uning aqliy faoliyatini tezlashtiradi. Berilgan savollarga o'quvchilar yaxshi tanlangan dalillar orqali javob berishga erishsa, bunday savollar ularning o'zlariga ham katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinflar "O'qish kitobi" darsliklarida badiiy asar ustida ishlash uchun o'quvchilarga matn asosida reja tuzish va o'qilganlarini reja asosida qayta hikoyalash ko'p taklif qilinadi. Bunda o'qituvchi o'quvchilarda reja tuzish ko'nikmalari shakllanishiga e'tibor qaratishi, ular asar qismlarining mantiqiy aloqasini qanday o'zlashtirganliklarini aniqlab borishi kerak. [3.42] Odatda, o'qituvchilar topshiriqning ikkinchi qismiga, reja asosida asar matnini qayta hikoyalatishga ko'proq urg'u beradilar. Shuning uchun o'quvchilar yuqori sinfga borganda ham insho yozish uchun reja tuzishga qiynaladilar. Asar matnini qayta hikoyalash, ayniqsa, yuqori sinflarda, hatto, u ijodiy xarakterda bo'lsa ham, o'quvchining ma'naviyati uchun etarli manba bo'lolmaydi. U boshlang'ich sinflarda o'quvchining nutqini o'stirishi mumkin, xolos. Reja tuzishni o'rgatishdan maqsad o'quvchining tasavvuri va tafakkurini uyg'otish, uni muhimni nomuhimdan ajratishga, bilganlarini tizimga solishga o'rgatishdir.[2.49]

Adabiy ta'limning boshlang'ich bosqichida o'qilgan asarlar yuzasidan uy vazifasi sifatida:

- sinfda o'tilgan mavzuni uyda qayta o'qish;
- o'qilganlarining rejasini tuzish va reja asosida qayta ijodiy hikoyalash;
- asar yuzasidan uning matnini takrorlashga emas, mustaqil mulohaza yuritib, o'z fikrini aytishga undovchi mantiqli savollar tuzish va ularga javob berish;
- sinfdan tashqari o'qiladigan asarlar ustida ishlash uchun topshiriqlar berish;
- mustaqil ishlar;
- lug'at bilan ishlash;
- yozma va og'zaki insho;
- matnni bo'laklarga ajratish va ularning mazmuniga mos sarlavha topish;
- asar matni qismlari bo'yicha sarlavhalar tavsiya etib, mavjud matnni shu sarlavhalarga mos tarzda bo'laklarga bo'lishni talab qilish;
- har bir bo'lakning rejasini tuzish va shu reja asosida gapirishga tayyorlanish;
- ertak, topishmoq, she'r, tush va hikoyalar to'qish;
- asarlar matni yuzasidan tayyorlangan suratlar ustida ishlash;
- matn yuzasidan berilgan savol-topshiriqlar bo'yicha og'zaki va yozma ishlar berish mumkin.

Bunday topshiriqlarni sinfda va uyda almashtirib bajarish ham o'quvchining tafakkuri hamda faoliyati mustaqilligini ta'minlaydi. Ma'naviyatini boyitadi.[2.43]

Yod olish uchun beriladigan uy vazifalarining nomi va soni o'qish fani dasturida va darsliklarda aniq ko'rsatilgan. Pedagogika ilmida bir darsda yod olish uchun beriladigan uy vazifalari 1-sinfda to'rt dan sakkiz qatorgacha; 2-sinfda sakkizdan o'ntagacha; 3 – 4-sinflarda 16 misra atrofida bo'lishi tavsiya etilgan. Biror asarning to'liq matni yoki asardan parcha yod olishni uy vazifasi sifatida topshirishdan avval uning mazmuni o'quvchilar tomonidan yaxshilab tushunib olinishiga erishiladi. Asarni yod olishdan oldin u darsda sharhlab o'rganilishi, she'r matni o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi shart. Asarning yoddan, ifodali o'qilishi darajasi uning qanchalik anglashilganligini ko'rsatadi. Adabiy ta'lim davlat standarti talabi bo'yicha yod olinishi lozim bo'lgan asarlarni barcha o'quvchilar yod olishlari shart.[3.46] Lekin dasturda ham o'quvchilar yodlashlari uchun ma'lum miqdorda qo'shimcha o'quv materiallari taqdim etilgan. Ularni yod bilish darsliklardagi she'rlar yuzasidan taqdim etilgan savol-topshiriqlar ustida ishlashni osonlashtiradi. Dasturda va darslikda yod olish talab qilingan barcha she'riy asarlarni o'quvchilarning hammasidan birday talab qilish ham unchalik to'g'ri bo'lmaydi. Bu o'rinda o'quvchilarning xohish-istak va imkoniyatlarini inobatga olish kerak.

Suratlar bilan ishlash bo'yicha uy vazifalari. Boshlang'ich sinflarda asar matni yuzasidan chizilgan suratlar ustida ishlash topshirig'i ko'proq uchraydi. Bunday suratlar o'quvchilarga asar qahramonlarini tiniqroq tasavvur qilishga ko'maklashadi. Lekin bugungi ta'lim amaliyotida, o'qish darslarida rasmlar ustida ishlash juda no'noqlik bilan tashkil etilgan. O'qituvchilar rasmlardagi faqat yuzaki jihatlarini ochishni talab qiladilar.

Asar matni yuzasidan ishlangan suratlar ustida ishlash o'quvchilar ma'naviy kamolotiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Suratlar bilan ishlash bo'yicha berilgan uy vazifalarida ranglarning o'zni, ularning surat uchun umumiy ahamiyati, o'zaro mutanosibligi, nega aynan shu rangning qo'llanilganligi, suratda yoritilgan narsalarning o'zni, ularning umumiy tasvirga ta'siri bilan bog'liq vazifalar topshiriladi. Sinflar yuqorilab borgan sari suratlar ustida ishlash bilan bog'lab berilgan uy vazifalarida rasmdagi shaxslarning yuz ifodasi, yuzidagi, ko'zlaridagi, turishi yoki holatidagi ifodalar tahliliga, har birini tasvirlashda qo'llangan ranglarga o'quvchilarning e'tibori tortiladi. [2.154]

Bu o'quvchida rangni his qilish, undan ta'sirlanish, tasvirni, ranglardagi musiqiylikni o'qish mahoratini shakllantiradi. Uy vazifasini bajarishda suratda ifodalangan har bir predmetni ajratish, uning rasmdagi vazifasini izohlash, rasmda tasvirlangan hodisaning boshi yoki oxirini o'ylab topish, hikoyalab berish, kabi topshiriqlar hikoya bayonida fikrdan fikrga o'rinsiz sakrab ketmaslik ko'nikmasini shakllantiradi. Olamni, odamni ranglar ko'magida baholashga o'rgatadi. Qahramonning ko'zlari, yuz ifodasi, holati tahlili o'quvchini suvrat va siyratni farqlashga odatlantiradi.

Savol-topshiriqlar bilan ishlash bo'yicha uy ishlari. Boshlang'ich sinflarning "O'qish kitobi"da taqdim etilgan adabiy matnlar ustida ishlash uchun ma'lum savol-topshiriqlar berilgan. Boshlang'ich maktabning 3–4-sinflarida o'quvchilarga uy vazifasi sifatida asar matni yuzasidan beriladigan savol-topshiriqlarning soni to'rttadan oshmasligi kerakligi ma'lum. Darsliklarda taqdim etilgan ayrim savol-topshiriqlar tavsiflashni talab qilsa, ba'zilar umumlashtiruvchi xarakter kasb etadi. Ayrim savollar avval o'zlashtirilgan bilimlarni eslashga ehtiyoj uyg'otsa, boshqasi har tomonlama o'ylashni va tahlilni talab qiladi.

Darslikdagi asar matni yuzasidan berilgan savol-topshiriqlarga uyda javob tayyorlashda o'quvchilar ko'pincha umumiy qonuniyatni to'g'ri topadilar, biroq buni o'zlari asardan misollar keltirib asoslab berishga qiynaladilar. Ulardan nega shundayligini tushuntirish yoki aytganlarini isbotlash talab qilinganda, mazkur holatga tegishli ko'pgina faktlarni bilsalar ham, o'zlarini yo'qotib qo'yadilar. Gap shundaki, javob beradigan o'quvchi o'zi bilgan dalillarni, bilimlarni yangi tizimga, o'qituvchi tomonidan belgilangan, uning savoli talab qilayotgan yangi yo'nalishga solishi kerak bo'ladi. Dastlab o'quvchini aynan shu narsa qiynaydi. Keyinchalik, faktlar aniqlanib, topshiriq aqliy imkoniyati darajasidan uncha uzoq emasligi ma'lum bo'lgach, tafakkuri faollashadi.

O'quvchilar faoliyati mustaqilligini uyg'otishga intilgan o'qituvchi uyga beriladigan savol yoki topshiriqni mavzuga moslagan tarzda shakllantiradi. Bu o'quvchidan ma'lum hodisa sabablarini tushuntirish, fikrlarini qat'iy ilmiy-mantiqiy asoslarga qurish, voqealarni xolis baholash va kuzatganlarini umumlashtirishni talab qiladi.[2.106] Uy vazifalarini bajarish bilan bog'liq bunday vaziyatlarda qo'shimcha savollar juda qo'l keladi. Qo'shimcha savollarning kuchi shundaki, ular avval o'rganilgan bilimlarga tayanganidan o'quvchilar ishini engillashtiradi. Bu o'rinda avval o'zlashtirilganlarni takrorlash emas, balki o'rganilgan bilimdan yangi yo'nalishda foydalaniladi. Bu o'quvchilarni yangilik qidirishga, noma'lumni aniqlashga yo'naltiradi.

O'quvchilarning uy insholarini tashkil etish. O'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini tarkib toptirishda uy insholarining ham o'zni katta. Insholar inson tafakkurini charxlash, dunyoqarashini kengaytirish, fikrlarini, qarashlarini qat'iylashtirish va ma'naviyatni shakllantirish omili hisoblanadi. O'quvchining hayotiy tajribasi kattalarnikiga nisbatan ancha kam, atrof-muhitga munosabati ham sodda va jo'nroq. O'quvchini ijodkorlikka yo'naltirish uning ruhiyatini bezovta qila oladigan, qiziqtiradigan mavzuda yozishga, eng muhimi, tuyg'ularini, munosabatini so'z bilan ifodalab berishga qiziqish uyg'otilganda yengil amalga oshadi.[4.72] Boshlang'ich sinf o'quvchilarida insho yozish ko'nikmasini tarkib toptirish va uni muntazam ravishda rivojlantirib borishda o'qituvchi yuqorida takidlangan masalalarga e'tibor berishi kerak. Insho o'quvchi ma'naviyati va ma'rifati ko'zgusidir.

O'quvchida ijodkorlik tuyg'usi paydo bo'lsa, darsda o'rganganlariga munosabat bildirishga odatlansa, unda insonlik, shaxslik kurtaklari shakllanadi. O'quvchini faqat o'zi yaxshi bilgan narsasi haqida yozishga o'rgatish kerak. Yaxshi bilmagan, tushunmagan mavzu haqida yozishdan azobli narsa yo'q. Bolaga bunday topshiriq berish unda quruqlik, yuzakilikni tarbiyalash demakdir. O'quvchi shaxsida ijodkorlikni, bezovta, uyg'oq qalbni tarbiyalash uchun, avvalo, unda atrof-muhitga, tabiatga, hayvonot va nabotot olamiga, insonga kuchli qiziqish uyg'otiladi. Bolani o'zi yaxshi bilmaydigan, yaxshi ko'rmagan, qiziqmagan mavzuda yozishga majbur qilmagan ma'qul. [4.64] Boshlang'ich sinflar adabiy ta'limida uyga insho yoki bayon yozishga berilsa, o'sha kuni o'quvchi boshqa o'quv fanlari bo'yicha oshiqcha yuklamalardan halos etilishi kerak. Chunki insho va bayon yozish aqliy zo'riqish va ancha vaqtni talab qiladi. Ta'limning yuqori bosqichlarida ham o'quv fanlari muallimlari bir-birlari bilan doimiy aloqa bog'lab turishlari, uy vazifalarini berishda bir-birlari bilan kelishishlari o'quvchining uyga berilgan topshiriqlarni tayyorlashdagi vaqtini nazorat qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, maktabda dars jadvallari ham shundoq tuzilishi kerakki, uy vazifalari bir kunda 3-4 tadan oshmasligi maqsadga muvofiq keladi. Sinflar yuqorilab borgani sari uy vazifalarining soni oshmay mazmuni chuqurlashadi. Talab doirasi kengayadi. Bundan tashqari boshlang'ich sinflarda rasmlar, kuzatishlar asosida ham insholar yozdirish mumkin.

Dunyo ta'lim tizimidagi barcha jihatlarni ko'r-ko'rona ko'chirish o'rniga ular erishgan yutuqlarning o'zbek o'quvchisi milliy xususiyatlari, ruhiy o'ziga xosligiga mos keladigan tomonlarini o'zlashtirish kerak. Aks holda, chet el pedagogikasidagi tashqi jihatlarga o'zlashtirilib, qilingan harakatlar samarasiz ketadi. Tajriba almashishlar ko'rsatdiki, chet el ta'lim tizimida har qanday o'quv fani bo'yicha esselar yozish etakchilik qiladi. [4.24]

O'quvchining erkin va mustaqil mulohazasiga asoslanadigan bunday uy insholari o'quv yilining boshida, badiiy asar tahliliga bir oz o'rganilgandan keyin, o'quv yili o'rtalarida va oxirida olish bolalarning mustaqil fikrlashini o'stirishga xizmat qiladi. O'quvchilardagi fikr mustaqilligining o'sishini nazorat qilishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi. – T.: 2019. – 32 b.
2. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. 167-b.
3. Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh. Badiiy tahlil asoslari. Toshkent, Kamalak, 2016. – 462 b.
4. Husanboeva Q. Adabiyot – ma'naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. – T.: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. 2009. – 368 b.

O'ZBEK TILIDAGI PERIFRAZALARNING SEMANTIK GURUHLARI VA ULARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Alimova Shoirna Bozorovna
Buxoro Xalqaro universiteti
1-25-O'TA guruh magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek tilida qo'llaniladigan perifrazalarning semantik guruhlari, lingvomadaniy xususiyatlari hamda badiiy-estetik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda shaxs, tabiat, hayvonot, kasb-hunar, fan va texnika hamda geografik obyektlarni ifodalovchi perifrazalar misolida xalq tafakkuri va milliy qadriyatlarining tildagi aks etishi yoritiladi. Perifrazalarning nominativ, emotsional-ekspressiv va uslubiy vazifalari ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: perifraza, semantik guruh, lingvomadaniyat, metafora, obrazlilik, nominatsiya, badiiy nutq, milliy tafakkur, lingvopoetika.

Аннотация. В статье анализируются семантические группы перифраз в узбекском языке, их лингвокультурные особенности и художественно-эстетические функции. На основе перифрастических единиц, обозначающих человека, природу, животный мир, профессии и географические объекты, раскрывается отражение национального мировоззрения в языке.

Ключевые слова: перифраза, семантическая группа, лингвокультура, метафора, образность, номинация, художественный текст.

Abstract. This article analyzes the semantic groups of periphrastic expressions in the Uzbek language, their linguocultural characteristics, and artistic functions. Based on periphrastic units denoting people, nature, animals, professions, and geographical objects, the study reveals the reflection of national worldview in language.

Keywords: periphrasis, semantic group, linguoculture, metaphor, imagery, nomination, literary text.

Til xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniyati va dunyoqarashini o'zida mujassam etuvchi murakkab tizimdir. Har bir tilning lug'at boyligi uning nominativ imkoniyatlari bilan belgilanadi. Ana shunday nominativ vositalardan biri perifrazalardir. Perifraza predmet yoki hodisani uning bevosita nomi bilan emas, balki muhim belgisi, vazifasi yoki xususiyati orqali ifodalash usulidir.

Perifrazalar xalq tafakkurining mahsuli sifatida yuzaga kelib, voqelikni obrazli tasvirlash imkonini beradi. Ular nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki estetik, emotsional va uslubiy yukni ham o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli perifrazalar zamonaviy tilshunoslikning muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi.

O'zbek tilida "oq oltin", "bilim bulog'i", "hayvonlar podshohi", "g'azal mulkingning sultoni", "vatan posbonlari" kabi perifrazalar keng qo'llaniladi. Mazkur birliklar xalqning milliy tafakkuri, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini aks ettiradi.

Perifrazalarning semantik tasnifi

Tilshunoslikda perifrazalarni semantik jihatdan tasniflash muhim ahamiyatga ega. Chunki bunday tasnif perifrazalarning qanday obyekt va hodisalarni ifodalashini aniqlash imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi perifrazalarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- shaxs va kasb-hunarni ifodalovchi perifrazalar;
- fan va ta'limga oid perifrazalar;
- tabiat hodisalarini ifodalovchi perifrazalar;
- hayvonot olamiga oid perifrazalar;
- geografik obyektlarni ifodalovchi perifrazalar;
- afsonaviy va mifologik perifrazalar.

Mazkur guruhlarning har biri o'ziga xos lingvistik va lingvomadaniy xususiyatlarga ega.

Shaxs va kasb-hunarni ifodalovchi perifrazalar

O'zbek tilida inson faoliyati bilan bog'liq perifrazalar juda keng tarqalgan. Bunday birliklar kasb egalari yoki muayyan shaxslarning jamiyatdagi mavqeiini ifodalashga xizmat qiladi.

Masalan:

- **Mo'yqalam sohibi** – rassom;
- **Qalam ahli** – ijodkorlar;
- **Salomatlik posbonlari** – tibbiyot xodimlari;
- **Vatan posbonlari** – askarlar;
- **Osoyishtalik posbonlari** – ichki ishlar xodimlari;

- **Ilm zahmatkashlari** – olimlar.

Ushbu perifrazalarda inson mehnatiga hurmat va ehtirom ifodalangan. Ayniqsa, "posbon" komponenti jamiyat uchun muhim vazifani bajaruvchi kasblarga nisbatan qo'llanib, ularning ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlaydi.

Shuningdek, **“Futbol qiroli”** (Pele), **“G'azal mulking sultoni”** (Alisher Navoiy), **“Ishq kuychisi”** (Mashrab) kabi perifrazalar tarixiy va ijodiy shaxslarning jamiyatdagi o'rnini ulug'lashga xizmat qiladi.

Fan va ta'limga oid perifrazalar

Ilm-fan va ma'rifat bilan bog'liq perifrazalar xalqning bilimga bo'lgan munosabatini aks ettiradi.

Masalan:

- **Bilim bulog'i** – kitob;
- **Ilm o'chog'i** – maktab;
- **Ma'rifat maskani** – kutubxona;
- **Aql gimnastikasi** – shaxmat va matematika;
- **Aqli mashina** – kompyuter.

Mazkur perifrazalar bilim va tafakkurning inson hayotidagi ahamiyatini ifodalaydi. Ayniqsa, "bilim bulog'i" va "ilm o'chog'i" birliklarida bilimning insonni ma'naviy jihatdan boyituvchi manba sifatidagi talqini namoyon bo'ladi.

Bunday perifrazalar ma'rifiy ruhni kuchaytiradi hamda yosh avlodni ilm olishga undaydi.

Tabiat hodisalarini ifodalovchi perifrazalar

Tabiat bilan bog'liq perifrazalar xalqning poetik tafakkuri mahsulidir. Ular tabiat hodisalarini obrazli va estetik shaklda ifodalashga xizmat qiladi.

Masalan:

- **Kumush choyshab** – qor;
- **Osmonning ko'z yoshlari** – yomg'ir;
- **Ko'kning fonusi** – oy;
- **Zangori shu'la** – elektr nuri;
- **Zangori olov** – gaz.

Mazkur perifrazalarda metaforik ko'chish asosiy o'rin tutadi. Tabiat hodisalari inson tasavvuridagi boshqa predmetlarga qiyoslanadi va natijada obrazli ifoda yuzaga keladi.

Bunday birliklar badiiy matnlarning ta'sirchanligini oshiradi hamda o'quvchi tasavvurida yorqin manzaralar hosil qiladi.

Hayvonot olamiga oid perifrazalar

Hayvonot dunyosi bilan bog'liq perifrazalar xalqning ko'p asrlik kuzatuvlari natijasida shakllangan.

Masalan:

- **Hayvonlar podshohi** – sher;
- **Sahro kemasi** – tuya;
- **Bahor elchilari** – qaldirg'ochlar;
- **Qanotli do'stlar** – qushlar.

Ushbu perifrazalarda hayvonlarning eng xarakterli belgisi asos qilib olingan. Masalan, tuyaning uzoq masofalarga yuk tashish xususiyati uni "sahro kemasi" deb atashga asos bo'lgan.

Bu birliklar xalqning tabiat bilan chambarchas aloqador hayot tarzini aks ettiradi.

Geografik obyektlarni ifodalovchi perifrazalar

Geografik obyektlarni ifodalovchi perifrazalar ham o'ziga xos semantik xususiyatlarga ega.

Masalan:

- **Dunyo tomi** – Pomir tog'i;
- **Yashil qit'a** – Avstraliya;
- **Non shahri** – Toshkent.

Bunday perifrazalar geografik obyektlarning eng muhim xususiyatlarini ifodalashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular o'quvchi yoki tinglovchida muayyan assotsiatsiyalarni hosil qiladi.

Afsonaviy va mifologik perifrazalar

O'zbek xalqining mifologik qarashlari ham perifrazalarda o'z aksini topgan.

Masalan:

- **Baxt qushi** – humo;
- **Afsonaviy qush** – semurg'.

Mazkur birliklar xalq og'zaki ijodi va qadimiy e'tiqodlar bilan bog'liq. Ular milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Lingvomadaniy nuqtayi nazardan bunday perifrazalar xalqning tarixiy xotirasi va ma'naviy merosini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi.

Perifrazalarning lingvomadaniy xususiyatlari

Perifrazalar xalqning dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi lingvomadaniy birliklar hisoblanadi. Ular orqali xalqning mehnat faoliyati, urf-odatlar, tarixiy tajribasi va estetik qarashlari ifodalanadi.

Masalan, paxtaning **“oq oltin”** deb atalishi uning iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatsa, **“vatan posbonlari”** perifrazasi askarlarga bo'lgan hurmat va ehtiromni ifodalaydi.

Shu jihatdan perifrazalar milliy madaniyatni saqlash va avlodlarga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi perifrazalar semantik jihatdan rang-barang va mazmunan boy tizimni tashkil etadi. Ular shaxs, kasb-hunar, tabiat, hayvonot, geografik obyektlar hamda mifologik obrazlarni ifodalashda keng qo'llaniladi.

Perifrazalar nafaqat nominativ birlik, balki xalq tafakkuri va milliy madaniyatni aks ettiruvchi lingvomadaniy hodisa hamdir. Ularning badiiy matnlardagi qo'llanilishi nutqning obrazlilikini, estetik ta'sirchanligini va uslubiy rang-barangligini oshiradi.

Shu bois perifrazalarni semantik va lingvomadaniy jihatdan o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hojiyev A. *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.
2. Mahmudov N. *Til va nutq*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2013.
3. Yo'ldoshev B. *Badiiy matn lingvopoetikasi*. – Toshkent: Fan, 2008.
4. Begmatov E. *Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksikologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2014.
5. Mengliyev B. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – Toshkent, 2018.
6. Nurmonov A. *O'zbek tilshunosligi tarixi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
7. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. – Toshkent: Fan, 2008.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020.

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING MA'NAVY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Saidova Zebi Murtazoyevna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilari ning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishning pedagogik asoslari, mazmuni va texnologik jihatlarini yoritilgan. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish bilan bir qatorda ularning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini takomillashtirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash hamda ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali tatbiq etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, ma'naviy dunyoqarashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar ta'limga etilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются начальные этапы профессионального развития. В статье освещаются педагогические основы, содержание и технологические аспекты развития духовного мировоззрения учителей начальной школы. Наряду с повышением профессиональной компетентности учителей анализируются вопросы совершенствования их духовно-нравственных качеств, понимания национальных и универсальных ценностей и их эффективного внедрения в образовательный процесс. Также рекомендуются инновационные педагогические технологии и интерактивные методы, способствующие развитию духовного мировоззрения.

Abstract: This article discusses the initial stages of professional development. The pedagogical foundations, content and technological aspects of developing the spiritual worldview of primary school teachers are highlighted. Along with increasing the professional competence of teachers, the issues of improving their spiritual and moral qualities, understanding national and universal values, and their effective implementation in the educational process are analyzed. Innovative pedagogical technologies and interactive methods that serve to develop a spiritual worldview are also recommended.

Kalit so'zlar: ma'naviy dunyoqarash, malaka oshirish, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, pedagogik texnologiya, kompetensiya, milliy qadriyatlar, kasbiy rivojlanish.

Ключевые слова: духовное мировоззрение, профессиональное развитие, учитель начальной школы, педагогические технологии, компетентность, национальные ценности, профессиональное развитие.

Keywords: spiritual outlook, professional development, primary school teacher, pedagogical technology, competence, national values, professional development.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog kadrlarning nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarini, balki ularning ma'naviy dunyoqarashini ham rivojlantirishni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan shaxs sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois malaka oshirish tizimida o'qituvchilarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishga qaratilgan samarali texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Ma'naviy dunyoqarash tushunchasi va uning ahamiyati. Ma'naviy dunyoqarash shaxsning hayotga, jamiyatga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini ifodalovchi qarashlar, e'tiqodlar, bilimlar va axloqiy mezonlar tizimidir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy dunyoqarashi uning pedagogik faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Ma'naviy jihatdan yetuk pedagog:

- o'quvchilarda ezgulik, vatanparvarlik va insonparvarlik tuyg'ularini shakllantiradi;
- milliy qadriyatlarni ta'lim mazmuniga singdiradi;
- ta'lim jarayonida sog'lom ma'naviy muhit yaratadi;
- o'quvchilarga shaxsiy namuna bo'lib xizmat qiladi.

Ma'naviy dunyoqarashni rivojlantirish texnologiyasining tarkibiy qismlari

Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish texnologiyasi quyidagi komponentlardan iborat:

1. Maqsadli komponent – pedagoglarda ma'naviy qadriyatlarga sodiqlik, fuqarolik mas'uliyati va kasbiy etikani rivojlantirish.
2. Mazmuniy komponent – milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviyat asoslari, pedagogik etika, ma'rifiy merosga oid bilimlarni o'zlashtirish.
3. Jarayonli komponent – interfaol metodlar, treninglar, muammoli vaziyatlar, munozaralar va loyihalar asosida ta'limni tashkil etish.
4. Natijaviy komponent – o'qituvchilarning ma'naviy kompetensiyasi, ijtimoiy faolligi va kasbiy madaniyatining yuksalishi.

Ma'naviy dunyoqarashni rivojlantirishning samarali metodlari

Malaka oshirish kurslarida quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- “Aqliy hujum” metodi;
- Bahs-munozara va davra suhbatlari;
- Keys-stadi (vaziyatli tahlil);
- Refleksiya mashg'ulotlari;
- Ma'naviy-ma'rifiy loyihalar;
- Elektron ta'lim resurslari va multimedia vositalari.

Mazkur metodlar tinglovchilarning mustaqil fikrlashi, ma'naviy qadriyatlarga ongli munosabat bildirish hamda kasbiy faoliyatda ulardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Texnologiyani amalga oshirish bosqichlari

Ma'naviy dunyoqarashni rivojlantirish texnologiyasini quyidagi bosqichlarda amalga oshirish mumkin:

1. Diagnostik bosqich – o'qituvchilarning ma'naviy ehtiyojlari va dunyoqarash darajasini aniqlash.
2. Loyihalash bosqichi – maqsad, mazmun va metodlarni belgilash.
3. Amaliy bosqich – treninglar, seminarlar va interfaol mashg'ulotlarni tashkil etish.
4. Monitoring va baholash bosqichi – erishilgan natijalarni tahlil qilish va takomillashtirish choralarini belgilash.

Malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Ushbu jarayonni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish o'qituvchilarning kasbiy va ma'naviy kompetensiyalarini yuksaltirishga xizmat qiladi. Natijada pedagoglarning ta'lim-tarbiya jarayonidagi samaradorligi ortadi, o'qituvchilarning ma'naviy kamoloti uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi bo'yicha ilmiy adabiyotlar.
3. Ma'naviyat va ma'rifatga oid ilmiy-uslubiy manbalar.
4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha tadqiqotlar.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

N.X. Aslanova

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi,
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrası mudiri,
p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. O'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish, bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish, interfaol metodlar, loyiha faoliyati, STEAM elementlari va raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining o'ziga xos jihatlari hamda ushbu yondashuvning ta'lim sifati va o'quvchilarning ijodiy-kognitiv rivojlanishiga ta'siri asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy ta'lim, interfaol metodlar, loyiha metodi, STEAM, raqamli ta'lim, kognitiv rivojlanish, innovatsion pedagogika, TUD (Ta'limning universal dizayni)

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и методические основы практико-ориентированного подхода в системе начального образования. Анализируются педагогические возможности формирования ключевых и предметных компетенций учащихся, развития навыков применения знаний в реальных жизненных ситуациях посредством интерактивных методов обучения, проектной деятельности, элементов STEAM-образования и цифровых образовательных технологий. Особое внимание уделено особенностям организации практико-ориентированного обучения и его влиянию на качество образования, когнитивное и творческое развитие младших школьников.

Ключевые слова: начальное образование, практико-ориентированный подход, компетентностное обучение, интерактивные методы, проектная деятельность, STEAM, цифровые технологии, когнитивное развитие, инновационная педагогика, УДО (Универсальный дизайн обучения).

Abstract. This article discusses the theoretical and methodological foundations of practice-oriented approaches in primary education. It analyzes the pedagogical opportunities for developing key and subject-specific competencies, improving students' ability to apply knowledge in real-life situations through interactive teaching methods, project-based learning, STEAM education elements, and digital educational technologies. The paper also highlights the specific features of organizing practice-oriented learning and its impact on educational quality, as well as the cognitive and creative development of primary school students.

Keywords: primary education, practice-oriented approach, competency-based education, interactive methods, project-based learning, STEAM, digital technologies, cognitive development, innovative pedagogy, UDL (Universal Design for Learning).

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarni faqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish emas, balki ularda kundalik hayotda uchraydigan muammolarni hal etish, mustaqil qaror qabul qilish, tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida shakllangan bilim va ko'nikmalar bolaning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini belgilab beradi. Shu bois, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlar ta'lim mazmunini hayot bilan uyg'unlashtirish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va ularda kompetensiyalarni shakllantirishning muhim vositasi sifatida e'tirof etilmoqda.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni XXI asr ko'nikmalari bilan qurollantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, 4K modeli (**kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiya**) boshlang'ich ta'lim mazmunini takomillashtirish va

o'quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim pedagogik yondashuv sifatida e'tirof etiladi.

Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv – bu o'quvchilarni bilimlarni tayyor holda qabul qilish emas, balki ularni amaliy faoliyat, izlanish, tajriba va hamkorlik jarayonida egallashga yo'naltiruvchi pedagogik yondashuvdir. Ushbu yondashuvda o'quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi va bilimlarni yaratuvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni samarali tashkil etish uchun quyidagi metod va texnologiyalar muhim ahamiyatga ega:

- ✓ loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning);
- ✓ muammoli ta'lim texnologiyalari;
- ✓ interfaol metodlar va kichik guruhlarda ishlash;
- ✓ STEAM ta'lim elementlari;
- ✓ raqamli va multimediya texnologiyalaridan foydalanish;
- ✓ o'yinli va tadqiqotga yo'naltirilgan faoliyat.

Loyiha metodi o'quvchilarning mustaqil izlanish olib borishi, axborotlarni tahlil qilishi va muayyan amaliy mahsulot yaratishiga imkon beradi. Masalan, "Mening oilam", "Tabiatni asraymiz", "Kasblar olami" kabi loyihalar orqali bolalarda kommunikativ, ijtimoiy va tadqiqotchilik kompetensiyalari rivojlanadi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi esa o'quvchilarda mantiqiy va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Dars jarayonida o'qituvchi muammoli vaziyat yaratadi va o'quvchilarni uni mustaqil yoki jamoa bo'lib hal etishga undaydi. Bunday faoliyat natijasida o'quvchilar tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini egallaydilar.

STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) boshlang'ich ta'limda fanlararo integratsiyani ta'minlaydi. O'quvchilar turli fanlardan olgan bilimlarini birlashtirib, amaliy vazifalarni bajarish orqali yangi tajriba va ko'nikmalarni hosil qiladilar. Masalan, oddiy konstruksiyalar yaratish, tajribalar o'tkazish yoki ekologik loyihalarni ishlab chiqish bolalarning ijodiy va muhandislik tafakkurini rivojlantiradi.

Bugungi kunda raqamli ta'lim texnologiyalari ham amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarning ajralmas qismiga aylanmoqda. Interaktiv platformalar, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va ta'limiy mobil ilovalar yordamida o'quvchilar o'quv materiallarini yanada qiziqarli va samarali o'zlashtiradilar. Shu bilan birga, raqamli vositalar individual ta'lim trayektoriyasini tashkil etish va differensial yondashuvni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Ta'limning universal dizayni (TUD) - bu barcha o'quvchilarning, jumladan, turli ta'lim ehtiyojlari va individual xususiyatlariga ega bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuvdir. TUD ta'lim jarayonini shunday loyihalashni nazarda tutadiki, unda har bir o'quvchi o'z qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojiga mos ravishda bilim olishi va o'z salohiyatini namoyon etishi mumkin bo'ladi. Boshlang'ich ta'limda TUDning asosiy maqsadi o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishdagi to'siqlarni kamaytirish va inklyuziv ta'lim muhitini yaratishdan iborat. Ushbu yondashuv o'quvchilar o'rtasidagi individual farqlarni tabiiy holat sifatida qabul qiladi va ta'lim mazmuni, metodlari hamda baholash vositalarini moslashtirishni tavsiya etadi.

Amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy kompetentligiga bog'liq. O'qituvchi ta'lim jarayonida fasilitator, maslahatchi va hamkor rolini bajarib, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga yo'naltirishi, ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashi zarur. Shu bilan birga, baholash tizimi ham faqat bilim hajmini emas, balki o'quvchining amaliy faoliyati, ijodkorligi va muammoni hal etish kompetensiyalarini aniqlashga qaratilishi lozim. 4K modeli boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni faqat bilim oluvchi emas, balki mustaqil fikrlovchi, ijodkor, samarali muloqot qiluvchi va hamkorlikda ishlay oladigan faol shaxs sifatida rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvdir. Ushbu modelni interfaol metodlar, loyiha texnologiyalari, STEAM yondashuvi va kollaborativ ta'lim muhiti bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshirish hamda o'quvchilarning kognitiv va ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlardan foydalanish o'quvchilarning bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va hamkorlikda ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlar, loyiha faoliyati, STEAM texnologiyalari va raqamli ta'lim vositalarining uyg'un qo'llanilishi ta'lim sifatini oshirishga, o'quvchilarning kognitiv faolligi va o'quv motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bois, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarni boshlang'ich ta'lim tizimiga keng joriy etish va metodik jihatdan takomillashtirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyot

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 52 b.
2. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., Ro'ziyeva D.I., Usmonboyeva M.H. Pedagogika. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2016. – 256 b.

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING AMALIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Jumayeva Lola Ikromovna
Buxoro viloyat pedagogik mahorat markazi,
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi
kafedrasini o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologiya darslarida o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari, usullari va samarali metodlari yoritilgan. Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish, loyihaviy faoliyat, hamkorlikda o'qitish va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning mehnat ko'nikmalari, ijodiy fikrlashi hamda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: texnologiya ta'limi, amaliy ko'nikma, mehnat tarbiyasi, loyihaviy faoliyat, kasbiy kompetensiya, innovatsion metodlar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические основы, методы и эффективные подходы к развитию практических навыков учащихся на уроках технологии. Проанализированы вопросы организации практических занятий, проектной деятельности, обучения в сотрудничестве и использования современных образовательных технологий для формирования трудовых навыков, творческого мышления и профессиональных компетенций учащихся.

Ключевые слова: технологическое образование, практические навыки, трудовое воспитание, проектная деятельность, профессиональная компетентность, инновационные методы обучения.

Annotation. This article discusses the pedagogical foundations, methods, and effective approaches for developing students' practical skills in technology lessons. The study analyzes the organization of practical activities, project-based learning, collaborative learning, and the use of modern educational technologies to enhance students' labor skills, creative thinking, and professional competencies.

Keywords: technology education, practical skills, labor education, project-based learning, professional competence, innovative methods.

Texnologiya fanida amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, mehnat ko'nikmalarini shakllantirish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilar turli buyumlar tayyorlash, asbob-uskunalaridan foydalanish va texnologik jarayonlarni bajarishni o'rganadilar.

Amaliyotga yo'naltirilganlik: O'quvchilarning texnologik bilimlarini amalda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish muhim. Buning uchun ta'lim jarayonida turli xil laboratoriya ishlari, amaliy

mashg'ulotlar, loyihalar va texnologik treninglar tashkil etiladi. O'quvchilar amaliyot davomida olgan bilimlarini real hayotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

O'quvchilarga kundalik hayotda ishlatilishi mumkin bo'lgan buyum yoki qurilmalarni ishlab chiqish amaliy loyihalar yaratish vazifasi beriladi.

Texnologiya fanida, loyihaviy ta'lim orqali o'quvchilar ishlab chiqarish jarayonlarining turli bosqichlarini tushunadilar. O'quvchilarga ekologik toza texnologiyalarni yaratish ustida ishlash taklif qilinadi. Guruhlar texnologik loyiha ustida ishlaydi, bu esa o'quvchilarning muloqot qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi

O'quvchilar o'z g'oyalarini real mahsulotga aylantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Kelajakdagi texnologik sohalarga mos kadrlarni tayyorlashga yordam beradi. Nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Texnologiya fanida nafaqat o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, balki ularni zamonaviy texnologiyalarni amaliyotda qo'llashga tayyorlaydi.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish:

O'quvchilarni faqat bilim berish emas, balki amaliy ko'nikmalarni o'rgatishga ham alohida e'tibor qaratiladi. Texnologiya darslarida o'quvchilarga nazariy bilimlar bilan birgalikda amaliy mashg'ulotlar va loyihalar orqali ko'nikmalarni rivojlantirish muhimdir. Masalan, o'quvchilarga robototexnika va avtomatlashtirish bo'yicha loyihalar yaratish, grafik dizayn va 3D modellash dasturlarida ishlash imkoniyatlarini berish orqali ular o'z bilimlarini real hayotda qo'llashni o'rganadilar.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, texnologiya fanida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda mehnatsevarlik, ijodkorlik, mustaqil fikrlash va kasbiy kompetensiyalar shakllantiriladi. Texnologiya darslari o'quvchilarning kundalik hayotda va kelajak kasbiy faoliyatida zarur bo'ladigan amaliy ko'nikmalarni egallashga xizmat qiladi.

Amaliy ko'nikmalarning mazmuni va ahamiyati

Amaliy ko'nikmalar – bu o'quvchining ma'lum bir ishni mustaqil va samarali bajarish qobiliyatidir. Texnologiya fanida amaliy ko'nikmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Asbob-uskunalaridan to'g'ri foydalanish;

Materiallarga ishlov berish;

Chizma va andozalar bilan ishlash;

Buyumlarni loyihalash va tayyorlash;

Texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilish;

Mehnat madaniyatini shakllantirish.

Amaliy ko'nikmalar o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlashga, mustaqil faoliyat yuritishga va kasb tanlashga tayyorlashga yordam beradi.

Texnologiya darslarida amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslanadi:

Ko'nikmalar oddiy amaliy harakatlardan murakkab texnologik jarayonlarga bosqichma-bosqich shakllantiriladi.

O'quvchi bajarilayotgan ishning maqsadi va ahamiyatini tushungan holda faol ishtirok etadi.

Nazariy bilimlar amaliy mashg'ulotlar bilan mustahkamlanadi.

Har bir o'quvchining qobiliyati va qiziqishlariga mos topshiriqlar beriladi.

Aaliy ko'nikmalarni rivojlantirish usullari

O'quvchilar ma'lum harakatlarni takrorlash orqali malaka hosil qiladilar. Masalan, tikuv choklarini tikish, yog'ochga ishlov berish yoki pazandachilik ishlarini bajarish.

Namuna, chizma, texnologik xarita, video va prezentatsiyalardan foydalanish o'quvchilarning amaliy faoliyatini samarali tashkil etishga yordam beradi.

O'quvchilar mustaqil ravishda mahsulot yaratish loyihalarini ishlab chiqadilar va amalga oshiradilar. Bu usul ijodkorlik va tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Guruhlarda ishlash orqali o'quvchilar o'zaro tajriba almashadilar, muloqot va jamoada ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradilar.

O'quvchilarga amaliy muammolar berilib, ularni mustaqil hal qilishga yo'naltiriladi.

O'qituvchi o'quvchilar faoliyatini tashkil etadi; Xavfsizlik qoidalariga rioya qilinishini nazorat qiladi; Zarur ko'rsatma va tavsiyalar beradi; O'quvchilarni rag'batlantiradi; Amaliy ish natijalarini baholaydi.

Amaliy ko'nikmalar quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

- Ishning sifatli bajarilishi;
- Texnologik ketma-ketlikka rioya qilish;
- Asboblardan to'g'ri foydalanish;
- Mustaqillik darajasi;
- Ijodiy yondashuv;
- Xavfsizlik qoidalariga amal qilish.

Texnologiya darslarida o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish ularni hayotga, mehnat faoliyatiga va kasb tanlashga tayyorlashning muhim omili hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, loyihaviy faoliyat, hamkorlikda o'qitish va amaliy mashg'ulotlardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarda mustahkam bilim, ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. Natijada ular ijodkor, tashabbuskor va raqobatbardosh shaxs sifatida voyaga yetadilar.

O'quvchilarda amaliy mehnat ko'nikmalarini shakllantirish. Texnologik jarayonlar haqida bilim berish. Mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Jamoada ishlash madaniyatini shakllantirish. Kasb-hunarga qiziqishni oshirish.

O'quvchilarda ijodkorlik qobiliyatlarini muvoffaqiyatli rivojlantirish uchun ham tegishli metodlarini egallash zarur. Aynan TRIZ metodi ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Texnologiya darslarida TRIZ (*ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi; Teoriya resheniya izobretatelskix zadach*) metodini qo'llanishi, o'quvchini berilgan topshiriqni o'ylashga va topshiriq yechimini topishga o'rgatadi. Bunda bilim olish insonga fikr yuritish, eslab qolish va ulardan amaliy foydalanishni yengillashtirishga qaratiladi.

Ta'lim amaliyotida TRIZ metodi qo'llanilib, izlanish va tadqiqotga oid ta'lim metodlari asosida insonning tafakkur yuritish xususiyatlariga tayanadi. TRIZ yondashuv algoritmi va modellarni tadqiqotchilik ta'limiga tatbiq etishga, muammoga yo'naltirilgan loyihalarni amalga oshirishga qaratiladi.

TRIZ metodini qo'llashda:

- g'oyalarni qidirish;
- ijodiy muammolarni aniqlash va hal qilish;
- istiqbolli yechimlarni tanlash;
- ijodiy tafakkurni rivojlantirish;
- ijodiy shaxsni shakllantirishni maqsad qilib olgan holda qo'llashi lozim.

TRIZ metodidan foydalanish o'quvchilarni ijodkorlik, o'zini namoyon qilish, yaratish, yangisini olishga intilish imkoniyatini beradi. Bilimga bo'lgan ehtiyojni rivojlantiradi va o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini, texnologik loyihalashtirish va tadqiqotchilik madaniyatini shakllantirishga imkoniyat yaratadi.

TRIZ metodini qo'llashda quyidagi o'yin usullaridan foydalanish mumkin: "Avvalroq – keyinroq", "Yo'qotilgan qism", "Suratda berilgan qismlar aralashib ketgan", "Qarama-qarshiliklarni yig'ish va ularni hal qilish", "Yaxshi-yomon" treningi, "Jism belgilari va xususiyatlariga qarab yaratish", "Kim haqida, nima haqida?" "Ko'rayapman, his qilyapman" kabilar.

Xulosa shuki, texnologiya darslarida amaliy mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, hamkorlikda ishlash va loyihaviy faoliyatni qo'llash darslarning samaradorligini oshiradi hamda o'quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Mirziyoyev SH. Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. – T.: "O'qituvchi" MU MChJ, 2021.-184 b.
2. Махмудов Т. Эстетика и духовные ценности. – Т.: 1993 г.

3. Tohirov O'.O. Texnologiya fanini o'qitish metodikasi. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: Toshkent shahar XTXQTMOHM, 2019.-260 b.

4. Tohirov O'.O., Karimov I., Maxsimova M.M. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. – T.: "Ilm Ziya" nashriyot uyi, 2019.-160 b.

5. Sharipov Sh.S., Muslimov N.A. Texnik ijodkorlik va dizayn. // O'quv qo'llanma. – T.: "TDPU", 2011.-166 b.

6. Shamsieva Z., Tohirov O'. Mehnat ta'limi o'quv fanidan darsdan tashqari to'garak mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiya. – T.: "ABU MATBUOT-KONSALT", 2013.-32 b.

TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI: AMALIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH

Abdurashidov Sharofiddin Do'smatovich
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi o'zaro integratsiyaning ahamiyati, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida mutaxassislarni tayyorlashda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish zarurati yoritilgan. Maqolada ta'lim mazmunini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish, ish beruvchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish, dual ta'lim, amaliyot dasturlari va kompetensiyaviy yondashuvlarning o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, kasbiy moslashuvchanligini ta'minlash hamda ta'lim sifatini takomillashtirish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim integratsiyasi, mehnat bozori, amaliy ko'nikmalar, kasbiy kompetensiya, dual ta'lim, ish beruvchi, innovatsion ta'lim, raqobatbardosh mutaxassis.

Annotation. This scientific article examines the importance of integration between the education system and the labor market, emphasizing the necessity of developing practical skills in training specialists under the conditions of a modern economy. The article analyzes the role of aligning educational content with labor market demands, strengthening cooperation with employers, implementing dual education, internship programs, and competency-based approaches. Moreover, based on international experiences, ways to improve graduates' competitiveness, professional adaptability, and the quality of education are discussed.

Keywords: education integration, labor market, practical skills, professional competence, dual education, employer partnership, innovative education, competitive specialists.

Аннотация. В данной научной статье рассматривается значение интеграции системы образования и рынка труда, необходимость развития практических навыков при подготовке специалистов в условиях современной экономики. Проанализированы вопросы адаптации содержания образования к требованиям рынка труда, укрепления сотрудничества с работодателями, внедрения дуального образования, программ практики и компетентностного подхода. Также на основе международного опыта представлены пути повышения конкурентоспособности выпускников, их профессиональной адаптации и совершенствования качества образования.

Ключевые слова: интеграция образования, рынок труда, практические навыки, профессиональная компетентность, дуальное образование, работодатели, инновационное образование, конкурентоспособный специалист.

XXI asrda globallashuv, raqamli texnologiyalar rivoji va iqtisodiyotning tezkor o'zgarishi natijasida mehnat bozorida yangi kasblar, mutaxassisliklar va kasbiy talablar shakllanmoqda. Bunday sharoitda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri nafaqat nazariy bilimga ega, balki real ish sharoitida faoliyat yurita oladigan, mustaqil qaror qabul qiluvchi, kreativ fikrlaydigan va zamonaviy texnologiyalarni qo'llay oladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat.

Biroq ko'plab mamlakatlarda, jumladan, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda ta'lim muassasalari tomonidan berilayotgan bilim va mehnat bozori ehtiyojlari o'rtasida ma'lum tafovutlar mavjud. Bu holat bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanishida qiyinchiliklar tug'dirishi, korxonalar esa malakali kadrlar yetishmovchiligiga duch kelishiga sabab bo'ladi.

Shu bois ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish, o'quv dasturlarini zamonaviy kasbiy talablar asosida takomillashtirish hamda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ta'lim va mehnat bozori integratsiyasining nazariy asoslari

Ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi – bu ta'lim muassasalari, davlat organlari, ish beruvchilar hamda boshqa manfaatdor tomonlarning hamkorlikda mutaxassis tayyorlash jarayonini tashkil etishidir. Ushbu jarayonning asosiy maqsadi ta'lim natijalari va mehnat bozori talablarini o'zaro uyg'unlashtirishdan iborat.

Integratsiyaning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- o'quv dasturlarini ish beruvchilar talablari asosida yangilash;
- amaliy mashg'ulotlar ulushini ko'paytirish;
- ishlab chiqarish amaliyotlarini samarali tashkil etish;
- dual ta'lim elementlarini joriy qilish;
- mutaxassislarning yumshoq ko'nikmalarini (soft skills) rivojlantirish;
- raqamli kompetensiyalarni shakllantirish;
- ta'lim natijalarini muntazam monitoring qilish.

Zamonaviy ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'limning yakuniy natijasi faqat bilim hajmi bilan emas, balki o'quvchining olgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo'llay olish darajasi bilan baholanadi.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati

Amaliy ko'nikmalar – bu shaxsning nazariy bilimlarini real ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish yoki boshqaruv jarayonlarida qo'llash qobiliyatidir. Zamonaviy ish beruvchilar xodimlardan kasbiy bilim bilan bir qatorda quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishni talab qilmoqda:

1. Kasbiy (hard skills) ko'nikmalar

- mutaxassislik bo'yicha texnik bilimlar;
- zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash;
- kasbiy vazifalarni mustaqil bajarish;
- muammolarni tahlil qilish va yechim topish.

2. Umumiy (soft skills) ko'nikmalar

- jamoada ishlash;
- samarali muloqot qilish;
- tanqidiy va kreativ fikrlash;
- vaqtni boshqarish;
- yetakchilik qobiliyati;
- moslashuvchanlik.

Mazkur ko'nikmalar mutaxassisning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Ta'lim va ish beruvchilar hamkorligini rivojlantirish mexanizmlari

Ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi samarali hamkorlik amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning eng muhim omillaridan hisoblanadi. Bunday hamkorlik quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

Hamkorlik yo'nalishi	Mazmuni
Dual ta'lim	O'qish va ishlab chiqarish jarayonlarini uyg'unlashtirish
Amaliyot dasturlari	Talabalarni real ish jarayoniga jalb qilish
Mutaxassislarni jalb qilish	Ishlab chiqarish vakillarining darslarda ishtiroki

Qo'shma loyihalar	Ta'lim muassasasi va korxonalar o'rtasidagi ilmiy-amaliy loyihalar
Kompetensiyalarni baholash	Ish beruvchilar ishtirokida kasbiy malakalarni aniqlash

Bunday hamkorlik natijasida bitiruvchilarning ish joyiga moslashish davri qisqaradi hamda ularning mehnat unumdorligi ortadi.

Xalqaro tajriba va ilg'or yondashuvlar

Dunyoning rivojlangan davlatlari tajribasi ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi uzviy aloqaning iqtisodiy rivojlanishdagi muhim omil ekanligini ko'rsatmoqda.

Masalan, Germaniya dual ta'lim tizimi orqali o'quvchilarning nazariy bilimlari bilan bir qatorda ishlab chiqarishdagi amaliy tajribasini shakllantiradi. Finlandiya ta'lim tizimida esa kompetensiyaga asoslangan yondashuv, mustaqil fikrlash va hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Janubiy Koreyada esa ta'limning innovatsion texnologiyalar va sanoat ehtiyojlari bilan uyg'unligi kuchli yo'lga qo'yilgan.

Ushbu tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish orqali zamonaviy va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkoniyatlari kengayadi.

Ta'lim va mehnat bozori integratsiyasini takomillashtirish bo'yicha takliflar

Ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi aloqalarni yanada mustahkamlash maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. O'quv reja va dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlari asosida muntazam yangilab borish.
2. Amaliy mashg'ulotlar va ishlab chiqarish amaliyoti soatlarini ko'paytirish.
3. Ish beruvchilarni ta'lim jarayoniga keng jalb etish.
4. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.
5. Talabalarning startap va innovatsion loyihalarda ishtirokini qo'llab-quvvatlash.
6. Kasbiy kompetensiyalarni xalqaro standartlar asosida baholash tizimini joriy etish.

Ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda mutaxassislarni tayyorlash jarayonida nazariy bilim va amaliy tajriba uyg'unligini ta'minlash ustuvor vazifaga aylanmoqda. Ta'lim muassasalari, ish beruvchilar va davlat o'rtasidagi samarali hamkorlik bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, ularning mehnat bozoriga tez moslashishi hamda iqtisodiyot uchun raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Kelajak ta'limi mehnat bozori ehtiyojlariga moslashuvchan, innovatsion va kompetensiyaga asoslangan tizim sifatida rivojlanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
3. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris, 2020.
4. OECD. Skills Outlook: Skills for a Digital World. Paris, 2021.
5. World Economic Forum. The Future of Jobs Report. Geneva, 2023.
6. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey, 2015.
7. Eraut M. Developing Professional Knowledge and Competence. London, 2004.
8. Billett S. Vocational Education: Purposes, Traditions and Prospects. Dordrecht, 2011.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA BADIY ASARLARNI O'QITISHDA AUDIOMATNLARDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI

Shodiyeva Jamila Xolboyevna
Samarqand viloyati pedagogik
mahorat markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy asarlarni o'tishda audiomatnlardan foydalanishning ilmiy pedagogik jihatli, o'quvchilarning tushunish texnikasini osonlashtirish holatlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: audiomatn, kompyuter savodxonlik, axborot, tinglash, mustaqil faoliyat, emosional ta'sir, tafakkur, xotira, diqqat.

Аннотация. В данной статье представлена информация о научно-педагогических аспектах использования аудиотекстов при изучении художественных произведений, а также о возможностях облегчения процесса понимания учащимися учебного материала.

Ключевые слова: аудиотекст, компьютерная грамотность, информация, слушание, самостоятельная деятельность, эмоциональное воздействие, мышление, память, внимание.

Annotation. This article provides information on the scientific and pedagogical aspects of using audio texts in the study of literary works, as well as on ways to facilitate students' comprehension processes.

Keywords: audio text, computer literacy, information, listening, independent activity, emotional impact, thinking, memory, attention.

Boshlang'ich ta'limda asosiy vazifalaridan biri o'quvchini matnni o'qish bilangina cheklab qo'ymasdan, balki tinglash, tushunish, fikrlash, munosabat bildirish va qayta ifodalashga o'rgatishdan iborat. Bu davrda bolalarda og'zaki nutq bilan yozma nutq o'rtasidagi bog'liqlik kuchayadi, ular badiiy matn mazmunini idrok etish, qahramonlarning xatti-harakatini baholash va voqealardan xulosa chiqarishga o'rganadilar.

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchining faqat o'qib berilgan yoki ko'z bilan ko'rilgan matnni emas, balki eshitilgan axborotni ham anglay olishi muhim ko'nikma hisoblanadi. Badiiy asarlarni o'tishda audiomatnlardan foydalanish quyidagi sabablarga ko'ra dolzarbdir:

Birinchidan, audiomatnlar o'quvchilarning tinglab tushunish malakasini rivojlantiradi. Darslikda ham tinglash topshiriqlari mustaqil faoliyat turi sifatida berilgan bo'lib, bu o'quvchini eshitilgan mazmunni anglashga yo'naltiradi.

Ikkinchidan, audiomatnlar o'quvchi nutqini rivojlantiradi. Bola eshitgan voqeani qayta hikoya qilish, savollarga javob berish, qahramonlarga baho berish jarayonida og'zaki nutqi faollashadi.

Uchinchidan, audiomatnlar axloqiy tarbiya vositasi hisoblanadi. Ertak, hikoya va rivoyatlar orqali yaxshilik-yomonlik, mehnatsevarlik, rostgo'ylik, bilimga intilish, vatanga muhabbat kabi tushunchalar o'quvchi ongiga tabiiy singdiriladi.

To'rtinchidan, audiomatnlar darsni qiziqarli va interfaol tashkil etish imkonini beradi. Tinglashdan oldingi tayyorlov, tinglash jarayoni va tinglashdan keyingi ijodiy topshiriqlar darsni jonlantiradi.

Beshinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ayrim hollarda o'qish sur'ati va texnikasi bir xil bo'lmaydi. Audiomatnlar bunday sharoitda barcha o'quvchilarni teng jalb etuvchi qulay vosita bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda ba'zi mavzularni o'tishda audiomatnlardan foydalanishga ham soatlar belgilangan. Bunda mavzuni tinglashga alohida e'tibor qaratilgan. Darslik boshidagi shartli belgilar orasida "Tinglang" belgisi alohida ko'rsatilgani bu faoliyatning dars tizimidagi o'rnini bildiradi. Ayrim mavzularda QR-kod orqali audiomatnni tinglash, matnni diqqat bilan eshitish, keyin savollarga javob berish, mazmunni aytib berish va mustaqil xulosa chiqarish topshiriqlari keltirilgan. Masalan, darslikdagi ayrim bo'limlarda audiomatnni tinglash, tinglangan matn asosida savollarga javob berish, mazmunini tushuntirish va rasm bilan bog'lash kabi ishlar berilgan. Shu sababli audiomatnlarni o'qitish masalasi faqat texnik eshittirish emas, balki o'quvchining tinglab tushunish

kompetensiyasi, axloqiy-estetik tarbiyasi, mustaqil fikrlashi va nutqiy faolligini rivojlantiruvchi metodik jarayon sifatida qaralishi zarur.

Boshlang'ich ta'limda audiomatnlar bilan ishlash alohida ahamiyatga ega. Chunki bu yosh davrida o'quvchilar matnni faqat o'qish orqali emas, balki tinglash, eshitilgan mazmunni anglash, uni tasavvur qilish, qayta ifodalash va xulosa chiqarish orqali ham o'zlashtiradilar. "O'qish savodxonligi" darsligida tinglash faoliyati maxsus shartli belgi bilan alohida ko'rsatilgan bo'lib, bu tinglash topshiriqlarining dars tarkibidagi muhim o'rnini bildiradi. Darslikda "Tinglang" belgisi, QR-kod orqali audiomatnni eshitish, mazmunni tushuntirish, savollarga javob berish, matndan xulosa chiqarish, maqol va rivoyatlarni anglashga doir topshiriqlar muntazam berilgan.

Audiomatnlarni o'qitishning pedagogik asosi, avvalo, bolaning yosh va psixologik xususiyatlariga tayanadi. O'quvchisi uchun emotsional ta'sir, jonli ohang, qahramonlar nutqi, voqealar ketma-ketligi va obrazlilik juda muhim. Bola ko'pincha eshitgan narsasini tezroq qabul qiladi, ayniqsa, mazmun hissiy jihatdan ta'sirli bo'lsa, u uzoqroq esda qoladi. Audiomatn esa aynan shu imkoniyatni yaratadi: o'quvchi matnni ko'zi bilan emas, qulog'i bilan qabul qiladi, shu asosda tasavvurida voqea manzarasini yaratadi. Bu esa obrazli tafakkur, xotira, diqqati jamlanishi va nutqiy faollikning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuning uchun audiomatn boshlang'ich ta'limda oddiy tinglash materiali emas, balki o'quvchining bilish faoliyatini faollashtiruvchi pedagogik vositadir.

Darslikdagi ayrim rivoyat va hikoyalarda ham o'quvchini mazmunni tushunishga, qahramon xatti-harakatiga baho berishga, maqol mazmunini ochishga undovchi topshiriqlar berilgan. Masalan, "Ilmsizlik zulmati" rivoyati bilan ishlashda matn mazmunini tushuntirish, rivoyat haqida fikr bildirish, maqol mazmunini ochish kabi topshiriqlar bolani shunchaki tinglovchi emas, balki fikrlovchi subyektga aylantiradi. Pedagogik nuqtai nazardan audiomatnlar differensial yondashuv uchun ham qulaydir. Boshlang'ich sinfda barcha o'quvchilarning o'qish tezligi, talaffuzi, matnni mustaqil anglash darajasi bir xil bo'lmaydi.

Tinglash jarayoni shunchaki audiomatnni qo'yib berish bilan cheklanmaydi. U uch asosiy bosqichda amalga oshiriladi: tinglashdan oldingi tayyorlov, tinglash jarayoni va tinglashdan keyingi mustahkamlash. Shu uch bosqichning to'g'ri tashkil etilishi audiomatnning ta'limiy samaradorligini belgilaydi.

Tinglashdan oldingi tayyorlov bosqichi juda muhimdir. Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarning e'tiborini mavzuga jalb qiladi, ertak nomi, qahramonlari, voqea joyi yoki asosiy tushunchalar haqida dastlabki suhbat o'tkazadi. Zarur bo'lsa, notanish so'zlarning ma'nosini izohlaydi. Bolaga oldindan "nimaga e'tibor berish kerakligi" aytilsa, u matnni maqsadli tinglaydi. Masalan, "Tinglash davomida qaysi qahramon to'g'ri ish qilganini aniqlang", "Ertak oxirida qanday xulosa chiqishini eslab qoling", "Qahramon nima uchun shunday yo'l tutganiga e'tibor bering" kabi ko'rsatmalar o'quvchi diqqatini boshqaradi. Darslikda ham savol-topshiriqlar tinglash yoki o'qishdan keyin mazmunni ochishga yo'naltirilgan bo'lib, bu metodik yo'nalishni tasdiqlaydi.

Misol tariqasida 1-sinf darsligidan namuna keltiramiz.

"Sumalakxo'r samolyot" ertagi audiomatni

Darslik: 68-bet, 6-dars

"Sumalakxo'r samolyot" ertagi — bolalarda qiziqish uyg'otadigan, kulgili va ibratli mazmunga ega bo'lgan asar bo'lib, unda samolyot obrazi orqali ochko'zlik, qiziquvchanlik va me'yorni bilish kabi tushunchalar yoritiladi. Ertak o'quvchilarga ortiqcha ishtaha va ochko'zlikning oqibatlarini tushuntiradi. Darsda QR kodni o'qituvchi telefon, planshet yoki interaktiv doska orqali ochib, audiomatnni avval bir marta to'liq, keyin zarur bo'lsa ikkinchi marta bo'lib-bo'lib eshittiradi.

QR kod

Darsni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar

1-bosqich. Mavzuga kirish. Dars boshida o'qituvchi o'quvchilarda qiziqish uyg'otish va ularning mavjud bilimlarini aniqlash maqsadida suhbat tashkil etadi. O'quvchilarning e'tiborini mavzuga jalb qilish uchun kundalik hayotga yaqin savollar beriladi.

Savollar:

Sumalak nima? (Qachon va qanday tayyorlanadi?)

Siz sumalak yeganmisiz? Ta'mi sizga yoqadimi?

Juda ko'p yeyish yaxshi yoki yomon deb o'ylaysiz? Nima uchun?

O'quvchilar o'z fikrlarini erkin bayon qiladilar. Har bir javob rag'batlantiriladi, shu orqali sinfda faol muhit yaratiladi.

Aqliy hujum:

O'qituvchi doskaga "SUMALAK" so'zini yozadi va o'quvchilardan shu so'z bilan bog'liq fikr va tushunchalarni aytishni so'raydi.

O'quvchilar quyidagi kabi fikrlar bildirishi mumkin:

milliy taom

bahor taomi

Navro'z bayrami

shirin ovqat

foydali oziq-ovqat

sabr bilan tayyorlanadi

Bildirilgan fikrlar doskaga yozib boriladi yoki klaster shaklida joylashtiriladi. Bu usul o'quvchilarning erkin fikrlashini va mavzuga kirishishini osonlashtiradi.

Muammoli savol (qiziqtirish uchun):

O'qituvchi o'quvchilarga quyidagi savolni beradi: "Agar kimdir juda yaxshi ko'rgan narsasini me'yoridan ortiq iste'mol qilsa, nima bo'lishi mumkin?"

O'quvchilar taxminiy javoblar beradilar (kasal bo'lishi mumkin, charchaydi, zarar qiladi va hokazo).

O'qituvchi suhbatni umumlashtirib shunday deydi:

"Demak, har qanday narsani me'yorida iste'mol qilish juda muhim ekan. Bugun sizlar aynan shu mavzuga oid juda qiziqarli va kulgili 'Sumalakxo'r samolyot' ertagini tinglaysizlar. Tinglash davomida qahramonning xatti-harakatlariga e'tibor bering va o'zingiz xulosa chiqarishga harakat qiling."

2-bosqich. Birinchi tinglash. O'quvchilar audioertakni diqqat bilan tinglaydilar.

Topshiriq: Ertakdagi asosiy qahramonni aniqlang. Nima voqea sodir bo'layotganiga e'tibor bering

3-bosqich. Mazmunni aniqlash Savollar asosida tahlil. Birinchi tinglashdan keyin darslikdagi 4 ta savol bosqichma-bosqich ishlanadi. Avval voqea va qahramonlar aniqlanadi, keyin muammo, yechim va asarning tarbiyaviy g'oyasi muhokama qilinadi. O'qituvchi kerakli joyda lug'at ustida ishlashi mumkin.

Ushbu bosqichda o'quvchilarning tinglab tushunish darajasi aniqlanadi hamda ertak mazmuni chuqurroq tahlil qilinadi. O'qituvchi savollar orqali o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi.

Savollar:

Ertakda nima haqida hikoya qilindi? (O'quvchilar ertakning umumiy mazmunini aytib beradilar.)

Samolyot nima qildi? (Qahramonning harakati va xatti-harakatlari tasvirlanadi).

Nega u "sumalakxo'r" deb ataldi? (Sababini tushuntirib beradilar.)

Voqea qanday yakunlandi? (Ertak oxiri haqida fikr bildiriladi.)

Qo'shimcha savollar (chuqurlashtirish uchun):

Samolyotning qaysi xatti-harakati sizga yoqdi yoki yoqmadi?

Agar siz uning o'rnida bo'lsangiz, qanday yo'l tutardingiz?

Ertakda qanday muammo ko'tarilgan?

Vaziyatga qarab faoliyat turi belgilanadi:

1. **Og'zaki bayon:** O'quvchilar ertak mazmunini ketma-ketlikda qayta hikoya qiladilar. O'qituvchi ularni to'g'ri yo'naltirib boradi.

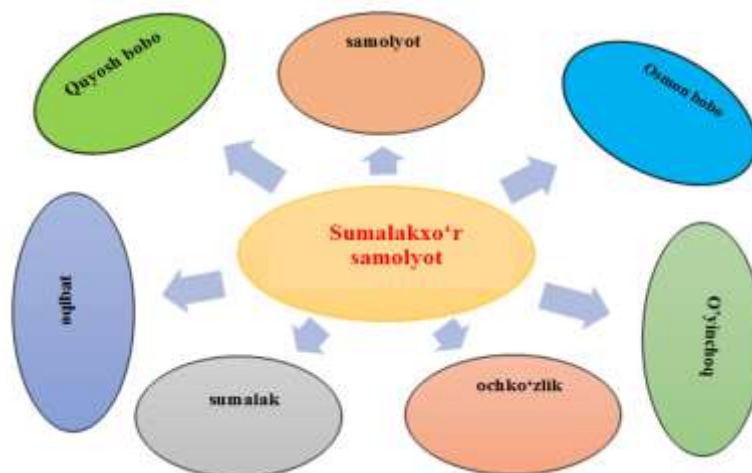
2. **Guruhda ishlash (ixtiyoriy):** Sinf kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhga topshiriq beriladi:

1-guruh: Ertak boshini aytib beradi

2-guruh: O'rtasini tushuntiradi

3-guruh: Yakunini izohlaydi

3. **"Klaster" metodi usuli:**

Metod markaziga ertak nomi yoziladi va o'quvchilar asosiy voqealarni kalit so'zlar orqali joylashtiradilar (samolyot, sumalak, ochko'zlik, oqibat va boshqalar).

O'qituvchi xulosasi: O'qituvchi o'quvchilarning fikrlarini umumlashtirib, ertak mazmunini aniq va lo'nda tarzda qayta ifodalaydi. Asosiy g'oya ajratib ko'rsatiladi.

4-bosqich. Ikkinchi tinglash. Audio yana bir bor tinglanadi.

Topshiriq: Ertakdagi muhim joylarni eslab qoling. Qahramonning xatti-harakatlariga baho bering.

5-bosqich. Mustahkamlash. 1-topshiriq: "To'g'ri yoki noto'g'ri"

Samolyot sumalakni me'yorida yedi

Ochko'zlik yaxshi odat

Har narsada me'yor bo'lishi kerak

2-topshiriq: "Davom ettir"

Men ochko'z bo'lmayman, chunki ...

Me'yorni bilgan odam ...

Ertak menga ... ni o'rgatdi

3-topshiriq: Rolli o'yin (ixtiyoriy)

O'quvchilar ertakdan kichik sahna ko'rsatadilar.

6-bosqich. Tarbiyaviy xulosa. Ertak orqali shuni tushunamizki, har qanday narsada me'yor bo'lishi kerak. Ochko'zlik insonni noqulay ahvolda solib qo'yishi mumkin.

"Sumalakxo'r samolyot" bizga o'zimizni boshqara bilish, ortiqcha istaklardan tiyilish va oqilona ish tutish kerakligini o'rgatadi.

Har bir o'quvchi hayotda ham me'yorni bilib yashasa, sog'lom va baxtli bo'ladi.

Darslikdagi savollar bilan ishlash

1. Samolyotjonning qanday armoni bor ekan?

2. Quyosh bobo nega ajablanibdi?

3. Sizningcha, Samolyotjon Quyosh boboga qaysi yurt haqida so'zlab berdi?

4. Suhbatga kim aralashibdi?

5. Quyosh bobo qaysi taom haqida so'zlab berdi?

6. Siz bu taom haqida nimalar bilasiz?

7. Quyosh bobo Samolyotjonga qanday shart qo'ydi?

8. Siz sumalak qanday tayyorlanishini bilasizmi?

QR-kodli audiomatnni dars boshida texnik jihatdan tekshirib olish kerak.

Audiomatn eshittirilayotganda sinfda ortiqcha shovqin bo'lmali zarur. Savollarni aynan darslikdagi ketma-ketlikda berish tavsiya etiladi. Avval qisqa javob, keyin to'liq gap, so'ng xulosa shakliga o'tkazish samarali bo'ladi.

Tinglashdan keyin albatta tarbiyaviy xulosa chiqarish kerak.

Xulosa qilib aytganda, darslikdagi QR-kodli audiomatnlar boshlang'ich ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Audiomatnlar yordamida o'quvchilarning tinglab tushunish, fikrlash, nutq va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Ularni dars jarayonida to'g'ri metodik yondashuv asosida qo'llash ta'limning samaradorligini oshiradi hamda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Aydarova U.B. O'qish savodxonligi 1-sinf. 1-qism. Toshkent "Novda Edutainment", 2023-yil.
2. Aydarova U.B. O'qish savodxonligi 2-sinf. 1-qism. Toshkent "Novda Edutainment", 2023-yil.
3. Aydarova U.B. O'qish savodxonligi 3-sinf. 2-qism. Toshkent "Novda Edutainment", 2023-yil.
4. Hayitov A., Boymurodov N. Ta'limda noana'naviy darslar va interfaol usullardan foydalanish. -Toshkent "Yangi asr avlodi" 2022
5. D.I.Kamalova, M.E.Omonboyeva. "O'quv jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati" Toshkent -2022.

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚўЛЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ

Тажекбаева З.К.

К.Р.Педагогик маҳорат маркази
мактабгача, бошланғич ва махсус таълим
методикалари кафедраси доценти

Аннотация: Таълим тизимини ривожланиши, баркамол шахсга таълим - тарбияни тўғри бериб бориш жонкуяр педагоглар қўлидадир. Ҳозирги даврда педагогларнинг касбий тайёргарлиги, уларнинг маҳоратларини янада юксалтириш, шарт-шароитлар яратишга катта аҳамият берилмоқда. Бу эса ўқитувчиларга юксак даражада масъулият юклайди, энг аввало педагог учун дарснинг сифат ва самарадорлигига эришиш муҳим масалага айланмоғи зарур.

Калим сузлар: Таълим, баркамол, шахсга, тарбия, маҳорат, юксалтириш, шарт-шароит, ислохотлар.

Аннотация: Развитие системы образования, правильное обучение и воспитание гармонично развитой личности находится в руках преданных своему делу педагогов. В настоящее время большое значение придается профессиональной подготовке педагогов, дальнейшему повышению их мастерства, созданию условий. Это возлагает на учителей высокую степень ответственности, и, прежде всего, достижение качества и эффективности урока должно стать важным вопросом для педагогов.

Ключевые слова: Образование, совершенный, личность, воспитание, мастерство, повышение, условия, реформы.

Annotation: The development of the education system, proper teaching, and the upbringing of a well-rounded individual is in the hands of dedicated educators. Currently, great importance is attached to the professional training of teachers, further improving their skills, and creating conditions for them. This places a high degree of responsibility on teachers, and, first of all, achieving the quality and effectiveness of the lesson should become an important issue for teachers.

Keywords: Education, perfect, personality, upbringing, mastery, advancement, conditions, reforms.

Таълим самарадорлигини оширишда, ёшлар маънавиятини шакллантиришда, Ватанимиз мустақиллигининг маънавий асосларини мустаҳкамлашда, миллий қадриятларимиз, анъана ва урф – одатларимизни асраб-авайлаш, халқимиз, айниқса, ёш авлод қалби ва онгига она юртга муҳаббат, истиклолга садоқат туйғуларини чуқур сингдириш масаласи, электрон дарсликлар орқали узатилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Ўзбекистон таълим тизими - ривожланишининг Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгиланган вазифаларни амалга ошириш босқичидадир. Ислохотларнинг муваффақиятлари тизимнинг асосий бўғини бўлган таълим муассасасининг қандай ўзгариши яқин келажакда ва истикбол режаларда нималарни белгилашида ўз аксини топади.

Бугунги кунда назарий дарсларини ҳамда амалий машғулотларни мультимедиа-электрон версиялари асосида ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда кунда ҳар бир педагог ўзи дарс бераётган фан учун мультимедиа-электрон версияларини тайёрлаб, ундан кенг тарзда фойдалана олиши лозим.

Мультимедиа-электрон дастури қуйидаги дидактик ва педагогик-психологик талабларга жавоб бериши шарт:

Дидактик талаблар – илмийлик, ўзлаштиришнинг енгиллиги, муаммони қўйиш ва ҳар томонлама асосли тарзда билим олиш, ўқиш жараёнида талабанинг фаол ва онгли иштироки, билим олишнинг тизимли ва босқичма-босқич амалга оширилиши, билимларни мустаҳкам ўзлаштириш имкониятининг мавжудлиги, таълим тизимида билимни ўзлаштирувчи, ривожлантирувчи ўқитувчи ва талабалар вазифаларининг яхлитлиги, талаба учун ўқиш ихтиёрий бўлишининг таъминланиши, ўқитишда интерфаол методлардан фойдаланиш, ўқитишнинг уйғунлигини таъминлаш, ўқув материални тақдим этишда тизимли ёндашиш кабилардан иборат.

Педагогик-психологик талаблар - мультимедианинг психологик, эстетик, гигиеник ва тиббий-психологик жиҳатдан мавжуд эҳтиёжларини қондириши шарт. Ўқув жараёнида илғор ахборот технологияларини қўллаш, педагогик методларнинг кенгайиши, педагогик касбий фаолият мазмунининг бойитилиши, иш услубларининг такомиллашиши, педагогик тизимлар таркибининг ўзгаришига олиб келади.

Таълим тизимини ривожланиши, баркамол шахсга таълим - тарбияни тўғри бериб бориш жонкуяр педагоглар қўлидадир. Шундай экан, уларнинг касбий тайёргарликлари, бажарадиган вазифаларини тўғри ташкил этиш масаласи аҳамиятга моликдир. Ҳозирги даврда педагогларнинг касбий тайёргарлиги, уларнинг маҳоратларини янада юксалтириш, шарт-шароитлар яратишга катта аҳамият берилмоқда. Бу эса ўқитувчиларга юксак даражада масъулият юклайди, энг аввало педагог учун дарснинг сифат ва самарадорлигига эришиш муҳим масалага айланмоғи зарур. Уларнинг таълим тизимида олиб бораётган вазифалари касбий тайёргарликлари билан бевосита боғлиқдир. Ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлигини назорат қилиш ҳамда унинг баробарида иш сифатини ошириш учун қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

янги турдаги ўқув режалар яратиш:

янги педагогик технологиялар асосида замонавий дарс ташкил этиш;

-қарорлар. Фармойишлар, ислохотларни чуқур ўрганиб, сиёсий омил доирасини ошириб бориш;

интеллектуал тест мажмуаларини тузилиши:

кўргазмали қуролларни янги замонавий андозалар асосида яратиш;

- ўқитувчиларга миллий қадриятларимиз ҳамда анъаналаримизга содиқликни ўргатиб бориш;

- ўз фанининг энг янги ютуқлари ва илғор тажрибалари асосида

қўлланма ҳамда рисолалар чоп этириш;

- ўқитувчиларнинг билим даражаларини тўғри баҳолаш;

- педагогик жамоа билан ҳамкорликда одоб-ахлоқ меъёрлари ҳамда ҳушмуомалалик қоидаларига катъий риоя этиш;
- ўзаро таҳлил ва тажриба-синов усулларида фойдаланиш;
- истиқболдаги режаларни белгиланган ҳолда турли тадбирлар уюштириш.

Ҳар қандай педагогик технологиянинг ўқув-тарбия жараёнида қўлланилиши шахсий характердан келиб чиққан ҳолда, ўқувчи-талабани ким ўқитаётганлиги ва ўқитувчи кимни ўқитаётганига боғлиқ. Педагогик технология асосида ўтказиладиган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратди. Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида замонавий ўқитиш услублари – интерфаол услублар, инновацион технологияларнинг ўрни ва аҳамияти бекиёсдир. Педагогик технология ва уларнинг таълимда қўлланилишига оид билимлар, тажриба ўқувчи-талабаларни билимли ва етук малакага эга бўлишларини таъминлайди. Шу билан бирга таълим-тарбия жараёнларида янги педагогик технологияларни қўллашда ўтмиш алломуларимизнинг ғоя ва қарашларидан фойдаланиш ўқувчи-талабаларни ўқитиш ва тарбиялашни янада самарали бўлишига олиб келади. Касбий тайёргарлигига тўла эга бўлмоқчи педагоглар энг аввало, миллий истиқлол қоидаларини, ДТС ни чуқур билишлари лозим, шундагина ёшларнинг онгига сингдиришга қаратилган тарбиявий ишларнинг самарадорлиги ошади. Юқорида таъкидлаб ўтилган вазифалар тўғри йўлга қўйилса ўқитувчи касбий маҳоратининг ошишига эришилади.

Фойдаланилган адабиёт

1. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тоғрисидаги Қонуни» Т., 1997.
2. Ж.Йўлдошев «Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари» Тошкент. 1998 й.
3. Ишмухаммедов Р. Абдикодиров А., Пардаев А. «Таълимда инновацион технологиялар» Т., 2008

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIGA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUVLAR ORQALI O'QUVCHILARDA XXI ASRGA YANGICHA MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimiga innovatsion yondashuvlarni joriy qilish orqali XXI asrga yangicha munosabatni shakllantirish usullari yoritilgan. Muammolarning yechimi amaliy mashg'ulotlar va tajribalarni tashkil etish asosida o'quvchilarni o'zgarishlarni kuzatib borishga o'rgatish va olgan bilimlarini xulosalash orqali mustahkamlash masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: XXI asr, ko'nikma, zamonaviy yondashuv, ilmiy tushunchalar, kreativlik, kritik fikrlash.

Yangi O'zbekistonni bunyod etish borasida muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar jarayonida mamlakatimiz ta'lim tizimida o'qitilayotgan fanlar integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhtaram Prezidentimiz "Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va mexanizmlari eng avvalo shu davlatda yaratilgan intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatdan qanchalik samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liq" [1.104] ekanligini ta'kidlab o'tdilar. Yuqorida bir necha o'rinlarda ta'kidlaganimizdek, bugungi globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlari barcha

sohalar qatori ta'lim-tarbiya sohasiga ham o'zining ijobiy va shu bilan bir qatorda afsuski, salbiy ta'sirini ham o'tkazmoqda. Natijada mazkur holat hozirgi kun pedagoglari, ota-onalar, umuman olganda, ta'lim-tarbiya ishiga mas'ul bo'lgan jamiyatning barcha a'zosi oldiga yangidan- yangi hali yechim formulasi aniq bo'lmagan vazifalarni qo'yimoqda.

Nega shunday? Nega bugungi kunga kelib biz o'quvchi-yoshlarni ta'lim-tarbiyasi haqida har qachongidan ham ko'proq qayg'urishga majbur bo'lmoqdamiz? Nega ko'p mingyillik pedagogik katta tajribaga ega bo'lgan ota - bobolarimizdan qolgan hayotiy tamoyillar bo'la turib biz yana bu masalada oqsayapmiz? Hatto isbot talab qilmaydigan aksioma – dunyo pedagogikasi printsipligiga aylangan “Bolani yetti yoshgacha shoh deb, o'n to'rt yoshgacha qul deb, undan keyin do'st deb bil”, kabi bola yoshiga qarab qanday tarbiya berish kerakligini aniq belgilab bergan tamoyillar bo'la turib bugungi zamon ta'lim-tarbiya ishi isloh talab bo'lib qoldi? Bu kabi muammolarni ayni bugungi kunda kelib chiqishiga ham biz aytayotgan globallashuv fenomeni sabab bo'lmoqda.

Ayni holatni olimlarning XXI asrga yangicha munosabat, yangicha ta'lim-tarbiya usullarini joriy qilish orqali e'tibor berishimiz kerakligi haqidagi fikrlari ham tasdiklaydi.

Negaki, bugungi XXI asr bolasi bu kechagi zamon kishisi emas, bugungi davr bolasi kechagi davr bolasining yoshligini, aytish mumkinki, uning soddaligini, fikrlashini, dunyoqarashini, hozirjavobligi-yu qiziqishlarini ham takrorlamaydi. Bu davrlar nuqtai nazaridan tabiiy hol. Buning asosiy sababi ularning turli davrlarda turlicha axborot olamida yashaganliklaridir.

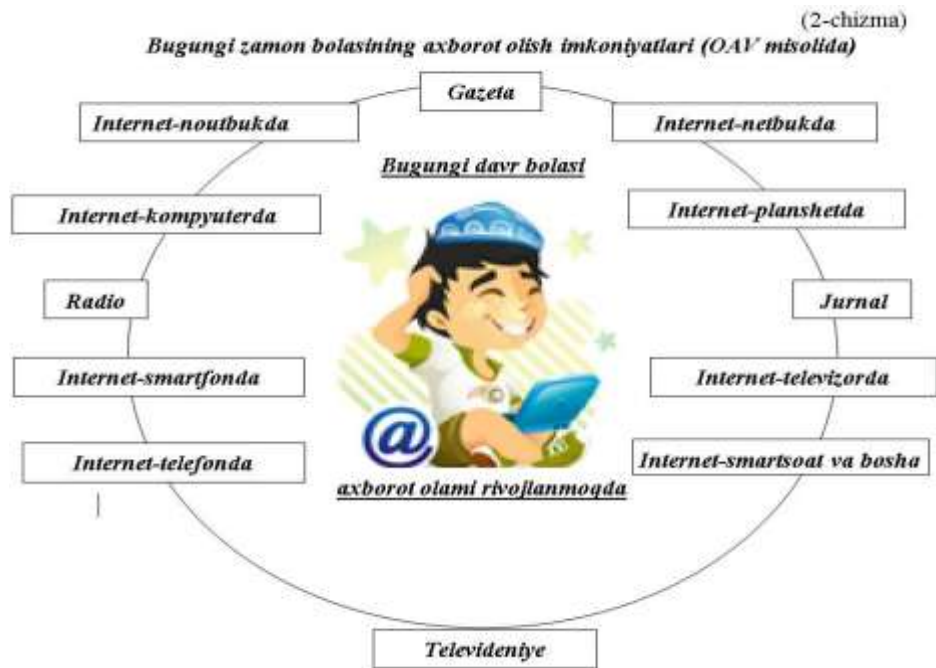
Hozirgi kunda boshlang'ich ta'limda ko'pgina yangi darsliklar asosida turli fanlarga oid o'quv materiallarini o'quvchilar tomonidan puxta o'zlashtirmaslik hollari kuzatilmoqda. Buning asosiy sababi, o'quvchilarning bilimlari tasavvurlar darajasida ular xotirasida saqlanib qolinayotganligidadir. Ko'pgina fanlarni o'qitishda har bir mavzu bo'yicha shakllantirilgan tushunchalarning keyinchalik rivojlantirilmassligi va boshqa tushunchalar bilan bog'lanmassligi bilimlarning puxta o'zlashtirmaslikka olib keladi.

Misol sifatida hozirgi kunning yangi fani sifatida tabiiy fanlarni o'rgatishda ham ilmiy tushunchalarni rivojlantirishning bir qancha muammolari mavjud. Bu muammolarning yechimi amaliy mashg'ulotlar va tajribalarni tashkil etish asosida o'quvchilarni o'zgarishlarni kuzatib borishga o'rgatish va olgan bilimlarini xulosalash orqali mustahkamlash bo'lib hisoblanadi. Jumladan, tabiiy fanlar bilan bog'liq tushunchalarining hosil bo'lishi muayyan metodik sharoitlarda amalga oshadi. Bular:

- tabiiy obyektlarni kuzatish;
- taassurotlarni aniqlovchi mashqlar;
- o'qituvchining hikoyasi;
- o'qituvchining savollari;
- tasavvur asosida rasm chizish.

Tushunchalarning to'g'ri tushunilishining asosiy natijalarini esa quyidagi omillar ta'minlaydi. Bular:

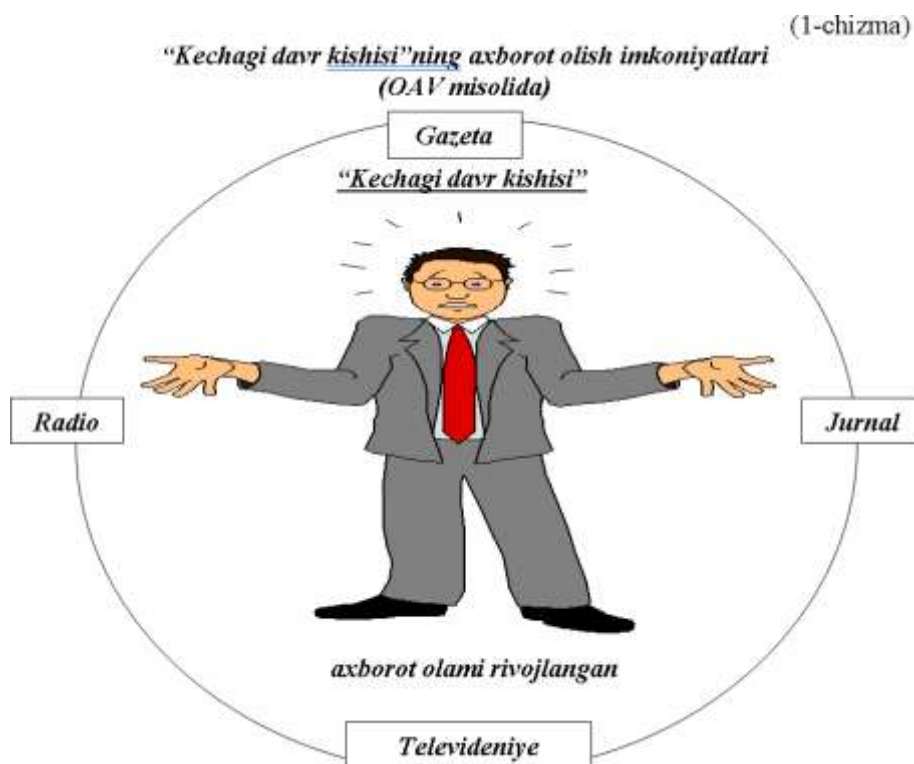
1. Muammoning aniq qo'yilishi;
2. O'qituvchi tomonidan o'quv materialini bayon qilishning to'g'ri texnologik algoritmi;
3. Aniqlash, taqqoslash va mustahkamlash bo'yicha mashqlar;
4. Tushunchalarni bog'lovchi va rivojlantiruvchi takrorlash tizimi;
5. Umumlashtirishni talab qiluvchi savollar;
6. Tushunchalarni o'quv materiali va ko'nikmalar bilan bog'lovchi savollar ta'minlaydi.

Har bir insonga o'z davrining ilg'or fikrli kishisi yohud o'sha davrning oddiy bir a'zosi deb qarasak, uning bilimi, fikrlashi va umuman olganda dunyoqarashi shu kishining nechog'li atrof olam haqidagi axborotdan xabardorligiga bog'liqdir.[2.2011]Bu axborotlarni esa kishi ko'proq o'z davrining eng ilg'or axborot tashuvchi vositalaridan oladi. Bunday vositalarning eng ilg'or, ta'sirchan va samaralisi bu ommaviy axborot vositalaridir.

Misol uchun, kechagi davr yoshlari dunyo va jamiyat voqeliklari haqidagi xabarni o'z davrining eng ommabop va zamonaviy axborot tashuvchi vositalari bo'lgan gazeta, jurnal, radio va televidenie orqali ma'lum bir vaqt oralig'ida olgan va shunga mutanosib tarzda informatsiyaga ega bo'lgan (1-chizma).

Hozirgi davr kishisi esa huddi shu gazeta, jurnal, radio va televideniya bilan bir qatorda o'z zamonining eng ommabop, qulay, samarali, shuningdek, tezkor vositasi bo'lgan Internetdan foydalanmoqda hamda shunga mosravishda bilim-salohiyatga ega bo'lmoqda (2-chizma).

Buni chizmalarda quyidagicha aks ettirish mumkin.

Ko'rinib turibdiki, bugungi kun bolasining imkoniyatlari benihoya cheksiz bo'lib, u kekxa avlod vakili zamonaviy axborot olishi mumkin bo'lgan tanlab olingan to'rtta ommaviy axborot vositalari (gazeta, jurnal, radio va televidenie)dan foydalanish bilan bir qatorda dunyo bo'ylab axborotni yoyishning avval tilga olganimizdek, eng tezkor, eng zamonaviy, eng ommabop, eng samarali, eng qulay va eng jozibador vositasi bo'lgan Internetdan foydalanmoqda. Avvalgi to'rtta ommaviy axborot vositasi ma'lum bir manba yoki qurilma bilan axborot tarqatgan bo'lsa, Internetning bu ma'noda imkoniyatlari juda cheksiz.

Hozirgi har narsaga qiziquvchanlik bilan qaraydigan bola ko'plab qurilmalar (kompyuter, noutbuk, netbuk, planshet, smartfon, telefon, televizor, soat va boshqalar) yordamida global tarmoqqa ulanishi va o'zi xohlagan yohud xohlamagan ma'lumotni olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Demakki, istaymizmi yo'qmi bugungi kun ta'lim-tarbiyasi ham davr talablaridan kelib chiqqan holda rivojlanishi, globallashib borayotgan hozirgi zamonning barcha imkoniyatlaridan foydalangan holda yangi-yangi taklif va tavsiyalar bera olishi lozim.

Biz, kattalar hozirgi davr yoshlarini, ularning qiziqishlari-yu yutuqlarini, imkoniyatlari va zamonaviy texnologiyalardan (kattalarga qaraganda) oson va ustalik bilan foydalanishlarini ko'rib, "...ha bu zamonning bolasi, men bilmaganni biladi, meni aqlim yetmaganga uni aqli yetadi, bu borada mendan ham farzandim kuchli..."[3.141] kabi gaplarni osonlikcha tilimizga ko'chiramiz, boshqacharoq qilib aytganda tan beramiz. Bu qaysidir ma'noda to'g'ri, biroq e'tibor berib mazkur holatga baho beradigan bo'lsak, kechagi davr kishisi ham o'z davrining eng ilg'or imkoniyatlaridan huddi hozirgi zamon bolasi singari ustalik bilan foydalana olgan, u ham o'z vaqtida kattalarni lol qoldirgan. Bizni bunga aqlimiz yetmaydi deb, dastlab televizor pultini, keyinchalik telefon, kompyuter va planshetlarni ham nazoratsiz holda ularning qo'lga tutqazib qo'yamiz.

Bu o'rinda katta avlod vakillari "yoshlarimiz kuchayib ketdi, ularni hamma narsaga aqli yetadi" deb, osonlikcha tan berishdan avval "biz zamonning talablaridan orqada qolib ketmoqdamiz, uning so'nggi avlod texnika va texnologiyalari imkoniyatlaridan to'liq va raso foydalana olishimiz kerak", deb barcha imkoniyatlarni ishga solish kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Mirziyoyev Sh.M., "Yangi O'zbekiston strategiyasi" – Toshkent: O'zbekiston, 2021 – 104 b.
2. Umarov B., Jabborov Sh. Globallashuv sharoitida ma'naviy tarbiya muammolari. – T.: Akademiya, 2011.
3. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A., Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T., Iste'dod, 2010. -141 b.

AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM ORQALI O'QUVCHILARNING TAYANCH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada "4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv hamda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: kommunikatsiya, kreativ fikrlash, kollaboratsiya, kritik (tanqidiy) fikrlash, 4K yondashuvi

Аннотация: В данной статье инновационный подход на основе модели «4К» и целью образования являются формирование умений и компетенций, развитие логико-творческого мышления, повышение коммуникативной грамотности, привитие национальной идеи. Восточное образование заключается в духовном обогащении личности.

Ключевые слова: коммуникация, творческое мышление, сотрудничество, критическое (критическое) мышление, подход 4К.

Abstract: In this article, an innovative approach based on the "4K" model and the purpose of education are to create skills and competencies, develop logical-creative thinking, improve communicative literacy, and inculcate the national idea, it is emphasized that the formation of oriental education consists of spiritual enrichment of the individual.

Key words: communication, creative thinking, collaboration, critical (critical) thinking, 4K approach.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar jarayonida ta'lim sifatini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. "O'quvchilarda erkin va kreativ fikrlashni, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish..." [1-1] ham ta'lim sifatini oshirishda va shaxsga yo' naltirilgan ta'limni joriy etishga muhim ahamiyat kasb etadi. Yuksak ma'naviyatga ega bo'gan barkamol, sog'lom avlodni tarbiyalab yoshlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim berish mamlakatimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan ustivor vazifalaridan biridir.

Manaviyatni shakllantiradigan insoniyatni yuqori cho'qqilarga ko'taradigan, kelajagini belgilab beradigan muhim hayotiy omil- bu ta'lim-tarbiya tizimidir. Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm-u ma'rifat, ta'lim va tarbiyaning inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Bugungi kun yoshlari ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayotni barpo etuvchilardir. Yoshlarimizda bilim va donolikni, Vatanga sadoqatni, o'z kasbiga muhabbatni, milliy qadiryatlarga hurmatni shakllantirishda bugungi kun muallimining o'zni beqiyosdir. Insonlardagi yaxshi odat ham, yomon odat ham bolalikdan boshlanadi. Murg'ak go'dak qalbiga singdirilgan barcha fazilatlar katta bo'lgach uning xulq-atvoriga to'la-to'kis namoyon bo'ladi. Shuning uchun umid bilan o'stirayotgan har yosh avlod ongiga vatanga sodiqlik, vatanga muhabbat, halollik va mehr-muhabbatli bo'lish kabi fazilatlar bolalikdan singdirib borilsa kutilgandan ham ortiq samara berishi shubhasiz.

Kelajak avlod o'zining mustaqil va erkin fikriga ega, bilimli va salohiyatli bo'lib kamol topishi lozim. Har qaysi davlat, har qaysi millat, avvalo o'z farzandi qiyofasida urib, o'sib kelayotgan yosh avlodni timsolida shu xalqqa xos xususiyatlar va fazilatlarni namoyon etadigan, uning azaliy orzu va intilishlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk kuchni ko'radi. Ta'lim tizimining eng asosiy vazifalaridan biri Yangi O'zbekistonda munosib farzandlari bo'lgan aql zakovatli, ijodkor va teran fikrli shaxslarni tarbiyalash hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi esa ta'limiy maqsadlarni amalga oshiruvchi muhim bosqich sifatida ahamiyatli, chunki mazkur davrda shaxsning barcha psixologik xususiyatlari, jarayonlari va holatlarini shakllanishi nutqiy, hissiy, idoraviy rivojlanish darajasi, eshitish, tafakkur qilish, narsa va hodisalarni to'g'ri idrok eta olish, xotira taraqqiyoti, matematik tasavvur kabilar kuzatiladi. O'qituvchilar o'quvchilarga ta'lim tarbiya berish jarayonida turli xil harakatli o'yinlardan, quvnoq daqiqalardan foydalanishar ekan, ularni o'rgatishda muayyan ta'limiy maqsad nazarda tutiladi.

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-

ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan.

"4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo'q deb aytish noto'g'ri.

Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

Har bir o'quvchining o'ziga yarasha qanaqadir qobiliyati bo'ladi. Kimdir biologiyadan zo'r, kimdir geografiyadan. Shunaqa o'quvchilar borki, masalan, o'qituvchining yaxshi bilim berishi tufayli bir fandan darslarda yaxshi qatnashadi, vaholanki, aslida uning qobiliyati boshqa fandan yaxshi ekanligi yillar o'tib ma'lum bo'ladi. O'quvchining qobiliyatini vaqtida anglash o'qituvchining zehni o'tkirligidan dalolat beradi. Lekin shunday holatlar borki, o'qituvchilar o'zlari bilib bilmay, o'quvchining shijoatini sindirib qo'yishadi. Fanni o'zlashtirishga qiynalayotgan bo'lsada lekin energiya bilan harakat qilayotgan o'quvchiga seni sohang bu emas boshqa sohani tanla deyish. Masalan, sen matematikadan misol ishlash usullarini o'zlashtirmaysan, kimyo fani bo'lsa kimyoviy reaksiyalarni bajara olmaysan deyish katta xatodir. Xususan, ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan "4K" modeli asosida tayyorlandi. "4K" modelidan foydalanish ko'plab sinovlardan o'tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir.[2-3]

Aqliy hujum – bu muammoni imkon qadar ko'p variantlar hosil qilib, keyin ularning orasidan eng maqbulini tanlash yo'li bilan hal qilish usuli. Aqliy hujumning bir necha ustunliklari bor:

- qisqa fursatda yechim topishga imkon beradi;
- vazifani yechishning muqobil variantlarini aniqlashga imkon beradi;
- jamoaning barcha a'zolarini yechim topishda faol ishtirok etishga undaydi;
- ijodiy fikrlashni rivojlantiradi;
- jamoaning ahilligini, jipsligini, samaradorligini oshiradi;
- sodda, oddiy usul.

Aqliy hujum o'tkazishning uchta asosiy bosqichi bor. Masalani qo'yish – bu dastlabki bosqich bo'lib, unda muammoni aniq ifodalab olish kerak. Fikrlarni shakllantirish – bu bosqichda aqliy hujumning barcha ishtirokchilari muammoni yechishning turli variantlarini taklif qiladilar. Variantlar qancha ko'p bo'lsa, shuncha yaxshi. Muhimi – eng aql bovar qilmaydigan variantlar ham yozib borilaveradi. Taklif qilingan fikrlar tanqid qilinmaydi, baholanmaydi – har qanday takliflar faqat o'rta tashlanaveradi. Fikrlarni tanlab olish va tahlil qilish – bu ekspertlik bosqichi bo'lib, unda to'plangan variantlar tizimlanadi, baholanadi va ularning ichidan eng maqbullari tanlab olinadi. Misol. O'qituvchi "Darsni hamma o'zlashtirish uchun nima qilish kerak?" deb so'radi. O'quvchilar o'z fikrlarini aytaverishadi, o'qituvchi ularning hammasini yozib boraveradi. Bu bosqichda fikrlar saralanmaydi yoki o'qituvchi noto'g'ri deb bilgan fikrlar rad qilinmaydi. Hamma o'z fikrini aytib, ularning hammasi yozib olingach, muammoni rostdan ham yechishga yordam beradigan fikrlarni tanlab olish boshlanadi. Zamonaviy ta'lim yod olishga yo'naltirilgan kontent o'rniga o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi muhim ko'nikmalarni shakllantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymoqda. Shu bilan birga, fanlarda berilayotgan mavzu va topshiriqlar maktab bitiruvchilarining jamiyatda o'z o'rinlarini topishga ko'maklashuvchi hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak[3-101].

Xulosa qilganda, zamonaviy ta'lim barcha o'quvchilarga o'z qobiliyatlarini namoyish etish va barcha ijodiy qobiliyatlarini istisnosiz namoyish etish imkoniyatini beradi. Bugungi jamiyat quti tashqarisida o'ylaydigan, muammoli vaziyatdan chiqish yo'lini topa oladigan, nostandart qarorlar chiqaradigan va ijodiy fikrlay oladigan shaxslarga muhtoj. Buning uchun, boshlang'ich sinflardan boshlab bolalarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi . “Yangi O'zbekiston”, 2022- yil 21- dekabr.
2. “2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” PF-60-son. T: 28.01.2022-yil
3. D.V. Safina va boshqalar. “Ta'lim berish va o'qitishning interaktiv usullari”. T: 2017-yil.101-b.

AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Abdullayeva Muhayyo Iskandarovna
Buxoro viloyti pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Bu maqolada boshlang'ich sinflarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish haqida fikr yuritilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashini va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun turli ko'rinishdagi topshiriqlar bilan ishlash haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Mantiqiy tafakkur, raqamli texnologiya, mantiq, mantiqiylik, mantiqiy topshiriq, boshlang'ich ta'lim.

Annotation. This article discusses the use of digital technologies in the development of logical thinking in elementary grades. To develop the worldview and logical thinking of primary school students, it was thought about working with different types of assignments.

Keywords. Logical thinking, digital technology, logic, logicality, logical assignment, primary education.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование цифровых технологий в развитии логического мышления в младших классах. Для развития мировоззрения и логического мышления учащихся начальных классов была задумана работа с разными видами заданий.

Ключевые слова. Логическое мышление, цифровые технологии, логика, логичность, логическое задание, начальное образование.

Raqamli texnologiya – bu hozirgi zamon talablariga javob beruvchi va insonlarga elektron va texnik xizmat ko'rsatishga qaratilgan vositalardir. Bularga kompyuter, telefon, planshet, electron doskalar, electron uskunalar va boshqalar misol bo'ladi.

Hozirgi zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalarga e'tabor kuchli bo'lib, bu haqida ko'plab olimlar ish olib bormoqdalar. Ammo bu soha ta'lim jarayoniga raqamli texnologiya termini bilan kirib kelganiga ko'p bo'lmadi. Shuning uchun ham bu sohada ilmiy faoliyat olib borgan olimlar miqdori kam. 2021-yilda Ibragimov Nodir Shopo'latovich o'zining “Ta'lim jarayonida o'quvchilarning matematik qobiliyatlarini rivojlantirish” nomli dissertatsiyasida mantiqiy qobiliyatni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar ustida ilmiy faoliyat olib borgan.

Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan bunday texnologiyalar ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilibgina qolmay darsning qiziqarli va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Boshlang'ich sinflarda bunday texnologiyalarni qo'llash ham samarali natija beradi. Chunki, kichik maktab yoshida o'quvchilarning obrazli tafakkuri yaxshi rivojlanadi va darslarda turli ko'rgazmali qurollardan foydalanish yaxshi natija berishini kafolatlaydi. Shu jarayonda rasmi, kartonli va qog'oz ko'rgazmalarni elektron taqdimotlar bilan almashtirish o'qituvchi vaqtini tejaydi va o'quvchilarga berilayotgan ma'lumotlarni sifatli va to'liq berib borishga xizmat qiladi. Dars jarayonida ertak, hikoya yoki boshqa janrga oid darslar o'tilayotganda ertakning yoki hikoyaning multifilm yoki sahnalashtirilgan multimediasini qo'yib berish ham o'quvchilarning diqqatini o'ziga jalb qiladi.

O'quvchilar tafakkurini rivojlantirishda bunday texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. O'quvchilar dunyoqarashini o'stiruvchi tafakkurini kengaytiruvchi vositalar turli bo'lib ularga quyidagilar kiradi:

- kitob mutolaasi;
- mantiqiy topshiriqlar bajarish;
- test topshiriqlarini bajarish;
- savollarga javob berish;
- ko'proq muammoli vaziyatlarga yechim topish;
- matematik topshiriqlar bajarish;

Kitob mutolaa qilish bola dunyoqarashini o'stiruvchi, necha asrlardan buyon o'z qadr-qimmatini yo'qotmay kelayotgan jarayon hisoblanadi. Ammo hozirgi kunda bolalar kitob o'qishni kamaytirib, telefon o'yinlari, kompyuter o'yinlariga o'z qimmatli vaqtlarini sarflayotganlari achinarlidir. Kitob o'qish insonni tez fikrlashga, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga dunyoqarashni o'stirishga xizmat qiladi.

Hozirgi rivojlanib borayotgan zamonda o'quvchilar bo'sh vaqtlarini telefon va kompyuter o'yinlari bilan o'tkazayotgani hech kimga sir emas. Aynan shu davrda bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish va fikrlash tezligini oshirish muhim sanaladi. Shuning uchun ham darsliklardagi topshiriqlarni raqamlashtirish va elektronlashgan o'yinlar ko'rinishiga keltirib bolalarga taqdim etish kerak. Bunda o'quvchi darsdan keying vaqtlarda, o'yin vaqtida ham o'yin asnosida dars tayyorlaydi, o'zining ustida ishlaydi. Bolada fikrlash tezligi, mantiqiy tafakkur rivojlanib boradi.

Mantiqiy topshiriqlar-bu o'quvchini mantiqiy fikrlashini o'stirishga qaratilgan jumboqlardir. Bu topshiriqlarni bajarish davomida o'quvchida tezkorlik, miya faoliyatining rivojlanishi, hozirjavoblik, mushkul vaziyatlardan tez chiqib ketish uchun zamin yaraladi. Mantiqiy topshiriqlar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tuzilganda ularda quyidagi xususiyatlar bo'lishi kerak:

- mantiqiy topshiriq bola yoshiga mos bo'lishi;
- oddiydan murakkabga tamoyili asosida berib borilishi;
- topshiriqda aks etgan rasmlar bola yoshiga mos tanlanishi, unda tanlangan ranglar yorqin, bola e'tiborini o'ziga tortuvchi bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Mantiqiy topshiriqlar raqamlashtirilgan holda o'quvchiga yetkazish ham qulaydir. Mantiqiy topshiriqlarni bajarishda uni ilova ko'rinishida, o'yin ko'rinishida o'quvchiga yetkazish va har bir bosqichdan o'tganda o'quvchiga rag'bat ballar yig'ib borishi ham o'quvchining bu o'yinga qiziqishini yanada oshiradi. Telegram messenjeri orqali o'ynaladigan "Math" o'yini ko'rinishida mantiqiy topshiriqlar berish ham juda qiziqarli bo'ladi. Bunda o'quvchilar sinf jamoasining telegram guruhida bu o'yin o'ynaladi, o'quvchilar bu o'ynab boaradilar. Kim qanday ball yig'ayotgani ko'rinish boradi. Bu esa o'z o'rnida o'quvchida g'olib bo'lish, hammadan ko'p ball yig'ish, o'zini ko'rsatib qo'yish uchun istak hosil qiladi va o'yin davom etadi. O'yin davomida o'quvchida mantiqiy fikrlash tezlashadi, o'quvchining mazkur fanga qiziqishi ortadi. Ham o'yin faoliyati ham dars faoliyati birgalikda bajariladi.

Test topshiriqlari ham o'quvchilar bilimini mustahkamlab, uning mavzuni qanday o'zlashtirganini bilib olish uchun qulay topshiriq hisoblanadi. Test topshiriqlari asosan o'tilgan mavzular yuzasidan tuzilib o'quvchilar e'tiboriga havola qilinadi. Test topshiriqlarini ham raqamlashtirish, elektronlashtirish, maxsus dasturlarda test ishlash ko'nikmasini shakllantiribgina qolmay, o'quvchilar diqqatini o'ziga jalb qiladi. Bu borada telegram messenjeri orqali tuziladigan tezkor testlar ham yaxshi natija beradi. O'quvchi o'z bilimini tekshirib oladi va to'g'ri va notog'ri yechilgan test topshiriqlarini natijasini darhol bilib oladi. Bu esa o'quvchida bilimini chuqurlashtirish, vaqtdan unumli foydalanish uchun qulay hisoblanadi.

Savollarga javob berish-ya'ni mavzu yoki ma'lum bir kitob doirasida tuzilgan savollarga javob berish ham o'quvchida xotirani mustahkamlash hamda tafakkur jarayoni ishini tezlashtirishda yordam beradi. Bunda berilgan savol o'quvchini o'ylantiradi va unga javob beradi. Savollarni tuzishda ham mantiqiylik bo'lsa bu o'quvchini o'qilgan va o'rganilgan mavzu bo'yicha fikrlashga o'rgatadi. Savollar berilganda o'quvchining mavzu yuzasidan shaxsiy fikri muhim hisoblanadi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish jarayonida o'quvchilarga savollar ularning Yoshi, bilimi, va fikrlashidan kelib chiqib berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

“Muammoli vaziyat”- bu pedagogik texnologiya bo'lib o'quvchilarni mushkul vaziyatga tushib qolishda, bu vaziyatlardan tez va oson chiqib ketish uchun ham muhim texnologiyadir. Bu texnologiya ham raqamlashtirilsa, o'quvchilarga yaxshi yetib borishiga xizmat qiladi. Turli telefon o'yinlarida, uning zahirida yotgan ma'noga e'tabor berish kerak. Zo'ravonlik, urush, otishma ko'rinishidagi o'yinlar insonni buzg'unchilikka, fikrlashning buzilishiga, jahldorlik hamda shavqatsizlik hissinu uyg'otadi. Shuning uchun ham bunday o'yinlardan voz kechish kerak.

Mantiqiy fikrlashni o'stirishda misol va masalalar yechish ham yaxshi natija beradi. Matematik topshiriqlar, masala va misollar bola xotirasini mustahkamlaydi, aqlini chrxlaydi hamda fikrlash tezligini oshiradi. Matematik topshiriqlarda ham mantiqiylik mavjud bo'lib o'quvchining bilimini mustahkamlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak raqamli texnologiyalardan to'g'ri foydalanish o'quvchilar fikrlashini o'stiradi hamda ularga porloq kelajak va'da qiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Jonpulatovna S. M., Qizi I. M. F. An integrated approach to the use of pedagogical technologies in primary school mathematics //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 8.
2. Ibrohimova M. Boshlang'ich sinf matematika darslarini o'tishda "day game"dan foydalanish //центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2021. – T. 3. – №. 3. 3.
3. Ibrohimova M. F. Improving integration in teaching arithmetic practices in primary school mathematics //ученый XXI века. – С. 31.
4. Jonpulatovna S. M., Qizi I. M. F. Improve Pupils' Knowledge and Personal Qualities Through Educational Tools in Elementary Mathematics Classes //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T.
5. Ibrohimova M. Boshlang'ich matematika darslarida arifmetik amallarni qollashda talim texnologiyalaridan foydalanish metodikasi //центр научных публикаций (buxdu. uz). 2021. T. №.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NUTQINI O'XSHATISHLAR BILAN BOYITISH USULLARI

To'rayeva Sanobar Sulaymonovna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi,
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya: *Boshlang'ich sinf o'quvchisi nutqini rivojlantirishda o'xshatishlardan foydalanish, ularning tilga bo'lgan sezgirlicini oshiradi, fikrlashini takomillashtiradi. Bu ishni amalga oshirishda o'qituvchi jonbozlik ko'rsatadi. O'quvchi nutqini o'xshatishlar bilan boyitishda tizimli mashqlardan samarali foydalanish yaxshi natija beradi.*

Аннотация: *Использование сравнений в развитии речи младших школьников повышает их чувствительность к языку и совершенствует мышление. При выполнении этой работы учитель в основном проявляет энтузиазм. Хороший результат дает эффективное использование систематических упражнений по обогащению речи учащихся сравнениями.*

Abstract: *The use of comparisons in the development of speech of younger students increases their sensitivity to language and improves their thinking. In doing this work, the teacher is generally enthusiastic. A good result is the effective use of systematic exercises to enrich students' speech with comparisons.*

Kalit so'zlar: *o'xshatish, jonlantirish, mashq, topshiriq, matn, darslik, Ona tili va o'qish savodxonligi, lug'at.*

Ключевые слова: *сравнение, анимация, упражнение, задание, текст, учебник, Родной язык и грамотность чтения, словарный запас.*

Key words: *comparison, animation, exercise, task, text, textbook, mother tongue and reading literacy, vocabulary.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqiga qo'yiladigan talablardan biri ifodalilikdir. Nutqni ifodali qiladigan vositalardan biri o'xshatish bo'lib o'zbek tili o'ziga xos o'xshatishlarga juda boy. Masalan, quyidagi o'xshatishlarga e'tibor bering: *asalday shirin qovun, bo'zchining mokisiday yugurmoq, mulla mingan eshakday.*

Har bir tilning o'z mentaliteti, qadriyatlari, muqaddas biluvchi hodisalari, narsalari, hududiy o'ziga xos iqlim tabiati bo'ladi. Shulardan kelib chiqqan holda har bir tilning o'xshatishlari, iboralari, o'ziga xos bo'lishi tabiiy. N. Mahmudovning shu nazardan quyidagi fikri o'rinlidir: "Albatta o'xshatish etalonlarining ayrimlari turli xalqlar hayoti va madaniyatidagi umumiy jihatlarni ham ifoda etadi. Masalan, "*shirinlik*" belgisi rus, ukrain, ingliz, mo'g'ul, hind, o'zbek, turk, qozoq, qirg'iz va boshqa bir qancha shakar, qand etalonlari orqali ta'kidlanadi, ayni paytda "*ozg'inlik*" belgisi yapon tilida chivinning skeleti, vyetnam tilida qurigan sikada (gul), inglizchada benberiy pishlog'iga o'xshatilgan holda ifoda etiladi. O'zbek tilida esa *arvohday, cho'pday, chillakday* kabi etalonlar qo'llanadi. Ularning bari, albatta, obrazli milliy tafakkur hosilasidir" [3, 12].

O'zbek xalqiga xos xususiyatlardan biri shundaki, ular so'zlayotgan gaplarining ma'nosiga mos iboralarni o'z o'rnida qo'llashadi, bu esa albatta, o'sha so'zlarning ta'sir kuchini yanada oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, keksalarimizning biron gaplari yo'qki, ibora va o'xshatishlarsiz sayqallanmagan bo'lsa. O'xshatishlar orqali gaplar jozibador, aniq tasavvur chizmalarini chiza oladigan, yetkazilmoqchi bo'lgan sezgilar aynan yetkaziladi. E'tibor bersak, og'ir sukunatni "o'lik chiqqan uyday" yoxud kutilmagan gapdan esankirash holatini "ustiga sovuq suv quyganday" kabi o'xshatishlar orqali ifodalanganda ongimizda qanchalar aniq tasavvurlar hosil bo'ladi. Halollik timsolini "ona sutiday" ta'rifidan ortiq aniqlikda izohlash mushkul bo'lsa kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'xshatishlar bilan boyitish ishini uch bosqichga ajratish mumkin:

1. O'quvchilarda o'xshatish haqida tushuncha hosil qilish.
2. O'qish kitobi darsliklari matnida uchraydigan o'xshatishlar ustida ishlash, ularning ma'nosini tushuntirish.
3. O'xshatishlarni o'quvchilar nutqiga kiritishga doir mashqlar bajarish.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asar tilini tahlil qilish orqali o'quvchilarda o'z ona tiliga muhabbat hissi, badiiy asarni ongli o'qish ko'nikmasi o'stiriladi, asar g'oyasini chuqur idrok etishga zamin hozirlanadi, o'quvchilar nutqi rivojlantiriladi.

O'qish kitobi darsliklarida berilgan ertaklarda o'xshatishlar, jonlantirish va mubolag'alardan foydalanilgan. O'quvchilarga ularni izohlab berish, keyinchalik matndan toptirish, qayta hikoyalashda ulardan nutqlarida foydalanishga o'rgatish zarur.

Asar o'qib bo'lingach, badiiy til vositalari ustida ishlanadi. Chunki ularning ma'nosi kontekstdan, asar mazmunidan anglashiladi. Ayniqsa, masallarda allegoriyani ochishda ko'chma ma'noli so'zlardan ko'p foydalaniladi. Ular bolalarga masal mazmunini tushunishga xalal bergani uchun ayrim ko'chma ma'noda ishlatilgan so'zlar asarni o'qishdan oldin tushuntiriladi.

3-sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligidan o'rin olgan "*Eh rosa shirin ekan!*" (*Po'lat Mo'min*) she'rida "*Bosvoldi taram-taram, Kiyganday to'n – beqasam, Quyosh nusxali cho'g'ir, Asal solqanday og'ir*" misralarida o'xshatish, jonlantirish qo'llangan. Bular ustida ishlaganda quyidagicha savol-topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. *Shoir qanaqa qovun turini sanadi? (bosvoldi).*
2. *Bosvoldini nimaga o'xshatadi? (beqasam to'n kiyganiga, asalga).*
3. «*Qovun-u tarvuzlar tog', Ko'rib ko'ngil bo'lar chog'*» misrasini qanday tushunasiz? *Qovun va tarvuzdan tog' bo'ladi mi?*

Ushbu darslikdagi "*Ikki irmoq*" ertagi berilgan. Ushbu ertak matnida matnda ham ko'plab jonlantirishlar qo'llangan. Masalan, "*Kichik irmoq quvona-quvona yo'l bosib, azim daryo bo'yiga qanday yetib*", "*Odamlar bu asov kuchni jilovladilar.*" kabi. Matn tahlilida «*Matnning birinchi qismini o'qing. Unda qaysi so'z o'z ma'nosidan boshqa ma'noda qo'llangan?*» yoki «*Matnning*

ikkinchi qismida jonsiz narsalar jonlidek tasvirlangan o'rinlarni topib o'qing. Boshqa ma'noda qo'llangan so'zlarni o'z ma'nosida qo'llab gap tuzing. Bu so'zlar qanday ma'noda qo'llanganda ta'sirchan bo'ladi?» kabi savol-topshiriqlardan foydalanish mumkin.

4-sinf "O'qish kitobi"dagi matnlarda ham o'xshatish ko'p uchraydi. Ayniqsa "Bahor ta'rifida" matnida juda go'zal o'xshatishlar qo'llangan. Jumladan quyidagi gaplarga e'tibor beraylik:

Mag'rur turnalar ko'kda ovozi baralla yangratmoqda, tizilgan tuya karvoni-dek uchmoqda. Kaklik xushovoz bilan sayrab, qah-qah urib kulmoqda, uning tumshug'i qon kabi qizil, qoshi esa qop-qora. Qora qarg'a tumshug'ini ko'pirtirib qag'illaydi, uning ovozi tantiq qizning ovozi kabi yoqimsiz.

Bu o'xshatishlar ustida ishlashda quyidagi savollardan foydalanish mumkin:

1. Uchayotgan turnalar nimaga o'xshatilyapti? Nima uchun?
2. Kaklikning tumshug'i nima uchun qonga o'xshatilyapti? Uning qoshini nimaga o'xshatish mumkin?
3. Tantiq deganda nimani tushunasiz? Nima uchun qarg'aning ovozi tantiq qizning ovozigacha o'xshatilyapti?

Boshlang'ich sinflarda o'xshatishlar ma'nosini izohlashda Nizomiddin Mahmudov hamda Durdon Xudoyberganovlarning "O'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati" dan foydalanish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda adabiy tushunchalar va badiiy vositalar ustida ishlash o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishga, ularda jonlantirish, o'xshatish, mubolag'a kabi adabiy tushunchalar yuzasidan dastlabki tasavvur hosil qilishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'z nutqida o'xshatishlardan foydalanishga o'rgatish uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

1. Nuqtalar o'rniga o'xshatish mazmuniga mos so'zni qo'yib o'qing.
... day tiniq ko'l, ...day beozor odam, ...day qattiq non.
2. Ikki ustunchadagi so'zlardan foydalanib o'xshatishlar hosil qiling.

qo'y	odam
kaft	tosh
shisha	suv
yoqut	gilos
asal	qovun
zahar	qalampir

Bu so'zlardan o'xshatish hosil qilish uchun o'quvchilar ular orasidagi o'xshah belgini bilishi kerak. Shuning uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan quyidagicha savol-javob o'tkazadi:

O'qituvchi: O'quvchilar, odam qo'yga nimasi bilan o'xshashi mumkin?

O'quvchilar: Yuvoshligi bilan?

O'qituvchi: Demak, qo'y va odam so'zlari ishtirokida qanday o'xshatish qilish mumkin?

O'quvchilar: Qo'yday yuvosh odam deyish mumkin.

O'qituvchi: Tosh kaftga nimasi bilan o'xshaydi?

O'quvchilar: Silliqligi bilan.

O'qituvchi: Suv shishaga nimasi bilan o'xshaydi?

O'quvchilar: Tiniqligi bilan.

O'qituvchi: O'quvchilar yoqut nimaligini bilasizlarmi?

O'quvchilar javob berolmasa, o'qituvchi yoqutning nimaligini tushuntiradi: Yoqut – qizil rangli qimmatbaho tosh. (Yoqutning rasmini ko'rsatadi.)

O'qituvchi: Gilos yoqutga nimasi bilan o'xshar ekan?

O'quvchilar: Qizilligi bilan.

O'qituvchi: Qovun asalga nimasi bilan o'xshaydi?

O'quvchilar: Shirinligi bilan.

O'qituvchi: Qalampir zaharga nimasi bilan o'xshaydi?

O'quvchilar: Achchiqligi bilan?

3. Nuqtalar o'rniga quyida berilgan o'xshatishlardan mosini qo'yib yozing.

1. Ko'm-ko'k Shohimardon tog'lari ... tovlanadi. 2. ... yigit ketmon bilan yer ag'daryapti. 3. Azim bilan Sobir ... qadrdon. 4. Nasiba ... qizarib ketdi. 4. Sinfda bolalar ... g'uvullaydi. 5. Dengiz botib borayotgan quyosh nurlaridan ... tovlanadi. 6. Qahhor aka bu tog'larni ... biladi. 7. Kema ... chayqaladi. 8. Buloqdan ... tiniq suv oqib chiqadi. 9. Osmonda yulduzlar ... sochilib ketgan, juda ko'p edi. 10. Nafisaning yuzi ... oqarib ketdi.

Foydalanish uchun o'xshatishlar: *ayiqday baquvvat, aka-ukadek, beshikday, anorday, ariday, besh qo'lday, billurday, zumradday, atlasday, bodroqday, bo'zday.*

4. Berilgan matndagi gaplarga quyidagi o'xshatishlardan mosini kiritib yozing.

O'lkamizga ... bahor kirib keldi. Janubdan ... turnalar uchib keldi. Daraxtlar oq, pushti ... ga burkandi. Qir-u dalalarga ... Daryo va anhorlarda suvlar ... oqmoqda. Osmonni tez-tez ... bulutlar qoplaydi va ... yomg'ir quyadi.

Foydalanish uchun o'xshatishlar: *tuya karvonidek tizilib, harirday yopinchiqlar, kelinchakdek bezanib, toychoqday pishqirib, yashil gilam to'shalganday, sevinchi-dan yig'laganday, qalin ko'rpaday.*

5. Quyidagi o'xshatishlardan foydalanib gap tuzing.

Dumdek ergashib yurmoq, durday tishlar, yelday uchmoq, yelimday yopishmoq, zilday og'ir, zig'irday kichik, ipakday mayin, kamalakdek tovlanmoq, kafday tekis, kelinchakdek bezanmoq, kiyikday chaqqon, ko'z qorachig'iday asramoq, marjonday tizilmoq.

6. Quyidagi so'zlarni o'xshatish yo'li bilan tasvirlang.

Namuna: *qovun – asalday shirin qovun*

Soch, suv, husayni, yosti, it, ko'z, havo, qorin, pichoq, bug'doy.

7. Quyidagi o'xshatishlarni to'ldiring.

Namuna: *Qorday oppoq ko'ylak.*

Qorday..., toshday..., shamolday..., shishaday..., tandirday..., xumday..., buzoqday..., oltinday..., kumushday..., yoqutday..., asaldek..., itday..., onaday ..., osmonday..., otning qashqasiday ..., ota-onaday ..., ohanraboday ...

Bu kabi mashqlar kichik yoshdagi o'quvchilarning nafaqat nutqini rivojlantirai, balki tilga bo'lgan sezgirligini oshiradi, fikrlash qobiliyatini kengaytiradi. Mashqlardan tizimli foydalanish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, bugungi global raqamli dunyoda o'quvchi muloqotchanligini ta'minlash juda mushkul. Shu sabab bu kabi mashqlar o'quvchilarni ona tiliga bo'lgan muhabbatini oshiradi, nutqning ravon va jozibador bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Bobojonov Sh., Islomov I. O'zbek tilining so'zlar darajalanishi o'quv lug'ati (maktab o'quvchilari uchun). Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007 – 51 b.

2. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Ona tili 3-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «O'qituvchi», 2012. – 144 b.

3. Mahmudov N., Xudoyberganova D. O'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati. Toshkent: «Ma'naviyat», 2013. – 320 b.

4. Fuzailov S. Ona tili: umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik /S.Fuzailov, M.Xudoyberganova, Sh. Yo'ldosheva. — 14- nashri. —T.: „O'qituvchi“ NMIU, 2016.—152 bet.

5. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «O'qituvchi», 2013. – 192 b.

6. K. Qosimova va b., Ona tili o'qitish metodikasi (Boshlang'ich ta'lim talabalari uchun darslik): Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. – T.: «NOSHIR», – 2009, 352 b.

7. Mengliyev B, Xudoyberdiyeva M, Boymatova O. O'zbek tili iboralarining o'quv izohli lug'ati. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 39 b.

8. Rizayev S. Imlo va talaffuz lug'ati (boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun). – Toshkent: «O'qituvchi», 1998. – 80 b.

9. S. Matchonov va b., O'qish kitobi 4-sinf: umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik / S. Matchonov [va boshq.]. - Qayta ishlangan va to'ldirilgan oltinchi nashr. - Toshkent.: «Yangiyo'l poligraf servis», 2017. - 216 b.

10. Safarov F., Safarov S. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun izohli lug'at. - Toshkent: «Fan», 2012. - 218 b.

11. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O'qish kitobi. 3-sinf uchun darslik. - Toshkent: «O'zbekiston», 2012. - 224 b.

12. Shukurov O., Boymatova B. O'zbek tilining ma'nodosh so'zlar o'quv lug'ati. - Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. - 49 b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNI KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISHDA FANLARARO INTEGRATSIYANING ROLI

Xaydarov Yuldash Xazratovich,
Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida dotsenti, tarix fanlari nomzodi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni kreativ fikrlashga o'rgatishda fanlararo integratsiyaning roli tahlil etilgan. Darslarda integratsion yondashuv bo'yicha uslubiy tavsiyalar berilgan. O'quvchilarni fanlararo integratsiyadan foydalanib kreativ fikrlashga o'rgatishga oid yorqin misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, boshlang'ich sinf, psixologiya, xotira, tahlil, ta'lim, tarbiya, motivatsiya, sezgi, hissiyot, tuyg'u, ong, kreativ fikrlash, dunyoqarash.

Аннотация: В статье анализируется роль междисциплинарной интеграции в обучении учащихся творческому мышлению в начальной школе. Приводятся методические рекомендации по интегративному подходу в уроках. Приводятся яркие примеры обучения учащихся творческому мышлению с использованием междисциплинарной интеграции.

Ключевые слова: интеграция, начальная школа, психология, память, анализ, образование, воспитание, мотивация, интуиция, эмоции, чувства, сознание, творческое мышление, мировоззрение.

Abstract: The article analyzes the role of interdisciplinary integration in teaching students to think creatively in primary school. Methodological recommendations for an integrative approach in lessons are given. Vivid examples of teaching students to think creatively using interdisciplinary integration are given.

Keywords: Integration, primary school, psychology, memory, analysis, education, upbringing, motivation, intuition, emotion, feeling, consciousness, creative thinking, worldview.

“Sog'lom, bilimli va ma'naviy barkamol insonlar yurti” bo'lgan Yangi O'zbekistonda jahon raqobatiga bardosh bera oladigan yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish hozirgi davrning dolzarb vazifasidir. Buning uchun boshlang'ich sinflardan boshlab bu konseptual vazifani bajarishga alohida e'tibor qaratmoq zarur.

Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessansning mustahkam poydevorini yaratishda yoshlarni kreativ fikrlashga o'rgatish ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu boisdan bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish, ta'limda xalqaro tajribalardan unumli foydalanish masalasi dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar jarayonida ta'lim sifatini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. “O'quvchilarda erkin va kreativ fikrlashni, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish...” da fanlararo integratsiyadan foydalanish ham ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu ustuvor vazifani to'la-to'kis bajarish uchun Yurtboshimiz yangi O'zbekistonni barpo etishga kirishganlarining sarchashmalaridayoq, 2016-yil 30-dekabrda mamlakatimiz ilmiy jamoatchiligi vakillari bilan uchrashuvda yurtimiz ziyolilarini ilm-fan yutuqlari sohasida erishilgan

natijalarni Vatanimiz ravnaqiga xizmat qilishga qaratishni ta'kidladilar. Nafaqat ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, balki ularning natijalarini amaliyotga tadbiiq etish va mamlakatimizni yanada taraqqiyot bosqichiga ko'tarish uchun intellektual salohiyatdan unumli foydalanishga chaqirdilar va "Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va mexanizmlari eng avvalo shu davlatda yaratilgan intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatdan qanchalik samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liq" ligini ta'kidlab o'tdilar.

Bu borada fanlararo integratsiya ham muhim rol o'ynaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi fanlarni boshqa fanlar bilan o'zaro integratsiyada o'qitish muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinflarda "Ona tili va o'qish savodxonligi" darslarida ijtimoiy voqea-hodisalarning kelib chiqish sabablari, insoniyat jamiyati hayotiga ta'siri masalalarini tushuntirishda psixologiya kategoriyalari (xotira, idrok, tasavvur, diqqat)dan unumli foydalanib, o'quvchilarning kreativ fikrlashiga imkoniyat yaratiladi.

XIX asrda psixologiya fanida insonni ong boshqaradi, degan tushuncha mavjud edi. Bugungi kunga kelib insonni xotira boshqarishi birlamchi ahamiyat kasb etayotganligi fanimizga ayon bo'lib bormoqda. Xotira esa motivatsiya, hissiyot va tuyg'ular orqali namoyon bo'ladi. Buning yorqin misoli boshlang'ich sinflarda ijtimoiy voqea-hodisalar haqida ma'lumot berish jarayonida o'quvchilar ongida "xotira urushlari" paydo bo'lishidir. Bosqinchilik urushlari, davlatlar o'rtasidagi ayrim to'qnashuvlarning sabab va oqibatlarini haqida tahliliy ma'lumotlar berilmasa, o'quvchilar yosh xususiyatlariga mos bilim va ko'nikmalarni egallamasalar, ularning ongida ayrim salbiy tushunchalar ("xotira urushlari") paydo bo'lishi mumkin. Bunday holatning yuzaga kelmasligi uchun psixologiya fani kategoriyalaridan unumli foydalanish zarur bo'ladi. Masalan, boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" darslarida ona Vatanga mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllantirish jarayonida qiyosiy tahlillardan foydalanish o'quvchilarning kreativ fikrlashiga keng yo'l ochadi. Turli davlatlarning "milliy" tarixi boshqa davlatning "milliy" tarixiga mos kelmasligi mumkin. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari o'quvchilar ongi va qalbida "xotira urushlari" kelib chiqishining oldini olish uchun o'z bayonlarida o'quvchi-yoshlarning sezgilariga kuchli ta'sir etadigan, ularda his-hayajon uyg'otadigan masalalarni psixologiya fanining imkoniyatlaridan foydalanib, ularning xotirasiga moslashtirgan holda bayon qilishlari lozim. Eng muhimi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari hisobga olinishi lozim. "Ulug'imsan vatanim!", "Baxt oiladan boshlanadi" kabi mavzularni o'tish o'quvchi-yoshlar ongi va qalbida Vatanga, yurt taqdiriga daxldorlik hislarini kuchaytirish bilan birga ularda ona Vatan kelajagiga ishonch ruhini kuchaytirishga undaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 9-mayda "Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan buyuk g'alabaning 75-yilligi va "Xotira va qadrlash kuni" munosabati bilan tantanali marosimda so'zlagan nutqida O'zbekiston xalqining ikkinchi jahon urushidagi buyuk g'alabaga qo'shgan hissasini ko'rsatuvchi ilmiy izlanishlar natijasida topilgan yangi ma'lumotlarni keltirdilar. Bu yangi ma'lumotlarni o'rgatar ekansiz, o'quvchilar O'zbekiston xalqining fidoyiligi, frontdagi janglarda ko'rsatgan qahramonligi va oxirgi bir burda nonini ham qardosh xalqlar bilan baham ko'rganligi haqidagi yangi ma'lumotlardan yanada ruhlansalar, tarixda ro'y bergan istilochilik urushlari, fashistlarning insonlarga nisbatan shafqatsiz siyosati ularning ongida nafratlanish tuyg'ularini keltirib chiqaradi. "Tarbiya" fani o'qituvchisi fashizm kirdikorlarida nemis xalqining aybi yo'qligini o'quvchilarga aniq misollar orqali tushuntirib berishi lozim. Ana shundagina o'quvchilarda nemis xalqi urush aybdori emasligi, bu buyuk xalqning o'zbek xalqi bilan doimiy hamkorlikda yashab kelayotganligini tushunib yetadilar. "Tarbiya" fanini o'qitishda Ikkinchi jahon urushida 301 nafar O'zbekistonlik Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'lganligi haqidagi yangi ma'lumotlar qayerdan paydo bo'lganligi o'quvchilarni qiziqtiradi. 21 nafar (oldingi darsliklarda 280 nafar deyilgan) O'zbekistonlik Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'lganlar arxiv hujjatlarini qayta o'rganish, ilmiy izlanishlar olib borish natijasida aniqlanganligi o'quvchilar ongi va qalbiga singdiriladi. Ikkinchi jahon urushi davridagi asirlar, konslagerlarda qiynoqqa solinganlar taqdirini ham o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda bayon etish lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashiga mos ma'lumotlar berilishi maqsadga muvofiq. Hatto "Ilhaq", "O'zbekiston-101" filmlaridan lavhalar ko'rsatib, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qituvchi tomonidan tahliliy, mulohazalarga boy

tushunchalar berilishi lozim. Bunda dars o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashlariga yo'naltirilishi yaxshi samara beradi.

Yoshlar ruhiyatida "xotira urushlari" ning kelib chiqishining oldini olishda tarbiya fanining psixologiya fani bilan integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Taniqli olimlarimiz R.Ishmuhamedov va M. Yuldashevlar takidlaganidek, hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun, yangi axborotni o'zlashtiradigan va o'zlashtirgan bilimlarni o'zlari tomonidan baholashga qodir bo'lgan, zarur qarorlar qabul qiladigan, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslar kerak. Shuning uchun ham ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib ilm-fan va ta'limda integratsiya jarayonlarini yanada kuchaytirish mumkin. Shundagina yoshlar ruhiyatida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan "xotira urushlari" ning oldini ola olamiz.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilar dunyoqarashini bugungi zamon talablari darajasida shakllantirishda psixologiya fanining kategoriyalaridan unumli foydalanish muhim rol o'ynaydi. Yuksak ma'naviyatli va intellektual salohiyatli yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish, jahon raqobatiga bardosh beradigan va jahon standartlariga mos kadrlarni tayyorlashdek ustuvor vazifa esa tarixiy xotirasi metindek mustahkam insonlarni tarbiyalashni talab etadi. Fanlararo integratsiyadan foydalanish esa ta'lim sifatini hozirgi zamon talablari darajasiga ko'tarishga keng imkoniyat yaratadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarda kreativ fikrlashni ta'minlash esa yuqoridagi dolzarb vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Shavkat Mirziyoyev. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. T. "O'zbekiston", 2024, 34-bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. "Yangi O'zbekiston", 2022- yil 21- dekabr.
3. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild, "O'zbekiston", 2017, 168-bet.
4. Shavkat Mirziyoyev. Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan buyuk g'alabaning 75 yilligi va "Xotira va qadrlash kuni" munosabati bilan 2020-yil 9-maydagi tantanali marosimda so'zlangan nutq. "Yangi O'zbekiston", 2020-yil 10-may
5. R. Ishmuhamedov, M. Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar T., 2016, 11 bet.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI

Xamrayeva Diyora Burxon qizi
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilariga psixologik xizmat ko'rsatishning ilmiy va amaliy asoslari yoritilgan. Unda o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida uchraydigan ruhiy bosim, emotsional zo'riqish, professionallik inqirozi kabi holatlarni bartaraf etishda psixologik yondashuvlarning o'rni tahlil qilingan. Maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchisining shaxsiy xususiyatlari, o'quvchilarning individual jihatlari va ularning o'zaro ta'sirini muvofiqlashtirish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'qituvchi, psixologik xizmat, emotsional barqarorlik, kasbiy stress, psixoprofilaktika, psixologik salomatlik, shaxsiy yondashuv, o'quvchi-o'qituvchi munosabatlari.

Аннотация: В статье рассматриваются научно-практические основы оказания психологической помощи учителям начальных классов. Анализируются психологические подходы к преодолению профессионального выгорания, эмоциональной нагрузки, стрессов и

других трудностей в профессиональной деятельности учителя. Представлены рекомендации по обеспечению психоэмоционального благополучия педагогов, а также взаимодействию с учащимися с учетом их индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: начальные классы, учитель, психологическая помощь, эмоциональная устойчивость, профессиональный стресс, психопрофилактика, психологическое здоровье, индивидуальный подход, взаимоотношения учителя и ученика.

Abstract: This article discusses the scientific and practical foundations of providing psychological support to primary school teachers. It analyzes psychological strategies for preventing burnout, emotional overload, and other challenges in teachers' professional activities. The article also includes recommendations for maintaining teachers' emotional well-being and harmonizing interactions with students considering their individual characteristics

Keyword: primary school, teacher, psychological support, emotional stability, professional stress, psychoprophylaxis, psychological health, individual approach, teacher-student relationship.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – shaxs shakllanishining psixologik, ijtimoiy va axloqiy poydevori qo'yiladigan eng muhim davr hisoblanadi. Bu bosqichda ta'lim va tarbiyaning asosiy manbai sifatida boshlang'ich sinf o'qituvchisi markaziy o'rinda turadi. O'qituvchining ruhiy salomatligi, emotsional barqarorligi va psixologik tayyorgarligi bolaning ta'lim sifati, shaxsiy rivojlanishi va maktabga ijtimoiy moslashuvi uchun bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillardandir. Ilmiy adabiyotlarda ko'rsatilishicha, (D. Goleman, V. Vilyunas, Z. Hasanboyeva) o'qituvchining emotsional intellekti, stressga bardoshliligi va ichki resurslaridan foydalanish qobiliyati uning kasbiy samaradorligiga bevosita bog'liq. Emotsional holatdagi buzilishlar – charchoq, burn-out sindromi, xavotirlik kabi holatlar nafaqat o'qituvchining o'ziga, balki sinf iqlimiga, bola-o'qituvchi munosabatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, boshlang'ich sinf o'qituvchilariga tizimli psixologik xizmat ko'rsatish zarurati hozirgi zamon psixologik-pedagogik tadqiqotlarda alohida e'tiborni talab qilmoqda.

Bu xizmatlar orqali o'qituvchilarda o'zini anglash, stressni boshqarish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish va emotsional sog'lomlikni saqlash mexanizmlari shakllantiriladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun psixologik xizmat ko'rsatish masalasi pedagogik psixologiya, kasbiy faoliyat psixologiyasi va emotsional intellekt nazariyalari bilan bevosita bog'liq.

Muhokama va natijalar

Goleman ta'rifiga ko'ra, emotsional intellekt — bu o'z va boshqalar emotsiyalarini anglash, nazorat qilish va boshqarish qobiliyatidir.

O'qituvchi o'z emotsiyalarini anglab, boshqarolmasa, sinfdagi iqlim salbiylashadi, bolaning qiziqishi pasayadi. Shu sababli, emotsional ong va muvozanatni saqlash o'qituvchi uchun zarur psixologik omildir. Psixologik xizmat esa bu intellektni rivojlantirish vositasidir. Hans Selye stressni organizmning har qanday talabga nisbatan umumiy javobi sifatida talqin etadi.

O'qituvchilar muntazam ravishda kasbiy stress holatlariga duch kelishadi (vaqt yetishmasligi, ota onalar bosimi, metodik yuklama). Bu esa ularning ruhiy charchash (burnout) xavfini oshiradi. Psixologik xizmatlar stressni aniqlash, kamaytirish va moslashuv strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Leontyevning fikricha, har qanday psixik holat faoliyat doirasida shakllanadi va ifodalanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kundalik faoliyati murakkab kommunikativ, axloqiy, emotsional va ijtimoiy vazifalarni o'z ichiga oladi. Bu holatda shaxsiy ehtiyojlar va kasbiy vazifalar to'qnashuvi psixologik ziddiyatlar keltirib chiqaradi. Psixologik xizmat — bu ziddiyatlarni yumshatuvchi vosita hisoblanadi. Psixologik xizmat — bu ta'lim tizimida ishtirok etayotgan shaxslarning (o'quvchilar, o'qituvchilar, ota-onalar) psixik holatini aniqlash, tushunish, ularni rivojlantirish, muammolarni bartaraf etish va emotsional farovonlikni ta'minlashga yo'naltirilgan ilmiy-amaliy faoliyatdir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining psixologik portreti. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi — bu bola uchun nafaqat bilim beruvchi, balki mehr beruvchi, tushunuvchi, ruhiy tayanch bo'la oluvchi

shaxsdir. U o'quvchining ta'limdagi ilk bosqichidagi shaxsiy, emotsional, intellektual rivojlanishida markaziy figura hisoblanadi.

Shu sababli, boshlang'ich sinf o'qituvchisining psixologik portreti o'ziga xos xususiyatlar majmuini o'z ichiga oladi. Asosiy psixologik xususiyatlari:

- Sabr-toqat va barqarorlik:
- Emosional barqarorlik:
- Empatiya (hamdardlik qobiliyati):
- O'zini boshqara olish va refleksiya qobiliyati:
- Pozitivlik va tashabbuskorlik:
- O'zgarishlarga moslasha olish:

Bugungi kunda ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan boshlang'ich sinf o'qituvchilari ko'plab psixologik va ijtimoiy bosimlar ostida ishlamoqda.

Ularning kundalik faoliyati nafaqat bilim berish bilan cheklanadi, balki o'quvchilarning emotsional holatini kuzatish, tarbiyaviy ta'sir o'tkazish, ota-onalar bilan muloqot qilish, hujjat yuritish, ma'muriy topshiriqlarni bajarish, turli tashkiliy tadbirlarda ishtirok etish kabi ko'plab vazifalarni o'z ichiga oladi. Bu holat esa o'qituvchining ruhiy bosimini oshiradi va kasbiy stress darajasining ortishiga sabab bo'ladi.

Kasbiy stress – bu inson o'zining kasbiy faoliyatida ko'p miqdorda mas'uliyat, vaqt bosimi, resurs yetishmovchiligi yoki ruhiy charchoq bilan to'qnash kelganida paydo bo'ladigan zo'riqish holatidir. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun bu jarayon ayniqsa murakkab kechadi. Sababi, ular kichik yoshdagi o'quvchilar bilan ishlashadi, bu esa yuqori darajada sabr-toqat, psixologik tayyorgarlik va emotsional barqarorlikni talab qiladi. O'quvchilarning diqqatini saqlab turish, ularni rag'batlantirish, individual yondashuvni ta'minlash kabi holatlar o'qituvchidan doimiy energiya sarflashni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining psixologik farovonligi nafaqat ularning shaxsiy sog'lig'i, balki ta'limning umumiy sifati, bolalarning rivojlanishi va ijtimoiy salohiyatini belgilovchi muhim omildir. Ularni ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, kasbiy stresslarni bartaraf etish va emotsional barqarorlikni ta'minlash orqali sog'lom pedagogik muhit yaratiladi. Bu esa natijada samarali o'quv jarayoniga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Баротов.Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018. – 344 б.
2. Hasanboyeva Z. “Ta'limda psixologik xizmat asoslari”. Toshkent, 2021.
3. Ergasheva M. “Pedagogik psixologiya”. Toshkent, 2020.
4. Goleman D. “Emotional Intelligence”. New York, 1995.
5. Shoyimova D. “Boshlang'ich ta'limda o'qituvchilar ruhiy holati”. Ilmiy maqola, 2022.
6. Vygotsky L. S. “Educational Psychology”. Moscow, 1982.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING AHAMIYATI

Ulug'bek Aslonov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati, ularning ta'lim sifati va samaradorligini oshirishdagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli ta'lim vositalarining o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonini individuallashtirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Raqamli texnologiyalarni qo'llashda uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv ta'lim, raqamli kompetensiya.

Abstract. This article examines the importance of using digital technologies in primary education and their role in improving the quality and effectiveness of teaching. The opportunities of digital educational tools in increasing students' interest in learning, developing independent thinking skills, and individualizing the educational process are analyzed. The article also discusses the challenges encountered in the implementation of digital technologies and provides recommendations for their effective use in primary education.

Keywords: digital technologies, primary education, educational quality, information and communication technologies, interactive learning, digital competence.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение использования цифровых технологий в начальном образовании и их роль в повышении качества и эффективности обучения. Проанализированы возможности цифровых образовательных средств в развитии познавательной активности учащихся, формировании навыков самостоятельного мышления и индивидуализации образовательного процесса. Также освещены проблемы внедрения цифровых технологий и предложены рекомендации по их эффективному использованию в начальном образовании.

Ключевые слова: цифровые технологии, начальное образование, качество образования, информационно-коммуникационные технологии, интерактивное обучение, цифровая компетентность.

Kirish. Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalarida raqamli texnologiyalar keng joriy etilmoqda. Ta'lim tizimi ham ushbu jarayondan chetda qolmay, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish, ularning qiziqish va faolligini oshirish hamda ta'lim sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning kelajakdagi bilim va ko'nikmalari uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli ushbu bosqichda zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rni

Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada qiziqarli, interaktiv va samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Multimedia vositalari, elektron darsliklar, taqdimotlar, animatsiyalar va interaktiv platformalar yordamida murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda bayon qilish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'proq vizual materiallar orqali bilimlarni tezroq o'zlashtiradilar. Shu sababli video, audio va animatsion materiallardan foydalanish darslarning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish

Raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Interaktiv topshiriqlar, ta'limiy o'yinlar va virtual mashqlar o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishiga imkon yaratadi.

Bunday yondashuv natijasida o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlanadi, bilimlarni o'zlashtirish darajasi ortadi va ta'lim jarayoniga ijobiy munosabat shakllanadi.

Individual ta'lim imkoniyatlari

Raqamli texnologiyalar har bir o'quvchining bilim darajasi va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish imkonini beradi. Elektron platformalar orqali o'quvchilar o'zlariga mos topshiriqlarni bajarishlari, mavzularni takrorlashlari va mustaqil ravishda bilimlarini mustahkamlashlari mumkin.

Bu esa differensial ta'limni samarali tashkil etishga va o'quvchilar o'rtasidagi bilimlar tafovutini kamaytirishga xizmat qiladi.

O'qituvchi faoliyatini takomillashtirish

Raqamli texnologiyalar o'qituvchilarning ish faoliyatini ham yengillashtiradi. Elektron jurnal, onlayn testlar, taqdimotlar va sun'iy intellekt elementlariga ega dasturlar yordamida darslarni rejalashtirish, nazorat qilish va baholash jarayonlari samaraliroq tashkil etiladi.

Bundan tashqari, internet tarmog'i orqali o'qituvchilar zamonaviy metodik materiallardan foydalanish va malakasini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Mavjud muammolar

Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishda ayrim muammolar ham uchramoqda. Jumladan:

- ayrim maktablarda texnik vositalarning yetarli emasligi;
- internet tarmog'ining sifati pastligi;
- o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining turlicha darajada ekanligi;
- raqamli ta'lim resurslarining yetishmasligi;
- o'qituvchilarning texnologiyalardan noto'g'ri foydalanish xavfi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun maktablarni zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlash, pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish va sifatli elektron ta'lim resurslarini yaratish zarur.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Ular o'qituvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, mustaqil fikrlash va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda individual yondashuvni ta'minlaydi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uchun o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va ta'lim muassasalarining texnik bazasini mustahkamlash zarur.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli iqtisodiyot va ta'limni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent.
5. UNESCO. Digital Learning and Transformation of Education. – Paris.
6. OECD. Education in the Digital Age. – Paris.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Ulug'bek Aslonov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitish jarayonida uchrayotgan dolzarb muammolar tahlil qilingan. Jumladan, o'qituvchilarning matematik tushunchalarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklari, ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish holati, individual yondashuvni tashkil etish masalalari hamda matematik savodxonlikni rivojlantirish muammolari yoritilgan. Shuningdek, mazkur muammolarni bartaraf etishning samarali pedagogik yo'llari va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: matematika ta'limi, boshlang'ich sinf, matematik savodxonlik, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, kompetensiyaviy yondashuv.

Abstract. This article analyzes the current challenges in teaching mathematics in primary school classes. In particular, it examines difficulties in students' acquisition of mathematical concepts, the

use of information and communication technologies in the educational process, issues related to implementing an individual approach, and the development of mathematical literacy. The paper also presents effective pedagogical strategies and practical recommendations for overcoming these challenges.

Keywords: mathematics education, primary school, mathematical literacy, innovative technologies, interactive methods, competency-based approach.

Аннотация. В данной статье анализируются актуальные проблемы преподавания математики в начальных классах. Рассматриваются трудности усвоения математических понятий учащимися, использование информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе, вопросы организации индивидуального подхода, а также проблемы развития математической грамотности. Кроме того, представлены эффективные педагогические пути решения данных проблем и практические рекомендации.

Ключевые слова: математическое образование, начальная школа, математическая грамотность, инновационные технологии, интерактивные методы, компетентностный подход.

Kirish

Mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'quvchilarning xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash hamda ta'lim sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda boshlang'ich ta'lim muhim o'rin tutadi. Aynan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning matematik bilimlari, hisoblash ko'nikmalari va mantiqiy tafakkuri shakllanadi.

Matematika fani o'quvchilarda nafaqat sonlar va amallar haqidagi bilimlarni, balki muammoni tahlil qilish, xulosa chiqarish va hayotiy vaziyatlarda bilimlardan foydalanish kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Shunga qaramay, amaliyotda matematika fanini o'qitish samaradorligini pasaytirayotgan bir qator muammolar mavjud bo'lib, ularni aniqlash va bartaraf etish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism

Matematik tushunchalarni shakllantirishdagi muammolar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik va fiziologik xususiyatlari matematik tushunchalarni o'zlashtirish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayrim o'quvchilar sonlar ustida amallar bajarishni tez o'zlashtirsalar, boshqalari masalalarni tahlil qilish yoki geometrik tushunchalarni anglashda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Ayniqsa, abstrakt tushunchalar bilan bog'liq mavzularni o'rganishda ko'rgazmalilik tamoyiliga yetarlicha amal qilinmasligi o'quvchilarning bilimlarida bo'shliqlar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Natijada keyingi sinflarda murakkab matematik mavzularni o'zlashtirishda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

O'quvchilarning matematikaga qiziqishini oshirish masalalari

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishi muhim omil hisoblanadi. Darslarning faqat an'anaviy usullarda tashkil etilishi o'quvchilarning faolligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli interaktiv metodlar, didaktik o'yinlar, muammoli vaziyatlar yaratish va guruhlarda ishlash texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yin elementlari qo'llanilgan darslarda o'quvchilarning ishtiroki va mavzuni o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi. Bu esa matematika faniga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga xizmat qiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

Raqamli texnologiyalar ta'lim sifatini oshirishning samarali vositalaridan biridir. Elektron darsliklar, taqdimotlar, interaktiv platformalar va virtual laboratoriyalar matematika fanini qiziqarli hamda tushunarli o'qitishga yordam beradi.

Biroq ayrim ta'lim muassasalarida texnik vositalarning yetarli emasligi yoki ulardan foydalanish bo'yicha pedagoglarning malakasi yetishmasligi ushbu imkoniyatlardan to'liq foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Individual va differensial yondashuv muammolari

Bir sinfdagi o'quvchilarning bilim darajasi va qobiliyatlari turlicha bo'ladi. Bunday sharoitda barcha o'quvchilar uchun bir xil topshiriqlar berish kutilgan natijani bermasligi mumkin. Kuchli o'quvchilar o'z salohiyatini to'liq namoyon eta olmaydi, o'zlashtirishi past bo'lgan o'quvchilar esa mavzudan ortda qolib ketadi.

Shu sababli differensial ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko'ra tabaqalashtirish va individual ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Matematik savodxonlikni rivojlantirish zarurati

Bugungi kunda xalqaro baholash dasturlari, xususan PISA tadqiqotlarida matematik savodxonlikka alohida e'tibor qaratilmoqda. Matematik savodxonlik o'quvchining matematik bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi.

Amaliyotda esa ko'pincha formulalar va qoidalarni yodlashga ko'proq e'tibor qaratilib, ularni kundalik hayot bilan bog'lash yetarli darajada amalga oshirilmaydi. Natijada o'quvchilar nazariy bilimlarga ega bo'lsalar-da, ularni amaliy masalalarda qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Muammolarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar

Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitish sifatini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- kompetensiyaviy yondashuv asosida darslarni tashkil etish;
- interaktiv va innovatsion metodlardan samarali foydalanish;
- matematik tushunchalarni shakllantirishda ko'rgazmali vositalar ulushini oshirish;
- o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish;
- hayotiy mazmundagi masalalar va PISA tipidagi topshiriqlarni ko'paytirish;
- o'qituvchilarning kasbiy va raqamli kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish.

Xulosa

Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishning dolzarb muammolarini bartaraf etish ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. O'quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va individual yondashuvni kuchaytirish orqali matematika ta'limi samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Bu esa kelajakda raqobatbardosh, mantiqiy fikrlaydigan va ijodkor yoshlarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi.

4. Bikbayeva N.U., Yangibayeva E. Boshlang'ich ta'limda matematika. – Toshkent.
5. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
6. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJTIMOIIY KO'NIKMALAR, IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Odinayeva Mavluda Kobilovna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish haqida so'z yuritiladi. Bugungi kunda ta'limning eng asosiy talablaridan biri bolalarni erkin va mustaqil, ularni har tomonlama kamol topgan, yetuk va rivojlangan shaxs qilib tarbiyalashdir. Bu o'rinda bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish juda muhimdir.

Tayanch so'zlar: Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, kommunikativ kompetensiya, axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiya, o'zini-o'zi anglash, ijtimoiy faollik, o'zaro hamkorlik, mustaqil fikrlash, o'ziga ishonch.

Abstract: This article discusses the formation of social competencies in primary school students. Today, one of the main requirements of education is to raise children to be free and independent, to be fully developed, mature and developed individuals. In this context, the formation of social competencies in children is very important.

Keywords: Socially active citizenship competence, communicative competence, information literacy competence, self-development competence, general cultural competence, self-awareness, social activity, cooperation, independent thinking, self-confidence.

Аннотация: В данной статье говорится о формировании социальных компетенций у учащихся младших классов. Сегодня одним из главных требований образования является воспитание детей свободными и самостоятельными, полностью созревшими, зрелыми и развитыми личностями. В этом месте очень важно формировать у детей социальные компетенции.

Ключевые слова: Компетенция социально-активной гражданственности, коммуникативная компетентность, компетентность обработки информации, компетентность саморазвития, универсальная компетентность, самосознание, социальная активность, взаимное сотрудничество, самостоятельное мышление, уверенность в себе.

Kirish

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston jadidlarning dasturida bir qator vazifalar qo'yilgan edi. Bular: xalq ta'limida islohotlar olib borish va madaniyat, fan va texnika hayotiy muhim bo'lgan sohalarda yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash; tayyorlangan yuqori malakali mutaxassislardan Turkistonning iqtisodiyoti, sanoati va qishloq xo'jaligini rivojlantirishda foydalanish; xalqning turmush darajasini ko'tarish va farovonligini oshirish; milliy sarmoyani shakllantirish, mulkdorlar va boy odamlarning ko'payishiga ko'mak berish; malakali mahalliy mutaxassislar yordamida jamiyat va davlat hayotida tub islohotlarni amalga oshirish kabilar edi. Jadid mutafakkirlarimiz dasturidagi vazifalar hozirga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda va Yangi O'zbekiston sharoitida 2023-yil 11-sentyabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston – 2030" strategiyasida o'z aksini topganligining guvohi bo'lamiz. So'nggi yillar davlatimizda ta'lim tizimi sohasidagi islohotlarning huquqiy asoslariga nazar tashlaydigan bo'lsak, ta'lim tizimining mukammallik sari dadil qadam tashlayotganligining guvohi bo'lamiz.

Bular "Ta'lim to'g'risida"gi, "Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari,

“O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni kabi hujjatlarda o‘z aksini topib bormoqda. Shunday muhim hujjatlar qatorida, “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagogik kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror hisoblanadi. Yuqoridagi qaror farmon qonunlardan shuni bilishimiz mumkin-ki, so‘nggi yillarda mamlakatimizda ta’lim sohasiga alohida ahamiyat berilmoqda.

Muhokama va natijalar.

Maktab ta’lim yo‘nalishlarida ilg‘or xorijiy tajriba asosida yosh avlod orasida ijodkorlarning mehnatiga bo‘lgan hurmat hissini shakllantirishga qaratilgan intellektual darsliklar, yangi fanlar joriy etilib, ular bo‘yicha o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarni o‘rganganlarini hayotida foydalana olishga o‘rgatish maqsadi qo‘yilgan. Ta’limda jarayonida kompetensiyaviy yondoshuv deyilganda, o‘quvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallagan turli xildagi malakalarini samarali ravishda qo‘llashga o‘rgatish tushuniladi. Inson o‘z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o‘z o‘rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o‘z sohasi, kasbi bo‘yicha raqobatbardosh kadr bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim.

Tayanch kompetensiyalarga esa axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, milliy va umummadaniy kompetensiyasi, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalanish kompetensiyalari kiradi. Kommunikativ kompetensiyani boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shakllantirish juda muhimdir. Ma’lumki, mafkuraviy tarbiyaning eng ta’sirchan vositalaridan biri muloqot hisoblanadi.

Chunki inson qalbida va ongida shakllanadigan dunyoqarash, e’tiqod, imyon, vijdon, mas’uliyat kabi fazilatlar tarbiyasida radio-televideniya, gazeta jurnallar, badiiy hamda ilmiy adabiyotning o‘rnini e’tirof etgan holda shuni aytish mumkinki, yuzma-yuz kechadigan fikr almashuv, insonning yuzi va ko‘ziga qarab turib aytiladigan bama’ni so‘z va hissiyotlarning o‘rni beqiyos. Shuning uchun ham ota-ona bir gapni aytishi lozim bo‘lsa, bolasining yuzini o‘ziga qaratib olib, zarur yuz qiyofasi va ko‘zidagi samimiyat bilan fikrini uqtira boshlaydi. Va bunday muloqot, albatta, samarali bo‘ladi. Shu bois o‘qituvchi-o‘quvchi, o‘quvchi-o‘quvchi va ota-ona-o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot ta’lim-tarbiya jarayonida katta ahamiyatga egadir.

Bolalar nutqining rivojlanishi ularning faoliyati, muloqoti bilan uzviy bog‘liqdir. Bola jumllalarining mazmuni va shaklidagi o‘zgarish uning muloqot shakllari o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ilk bolalik davriga xos situativ nutq ishchan muloqot shaklidan nosituativ bilishga yo‘naltirilgan va nosituativ-shaxsiy muloqot shakliga o‘tilishi bolalar nutqiga ma’lum bir talablarni qo‘yadi. Bu talablar bola nutqining yangi-yangi tomonlarini, turli kommunikativ masalalarni hal qilishi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarni tarkib toptiradi. Bolaning nutqi sotsial kontaktlarni o‘rnatish funksiyasini bajara boshlaydi.

Buning uchun esa bolada ichki nutq tarkib topishi, monologik xususiyat kasb etib borishi lozim bo‘ladi. Bola nutqining rivojlanishidagi muhim xususiyat - nutq tafakkur quroliga aylanishidan iborat. Kommunikativ kompetensiyada o‘quvchining muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirish ham o‘z o‘rniga ega.

Umuman maktab o‘quvchisining asosiy natijalari bu ish qanchalik muvaffaqiyatli o‘tishiga bog‘liq bo‘ladi. Ulg‘ayayotgan kishining hayotdagi mavqeyini shakllantirishda, uning hayot yo‘lini belgilashda, o‘z vazifasini anglatishda o‘qituvchining bolalar jamoasini barpo etish yuzasidan olib boriladigan faol va qat’iy faoliyati zarur hisoblanadi. Demak, bola kommunikativ kompetensiyani egallashi orqali uning nutqi, muomala-munosabat va bilish darajasi oshib boradi. O‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasini egallash ham boshlang‘ich sinflarda muhim ahamiyatga ega. O‘zini o‘zi anglashning rivojlanishi har bir bolada o‘ziga xos tarzda kechadi.

Dunyoning rivojlangan davlatlaridan biri bo‘lgan AQSH pedagogikasidagi ta’limotda ham quyidagilarni ko‘rish mumkin: -bolani o‘z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhida tarbiyalash; -o‘quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun kurash; -bolani

kamsitmaslik, insoniy qadriyatlarni va g'ururini erga urmaslik; -o'quvchining ilk davridanoq kasb-korga yo'naltirish, Vataniga faxr va iftixor ruhida tarbiyalash. Ma'lumki, bola bilimga qiziqmasdan turib, o'qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. Bolada o'z kuchiga va qobiliyatiga ishonch hosil etish, o'qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag'batlantirish, ayniqsa, ahamiyatlidir. Boladagi o'qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni yengishga, faolligini oshirishga, ishonch uyg'otishga va mustaqilligi kamol topishiga olib keladi. Sinf rahbarlarining madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilishi, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilishi bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lishi, o'z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondashish talab qilinadi. O'zini-o'zi anglashning rivojlanishi bolaning bilish va motivatsion sohalarini shakllanishi bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Mana shu sohalarining rivojlanib borishi natijasida bola ham o'zini, ham o'zi egallab turgan vaziyatni anglashga qodir bo'la boshlaydi, ya'ni unda o'zining ijtimoiy "men"ini anglash shakllanadi. Bu hodisa bolaning keyingi yosh bosqichiga o'tishida muhim rol o'ynaydi.

Bu davrda bolalarda ixtiyoriy harakatlar rivojlanishi bilan birga irodaviy jarayonlar ham ko'rina boshlaydi (maqsad qo'yish, yo'l-yo'riq hamda vositalarni belgilash, qarorga kelish va qarorni ijro etish). Bolalar irodaviy harakatlarini o'stirish va mustahkamlashda ularni mehnat mashg'ulotlariga jalb qilishning ham ahamiyati kattadir. Bolalarga biron mehnat topshirig'i berilsa, ular ayni chog'dagi o'zlarining mayl-xohishlarini yengib, mehnat topshiriqlarini o'z vaqtida bajarishga intiladilar. Bolalardagi irodaviy harakatlarni rivojlantirish maqsadida ularni o'z-o'ziga xizmat qilish, sinfdan navbatchilik qilish, gullarni parvarish qilish va tabiat burchaklarida navbatchilik qilish kabi mehnat turlariga jalb qilish zarur.

Bunda faqat mehnat topshiriqlari berish bilangina cheklanib qolmay, balki bolalarning bu topshiriqlarni qanday bajarayotganliklarini ham tizimli ravishda tekshirib, nazorat qilib turish lozim. Ana shunday qilgandagina bolalarda javobgarlik hissi yuzaga keladi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilaridan biri – o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi hisoblanadi.

Kechaga tayyorgarlik ko'rish, shanbaliklarda ishtirok etish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko'zga tashlanadi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarini tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi. Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. Milliy va umummadaniy kompetensiyani shakllantirishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qituvchi ana shundagina tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga ega bo'ladi. O'qituvchining shaxsiy fazilatlarini, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi uchun malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishning o'zi yetarli emas. U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlarini, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlarini bilan ham ta'sir kuchiga ega.

Chunki, o'qituvchilik qobilyati juda ko'p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomala, nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlilik namunasi, alohida nazokat, sipolik va vazminlik kabi fazilatlarining bo'lishini taqozo qiladi.

Sinf rahbarining va fan o'qituvchilarining asosiy vazifasi har bir o'quvchining faoliyatini quyidagi taklif va shartlar asosiga qurish maqsadga muvofiq:

Bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish muhim jarayon bo'lib, bu ularning ijtimoiy hayotga moslashuvi, fikrlarini ifodalash va o'zaro munosabatlarni o'rnatish qobiliyatiga ta'sir qiladi.

Quyida bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish uchun samarali metodlar to'liq bayon etilgan.

1. O'yin metodlari Bolalar tabiatan o'yin orqali o'rganadilar, shuning uchun muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda o'yin usullari samarali hisoblanadi. Rolli o'yinlar – bolalar turli rollarni o'ynab, o'zaro muloqot qilishni o'rganadilar (do'konchi va xaridor, shifokor va bemor va

h.k.). Ssenariyli o'yinlar – bolalar oldindan tuzilgan ssenariy bo'yicha muloqot qilishga o'rgatiladi. Jamoaviy o'yinlar – bolalar birgalikda ishlash orqali muloqot qilishni o'rganadilar.

2. Dialog usuli Bolalar bilan doimiy suhbat olib borish, ularning fikrlarini tinglash va o'z fikrlarini bildirishga rag'batlantirish. Turli savollar berish va ularga to'liq javob berishga undash. Hissiy aloqani rivojlantirish uchun mimika va jestlardan foydalanish.

3. Hikoya va ertak metodlari Ertak va hikoyalar o'qish – bolalar o'qilgan matn haqida suhbatlashish orqali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantiradilar. Hikoyani davom ettirish – bola ertak yoki hikoyaning davomini o'ylab topadi va uni og'zaki yoki yozma tarzda bayon qiladi. Ertak qahramonlarining dialoglarini yaratish – bolalar qahramonlar nomidan gapirish orqali muloqotni o'rganadilar.

4. San'at va ijodiy metodlar Rasm chizish va sharhlash – bola o'z chizgan rasmini tasvirlab beradi. Qo'g'irchoq teatri – bolalar qo'g'irchoqlar yordamida suhbatlashishni o'rganadilar. She'r va qo'shiqlar yodlash – nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5. Guruhiy mashg'ulotlar Bahs-munozaralar – bolaning fikrlash va muloqot qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Jamoaviy loyiha va topshiriqlar – bolalar guruh bo'lib ishlash orqali o'zaro muloqot qilishni o'rganadilar.

6. Kuzatish va taqlid metodlari Kattalar va o'rtoqlarning muloqotini kuzatib, ulardan o'rganish. O'yinchoqlar yoki suratlar yordamida turli vaziyatlarni namoyish etish va boladan u haqida fikr bildirishni so'rash.

7. Maxsus logopedik mashqlar Artikulyatsion mashqlar (til va lablar uchun). Nutqni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatuvchi mashqlar. Og'zaki hikoya qilishni rivojlantiruvchi topshiriqlar. Bu metodlar bolalarning yoshiga mos ravishda qo'llansa, ularning muloqot qobiliyatlari samarali shakllanadi.

Agar ma'lum bir yosh toifasi uchun aniq metodlar kerak bo'lsa, aytib o'ting!

1. Bolalarni muloqot darajasini, erkin va fikrlash doirasini kengaytirish uchun kitobxonlik madaniyatini keng yo'lga qo'yish;

2. Bolalarni demokratik tizim asosida tanqidiy fikrlash jarayoniga tayyorlash;

3. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uchun, o'qish, tarbiya, tarbiyaviy soat va sinfdan tashqari ishlar jarayonida o'qituvchilar tomonidan ularni erkin va faol faoliyat yuritishlari uchun barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratib berish;

4. Ota-onalar bilan o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'ygan xolda, bolalarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish borasida (bolalarni erkin va mustaqil, ijtimoiy faol qilib tarbiyalash, ularni shaxs o'rnida ko'rish, fikrini hurmat qilish nazarda tutiladi) ota-onalarga pedagogik bilim berish.

Loyihalash metodi. Loyihalash metodi - o'quvchilar uzluksiz ravishda murakkablashib boradigan amaliy topshiriqni rejalash, konstruksiyalash va bajarish jarayonida bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladigan o'qitish tizimidir. Ta'lim oluvchilar keng miqyosdagi muammoli (ijodiy, axborot, kommunikatsiya va h.k.) masalalar bilan bog'liq loyihalarni bajaradilar.

Mazkur metodning yuqori samara berishi uchun loyihani bajarishda o'quvchilarda motivatsiyaning yuqori darajada bo'lishi, shart hisoblanadi. Loyihalash metodi orqali o'quvchilarda quyidagi shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi: komandada ishlash; ishchanlik; ma'suliyatni his etish; o'ziga ishonch; o'qitishlilik; tezkor fikrlash; jarayon rivojini ko'ra bilish; mushohada qila bilish; uzoqni ko'ra bilish; tashxislash; motivatsiya.

Xulosa va munozara

Bugungi kunda ta'lim oldida qo'yilgan asosiy maqsadlardan biri shuki, ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarni to'liq shakllantirish, ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Vazifaning juda murakkabligi shundaki, ta'lim-tarbiya o'quvchilarda xulq-atvorning shaxsiy, ichki asoslarini shakllantirishi lozim. Bu amalda o'quvchining shaxsiy sifatlarini namoyon qilish imkonini berishi lozim. O'quvchining shaxsiy sifatleri – bu har bir kishida o'ziga xos tarzda hosil bo'ladigan, uning umumiy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini namoyon qiladigan, shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan sifatlaridir.

Ular madaniyatlilik, ijodkorlik, erkinlik, mustaqillik, tanlov imkoniyatiga egalik, fidoiylilik, shaxsiy yaratuvchilik, bunyodkorlik, o'ziga xoslik, fuqarolik jamiyatiga mansublik, haqgo'ylik, intizomlilik, hamjihatlik, hamdardlik kabilar. Yuqorida ko'rsatilga talablarni bajarish kabi muhim vazifa har bir mahoratli va kompetentli o'qituvchi zimmasiga ulkan ma'suliyat yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "Uzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi tufrisida"gi PF4947-son farmoni. // Uzbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami, 2017 y., 6- son, 70-modda, 20 son, 354-modda, 23-son, 448-modda.
2. Turdiev N.Sh., Asadov Yu.M., Akbarova S.N., Temirov D.Sh. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yunaltirilgan ta'lim texnologiyalari. // O'quv-uslubiy qo'llanma (I qism). - T.: "Fan va texnologiyalar", 2015. -10-20-b.
3. O. Musurmanova va boshqalar. Umumiy pedagogika 2-qism - T: 2020 y. "Innovatsiya-Ziyo" nashriyoti.
4. Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna (2018). Creativity and artistic thinking as important components of professional competencies of future teachers. Academy, (5 (32)), 69-70.

TA'LIM INTEGRATSIYALASHUVIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Rajabova Kimyoxon Farmonovna
Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. maqolada xalqaro baholash dasturlarining ta'slim sifatini oshirishdagi imkoniyatlari, ulardan foydalanishda jahon ta'limi bilan integratsiyalash, ta'lim jarayonida pirls xalqaro baholash dasturi topshiriqlariga asoslangan o'quv va sinov topshiriqlari orqali o'quvchilar kompetensiyasini rivojlantirishni takomillashtirish muammolari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash dasturlari, jahon ta'limi, integratsiya, PIRLS xalqaro baholash dasturi, sinov topshiriqlar, kompetensiya, ta'lim sifati

Аннотация. в статье рассматриваются возможности международных оценочных программ в повышении качества обучения, проблемы интеграции их использования с мировым образованием, совершенствования развития компетентности учащихся посредством учебных и тестовых заданий, основанных на заданиях международной оценочной программы pirls в образовательном процессе.

Ключевые слова: программы международной оценки, мировое образование, интеграция, программа международной оценки PIRLS, тестирование задания, компетентность, качество образования

Annotation. the article will talk about the possibilities of international assessment programs in improving the quality of establishment, integration with world education in their use, the problems of improving the development of student competence through training and testing assignments based on pirls International Assessment Program assignments in the educational process.

Keywords: international assessment programs, world education, integration, PIRLS International Assessment Program, Test assignments, competence, quality of Education

Dunyoda ta'limning yuqori sifat darajasini aniqlash va baholashga asoslangan bir qancha xalqaro dasturlar ishlab chiqilgan bo'lib, aynan, PIRLS (Matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro dastur)dan rivojlangan davlatlar ta'lim sifatini oshirishda samarali foydalanib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son farmonida O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish belgilab qo'yilgan.

PIRLS xalqaro baholash dasturiga «tekshirish vositasi» yoki «nazorat uslubi» deb emas, balki «ta'lim tizimini takomillashtirish uchun imkoniyat»[1] deb qarash maqsadga muvofiqdir. Farmonga asosan xalq ta'limi tizimining strategik maqsadlari rejalashtirilgan bo'lib, ular:

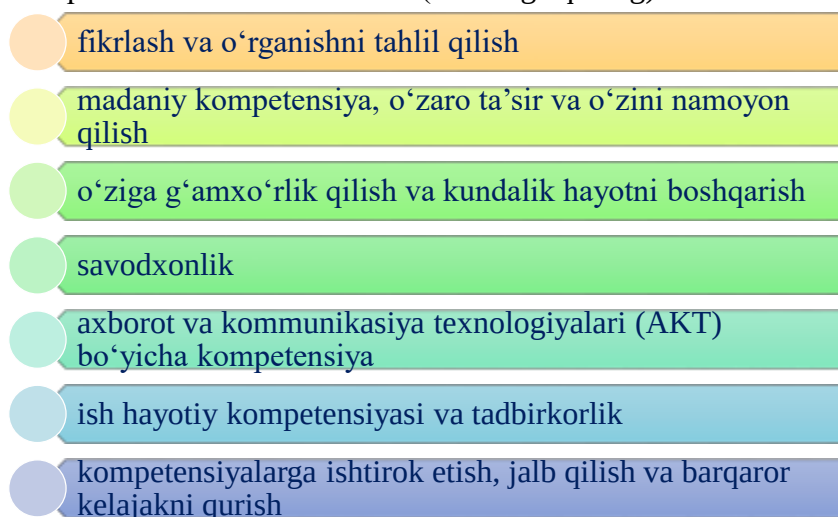
- umumta'lim tizimida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanish, ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish;

- inson kapitalini mehnat bozorida va umuman mamlakatda o'quvchining raqobatbardoshlik darajasini belgilovchi asosiy omil sifatida rivojlantirish belgilangan.

Prezidentimiz farmonlari bilan tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»ning uchinchi bobida «...xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro dasturlarni tashkil etish maqsadida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan PIRLS boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish» qat'iy maqsad qilib qo'yilgan.

PIRLS - matnni o'qish va tushunish sifatini xalqaro o'rganish dasturi bo'lib, dunyoning turli mamlakatlaridagi boshlang'ich maktab o'quvchilari tomonidan matnni o'qish va tushunishni, shuningdek, milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlash imkonini beradi [2].

PIRLSni o'rganish maqsadi dunyoning turli mamlakatlari to'rtinchi sinf o'quvchilari tomonidan matnni tushunish darajasini taqqoslash, shuningdek, milliy ta'lim tizimlarida o'qish savodxonligi o'rtasidagi tafovutlarni aniqlash bo'lib hisoblanadi. Tadqiqotning xalqaro lug'atiga ko'ra, «o'quvchi savodxonligi» – bu insonning hayotda o'zini to'liq namoyon qilishi va o'z maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan turli yozma tillarni tushunishi va mantiqiy ravishda anglash qobiliyatidir[2]. PIRLS xalqaro tadqiqotlar orasida yuqori o'ringa ega bo'lib, mazkur tadqiqotlar doirasida turli ta'lim tizimiga ega bo'lgan davlatlarning 4-sinf bituvchilarini o'qish sifati va o'qilgan matnni tushunish darajasi o'rganiladi. Bu tadqiqotlarga 4-sinf o'quvchilarining tanlanishi shu bilan e'tiborliki, aynan o'qishning to'rtinchi yilida o'quvchilar o'qishning yuqori darajasiga ega bo'lishi, ularning keyingi ta'limda bilimni egallash qobiliyatini shakllantirish va shu orqali hozirgi zamonga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi. Finlandiya davlati PIRLS tadqiqotlarining uch siklda ishtirok etib, ketma -ket kuchli o'nlikdan (2011-yilda 2-o'rin; 2016-yilda 5-o'rinni; 2021-yilda 9-o'rin) o'rin olganligi ushbu davlatning asosiy o'quv dasturida belgilangan yetti kompetensiya [3] sohalari barcha fanlarda qo'llanilishi bilan izohlandi (1-rasmga qarang).

1-rasm. Finlandiya davlatining “Milliy savodxonlik strategiyasi” 7 ta kompetensiya sohalari

Finlandiya ta'limida o'quvchilar ta'limi va tarbiyasidagi o'zgarishlar sezilsa, faqat o'quvchi shaxsi bilan emas, balki uning ota-onasi yoki vasiylikka olganlar bilan qo'shimcha mashg'ulotlar olib boriladi. Natijada, o'quvchilarda hamkorlik; fikr bildirish; o'ziga ishonch; o'zaro ta'sir va o'zini namoyon qilish; o'ziga g'amxo'rlik qilish kabi shaxsiy hamda fikrlash va o'rganishni tahlil qilish, madaniy va kundalik hayotni boshqarish; axborot va kommunikasiya texnologiyalarini tushunish; tadbirkorlik ko'nikmasiga egalik; hayotda faol bo'lish, ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etish va barqaror

kelajakni qurish kabi hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishga erishiladi. Bu esa, jamiyat taraqqiyotida o'ziga xos imkoniyatlarni yaratishga sabab bo'ladi. Jumladan,

- savodxonlik ko'nikmalarini barcha sohalarida keng targ'ib qilish amaliyotini rivojlantirishga;
- har bir fuqaroning hayoti davomida uzluksiz ravishda o'z savodxonligini oshirib borish va mustahkamlash uchun imkoniyat yaratishga;

- ommaviy o'qish madaniyatini rag'batlantirishga erishiladi.

Xalqaro ekspertlarning tavsiyasiga ko'ra, 2021-yilda o'tkazilgan PIRLS xalqaro tadqiqotlarining O'zbekistonda o'tishi bo'yicha donor qilib Rossiya davlati belgilandi va bunda 2 ta dastur asosida ish olib borildi (2-rasmga qarang).

O'zbekistonga donor bo'lgan Rossiya davlatining ta'lim dasturlari	
READ – 1 dasturida O'zbekiston respublikasi vakillari Moskva shahriga borib, Rossiya davlatining xalqaro tadqiqotlar bo'yicha olib borilgan ishlari bilan tanishdi (2021-yilning 17-23-fevral kunlari)	READ -2 dasturi asosida rossiyalik tadqiqot o'tkazish ekspertlari tomonidan Toshkent va Samarqand shahrida Milliy dastur o'qituvchilari bilan amaliy seminarlar o'tkazildi

2-rasm. O'zbekistonga donor bo'lgan Rossiya davlatining ta'lim dasturlari

Rossiya davlati dasturlari asosida ta'limdagi faktorlarning holati to'g'risida ma'lumot to'plash uchun ularga tadqiqot natijalarini sharhlashga imkon beradigan PIRLS vositalari: o'quvchi; o'qituvchi; ota-onalar hamda maktab ma'muriyati uchun so'rovnomalardan foydalanib, muammolar aniqlandi (2-jadvalga qarang).

2-jadval.

PIRLS so'rovnomalari asosida aniqlangan muammolar

	Muammolarga keltiradigan omillar	Yuzaga keladigan muammolar
1	O'qishni o'rganishni boshlashdan qo'rqish	Noto'g'ri o'rganish sababli bolalarning o'qishga qiziqishi susayadi.
2	Noto'g'ri o'qitish usuli	Bolalar matnni noto'g'ri tushunishni boshlaydi.
3	O'qishi rivojlangan o'quvchilarga individual yondashuvning yo'qligi	O'qishga qiziqish dinamikasining buzilishiga olib keladi.
4	Ko'pgina takroriy, bir xil ma'nodagi savollar	O'qish idrokining susayishi va matnni tahlil qilmaslikka olib keladi.
5	Boshlang'ich ta'limda badiiy matnlarni ko'proq o'qitish	Boshqa turdagi matnlarni o'qiganida tushunmaslikka sabab bo'ladi.
6	Ta'lim olishni boshlashda o'g'il bolalarga kam e'tibor berish	Qiz bolalarning boshlang'ich ta'limda etakchilik qilishi, o'g'il bolalarda bilim olish qiziqishlarining susayishi

Mazkur muammolarni bartaraf etishda boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili va o'qish savodxonligini o'rgatishda «PIRLS» darslari va to'garaklari natijasida: o'qish tezligini nazorat qilishga nisbatan matnni o'qib tushunishni nazorat qilishga e'tibor kuchaydi; o'qish savodxonligi funksional savodxonlikning integral komponenti sifatida tan olinadi; matematik, lingvistik, tarixiy, tabiiy fanlarga oid matnlarni, lug'atlar va ma'lumotnomalardagi matnlarni o'qishni o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari ishlab chiqiladi; bolani yashash makoninigina emas Global va ekologik muammolarni o'rganib bartaraf etish bo'yicha fikrlashga imkoniyat yaratildi. Ta'lim integratsiyalashuvi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik darajasi aniqlashga yordam beruvchi milliy topshiriqlar tizimi yaratildi. kognitivlik murakkabligi jihatidan to'rtta daraja

bo'yicha belgilanib, oddiydan murakkabga qarab borish tizimida shakllantirildi. O'quvchining o'qish savodxonligini aniqlash uchun unga zamon talablariga mos, dolzarb matn berildi. Shu tarzda turli nazariy qoidalardan uzoqlashgan hamda hayotiy kompetensiyani qamrab oluvchi topshiriqlar bazasi yaratilib borildi (3-jadvalga qarang).

3-jadval.

PIRLS tadqiqotlari asosida 4- sinf o'qish darslarida o'quvchilarning savodxonlik darajasini baholash mezonlari

O'rganiladigan adabiy tushunchalar tizimi	4-sinfda o'rganiladigan adabiy tushunchalar mazmuni
Asarning tarkibiy qismlari haqida ma'lumot	Asardagi voqealarning rivojlanib borishini kuzatish
Asar kompozitsiyasi haqida ma'lumot	Voqealarning sabab-natija bog'lanishini aniqlash
Asar tili ustida ishlash	Nasriy va she'riy matndagi jonlantirish, o'xshatish, iboraga xos xususiyatlarni kuzatish.
She'r tuzilishi haqida ma'lumot	She'riy nutqda obraz, jonlantirish, o'xshatish, ibora, peyzaj haqida tushuncha hosil qilish.
Adabiy janrlar haqida ma'lumot.	Sarlavha, obraz, jonlantirish, o'xshatish, ibora, peyzaj, dialog, g'oyaga xos xususiyatlarni farqlash.

Berilgan maqsadlar tizimi va baholash mezonlarida o'quvchilarning yoshi, hayotiy tajribasi, saviyasi, tasavvur qila olish uquvi va asar bilan tanishish jarayonida hosil bo'lgan ruhiy kayfiyati hisobga olinishiga e'tibor qaratildi. Adabiy tushunchalarni o'rganishda o'quvchilarning ichki hissiy kechinmalariga ta'sir etuvchi topshiriqlar tayyorlandi. Jumladan, she'r, qo'shiq, ertak, topishmoq, maqol, tez aytish, hikoya, rivoyat, masal, latifa, qofiya, misra, band, doston, sarlavha, obraz, jonlantirish, o'xshatish, ibora, peyzaj, dialog, g'oya kabi 4-sinfidagi adabiy tushunchalar yuzasidan hayotiy ko'nikmalar shakllantirildi.

Tadqiqotda O'zbekiston ta'limining jahon ta'limi bilan integratsiyalashuvida:

- 1) milliy dasturga asoslanish;
- 2) ajdodlar merosidan foydalanish;
- 3) o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish;
- 4) amaliy mashg'ulotlarga alohida chuqur e'tibor qaratish;
- 5) o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi va pedagogik mahoratlarini oshirib borish;
- 6) ota-onalar bilan doimiy mustahkam hamkorlikni o'rnatish;
- 7) zamonaviy ta'lim yondashuvlariga asoslanish;
- 8) kasbiy faoliyatga yo'naltirish;
- 9) sog'lom muhit va sog'lom raqobatni ta'minlash;
- 10) mustaqil hamda tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan topshiriqlar bazasini yaratish kabilar e'tiborga olindi.

Ushbu jarayonda asosiy e'tibor ta'lim tizimini tashkil etishdagi uzviylik va uzluksizlik tamoyiliga qaratilgan bo'lib, bunda yuqorida ta'kidlangan mezonlar: o'quvchining mustaqil xulosa qila olish, qaror qabul qilish, ijodiy fikrlay olish, mustaqil mushohada yurita olish, olgan bilimlarini amalda qo'llay olish, matn yoki mavzuning mohiyatini tushunish, ifodalay olish, aytib berish hamda matn yoki mavzuga oid tasavvurga ega bo'lish kabilarda o'z ifodasini topishi aniqlanib, "Integrativ yondashuv asosida PIRLS tadqiqotlaridan foydalanish mazmunini takomillashtirish modeli" tavsiya etildi.

PIRLS dasturi bo'yicha O'zbekiston ta'limining jahon ta'limi bilan integratsiyalashuvi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik kompetensiyalarini shakllantirishga erishishni ta'minlovchi mexanizmni takomillashtirishga yo'naltirilgan modelda belgilangan monitoring maqsadlari asosida "matn mezonlar"i, "matnlarni o'qish qobiliyatlarini aniqlash" hamda

“baholash mezonlari”ning o‘zaro bir-biri bilan uzviyligi va aloqadorligi ko‘zga tashlandi. Tadqiqotda o‘qish savodxonligini tavsiflashda o‘qishning ikkita asosiy maqsadi aniqlandi:

- badiiy adabiyotni o‘qishda estetik tajriba va dunyo bilimlarini olish maqsadida o‘qish;
- axborot olish va undan foydalanish maqsadida o‘qish.

Milliy ta'limning jahon ta'limi bilan integratsiyalashuviga asoslangan PIRLS dasturi bo'yicha o'quvchilar bilimini baholashga amaliy yordam beruvchi ta'lim modeli yuqoridagi talablarni ta'minlash uchun xizmat qilib, monitoring maqsadlari natijasini kafolatlatadi.

O'zbekiston ta'limining jahon ta'limi bilan integratsiyalashuvida PIRLS xalqaro baholash dasturini qo'llash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim modelining jarayonni amalga oshirish mexanizmi adabiy va axborotli matnga qo'yilgan talablar, matnni o'qish va tushunish qobiliyatini aniqlash va baholash mezonlari bir biri bilan uzviy ravishda bosqichma-bosqich amalga oshirildi (4-rasmga qarang).

1-bosqichda: adabiy va axborotli matn mavzusi, mazmuni, hajmi, tili nuqtayi nazaridan tanlab olindi;

2-bosqichda: matnni o'qish va tushunish qobiliyatini aniqlashda ularning aniq ko'rinishda berilgan ma'lumotni topa olish, matndan xulosa chiqara olish, matnning mazmunini, til xususiyatlarini, tuzilishini tahlil qilish va baholash tamoyillari asosida o'quvchilarning matnni o'qish va tushunish ko'nikmalarini baholashni ta'minlaydigan metod belgilandi;

3-bosqichda: o'quvchilarning kreativ fikrlash, muammolarni ko'ra olish, voqealarni tahlil qila olish, og'zaki va yozma nutqning ravonligi, anishi hayotiy ma'lumotlarga tayana olish, tanqidiy yondasha olish, hayotiy ma'lumotlarga tayana olish, matnni ilmiy-badiiy tahlil qila olish, ekologik-estetik bilimlarni namoyish etish, axborotlar asosida tajriba orttirish va yangi g'oyalar yaratish, tahlil qilish; fanlar bilan integratsiyalay olish, taqdimot qila olish ko'nikmalarini baholash asosida o'quvchilarning savodxonlik darajalari aniqlandi.

4-rasm. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish bosqichlari.

Milliy ta'lim dasturimiz bilan jahon ta'limining integratsiyalashuvi jarayonlarini tahlil qilish va solishtirish maqsadida boshlang'ich sinf bitiruvchi o'quvchilarining bilimlarini baholashda darsliklarda berilgan: adabiy matnlar: Anvar Obidjonning “Mahallamiz jarchisi” she'ri, “Quvnoq ferma”, “Quyosh - quvvat manbai” va ilmiy matnlar: "Samarqand - tarix belgisi", "Antarktida", "Yo'l qoidasi - umr foydasi"lardan foydalandik.

Natijada, o'quvchilarning kompetensiyalarini baholash, maktabda egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi, ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va uni baholashga o'tish muhim vosita ekanligi aniqlandi. Qolaversa, o'qituvchilar va o'quvchilarning PIRLS tadqiqotlari haqidagi tasavvurlarini boyitish, xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik darajasini oshirish, yetarli tajriba to'plash, o'quvchilarning ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, shu orqali ta'lim sifatini oshirishga erishilishi isbotlandi.

Boshlang'ich ta'lim o'qish savodxonligida quyidagi masalalar bo'yicha e'tibor bilan ishlash lozim hisoblanadi:

- eng kuchli o'quvchilarning oldinga borishiga yordam berish – kelajakda iqtidorini namoyon etishi uchun zamin bo'ladi;

- o'g'il bolalarga yordam berish kerak chunki ularning natijalari qizlar natijalariga nisbatdan pastroq bo'ladi.

Mavzuga oid tavsiyalar:

1. Ta'limda izchillik va tizimlilik tamoyili asosida jahon ta'limi bilan integratsiyalashuvi orqali xalqaro baholash dasturlarini qo'llashda: nazariy bilimlarni mustahkamlash; o'quv dasturi asosida o'rganiladigan adabiy tushunchalarni sinflar kesimi bo'yicha rejalashtirish; kitobxonlik ko'nikma-malakalarni bosqichma-bosqich o'zlashtirishga zamin yaratish kerak.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini oshrishda PIRLSda qo'llanilgan materiallarni o'rganish asosida rivojlantirishga erishishda maktab va maktabdan tashqari kutubxona, televideniye, muzeylar bilan hamkorlikni yanada kuchaytirish, mavjud tabiat qo'riqxonalarida sayohatlar uyushtirishga oid rejalar ishlab chiqish hamda ta'lim muassasasining "Kitob bizni birlashtiradi" kabi loyihalarni amalga oshirish tavsiya etiladi.

3. Ta'lim muassasalar reytingini o'rganishda ularning ixtisoslashuvi, joylashuvi kabi omillarni hisobga olishga, ta'lim sifati nafaqat o'qituvchi-o'quvchi munosabatlariga, balki oila, atrof-muhit va shart-sharoitga ham bog'liqligiga e'tibor qaratish hamda xalqaro tadqiqotlar natijasida past ko'rsatkichli maktablarni jazolash emas, aksincha, keyinchalik ta'lim tizimidagi islohotlarni amalga oshirishga yordam beradigan tahliliy ma'lumotlar olinishida ko'makchi sifatida qaralishishi zarur.

4. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni badiiy hamda axborot beruvchi matnlarni o'qib tushunish va mazmun-mohiyatini idrok qilishga tayyorlash ta'lim jarayonining har bir bosqichida ularning intellektual salohiyati, ruhiyati, intilishlari va qiziqishlarini hisobga olish lozim.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi №PF-5712-sonli «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni// Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019 -y., 06/19/5712/3034- son
2. PROGRESS IN INTERNATIONAL READING LITERACY STUDY
3. Finlandiya davlatining "Milliy savodxonlik strategiyasi" 7 ta kompetensiya sohalari
4. Rajabova K.F. Xalqaro baholash dasturlaridan foydalanishda jahon ta'limi bilan integratsiyalash - ta'lim sifatini oshirish omili / "Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" xalqaro ilmiy-metodik jurnal. Byxopo, 2022. №7. – B.174-177. (13 00 00 №37)
5. Rajabova K.F. O'zbekiston ta'limining Finlyandiya ta'limi bilan integratsiyalashuvida xalqaro baholash dasturlarini qo'llash imkoniyatlari/"Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" xalqaro ilmiy-metodik jurnal. Byxopo, 2023/№2/ – B. 244-251 bet. (13 00 00 №37)
6. Rajabova K.F, PIRLS-2021 tadqiqoti natijalari. O'zbekiston o'quvchilari xalqaro tadqiqotlarda faol qatnashdi «Pedagogik akmekologiya» xalqaro ilmiy-metodik jurnal. Byxopo, №2 (4), 2023-yil,- B. 11-16- bet. (13 00 00 №38).
7. Rajabova K.F, Na'lim integratsiyalashuvida PIRLS xalqaro baholash dasturidan foydalanish imkoniyatlari //Pedagogik mahorat - Byxopo, 2025. №2. – B.156-159. (13 00 00 №23)

O'QUVCHILAR JAMOASIDAGI VERBAL AGRESSIYANI MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA PROFILAKTIKA QILISHDA TARBIYA DARSLARINING AHAMIYATI

Jo'rayeva Gulandom Murodullo qizi
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilar jamoasida turli ijtimoiy va psixologik omillar ta'sirida yuzaga keladigan verbal agressiya va tajovuzkorlik holatlari, ularning o'quvchilar shaxsiy rivojlanishi hamda sinf jamoasidagi munosabatlarga salbiy ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, bunday holatlarning oldini olishda boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan "Tarbiya" fanining pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Bugungi kunda o'quvchilar o'rtasida uchrayotgan verbal agressiya (haqoratlash, masxara qilish, tahdid qilish, qo'pol muomala va tajovuzkor nutq) ta'lim tizimining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoning profilaktikasida "Tarbiya" fani orqali o'quvchilarda muloqot madaniyati, empatiya, bag'rikenglik, o'zaro hurmat va

nizolarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmalarini shakllantirishning ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: verbal agressiya, tajovuzkorlik, Tarbiya fani, boshlang'ich ta'lim, pedagogik profilaktika, muloqot madaniyati, empatiya, bag'rikenglik, kommunikativ kompetensiya, o'quvchilar jamoasi.

Abstract. This article examines the manifestations of verbal aggression and aggressive behavior that arise among students under the influence of various social and psychological factors, as well as their negative impact on students' personal development and interpersonal relationships within the classroom community. The study also highlights the pedagogical potential of the subject "Education" ("Tarbiya") taught in primary school in preventing such situations. Today, verbal aggression among students, including insults, ridicule, threats, rude behavior, and aggressive speech, is considered one of the pressing problems of the education system. The article substantiates the importance of the "Education" subject in developing students' communication culture, empathy, tolerance, mutual respect, and conflict-resolution skills as effective means of preventing verbal aggression.

Keywords: verbal aggression, aggressive behavior, Education subject, primary education, pedagogical prevention, communication culture, empathy, tolerance, communicative competence, student community.

Аннотация. В данной статье рассматриваются проявления вербальной агрессии и агрессивного поведения, возникающие в ученическом коллективе под влиянием различных социальных и психологических факторов, а также их негативное влияние на личностное развитие учащихся и межличностные отношения в классе. Особое внимание уделяется педагогическим возможностям учебного предмета «Воспитание» в профилактике подобных явлений. В настоящее время вербальная агрессия среди учащихся, включающая оскорбления, насмешки, угрозы, грубое обращение и агрессивную речь, является одной из актуальных проблем системы образования. В статье научно обосновывается значение предмета «Воспитание» в формировании культуры общения, эмпатии, толерантности, взаимного уважения и навыков мирного разрешения конфликтов как эффективных средств профилактики вербальной агрессии.

Ключевые слова: вербальная агрессия, агрессивное поведение, предмет «Воспитание», начальное образование, педагогическая профилактика, культура общения, эмпатия, толерантность, коммуникативная компетентность, ученический коллектив.

KIRISH. Globallashuv sharoitida bolalar va o'smirlar xulq-atvorida kuzatilayotgan salbiy holatlar orasida verbal agressiya alohida o'rin egallaydi. Verbal agressiya shaxsning boshqa insonga nisbatan haqorat, tahdid, masxaralash, kamsitish, qo'pol tanbeh berish yoki ruhiy bosim o'tkazishga qaratilgan nutqiy ta'siri sifatida tavsiflanadi [1]. Mazkur hodisa bolalarning emotsional holati, shaxslararo munosabatlari hamda ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, agressiv xulq-atvorning ilk elementlari aynan boshlang'ich maktab yoshida shakllana boshlaydi. Ushbu davrda bolaning kommunikativ tajribasi yetarli darajada rivojlanmaganligi sababli nizoli vaziyatlarni konstruktiv yo'l bilan hal etish ko'nikmalari ham sust bo'ladi. Natijada ayrim o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchilikka duch kelib, agressiv nutqiy reaksiyalarga murojaat qiladilar [2].

Mutalipova F.M. tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvor shakllanishiga oiladagi nosog'lom psixologik muhit, pedagogik nazoratning sustligi, emotsional zo'riqishlar va kommunikativ kompetensiyalarning yetarlicha rivojlanmaganligi sabab bo'lishi aniqlangan [3]. Tadqiqot natijalari verbal agressiyaning oldini olishda pedagogik profilaktika ishlarini boshlang'ich ta'lim bosqichidan yo'lga qo'yish zarurligini ko'rsatadi.

Asosiy qism. Boshlang'ich ta'limda verbal agressiya profilaktikasining nazariy asoslari. Pedagogika fanida profilaktika tushunchasi salbiy holatlarning kelib chiqishini oldindan bartaraf etishga qaratilgan maqsadli faoliyat sifatida talqin qilinadi. Verbal agressiya profilaktikasi esa

o'quvchilarda tajovuzkor nutq shakllarining paydo bo'lishiga sabab bo'luvchi omillarni aniqlash, ularni bartaraf etish va ijobiy kommunikativ sifatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi [4].

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri bolaning shaxs sifatida shakllanishiga ko'maklashishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan, "Tarbiya" fani nafaqat ma'naviy-axloqiy bilimlar beruvchi, balki shaxsning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishini ta'minlovchi integrativ fan sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur fan mazmuniga kiritilgan insonparvarlik, bag'rikenglik, hurmat, do'stlik, hamkorlik va mas'uliyat kabi qadriyatlar verbal agressiyaning oldini olish uchun muhim nazariy asos hisoblanadi. Chunki agressiv xulqning aksariyat ko'rinishlari aynan empatiya, hamdardlik va o'zaro hurmatning yetishmasligi natijasida yuzaga keladi [5].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan "Tarbiya" fani verbal agressiyaning oldini olishga xizmat qiluvchi bir qator pedagogik imkoniyatlarga ega.

Birinchidan, fan o'quvchilarda kommunikativ madaniyatni shakllantiradi. Muloqot jarayonida suhbatdoshni tinglash, uning fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lish, o'z fikrini madaniyatli tarzda ifodalash kabi ko'nikmalar rivojlantiriladi. Natijada o'quvchilar o'rtasida haqoratli so'zlar va tajovuzkor iboralardan foydalanish holatlari kamayadi.

Ikkinchidan, "Tarbiya" fani emotsional intellektni rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda emotsional intellekt agressiv xulq-atvorning oldini oluvchi muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda [6]. Dars jarayonida o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiy holatini tushunishga o'rgatiladi.

Uchinchidan, fan o'quvchilarda empatiya ko'nikmalarini shakllantiradi. Empatiya insonning boshqa shaxs hissiyotlarini tushunish va ularga hamdard bo'lish qobiliyatidir. Empatiya rivojlangan bolalar tengdoshlariga nisbatan hurmatli munosabatda bo'ladilar va ularga ruhiy zarar yetkazuvchi so'zlardan foydalanishga moyil bo'lmaydilar [7].

To'rtinchidan, "Tarbiya" fani konfliktologik kompetensiyalarni rivojlantiradi. O'quvchilar turli nizoli vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni muloqot va hamkorlik asosida hal etish usullarini o'zlashtiradilar. Bu esa verbal agressiyaning paydo bo'lish ehtimolini kamaytiradi.

Verbal agressiyaning oldini olishda tarbiyaviy metodlardan maqsadli foydalanish alohida ahamiyatga ega. Jumladan:

- axloqiy suhbatlar;
- muammoli vaziyatlarni tahlil qilish;
- rol o'yinlar;
- namuna ko'rsatish;
- rag'batlantirish;
- jamoaviy ijodiy faoliyat metodlari.

Mazkur metodlar orqali o'quvchilar ijobiy xulq-atvor namunalarini o'zlashtiradilar hamda tajovuzkor nutqning salbiy oqibatlarini anglay boshlaydilar.

Ayniqsa, rol o'yinlar va vaziyatli topshiriqlar verbal agressiyaning profilaktika qilishda yuqori samaradorlikka ega. Chunki ular o'quvchilarga real hayotdagi nizoli vaziyatlarni modellashtirish va konstruktiv yechim topish imkoniyatini beradi.

Verbal agressiyaning profilaktika qilishning samaradorligi ta'lim muassasasi, oila va mahalla hamkorligiga ham bog'liqdir. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda verbal agressiyaning oldini olishda ota-onalar, pedagoglar va mahalla institutlarining hamkorlikdagi faoliyati muhim omil ekanligi ta'kidlanmoqda [8].

Oilada hurmat va mehrga asoslangan munosabatlarning shakllanganligi bolalarda ijobiy kommunikativ madaniyat rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli ota-onalar uchun psixologik-pedagogik treninglar, ma'naviy-ma'rifiy seminarlar va maslahatlar tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, boshlang'ich sinf "Tarbiya" fani verbal agressiyaning profilaktika qilishning muhim pedagogik vositasi hisoblanadi. Fan orqali o'quvchilarda kommunikativ madaniyat, empatiya, emotsional intellekt, bag'rikenglik va nizolarni tinch yo'l bilan

hal etish kompetensiyalari rivojlanadi. Natijada tajovuzkor nutq shakllari kamayib, o'quvchilar o'rtasida sog'lom ma'naviy-psixologik muhit shakllanadi.

Shu bois boshlang'ich ta'lim tizimida "Tarbiya" fanining verbal agressiyani profilaktika qilishga qaratilgan mazmunini takomillashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan boyitish hamda oila-maktab hamkorligini kuchaytirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Bandura A. Social Learning Theory. – New York: General Learning Press, 1977.
2. Berkowitz L. Aggression: Its Causes, Consequences and Control. – New York: McGraw-Hill, 1993.
3. Mutalipova F.M. O'quvchilarda agressiv xulq-atvor shakllanishining psixologik profilaktikasi (kichik maktab yoshi davri misolida): PhD dissertatsiyasi. – Toshkent, 2026.
4. Ismoilova Z.K. Tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
5. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va tarbiya. – Toshkent: Ma'naviyat, 2022.
6. Goleman D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995.
7. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2022.
8. Verbal Aggression Prevention Through Collaboration of Parents, Teachers and the Community. – International Educational Research Journal, 2026.

BOSHLANG'ICH TA'LIM YANGI AVLOD DARSLIKLARINING AMALIYOTGA YO'NALTIRILGANLIGI

Nuraliyeva Kamola Isaqali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti doktoranti (DSc)

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim uchun yaratilgan yangi avlod darsliklarining amaliyotga yo'naltirilganligi, kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, yangi avlod darsliklarida nazariy bilimlarni kundalik hayot bilan integratsiyalash, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etish hamda funksional savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan metodik imkoniyatlar ochib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, amaliyotga yo'naltirilgan topshiriqlar ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish va hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Tayanch so'zlar: yangi avlod darsliklari, boshlang'ich ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, funksional savodxonlik, integrativ ta'lim, mustaqil fikrlash, innovatsion pedagogika.

Аннотация: В данной статье проанализирована практико-ориентированная направленность учебников нового поколения для начального образования и их значение в формировании знаний, умений и навыков учащихся на основе компетентностного подхода. Кроме того, раскрыты методические возможности учебников нового поколения, направленные на интеграцию теоретических знаний с повседневной жизнью, развитие самостоятельного мышления учащихся, способности решать проблемные ситуации и повышение уровня функциональной грамотности. Результаты исследования показывают, что практико-ориентированные задания являются важным фактором повышения эффективности обучения, усиления учебной мотивации учащихся и развития жизненных компетенций.

Ключевые слова: учебники нового поколения, начальное образование, компетентностный подход, практико-ориентированное обучение, функциональная грамотность, интегративное обучение, самостоятельное мышление, инновационная педагогика.

Annotation: This article analyzes the practice-oriented nature of new-generation textbooks designed for primary education and their significance in developing students' knowledge, skills, and competencies through a competency-based approach. Furthermore, the study reveals the

methodological opportunities provided by new-generation textbooks for integrating theoretical knowledge with everyday life, fostering independent thinking, enhancing problem-solving abilities, and improving functional literacy among learners. The research findings indicate that practice-oriented tasks serve as an important factor in increasing educational effectiveness, strengthening students' motivation, and developing essential life competencies.

Keywords: new-generation textbooks, primary education, competency-based approach, practice-oriented education, functional literacy, integrative learning, independent thinking, innovative pedagogy.

Jahon ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar zamonaviy ta'lim mazmunini takomillashtirish, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish hamda ta'limning amaliy ahamiyatini kuchaytirishga qaratilgan. Xususan, UNESCO ekspertlari tomonidan ta'kidlanganidek, zamonaviy ta'limning asosiy vazifasi nafaqat bilim berish, balki o'quvchini real hayotiy vaziyatlarda samarali faoliyat yurita oladigan shaxs sifatida tayyorlashdan iboratdir [1]. O'zbekiston Respublikasida ham umumiy o'rta ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan yangi avlod darsliklarini yaratish va amaliyotga joriy etish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Mazkur darsliklar o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda hayotiy muammolarni hal etishga tayyorlashga xizmat qiladi. Pedagogika fanida amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchilarning egallagan bilimlarini turli hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan ta'lim modeli sifatida talqin etiladi. A.V. Xutorskoyni fikriga ko'ra, kompetensiya – bu shaxsning ma'lum bir faoliyat sohasida samarali harakat qilishini ta'minlaydigan bilim, ko'nikma, tajriba va qadriyatlar majmuasidir [2]. Yangi avlod darsliklarining asosiy xususiyati shundaki, ularda nazariy materiallar hajmi optimallashtirilgan bo'lib, o'quvchilarning faol bilish faoliyatini tashkil etishga qaratilgan topshiriqlar ulushi sezilarli darajada oshirilgan. Jumladan, kuzatish, tajriba o'tkazish, taqqoslash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, loyiha ishlari va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning amaliy faoliyatga jalb qilinishini ta'minlaydi. PISA (Programme for International Student Assessment) tadqiqotlari ham o'quvchilarning faktik bilimlaridan ko'ra, ularni real vaziyatlarda qo'llash kompetensiyalarini baholashga alohida e'tibor qaratadi [3]. Shu nuqtai nazardan, yangi avlod darsliklarida keltirilgan topshiriqlar xalqaro baholash dasturlarining talablariga mos ravishda ishlab chiqilganligini ta'kidlash mumkin. Boshlang'ich sinf darsliklarida o'quv materiallarining kundalik hayot bilan bog'lanishi o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshiradi. Masalan, matematika darsliklarida xarid qilish, vaqtni rejalashtirish, masofa va miqdorlarni hisoblash kabi amaliy topshiriqlar berilgan bo'lsa, ona tili va o'qish savodxonligi fanlarida hayotiy vaziyatlarga asoslangan matnlar, muloqot va kommunikativ topshiriqlar keng o'rin olgan. J. Dyui ta'limning amaliy xarakteriga alohida e'tibor qaratib, "ta'lim – bu hayotga tayyorgarlik emas, balki hayotning o'zidir" deb ta'kidlaydi [4]. Mazkur konsepsiya yangi avlod darsliklarining metodologik asoslaridan biri sifatida namoyon bo'lib, o'quvchilarning faol ishtiroki va mustaqil izlanishlarini rag'batlantiradi. Shuningdek, yangi avlod darsliklari STEAM yondashuvi elementlarini o'zida mujassamlashtirib, fanlararo integratsiyani ta'minlaydi. Bunday integratsiya o'quvchilarning tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantirishga, murakkab muammolarni kompleks yondashuv asosida hal qilish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limning yangi avlod darsliklari kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo'lib, ularning mazmunida amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyili yetakchi o'rin egallaydi. Darsliklarda nazariy bilimlarning hayotiy vaziyatlar bilan integratsiyalashuvi, amaliy topshiriqlar ulushining ortishi hamda o'quvchilarning mustaqil faoliyatiga keng imkoniyat yaratilishi ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Natijada o'quvchilarda funksional savodxonlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal etish va kommunikativ kompetensiyalar samarali shakllanadi. Shu bois yangi avlod darsliklarini yanada takomillashtirish va ularning amaliy yo'nalganligini kuchaytirish zamonaviy ta'lim taraqqiyotining muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 186 p.
2. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
3. OECD. PISA 2022 Results. Volume I: The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 378 p.
4. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916. – 434 p.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida.
6. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2020. – 280 b.
7. Musurmonova O. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 224 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA AMALIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARI

Alimova Shaxlo Bafaevna,
Buxoro viloyti Pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmlari ilmiy-nazariy va metodik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuvning mazmun-mohiyati, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni hamda o'quvchilarning bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish, innovatsion texnologiyalar va individuallashtirilgan ta'lim yondashuvlarining amaliy ko'nikmalarni shakllantirishdagi roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, amaliy ko'nikmalar, interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish, pedagogik texnologiyalar, hayotiy kompetensiyalar, ta'lim samaradorligi, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В данной статье с научной, теоретической и методологической точек зрения анализируются механизмы формирования практических навыков учащихся на основе компетентностного подхода в начальном образовании. Исследование освещает сущность компетентностного подхода, его роль в современной системе образования и важность в развитии у учащихся способности применять знания на практике. Также раскрывается роль интерактивных методов, проектного обучения, инновационных технологий и индивидуализированных образовательных подходов в формировании практических навыков.

Ключевые слова: начальное образование, компетентностный подход, практические навыки, интерактивные методы, проектное обучение, педагогические технологии, жизненные компетенции, эффективность образования, инновационный подход.

Annotation. This article analyzes the mechanisms of forming students' practical skills based on a competency-based approach in primary education from a scientific, theoretical and methodological point of view. The study highlights the essence of the competency-based approach, its role in the modern education system, and its importance in developing students' ability to apply knowledge in practice. It also reveals the role of interactive methods, project-based learning, innovative technologies, and individualized educational approaches in the formation of practical skills.

Keywords: *primary education, competency-based approach, practical skills, interactive methods, project-based learning, pedagogical technologies, life competencies, educational effectiveness, innovative approach.*

Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish sharoitida boshlang'ich ta'lim bosqichi uzluksiz ta'limning eng muhim va hal qiluvchi bo'g'ini sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu bosqichda o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda amaliy faoliyatga tayyorgarligi shakllanadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, xususan kompetensiyaviy yondashuv orqali o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish bugungi kunning dolzarb ilmiy-pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Ta'lim sifatini oshirmasdan turib, jamiyat taraqqiyotiga erishib bo'lmaydi" [1–152-bet]. Mazkur fikr ta'lim tizimini, xususan boshlang'ich ta'limni mazmunan yangilash va uni amaliyot bilan uyg'unlashtirish zarurligini asoslab beradi.

Hozirgi kunda an'anaviy bilim berishga asoslangan yondashuv o'rnini kompetensiyaviy yondashuv egallab bormoqda. Ushbu yondashuv o'quvchilarning nazariy bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning nafaqat bilimlarni egallashi, balki ularni amaliy faoliyatda qo'llay olish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. Mazkur yondashuv ta'lim mazmunini yangilash, uni hayotiy ehtiyojlar bilan uyg'unlashtirish hamda o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va ijtimoiy faoliyatga moslashish kompetensiyalarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Ilmiy adabiyotlarda kompetensiya tushunchasi shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar majmui sifatida talqin etiladi. Xususan, N.X. Muslimov ta'kidlaganidek: "Kompetensiya – bu shaxsning bilim, ko'nikma va malakalarini muayyan faoliyat jarayonida samarali qo'llay olish qobiliyatidir" [2–45-bet]. Ushbu ta'rif kompetensiyaviy yondashuvning amaliy yo'naltirilgan mohiyatini ochib beradi.

Shuningdek, R.J. Ishmuhamedov kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida baholab, quyidagicha fikr bildiradi: "Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim jarayonini natijaga yo'naltirib, o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda mustaqil faoliyat yuritishiga xizmat qiladi" [3–78-bet]. Bu esa boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda mazkur yondashuvning dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

Demak, kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ularning hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish va ta'lim jarayonini amaliyot bilan integratsiyalash zarurati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu yondashuv zamonaviy ta'lim paradigmasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim omillaridan biridir. Ushbu jarayonda interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar yaratish, rolli o'yinlar hamda amaliy mashg'ulotlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol fikrlashga undaydi hamda nazariy bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llash imkonini beradi.

Shuningdek, loyiha asosida o'qitish, guruhlarda ishlash va real hayotiy vaziyatlarga yaqin topshiriqlarni berish orqali o'quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "amaliy faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini ham rivojlantiradi" [4–92-bet]. Loyiha asosida o'qitish o'quvchilarni mustaqil izlanishga, muammoni aniqlash va uni hal etish yo'llarini topishga undaydi. Loyiha jarayonida o'quvchilar real hayotiy vaziyatlarga yaqin topshiriqlarni bajarish orqali nazariy bilimlarini amaliyot bilan uyg'unlashtiradi. Natijada ularda tahliliy fikrlash, ijodkorlik va qaror qabul qilish kompetensiyalari

shakllanadi. Tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, loyiha asosida o'qitish o'quvchilarning faolligini oshirib, ularni ta'lim jarayonining bevosita subyektiga aylantiradi [5–145-bet].

Shuningdek, loyiha faoliyati guruhda ishlash, hamkorlikda o'rganish va o'zaro fikr almashish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qituvchi bu jarayonda yo'naltiruvchi va maslahatchi rolini bajarib, o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda differensial yondashuvni amalga oshiradi. Loyiha natijalarini taqdim etish esa o'quvchilarning nutq madaniyati va o'z fikrini asoslab berish qobiliyatini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asosida amaliy ko'nikmalarni shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur yondashuv o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlash, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashga yo'naltirilgan amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish, innovatsion texnologiyalar hamda individuallashtirilgan ta'lim mexanizmlarining uyg'unligi o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantiradi. Individuallashtirilgan yondashuv orqali o'quvchilarga mos topshiriqlar beriladi, bu esa ularning mustaqil ishlash, muammoni hal etish va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, "individuallashtirilgan ta'lim o'quvchilarning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga xizmat qilib, ularning ta'lim samaradorligini oshiradi" [6–87-bet].

Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan dars jarayonida o'qituvchi yo'naltiruvchi va fasilitator sifatida faoliyat yuritib, o'quvchilarni faol ta'lim subyektiga aylantiradi. Natijada boshlang'ich ta'lim bosqichidayoq o'quvchilarda hayotiy muammolarni hal eta olish, o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash va mustaqil ta'lim olish kompetensiyalari shakllanadi. Bu esa ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. – 152-bet.
2. Muslimov N.X. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2015. – 45-bet.
3. Ishmuhammedov R.J. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2017. – 78-bet.
4. Ishmuhammedov R.J. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2017. – 92-bet.
5. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: "Fan", 2018. – 145-bet.
6. Qodirov B.R. Ta'lim jarayonini individuallashtirish metodikasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020. – 87-bet.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA HUQUQIY TA'LIMNI SINFLAR KESIMIDA TASHKIL ETISHNING METODIK ASOHLARI

Alimova Shaxlo Bafaevna,
Buxoro viloyti Pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida huquqiy ta'lim berishning ilmiy-metodik asoslari, sinflar kesimida huquqiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishning mazmuni hamda o'ziga xos pedagogik jihatlari keng yoritilgan. Shuningdek, huquqiy tarbiyani bosqichma-bosqich tashkil etish, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish hamda fanlararo integratsiya asosida huquqiy tushunchalarni singdirish masalalari tahlil qilingan.

Maqolada interaktiv ta'lim metodlaridan — didaktik o'yinlar, rolli mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar, guruhli ish va loyihaviy topshiriqlardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarda

huquqiy ong, huquqiy madaniyat va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda huquqiy ta'limning uzviyligi va izchilligi kelajakda huquqiy savodxon, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim omili ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *huquqiy ta'lim, huquqiy madaniyat, huquqiy ong, boshlang'ich ta'lim, bola huquqlari, fuqarolik tarbiyasi, pedagogik texnologiyalar.*

Аннотация. *В статье подробно рассматриваются научно-методические основы правового воспитания в системе начального образования, содержание формирования правовых знаний, навыков и квалификаций в классе, а также его специфические педагогические аспекты. Анализируются также вопросы поэтапной организации правового воспитания с учетом возрастных и психологических особенностей учащихся, а также внедрение правовых концепций на основе междисциплинарной интеграции.*

В статье обосновываются возможности формирования у учащихся правового сознания, правовой культуры и гражданской ответственности посредством эффективного использования интерактивных методов обучения – дидактических игр, ролевых упражнений, проблемно-ориентированного обучения, групповой работы и проектных заданий. Одновременно показано, что непрерывность и последовательность правового воспитания в начальных классах являются важным фактором воспитания всесторонне развитой личности, обладающей юридической грамотностью и активной гражданской позицией в будущем.

Ключевые слова: *правовое воспитание, правовая культура, правовое сознание, начальное образование, права ребенка, гражданское воспитание, педагогические технологии.*

Annotation. *This article extensively covers the scientific and methodological foundations of legal education in the primary education system, the content of the formation of legal knowledge, skills and qualifications in the classroom, and its specific pedagogical aspects. It also analyzes the issues of the phased organization of legal education, taking into account the age and psychological characteristics of students, and the inculcation of legal concepts based on interdisciplinary integration.*

The article substantiates the possibilities of forming legal awareness, legal culture and civic responsibility in students through the effective use of interactive educational methods - didactic games, role-playing exercises, problem situations, group work and project assignments. At the same time, it is shown that the continuity and consistency of legal education in primary grades is an important factor in raising a well-rounded person who is legally literate and has an active civic position in the future.

Keywords: *legal education, legal culture, legal awareness, primary education, child rights, civic education, pedagogical technologies.*

Bugungi kunda Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, inson qadr-qimmatiga va huquqlarini himoya qilish, shuningdek, ijtimoiy faolligi yuqori bo'lgan fuqarolarni tarbiyalashga qaratilgan. Mazkur jarayonda yosh avlodni huquqiy ong va huquqiy madaniyat asosida kamol toptirish, ularda qonunlarga hurmat, mas'uliyat va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish muhim o'rin tutadi. Bu esa o'z navbatida Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovidir"[1]. Shu bois ta'lim tizimida huquqiy tarbiyaga alohida e'tibor qaratish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yoshlarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash hamda ularda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni nazarda tutadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida huquqiy bilimlarning dastlabki elementlarini shakllantirish kelajakda huquqiy madaniyatli shaxsni tarbiyalashning mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim tizimida huquqiy tarbiya mazmuni o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish darajasi hamda ijtimoiy tajribasiga mos ravishda sinflar kesimida izchil tarzda murakkablashib boradi. Bunda huquqiy ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarga murakkab huquqiy normalarni o'rgatish emas, balki ularning yoshiga mos ravishda huquq va majburiyatlar, ijtimoiy qoidalar, qonunlarga hurmat va mas'uliyat kabi tushunchalarni shakllantirishdan iboratdir. Mazkur jarayon bolaning psixologik rivojlanish darajasi hamda individual xususiyatlarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zarur.

Xususan, birinchi sinf bosqichida huquqiy tarbiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarda kundalik hayotiy faoliyat bilan bog'liq elementar huquqiy tasavvurlarni shakllantirishdan iborat bo'lib, bu jarayon ularning ijtimoiylashuviga xizmat qiladi.

Mazkur bosqichda o'quvchilarga maktab va sinf ichki tartib-qoidalari, o'quvchi sifatidagi huquq va majburiyatlarining sodda ko'rinishlari, oiladagi o'zaro hurmat va mas'uliyat, jamoat joylarida o'zini tutish madaniyati hamda yo'l harakati xavfsizligi qoidalari kabi muhim ijtimoiy-huquqiy tushunchalar o'rgatiladi. Shu bilan birga, "mumkin" va "mumkin emas", "to'g'ri" va "noto'g'ri" kabi axloqiy-huquqiy kategoriyalarni farqlash ko'nikmasi shakllantiriladi. Bu esa bolalarda dastlabki normativ xulq-atvorni rivojlantirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Birinchi sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda huquqiy tarbiya jarayonida ko'rgazmalilik, obrazlilik va emotsional ta'sirchanlikka alohida e'tibor qaratilishi zarur. Shu sababli ta'lim jarayonida didaktik o'yinlar, rolli sahnalashtirishlar, rasmlar va vizual ko'rgazmalar, multfilmlar hamda interaktiv mashg'ulotlardan keng foydalanish samarali natija beradi. Bunday metodlar orqali o'quvchilar huquqiy normalarni faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy faoliyat jarayonida ham o'zlashtiradilar.

Shuningdek, mazkur bosqichda o'qituvchining shaxsiy namunasining ahamiyati ham yuqori bo'lib, u o'quvchilar uchun ijtimoiy xulq-atvor modeli vazifasini bajaradi. O'qituvchi tomonidan tashkil etilgan ijobiy pedagogik muhit, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash usullari o'quvchilarda huquqiy ong va madaniyatning dastlabki elementlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, birinchi sinfda berilgan huquqiy tarbiya keyingi bosqichlar uchun mustahkam poydevor yaratadi va o'quvchilarning huquqiy savodxonligini bosqichma-bosqich rivojlantirishga imkon beradi [2].

Ikkinchi sinfda huquqiy tarbiya mazmuni o'quvchilarning ijtimoiy tajribasi kengayib borishi bilan uzviy ravishda boyitilib, huquq va majburiyat tushunchalarini ongli ravishda anglashga yo'naltiriladi. Mazkur bosqichda o'quvchilarda shaxsiy huquqlar (ta'lim olish, dam olish, sog'liqni saqlash) va kundalik majburiyatlar (maktab qoidalariga rioya qilish, mulkni asrash, atrof-muhitni muhofaza qilish, kattalarga hurmat) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish ko'nikmasi shakllantiriladi. Bunda huquqiy ta'lim faqat alohida mavzu sifatida emas, balki fanlararo integratsiya asosida, turli o'quv predmetlari mazmuniga singdirilgan holda olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

"Ona tili va o'qish savodxonligi" fanida huquqiy mazmunli matnlar, hikoyalar va ertaklar orqali o'quvchilarga huquq va majburiyat tushunchalari singdiriladi. Masalan, matnlar tahlili jarayonida qahramonlarning xatti-harakatlari baholanib, "qaysi holatda qahramon o'z huquqidan foydalandi?", "qaysi vaziyatda o'z majburiyatini bajarmadi?" kabi savollar asosida muhokamalar tashkil etiladi. Bu esa o'quvchilarda huquqiy fikrlash va nutqiy ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

"Tarbiya" fanida huquqiy tarbiya yanada tizimli va maqsadli ravishda olib boriladi. Bu yerda o'quvchilarga o'z huquqlari va majburiyatlari to'g'risida bevosita tushunchalar berilib, ularning kundalik hayotdagi ahamiyati tushuntiriladi. Masalan, "Mening huquqlarim", "Mening majburiyatlarim" kabi mavzular asosida suhbatlar, rolli o'yinlar va sahna ko'rinishlari tashkil etiladi. O'quvchilar real hayotiy vaziyatlarga mos keluvchi rollarni bajarish orqali huquqiy normalarni amaliy jihatdan o'zlashtiradilar.

"Tabiiy fanlar"da esa ekologik huquq va majburiyatlar elementlari shakllantiriladi. Masalan, tabiatni asrash, o'simlik va hayvonot dunyosiga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, suv va havo tozaligini saqlash kabi tushunchalar orqali o'quvchilarda ekologik mas'uliyat hissi rivojlantiriladi. Bu jarayonda "tabiatni muhofaza qilish – har bir insonning majburiyati" degan g'oya asosiy didaktik yo'nalish sifatida ilgari suriladi.

Matematika fanida huquqiy tarbiya bilvosita amalga oshiriladi. Masalan, masalalar mazmuniga ijtimoiy-huquqiy kontekstni kiritish orqali o'quvchilarda adolat, tenglik, halollik tushunchalari shakllantiriladi. Misol uchun, teng taqsimlashga oid masalalar orqali "har kimning o'z ulushiga ega bo'lish huquqi bor" degan g'oya singdiriladi.

Tasviriy san'at va texnologiya fanlarida o'quvchilar "Mening huquqlarim", "Baxtli bolalik", "Tabiatni asraymiz" kabi mavzularda ijodiy ishlar bajarish orqali huquqiy tushunchalarni obrazli ifodalash imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa ularning huquqiy ongini vizual va emotsional jihatdan mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, ikkinchi sinfda huquq va majburiyatlarning o'zaro bog'liqligini anglatishda vaziyatli topshiriqlar, muammoli savollar, rolli o'yinlar va sahnalashtirish metodlari muhim didaktik vosita hisoblanadi. Masalan, "Agar o'quvchi maktab mulkiga zarar yetkazsa, bu qaysi majburiyatni buzish hisoblanadi?" yoki "Dam olish huquqidan foydalanish uchun qanday tartiblarga rioya qilish kerak?" kabi vaziyatlar asosida muhokamalar tashkil etiladi.

Umuman olganda, ikkinchi sinfda huquqiy ta'limni fanlararo integratsiya asosida, tizimli va izchil tashkil etish o'quvchilarda huquqiy ong, huquqiy madaniyat va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi[3].

Uchinchi sinf bosqichida huquqiy tarbiya mazmuni o'quvchilarning avvalgi yillarda egallagan bilim va ko'nikmalariga tayanib, yanada tizimli va mazmunan boy shaklda rivojlantiriladi. Bu davrda asosiy e'tibor o'quvchilarda fuqarolik ongini shakllantirish, jamiyat hayotidagi o'z o'rnini anglash hamda davlat va jamiyatga nisbatan mas'uliyat hissini rivojlantirishga qaratiladi.

Avvalo, o'quvchilarga O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi haqida sodda va yoshga mos tushunchalar beriladi. Konstitutsiyaning jamiyat hayotidagi o'rni, uning asosiy qonun sifatidagi ahamiyati, unda belgilangan inson huquq va erkinliklari haqida boshlang'ich tasavvurlar shakllantiriladi. Bu jarayonda murakkab huquqiy terminologiyadan qochgan holda, sodda misollar va hayotiy vaziyatlar asosida tushuntirish metodik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, davlat ramzlari — bayroq, gerb va madhiyaning mazmun-mohiyati keng yoritiladi. O'quvchilarga ushbu ramzlarning tarixiy ildizlari, ularning har bir elementi nimani anglatishi, davlat mustaqilligi va suverenitetining ifodasi ekanligi tushuntiriladi. Bu orqali bolalarda milliy g'urur, o'zlikni anglash va davlat ramzlariga hurmat tuyg'usi shakllantiriladi. Masalan, bayroq ranglari va ularning ma'nosi, gerbdagi timsollarning ramziy ifodasi, madhiyaning mazmuni haqida suhbat va tahlillar o'tkaziladi.

Uchinchi sinfda huquqiy tarbiya fanlararo integratsiya asosida olib borilishi ayniqsa muhimdir. Jumladan:

"Ona tili va o'qish savodxonligi" fanida vatanparvarlik ruhidagi matnlar, tarixiy shaxslar va milliy qadriyatlar haqidagi hikoyalar orqali fuqarolik ongini rivojlantirishga xizmat qilinadi. Matnlar tahlili davomida "Vatanga sadoqat nima?", "Yaxshi fuqaro qanday bo'lishi kerak?" kabi savollar muhokama qilinadi.

"Tarbiya" fanida "Vatan – muqaddas", "Davlat ramzlari", "Fuqaroning burchi" kabi mavzular asosida o'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasi shakllantiriladi. Bu jarayonda o'quvchilar o'z fikrini erkin bayon etishga, ijtimoiy masalalarga befarq bo'lmaslikka o'rgatiladi.

"Tabiiy fan" ta'limida jamiyat va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, fuqarolarning ekologik mas'uliyati kabi masalalar orqali fuqarolik ongining muhim komponentlari rivojlantiriladi.

Tasviriy san'at va texnologiya fanlarida "Mening Vatanim", "Davlat ramzlari", "Men kelajak fuqarosiman" kabi mavzularda ijodiy ishlar bajarish orqali o'quvchilarning mavzuga nisbatan emotsional munosabati kuchaytiriladi.

Mazkur bosqichda qo'llaniladigan metodlar ham o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda tanlanadi. Xususan, guruhli ishlash orqali o'quvchilarda hamkorlik, o'zaro hurmat va jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlantiriladi. Viktorinalar va savol-javoblar bilimlarni mustahkamlash bilan birga, sog'lom raqobat muhitini yaratadi. Ijodiy topshiriqlar (insho, rasm, sahna ko'rinishlari) o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi.

Bundan tashqari, kichik tadqiqot metodlari (mini-loyihalar) alohida ahamiyatga ega. Masalan, "Mening mahallam", "Davlat ramzlarining tarixi", "Mening huquq va burchlarim" kabi mavzularda

kichik izlanish ishlari tashkil etilib, o'quvchilar axborot izlash, uni tahlil qilish va taqdim etish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, uchinchi sinfda huquqiy tarbiya jarayonini mazmunan boy, metodik jihatdan puxta va interfaol shakllarda tashkil etish o'quvchilarda fuqarolik ongining dastlabki asoslarini shakllantiradi, ularni jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zosi sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi[4].

To'rtinchi sinfda huquqiy ta'lim mazmuni yanada kengaytirilib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va huquqiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladigan mavzular o'rganiladi. Jumladan, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, iste'molchi huquqlari, internet va axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik qoidalari hamda qonunbuzarliklarning oqibatlarini haqida dastlabki bilimlar beriladi. Bu bosqichda keys-stadi, muammoli vaziyatlar tahlili, debat va munozaralardan foydalanish o'quvchilarning huquqiy masalalarga ongli munosabatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi[5].

Boshlang'ich sinflarda huquqiy ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan qo'llanilayotgan metod va vositalarga bog'liq. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ayniqsa, ertaklarni huquqiy jihatdan tahlil qilish usuli kichik yoshdagi o'quvchilar uchun samarali hisoblanadi[6]. Masalan, "Bo'ri va yetti uloqcha" ertagida bo'ringa uy daxlsizligi va shaxsiy xavfsizlik huquqini buzganligi haqida suhbat tashkil etish orqali bolalarda huquqiy hodisalarga baho berish ko'nikmasi rivojlanadi. Bu esa ularda huquqiy ong va huquqiy madaniyatning shakllanishiga xizmat qiladi

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda fanlar mazmunida huquqiy ta'lim berish o'quvchilarning dastlabki huquqiy bilim, huquqiy ong, huquqiy tafakkur va huquqiy madaniyatini shakllantirishning muhim pedagogik omili hisoblanadi. Huquqiy bilimlarni sinflar kesimida izchil va tizimli ravishda o'rgatish, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish hamda zamonaviy interaktiv metodlardan samarali foydalanish orqali qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalangan, o'z huquq va majburiyatlarini anglaydigan, mustaqil fikrlovchi va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan barkamol shaxslarni voyaga yetkazish mumkin.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot bosqichida yosh avlodning huquqiy tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayon bevosita jamiyatda inson qadr-qimmati, huquq va erkinliklarning ustuvorligini ta'minlash bilan chambarchas bog'liqdir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'zining "Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston" asarida ta'kidlaganidek, bugungi globallashtirish davrida jamiyat taraqqiyotining asosiy mezonlari — inson huquqlari, adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarining qaror topishi bilan belgilanadi. Xususan, asarda shunday fikr ilgari suriladi: "inson qadr-qimmati, huquq va erkinliklari ustuvor bo'lgan jamiyat barpo etish — taraqqiyotning asosiy shartidir"[7].

Mazkur konseptual yondashuv boshlang'ich ta'lim tizimida huquqiy tarbiyani kuchaytirish zarurligini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslaydi. Chunki aynan shu bosqichda o'quvchilarda huquqiy ong, adolat, mas'uliyat va fuqarolik burchi kabi sifatlar shakllana boshlaydi. Demak, huquqiy ta'limni fanlararo integratsiya asosida, amaliy faoliyat bilan uyg'un holda tashkil etish orqali Yangi O'zbekistonning huquqiy jihatdan yetuk, ijtimoiy faol va mas'uliyatli yosh avlodini tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyot

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Maktab ta'limi davlat ta'lim standartlari. lex.uz
3. Tolipov O., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2017.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2018.
5. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2020.
6. Ishmuhamedov R. Pedagogik texnologiyalar. 2018.
7. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. – Toshkent: "O'zbekiston", 2024.

3-YO'NALISH. INKLUZIV TA'LIM: AMALIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHNING TENG IMKONIYATLARI

TRACK 3. INCLUSIVE EDUCATION: EQUAL OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING PRACTICAL SKILLS

3-НАПРАВЛЕНИЕ. ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: РАВНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ

TA'LIMDA INKLIZIV YONDASHUVLAR – DAVR TALABI

Xakimov Shuxrat Shodiyevich

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Pedagogika, psixologiya, va ta'lim texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi

Annotasiya. *Inklyuziv ta'lim-hamkorlikdagi ta'lim bo'lib, butun hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va samarali ta'lim sifatida tan olingan. Inklyuziv ta'lim bu shunday ta'lim-tarbiya jarayoniki, unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda, o'z uyi va hududida, ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan maktablarda, o'z tengqurlari bilan birga ta'lim olishi demakdir. Inklyuziv yondashuvlar bu bolalarni o'rganish va muvaffaqiyatga erishishda qo'llab-quvvatlaydi, ularga yaxshi hayot uchun imkoniyatlar beradi. Inklyuziv ta'limni psixologik qo'llab-quvvatlashning maqsadi har xil boshlang'ich imkoniyatlariga ega bo'lgan barcha toifadagi bolalarning sifatli ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishdir. Mavzuimiz hozirda zamonaviy dolzarb mavzulani o'rganish, tavsiflash, tadqiq etishga bag'ishlangan va axulosa, tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Inklyuziv yondashuv, o'z tengqurlari bilan birga ta'lim olis nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, inklyuziv ta'lim.*

Аннотация: *Инклюзивное образование — это образование, основанное на сотрудничестве, признанное всем обществом как наиболее гуманное и эффективное. Инклюзивные возможности помогают детям учиться и добиваться успеха, предоставляя им возможности для лучшей жизни. Целью поддержки инклюзивного образования является процесс предоставления качественного образования детям всех возрастов с использованием различных методов. В настоящее время мы изучаем современные продукты, даны их описания, выводы и рекомендации.*

Ключевые слова: *Инклюзивный подход, государственная поддержка лиц с трудностями в обучении наряду с их сверстниками, инклюзивное образование.*

Abstract: *Inclusive education is a collaborative education, recognized by the entire community as the most humane and effective education. Inclusive education is an educational process in which all children, regardless of their physical, mental, intellectual and other problems, receive education together with their peers in a common way, in their home and territory, in schools where all conditions are created that suit their needs. Inclusive approaches support these children in learning and achieving success, giving them opportunities for a good life. The goal of psychological support for inclusive education is to meet the needs of all categories of children with different initial opportunities for quality education. Our topic is currently devoted to the study, description, research of a modern topical issue, and conclusions and recommendations are given.*

Keywords: *Inclusive approach, state support for individuals with learning disabilities along with their peers, inclusive education.*

Respublikamizda ushbu yo'nalishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019-yil 29-aprelda PF-5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020- yil 6-noyabrda PF-6108-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi, 2022-yil 28-yanvarda PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", farmonlari, 2020-yil 13-oktyabrda PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrda 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa hujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab olingan.

Yangi tahrirdagi **"Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 20-moddasi** "Inklyuziv ta'lim" deb nomlanib, unga quyidagicha ta'rif berilgan:

"Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarining xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi), yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi."

Hukumat O'zbekistonda alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan hujjatlarni tasdiqladi. Jumladan, umumta'lim maktablarida alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni ochish tartiblari belgilandi.

2022-yil 12-oktabr kuni Vazirlar Mahkamasi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid bir qator normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqladi.

Hujjat O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020-yil 13-oktabrda «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 4860-son Qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan.

Qaror bilan umumiy ta'lim muassasalarida alohida ta'limga muhtoj bolalarni inklyuziv o'qitish to'g'risidagi nizom tasdiqlandi.

Inklyuziv ta'limning maqsadi — alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.

Inklyuziv ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

- Rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;
- ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash

Aytish joizki, inklyuziv ta'limda kompetentsiyalar asosiy muammolardan biri hisoblanadi, ular zamon talablariga mos yondashishni talab etadi.

O'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasi maxsus kasbiy kompetensiyalar darajasini bildiradi. Bu o'qituvchilarning inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda uning rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, kasbiy funksiyalarini bajarish qobiliyatini belgilaydigan va nogiron bolani ta'lim tashkiloti muhitiga kiritishni ta'minlaydigan integral shaxsiy ta'limdir.

Motivatsion kompetensiya chuqur shaxsiy qiziqish, nogiron bolalarni normal rivojlanayotgan tengdoshlari muhitiga kiritish kontekstida pedagogik faoliyatni amalga oshirishga ijobiy e'tibor berish, motivlar to'plami (ijtimoiy, kognitiv, kasbiy, shaxsiy rivojlanish) bilan tavsiflanadi va o'z-o'zini anglash, o'z pozitsiyasiga ega bo'lish kabi jihatlarni nazarda tutadi.

Motivatsion kompetensiya - bu inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalariga mos keladigan qadriyatlar, ehtiyojlar, motivlar to'plamiga asoslanib, o'zini muayyan kasbiy harakatlarni bajarishga undash qobiliyatidir.

Ushbu kompetensiya uchun eng muhimi o'qituvchi shaxsining yo'nalishidir

Bu, birinchidan, shaxsning umumiy gumanistik yo'nalishi, ikkinchidan, turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida kasbiy faoliyatni amalga oshirishga ijobiy yo'naltirilganlik, bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun inklyuziv ta'limning ahamiyatini tushunish, imkoniyati cheklangan bolalar, uning insonparvarlik salohiyatini chuqur anglash kabi masalalardir.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashga tayyorlanayotgan o'qituvchi uchun yetarlicha yuqori darajadagi empatiyaga ega bo'lish muhimdir. Chunki empatiya darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, yordam berishga tayyorlik, g'amxo'rlik namoyon bo'ladi. Shunday qilib, mubolag'asiz aytish mumkinki, empatiya imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchining muhim kasbiy sifatidir. Empatik qobiliyatlari rivojlangan o'qituvchi bolani yaxshiroq tushunadi, unga hamdard bo'ladi, vaziyatga bolalarning ko'zi bilan qarashni biladi.

Empatiya qabul qilish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu boshqalar tomonidan nogiron bolaga ehtiyotkorlik bilan iliq hissiy munosabatni anglatadi.

Tolerantlik ham muhim ahamiyatga ega, u bag'rikenglik, stressga qarshilik, hatti-harakatlarning og'ishlari, tajovuzkor hatti-harakatlar, qoidalar va chegaralarni buzishni o'z ichiga oladi. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchi ko'pincha o'quvchilarning g'ayrioddiy ko'rinishiga, ularning noto'g'ri hatti-harakati, loyqayt nutqi, ba'zan esa uning yo'qligi, o'ziga xos tovushlar, odob-axloq qoidalariga nisbatan xotirjam, xayrixoh munosabatda bo'lishi kerak.

Bunday o'qituvchi uchun bag'rikenglikning yuqori bo'lishi uning faoliyati samaradorligini ham ta'minlovchi omillardan biridir.

Alohida ehtiyojli bolalarga nisbatan pedagogik optimizm ham muhim ahamiyatga ega, u bunday bolaning rivojlanishiga ishonchni, uning qobiliyatlari va salohiyatiga ishonishni anglatadi. Biroq, bolaga haddan tashqari talablar qo'yishdan ehtiyot bo'lish kerak, undan u haqiqatan ham qodir bo'lganidan yuqori natijalarni kutish kerak.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchi yetarlicha yuqori darajadagi o'zini o'zi boshqarishga ega bo'lishi, stressli vaziyatlarda o'zini tuta bilishi, o'zgaruvchan sharoitlarga ishonchli va aniq javob berishi va qaror qabul qilishi, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi kerak. O'qituvchi o'zining arsenalida salbiy his-tuyg'ularga dosh berishga imkon beradigan ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak, bo'shashish qobiliyati, o'zini tuta bilish, qiyin, favqulodda vaziyatlarda moslashish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

O'qituvchining o'zini o'zi boshqarishi, his-tuyg'ularini nazorat qilishi, uning nazorati ostidagi bolalar va o'qituvchilarning shaxsiy nazoratidagi ziddiyatli holatlarni nazorat qilish, ya'ni nogiron kishi asabiylashishi mumkin bo'lgan holatlarni oldini olish zarur. Bu o'qituvchining o'zini o'zi

boshqarishi jarayonida muhim o'rin tutadi. Va, albatta, nogiron bolalar bilan pedagogik faoliyatni amalga oshiruvchi o'qituvchiga qo'yiladigan juda muhim talabni unutmasligimiz kerak, bu ularga muloyimlik, nazokat va xushmuomalalik bilan munosabat o'rnatishdan iborat, shu jumladan bolalarning shaxsiyati to'g'risidagi ma'lumotlarni bola va o'quvchilarning oilalariga nisbatan maxfiyligini saqlash qobiliyati ham bo'lishi kerak..

Inklyuziv ta'lim, barcha ishtirokchilar birgalikda maqsadli faoliyat olib borgandagina, samarali natijalarga erishadi. Ya'ni:

- * **Oila-** ota-ona farzandining ijtimoiy hayotga erta va samarali moslashishi uchun o'z tengqurlari bilan ta'lim olishi zarurligini anglashi va har tomonlama tayyor bo'lishi kerak.
- * **Mahalla** —o'z navbatida aholini imkoniyati cheklangan bolalarga ijobiy munosabatda bo'lishini tarbiyalashi, oilani ijtimoiy qo'llab-quvvatlashi lozim.
- * **Maktab jamoasi** - imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishga tayyor bo'lishi, ularni qabul qilish uchun shart-sharoitlar yaratishi lozim.
- * **Sinfdoshlar- sog'lom o'quvchilar imkoniyati cheklangan bolalarni** o'z saflariga qabul qilishga tayyor bo'lishlari kerak.
- * **Mutaxassislar-** maktabga kelgan o'quvchini birinchi navbatda o'qituvchi, psixolog, maktab shifokori, defektolog (logoped) qo'llab-quvvatlab, ta'limga to'g'ri yo'naltirishlari lozim.
- * **Sog'liqni saqlash tizimi** klinik tashxis qo'yadi, muntazam davolash-profilaktika ishlarini olib boradi.
- * **Xalq ta'limi tizimi** o'quvchini ta'lim olishi uchun shart-sharoitlar yaratish bilan birga metodik qo'llanma va tavsiyalar bilan ta'minlaydi;
- * tibbiy- psixologo-pedagogik komissiya bolalarni o'rganib, tegishli xulosani beradi va ota ona tanlovi asosida bolani ta'limga yo'naltiradi.
- * **Nodavlat va notijorat tashkilotlari** maktabdagi ta'lim-tarbiya muassasalariga homiylik va boshqa yordamlarni ko'rsatadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari uchun belgilangan yosh me'yoridan ikki yilga oshgan bolalarni qabul qilishga ruxsat etiladi. Inklyuziv ta'lim subyektlarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash alohida ta'lim ehtiyojli o'quvchilari kamsitilmasdan sifatli ta'lim olish, rivojlanish buzilishlarini tuzatish va ijtimoiy moslashish, maxsus pedagogik yondashuvlar va usullar asosida erta tuzatish yordami ko'rsatish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish nazarda tutiladi.

Agar alohida ta'limga ehtiyojli bo'lgan o'quvchi kichik maktab yoshida psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlansa:

- maktabdan kattalar hayotiga o'tish (ijtimoiy hayotga kirish) oson bo'ladi;
- ishga joylashish imkoniyatlarida (nogironlik darajasiga qarab to'g'ri kasbhunarga yo'naltirishda qiyinchiliklar kuzatilmaydi;
- o'quvching shaxsiy qiziqishlari eshitiladi va inobatga olinadi;
- maktabni tugatgandan keyingi hayotida turar joy variantlarida muammolar kuzatilmaydi;
- alohida ehtiyojli bo'lganlarni harakatlanishidagi kunlik ehtiyojlarini qondirish uchun transport vositalarida harakatlanish tartibini shakllanadi;
- tibbiy yordamdan qanday foydalanish mumkinligi haqidagi tushunchalar hosil bo'ladi;
- keyingi ta'lim (oliy ta'lim, kollej) haqida ma'lumotlarga ega bo'ladi;
- jamoaviy dam olish va bo'sh vaqtini samarali o'tkazish imkoniyatlaridan foydalanadi;
- oilaviy va do'stona munosabatlarni yo'lga qo'yishni biladi;
- mustaqil hayot uchun ko'nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
3. Inklyuziv umumta'lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta'lim berishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti. (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun.
4. "Dakarskie ramki deystviy"- Senegal, 2000-yil 26-28-aprel. 5. "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. "LessonPress" nashriyoti, Toshkent-2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023-yil. 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. PQ-4860.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Рахмонова Гуллола Шавкатовна
Бухарский государственный педагогический институт
старший преподаватель кафедры общей педагогики
кандидат педагогических наук

Аннотация. В данной статье раскрываются сущность и содержание инклюзивного образования, его роль и значение в современной системе образования. Также анализируются реформы, осуществляемые в Узбекистане в сфере развития инклюзивного образования, и опыт зарубежных стран. В статье рассматриваются эффективные пути интеграции детей с ограниченными возможностями в систему общего образования, а также вопросы использования инновационных подходов и педагогических технологий. В результате представлены важные выводы и практические рекомендации по дальнейшему совершенствованию инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, технология, лица с ограниченными возможностями, инновационный, реформы, современное образование, зарубежный опыт.

Annotation. This article reveals the essence and content of inclusive education, as well as its role and importance in the modern education system. It also analyzes the reforms implemented in Uzbekistan in the development of inclusive education and the experience of foreign countries. The article examines effective ways of integrating children with disabilities into the general education system, along with the use of innovative approaches and pedagogical technologies. As a result, important conclusions and practical recommendations for further improvement of inclusive education are presented.

Keywords: inclusive education, technology, persons with disabilities, innovative, reforms, modern education, foreign experience.

В XXI веке в глобальном масштабе широко формируются подходы, основанные на принципах демократизации системы образования, полного обеспечения прав человека и социальной справедливости. В таких условиях концепция инклюзивного образования признается неотъемлемой частью современного образовательного процесса.

С 1996 года в нашей стране как альтернатива специальному образованию начали формироваться школы нового типа – инклюзивные школы. В реализованных проектах было отмечено, что достижения, полученные в результате согласованных усилий представителей различных сфер и участников сообщества, оказывают эффективное воздействие на повышение уровня абилитации и реабилитации детей, нуждающихся в особом внимании, и на их раннюю социальную адаптацию путем своевременной коррекции существующих проблем.

Тот факт, что Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года» определяет развитие инклюзивного образования как одно из приоритетных направлений систематической реформы общего среднего и внеклассного образования в нашей стране, является явным подтверждением нашего мнения.

Отмечаем, что Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по радикальному совершенствованию системы государственной поддержки лиц с инвалидностью» предусматривает эффективные решения для работы, направленной на поддержку лиц с инвалидностью в соответствии с задачами, изложенными в Стратегии действий в пяти приоритетных направлениях развития Республики Узбекистан на 2017-2021 годы. [Указ Президента Республики Узбекистан № РФ-74 от 17 февраля 2022 г. «О дополнительных мерах по поддержке и укреплению прав лиц с инвалидностью и групп населения, нуждающихся в социальной защите».]

Инклюзивное образование – это не только привлечение детей с особыми потребностями в образовательные учреждения, но и система поддержки их личностного развития путем создания адаптированных, соответствующих условий и возможностей для каждого ребенка.

В Конвенции ООН о правах лиц с инвалидностью, принятой в 2006 году, говорится: «Инклюзивная система образования должна обеспечивать доступ к образованию на всех уровнях и равный доступ для всех граждан». (Республика Узбекистан присоединилась к этой конвенции в 2021 году.) Кроме того, как отмечает ЮНЕСКО: «Инклюзивное образование — это не только реформа системы образования, но и широкое движение, направленное на социальную сплоченность, равенство и устойчивое развитие» (ЮНЕСКО, 2020).

Такое направление образования, наряду с повышением уровня инклюзивности социальной среды, требует также обновления педагогических подходов. С этой точки зрения, больничная педагогика представляет собой особый подход, направленный на охват детей, нуждающихся в длительном медицинском лечении, живущих с хроническими заболеваниями или находящихся в больничной среде, качественным образованием. «Каждый ребенок имеет право на образование. Ограничения здоровья не должны препятствовать осуществлению этого права» (ЮНИСЕФ, 2018).

Больничная педагогика, по сути, находится на стыке педагогики, психологии, медицины и социологии, в которой совместно учитываются здоровье, психоэмоциональное состояние, когнитивные способности и социальная адаптация ученика. Такие подходы требуют от учителя высокой гибкости, эмпатии и умения использовать инновационные методы.

Идеи инклюзивного образования тесно связаны с развитием прав человека. К его формированию способствовали следующие факторы:

- Развитие идей прав человека и равенства
- Борьба с дискриминацией в отношении лиц с инвалидностью в обществе
- Развитие психологии и педагогических наук
- Признание права каждого ребенка на образование

Ранее дети с инвалидностью были исключены из общества, приоритетом было их обучение в отдельных учреждениях. Переход к инклюзивному образованию происходил в несколько этапов:

- Этап изоляции – дети с инвалидностью были полностью изолированы от общества.
- Этап сегрегации – образование предоставлялось в специальных школах и интернатах.
- Этап интеграции – некоторые дети были приняты в общеобразовательные школы, но среда не была адаптирована.

- Этап инклюзии – образовательная среда была адаптирована к потребностям ребенка.
- Этот процесс начал стремительно развиваться во второй половине XX века.

Термин «инклюзивное» – от английского «гармония», «кооперативное образование» – признан мировым сообществом как наиболее гуманное и эффективное образование.

Инклюзивное образование – это обеспечение равных прав для всех учащихся при получении образования в учебных заведениях с учетом различий в особых образовательных потребностях и индивидуальных способностях. При этом признание инклюзивного образования во всех странах будет зависеть не только от принятия законодательства.

Борьба с дискриминацией (разделением людей) и социальными предрассудками – это важнейшее дело. То есть признание инклюзивного образования является первым шагом в проведении пропагандистской и информационно-просветительской работы среди населения. Проект «Инклюзивное образование для детей с особыми потребностями в Узбекистане» реализуется с 2014 года, и в его рамках более 900 мальчиков и девочек с особыми потребностями были вовлечены в общее образование в школах и дошкольных учреждениях. Члены медико-психологических и педагогических комиссий и педагогический персонал прошли обучение по оказанию инклюзивных услуг в сфере образования.

В разных регионах страны было создано пять пилотных ресурсных центров, где детям с особыми потребностями, их родителям и специалистам оказывалась образовательная, методическая, правовая и консультативная поддержка. Разработка учебных модулей под названиями «Основы инклюзивного образования», «Дети с особыми потребностями в общеобразовательной школе» и «Организация инклюзивной школы» позволила улучшить образовательный процесс в этой области и повысить квалификацию педагогического персонала. Поддержка детей, нуждающихся в инклюзивном образовании в связи с физическими недостатками, разработка и внедрение необходимых условий и механизмов для их социализации является моральной функцией страны по отношению к своим гражданам.

Список использованной литературы

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son
2. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. T. 2008 yil.<https://www.lex.uz/acts/1297315>.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 416 b.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori.
4. F.U.Qodirova. Inkluziv ta'lim. Darslik:T:Mehr nuri nashriyoti. 2024
5. N.B.Goipova. Inkluziv ta'lim. Gospital pedagogikasi.2024

INKLYUZIV GURUHLARDA SAMARALI PEDAGOGIK METODLAR, INTERFAOL VA KO'RGAZMALI YONDASHUVLAR

G. O. Ochilova

Buxoro viloyati pedagogik mahorat
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida samarali pedagogik metodlardan foydalanish, interfaol va ko'rgazmali yondashuvlarning bolalar rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Inklyuziv guruhlarda ta'lim jarayonini tashkil etishda individual yondashuv, differensial ta'lim, hamkorlikda o'qitish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni yoritiladi. Shuningdek, ko'rgazmali vositalar hamda interfaol metodlarning ta'lim sifatini oshirishdagi samaradorligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, pedagogik metodlar, interfaol ta'lim, ko'rgazmali yondashuv, differensial ta'lim, individual yondashuv, hamkorlikda o'qitish, ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье рассматриваются эффективные педагогические методы, интерактивные и наглядные подходы в условиях инклюзивного образования. Анализируется значение индивидуального подхода, дифференцированного обучения,

совместного преподавания и современных педагогических технологий в организации образовательного процесса в инклюзивных группах. Особое внимание уделяется роли наглядных средств и интерактивных методов в повышении качества образования и развитии обучающихся.

Ключевые слова: инклюзивное образование, педагогические методы, интерактивное обучение, наглядный подход, дифференцированное обучение, индивидуальный подход, совместное обучение, качество образования.

Annotation: This article examines effective pedagogical methods, interactive strategies, and visual approaches in inclusive educational settings. The study highlights the importance of individualized instruction, differentiated learning, collaborative teaching, and modern pedagogical technologies in organizing the educational process within inclusive groups. The effectiveness of visual teaching aids and interactive methods in improving educational quality and supporting learners' development is theoretically substantiated.

Keywords: inclusive education, pedagogical methods, interactive learning, visual approach, differentiated instruction, individualized learning, collaborative teaching, educational quality.

So'nggi yillarda dunyo ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi barcha bolalarning, ularning jismoniy, aqliy, psixologik yoki ijtimoiy xususiyatlaridan qat'i nazar, teng ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iborat. Inklyuziv guruhlarda turli ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar birgalikda ta'lim oladilar. Shu sababli pedagoglardan ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, har bir o'quvchining ehtiyojlarini hisobga olish hamda zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish talab etiladi.

Bugungi kunda ta'lim samaradorligini oshirishda interfaol metodlar va ko'rgazmali yondashuvlar muhim vosita sifatida qaralmoqda. Ular bolalarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va bilimlarni samarali o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan ta'lim tizimidir. Ushbu tizimda bolalar o'z imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim oladilar. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- ta'lim olishda tenglik;
- diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik;
- individual ehtiyojlarni hisobga olish;
- ijtimoiy integratsiyani ta'minlash;
- hamkorlik va o'zaro hurmat muhitini yaratish.

Inklyuziv ta'limda pedagogning vazifasi nafaqat bilim berish, balki har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashdan ham iboratdir. Shu bois pedagogik metodlar bolalarning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda tanlanishi lozim.

Inklyuziv guruhlarda samarali pedagogik metodlar

Individual va differensial yondashuv

Inklyuziv ta'limning eng muhim metodlaridan biri individual va differensial yondashuv hisoblanadi. Har bir o'quvchining bilim darajasi, qobiliyati, o'rganish sur'ati va ehtiyojlari turlicha bo'lgani sababli ta'lim mazmunini moslashtirish zarur.

Differensial ta'lim quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- 1.Topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko'ra taqsimlash;
  - 2.O'quv materiallarini turli shakllarda taqdim etish;
  - 3.Baholashning moslashuvchan usullaridan foydalanish;
- bolalarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish.

Bu yondashuv bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi hamda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Hamkorlikda o'qitish metodi

Hamkorlikda o'qitish (cooperative learning) inklyuziv guruhlarda keng qo'llaniladigan metodlardan biridir. Ushbu metodda bolalar kichik guruhlarda ishlaydi va umumiy maqsadga erishish uchun bir-birlariga yordam beradi.

Hamkorlikda o'qitishning afzalliklari:

- kommunikativ ko'nikmalar rivojlanadi;
- ijtimoiy moslashuv kuchayadi;
- o'zaro hurmat va bag'rikenglik shakllanadi;

bilimlarni o'zlashtirish darajasi ortadi. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar tengdoshlari bilan faol muloqotga kirishish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Loyihaviy ta'lim metodi

Loyihaviy ta'lim bolalarning mustaqil faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Inklyuziv guruhlarda loyiha ishlari bolalarning qiziqishlari va imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etiladi.

- loyiha faoliyati davomida bolalar:
- muammolarni aniqlaydi;
- ma'lumot to'playdi;
- tahlil qiladi;

natijalarni taqdim etadi. Bu metod ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Interfaol metodlarning ahamiyati

Interfaol metodlar ta'lim jarayonida bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Ular o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi.

"Aqliy hujum" metodi

Mazkur metod bolalarning erkin fikr bildirishiga imkon yaratadi. Inklyuziv guruhlarda barcha bolalarning fikri qadrlanadi va muhokamaga jalb etiladi. Natijada bolalarda ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalari shakllanadi.

"Klaster" metodi

Klaster usuli ma'lumotlarni tizimlashtirish va bog'liqliklarni aniqlashga yordam beradi. Vizual xaritalar orqali mavzuning asosiy g'oyalari va tushunchalari yoritiladi. Ushbu metod turli ehtiyojlarga ega bolalar uchun mavzuni tushunishni osonlashtiradi.

"BBB" (Bilaman – Bilishni xohlayman – Bildim) metodi

Bu metod bolalarning oldingi bilimlarini aniqlash, yangi bilimlarga qiziqishni shakllantirish va o'zlashtirilgan bilimlarni baholash imkonini beradi. Inklyuziv guruhlarda refleksiya jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

Rolli o'yinlar

Rolli o'yinlar bolalarning hayotiy vaziyatlarni modellashtirish orqali tajriba orttirishiga xizmat qiladi. Ular muloqot madaniyati, empatiya va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Ko'rgazmali yondashuvlarning o'rni

Ko'rgazmalilik tamoyili pedagogikaning muhim didaktik tamoyillaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'limda ko'rgazmali vositalardan foydalanish ayniqsa samarali natijalar beradi.

Vizual materiallar

Rasmlar, diagrammalar, infografikalar va videomateriallar murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda yetkazishga yordam beradi. Eshitish yoki intellektual rivojlanishida o'ziga xos ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun vizual axborot muhim ahamiyatga ega.

Multimedia texnologiyalari

Interaktiv doskalar, elektron darsliklar, taqdimotlar va ta'limiy platformalar darslarning samaradorligini oshiradi. Multimedia vositalari bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish va amaliy faoliyatni uyg'unlashtiradi.

Didaktik materiallar

Kartochkalar, maketlar, modellar va predmetli ko'rgazmalar bolalarning amaliy faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim va maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda bu vositalar katta ahamiyatga ega.

Inklyuziv guruhlarda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari

Inklyuziv ta'limda yuqori natijalarga erishish uchun quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

- Pedagoglarning inklyuziv kompetensiyalarini rivojlantirish.
- Ta'lim muhitini moslashtirish.
- Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish.
- Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.
- Individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.
- Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini tashkil etish.

Ushbu chora-tadbirlar bolalarning ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv guruhlarda samarali pedagogik metodlardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Individual va differensial yondashuv, hamkorlikda o'qitish, loyihaviy faoliyat hamda interfaol metodlar barcha bolalarning ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi. Ko'rgazmali vositalar va multimedia texnologiyalari esa bilimlarni o'zlashtirishni osonlashtiradi hamda ta'limning samaradorligini oshiradi. Shu bois zamonaviy inklyuziv ta'lim tizimida interfaol va ko'rgazmali yondashuvlardan keng foydalanish pedagogik faoliyatning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid qarorlari.
3. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol, 2019.
4. UNESCO. Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris, 2017.
5. Vygotsky L.S. Thought and Language. Moscow, 1982.
6. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent, 2017.
7. Yuldashev J., Xasanboyev J. Pedagogika nazariyasi. Toshkent, 2018.
8. Nurmuhamedova L. Inklyuziv ta'lim asoslari. Toshkent, 2021.

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM: PEDAGOGLARNI TAYYORLASH, TEXNIK BAZANI YAXSHILASH VA XALQARO TAJRIBA ALMASHINUVI

G. O. Ochilova

Buxoro viloyati pedagogik mahorat
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning dolzarb masalalari, xususan pedagog kadrlarni tayyorlash, ta'lim muassasalarining texnik bazasini takomillashtirish hamda xalqaro tajribalarni o'rganish va amaliyotga joriy etish masalalari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, uning ijtimoiy ahamiyati va rivojlanish tendensiyalari yoritilgan. Shuningdek, imkoniyati cheklangan bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar va innovatsion yondashuvlarning o'rni ochib berilgan. Maqolada xalqaro tajriba asosida O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik kompetensiya, texnik baza, xalqaro tajriba, ta'lim sifati, innovatsion texnologiyalar, integratsiya.

Annotation: This article examines current issues in the development of inclusive education in Uzbekistan, focusing on teacher training, improvement of technical infrastructure, and international experience exchange. The theoretical foundations and social significance of inclusive education are

analyzed, along with modern trends in its implementation. Particular attention is paid to ensuring equal access to quality education for children with special educational needs through innovative pedagogical approaches, digital technologies, and modern educational tools. Based on international best practices, the article proposes recommendations for further improvement of the inclusive education system in Uzbekistan.

Keywords: inclusive education, special educational needs, teacher training, technical infrastructure, international experience, educational quality, innovative technologies, integration.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные вопросы развития инклюзивного образования в Узбекистане, включая подготовку педагогических кадров, совершенствование технической базы образовательных учреждений и обмен международным опытом. Проанализированы теоретические основы и социальная значимость инклюзивного образования, а также современные тенденции его развития. Особое внимание уделено обеспечению равного доступа к качественному образованию для детей с особыми образовательными потребностями посредством внедрения инновационных педагогических технологий и цифровых средств обучения. На основе международного опыта разработаны научно-практические рекомендации по дальнейшему совершенствованию системы инклюзивного образования в Узбекистане.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, подготовка педагогов, техническая база, международный опыт, качество образования, инновационные технологии, интеграция.

Jahon miqyosida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri barcha fuqarolarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iboratdir. So'nggi yillarda dunyoning ko'plab mamlakatlarida imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim tizimiga jalb etish, ularning jamiyat hayotida faol ishtirokini ta'minlash va ijtimoiy integratsiyasini kuchaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarlarning, ularning jismoniy, aqliy, sensor yoki ijtimoiy xususiyatlaridan qat'i nazar, teng huquqli ravishda ta'lim olishlarini ta'minlaydigan tizimdir. Mazkur yondashuv nogironligi bo'lgan bolalarni alohida muassasalarda emas, balki umumiy ta'lim muhitida o'qitishni nazarda tutadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Mamlakatda qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlar, davlat dasturlari hamda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik loyihalari ushbu sohaning rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari va ahamiyati

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyili ta'limda tenglik va adolatni ta'minlashdir. Ushbu yondashuv har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim olish huquqini kafolatlaydi.

Inklyuziv ta'lim quyidagi afzalliklarni ta'minlaydi:

- ijtimoiy tenglikni rivojlantiradi;
- diskriminatsiya va stereotiplarni kamaytiradi;
- bolalarlarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi;
- jamiyatda bag'rikenglik va hamjihatlikni mustahkamlaydi;
- maxsus ehtiyojli bolalarning mustaqil hayotga tayyorgarligini kuchaytiradi.

Ta'limning ushbu modeli inson huquqlariga asoslangan bo'lib, har bir shaxsning qadr-qimmatini e'tirof etadi. Natijada nafaqat nogironligi bo'lgan bolalar, balki barcha bolalarlar uchun qulay va rivojlantiruvchi ta'lim muhiti yaratiladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning hozirgi holati

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda umumta'lim maktablarida inklyuziv

guruhlarini tashkil etish, maxsus pedagoglarni tayyorlash, o'quv dasturlarini moslashtirish va moddiy-texnik bazani yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud:

- malakali inklyuziv ta'lim mutaxassislarining yetishmasligi;
- pedagoglarning amaliy tayyorgarligi pastligi;
- ta'lim muassasalarida maxsus texnik vositalarning kamligi;
- o'quv-metodik materiallar yetarli emasligi;
- ota-onalar va jamoatchilikning inklyuziv ta'lim haqidagi bilimlari cheklanganligi.

Mazkur muammolarni hal etish inklyuziv ta'lim tizimini yanada rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagoglarni tayyorlash va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish

Inklyuziv ta'lim muvaffaqiyati ko'p jihatdan pedagoglarning kasbiy tayyorgarligiga bog'liq.

Pedagog nafaqat fan bo'yicha bilimga, balki maxsus pedagogika, psixologiya va differensial ta'lim metodlariga ham ega bo'lishi kerak.

Pedagoglarni tayyorlashning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Oliy ta'lim dasturlarini takomillashtirish

Pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limga oid fanlar hajmini kengaytirish zarur. Talabalar maxsus pedagogika, logopediya, surdopedagogika, tiflopedagogika va inkluziv metodikalarni chuqur o'rganishlari lozim.

2. Malaka oshirish kurslari

Amaliyotdagi pedagoglar uchun muntazam ravishda seminar-treninglar tashkil etilishi muhimdir. Bunday kurslar o'qituvchilarga yangi metod va texnologiyalarni o'zlashtirish imkonini beradi.

3. Kompetensiyaviy yondashuv

Pedagoglarda quyidagi kompetensiyalar shakllantirilishi lozim:

- individual ta'lim dasturlarini tuzish;
- maxsus ehtiyojli bolalarlar bilan ishlash;
- ota-onalar bilan hamkorlik qilish;
- zamonaviy texnologiyalardan foydalanish;
- inklyuziv muhitni tashkil etish.

4. Psixologik tayyorgarlik

Pedagoglarning turli toifadagi bolalar bilan ishlashda sabr-toqatli, empatik va kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak.

Inklyuziv ta'limda texnik bazani yaxshilashning ahamiyati

Zamonaviy texnik vositalar inklyuziv ta'limning ajralmas qismidir. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun yaratilgan texnologiyalar ta'lim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi.

Texnik bazani rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari:

- Maxsus o'quv jihozlari
- Brayl yozuvidagi darsliklar;
- audiokitoblar;
- elektron o'quv resurslari;
- eshitish apparatlari;
- interaktiv doskalar.
- Raqqamli texnologiyalar

-Sun'iy intellekt, multimedia vositalari va mobil ilovalar maxsus ehtiyojli bolalarning bilim olish samaradorligini oshirmoqda. Masofaviy ta'lim platformalari ham inklyuziv ta'lim imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Infratuzilmani moslashtirish

Ta'lim muassasalarida:

panduslar;

liftlar;

maxsus sanitariya xonalari;

taktil yo'laklar;
moslashtirilgan sinf xonalari tashkil etilishi zarur.

Texnik bazaning rivojlanishi ta'lim sifatini oshirish bilan birga, bolalarning mustaqilligini ham kuchaytiradi.

Xalqaro tajriba va uning O'zbekiston uchun ahamiyati
Rivojlangan davlatlar inklyuziv ta'limni tashkil etishda katta tajribaga ega.

Finlyandiya tajribasi

Finlyandiya har bir bolalarning individual ehtiyojlari hisobga olinadi. Maktablarda maxsus pedagoglar va psixologlar faoliyat yuritadi. Bolalarlar uchun moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqiladi.

Kanada tajribasi

Kanadada inklyuziv ta'lim davlat siyosatining asosiy qismi hisoblanadi. Ta'lim muassasalari maxsus texnologiyalar va mutaxassislar bilan ta'minlangan.

Ispaniya tajribasi

Ispaniyada inklyuziv ta'limni rivojlantirish va nogironligi bo'lgan bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. Asosiy maqsadi barcha bolalarga, jismoniy, aqliy, ijtimoiy va boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, birgalikda sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iborat.

AQSH tajribasi

AQSHda nogironligi bo'lgan shaxslar ta'limini qo'llab-quvvatlovchi qonunchilik tizimi rivojlangan. Individual ta'lim rejalari (IEP) amaliyoti keng qo'llaniladi.

Janubiy Koreya tajribasi

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan inklyuziv ta'lim modeli bolalarning ta'lim sifati va qamrovini oshirishga xizmat qilmoqda.

Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun quyidagi jihatlarida muhim:

- pedagoglar malakasini oshirish;
- zamonaviy texnologiyalarni joriy etish;
- xalqaro grant va loyihalarda ishtirok etish;
- qo'shma ilmiy tadqiqotlar olib borish;
- ta'lim standartlarini takomillashtirish.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Pedagogika oliygohlarida inklyuziv ta'lim fanlari darslarini oshirish.
- Har bir maktabda maxsus pedagog va psixolog shatini joriy etish.
- Zamonaviy assistiv texnologiyalar bilan ta'minlash.
- Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish.
- Inklyuziv ta'lim bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash.
- Ota-onalar uchun maslahat markazlarini tashkil etish.
- Elektron ta'lim platformalarini rivojlantirish.
- Hududlar kesimida inklyuziv ta'lim monitoring tizimini yaratish.

Inklyuziv ta'lim jamiyatda ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi. O'zbekistonda ushbu sohani rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim tizimining insonparvarlik tamoyillariga asoslangan holda takomillashib borayotganini ko'rsatadi. Biroq inklyuziv ta'limning to'laqonli joriy etilishi pedagoglarni sifatli tayyorlash, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va ilg'or xalqaro tajribalarni amaliyotga tatbiq etishni talab qiladi.

Kelgusida inklyuziv ta'limning rivojlanishi nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlaydi, balki jamiyatning ijtimoiy birdamligi, bag'rikengligi va inson kapitalining yuksalishiga ham xizmat qiladi. Shu bois ushbu yo'nalishda tizimli va uzluksiz islohotlarni davom ettirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyot

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid qaror va farmonlari.
- 2.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
- 4.UNESCO. Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris, 2017.
- 5.UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. Paris, 2020.
- 6.UNICEF. Inclusive Education: Understanding Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 2013.
- 7.Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems. London: Routledge, 2020.
- 8.Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2016.
- 9.Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. London: SAGE Publications, 2018.
- 10.United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 2006.
- 11.Xudoyberdiyev M., Karimova D. Inklyuziv ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
- 12.Yuldashev J., Raximov A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va inklyuziv ta'lim. – Toshkent, 2022.
- 13.Salamanka deklaratsiyasi va maxsus ehtiyojli shaxslar ta'limi bo'yicha harakat dasturi. UNESCO, 1994.

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARDA AMALIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA VIRTUAL (VR) VA KENGAYTIRILGAN BORLIQ (AR) TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Muxidov Asqar Raxmatovich
Buxoro PMM Aniq va tabiiy fanlarni
o'qitish metodikasi kafedrasini o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inkluziv ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan (maxsus ehtiyojli) bolalarda hayotiy va maishiy amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda Virtual borliq (VR) va Kengaytirilgan borliq (AR) texnologiyalarining o'rni, afzalliklari hamda metodologik asoslari tadqiq etilgan. Tayanch-harakat tizimi, eshitish, ko'rishda nuqsoni bor hamda neyrotipik bo'lmagan (autizm, Daun sindromi) bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishda xavfsiz virtual simulyatsiyalarning kognitiv ta'siri tahlil qilingan. Maxsus dasturiy ta'minotlarni ishlab chiqish, UI/UX dizayn tamoyillari va raqamli reabilitatsiya platformalarini ta'limga integratsiya qilish mexanizmlari bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, virtual borliq (VR), kengaytirilgan borliq (AR), assistiv texnologiyalar, amaliy ko'nikmalar, raqamli reabilitatsiya, autizm, kognitiv moslashuv, AKT instrumentlari.

Аннотация. В данной статье исследуются роль, преимущества и методологические основы технологий виртуальной реальности (VR) и дополненной реальности (AR) в формировании жизненных и бытовых практических навыков у детей с ограниченными возможностями (особыми потребностями) в системе инклюзивного образования. Проанализировано когнитивное воздействие безопасных виртуальных симуляций на социальную адаптацию детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата, слуха, зрения и нетипичным развитием (аутизм, синдром Дауна). С точки зрения специалиста по ИКТ выдвинуты научно-практические предложения по разработке специального программного обеспечения, принципам UI/UX дизайна и механизмам интеграции цифровых реабилитационных платформ в образование.

Ключевые слова: инклюзивное образование, виртуальная реальность (VR), дополненная реальность (AR), ассистивные технологии, практические навыки, цифровая реабилитация, аутизм, когнитивная адаптация, инструменты ИКТ.

Abstract. This article examines the role, advantages, and methodological foundations of Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) technologies in shaping vital and daily practical skills among children with disabilities (special needs) within the inclusive education system. The cognitive impact of safe virtual simulations on the social adaptation of children with musculoskeletal, hearing, and visual impairments, as well as neurodivergent conditions (autism, Down syndrome), is analyzed. From the perspective of an ICT specialist, scientific and practical recommendations on special software development, UI/UX design principles, and mechanisms for integrating digital rehabilitation platforms into education are proposed.

Keywords: inclusive education, virtual reality (VR), augmented reality (AR), assistive technologies, practical skills, digital rehabilitation, autism, cognitive adaptation, ICT tools.

Inkluziv ta'lim – bu shunchaki imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim maktablariga jalb qilish emas, balki ularning jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuvi, mustaqil hayot kechirishi va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi uchun teng sharoitlar yaratish jarayonidir. Biroq, jismoniy yoki kognitiv nuqsonlari bor bolalar uchun real dunyoda ko'p gina amaliy harakatlarni (masalan, gavjum ko'chadan o'tish, jamoat transportidan foydalanish, do'konda xarid qilish yoki favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish) o'rganish yuqori hayotiy xavf yoki kuchli psixologik stress bilan bog'liq.

To'rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0) mevalari bo'lgan Immersive texnologiyalar – Virtual (VR) va Kengaytirilgan borliq (AR) ta'lim hamda reabilitatsiyaning an'anaviy chegaralarini buzib tashlamoqda. VR foydalanuvchini mutlaqo raqamlashtirilgan 3D muhitga olib kirs, AR real dunyo ustiga raqamli ob'ektlar va ma'lumotlarni qatlam sifatida joylashtiradi. AKT mutaxassisi sifatida ushbu texnologiyalarni maxsus pedagogika bilan sintez qilish orqali imkoniyati cheklangan bolalarni hayotga tayyorlashning mutlaqo xavfsiz va yuqori samarali modelini yaratish mumkin.

VR va AR texnologiyalarining inkluziv ta'limdagi kognitiv-pedagogik kontseptsiyasi

Kognitiv psixologiyada ma'lumki, har qanday amaliy ko'nikma takroriy harakatlar va tajriba (*Learning by doing*) orqali miya neyron zanjirlarida mustahkamlanadi. Maxsus ehtiyojli bolalarda bu jarayon sekinroq kechadi va vizual, sensorli qo'llab-quvvatlashga ko'proq muhtoj bo'ladi.

VR va AR tizimlari quyidagi kognitiv xususiyatlari tufayli yuqori samaradorlik ko'rsatadi:

1. **Nazorat qilinadigan xavfsiz muhit (Safe Controlled Environment):** Bola virtual muhitda avtomobil yo'lidan o'tishni o'rganayotganda xato qilsa ham, uning jismoniy hayotiga hech qanday xavf tug'ilmaydi. Bu qo'rquv va xavotir hissidan xoli muhitda bilim olish imkonini beradi.
2. **Ko'p marta takrorlash va boshqariladigan yuklama:** Simulyatsiyani o'quvchining shaxsiy o'zlashtirish tezligiga qarab ming marta va har xil ssenariylarda (masalan, kunduzi, kechasi, yomg'irda) takrorlash mumkin.
3. **Multisensorli interaktivlik:** Zamonaviy VR garnaturalari va gaptik (taktil/sezish) qo'lqoplar nafaqat vizual, balki ovoqli (3D audio) va sensorli aloqa (*Haptic Feedback*) beradi, bu esa miyada real tajriba hissiyatini uyg'otadi.

Neyrotipik bo'lmagan (Autizm spektri bor) bolalar uchun ijtimoiy ko'nikmalar

Autizm (ASD) bor bolalar uchun eng katta qiyinchilik – ijtimoiy muloqot va atrof-muhitdagi sensorli o'zgarishlarga (shovqin, begona odamlar) moslashishdir.

- **VR simulyatsiyalar:** Bola uchun virtual maktab, do'kon yoki shifokor qabuli muhiti yaratiladi. Tizim sun'iy intellekt yordamida ishlaydigan virtual qahramonlar (NPC) orqali bolani muloqotga kirishishga, navbat kutishga, sotuvchi bilan hisob-kitob qilishga o'rgatadi. Bu sensorli desensibilizatsiya (shovqinga ko'nikish) vazifasini o'taydi.

Tayanch-harakat tizimida nuqsoni bor bolalar uchun fazoviy orientatsiya

Gipodinamika yoki kolyaskaga mahkamlangan bolalar uchun jismoniy muhit cheklangan.

- **VR/AR navigatsiya:** VR shlyuzlari orqali bolalar muzeylar, shahar ko'chalari yoki maktab binosi ichida harakatlanish ko'nikmalarini simulyatorda mashq qiladilar. Bu ularda fazoviy tasavvur (*Spatial Awareness*) va o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni shakllantiradi.

Eshitish va nutqida nuqsoni bor bolalar uchun AR yordamchilar

- **AR interfeyslar:** Kengaytirilgan borliq ko'zoynaklari yoki planshetlar dars jarayonida o'qituvchining nutqini real vaqt rejimida subtitrlarga yoki imo-ishora tilidagi 3D personaj animatsiyasiga o'girib beradi. Shu bilan birga, bolaning atrofidagi real ob'ektlar ustida ularning nomlari va amaliy vazifalari yozma ko'rinishda chiqib turadi.

Dasturiy ta'minot va UI/UX dizayn talablari

Inkluziv VR/AR loyihalarini yaratish oddiy o'yin sanoatidan tubdan farq qiladi. Tizim arxitekturasini loyihalashda quyidagi texnik va UI/UX prinsiplariga rioya qilish zarur:

- **Kadrlar chastotasi (FPS - Frames Per Second) va Latentlik:** Maxsus ehtiyojli bolalarda kognitiv charchash va "virtual dengiz kasalligi" (*Cybersickness*) kelib chiqmasligi uchun kadrlar almashinuvi kamida **90 FPS** bo'lishi, kechikish vaqti (latency) esa **20 ms** dan oshmasligi shart.
- **Soddalashtirilgan UI/UX va neyro-interfeyslar:** Grafik interfeys ortiqcha yorqin ranglar va chalg'ituvchi elementlardan xoli bo'lishi lozim. Diqqat tanqisligi bor bolalar uchun elementlar minimalistik uslubda loyihalanadi.
- **Sun'iy intellekt integratsiyasi:** Tizim bolaning ko'z harakatini (Eye-tracking) va yurak urish tezligini (agar datchiklar bo'lsa) tahlil qilib, uning stress darajasini aniqlashi va simulyatsiya murakkabligini avtomatik ravishda kamaytirishi (adaptiv ta'lim) zarur.

Muammolar va ularni hal etish mexanizmlari

Garchi VR/AR texnologiyalari ulkan salohiyatga ega bo'lsa-da, ularni ta'lim tizimiga keng joriy etishda bir qator to'siqlar mavjud:

1. **Iqtisodiy xarajatlar:** Yuqori sifatli VR garnaturalari (masalan, Meta Quest, HTC Vive) va kuchli hisoblash stansiyalari qimmat turadi. **Yechim:** Maktablar uchun arzonroq va mobil variant bo'lgan smartfon bazasidagi AR dasturlardan foydalanishni kengaytirish.
2. **Kontent taqchilligi:** Maxsus pedagogika va o'zbek tilidagi milliy dasturiy ta'minotlar deyarli yo'q. **Yechim:** Mahalliy AKT mutaxassislari, defektolog va psixologlar hamkorligida milliy reabilitatsion va ta'limiy VR o'yinlar/simulyatorlar startaplarini qo'llab-quvvatlash.

Xulosa

Virtual va Kengaytirilgan borliq texnologiyalari inkluziv ta'lim sohasida shunchaki ko'ngilochar vosita emas, balki imkoniyati cheklangan bolalarning hayot sifatini yaxshilovchi, ularni mustaqil ijtimoiy hayotga tayyorlovchi inqilobiy assistiv instrumentdir. Mazkur texnologiyalar yordamida bolalar real dunyodagi jismoniy va psixologik to'siqlarni virtual makonda yengib o'tishni o'rganadilar. Davlat miqyosida raqamli inkluzivlikka e'tibor qaratish, milliy VR/AR o'quv platformalarini yaratish va ularni maxsus maktab-internatlarga joriy etish – har bir bolaga jamiyatning teng huquqli va mustaqil a'zosi bo'lish imkoniyatini taqdim etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Standen, P. J., & Brown, D. J. (2005). *Virtual reality in the rehabilitation of people with intellectual disabilities*. *CyberPsychology & Behavior*, 8(3), 272-282.
2. Parsons, S., & Mitchell, P. (2002). *The potential of virtual reality in social skills training for people with autistic spectrum disorders*. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(5), 430-443.
3. Azuma, R. T. (1997). *A survey of augmented reality*. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, 6(4), 355-385.
4. Taylaqov, N. I. (2021). *Uzluksiz ta'lim tizimida informatika va axborot texnologiyalarini o'qitishning pedagogik-metodik asoslari*. Toshkent: O'qituvchi.
5. Sharipov, Sh. S. (2019). *Inkluziv ta'limda raqamli texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalar*. Toshkent: Fan.
6. Milgram, P., & Kishino, F. (1994). *A taxonomy of mixed reality visual displays*. *IEICE Transactions on Information and Systems*, 77(12), 1321-1329.

INKLUZIV TA'LIM: TENG IMKONIYATLAR

N.X. Aslanova

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi,
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası mudiri, p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya. Maqolada inklyuziv ta'lim tizimida Ta'limning universal dizayni (TUD) tamoyillari asosida o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. O'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim muhiti, "Besh soha" modeli, kuzatish va talqin metodikasi hamda turli yo'llar bilan jalb etish, taqdim etish va ifodalash strategiyalarining ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, Ta'limning universal dizayni, TUD, amaliy ko'nikmalar, inklyuziv pedagogika, kollaborativ ta'lim, differensial yondashuv, UDL, Besh soha modeli.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы формирования практических навыков учащихся на основе принципов Универсального дизайна обучения (Universal Design for Learning) в условиях инклюзивного образования. Анализируются значение модели «Пять сфер», методики наблюдения и интерпретации, а также стратегий множественного вовлечения, представления и выражения учебной деятельности.

Ключевые слова: инклюзивное образование, универсальный дизайн обучения, практические навыки, дифференцированный подход, коллаборативное обучение, инновационные педагогические технологии.

Abstract. This article discusses the pedagogical foundations of developing practical skills through the principles of Universal Design for Learning (UDL) in inclusive education. It analyzes the importance of the "Five Domains" model, observation and interpretation strategies, and multiple means of engagement, representation, and expression.

Keywords: inclusive education, Universal Design for Learning, practical skills, inclusive pedagogy, differentiated instruction, collaborative learning, innovative educational technologies.

Dinyoviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlash va uning individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun qulay pedagogik muhit yaratishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim va Ta'limning universal dizayni (TUD) tamoyillari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'quvchilarning jismoniy, psixologik, ijtimoiy yoki madaniy farqlaridan qat'i nazar, ularning sifatli ta'lim olishini ta'minlashga xizmat qiladi.

TUD yondashuvi ta'lim jarayonini oldindan shunday loyihalashni nazarda tutadiki, bunda o'quv materiallari, metodlar va baholash vositalari barcha o'quvchilar uchun mos va qulay bo'ladi. Ushbu yondashuvning asosiy g'oyasi o'quvchini o'zgartirish emas, balki ta'lim muhitini o'quvchi ehtiyojiga moslashtirishdir.

Inklyuziv ta'lim amaliyotida o'quvchini baholashda "kuzatish" va "talqin" tushunchalarini farqlash muhim hisoblanadi. Ko'pincha "o'quvchi dangasa", "darsga qiziqmaydi" yoki "faol emas" kabi subyektiv xulosalar chiqariladi. Aslida esa bunday fikrlar kuzatish emas, balki talqin natijasidir. TUD yondashuvi avvalo kuzatilayotgan xatti-harakatning asl sababini aniqlashni tavsiya etadi.

Masalan, o'quvchi topshiriqni bajarmayotgan bo'lsa, bu uning motivatsiyasi pastligidan emas, balki topshiriqni tushunmagani, eshitish yoki ko'rish bilan bog'liq qiyinchiliklari, yozish ko'nikmalarining sust rivojlanganligi yoki hissiy zo'riqish bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

TUD metodologiyasida o'quvchilarning o'quv faoliyatini tahlil qilish uchun "Besh soha" modeli tavsiya etiladi. Ushbu model quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: idrok, regulyasiya, asos ko'nikmalar, mazmun va ifoda.

- ✓ **Idrok** – o'quvchining ma'lumotni ko'rish, eshitish va qabul qilish imkoniyatlari;
- ✓ **Regulyasiya** – diqqatni jamlash, his-tuyg'ularni boshqarish va o'zini nazorat qilish qobiliyati;
- ✓ **Asos ko'nikmalar** – o'qish, yozish va hisoblash kabi fundamental akademik kompetensiyalar;

- ✓ **Mazmun** – o'quv materialining mohiyatini tushunish va uni oldingi bilimlar bilan bog'lay olish;
- ✓ **Ifoda** – o'quvchining o'z bilimini yozma, og'zaki yoki amaliy shaklda namoyon eta olish qobiliyati.

Mazkur model asosida o'qituvchi o'quvchining qaysi bosqichda qiyinchilikka duch kelayotganini aniqlaydi va unga mos pedagogik yordamni tashkil etadi.

TUDning asosiy tamoyillari uch yo'nalishni o'z ichiga oladi:

1. O'quvchilarni **turli yo'llar bilan jalb etish**;
2. O'quv materiallarini **turli usullarda taqdim etish**;
3. O'quvchilarga o'z bilimini **turli shakllarda ifodalash imkoniyatini yaratish**.

Masalan, o'qituvchi bir xil topshiriqni bajarishda o'quvchilarga tanlov berishi lozim: javobni yozish, rasm chizish, plakat tayyorlash yoki og'zaki bayon etish. Bu esa turli qobiliyat va ehtiyojlarga ega o'quvchilarning darsda faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Shuningdek, darslarda "o'yla – juftlikda muhokama qil – sinf bilan bo'lish", "Pazzl", loyiha usuli, grafik organayzerlar, Frayer modeli, B.B.B jadvali kabi metodlardan foydalanish o'quvchilarning hamkorlikda ishlash va amaliy muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ta'lim muhitining tashkil etilishiga bog'liq. TUD tavsiyalariga ko'ra, sinf xonasi yorug'ligi, akustikasi, havo sifati, mebellarning moslashuvchanligi, o'quvchilar uchun alohida va guruh bo'lib ishlash zonalarining mavjudligi ularning ta'lim faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, o'quvchilarga tanlov imkoniyatlarini yaratish, ular uchun qulay muloqot vositalarini taqdim etish, yordamchi texnologiyalar va vizual materiallardan foydalanish amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Bu yondashuvlar o'quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, mas'uliyatni his etish va ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, Ta'limning universal dizayni tamoyillariga asoslangan inklyuziv ta'lim amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. "Besh soha" modeli, kuzatish va talqin metodikasi, shuningdek, o'quvchilarni turli yo'llar bilan jalb etish, taqdim etish va ifodalash strategiyalaridan foydalanish har bir bolaning o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga yordam beradi.

Inklyuziv ta'limda asosiy maqsad – barcha o'quvchilar uchun bir xil emas, balki adolatli va ehtiyojga mos ta'lim sharoitlarini yaratishdir. TUD tamoyillarining amaliyotga joriy etilishi o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi, amaliy faoliyati, kommunikativ kompetensiyasi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga hamda zamonaviy ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. CAST. Universal Design for Learning Guidelines 3.0. Wakefield, MA, 2024.
2. UNESCO. Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris, UNESCO.
3. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring Inclusive Pedagogy // British Educational Research Journal. 2011.
4. Inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-trening materiallari: "Handouts For Day 1 25-26 th of May, 2026".
5. Inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-trening materiallari: "Handouts for Day 2, 25-26 th of May, 2026".

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNING MAQSADI VA UNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Klishov Kadirbay Uzaqbaevich
Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda O'zbekiston xalq ta'limi tizimida jadal rivojlanib borayotgan inklyuziv ta'lim tushunchasi, uning mazmun-mohiyati va umumta'lim maktablarida joriy etilishining bosh maqsadi tadqiq qilingan. Muallif alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari muhitiga moslashtirish, ularning huquqiy kafolatlarini ta'minlash hamda jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida shakllantirish masalalarini tahlil etadi. Shuningdek, maqolada maktab muhitida inklyuziv ta'limni tashkil etishdagi mavjud muammolar, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va tizimni takomillashtirishga qaratilgan amaliy taklif hamda tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari, integratsiya, umumta'lim maktabi, teng huquqlilik, differensial yondashuv, moslashuv, ijtimoiy rehabilitatsiya.

Аннотация. В данной статье исследуется понятие инклюзивного образования, которое сегодня стремительно развивается в системе народного образования Узбекистана, его суть и содержание, а также основная цель внедрения в общеобразовательных школах. Автор анализирует вопросы адаптации детей с особыми образовательными потребностями к среде здоровых сверстников, обеспечения их правовых гарантий и формирования в качестве полноценных членов общества. Также в статье изложены существующие проблемы в организации инклюзивного образования в школьной среде, профессиональная подготовка учителей и практические предложения и рекомендации, направленные на совершенствование системы.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, интеграция, общеобразовательная школа, равноправие, дифференцированный подход, адаптация, социальная реабилитация.

Abstract. This article examines the concept of inclusive education, which is rapidly developing today within the public education system of Uzbekistan, its essence and content, as well as the primary goal of its implementation in general education schools. The author analyzes the issues of adapting children with special educational needs to the environment of healthy peers, ensuring their legal guarantees, and forming them as full members of society. Also, the article outlines the existing problems in organizing inclusive education in the school environment, professional training of teachers and practical proposals and recommendations aimed at improving the system.

Keywords: inclusive education, special educational needs, integration, general education school, equality, differentiated approach, adaptation, social rehabilitation.

XXI asr jahon ta'lim hamjamiyati oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — inson qadri, huquqlari va imkoniyatlar tengligini ta'minlashdir. Ta'lim barcha uchun ochiq va tushunarli bo'lishi lozim degan tamoyil xalqaro miqyosda (Salamanka deklaratsiyasi, Incheon deklaratsiyasi) tan olingan. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, xususan, imkoniyati cheklangan va alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni jamiyatdan ajratmagan holda, umumta'lim maktablariga integratsiya qilish masalasiga davlat darajasida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida inklyuziv ta'limga alohida huquqiy maqom berilishi, shuningdek, sohaga oid qator Prezident farmon va qarorlarining qabul qilinishi ushbu tizimning huquqiy poydevorini yaratdi. Biroq, tizimni shunchaki joriy etish etarli emas; umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning asl maqsadi nima ekanligini anglash, uni amaliyotga to'g'ri tatbiq etish metodologiyasini ishlab chiqish bugungi kun pedagogika fanining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni tashkil etishning fundamental maqsadlarini aniqlash, uning ijtimoiy-pedagogik ahamiyatini ochib berish va ta'lim jarayonini samarali tashkil etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

1. Inklyuziv ta'lim tushunchasining konseptual asoslari

Inklyuziv ta'lim (fransuzcha *inclusif* – o'z ichiga oluvchi, lotincha *include* – xulosa qilaman, ichkariga kiritaman) — bu barcha bolalarning, shu jumladan, jismoniy, intellektual, ijtimoiy, emotsional, til yoki boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, o'z tengdoshlari bilan birgalikda

umumta'lim maktablarida ta'lim olishini anglatuvchi tizimdir. Tarixan, imkoniyati cheklangan bolalar uzoq vaqt davomida maxsus internat-maktablarda, yopiq muassasalarda ta'lim olib kelishgan. Bu tizim (segregatsiya) bolaning intellektual rivojlanishiga ma'lum darajada yordam bergan bo'lsa-da, uni jamiyatdan, real hayotdan va oila muhitidan uzib qo'ygan. Inklyuziv yondashuv esa ta'lim tizimini bolaning ehtiyojlariga moslashtirishni talab qiladi, aksincha emas.

Inklyuziv ta'lim sharoitida imkoniyati cheklangan o'quvchilar nutqini rivojlantirish. mashg'ulotini ilmiy jihatdan o'rganish, tekshirish, hamda ilmiy jihatdan asoslangan metodik tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy mashg'ulot hisoblanadi. Respublikamiz olimlaridan inklyuziv ta'lim bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan olimlardan A.Mamatova, N.Maqsudova, D.Qayumova, L.R.Muminova, V.S.Rahmonova, M.Y.Ayupova, I.V.Sosedova, M.F.Xakimova, M.P.Hamidova, D.A.Nurkeldiyeva, P.M.Pulatova, F.U.Qodirova, Z.M.Axmedova, D.S.Qahhorova, U.Y.Fayziyeva, Sh.D.Aripova, R.Sh.Shomaxmudova, Sh.E.Toxtayarova tomonidan tadqiq etilgan.

2. Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning bosh maqsadlari

Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni joriy etish shunchaki "bemor bolani sog'lom bolalar yoniga o'tqizib qo'yish" emas. Uning maqsadlari ko'p qirrali va chuqur ijtimoiy-gumanitar mazmunga ega:

- **Teng huquqlilikni ta'minlash:** Har bir bolaning, uning jismoniy holatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqini ro'yobga chiqarish.
- **Ijtimoiy moslashuv va integratsiya:** Alohida ehtiyojli bolani kichik yoshidanoq jamiyatga aralashtirish, unda mustaqil hayot ko'nikmalarini shakllantirish, atrofdagilar bilan muloqot qilishni o'rgatish.
- **Tolerantlik (bag'rikenglik) muhitini yaratish:** Sog'lom bolalarda mehribonlik, hamdardlik, o'zgalarni boricha qabul qilish va jismoniy nuqsoni bor tengdoshlariga yordam berish kabi insoniy fazilatlarni tarbiyalash.
- **Oila institutini qo'llab-quvvatlash:** Bolaning o'z oilasi bag'rida yashab, har kuni maktabga borib-kelishini ta'minlash (internatlarga topshirish majburiyatidan xalos etish).

3. Inklyuziv ta'lim jarayonidagi ishtirokchilar va ularning vazifalari

Inklyuziv ta'limning maqsadlariga erishish uchun maktabda quyidagi zanjir tizimli ishlashi lozim:

Ishtirokchilar	Asosiy vazifalari
Maktab ma'muriyati	To'siqsiz muhit yaratish (panduslar, maxsus jihozlar), o'quv dasturlarini moslashtirish.
Pedagoglar (O'qituvchilar)	Har bir bolaga individual yondashish, darsni differensial (tabaqalashtirilgan) rejalashtirish.
Psixolog va Logopedlar	Bolaning ruhiy holatini kuzatish, nutqiy va emotsional kamchiliklarni korreksiya qilish.
Tengdoshlar (O'quvchilar)	Alohida ehtiyojli bolani jamoaga qabul qilish, kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik.
Ota-onalar	Maktab bilan doimiy aloqada bo'lish, uyda ham ta'limiy muhitni davom ettirish.

4. Inklyuziv ta'limni tashkil etishdagi pedagogik muammolar va to'siqlar

O'zbekiston maktablarida inklyuziv ta'lim tizimi shakllanish bosqichida bo'lganligi sababli, maqsadlarga to'liq erishish yo'lida bir qator muammolar ko'zga tashlanmoqda:

1. **Metodik va kadrlar taqchilligi:** Umumta'lim maktabi o'qituvchilarining aksariyati defektologiya, surdopedagogika yoki tiflopedagogika asoslaridan yiroq. Ular bitta sinfdan ham a'lochi, ham og'ir o'zlashtiruvchi, ham jismoniy nuqsoni bor bolaga birdek dars o'tish metodikasini mukammal bilishmaydi.
2. **Infratuzilma muammosi:** Ko'plab maktab binolari tayanch-harakat tizimi buzilgan bolalar (nogironlik arabachasidagilar) yoki ko'rish qobiliyati cheklanganlar uchun moslashtirilmagan.

3. **Ijtimoiy stereotiplar:** Ba'zi sog'lom bolalarning ota-onalari "sinfdan bunday bolaning o'qishi dars sifatiga yoki farzandimning psixikasiga salbiy ta'sir qiladi" degan noto'g'ri qarashlarga ega.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi hozirgi bosqichda jadal shakllanish va rivojlanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Davlat darajasida muhim qonunlar, farmonlar qabul qilinayotgan bo'lsa-da, amaliyotda maktablar, o'qituvchilar va jamiyat tayyorligi nuqtai nazaridan bir qator jiddiy pedagogik muammolar va tizimli to'siqlar ko'zga tashlanmoqda. Quyida ushbu muammolar va to'siqlarning batafsil tahlili keltirilgan:

Inklyuziv ta'lim shunchaki maxsus ehtiyojli bolani oddiy sinfga joylashtirish degani emas. Buning uchun chuqur pedagogik tayyorgarlik talab etiladi, biroq bugungi kunda quyidagi muammolar mavjud:

- **Kadrlar tayyorgarligining yetishmasligi:** Oddiy maktab o'qituvchilarining aksariyati korreksion pedagogika, defektologiya va psixologiya asoslaridan yetarlicha xabardor emas. Ular alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlashning metodologiyasini bilishmaydi.
- **Moslashtirilgan o'quv dasturlarining (IEP) yo'qligi:** Har bir maxsus ehtiyojli bola uchun **Individual ta'lim dasturlari** (Individualized Education Program) ishlab chiqilishi kerak. Amaliyotda esa o'qituvchilar barcha bolalarga bir xil standart dastur bilan yondashishga majbur bo'lishmoqda.
- **Darsliklar va metodik qo'llanmalarining yetishmovchiligi:** Ko'zi ojiz, eshitishda nuqsoni bor yoki aqliy rivojlanishi orqada qolayotgan bolalar uchun moslashtirilgan maxsus darsliklar, ko'rgazmali qurollar va Brayl alifbosidagi materiallar oddiy maktablarda deyarli yo'q.

Jamiyat va maktab jamoasining fikrlashi eng qiyin yengiladigan to'siqlardan biridir.

- **Ota-onalarning qarshiligi:** Sog'lom bolalarning ota-onalari ko'pincha: *"Imkoniyati cheklangan bola farzandimning darsni o'zlashtirishiga xalaqit beradi, o'qituvchining vaqti faqat oshga ketadi"* degan noto'g'ri tushuncha bilan inklyuzivlikka qarshi chiqishadi.
- **Tengdoshlar tomonidan qabul qilinmaslik (Bulling):** Maktab yoshidagi bolalarda bag'rikenglik (tolerantlik) madaniyati yetarli shakllanmaganligi sababli, maxsus ehtiyojli bolalar chetlatish, masxara qilish yoki bulling qurboniga aylanishi xavfi yuqori.
- **O'qituvchilarning motivatsiyasi pastligi:** Inklyuziv sinflarda dars o'tish o'qituvchidan ikki baravar ko'p energiya va mas'uliyat talab qiladi. Biroq, buning evaziga moddiy rag'batlantirish yoki ish yuklamasini kamaytirish tizimi to'liq yo'lga qo'yilmagan.

Maktablar binolarining o'zi jismoniy jihatdan bolalarni qabul qilishga tayyor emas.

- **"To'siqsiz muhit" (Accessible Environment) yo'qligi:** Aksariyat maktablarda panduslar (kirish yo'lakchalari) noto'g'ri o'rnatilgan yoki umuman yo'q. Liftlar, maxsus hojatxonalar, eshitish apparatlari uchun akustik tizimlar mavjud emas.
- **Sinflarda bolalar sonining ko'pligi:** O'zbekiston maktablarida bir sinfdan 35-40 nafargacha o'quvchi tahsil oladi. Bunday sharoitda o'qituvchi alohida ehtiyojli bolaga individual vaqt ajrata olmaydi. Inklyuziv sinflarda qoidaga ko'ra o'quvchilar soni 20-25 tadan oshmasligi kerak.

4. Tyutorlik (Yordamchi pedagog) Tizimining shakllanmaganligi

Xalqaro tajribada inklyuziv sinflarda o'qituvchiga yordam beradigan, maxsus bola bilan individual shug'ullanadigan **tyutorlar (assistentlar)** faoliyat yuritadi.

Muammolarni hal etish uchun qanday choralar ko'rilishi kerak?

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni shakllanish bosqichidan yetuk bosqichga o'tkazish uchun quyidagi qadamlar qo'yilishi zarur:

Yo'nalish	Amalga oshirilishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar
Kadrlar tayyorlash	Pedagogika universitetlarida barcha yo'nalishdagi talabalarga inklyuziv ta'lim modullarini majburiy o'tish.

Yo'nalish	Amalga oshirilishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar
Moliya va Rag'bat	Inklyuziv sinf o'qituvchilariga ish haqini sezilarli darajada ustama haq bilan to'lash.
Infratuzilma	Maktab binolarini rekonstruksiya qilishda "Universal Dizayn" standartlariga qat'iy amal qilish.
Targ'ibot	Jamiyatda, OAV va maktablarda imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan ijobiy qarashni shakllantirish, ijtimoiy roliklar tayyorlash.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda inklyuziv ta'lim hozircha ko'proq "integratsiya" (bolani shunchaki sinfga olib kelish) shaklida namoyon bo'lmoqda. Haqiqiy inklyuziyaga erishish uchun esa maktab muhiti, dasturlar va insonlar dunyoqarashi bolaning ehtiyojlariga moslashishi shart.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning bosh maqsadi — barcha bolalar uchun teng resurslar va imkoniyatlar dunyosini yaratishdir. Bu tizim faqatgina imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish vositasi emas, balki butun jamiyatni insonparvarlashtirish, pedagogik fikrlashni yuksaltirish va maktab muhitini demokratlashtirish mexanizmidir. Inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatli amalga oshirilsa, kelajakda jamiyatda hech kim o'zini chetlatilgan his qilmaydi.

Tizim samaradorligini oshirish va qo'yilgan maqsadlarga to'liq erishish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif etiladi:

1. **Pedagoglar malakasini oshirish:** Oliy pedagogik ta'lim muassasalarida barcha yo'nalishlar uchun "Inklyuziv pedagogika" fanini majburiy va chuqurlashtirilgan holda o'qitish, amaldagi o'qituvchilar uchun qisqa muddatli kurslar tashkil etish.
2. **Assistent (Tutor) lavozimini joriy etish:** Og'irroq nuqsoni bor bolalarga dars davomida hamrohlik qiluvchi, ularga tushunishda ko'maklashuvchi pedagog-assistentlar (tutorlar) shtatini ko'paytirish.
3. **"To'siqsiz muhit" dasturini jadallashtirish:** Maktablarni rekonstruksiya qilishda inkluzivlik talablarini (pandus, maxsus sanuzellar, Brayl yozuvidagi belgilar) qat'iy nazoratga olish.
4. **Targ'ibot ishlarini kuchaytirish:** Jamiyatda, xususan ota-onalar o'rtasida inklyuzivlik madaniyatini shakllantirish bo'yicha ijtimoiy roliklar va seminarlar tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-sonli Qarori.
3. Mamarajabov M., va boshqalar. *Inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik asoslari*. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Faylasuflar jamiyati", 2021. – 180 b.
4. G.N. Nazarova. *Defektologiya va inklyuziv ta'lim metodikasi*. – Toshkent: "O'qituvchi", 2019.
5. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – UNESCO, 1994.
6. Xonimqulova M.A. *Umumta'lim maktablarida inklyuziv muhitni shakllantirish muammolari*. // "Pedagogika" ilmiy-metodik jurnali. – Toshkent, 2023. - №3. – B. 45-52.
7. Seytkasimov D.B., Bekimbetova G.R., Qaypenova T.O., Pirniyazova G.N., Nietullaev N.S. INKLYUZIVTÁLIM 60111500– Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı bakalavr tálim baǵdarı studentleri ushın oqıw qollanba

8. Mamatova A.B. Inklyuziv ta'lim sharoitida imkoniyati cheklangan o'quvchilarning nutqini o'zbek folklori vositasida rivojlantirish. pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2023.

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI VA INTELLEKTUAL YETISHMOVCHILIGI BO'LGAN BOLALARNI O'QITISHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI

Jiemuratov Qoblan
Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi
Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari
kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan va autistik spektr buzilishlariga (ASB) ega bolalarni zamonaviy ta'lim tizimiga moslashtirish, ularning psixologik-pedagogik xususiyatlari hamda inklyuziv ta'lim sharoitida yuzaga kelayotgan muammolar tahlil qilinadi. Maqolada intellektual zaiflik va autizm korrelyatsiyasi, ushbu guruhdagi bolalarning ijtimoiy adaptatsiyasini taminlashda qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik yondashuvlar va xalqaro metodikalarning samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish jarayonida pedagog va psixologlar oldida turgan dolzarb vazifalar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, intellektual yetishmovchilik, autistik spektr buzilishlari (ASB), korrelyatsiya, ijtimoiy adaptatsiya, tyutorlik yordami, korreksion pedagogika, individual ta'lim dasturi (ITD).

Аннотация. В данной статье анализируются адаптация детей с различной степенью интеллектуального дефицита и расстройствами аутистического спектра (РАС) к современной системе образования, их психолого-педагогические особенности, а также проблемы, возникающие в условиях инклюзивного образования. В статье освещается корреляция интеллектуальной отсталости и аутизма, эффективность современных педагогических подходов и международных методик, применяемых для обеспечения социальной адаптации детей этой группы. Также будут обсуждены актуальные задачи, стоящие перед педагогами и психологами в процессе развития системы инклюзивного образования в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, интеллектуальный дефицит, расстройства аутистического спектра (РАС), корреляция, социальная адаптация, тьюторская помощь, коррекционная педагогика, индивидуальная образовательная программа (ИПП).

Abstract. This article analyzes the adaptation of children with varying degrees of intellectual disability and autistic spectrum disorders (ASD) to the modern education system, their psychological and pedagogical characteristics, and the challenges arising in inclusive education. The article highlights the correlation between intellectual disability and autism, as well as the effectiveness of modern pedagogical approaches and international methodologies used to ensure the social adaptation of children in this group. It also discusses the urgent tasks facing educators and psychologists in the process of developing the inclusive education system in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: Inclusive education, intellectual deficit, autism spectrum disorder (ASD), correlation, social adaptation, tutoring support, correctional pedagogy, individual educational program (IEP).

Bugungi kunda jahon hamjamiyatida, xususan, O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish va ularga teng huquqli ta'lim imkoniyatlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Intellektual yetishmovchilik (yengil,

o'rtacha, og'ir darajadagi aqliy zaiflik) hamda autistik spektr buzilishlari (ASB) bo'lgan bolalar kontingenti alohida yondashuv va o'ziga xos pedagogik-psixologik metodikani talab qiluvchi guruh hisoblanadi.

Tibbiy va pedagogik statistika ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda dunyo miqyosida ham, mamlakatimizda ham autistik spektr buzilishlari bilan tug'ilyotgan yoki diagnostika qilinayotgan bolalar soni barqaror o'sib bormoqda. Ko'p hollarda ASB intellektual yetishmovchilik bilan birgalikda (komorbid holatda) kechadi, bu esa pedagogik jarayonni yanada murakkablashtiradi. Autizmli bolalarda ijtimoiy aloqaga kirishish, nutq va emotsional sferadagi nuqsonlar ustunlik qilsa, intellektual yetishmovchilikda bilish jarayonlari, mantiqiy fikrlash va mavhum tushunchalarni idrok etish chegaralangan bo'ladi.

Ushbu muammoning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston maktablarida inklyuziv ta'lim tizimi shakllanish bosqichida bo'lib, umumta'lim maktablari o'qituvchilari intellektual va psixofizik rivojlanishida turli darajadagi nuqsonlari bo'lgan bolalar bilan ishlashga metodik jihatdan to'liq tayyor emaslar. Bolaning intellektual imkoniyatlari darajasini to'g'ri baholash, uning autistik xususiyatlarini inobatga olgan holda Individual Ta'lim Dasturlarini (ITD) ishlab chiqish masalasi bugungi maxsus pedagogika va psixologiyaning eng muhim muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur tadqiqotning maqsadi — turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi va autistik spektr buzilishlari bo'lgan bolalarning o'quv-biluv faoliyati xususiyatlarini o'rganish hamda ularni inklyuziv ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashtirish uchun samarali pedagogik strategiyalarni asoslab berishdan iboratdir.

Autizm - yunon tilida "autos," ya'ni "o'zim" degan ma'noni beradi; odamning tashqi dunyodan ajralib, o'zi bilan o'zi bo'lib, ichki qayg'u-tashvishga berilgan paytdagi kayfiyati. Autizm atamasini ilk bor 1912-yilda shveysariyalik psixiatr E.Blexer taklif qilgan.¹

Insonning ichki emotsional ehtiyoji bilan tartibga solinadigan va haqiqiy harakatlarga bog'liqligi ozgina, affektivlik sohaning alohida turini belgilash uchun kiritildi. Autist bolalarning xotira qobiliyati yuqori bo'ladi. Matematika va musiqadan qobiliyatli, bir necha tillarni bilishi ham mumkin. Lekin bu xususiyatlar odatdagi yoshdan kechroq kuzatiladi. Shuning uchun ham bunday bolalar maxsus internatlarda emas, odatiy muhitda tarbiyalanishi zarur. Autizm - bola rivojlanishidagi og'ishning og'ir turi, u ijtimoiy muhit bilan aloqaning yo'qligini bildiradi. Simptom sifatida autizm ko'plab ruhiy kasalliklarda uchraydi, lekin ayrim hollarda erta yoshdan kuzatilib, bola rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu holat erta bolalik autizm (EBA) sindromi deb atalib, ruhiy rivojlanishning shikastlanish shakli sifatida o'rganiladi. Shu bilan birga, bolada autizmning ayrim klinik ko'rinishlari sezilsa, uni autistik shaxs xususiyatlari deb ataydilar.

Ular aniq simptom sifatida 2-3 yoshga qarab shakllanishi mumkin. Autizm kasalligini keng miqyosda kashf etib, tadqiq etgan amerikalik psixiatr Leo Kannerdir. Erta bolalik autizmi turlicha bo'ladi, tegishli intellekt bilan nutq rivojlanishining darajalari ham turlicha bo'lib keladi. L.Kannerning klassifikatsiyasi bo'yicha erta bolalik davridagi autizm sindromi quyidagi uch ko'rsatkichni birlashtiradi: autistik xavotirlar stereotipi; bir xildagi odatiy xulq-atvor; o'ziga xos sifatidagi nutq kamchiliklari. K.Lebedinskayaning aniqlashicha, autizm - haqiqiy borliqdan uzilib, o'zi bilan o'zi bo'lib ketish; tashqaridan ta'sir etuvchi qo'zg'atuvchilarga reaksiyaning yo'qligi; yakkalanish; muhit bilan muloqot qilishdagi passivlik bilan o'ta g'amxo'rlik. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) qabul qilgan ko'rsatkichlar bo'yicha, xulq-atvori buzilgan odamda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi: ijtimoiy o'zaro harakat qilish doirasidagi sifatli buzilishlar; muloqot qilish qobiliyatining sifatli buzilishi; tartibning, xizmat manfaatlari va turlarining cheklangan, takrorlanadigan va stereotip namunalari. Taxminan olganda, har 10 ming yangi tug'ilgan chaqaloqning 15-20 tasida autizm kuzatiladi. Tadqiqotchi Axrorovning statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2000-yilda autizmning tarqalishi har 10.000 bolaga 5-26 ta holat to'g'ri kelar edi. 2005-yilda 250 300 nafar bolaga o'rtacha bitta autizm holati to'g'ri kelar edi, bu bola yoshidagi qandli diabet, Daun sindromi yoki onkologik kasalliklardan ham yuqori demakdir. Jahon Sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, 2008-yilda har 150 bolaga 1 ta autizm holati to'g'ri kela boshladi.

O'sha vaqtdan boshlab Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) jamiyat uchun muammoning jiddiyligi hamda ta'sirlarning salmog'ini tushungan holda 2 aprelni "Butun dunyo autizm muammosi

haqidagi axborotni tarqatish kuni" deb e'lon qildi. 2012-yilda Amerikadagi kasallanishni nazorat qilish qilich markazi har 88 ta bolaga 1 ta autizm holati to'g'ri kelganini ma'lum qildi. Qariyb 10 yil ichida autizm bilan kasallangan bolalar soni 10% ga ko'paygan. Achinarlisi, bunday o'sish kelgusida ham davom etishi mumkin. EBA tashxisi bor ko'pchilik bolalarda markaziy nerv sistemasining organik shikastlanish belgilari kuzatiladi, ularning paydo bo'lishi va darajasini aniqlash qiyin. EBA shikastlanishning ma'lum bir ajralib turishi bilan bog'lashga harakat qilingan, ammo bu tadqiqotlar hali yetarli emas. Autizmning paydo bo'lish sabablari hali yetarlicha aniqlanmagan. EBA etiologiyasida asosiy o'ringa ega genetik omil, ya'ni autizmning asosiy qismi nasldan naslga o'tadi. Nasl qoldirish asosi shu vaqtgacha tushunarsiz bo'lib kelmoqda; lekin u monogen emas, ya'ni autizmning paydo bo'lishi bir genga emas, balki gen guruhiga bog'liq bo'ladi. Ya'ni genetik jarayon og'ishning aniq o'zini emas, uning paydo bo'lishiga olib keladigan omillarni paydo qiladi.

EBA etiologiyasi va patogenezi noma'lum bo'lganligi sababli, uning paydo bo'lishiga ta'sir etuvchi omillar sifatida "Ota-ona bilan bola o'rtasidagi emotsional chegaralanish nazariyasi," urug' haydaydigan to'xtalishlar va markaziy nerv sistemasining organik shikastlanishi kabi sabablar ta'rif sifatida qo'llaniladi. AQSH va G'arbiy Yevropada psixogen omil psixosozialistik usul doirasida o'rganiladi. Rossiya maxsus adabiyotlarida psixogen autizm uchrashi mumkin, lekin uning aniq tavsiflari yo'q degan ma'lumotlar uchraydi. EBA bilan kasallangan bolalarning psixologik-pedagogik tavsifiga to'xtaladigan bo'lsak, uning ayrim belgilari ertadan kuzatiladi. Emizikli bolalarning onasi bilan muloqoti vaqtida "jonlanish jarayoni" kuzatilmaydi, tashqi qo'zg'atuvchilarga a'zoning javob reaksiyasi sezilmaydi.

Odatda, bolalar kam uxlaydi; bezovta. Autizm ayniqsa 3-5 yoshda yaqqol namoyon bo'ladi. Uning belgilari quyidagicha: - bola ko'zini tikib, to'g'ridan-to'g'ri "ko'zma-ko'z" qaray olmaydi; - aniq birovga qarab jilmaymaydi; kulgiga, quvonchga chalg'imagaydi; - bola qo'lga olib, ko'tarishni so'ramaydi, qo'lga moslashmaydi; - yaqin odamlarini taniydi, lekin uzoq emotsional harakat kuzatilmaydi; - bola erkalatganni ko'taradi, lekin juda yoqtirmaydi; - noqulaylikka munosabati qo'pol: yo uni umuman yoqtirmaydi, yoki befarq qaraydi; - boshqa odamlar bilan muomala qilish zarurligini ko'rsatmaydi, o'zini chetga olishga intiladi yoki befarqlik namoyon qiladi. Fe'l-atvoriga odatdagi barqarorlikni saqlash niyatidan kuzatiladigan tenglik fenomeni xos. Ko'pincha tartibi bir xil. Bolalar bir necha soat davomida bir harakatni takrorlashi, ya'ni bir harakatni (qo'llarini silkitish, silkitish) ko'p marta takrorlashi, idishga suv quyib-to'kish; har xil narsalarni bir joydan ikkinchi joyga almashtirishi mumkin. O'yinchoqlardan to'g'ri foydalanmaydi. Erta bolalar autizmiga chalingan bolalarning harakat sferasi buziladi. Buni yurishining ishonchsizligidan, mayda motorikasining zaifligidan, yurishining noqulayligidan sezish mumkin. Ikki yoshga yetgan vaqtda stereotip harakatlar jarayoni sezila boshlaydi. Erta rivojlanish davridan boshlab, EBA bilan kasallangan bolalarda o'ziga notanish va yangi narsalardan qo'rquv hissi paydo bo'ladi. Qo'rquvlari diffuz, noaniq, umumiy vahima bilan bezovtalanish darajasida va bola ma'lum bir narsa va hodisalardan qo'rqqan paytda tanlab olinishi mumkin. Nutq qobiliyati rivojlanishining xususiyatlari:

- 1) mutizm - gapira olmaslik;
- 2) exolaliya - ko'pincha eshitgan vaqtda, biroz vaqtdan so'ng boshqa odamning aytgan so'zlarini, so'z birikmalarini takrorlash;
- 3) aytiladigan so'zlarida shtamplar va so'z birikmalarining ko'p bo'lishi; so'zlarining takrorlanishi; xotira qobiliyati yuqori bo'lgan holda nutq qobiliyati rivojlangan bo'lib ko'rinadi;
- 4) so'zida undalmalarning yo'qligi, hikoyasining asossizligi;
- 5) so'zining avtonomligi;
- 6) keyinroq so'zlagan so'zida yuzma-yuz olmoshlarning paydo bo'lishi (ayniqsa "men");
- 7) semantikaning buzilishi;
- 8) so'zining grammatik tuzilishining buzilishi;
- 9) ovozning buzilishi. Erta bolalar autizmi vaqtida psixikani korrektsiyalashda bolaning emotsional rivojlanish masalalarini hisobga olish zarur.

Psixologik tuzatish har doim bola bilan psixologik bog'liq belgilashdan boshlanadi. Autizmga chalingan bolalarning atrofdagi odamlar bilan muloqot qilishlari qiyin. Ularning muloqotga bo'lgan ehtiyoji takomillashmagan, odamlar bilan muloqot qilish usullari rivojlanmagan. Muloqot qilish

vaqtida hech qanday bosim bo'lmashligi kerak. Bola bilan dastlabki muloqotni qandaydir noxush taassurotlar paydo bo'lgan paytda o'rnatish kerak. M.Velshning xolding-terapiya metodikasini qo'llash keng tarqalgan. Bu usulda ona bolasini qo'lga olib, bag'riga mahkam qisadi-da, ko'zlarini uchrashtirish uchun yuzma-yuz tutadi. Ona bolasini u holsizlanib, bag'riga ezilgunga qadar ushlab turishi zarur. Autizmga chalingan bolalarning aqliy rivojlanish darajasi saqlangan holda ommaviy maktabda o'qitishga ruxsat etiladi va buning uchun maxsus psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash choralari zarur.

Psixologik tuzatish har doim bola bilan psixologik aloqa o'rnatishdan boshlanadi. Autizmga chalingan bolalarning atrofdagi odamlar bilan muloqot qilishlari qiyin. Ularning muloqotga bo'lgan ehtiyoji takomillashmagan, odamlar bilan muloqot qilish usullari rivojlanmagan. Muloqot paytida hech qanday bosim bo'lmashligi kerak. Bola bilan dastlabki muloqotni qandaydir noxush taassurotlar paydo bo'lgan paytda o'rnatish kerak. M.Velshning xolding-terapiya metodikasini qo'llash keng tarqalgan. Bu usulda ona bolasini qo'lga olib, bag'riga mahkam qisadi-da, ko'zlarini uchrashtirish uchun yuzma-yuz tutadi. Ona bolasini u holsizlanib, bag'riga bosilguncha ushlab turishi zarur. Autizmga chalingan bolalarning aqliy rivojlanish darajasi saqlangan holda ommaviy maktabda o'qitishga ruxsat etiladi va buning uchun maxsus psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash choralari zarur.

Bu ikki kasallikning o'ziga xos xususiyatlari (ASBda muloqot va xulq-atvor muammolari, intellektual yetishmovchilikda esa bilish faoliyatining pastligi) inobatga olinib, matn ilmiy-pedagogik tilda shakllantirildi.

Inklyuziv ta'lim muhitida autizm spektri buzilishi (ASB) va intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalarni o'qitish sifati va samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi amaliy strategiyalarni joriy etish taklif etiladi:

1. Vizual qo'llab-quvvatlash va tuzilmaviy muhitni yaratish: ASB va intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalar uchun dars jarayonini vizuallashtirish (kun tartibi jadvallari, piktogrammalar, PECS kartochokalari, vizual taymerlar) majburiy etib belgilanishi lozim. Bu bolaning xavotirlanishini kamaytiradi va dars strukturasini tushunishini osonlashtiradi.
2. Tyutorlik (yordamchi pedagog) xizmatini tizimli yo'lga qo'yish: Umumta'lim maktablaridagi inklyuziv sinflarga nafaqat asosiy o'qituvchi, balki bola bilan individual ishlaydigan va uning xulq-atvorini korreksiya qiladigan maxsus tyutorlarni biriktirish mexanizmini huquqiy va moliyaviy jihatdan mustahkamlash zarur.
3. Amaliy xulq-atvor tahlili (ABA-terapiya) elementlarini integratsiya qilish: Pedagog kadrlar va maxsus psixologlar uchun ASB bor bolalar bilan ishlashda xulq-atvordagi inqirozlarni (tanazzul va isterikalarni) bartaraf etishga qaratilgan ABA va "ijtimoiy hikoyalar" (Social Stories) metodologiyasi bo'yicha amaliy treninglar tashkil etish joiz.
4. Sensor integratsiya xonalari va "tinchlanish burchaklari"ni tashkil etish: Sensor yuklama (shovqin, yorug'lik va h.k.) tufayli bolada kuzatiladigan hissiy qo'zg'alishlarni bartaraf etish uchun maktablarda maxsus jihozlangan sensor xonalar yoki sinf ichida "tinchlanish burchaklari" (Quiet corners) yaratilishi shart.
5. Moslashtirilgan (Aktivlashtirilgan) o'quv dasturlarini yaratish: Intellektual yetishmovchilik darajasidan kelib chiqib, standart o'quv materiallarini soddalashtirish, darslarni qisqa muddatli va mikromodulli bosqichlarga bo'lib o'tish tizimini (kichik qadamlar strategiyasini) joriy qilish lozim.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim sharoitida autizm spektri buzilishi va intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalarni o'qitish — pedagogik jamoadan nafaqat yuksak kasbiy mahoratni, balki har bir bolaning o'ziga xos sensor, hissiy va intellektual ehtiyojlarini chuqur tushunishni talab qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy dars berish metodlari ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashda yetarli samara bermaydi; bu yerda vizual, strukturaviy va xulq-atvorga yo'naltirilgan maxsus pedagogik strategiyalarning uyg'unligi talab etiladi.

Muvaffaqiyatli inklyuziyaning asosi — bolani umumiy ta'lim standartlariga majburlab moslashtirish emas, balki ta'lim muhitini bolaning imkoniyatlariga moslab o'zgartirishdir. Maqolada taklif etilgan multidissiplinar yondashuv, vizualizatsiya va individual o'quv rejalari amaliyotga tatbiq etilsa, ASB

va intellektual nuqsoni bor bolalarda nafaqat akademik ko'nikmalar, balki eng muhimi — jamiyatga integratsiyalashuv uchun zarur bo'lgan ijtimoiy-kommunikativ malakalar muvaffaqiyatli shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (Yangi tahriri). – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-sonli Qarori.
3. Mamarajabova Z.N. Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Pedagogika", 2021.
4. Mo'minova L.R., Nurkeldiyeva D.A. Maxsus pedagogika (Defektologiya). Darslik. – Toshkent, 2018.
5. Выготский Л. С. Основы дефектологии. – Санкт-Петербург: Лань, 2003. – 654 с.
6. Никольская О. С., Баенская Е. Р., Либлинг М. М. Аутичный ребенок. Пути помощи. – М.: Теревинф, 2016. – 288 с.
7. Baron-Cohen, S. Autism and Asperger Syndrome (The Facts). – Oxford University Press, 2008.
8. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5). – Washington, DC, 2013.
9. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994.

TA'LIM MUASSASALARIDA AQLI ZAIF BOLALARNI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH

Jiemuratov Qoblan

Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazi

Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari

kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv va maxsus ta'lim muassasalarida aqli zaif bolalarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning zamonaviy tizimi, usullari va ahamiyati yoritilgan. Muallif tomonidan aqli zaif bolalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi, ularning o'quv faoliyatidagi korreksion-pedagogik jarayonlar hamda bu jarayonda psixolog va pedagoglarning hamkorligi tahlil qilingan. Maqolada bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda rivojlantiruvchi muhitni yaratish va ularni jamiyatga integratsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: aqli zaif bolalar, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, korreksion ta'lim, inklyuziv ta'lim, ijtimoiy moslashuv, korreksion-rivojlantiruvchi muhit, individual yondashuv.

Аннотация. В данной статье рассматриваются современная система, методы и значение психолого-педагогической поддержки детей с нарушениями интеллекта в инклюзивных и специальных образовательных учреждениях. Автор анализирует социально-психологическую адаптацию детей с интеллектуальными нарушениями, коррекционно-педагогические процессы в их учебной деятельности, а также взаимодействие психологов и педагогов в этом процессе. В статье выдвинуты практические рекомендации по созданию развивающей среды с учетом индивидуальных возможностей ребенка и их интеграции в общество.

Ключевые слова: дети с нарушениями интеллекта, психолого-педагогическая поддержка, коррекционное обучение, инклюзивное образование, социальная адаптация, коррекционно-развивающая среда, индивидуальный подход.

Abstract. This article examines the modern system, methods, and significance of psychological and pedagogical support for children with intellectual disabilities in inclusive and special educational institutions. The author analyzes the socio-psychological adaptation of children

with mental disabilities, correctional and pedagogical processes in their learning activities, as well as the cooperation of psychologists and educators in this process. The article proposes practical recommendations for creating a developing environment taking into account the individual capabilities of the child and their integration into society.

Keywords: *children with intellectual disabilities, psychological and pedagogical support, correctional education, inclusive education, social adaptation, correctional and developmental environment, individual approach.*

Yangi O'zbekistonni barpo etish va uchinchi Renessans poydevorini qo'yish davrida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga e'tibor qaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Zero, har bir bola, jismoniy yoki aqliy imkoniyatlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish va jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida shakllanish huquqiga egadir. Shu nuqtai nazardan, aqli zaif (intellektual rivojlanishi orqada qolgan) bolalarni ta'lim muassasalarida psixologik-pedagogik jihatdan to'g'ri qo'llab-quvvatlash bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Aqli zaiflik — bu shunchaki bilish faoliyatining pasayishi bo'lmay, balki bolaning butun shaxsiyati, hissiy-irodaviy sohasi va ijtimoiy moslashuv imkoniyatlariga ta'sir etuvchi murakkab tizimli rivojlanish nuqsonidir. Bunday bolalar an'anaviy ta'lim dasturlarini o'zlashtirishda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shuning uchun ham ularga nafaqat bilim berish, balki ularning saqlanib qolgan imkoniyatlarini (kompensator mexanizmlarini) aniqlash va rivojlantirish talab etiladi. Bu vazifani esa tizimli va maqsadli tarzda tashkil etilgan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash xizmatidagi tasavvur qilib bo'lmaydi.

Zamonaviy maxsus va inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi aqli zaif bolalarni jamiyatdan ajratish emas, balki ularni ijtimoiylashtirish, mustaqil hayotga tayyorlash va minimal darajada bo'lsa-da o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Buning uchun ta'lim muassasalarida pedagog, maxsus psixolog, defektolog va ota-onalar hamkorligida yagona korreksion-rivojlantiruvchi muhit yaratilishi zarur.

Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash xizmati samarali tashkil etilganda inklyuziv ta'limdan o'tayotgan sog'lom bolalarning o'zgacha o'quvchiga tushunishi, hamdardligi va sezgirligi shakllanadi, bu empatiya deb ataladi. Bolalar ochiq va bag'rikeng bo'ladi, bu esa tolerant jamiyatni shakllantirish uchun juda zarur. Inklyuziv ta'lim o'quv jamoasidagi iyerarxik ko'rinishlarni juda pasaytiradi. Inklyuziv maktab sharoitida bolaga yo'naltirilgan foydali, moslashuvchan tayanch tizimini yaratish uchun tyutorlik muhim resurs. Tadqiqotchi Sh.Z.Matupayeva bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini quyidagicha tasniflagan.¹

1) rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni sinfdagi har qanday o'quvchilardек qabul qilish;

2) sog'lom va imkoniyati cheklangan o'quvchilarni hamkorlikdagi faoliyatga jalb etish, lekin bunda turli pedagogik vazifalarni oldindan hal etish;

3) barcha o'quvchilarni hisobdan tashqari ta'limning jamoaviy shakllariga va o'quv vazifalarini guruh bo'lib hal etishga jalb etish;

4) inklyuziv ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning jamoaviy o'zaro faoliyatining turli strategiyalarini: o'yinlar, qo'shma loyihalar, laboratoriya tadqiqotlari va boshqalarni keng qo'llash. L.R.Muminova inklyuziv ta'lim jarayoni bolalar o'zlarining jismoniy, psixologik, intellektual, etnik-madaniy, til va boshqa xususiyatlarini umumiy ta'lim tizimiga kiritish ekanligini e'tirof etish bilan birga, inklyuziv ta'limning maqsadi, vazifalari, tamoyillari va joriy etish bosqichlarini ham juda chuqur tahlil qilgan.

D.A.Nurkeldiyeva va V.S.Alimova Daun sindromli bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida o'qitish usullarini ko'rsatib berganlar.² Inklyuziv ta'limni tajribada amalga oshiradigan pedagoglar va mutaxassislar guruhi ta'lim muassasasida aqli zaif bolalarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayonida: - o'ziga xos o'quvchining anglash faoliyatini rivojlantirish uchun uni maqsadli ravishda darsga jalb qilish; turli vazifalar qo'yib, ularni o'qishning faol shakllariga qo'shish; topshiriqlarni guruhli yechishga jalb qilish; loyihalar bajarishga, tadqiqot joylarida ishlashga va sohaviy tadqiqotlarga jalb qilish; - bolani o'qitadigan o'qituvchilarning mas'uliyatini oshirish,

pedagogik faoliyatdan qoniqishni shakllantirish; - o'ziga xos bolani "sinfdagi boshqa bolalar bilan" teng darajada qabul qilishga jalb qilish; - normal rivojlanish holatidagi o'quvchilar ota-onalarining emotsional-psixologik tayyorgarligiga ta'sir ko'rsatish; - sinfdagi o'ziga xos bolani iliq qabul qilish va tolerantlik munosabatini shakllantirish; - aqli zaif bolalarning ota-onalarining o'z bolasining psixofiziologik xususiyatlarini qabul qilishga ko'maklashish; ularning maktab pedagoglari bilan hamkorlikda ishlashga tayyorligini shakllantirish. O'quv materialini bolaga qulay bo'lishi kerak. O'qituvchi bolani mazmun bilan tanishtirish uchun matnning alohida qismlarini marker bilan belgilay oladi. O'quv matnlarida tushunarsiz so'zlar va iboralar, metaforalar bo'lmashligi kerak. Matn bo'yicha savol va topshiriqlar aniq, ravshan axborotni tushunishga mo'ljallangan bo'lishi zarur. Darsliklarning matnlari defektolog bilan, fan o'qituvchisi bilan, tyutor bilan birgalikda moslashtiriladi. O'zgacha o'quvchining topshiriqni kompyuterda bajarishini o'rganish uning sinfda yakka bajaradigan ish hajmini kamaytirib, evaziga juftlik bilan, guruh bilan birlashgan ishlar orqali boshqalar bilan aralashish, tushunishni oshiradi. Aqli zaif bolalarning huquqlarini cheklaydigan qoidalarni o'zgartirish zarur.

Aqliy faoliyatga aniq algoritmlar taklif qilish kutilgan natijani tezlashtiradi. Dars jarayonida o'qituvchi alohida o'quvchi faoliyatining siljishini o'rganib, faol ish bilan dam olishni navbatlashtirib borishi to'g'ri. Bola inqiroz holatida bo'lsa, uni sinfdan chiqarib, "tinch hududda" bo'lish imkoniyatini ko'rib chiqish kerak.

Inklyuziv ta'lim, alohida bolalarni davlat dasturi bo'yicha oddiy bolalar bilan birga o'qitish va tarbiyalash jarayoni bilan qamrab olishni ko'zlaydi. Buning uchun alohida bolalarning salomatlik holatini hisobga oladigan qo'shimcha sharoitlar yaratilishi kerak. Ularning biri - oilani qo'llab-quvvatlash xizmatini (OQQX) tuzish. OQQX tashkil etishning maqsadi: alohida bolalari bo'lgan oilalarni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash; atrof-olamga muvaffaqiyatli tarzda moslashtirish; ularning rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratish; samarali o'quv xizmatini shakllantirish. OQQX pedagoglar, logoped, defektolog, psixolog, shifokor, ota-onalardan tashkil topadi. Ota-onalar bilan doimo ish olib borish zarur, chunki ular faol ishtirok etmaguncha o'zgacha bolalar bilan ishning kutilgan natijasiga erishib bo'lmaydi.

OQQX ishining o'ziga xosligi: avval ota-ona bola bilan shug'ullanadi, bu vaqtda pedagog ularning xatti-harakatlarini kuzatadi. Shundan so'ng, keyingi uchrashuvda ota-ona nazorat qiladi, pedagoglarning (psixolog, logoped, defektolog) bittasi bola bilan shug'ullanadi. Shundan keyin aqli zaif bolalarning harakatlariga, uning sezishiga, ta'sirlanishiga, o'yin harakatlariga qatnashishiga tahlil o'tkaziladi. Tizimli ravishda olib borilgan hamkorlik harakati natijasida, ko'plab ota-onalarning bolalar rivojlanishi uchun ular bilan qanday ishlash kerakligi yoki shug'ullanish zarurligi to'g'risida kompetensiyasi shakllanadi. Oilani qo'llab-quvvatlash faoliyatining asosiy yo'nalishlari: ota-onalarning psixologik-pedagogik bilimlarini oshirish uchun axborotlar taqdim etish; bolada to'laqonli emotsional muloqotni rivojlantirish uchun oilaviy ta'lim va tarbiya tajribasini to'plash va o'rganish haqida tavsiyalar berish; bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishning qulay va tizimli usulini ta'minlash maqsadida ota-onalar bilan sheriklik muloqotini o'rnatish. Aqli zaif bolalar bilan to'g'ri tashkil etilgan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash xizmati bolaning anglash faoliyati darajasini va o'quv o'zlashtirishini ko'tarish masalalarini imkon qadar muvaffaqiyatli hal qilishga imkon beradi, bolaga shaxs rivojlanishidagi qiyinchiliklar va muammolarning oldini olishga yordam beradi.

Demak, zaif bolalar bilan to'g'ri tashkil etilgan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, mustaqil bajarilgan o'quv topshiriqlarida ko'plab xatolarga yo'l qo'yadi. Shuning uchun, darslarning maqsadi - avvalgi rivojlantirish bilan o'qitishdagi kamchiliklarning o'rnini to'ldirish; - yetarlicha egallanmagan o'quv ko'nikmalari va mahoratini shakllantirish bo'yicha shaxsiy ishlarni olib borish; - bilish qobiliyatining rivojlanishidagi og'ishlarni tuzatish; - yangi o'quv materialini qabul qilishga mo'ljallangan maqsadli-yo'naltirilgan tayyorgarlik bo'lishi kerak; - alohida ta'lim olish ehtiyoji bor o'quvchilarni shaxsiy korreksion-pedagogik va ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlashni ta'minlash; - ta'lim oluvchilarni maktab jamiyatining muhim va faol a'zosiga aylanish imkonini beradigan qulay muhit yaratish; - bolaning o'z-o'zini baholashini yuksaltirish; - o'qish va ijtimoiylashtirish ehtiyojini oshirish; - qulay "to'siqsiz muhit" yaratish va ta'lim oluvchilarni tenglashtiruvchi vositalar bilan ta'minlash; inklyuziv ta'limni amalga oshiradigan ta'lim tashkilotlari kadrlarining sifat tarkibini

yaxshilash. Demak, inklyuziv ta'lim - bu shunday ta'lim-tarbiya jarayoniki, unda jismoniy, ruhiy, intellektual va boshqa masalalardan qat'i nazar, barcha bolalar umumiy tarzda, o'z uyi va hududida, ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan maktablarda, o'z tengdoshlari bilan birga ta'lim olishidir. Ushbu maqolaning maqsadi — ta'lim muassasalarida aqli zaif bolalarni psixologik va pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlashning samarali shakl va usullarini tahlil qilish, shuningdek, ularning ta'limiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Ta'lim muassasalarida aqli zaif bolalarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimining samaradorligini oshirish va ularning jamiyatga integratsiyalashuvini tezlashtirish maqsadida quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. **Multidissiplinar yondashuv va tabaqalashtirilgan ta'lim:** Har bir aqli zaif bola uchun faqat pedagog emas, balki maxsus psixolog, defektolog (oligofrenopedagog) va logopeddan iborat mutaxassislar jamoasi tomonidan **Individual rivojlanish dasturlari (IRD)** ishlab chiqilishi va har chorakda monitoring qilinishi lozim.
2. **Korreksion-rivojlantiruvchi muhitni zamonaviylashtirish:** Ta'lim muassasalarini aqli zaif bolalarning sensor, motor hamda bilish faoliyatini rag'batlantiruvchi zamonaviy didaktik materiallar, sensor xonalar va interaktiv AKT dasturlari bilan to'liq ta'minlash zarur.
3. **Kadrlar tayyorlash va tayyorlov tizimini isloh qilish:** Inklyuziv va maxsus ta'limda faoliyat yuritayotgan oddiy sinf o'qituvchilari uchun maxsus psixologiya va korreksion pedagogika asoslari bo'yicha majburiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish joiz.
4. **"Maktab-oila" hamkorligining inklyuziv modelini yaratish:** Ota-onalarga farzandining ruhiy va jismoniy imkoniyatlarini to'g'ri baholashni o'rgatish, uy sharoitida korreksion mashqlarni davom ettirishlari uchun maktablar qoshida "Sog'lom oilaviy muhit" maslahat markazlarini tashkil etish kerak.
5. **Kompensator imkoniyatlarga tayanib kasbga yo'naltirish:** Yuqori sinf aqli zaif o'quvchilarini kelajakda mustaqil hayot kechirishlarini ta'minlash maqsadida, ularning intellektual darajasiga mos keladigan sodda hunarmandchilik turlari (masalan, tikuvchilik, duradgorlik, guldorlik, qadoqlash) bo'yicha professional ko'nikmalarga o'rgatish tizimini kuchaytirish lozim.

Olib borilgan tadqiqotlar va ilmiy-nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- **Birinchidan,** aqli zaif bolalarni ta'lim muassasalarida psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash — bu shunchaki ularga ta'lim berish emas, balki bolaning shaxsiyati, hissiy-irodaviy sohasi va ijtimoiy moslashuvini qamrab oluvchi yaxlit, tizimli jarayondir. Aqli zaiflik tizimli nuqson bo'lgani sababli, unga yondashuv ham majmual bo'lishi shart.
- **Ikkinchidan,** ushbu toifadagi bolalarni o'qitishda an'anaviy ta'lim metodlari kutilgan samarani bermaydi. Ularda bilish faoliyatining sustligi va iroda zaifligi ustun bo'lganligi bois, o'quv jarayonida **"kichik qadamlar" strategiyasi**, ko'rgazmalilik (vizualizatsiya) va amaliy-o'yin metodlaridan foydalanish eng yuqori natijani ko'rsatadi.
- **Uchinchidan,** psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning yakuniy maqsadi aqli zaif bolani akademik bilimlar bilan to'ldirish emas, balki undagi mavjud saqlanib qolgan (kompensator) imkoniyatlarni ishga solish orqali uni mustaqil hayotga va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga tayyorlashdir.

Xulosa qilib aytganda, davlatimiz tomonidan inklyuziv ta'limga qaratilayotgan e'tibor sharoitida, aqli zaif bolalarni o'z vaqtida va to'g'ri korreksion qo'llab-quvvatlash ularning jamiyatdan ajralib qolishining oldini oladi hamda har bir bolaning teng huquqlilik asosida jamiyatning faol a'zosiga aylanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Mamatova A.B. Inklyuziv ta'lim sharoitida imkoniyati cheklangan o'quvchilarning nutqini o'zbek folklori vositasida rivojlantirish. pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.— Toshkent, 2023.

2. Faxritdinova M. Individual ta'lim– innovatsion o'qitish usuli. Academic Research in Educational Sciences. Volume 4 | Issue 3 | 2023.
3. Gapurova D.T. Rivojlanishida murakkab nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq kamchiliklarini bartaraf etish texnologiyalari. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2023.
4. Qayumova D.N. Inklyuziv ta'lim muhitida bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.– Toshkent, 2023.
5. Qurbonova M.F. O'quvchilarning o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishda kouching metodikasi // Maktab va hayot.– Toshkent, 2020. Maxsus son №1,– B. 8-10.

ALOHIDA EHTIYOJLARI MAVJUD BO'LGAN O'QUVCHILARNI UMUMTA'LIM MAKTABLARIGA UYG'UNLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Qoraboyev Husniddin Kamolovich
Samarqand viloyati pedagogik mahorat
markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada alohida ehtiyojlari mavjud bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga uyg'unlashtirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'limning mazmuni, tamoyillari hamda uning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni yoritiladi. O'quv jarayonida individual yondashuv, moslashtirilgan metod va texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati ko'rsatib berildi. Alohida ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuvi va ta'lim jarayoniga faol integratsiyalashuviga ta'sir etuvchi omillar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, alohida ehtiyojli o'quvchilar, inklyuziv ta'lim, pedagogik imkoniyatlar, integratsiya, individual yondashuv, ijtimoiylashuv, ta'lim jarayoni, moslashtirilgan metodlar.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические возможности интеграции детей с особыми потребностями в общеобразовательную среду. Подчеркиваются содержание, принципы инклюзивного образования и его роль в повышении качества образования. Показана важность индивидуального подхода, использования адаптированных методов и технологий в образовательном процессе. Изучены факторы, влияющие на социализацию и активную интеграцию детей с особыми потребностями в образовательный процесс.

Ключевые слова: качество образования, учащиеся с особыми потребностями, инклюзивное образование, педагогические возможности, интеграция, индивидуальный подход, социализация, образовательный процесс, адаптированные методы.

Abstract: This article analyzes the pedagogical possibilities of integrating children with special needs into the general education environment. The content, principles of inclusive education and its role in improving the quality of education are highlighted. The importance of an individual approach, the use of adapted methods and technologies in the educational process is shown. Factors affecting the socialization and active integration of children with special needs into the educational process are studied.

Keywords: quality of education, students with special needs, inclusive education, pedagogical possibilities, integration, individual approach, socialization, educational process, adapted methods.

O'zbekistonda jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi. O'zbekistonda maktabda o'qish majburiy hisoblanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning II bob, 20-moddasida Inklyuziv ta'lim haqida: "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim

tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi", [1.5] deb ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish masalalari yuzasidan dolzarb vazifalar belgilab berilgan.

Inklyuziv ta'lim, barcha o'quvchilarning o'zlarining imkoniyatlariga va ehtiyojlariga muvofiq ta'lim olishini ta'minlagan o'quv jarayoni shaklidir. Bu usul bilan barcha o'quvchilarga, to'g'ridan-to'g'ri imkoniyatlar beriladi va ularning turli ehtiyojlariga javob berishga harakat qilinadi. [2.45] Inklyuziv ta'limning afzalliklari quyidagilar bo'lishi mumkin:

Inklyuziv ta'lim, har bir o'quvchiga ta'lim olish imkoniyatlarini ta'minlayadi. Bu, o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish, o'zlarini ifoda qilish va faollikni oshirishga imkon beradi. O'quvchilarning o'ziga xos iqtidorlari va qobiliyatlaridan foydalanish, ularga boshqa o'quvchilar bilan hamkorlik qilish va o'zlarini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini beradi.

Inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan o'quvchilarga yaqinroq muhitda ta'lim olish imkoniyatlarini yaratadi. Bu o'quvchilarga o'zlarining ehtiyojlariga mos o'quv-uslublarini taqdim etish, qo'llab-quvvatlash xizmatlarini ko'rsatish, o'quv jihozlari va tashqi muhitda qulaylikliklar yaratish bilan bog'liq.

Inklyuziv ta'lim, qo'shimcha o'quv resurslaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlayadi. Bu, o'quvchilarning qo'shimcha o'quv jihozlari, qurilmalar, darsliklar, o'quv vositalari va tashqi yordamning mos ehtiyojlarini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Bu usul bilan o'quvchilarning o'zlashtirilgan ta'lim dasturlariga mos keluvchi o'quv jihozlari bilan ta'minlash mumkin. [3.198]

Inklyuziv ta'limning yana bir afzalligi, o'quvchilarning bir-biridan o'rganish imkoniyatlarini oshirishidir. Bu, barcha o'quvchilarning o'zaro hamkorlik qilish, o'z fikrlarini almashtirish va o'zlashtirilgan o'quv dasturlarini bir-biriga o'rgatish imkoniyatlarini ta'minlayadi. Bu usul bilan o'quvchilar o'zlarini boshqalar bilan solishtirish, o'zlarini o'rganish va o'zlashtirilgan ta'lim jarayonida hamkorlik qilish o'rganishlari oshiriladi.

Inklyuziv ta'lim, barcha o'quvchilarning o'zlarini qo'llab-quvvatlash, o'zlarini ifoda qilish va o'rganish imkoniyatlarini ta'minlaydigan bir o'quv tizimi shaklidir. [4.200] Ushbu usul o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish, o'zlashtirilgan ta'limni amalga oshirish va ijtimoiy integratsiyaga qo'shilishlarini ta'minlayadi.

Boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardir:

Har bir o'quvchiga imkoniyat berish: Inklyuziv ta'limda, barcha o'quvchilarga o'zlarini rivojlantirish va o'zlashtirilgan ta'lim olish imkoniyatlarini berish maqsadga muvofiq amal qilinadi. Bu, o'quvchilarning turli iqtidorlari, qobiliyatlari va ehtiyojlari hisobiga ijodiy o'quv dasturlari va usullarini taqdim etishni o'z ichiga oladi.

Inklyuziv ta'limda, o'quvchilarning bir-biridan o'rganish imkoniyati katta ahamiyatga ega. O'quvchilar o'z fikrlarini almashtirish, o'zlashtirilgan ta'lim dasturlarini bir-biriga o'rgatish va hamkorlik qilish imkoniyatlarini rivojlantirish uchun boshqa o'quvchilar bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Inklyuziv ta'limda, kooperativ o'quv usullari keng qo'llaniladi. [4.103] Bu usulda, o'quvchilar guruhlar halida birgalikda ishlash, g'oyalarini bajarish va boshqalar bilan hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu usul o'quvchilarning o'zlarini o'rganish va rivojlanishlarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'limda, boshlang'ich ta'lim muassasalari qo'shimcha o'quv jihozlari bilan ta'minlanishi kerak. Bu o'quv jihozlari o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish, ularning turli qobiliyatlari va iqtidorlarini rivojlantirishga yordam berish, o'quvchilarning qatnashish va qatnashish darajasini oshirishga imkon berish maqsadida ishlab chiqiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etishda o'qituvchilar tayyorlanishi muhimdir. O'qituvchilar inklyuziv ta'limning prinsiplarini tushunish, o'quvchilarni individual ravishda qo'llash va ularga qo'shimcha qo'llab-

quvvatlash xizmatlarini ko'rsatish bilan bog'liq tayyorlanishi kerak.[3.192] Bu tayyorlanish o'qituvchilarga inkluyuziv ta'limning asosiy tamoyillarini o'rganish, qo'shimcha o'quv resurslarini to'g'ridan-to'g'ri qo'llash va o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash usullarini o'rganish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'limda inkluyuziv ta'limni tashkil etishning xususiyatlari, barcha o'quvchilar uchun imkoniyatlar ta'minlash, o'quvchilarning bir-biridan o'rganishi, kooperativ o'quv usullari, qo'shimcha o'quv jihozlari va o'qituvchilar tayyorlanishini o'z ichiga oladi. Bu xususiyatlar inkluyuziv ta'limning boshlang'ich ta'lim muhitida qabul qilingan va har bir o'quvchini o'zlashtirilgan ta'limni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan Inkluziv ta'limning boshlang'ich ta'limda o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat bo'ladi:

Inkluziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri, barcha o'quvchilarga qarash va ularga barqarorlik ta'minlashdir. Bu, har bir o'quvchini qabul qilish, o'zlashtirilgan ta'lim dasturlari va o'quv-usullarini ularning iqtidorlariga mos ravishda tashkil etishni talab qiladi. Inkluziv ta'lim jarayonida, o'quvchilarning qo'shimcha qo'llab-quvvatlash xizmatlaridan foydalanishi lozim.[3.201] Bu xizmatlar o'quvchilarning engillilik, o'qish qiyinliklari yoki turli o'quv muammolarini yechishga yordam berishni o'z ichiga oladi. Misol uchun, qo'shimcha o'qituvchilar, terapevtik xizmatlar, tarbiyaviy maslahatchilar kabi imkoniyatlardan foydalanish mumkin.

O'quvchilarning turli iqtidorlari va qobiliyatlari hisobiga o'zlashtirilgan dasturlar: Inkluziv ta'limda, o'quvchilarning turli iqtidor va qobiliyatlari hisobiga o'zlashtirilgan dasturlar tashkil etiladi. Bu dasturlar o'quvchilarning o'zlashtirish, g'oyalarini bajarish va o'rganish usullarini o'rgatishda ularga mos keladi. Bunga qarab, har bir o'quvchi o'zining maxsus o'quvchilari uchun ma'lumotlarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishi mumkin.

Inkluziv ta'lim muhitida o'quvchilar birgalikda ishlash va hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'quvchilar guruhlar halida o'z fikrlarini almashtirish, jamoada ishlash, g'oyalarini bajarish va bir-biriga yordam berish imkoniyatiga ega bo'lishlari o'rniga keladi.

Inkluziv ta'limda o'qituvchilar va murabbiylar inkluziv ta'lim prinsiplarini tushunish, har bir o'quvchiga mos keluvchi o'qitish usullarini o'rganish va inkluziv ta'limda o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash usullarini bilishlari lozim. Ular inkluziv ta'limda ishlash uchun qo'shimcha tayyorlanish va o'zlashtirilgan ta'lim dasturlarini amalga oshirishda yordam berishlari kerak.

Inkluziv ta'limning boshlang'ich ta'limda xususiyatlari, barcha o'quvchilarga imkoniyat berish, qo'shimcha qo'llab-quvvatlash xizmatlaridan foydalanish, o'quvchilarning iqtidor va qobiliyatlariga mos ta'lim dasturlarini tashkil etish, hamkorlik va birgalikda

Inkluyuziv ta'limda o'quvchilarning bir-biridan o'rganishi quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

O'quvchilarni guruhlariga bo'lib o'rganish, ularga bir-biriga yordam berish va o'z fikrlarini almashtirish imkoniyatini beradi. Guruh ishlari o'quvchilarning o'zlarini tanishish, o'zaro aloqalarni rivojlantirish va qo'shimcha bilimlar olish imkoniyatini beradi. O'quvchilarni birgalikda ishlashning o'ziga xos usullari o'rganishlarni ta'minlaydi. Misol uchun, guruhda bir-biriga yordam berish, g'oyalarini bajarish, masalalar yechish va loyihalarni jamoada amalga oshirish imkoniyati beriladi. O'quvchilarni bir-biriga o'rganish, ularga qo'shimcha ko'maklashishga imkon beruvchi hamkorlik o'zaro aloqa va o'quvchilarning o'zlashtirilgan ta'limni oshirishga yordam beradi. Bu hamkorlik o'quvchilarning bir-birlari bilan fikr almashish, maslahat olish va bir-biriga yordam berish imkoniyatini oshiradi. Inkluyuziv ta'limda, o'quvchilarning o'zlashtirilgan ta'lim dasturlari tashkil etiladi, bu dasturlar o'quvchilarning turli iqtidor va qobiliyatlarini hisobga oladi. O'quvchilar individual ravishda o'zlashtirilgan dasturlardan foydalanish orqali o'rganish jarayonida bir-biridan foydalanish va bir-biriga yordam berish imkonini beradi.[5.190] Inkluyuziv ta'lim muhitida qo'shimcha o'qituvchilar va maslahatchilar o'quvchilarga maxsus qo'llab-quvvatlash va yordam berish imkoniyatini ta'minlaydi. Bu mutaxassislar o'quvchilarni bir-biridan o'rganish va ularga qo'shimcha qo'llab-quvvatlash usullarini o'rgatishda muhim rol o'ynaydi.

Inkluyuziv ta'limda o'quvchilarning bir-biridan o'rganishni ta'minlash uchun guruh ishlari, hamkorlik va birgalikda ishlash, o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik, o'zlashtirilgan ta'lim dasturlari va qo'shimcha o'qituvchilar va maslahatchilar katta ahamiyatga ega. Bu usullar o'quvchilarning

o'zlarini o'rganish, o'zlashtirilgan ta'limlarini oshirish va o'quvchilar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'limda o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlash uchun quyidagi usullar amalga oshiriladi:

Guruhdagi o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni oshirishning asosiy yo'li. Guruh ishlari o'quvchilarni bir-biriga yordam berish, fikr almashish va maslahatlashish imkonini beradi.[2.106] Guruhdagi o'quvchilarning bir-biriga qo'llab-quvvatlashi va o'z fikrlarini o'zaro almashishlari ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu usulda o'quvchilar o'quv jarayonida bir-biriga yordam berish uchun o'zaro ishlar yoki loyihalar ustida hamkorlik qilishadi. Misol uchun, guruhda birlikda masala yechish, loyihalar tuzish, o'quv materialini bir-biriga ta'lim etish kabi faoliyatlar orqali o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni oshirish mumkin.[5.78] Ta'lim o'yinlari o'quvchilarning bir-biridan o'rganishi va hamkorlikni rivojlantirishi uchun qulay usullardan biridir. O'yinlar o'quvchilarni bir-biriga bog'liq vazifalarni bajarish, o'zaro ishlar yoki maslahatlashish imkoniyatini berish orqali hamkorlikni oshirishga imkon beradi. O'yinlar o'quvchilarning o'zlashtirilgan ta'limlarini oshirish va o'quvchilar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishga muhim vazifalarni bajaradi. O'quvchilarni bir-biriga so'zlashish va fikr almashish imkoniyati ta'minlanishi hamkorlikni rivojlantirishning muhim qismlaridan biridir. O'quvchilarga guruhda yoki ikkilanuvchan faoliyatlar davomida o'z fikrlarini bayon etish va boshqa o'quvchilar bilan fikr almashish imkoniyati beriladi. Bu o'quvchilarning o'zlarini ifoda qilish, qo'shimcha ko'maklashish va o'quvchilar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirishga imkon beradi. Inklyuziv ta'lim muhitida qo'shimcha o'qituvchilar va maslahatchilar o'quvchilarni bir-biriga yordam berish va hamkorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ular o'quvchilarni bir-biriga qo'shimcha ko'maklashish usullarini o'rgatish, fikr almashishni ta'lim etish va o'quvchilar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishda o'z faoliyatlarini amalga oshirishadi.

Bu usullar inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni oshirish va rivojlantirishning muhim vositalarini ta'minlashda ishlatiladi. Bu usullar o'quvchilarning bir-biridan o'rganish jarayonida o'quvchilar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirish va ularning o'zlashtirilgan ta'limlarini oshirishga imkoni beradi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. Toshkent.2020.
2. I.Madatov. Inklyuziv ta'lim. Darslik. Toshkent-"Best-Publish"-2024. -240 b.
3. Qaxarova Dildora Sidiqovna "Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning pedagogik – psixologik jihatlarini takomillashtirish"dissertatsiya Samarqand 2019 . -235 b.
4. N.B.Goipova "Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika". Darslik. Namangan 2024.- 343 b.
5. Qodirova Feruza "Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot" darslik. Chirchiq 2022. -298 b.

ZAMONAVIY GESHTALKORREKSIYANING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

U.A.Qosimov

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi
Pedagogika va psixologiya va ta'lim texnologiyalari
kafedrasi mudiri ps.f.n., dotsent

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy geshtalkorreksiyaning ijtimoiy psixologik xususiyatlari massalalari tavsiflangan va muvofiq xulosalar qilingan, tavsiyalar berilgan

Kalit so'zlar: geshtalt, geshtalterapiya, geshtalkorreksiya

Abstract: The article describes the issues of increasing the effectiveness of advanced training through modular training and the wider use of its capabilities, and makes appropriate conclusions and recommendations.

Key words: gestalt, gestal therapy, gestal correction`

Аннотация: В статье описываются социально-психологические характеристики современной гештальт-коррекции, делаются соответствующие выводы и даются рекомендации.

Ключевые слова: гештальт, гештальт-терапия, гештальт-коррекция

Zamonaviy geshtalterapevtik korreksiya-amerikalik psixolog F.Perlz tomonidan geshtaltpsixologiya, ekzistensializm, psixoanaliz g'oyalari ta'sirida yaratilgan metod amaliyotda katta muvaffaqiyatta erishdi. F.Perlz t geshtaltpsixologiyada idrok sferasiga qo'yilgan figura(shakl) yuzaga kelish qonuniyatini inson xulq-atvori motivatsiyasi sohasiga ko'chirdi. U ehtiyojlarni yuzaga kelishi va qondirilishini geshtaltlar shakllanish va yakunlanish ritmi sifatida ko'rib chiqqan. Perlz bo'yicha, motivatsion sfera organizmning o'zini regulyasiya qilish tamoyili asosida o'z funksiyasini bajaradi.

Geshtalkorreksiya maqsadi mijoz shaxsini o'sish, qadr-qimmat va ulg'ayishga erishish hamda to'liq integratsiyasiga imkon berish yo'lida blokirovkalarni yechish, insonda mavjud tabiiy potensial resurslarni faollashtirishdan iborat.

Asosiy maqsad- insonga uning potensialini to'liq realizatsiyalashga ko'maklashish. Bu maqsad bir necha yordamchi maqsadlarga tafovutlanadi:

- o'zini anglashni faolligini ta'minlash;
- lokus nazoratini ichkariga ko'chishi;
- mustaqillikni va o'z-o'zini rag'batlantirish;
- o'sishga to'sqinlik qiluvchi psixologik bloklarni aniqlash va bartaraf etish.

Inson o'zi va uni o'rab turgan atrof-olam bilan muvozanatda bo'lishi uchun o'z ehtiyojlarini, moyilliklarini ro'yobga chiqari orqali — uyg'un, sog'lom shaxsga aylana oladi. O'z ehtiyojlarini qondirishga, uzluksiz tarzda to'sqinlik qiluvchi, o'z «Men»ini ro'yobga chiqarishdan bosh tortgan inson odatda qadriyatlarga amal qila boshlaydi. Bu esa o'z navbatida organizmning o'zini regulyasiyalash jarayonining buzilishiga olib keladi. Geshtalterapiyaga muvofiq organizm yaxlit deb ko'rib chiqiladi va xulq-atvorning har qaysi aspektida insonning butun hayoti namoyon bo'lishi mumkin deb hisoblanadi. Organizm-muhit, inson esa keng «dala»ning bir bo'lagidir. Sog'lom shaxsda muhit bilan chegara harakatchan bo'lib, aniq bir ehtiyojning paydo bo'lishi muhit bilan «kontakt» (aloqa)ni talab etadi va geshtaltini shakllantiradi. ehtiyojni qondirish esa geshtaltini yakunlaydi va muhitdan «chetlanishini» talab etadi. Nevrotik shaxsda «kontakt» va «chetlashish» jarayonlari qattiq buzilgan bo'lib, ehtiyojlarni adekvat qondirilishini ta'minlaydi.

F.Perlz fikriga ko'ra, shaxsiy o'sish — o'zini regulyasiyalashga hamda ichki dunyo va muhit o'rtasidagi muvozanatni koordinatsiyalashga imkon beruvchi o'zini anglash zonalarini kengayish jarayoni deb hisoblagan. U anglashni uch zonasini ajratib ko'rsatadi:

1. Ichki — tanada amalga oshuvchi hodisa va jarayonlar.
2. Tashqi - ongda aks etuvchi tashqi voqyea-hodisalar.
3. O'rta - fantaziyalar, e'tiqodlar, munosabatlar.

Geshtalterapiyada o'zini sozlash jarayonining buzilishini besh mexanizmi farqlanadi:

1. Introeksiya
2. Proeksiya
3. Retrofleksiya
4. Defleksiya
5. Konfluensiya

Introeksiyada inson boshqa odamlarning hissiyotlari nuqtai nazarlari, e'tiqod, baho, me'yor va xulq-atvor namunalarini o'zlashtiradi, ular o'z navbatida shaxsiy tajriba bilan to'qnashib, shaxsni assimilyasiya qilmaydi. Mazkur noasmilyasiyalashgan tajriba-introet - inson shaxsning yot qilish hisoblanadi. Erta introektlar qatoriga bola tomonidan tanqidiy fikrlashsiz o'zlashtirib olinadigan ota-ona nasihatlarini hisoblanadi. Vaqt o'tishi bilan introektlar va o'z shaxsiy e'tiqodlarni farqlash murakkablashadi.

Proeksiya — introeksiyaning to'liq aksidir. Proeksiyada inson o'zining «Men-konsepsiya»siga muvofiq bo'lgan o'ziga xos sifatlarni chetlashtiradi. Proeksiya natijasqa yuzaga

kelgan «teshik»lar introektlar bilan to'ldiriladi. «U boshqalarga ularni ayblayotgan narsalarni qiladi».

Retrofleksiya — o'ziga burish - ma'lum bir ehtiyojlar ijtimoiy muhit to'sqinligi sababli qondira olinmaganligi natijasida, tashqi muhitda manipulyasiyalashga mo'ljallangan. Energiyani o'ziga yo'naltirish hollarida kuzatiladi va qondirilmagan ehtiyoj yoki yakunlanmagan geshtalt sifatida ko'pgina agressiv hissiyotlar kabi namoyon bo'ladi. «U boshqalarga qilmoqchi bo'lganlarni o'zicha qiladi». «Men» va boshqalar orasidagi ziddiyat ichki shaxsiy ziddiyatga aylanadi. Nutqda «Men»... qilishga o'zimni majburlashim kerak» kabi jumlar mavjudligi retrofleksiya ko'rsatgichi hisoblanadi.

Defleksiya — real kontakt (aloqa)dan qochish. Defleksiyaga ega inson boshqa odamlar, muammo va vaziyatlar bilan bevosita aloqadan bosh tortadi. Defleksiya ko'p gapirish, rituallik, xulq-atvor, ziddiyatli vaziyatlarni «tekislash» tendensiyasi shaklida namoyon bo'ladi.

Konfluensiya (yoki qo'shish) - «Men» va atrof olam o'rtasidagi chegara namoyon bo'ladi. Bunday mijozlar qiyinchilik bilan o'z fikr, tuyg'u va xohishlarini boshqalarnikidan farqlay oladilar. Konfluensiya o'zida bir qator himoya mexanizmlarini mujassam etib, undan foydalanishda individ o'zining asl «Men»idan voz kechadi.

Yuqorida sanab o'tilgan mexanizmlar ta'sirida shaxs bir yaxlitligiga putur yetadi va buziladi,. U fragmentlar, alohida bo'laklarga bo'lingan holda bo'ladi. Ko'pincha bunday fragmentlar sifatida dixotomiyalar: aktiv-passiv, qaramlik-alohidalik, ratsionallik-emotsionallik va hokazolar namoyon bo'ladi.

Geshtaltkorreksiyada «tugallanmagan ish» tushunchasi asosiy va markaziy tushunchalardan biri hisoblanadi. «Tugallanmagan ish» bu javobsiz qolgan xis-tuyg'ular reallikni, bo'lib o'tayotganlarni aktual tarzda anglashga to'sqinlik qilish hodisasidir.

F.Perlz bo'yicha, «Tugallanmagan ish»ning ko'p uchraydigan va eng og'ir turlaridan biri xafagarchilik bo'lib, u kommu-nikatsiya (aloqa)lar haqiqiylikni buzadi.

Tugallanmaganlarni yakuniga yetkazish, emotsional to'siqlardan ozod etish — geshtaltkorreksiyasining muhim qismlaridan biri.

Yana bir muhim terminlardan biri «qochish, bosh tortish»dir. Mazkur tushuncha yordamida iqrordan bosh tortish hamda tugallanmagan ish bilan bog'liq yoqimsiz kechinmalarni qabul qilish bilan aloqador xulq-atvor xususiyatlari aks etadi. Geshtaltterapiya shaxsiy integratsiyasiga erishishda to'xtatilgan his-tuyg'ularni ifodalashni, ular bilan konfrontatsiyaga kirishishni hamda ularni qayta ko'rib (ishlab) chiqishni rag'batlantiradi. Haqiqiy individuallikni ochish yo'lida geshtaltkorreksion jarayoni mijoz F.Perlz tomonidan nevroz bosqichlari deb ataluvchi besh bosqichdan o'tadi.

Birinchi bosqich - soxta munosabatlar, o'yinlar va rollar bosqichi. Bu qalbaki rolli xulq-atvor, odatiy streotiplar, rollar qatlamidir. Nevrotik shaxs boshqa odamlar orzu-umidlari asosida yashab, o'z «Men»ini realizatsiyalashdan bosh tortdi. Natijada inson o'z maqsad va ehtiyojlarini qondirishdan qochadi, frustratsiya, umidsizlik his etadi, hayot ma'nosini yo'qotadi.

Ikkinchi bosqich - fobik bosqich - qalbaki xulq-atvor va manipulyasiyani anglash bilan bog'liq. Biroq, myukoz samimiyat qanday oqibatlariga olib kelishi mumkinligini tasavvur qilganda, uni qo'rquv hissi bosadi. Inson haqiqiy o'zligini ko'rsatishdan qo'rqadi va o'z og'ir kechinmalariga duch kelishdan qo'rqadi.

Uchinchi bosqich - berklik va umidsizlik bosqichi. Bu bosqich inson nima qilishni, qaerga harakat qilishni bilmasligi bilan xarakterlanadi. U tashqaridan beriladigan qo'llashni yo'qotilgani uchun qayg'uradi, lekin o'z ichiga tayanch nuqtani topishga tayyor emas va hych qanday istagi ham yo'q. Natijada inson beryushkdan chiqib ketishdan qo'rqqan holda kvo-statusini saqlaydi. Bu payt o'z nochorligi achinish bilan xarakterlanadi.

To'rtinchi bosqich - imploziya, inson o'zini o'zi chegaralagani va o'z «Men»ini bosganligini to'liq anglagani bilan shartlangan ichki umidsizlik, o'zidan nafratlanish holati. Bu bosqichda mijoz o'limdan qo'rqlashni his etishi mumkin. Bu payt katta miqdordagi energiyani jalb etishi va insonning ichki kuchlarini o'zaro kurashi bilan xarakterlanadi. Buning natijasida yuzaga kelgan bosim, mijozni yo'q qilishga qodirdek kuzatiladi. Inson umidsizlikka tushgan holda qat'iylik bilan qaror

qabul qilishga urinish va bu ishni uddasidan chiqishga intiladi. Bu o'z «Men»iga yo'l ochish qatlamidir.

Beshinchi bosqich - eksklyuziv, portlash. Mijoz ustidan qalbakilikni tashlab, o'z «Men»i asosida yashashni boshlaydi. Mazkur bosqichga yetganlik o'z hissiyotlarini ifodalash va boshdan kechirish qobiliyatiga ega autentik shaxs shakllanganligidan dalolat beradi. Demak, geshtaltkorreksiya — bu shaxsni ozod va mustaqil etishga yo'naltirilgan yondashuvlardir.

Psixolog pozitsiyasi - geshtaltkorreksiyada psixolog mijozning bir butun geshtalt shaxsiga integratsiyalangan katalizator, yordamchi, hamkor sifatida ko'rib chiqiladi. Psixolog mijozning shaxsiy hissiyotlariga bevosita aralashuvni oldini olishga hamda mazkur histuyg'ularni ifodalashni osonlashirishga urinadi.

Mijoz bilan o'zaro ta'sirining asosiy maqsadi — mijoz shaxsiy o'sishini ta'minlashga olib keluvchi ichki shaxsiy rezervlarni faollashtirish.

Mijozga qo'yiladigan talablar va kutiladigan natijalar. Geshtaltkorreksiyada mijozga o'z xulq-atvori va hayoti sxemasini anglash asosqa pozitsiya(xolat)lari interpretatsiyalash huquqini o'z ichiga oluvchi faol rol beriladi. Mijoz ratsionalizatsiyalashdan kechinmalarni boshdan kechirishga o'tishi kutiladi. Mazkur jarayonda mijozning o'z hissiyotlarni verbaliatsiyasidan ko'ra, uni mazkur jarayonga, aktual boshdan kechirishga tayyorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. Anne Anastasi, Susana Urbina. PsychologyTesting.-Prentice-Hall International, Inc.2000.P 24-25
2. Henry Kellerman, PH.D. Anthony Burry, PH.D. Handbook of Psychodiagnostic Testing. - Springer Science_Business Media, LLC.2007.
3. Elizabeth A. Styles. The psychology of attention. This edition published in The Taylor & Francis e-Library, 2005.-232 p.
4. Myers D.G. Psychology. Ninth Edition. – Worth Publishers, 2010. – 910 p.
5. Schiffman H.R. Sensation and Perception: An Integrated Approach. 5th Edition. – John Wiley & Sons, 2001. – 608 p.
6. The Cambridge Handbook of Personality Psychology// Edited by Philip J. Corr. Cambridge University Press 2009
7. Ғозиев Э.Ғ. Умумий психология. Т.: Ўқитувчи, 2010.
8. Ж.Годфруа. Что такое психология? М. 1999 г. 2-том.
9. Крылов А.А., Маничева С.А. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии.-СПб.: Питер, 2005.-550 с.
10. 10.Мартин Д. Психологические эксперименты.Секреты механизмов психики.-СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004-480 с.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INKLUZIV TA'LIM TURLARI VA YO'NALISHLARI

To'ymurodova Nilufar
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida inkluziv ta'limning mazmun-mohiyati, uning turlari hamda asosiy yo'nalishlari yoritilgan. Shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalariga integratsiya qilishning pedagogik ahamiyati va samarali tashkil etish usullari tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются содержание, виды и основные направления инклюзивного образования для учащихся начальной школы. Также анализируется

педагогическая значимость и эффективные методы интеграции детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательные учреждения.

Abstract. This article discusses the content, types, and main directions of inclusive education for primary school students. It also analyzes the pedagogical importance and effective methods of integrating children with special educational needs into general education institutions.

Kalit so'zlar: Inkluziv ta'lim, boshlang'ich ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari, integratsiya, teng imkoniyatlar, pedagogik yondashuv, ijtimoiy moslashuv.

Ключевые слова: инклюзивное образование, начальное образование, особые образовательные потребности, интеграция, равные возможности, педагогический подход, социальная адаптация.

Keywords: Inclusive education, primary education, special educational needs, integration, equal opportunities, pedagogical approach, social adaptation.

Bugungi kunda ta'lim tizimida barcha bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan inkluziv ta'lim alohida ahamiyat kasb etadi. Inkluziv ta'lim imkoniyati cheklangan yoki alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitishni nazarda tutadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim davr bo'lib, aynan shu bosqichda inkluziv muhitni yaratish katta natijalar beradi.

Inkluziv ta'limning mohiyati

Inkluziv ta'lim – bu har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonida teng ishtirok etishini ta'minlaydigan tizimdir. Ushbu yondashuvda bolaning jismoniy yoki ruhiy holati emas, balki uning ta'lim olish huquqi ustuvor hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda inkluziv ta'limning asosiy maqsadi barcha o'quvchilar uchun qulay, xavfsiz va rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratishdan iborat.

Inkluziv ta'lim turlari

Inkluziv ta'lim bir necha shakllarda amalga oshiriladi:

1. To'liq inkluziya

Bu shaklda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan o'quvchilar umumiy sinf tarkibida doimiy ravishda ta'lim oladilar. Zarur hollarda ularga maxsus pedagog yoki yordamchi mutaxassis ko'mak beradi.

2. Qisman inkluziya

O'quvchi ayrim fanlar yoki mashg'ulotlarda umumiy sinf bilan birga qatnashadi, boshqa vaqtlar esa maxsus dasturlar asosida shug'ullanadi.

3. Integratsiyalashgan ta'lim

Bu turda maxsus ehtiyojli bolalar umumta'lim maktabiga moslashtiriladi va ularga individual pedagogik yordam ko'rsatiladi.

4. Resurs markazlari asosidagi ta'lim

Maktab qoshida tashkil etilgan maxsus resurs xonalari orqali o'quvchilarga qo'shimcha pedagogik va psixologik yordam beriladi.

Boshlang'ich sinflarda inkluziv ta'limning asosiy yo'nalishlari

Pedagogik yo'nalish

O'qituvchilar o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda differensial va individual yondashuvlardan foydalanadilar. Ta'lim metodlari va baholash tizimi o'quvchi ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Psixologik yo'nalish

Psixologik qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va emotsional holatini yaxshilashga xizmat qiladi. Maktab psixologi ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlikda ish olib boradi.

Ijtimoiy yo'nalish

O'quvchilar o'rtasida hamjihatlik, bag'rikenglik va o'zaro hurmatni shakllantirish inkluziv ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi.

Korreksion-rivojlantiruvchi yo'nalish

Nutq, eshitish, ko'rish yoki harakat faoliyatida muammolari bo'lgan bolalar bilan maxsus mashg'ulotlar tashkil etiladi. Bunda logoped, defektolog va boshqa mutaxassislar ishtirok etadi.

Inkluziv ta'limning afzalliklari

- Barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlari yaratiladi;
- O'quvchilarda bag'rikenglik va hamkorlik ko'nikmalari rivojlanadi;
- Maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuvi kuchayadi;
- Ota-onalar va maktab o'rtasidagi hamkorlik mustahkamlanadi;
- Jamiyatda nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Xulosa

Boshlang'ich sinflarda inkluziv ta'limni samarali tashkil etish har bir bolaning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlaydi. Inkluziv yondashuv nafaqat alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar, balki barcha o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ta'lim muassasalarida inkluziv ta'lim tamoyillarini keng joriy etish va rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining inkluziv ta'limni rivojlantirishga oid qarorlari.
3. UNESCO. Inclusive Education Guidelines.
4. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems.

INKLYUZIV TA'LIMDA AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR: NAZARIYA VA AMALIYOT

Xamrayeva Diyora Burxon qizi
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimida akmeologik yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy tatbiqi tahlil qilinadi. Akmeologiya — shaxs kamolatining eng yuqori nuqtasini o'rganuvchi fan sifatida — inklyuziv ta'lim metodologiyasiga yangi imkoniyatlar ochib beradi. Maqolada umumiy rivojlanish qobiliyatiga ega bo'lgan va nogironlik holati mavjud bolalar uchun mo'ljallangan akmeologik texnologiyalar, pedagogning kasbiy o'sish strategiyalari hamda O'zbekiston Respublikasining 'Ilk qadam' davlat o'quv dasturi kontekstida inklyuziv muhitni loyihalash prinsiplari ko'rib chiqiladi. Akmeologik ta'lim modeli o'quvchining potentsialini maksimal darajada amalga oshirishga yo'naltirilgan bo'lib, har bir bolaning individual yutuqlarini markazga qo'yadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, akmeologiya, akmeologik yondashuv, maktabgacha ta'lim, nogironligi bo'lgan bolalar, pedagogik texnologiya, individual ta'lim, shaxs kamoloti, kasbiy rivojlanish, adaptiv ta'lim muhiti.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы и практическое применение акмеологических подходов в системе инклюзивного образования. Акмеология — наука, изучающая вершинные достижения личности, — открывает новые возможности для методологии инклюзивного образования. В статье рассматриваются акмеологические технологии, предназначенные для детей с типичным развитием и детей с ограниченными возможностями здоровья, стратегии профессионального роста педагога, а также принципы проектирования инклюзивной среды в контексте государственной образовательной программы Республики Узбекистан «Ilk qadam». Акмеологическая модель обучения направлена на максимальную реализацию потенциала обучающегося и ставит в центр индивидуальные достижения каждого ребёнка.

Ключевые слова: инклюзивное образование, акмеология, акмеологический подход, дошкольное образование, дети с ОВЗ, педагогическая технология, индивидуальное обучение, развитие личности, профессиональное развитие, адаптивная образовательная среда.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations and practical application of acmeological approaches within the inclusive education system. Acmeology — the science studying the peak achievements of personality — opens new horizons for inclusive education methodology. The article examines acmeological technologies designed for children with typical development and children with disabilities, professional growth strategies for educators, and principles of designing an inclusive environment within the context of Uzbekistan's national curriculum 'Ilk qadam'. The acmeological education model aims at maximizing the learner's potential and places the individual achievements of every child at the center of the educational process.

Keywords: inclusive education, acmeology, acmeological approach, preschool education, children with disabilities, pedagogical technology, individualized learning, personal development, professional development, adaptive learning environment.

Zamonaviy ta'lim paradigmasi inson qadriyati va har bir shaxsning o'ziga xos potentsialiga asoslanadi. XXI asrda inklyuziv ta'lim — turli qobiliyat va imkoniyatga ega bo'lgan barcha bolalarni bir ta'lim muhitida birlashtiruvchi yondashuv — global ta'lim siyosatining asosiy yo'nalishiga aylandi. UNESCO (2009), Salamanka deklaratsiyasi (1994) va BMT ning Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (2006) kabi xalqaro hujjatlar inklyuziv ta'limni har bir bolaning huquqi sifatida belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha jiddiy islohotlar amalga oshirilmoqda. 2020-yil 14-yanvardagi PQ-4570-sonli Prezident qarori, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi (3-nashr, 2022) va "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonun (O'RQ-595, 2019) inklyuziv muhitni mustahkamlashda muhim huquqiy-me'yoriy asos bo'lib xizmat qiladi.

Biroq inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun faqat qonuniy kafolat yetarli emas — zarur pedagogik texnologiyalar, metodik yondashuvlar va pedagog malakasi ham talab etiladi. Aynan shu yerda *akmeologiya* fani yangi imkoniyatlar ochadi: u shaxsning kamolatini, yuqori natijalarga erishish mexanizmlarini va professional ustunlikni o'rganadi. Ushbu maqolaning maqsadi inklyuziv ta'lim tizimida akmeologik yondashuvlarning nazariy asoslarini tahlil qilish va ularning amaliy tatbiqiga oid tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

"Akmeologiya" atamasi yunon tilidan olingan bo'lib, "acme" — cho'qqi, "logos" — ta'limot degan ma'noni anglatadi. Bu fan birinchi marta N.A.Rybnikov tomonidan (1928) tilga olingan bo'lsa-da, mustaqil fan sohasi sifatida B.G.Anan'ev, A.A.Bodalev va A.A.Derkach kabi rus olimlar tomonidan XX asrning 90-yillarida shakllantirilib, chuqur rivojlantirildi.

Akmeologiyaning asosiy tushunchalari:

- **Acme** — shaxsning rivojlanishidagi eng yuqori nuqta (jismoniy, aqliy, ma'naviy va kasbiy jihatdan).
- **Potentsial** — har bir insonning yashirin imkoniyatlari, ularni yuzaga chiqarish mexanizmlari.
- **Kasbiy akme** — pedagog yoki mutaxassisning faoliyatida erishgan eng yuqori ko'rsatkichi.
- **Subektivlik** — shaxsning o'z taraqqiyotiga faol munosabatda bo'lishi.

Inklyuziv ta'lim kontekstida akmeologik yondashuv shuni anglatadiki: har bir bola — nogironligi bo'lsin yoki bo'lmasin — o'ziga xos "*acme*"ga ega va ushbu cho'qqiga erishishiga imkon beruvchi muhit yaratish pedagogning asosiy vazifasidir. Bu qarash an'anaviy defektologik yondashuvning "*kamchilik — to'ldirish*" modelidan tubdan farq qilib, "*kuch — rivojlantirish*" modeli sari yo'nalishni belgilaydi.

2. Inklyuziv ta'limda akmeologik texnologiyalar

Akmeologik yondashuvga asoslangan inklyuziv ta'lim texnologiyalari quyidagi tamoyillar asosida quriladi:

2.1. Individual ta'lim marshrutlari (ITM)

Har bir bola uchun individual ta'lim marshrutini ishlab chiqish akmeologik texnologiyaning markaziy elementi hisoblanadi. ITM bolaning kuchli tomonlarini, qiziqishlarini va rivojlanish

zonasini aniqlash asosida tuziladi. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) nazariyasi bu jarayonda asosiy metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Pedagog bola mustaqil erishgan daraja bilan uning maxsus yordamda erishishi mumkin bo'lgan daraja o'rtasidagi zonada maqsadli ish olib boradi.

2.2. Kuchga asoslangan yondashuv (Strengths-Based Approach)

An'anaviy diagnostika bolaning kamchiliklarini aniqlashga yo'naltirilgan bo'lsa, akmeologik diagnostika uning *kuchli tomonlarini, qobiliyatlarini va muvaffaqiyat sohalarini* aniqlaydi. Gardner (1983) ning ko'p intellekt nazariyasi bu yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi: musiqiy-ritmik, fazoviy, jismoniy-kinestetik, naturalistik, shaxslararo va boshqa intellekt turlarida har bir bola o'zining ustunligini namoyon etishi mumkin.

2.3. Hamkorlikdagi o'rganish (Cooperative Learning)

Akmeologik inklyuziv ta'limda tengdoshlar o'rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Bola faqat kattalardan emas, tengdoshlaridan ham o'rganadi — bu jarayonda ijtimoiy munosabatlar, empatiya va muloqot ko'nikmalari bir vaqtda rivojlanadi. Johnson & Johnson (1994) ning hamkorlikdagi o'rganish modeli inklyuziv sinfxonalarda samarali natija beradi.

2.4. Neyropedagogik texnologiyalar

Miya va o'rganish jarayoni o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganuvchi neyropedagogika (Jensen, 2005; Caine & Caine, 2011) inklyuziv ta'limga yangi metodlar olib kiradi. Sensorli integratsiya, harakat asosidagi o'rganish, vizual qo'llab-quvvatlash tizimlari (PECS, AAC) nogironligi bo'lgan bolalar uchun maxsus tarzda moslashtirilgan akmeologik vositalar hisoblanadi.

3. Inklyuziv pedagogning akmeologik rivojlanishi

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda pedagogning kasbiy kamoloti hal qiluvchi rol o'ynaydi. Akmeologik nuqtai nazardan pedagog — passiv bajaruvchi emas, balki o'z kasbiy cho'qqisiga intilayotgan aktiv subyektdir.

Inklyuziv pedagog uchun akmeologik rivojlanish modeli quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

I bosqich — Diagnostik: pedagog o'z kasbiy bilim va ko'nikmalarini, inklyuziv ta'lim sohasidagi kompetentsiyalarini baholaydi.

II bosqich — Motivatsion: inklyuziv ta'limga nisbatan ijobiy munosabat, empatiyani rivojlantirish, o'zini o'zgartirish istagini shakllantirish.

III bosqich — Texnologik: akmeologik texnologiyalar, moslashuvchan strategiyalar va individual yondashuvlarni o'zlashtirish.

IV bosqich — Refleksiv: amalga oshirilgan faoliyatni tahlil qilish, muvaffaqiyat va muammolarni aniqlash, yangi maqsadlar belgilash.

V bosqich — Innovatsion: yangi yondashuvlarni ishlab chiqish, tajribani ommalashtirish va hamkasblarga uzatish.

O'zbekiston sharoitida "Ilk qadam" dasturi pedagoglarga bolaning rivoji bo'yicha kuzatuv va baholash vositalarini taqdim etadi. Ushbu vositalarni akmeologik tamoyillar asosida qo'llash — ya'ni har bir bolaning *nima qila olmasligini* emas, balki *nimalarga qodirligini* qayd etish — inklyuziv ta'limning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

4. Inklyuziv ta'lim muhitini akmeologik loyihalash

Fizik va psixologik ta'lim muhiti inklyuziv ta'limning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Akmeologik yondashuv nuqtai nazaridan ta'lim muhiti quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak:

Xavfsizlik: bola o'zini qabul qilingan, hurmatlangan va xavfsiz his etishi. Maslow (1943) ning ehtiyojlar piramidasiga ko'ra, xavfsizlik hissi eng yuqori kognitiv erishuvlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Moslashuvchanlik: muhit barcha bolalar uchun qulay bo'lishi — universal dizayn tamoyillari asosida qurilishi. Jihozlar, materiallar va faoliyat turlari turli qobiliyat darajalariga moslashtirilishi lozim.

Rag'batlantiruvchi: bolaning har qanday natijasi — kichik yoki katta — e'tirof etiladi va rag'batlantiriladi. Bu akmeologik tamoyilning asosiy ko'rinishidir.

Hamkorlikka asoslangan: bola-bola, bola-pedagog, pedagog-ota-ona hamkorligi munosabatlari rag'batlantiriladi.

Inklyuziv ta'limda akmeologik yondashuvni joriy etish bo'yicha quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan:

Pedagoglar uchun: Har bir bolaning kuchli tomonlarini aniqlash asosida individual ta'lim rejasini tuzing; kuzatuv kundaligida bolaning "qila olmayotganlari"ni emas, "erishayotgan yutuqlari"ni qayd eting; ota-onalar bilan hamkorlikda akmeologik portfel ("Muvaffaqiyatlar papkasi") yarating.

Muassasa rahbarlari uchun: Pedagoglar uchun akmeologik rivojlanish bo'yicha tizimli treninglar tashkil eting; inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun ko'p mutaxassisli jamoa (multidisciplinary team) shakllantirig; ota-onalar bilan hamkorlik platformasini kengaytiring.

Metodik xizmat uchun: Akmeologik yondashuvga asoslangan o'quv-metodik qo'llanmalar, diagnostika vositalari va texnologik xaritalar ishlab chiqing; muvaffaqiyatli tajribalarni o'rganish va tarqatish tizimini yo'lga qo'ying.

XULOSA. Inklyuziv ta'limda akmeologik yondashuvlarni qo'llash faqat metodologik yangilik emas — bu ta'lim falsafasida inqilob demakdir. U har bir bolaga "erishishi mumkin bo'lgan cho'qqi" orqali qaraydi, shu cho'qqiga yo'llash uchun kerakli muhit, vosita va kompetentsiyani yaratishni pedagogdan talab etadi. Akmeologik yondashuv inklyuziv ta'limda quyidagi natijalarga erishishga yordam beradi: bolalarning o'z-o'ziga ishonchi va motivatsiyasi ortadi; pedagoglar ham kasbiy, ham shaxsiy jihatdan rivojlanadi; ta'lim muassasasi ijobiy, qabul qiluvchi muhitga aylanadi; jamoaning salohiyati yaxlit tizim sifatida oshadi.

O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida "Ilk qadam" dasturi va inklyuziv ta'lim islohotlari zahirida akmeologik yondashuvni keng joriy etish — bu nafaqat ilmiy, balki milliy ta'lim sifati uchun strategik zaruratdir.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-595, 2019-yil 26-dekabr. — Toshkent, 2019.
2. "Ilk qadam" Davlat ta'lim dasturi. — Toshkent: 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4570-sonli Qarori "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida". — 2020-yil 14-yanvar.
5. Bodalev A.A., Derkach A.A. Rabochaya kniga prakticheskogo psixologa: tekhnologiya effektivnoy professionalnoy deyatelnosti. — M.: Krasnaya ploschad, 1996.
6. Derkach A.A. Akmeologiya: puti dostizheniya vershiny professionalizma. — M.: RAU, 1993. — 32 s.

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR BILAN INTERFAOL MUHITNI SHAKLLANTIRISH VA AMALIY KO'NIKMALARGA BOG'LASH

Qodirova Gulnoza Rahmatjon qizi

Farg'ona viloyati Pedagogik mahorat Markazi

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: bolalarda ta'lim-tarbiya jarayonining interfaol metodlardan ko'rish, ijodiy va mustaqil fikrlash vositalarini rivojlantirish hamda olingan bilimlarni hayotiy (amaliy) ko'rinishga integratsiya qilish masalalari yoritilgan. Maqolada inkluziv ta'lim jarayoni korreksionlangan zamonaviy texnologiya, kor-pedagogik jarayonlar va interfaol muhitni saqlashning psikologik-pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: monitoring bolalar, interfaol muhit, amaliy inkluziv ta'lim, ijtimoiy adaptatsiya, korreksion pedagogika, keys-stadi, sensor integratsiya.

Abstract: The article discusses the issues of integrating the educational process in children through interactive methods, the development of creative and independent thinking, and the practical (applied) formation of the acquired knowledge. The article analyzes modern technologies of inclusive

education, corrective pedagogical processes, and pedagogical mechanisms for maintaining an interactive environment.

Keywords: children's time, interactive environment, inclusive education, social adaptation, corrective pedagogy, applied research, sensory integration.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы интеграции интерактивных методов обучения детей, развития творческого и самостоятельного мышления, а также практического (прикладного) формирования приобретенных знаний. Анализируются современные технологии инклюзивного образования, коррекционно-педагогические процессы и педагогические механизмы поддержания интерактивной среды.

Ключевые слова: детское время, интерактивная среда, инклюзивное образование, социальная адаптация, коррекционная педагогика, прикладные исследования, сенсорная интеграция.

KIRISH. Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida insonparvarlik va teng huquqlilik prinsiplari asosiy o'ringa chiqdi. Imkoniyati muhitni saqlashga faqat tibbiy yordam ko'rsatish yoki ularni iholangan (maxsus)da o'rnatishni yoritishi o'zini oqlamay qo'ydi. Zamonaviy pedagogika oldida turgan eng vazifa - bu bolalarni hayotga to'laqonli tayyorlash, ya'ni ularda "men mustaqil yashay olaman" degan ishonchni va ko'nikmani kuzatishdir. Ko'pincha maxsus maktablar yoki inkluziv sinflarda ta'lim berishda akademizmga (quruq yodlashga) ruju qo'yiladi. kompyuter bola matematik formulani bilishi mumkin, lekin do'kondan non sotib olishda yoki shaxsiy shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilishda qiynaladi. Interfaol muhit - bu oson o'yin emas, balki undan faol muloqotga kirishishi, xato qilishdan qo'rqmasligi va har bir axborot'li bilan ushlab turish, amalda sinab ko'rishi uchun yordam berish maydondir.

Interfaol muhitning strukturasi. Imkoniyati bolalar uchun interfaol muhit oddiy sinashdagidan farq qiladi. Chunki bu yerda bolalarning jismoniy, sensor (ko'rish, foydalanish) yoki intellektual inobatga olinishi shart. Interfaol tarkib tarkib komponentdan tashkil topadi:

[Interfaol Muhit]

- 1. Fazoviy-muhit (Sensor xonalar, qulay mebellar, vizual markerlar)
- 2. Texnologik-metodik (O'yinlar, raqamli vositalar, rolli topshiriqlar)
- 3. Psixologik-emosional (Xavfsizlik, motivatsiya, empatiya)

Fazoviy-muhit

Xonadagi har bir buyum ta'limiy elementga bo'lishi kerak. Masalan, harakati va harakat bolalar uchun nutqda maxsus sensor panellar (bizi-boardlar), tugmalar, turli fakturali matolar bo'lishi kerak. Bu mayda motorikasini (barmoq markazini) rivojlantiradi, bu esa to'g'ridan-to'g'ri miya faoliyati va nutqlarini rag'batlantiradi.

Amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning metodologik asoslari

Bolalarda hayotiy ko'rinishini kuzatishda pedagogika fanida bir nechta muhim elementlar mavjud. Biz taklif etayotgan model "**Bilib oldim - Bajardim - Hayotga tatbiq qildim**" paydo bo'lishiga asoslanadi.

Metod nomi	Imkoniyati bolalar uchun tomosha	Kutilayotgan amaliyot natija
Rolli o'yinlar (Simulation)	Do'kon, jamoat transporti vaziyatlarini sinfdan sahnalashtirish.	Bola jamiyatda o'zini qanday tutishni stressiz o'rganadi.
Keys-stadi (Muammoli holat)	"Kalit yo'qolib qolsa nima qilish kerak?" kabi oddiy korxonalar yechish.	Mustaqil qaror qabul qilish va mantiqiy fikrlash rivojlanadi.
Loyiha usuli (Loyiha asosida)	Oddiy sabzavot ekish yoki xona gulini parvarish qilish loyihasi.	Mehnat ko'rinishini va mas'uliyat his qiladi.

Sensor integratsiyasi usuli

barcha, autizm spektridagi (ASD) yoki Daun sindromli bolalar bilan ishlashda sensor integratsiya juda muhim. Interfaol muhitda bola ranglar, tovushlar va shakllar orqali dunyoni anglaydi. Masalan, qum terapiyasi yoki suv bilan o'yinlar orqali bolalar ham his-tuyg'ularini boshqarishni o'rganadilar, ham massaj effekti orqali jismoniy rivojlanadilar.

Interfaol metodlarni amaliyotda qo'llash: bosqichli tizim Interfaol muhitni amaliy ko'ga: bog'lash dars davomida doimiy ketma-ketlikda amalga oshirish

1-bosqich: Adaptatsiya va vizuallashtirish Imkoniyati bolalar bilan ishlash matnli ma'lumotni qiyinchilik bilan qabul qiling. Buning uchun darsning birinchi daqiqalaridan boshqacha vizual tillardan (piktogrammalar, PECS kartochkalari, animatsiyalar) foydalaniladi. *Misol:* "Bugun darsda qo'l yuvishni o'rganamiz" mavzusida matn o'rniga ketma-ketlik tasvirlangan rasmlar ko'rinishi.

2-bosqich: Interfaol muloqot va hamkorlik

Bolalar kichik bolalarga bo'linadi (in sog'lom sinfda bolalar bilan aralash). Guruhda rollar taqsimlanadi. Masalan, "Sotuvchi va Xaridor o'yinida harakat qilish" bolani "Kassir harakatini mumkin - bu jamiyatdagi harakatini faol o'rnini qiladi.

3-bosqich: Amaliy darajasi (Experiment)

Sinf kasalligida sun'iy muhit real mahalliy ko'chiriladi. Maktabga chiqish, pul bilan ishlash yoki maktab hovlisida ish qurollaridan yuk tashish mashqlari.

Pedagogik tavsiyalar va strategiyalar Imkoniyati bolalarning psixofizik xususiyatlari turlicha bo'lganligi sababli, interfaol muhitda o'qituvchi faqat ma'ruzachi emas, facilitator (yo'lovchi, ko'makchi) harakatni harakati kerak. Amaliy ko'rinishini saqlab qolish uchun pedagogik tavsiyalar va strategiyalarni har bir dars modellariga qo'shish tavsiya etiladi:

"Mikro-qadamlar" strategiyasi

Murakkab amaliyotni (masalan, kiyinish, xat yuborish, kompyuterdan yuborish) bola tez qabul qila olmaydi. O'qituvchi har bir vazifani elementar bo'laklarga chiqishi kerak.

Pedagogik mexanizm: Har bir mikro-qadam alohida interfaol o'yin yoki vizual rasm o'rgatiladi. Bola birinchi qadamni mustaqil bajarmaguncha, siga o'tilmaydi.

Misol (Poyabzal bog'ichini bog'lash): 1-qadam: Iplarni parallel ushlash, 2-qadam: Oddiy tugun hosil qilish, 3-qadam: "Quyvon quloqlari" (halqa) yasash. Har bir qadam hissa rag'batlantiriladi. Interfaol muhitda bolaga yordam berishning qat'iy ierarxiyasi bo'lishi kerak. Pedagog bajarish lozim bo'lgan o'rniga qo'yishni bajarish uchun zanjir bo'yicha harakat qilish: (Maksimal yordam)Jismoniy yordam (Qo'lni qo'lga qo'yib bajarish) (O'rtacha yordam)Jestlar va Vizual yordam (Ko'rsatish, piktogrammalar) (Minimal yordam) Verbal yordam (Faqat so'z bilan eslatish) (Mustaqillik) Bola topshiriqni to'liq o'zi bajarishi o'qituvchini boshqarishga yordam berish uchun yuqoridan qarab kamaytirib boradi (fading metodi). O'qituvchi va tarbiyachilar ushbu guruhdagi bolalar bilan ishlashda saqlashga qat'iy amal qilishlari kerak:

Oltin qoida: Hech qachon hech qachon o'zi bajara olmaydi. Faqat yo'nalish bering. Agar bola kerak o'zi qashayotgan bo'lsa, vaqtga qaramay kuting. Bu uning mustaqillik sari tashlagan eng katta qadamidir.

- 1. Kichik qadamlar (Mikro-learning) strategiyasi:** Katta amaliy vazifalarni minimal bo'laklarga bo'ling. Masalan, choy damlashni o'rgatish: 1) choynakni olish, 2) suv solish, 3) choy foydalanish, 4) choy. Har bir alohida alohida interfaol tarzda o'zlashtiriladi.
- 2. Ijobiy rag'bat xizmati:** Xatolar uchun jazolash yoki tanbeh berish tekshiriladi. Har bir kichik muvaffaqiyat (hatto qalamni ham) vizual yulduzchalar, qarsaklar yoki maqtovlar bilan taqdirlanishi kerak.
- 3. Raqamli planshet texnologiyalaridan yuk tashish:** Xozirgi kunda maxsus ta'limiy dasturlar va kompyuterlar bolalarning eng yaqiniga olib keldi. Nutqi yo'q bolalar nutq generatorlari orqali guruh bilan interfaol muloqotga kirishmoqdalar.

Imkoniyati cheklangan bolalar ta'limida interfaol muhitni aniqlash va uni amaliy hayotga bog'lash - bu pedagogik metodika emas, bu bolaga berilgan mustaqil kelajak chipidir . Manbalar shuni ko'rsatadiki, interfaol o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar orqali o'qitilgan bolalarda ijtimoiy ko'rinish (muloqotga kirishish, o'zo'ziga xizmat ko'rsatish) an'anaviy darslarga nisbatan 40-50% tezlik

shakllanadi. Pedagogning foydalanish - foydalanish "kamchiligi"ga emas, uning "imkoniyati" va qolgan sog'lom funksiyalariga tayanish muhitdir. Faqat shuni biz har qanday bolani jamiyatning teng huquqli va foydali a'zosiga aylantira olamiz.

Foydalanilgan adabiyot

1. Vygotskiy LS "Pedagogik psixologiya" - Moskva, 2018 yil.
2. G'ulomov M. "Inkluziv ta'lim asoslari" - Toshkent, 2021.
3. Maxsus ta'limning interaktiv usullari va amaliyotlari // Xalqaro inkluziv ta'lim jurnali, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (Inkluziv ta'lim boblari). □ O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonun (Inkluziv ta'limga oid 20-modda va tegishli bandlar). Toshkent, 2020 yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "Alohida ta'lim bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish yanada kengaytirilgan chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori. Toshkent, 2020 yil.

INKLYUZIV TA'LIMDA O'QUV-TARBIYA JARAYONINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Karimova Gulshod Shavkatovna

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada inkluziv ta'limning mazmun-mohiyati, uning jamiyat va ta'lim tizimidagi ahamiyati hamda o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi omillar yoritilgan. Shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarni umumta'lim muassasalariga muvaffaqiyatli integratsiya qilish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish va otalar bilan hamkorlikni kuchaytirish masalalari tahlil qilingan.

Annotation. This article highlights the essence and significance of inclusive education, as well as its role in society and the education system, and examines the factors that contribute to improving the effectiveness of the teaching and learning process. The study also analyzes issues related to the successful integration of students with special educational needs into mainstream educational institutions, the development of teachers' professional competencies, the use of modern pedagogical technologies, and the strengthening of cooperation with parents.

Аннотация. В данной статье раскрываются сущность и значение инклюзивного образования, его роль в обществе и системе образования, а также освещаются факторы, способствующие повышению эффективности учебно-воспитательного процесса. Кроме того, анализируются вопросы успешной интеграции обучающихся с особыми образовательными потребностями в общеобразовательные учреждения, развития профессиональных компетенций педагогов, использования современных педагогических технологий и укрепления сотрудничества с родителями.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, o'quv-tarbiya jarayoni, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik kompetensiya, individual yondashuv, ta'lim sifati, integratsiya.

Bugungi kunda ta'lim tizimini takomillashtirish va barcha bolalarga teng ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, inkluziv ta'limni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Inkluziv ta'lim – bu jismoniy, psixologik yoki ijtimoiy xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha bolalarning birgalikda ta'lim olishini ta'minlaydigan ta'lim shaklidir.

Inkluziv ta'limning asosiy maqsadi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni jamiyatga moslashtirish, ularning bilim olish huquqlarini ta'minlash hamda ijtimoiy faolligini oshirishdan iborat. Biroq ushbu maqsadga erishish uchun o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil

'limning mazmuni va ahamiyati

Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishga asoslanadi. Ushbu yondashuv ta'lim muassasasida har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi. Natijada o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat, bag'rikenglik va hamkorlik muhiti shakllanadi.

Inklyuziv ta'limning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- barcha bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlaydi;
- o'quvchilarning ijtimoiy moslashuv darajasini oshiradi;
- sog'lom va alohida ehtiyojli bolalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantiradi;
- jamiyatda tenglik va adolat tamoyillarini qaror toptiradi;
- bolalarning mustaqil fikrlashi va ijtimoiy faolligini kuchaytiradi.

Shu sababli inklyuziv ta'limni rivojlantirish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

O'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish yo'llari

Inklyuziv ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan pedagoglarning malakasi va kasbiy tayyorgarligiga bog'liq. O'qituvchilar alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodikasini puxta egallashi zarur. Buning uchun:

- malaka oshirish kurslarini muntazam tashkil etish;
- maxsus pedagogika va psixologiya bo'yicha treninglar o'tkazish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'rganish;
- tajriba almashish seminarlarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Malakali pedagog har bir o'quvchining imkoniyatlarini aniqlay oladi va unga mos ta'lim strategiyasini tanlaydi.

Inklyuziv ta'limda har bir o'quvchining rivojlanish darajasi va ehtiyojlari turlicha bo'ladi. Shu sababli individual ta'lim rejalari ishlab chiqilishi lozim. Individual yondashuv quyidagi imkoniyatlarni yaratadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi inklyuziv ta'lim uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Interaktiv metodlar, multimedia vositalari, elektron darsliklar va maxsus dasturlar o'quvchilarning darslarga qiziqishini oshiradi. Xususan interaktiv taqdimotlar, audio va video materiallar, elektron ta'lim platformalari, moslashtirilgan o'quv dasturlari, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida psixolog, defektolog, logoped va sinf rahbarining hamkorligi muhim o'rin tutadi. Mutaxassislar tomonidan muntazam monitoring olib borilishi o'quvchilarning rivojlanishidagi muammolarni o'z vaqtida aniqlash imkonini beradi.

Ota-onalar bilan hamkorlikni rivojlantirish

Inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatining muhim shartlaridan biri ota-onalar bilan samarali hamkorlikdir. Ota-onalar farzandining ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi va pedagoglar bilan muntazam aloqada bo'lishi lozim.

- ota-onalar yig'ilishlari;
  - uy sharoitida qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar.
- Bu esa bolalarning ta'lim natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Ota-onani hamkorlikka jalb qilishning afzalliklari:

ta'lim jarayoniga qamrab olingan kunga qadar o'quvchi hayotining tarixini yetkazib bera oladi; o'quvchi haqidagi muhim tibbiy ma'lumotlarni taqdim etishi mumki vaqt o'tishi bilan dasturlashning uzluksizligini ta'minlashga yordam berishi mumkin; bolaning uyga va jamiyatga bo'lgan qiziqish va intilishlari, hayotiy ko'nikmalarga oid muhim ma'lumotlarga ega bo'ladi; maqsad va samarali strategiyalarni ishlab chiqishda yordam berishi mumkin;

uy sharoitida bolaning shaxsiy mahoratini mashq qildirish, ularni mustahkamlash, umumlashtirish va saqlash uchun imkoniyatlarni taqdim etishi mumkin.

Oila bilan hamkorlik jarayonida oilaning yashash sharoitlarini, oilaning umumiy muammolari va xususiyatlari, va boshqalardan farqini aniqlash, oilaning maqsadlari va umidlarini aniqlashtirish, javob berish shakllarini kuzatish (ular jim, gapirishadi, janjallashishadi, o'zini tajovuzkor tutishadi, ishonmaydilar va hokazo), bu oilaga yordam bergan va hozirda yordam berayotganlarni o'rganish, uning a'zolarining oilasidan chiqishining ta'siri, oilaning o'tmishini hamda oila a'zolarining shaxsiy xususiyatlarini o'rganish lozim.

Xulosa

Inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Uning samaradorligi o'quv-tarbiya jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga bevosita bog'liq. Pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish, individual yondashuvni ta'minlash, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish hamda ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish inklyuziv ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridir.

Shunday ekan, inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish orqali har bir bolaning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash va ularning jamiyatda munosib o'rin egallashiga ko'maklashish mumkin.

Foydalanilgan adabiyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktyabrdaqi PQ-4860-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabr "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi №-638-sonli Qarori.
3. Inklyuziv umumta'lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta'lim berishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti, (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun.
4. "Dakarskie ramki deystviy"- Senegal, 2000-yil 26-28-aprel.
5. A.Turgunov. Kasb -hunarga yo'naltirish o'quv qo'llanma T. 2019.
6. Sh.Mahmudova. Kasb kasalliklari darslik - T.: «Yangi asr avlodi», 2011.
7. U. Fayziyeva, D. Nazarova, F. Qodirova. "SURDOPEDAGOGIKA" malaka oshirish institutlari va pedagogika institutlari uchun o'quv qo'llanma T.: "Sano standart" 2012-yil.
8. K.Jo'raboyev "O'quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha psixologik-pedagogik o'yinlar, mashqlar va metodikalar Toshkent 2017.
9. V.V.Lapshin, B.P.Puzanov, "Основы дефектологии" учебное пособие, Moskva-1990.

INKLYUZIV TA'LIM VA GOSPITAL PEDAGOGIKASINI O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIGA INTEGRATSIYALASHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Aslanova Nargiza Xakimovna
Buxoro davlat universiteti Pedagogika kafedrasida
bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur tezis zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim va gospital pedagogikasining nazariy-metodologik asoslarini, joriy etilish muammolarini va istiqbolli yo'nalishlarini qamrab oladi. Maqolada inklyuziv ta'limning falsafiy asoslari, multidisiplinar tarkibi, pedagog kompetensiyasiga qo'yiladigan yangi talablar hamda amaliy tatbiqning samaradorlik mezonlari ilmiy tahlil qilinadi. O'zbekistonning normativ-huquqiy bazasi, xalqaro tajribalar va mahalliy kontekstning o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy metodologiya asosida o'rganiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, gospital pedagogika, maxsus ehtiyojli bolalar, multidisiplinar yondashuv, individual ta'lim rejasi, pedagog kompetensiyasi, ta'limda tenglik.

KIRISH. Zamonaviy jamiyatning demokratlashuvi va inson huquqlari paradigmasining kengayishi ta'lim falsafasida tubdan yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Ta'lim muassasalari endi faqat bilim uzatuvchi tizim emas, balki ijtimoiy adolat tamoyillarini amalga oshiruvchi institut sifatida qaralmoqda. Aynan shu kontekstda inklyuziv ta'lim — har qanday rivojlanish xususiyatiga ega bolalarni yagona ta'lim muhitiga qamrab olish falsafasi — global miqyosda etakchi yo'nalishga aylanib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasida 2022–2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" doirasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat prioritetlari qatoriga kiritilishi bu masalaning nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyatini ham belgilab berdi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, siyosiy iroda va qonunchilik bazasining mavjudligi o'z-o'zicha pedagogik jarayonning sifatini ta'minlamaydi. Pedagoglar, muassasalar va jamiyatning tayyor emasligi, metodik ta'minotning yetishmovchiligi, infratuzilma muammolari — bularning barchasi inklyuziv ta'limni amaliyotda tatbiq etishda muhim to'siq bo'lib qolmoqda.

Ushbu masalaga ilmiy yondashuv zarurligining yana bir sababi gospital pedagogika sohasidagi bo'shliqdir. Surunkali kasalliklarga chalingan, uzoq muddatli tibbiy muolajani talab qiluvchi bolalarning ta'lim olish huquqi ko'pincha nazardan chetda qoladi. Bunday holat esa inklyuziv ta'lim falsafasining jiddiy sinovi hisoblanadi: ta'lim imkoniyati faqat jismoniy imkoniyat bilan emas, balki tibbiy holat bilan ham cheklanishi mumkin.

Tarixiy nuqtayi nazardan, nogironligi bo'lgan bolalarga munosabat uch bosqichdan o'tgan: izolyatsiya (alohida muassasalar), integratsiya (umumiy maktabga kiritish, lekin maxsus dastur bilan) va haqiqiy inklyuziya (butun ta'lim tizimining har bir o'quvchining ehtiyojiga moslashtirilishi). Ushbu evolyusiya shuni ko'rsatadiki, muammo faqat bolaning "moslashuvi" masalasi emas — balki tizimning o'zi barcha uchun moslashuvchan bo'lishi zarurati masalasidir.

L.S. Vygotskiyning "proksimal rivojlanish zonasi" kontseptsiyasi inklyuziv pedagogikaning asosiy nazariy tirgagi hisoblanadi. Bu nazariyaga ko'ra, har bir o'quvchining potentsiali faqat uning hozirgi bilim darajasi bilan emas, balki malakali pedagogik yordamda erishishi mumkin bo'lgan yuqori nuqta bilan o'lchanadi. Binobarin, inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun, balki barcha o'quvchilar uchun rivojlantiruvchi muhit yaratish demakdir. Inklyuziv ta'limning multidisiplinar tarkibi sifatida inklyuziv ta'lim sof pedagogik hodisa emas. U bir nechta fanlarning kesishmasida joylashgan:

Pedagogika va didaktika: differensial o'qitish metodlari, individual ta'lim rejalari, moslashtirilgan dasturlar;

Psixologiya: o'quvchining emotsional-kognitiv holati, psixologik xavfsizlik muhiti, motivatsiya;

Tibbiyot va defektologiya: nosog'lik diagnozining ta'limga ta'siri, korreksion yondashuvlar;

Sotsiologiya va huquq: tenglik, diskriminatsiyaga qarshi kurash, ijtimoiy integratsiya;

Menejment: inklyuziv muassasani boshqarish, ko'p tarmoqli jamoani koordinatsiyalash.

Aynan shu multidisiplinar xarakter inklyuziv ta'limning murakkabligini va pedagog-mutaxassislarning keng kompetensiyaga ega bo'lish zarurligini belgilaydi.

Gospital pedagogika — tibbiy muassasalarda, sanatoriy-kurort sharoitida yoki uzoq muddatli uy sharoitida davolayotgan bolalarga ta'lim va tarbiya berish bilan shug'ullanuvchi pedagogikaning maxsus tarmog'idir. Bu soha inklyuziv ta'lim falsafasining eng so'nggi va murakkab ifodasi hisoblanadi: ta'limni bolaga olib borish, bolani ta'lim uchun emas.

Gospital pedagogikada an'anaviy ta'lim tizimidan farqli uchta asosiy prinsip ustunlik qiladi: moslashuvchanlik (o'quvchining sog'lig'i holati kunlik o'quv rejasini belgilaydi), uzluksizlik (kasalxona va maktab o'rtasida ta'lim ketma-ketligini saqlash) va psixo-emotsional qo'llab-quvvatlash (o'qish jarayoni terapevtik xarakter kasb etadi). Tibbiy muhitda ishlaydigan pedagog standart o'qituvchidan tubdan farq qiluvchi malakaga ega bo'lishi zarur. Bunday mutaxassis bir vaqtning o'zida:

tibbiy holat haqida elementar bilimga ega bo'lishi;

psixologik krizis davridagi bolaga yordam bera olishi;

tibbiyot xodimlari va ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil eta olishi; ta'lim jarayonini o'quvchining fizik holatiga qarab tezkor ravishda moslashtirishga qodir bo'lishi lozim.

O'zbekiston tomonidan BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi"ga 2021-yilda qo'shilishi, "2030-yilgacha xalq ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi" va Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi inklyuziv ta'limni davlat siyosatining ajralmas qismiga aylantirdi. Qonunchilik bazasi yaratilgan. Biroq amaliyot va qonun o'rtasidagi masofa hali katta.

Sohadagi ilmiy tadqiqotlar va amaliyot tahlili asosida quyidagi muammolar guruhlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Infratuzilma muammolari:

- ko'plab maktab binolari harakatlanish qiyinchiligi bo'lgan o'quvchilar uchun moslashtirilmagan; maxsus jihozlar (taktil belgilar, braille resurslari, audio-vizual vositalar) yetishmaydi.

Kadrlar muammosi:

- pedagoglarning aksariyati inklyuziv metodologiyadan yetarli bilimga ega emas; malaka oshirish tizimi fragmentar va kam tizimli.

- Jamiyatlardagi stereotiplar:

- ota-onalar va jamiyatning bir qismi nogironligi bo'lgan bolalarning umumta'lim muassasasida o'qishiga nisbatan qisman qarshilikni saqlab qolmoqda.

- Gospital pedagogikaning kam rivojlanganligi: shifokonalarda, sanatoriy va reabilitatsiya markazlarida ta'lim jarayonining huquqiy va metodik ta'minoti hali shakllanmagan. Inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirishning kalit sharti — pedagog kompetensiyasi. Buning uchun:

oliy pedagogik ta'limning bakalavriat bosqichidan boshlab inklyuziv pedagogika moduli majburiy fanga aylantirilishi;

- amaliyotdagi o'qituvchilar uchun tizimli (episodik emas) malaka oshirish tashkil etilishi; multidisiplinar jamoada ishlash ko'nikmalari (defektolog, psixolog, logoped bilan hamkorlik) maxsus o'quv dasturlari orqali shakllantirilishi zarur.

- Har bir maxsus ehtiyojli o'quvchi uchun tuziluvchi ITR quyidagi komponentlarni o'z ichiga olishi kerak: hozirgi rivojlanish darajasining diagnostikasi; qisqa va uzoq muddatli maqsadlar; moslashtirilgan baholash mezonlari; oila va ko'p tarmoqli jamoaning ishtiroki. ITR statik hujjat emas — u o'quvchining dinamikasiga qarab doimiy yangilanib turadigan jonli vosita bo'lishi lozim.

- O'zbekiston uchun gospital pedagogikani qonunchilik darajasida tan olish va amaliyotga joriy etishda quyidagi qadamlar zarur: tibbiy muassasalarda pedagog lavozimini joriy etish; ta'lim vazirligi va sog'liqni saqlash vazirligi o'rtasida hamkorlik mexanizmini rasmiylashtirish; onlayn va gibril ta'lim texnologiyalarini hospital sharoitida qo'llash metodikasini ishlab chiqish.

XULOSA. Inklyuziv ta'lim va gospital pedagogika faqat "maxsus ehtiyojli bolalar uchun maxsus tadbir" emas — bu butun ta'lim tizimining demokratik qadriyatlar asosida yangilanishi demakdir. O'zbekistonning huquqiy bazasi shakllanib, siyosiy iroda mavjud. Endi asosiy vazifa bu irodani pedagogik amaliyotga, kasbiy tayyorgarlikka va tizimli metodik ta'minotga aylantirish hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim samaradorligining asosiy mezon — har bir bolaning o'z imkoniyatlari darajasida rivojlanishi va jamiyatda munosib o'rin egallashidir. Bu maqsadga erishish esa yagona mutaxassisning emas, balki davlat, muassasa, pedagog, oila va jamoatning birgalikdagi izchil faoliyati orqaligina mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOT

1. BMT. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya. 2006. (O'zbekiston tomonidan 2021-yilda ratifikatsiya qilingan.)
2. UNESCO. Salamanca Deklaratsiyasi va maxsus ehtiyojlarga yo'naltirilgan ta'lim bo'yicha harakat doirasi. 1994.
3. Vygotskiy L.S. Rivojlanish va ta'lim psixologiyasi masalalari. Toshkent: Fan, 1992.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 28 yanvar 2022.

5. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. CSIE, 2002.
6. Slee R. The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education. Routledge, 2011.
7. UNICEF. Inclusive Education in Uzbekistan: Challenges and Perspectives. 2022.
8. Olimov Sh.Sh., Samiyeva Sh.X., Saidova Yu., Aslanova N., Barnoyeva S. Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogikasi: Darslik. Buxoro: Durdona, 2025.
9. Sharipova M.B. Inklyuziv ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyatni tashkil etish. Toshkent: TDPU, 2021.

TA'LIM MUASSASIDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH: XORIJ VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI

S.S.To'rayeva

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrası o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, maqsad va vazifalari, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarni umumiy ta'lim jarayoniga jalb etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim muassasasida inklyuziv muhitni yaratish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishning ahamiyati ochib berilgan. Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish orqali barcha o'quvchilarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasiga erishish masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ta'lim muassasasi, alohida ta'lim ehtiyojlari, inklyuziv muhit, pedagogik yondashuv, ta'lim sifati, integratsiya, teng imkoniyatlar, ijtimoiy moslashuv, pedagog kompetensiyasi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы организации инклюзивного образования в образовательных учреждениях. Анализируются содержание, цели и задачи инклюзивного образования, вопросы вовлечения учащихся с особыми образовательными потребностями в общеобразовательный процесс. Также раскрывается важность создания инклюзивной среды в образовательном учреждении, развития профессиональных компетенций учителей и установления сотрудничества с родителями и специалистами. Рассматриваются вопросы обеспечения права всех учащихся на качественное образование и достижения их успешной интеграции в общество посредством эффективной организации инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, образовательное учреждение, особые образовательные потребности, инклюзивная среда, педагогический подход, качество образования, интеграция, равные возможности, социальная адаптация, педагогическая компетентность.

Abstract. This article examines the theoretical and practical foundations of inclusive education in educational institutions. It analyzes the content, goals, and objectives of inclusive education, as well as the inclusion of students with special educational needs in the general education process. It also explores the importance of creating an inclusive environment in educational institutions, developing teachers' professional competencies, and establishing collaboration with parents and specialists. It also examines the issues of ensuring the right of all students to a quality education and achieving their successful integration into society through the effective organization of inclusive education.

Keywords: inclusive education, educational institution, special educational needs, inclusive environment, pedagogical approach, quality of education, integration, equal opportunities, social adaptation, pedagogical competence.

Inklyuziv ta'lim jarayoni ishtirokchilari

Maktabda inklyuziv ta'limni amalga oshirish yetarli darajada moliyaviy xamda insoniy resurslarni talab etadiki, oxirgisi o'ta muxim xisoblanadi. Bunday ta'limni amalga oshirishda bir nechta muxim mutaxassislikka ega, ayniqsa maxsus extiyojlarga ega o'quvchilarni o'qitish bo'yicha mutaxassisligi bo'lgan resurs o'qituvchilar va boshqa shaxslar ishtiroki talab etiladi. Shular qatori maxsus fan o'qituvchilari, ota-onalar, maslaxatchilar va psixologlar. Maktablarning joylashuvi va imkoniyatlaridan kelib chiqib, maxsus extiyojga ega o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va ular uchun tashkil etilgan resurs markazlari ishini tashkil etish maqsadida ko'ngillilarni yollash mumkin. Quyida maktab darajasida inklyuziv ta'lim uchun uchta muxim mutaxassislarning vazifalari keltirilgan.

Resurs o'qituvchisi

Resurs o'qituvchisi – maxsus tayinlangan o'qituvchi bo'lib, uning birlamchi vazifasi jismoniy kamchiliklarga va o'quv jarayonida o'qish va yozish bilan bog'liq muammolarga duch keluvchi bolalarga ushbu ko'nikmalalarini rivojlantirishga yordam berish. Resurs o'qituvchi sifatida ko'rish va eshitishda muammolarga ega xamda aqlan zaif o'quvchilarning xayotiy ko'nikmalarini va akademik bilimlarini rivojlantiruvchi o'qituvchilar ishlashi mumkin. Bunday o'qituvchilar asosan boshlang'ich sinflarda, 1-2-sinf o'quvchilari bilan ishlashadi, lekin ularning ba'zilar maktabgacha yoshdagi bolalar bilan xam ishlashadi.

Resurs sinf/resurs markaz

Ba'zi maktablar imkoniyati cheklangan o'quvchilarning o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlovchi qo'shimcha ta'lim olishi uchun mo'ljallangan resurs sinflari yoki resurs markazlari deb ataluvchi maxsus sinf xonalarini tashkil etishadi. Bunday sinflar/markazlar o'qishda muammoga duch keluvchi o'quvchilarga ta'lim mazmunini egallashga yordam beruvchi o'qitish texnologiyalari, jixozlar va qo'llanmalar bilan ta'minlanadi.

Maktab psixologi

Maktab psixologining asosiy vazifasi o'quvchilarga akademik bilimlarini yuksalishida, ijtimoiy munosabatlarini o'nglashda, ruxiy jixatdan va xulqini to'g'rilashda yordam berishdan iborat. Maktab psixologi nogironlik, qo'rquvga ega, o'zlashtirishi past xamda boshqalar bilan munosabatlari buzilganlik bilan bog'liq muammolarga ega bo'lgan o'quvchilarga yordam beradi. Maktab psixologining vazifalari quyidagilardan iborat, lekin bu bilan chegaralanmaydi: psixologik tashxis, tadqiqot, korreksiya, o'qituvchi va ota-onalarga maslaxat berish, psixologik muammolar bilan ishlash. Bundan tashqari, maktab psixologi o'quvchilarga o'quv jarayonida aniq maqsadlarni belgilash va kasb tanlashda yordam berish maqsadida ularning qiziqishi va qobiliyatlarini baxolaydi.

Ota-onalar

Inklyuziv ta'limda ota-onalarning qo'llab-quvvatlovi va mas'uliyati o'ta muxim xisoblanadi. Eng avvalo, ota-onalar bolalarning inklyuziv ta'lim olish xuquqlariga egaligi bilan tanish bo'lishlari kerak. Maktab darajasida ota-onalar o'qituvchilarga o'zlarining imkoniyatlari cheklangan farzandlarini ta'lim jarayoniga jalb qilishni yengillashtirishda o'qituvchilarga yordam berishlari mumkin.

NOGIRONLIK TURLARI

Nogironlik turli shaklda bo'lishi mumkin va umuman olganda turli toifalarga ajratilgan. Ushbu toifalar turli davlatlarda farq qilishi mumkin, lekin aksariyat toifalar barcha davlatlar uchun bir hildir. Quyida maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan nogironlikning ba'zi asosiy toifalari keltirilgan (AQShning nogiron insonlar ta'limi to'g'risidagi Qonundan olingan, <http://idea.ed.gov/>).

- **Autizm:** verbal va noverbal, ijtimoiy munosabatlar bilan bog'liq rivojlanishida nuqsonlar;
- **Ko'rishdagi muammo:** Ko'rish qobiliyati, ko'rish o'tkirligi qisman buzilgan yoki keskin pasaygan-ko'zi ojiz yoki zaif ko'ruvchi;
- **Karlik:** Eshitish kobiliyati qisman yoki keskin pasaygan-zaif eshituvchi hamda karlik;
- **Nutqdagi nuqsonlar:** kommunikativ nuqsonlar bo'lib, bular duduqlanish, artikulyatsiya, tovushdagi nuqsonlar;
- **Ortopedik nuqson (harakatlanishidagi nuqsonlar):** tayanch xarakat a'zolari faoliyatida buzilishlar;

· **Kompleks nuqsonlar:** bir vaqtning o'zida 264daptive264ual nuqsonlar, ortopedik nuqsonlar, va h.k.;

· **Bosh miyaning jarohatlanishi:** jismoniy ta'sir orqali bosh miyaga jarohat yetishi, va uning oqibatida miya faoliyatining to'la yoki qisman faoliyat ko'rsatilishidagi muammolar, bosh miyaning 264daptiv jarohatlanishi natijasida aqliy rivojlanishning turg'un buzilishi;

· **Aqliy nuqsonlar:** umumiy aqliy faoliyat ko'rsatish o'rta darajadan jiddiy tarzda pastligi, bu o'z navbatida 264daptive hulq-atvorni namoyish qilishda namoyon bo'ladi;

· **Umumiy rivojlanishning pastligi:** bir yoki bir nechta ko'rsatkich bo'yicha rivojlanishdagi nuqsonlar: jismoniy rivojlanish; aqliy rivojlanish; kommunikativ rivojlanish; ijtimoiy va ruhiy rivojlanish; yoki hulq-atvordagi rivojlanishdagi nuqsonlar;

Ushbu ro'yxat yakuniy va to'la hisoblanmaydi va har bir davlatda qabul qilingan nogironlik kalassifikatsiyalaridan kelib chiqib turlicha bo'lishi mumkin. Har bir nogironlik turi uchun alohida ehtiyojlar o'rganilgan.

Inklyuziv ta'limda o'qitish va baholash

Inklyuziv ta'lim metodlari umumiy o'rta maktab o'qituvchisi qo'llaydigan metodlardan farq qiladi. Shunday bo'lsada, inklyuziv ta'limda qo'llaniladigan aksariyat strategiya va metodlar odatdagi ta'limda ham qo'llanilishi mumkin. Inklyuziv ta'limda maxsus ta'lim ehtiyojlari bor hamda bunday ehtiyojlarga ega emas o'quvchilarni o'qitishda foydalaniladigan metodlar uchta yo'nalishda farqlanadi: a) masalani/muammoni yechishga sarflanadigan vaqt; b) masala/muammoning murakkabligi; va c) dars jarayonida qo'llab-quvvatlashda. Quyidagi metodlar esa inklyuziv sinfda dars tashkil etishning eng samarali usullari sifatida baholaniladi (Kanadaning Britaniya Kolumbiyasi o'qituvchilari uchun yo'riqnomadan olingan).

INKLYUZIV SINFDA O'QUVCHILARNI JOYLASHTIRISH

· Maxsus ehtiyojga ega o'quvchilarni o'qituvchiga yaqin joyga o'tqazing;

· Ko'rsatmalarni o'quvchining aynan yonida turganda bering;

· Sinf xonasida turli zonalarini tashkil eting.

Darsni taqdim etish

· Barchaga teng imkoniyatlar yaratish;

· Muhim jihatlarni doskaga yozing;

· Yozuvlaringiz kattaroq shriftlarda bo'lsin, filmlar, diagramma, grafiklardan foydalaning;

· Multisensor usullaridan foydalaning: 264dapti, kinestetik, ovoqli;

· Butun sinf uchun topshiriq berilgandan so'ng, maxsus ehtiyojga ega o'quvchilar uchun topshiriqlarni alohida takrorlang;

· Darsning bosh g'oyalarini yozma shaklda namoyish eting;

· Asosiy jihatlarni og'zaki tushuntiring;

· Og'zaki topshiriqlarni yozma shakllar bilan to'ldiring;

· Namunaviy bajarilgan ishlardan foydalaning va ularga tez-tez murojat qiling;

· Taqdimot qilish uchun va interfaollikni ta'minlash uchun texnologiyalardan foydalaning (masalan, SMART doska).

Maxsus ehtiyojga ega o'quvchilarni baholash odatda umumiy o'rta ta'limda qabul qilingan baholash standartlariga asoslanadi. Bunday o'quvchilarni individual tuzilgan reja asosida o'qitilganidek, baholashda ham individual yondashish mumkin. Umuman olganda maxsus ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilar ham odatdagi o'quvchilar bajarishi kerak bo'lgan faoliyatlarni bajarishlari kutiladi. Lekin, ushbu kutuvlarni amalga oshirishda maxsus ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilar uchun ko'proq vaqt va kuch sarflanishi, ularni odatdagidanda ko'proq qo'llab-quvvatlanishi talab etiladi. Inklyuziv ta'limga jalb etilgan nogironligi bor o'quvchilar uchun ular tomonidan malaka va ko'nikmalarni egallashga qaratilgan holda odatdagi standartlar birmuncha — yumshatilishi mumkin. Murakkab ko'nikma va malakalar odatdagi o'quvchilariga nisbatan birmuncha yengillashtirishi lozim.

Juftlikda quyidagi savollarni muhokama qiling:

· Nogiron va nogiron bo'lmagan o'quvchilardan iborat guruhlarini o'qitishda qanday muammolarga duch kelish mumkin?

- Darsda odatda qanday o'qitish usullaridan foydalanasiz (o'quvchilarning barchasi nogiron deb faraz qiling)?
- Sizning fikringizcha, o'qitish jarayonida nogiron va nogiron bo'lmagan o'quvchilar birdan qanday farq qiladi?
- Nogiron o'quvchilarni o'qitish uchun qanday usullardan foydalanasiz?
- Barcha o'quvchilarni o'qitish uchun yagona o'qitish yondashuvidan foydalanarmidingiz (aralash sinfni faraz qiling)? Agar —ha, nima uchun?
- Aralash sinfda o'qitish usulini qay tarzda amalga oshirar edingiz?
- Nogiron va nogiron bo'lmagan o'quvchilarni hamkorlikda o'qish uslubida o'qitishni ta'minlash maqsadida sinf boshqaruvining qanday strategiyalardan foydalanardingiz?

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2021-yilning 12-oktabrida "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 638-son qaror qabul qilingan.

Mazkur qaror bilan "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom", "Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom", "Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom", "Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risidagi nizom", "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalarida kasbga o'qitish kurslarini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom" va boshqa bir qator me'yoriy hujjatlar tasdiqlangan.

"Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom" alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning boshqa (sog'lom) bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta'lim olishlariga sharoit yaratib berishni ko'zda tutsa, «Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom» alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida ta'lim berishni ko'zda tutadi hamda bu boradagi tartib-qoidalarini belgilab beradi.

Davolanish, sog'lomlashtirishga muhtoj bolalarga ularning bilim olish imkoniyatlariga muvofiq ravishda umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lish va tarbiya olishida yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etilgan ta'lim muassasalari "Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risida nizom" asosida ish olib borsa, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarning uyda yakka tartibda ta'lim olishlarini tashkil etish "Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risidagi nizom" bilan tartibga solingan.

Shuningdek, davlatimiz tomonidan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolajonlar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalarida ularni muayyan kasblarga o'qitish kurslari tashkillanadi va bu ishlarni tashkillash 638-son qarorning 6-ilovasidagi Nizom bilan tartibga solinadi. Mazkur o'quv kurslari alohida e'tiborga muhtoj 18 yoshgacha bo'lgan bolalarning ta'lim olishi, aniq bir kasbni egallashi uchun ko'maklashishni ko'zda tutadi. Ushbu kurslarda ta'lim olgan o'quvchilar o'zlarining qiziqishi, qobiliyati va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda oshpazlik, novvoylik, pazandachilik, tikuvchilik, sartaroshlik, fotograflilik, kosibchilik, musiqa asboblarini ta'mirlovchi usta va boshqa bir qator kasblarni egallashlari mumkin bo'ladi.

Norvegiya

Norvegiyada inklyuziv ta'lim deganda, asosan zaif bo'lgan barcha guruhlarining jalb etilishi tushuniladi. Norvegiyaning amaldagi qonunlariga ko'ra jalb etish, ta'lim siyosatining asosiy maqsadlaridan biri deb hisoblanadi.

Davlat ularning bilimi va qobiliyatlaridan qat'iy nazar barcha o'quvchilar bog'cha va umumiy maktablarda o'qishlarini kafolatlaydi. Ta'lim muassasalariga jalb etish – bu barcha o'quvchilarning imkoniyatlarini va qobiliyatlarini ta'minlashdir (Norvegiya Ta'lim va tadqiqot vazirligi 2010-2011). Jalb etish Norvegiya ta'lim tizimida moslashtirilgan ta'lim tushunchasi asosida ko'riladi, ya'ni turli o'quvchilarga har xil yechimlar bo'lishi kerak, degan asosiy g'oyani ilgari suradi. Maqsad o'quvchini emas, balki muhitni o'zgartirish, bu esa o'z navbatida Norvegiyada inklyuziv fikrlashni va

tushunchani barcha maktablarda targ'ib qilish usulidir. Maktab o'qituvchilari o'z ko'nikmalarini har xil o'quvchilar uchun moslashtirishi shart.

Umumiy ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash malakali ta'lim tushunchasiga asoslangan, bunda Norvegiya Ta'lim va tadqiqot vazirligi o'qituvchilar ta'limini taklif qiladigan institutlar uchun majburiy milliy o'qitish me'yorlarini tashkil etgan.

Quyidagi malakalar umumiy maktab o'qituvchilaridan shartli tarzda talab qilinadi.

Mavzu bo'yicha malaka:

Turli xil ishlash usullarini bilish, bolaga ta'lim bera olish turli muhim mavzularga taalluqli metod va nazariyalar hamda mazmunni bilishi;

Didaktik malaka Barcha o'quvchilar uchun o'quv va rivojlantirish jarayonlari haqida qonunlarni tayyorlash, ishlash usullarini va ularning tarkibini aks ettirish va o'qitish tahlilini amalga oshirish qobiliyati;

Ijtimoiy malaka O'quvchilar jamiyatda rahbarlik qobiliyatiga ega bo'lishi, boshqalarni kuzatish, tushunish, eshitish va ularning harakatlarini va qarashlarini hurmat qilishi, o'quvchilar, hamkasblar, ota-onalar va boshqaruvchilar bilan hamkorlik qila olish qobiliyati;

Adaptiv va rivojlantirish malakasi:

O'zini va maktab faoliyatini baholash qobiliyati, ta'lim rivojiga hissa qo'shishi, mahalliy rivojlantirish ishlarida ishtirok etishi va o'z malakasini kuchaytirishi

Kasbiy etika malakasi:

O'z munosabati va kasbining ahloqiy muammolarini tushunishi va muhim o'quv qadriyatlari asosida kelib chiqqan o'qitish holatlarini baholash

Norvegiyadagi umumiy ta'lim maktabi o'qituvchisining malakalari

Umumiy maktab o'qituvchilarning ta'limi 240 kreditli to'rt yillik kasbiy tayyorlov kursidan iborat. Kurs 120ta kreditli majburiy komponentlar va 120ta tarkibiy komponentlarni o'z ichiga oladi. Milliy o'qitish me'yorlari institutlardan umumiy ta'lim o'qituvchisiga qo'yidagi mavzularni taklif qilishini talab qiladi.

Norvegiyada umumiy ta'lim o'qituvchilari uchun fan talablari

Inklyuziya (jalb etish) va inklyuziv ta'lim o'qituvchilarga alohida bir fan tarzida o'qitilmaydi. Aksincha, inklyuziya bu har bir fanda integratsiya elementidir. G'oya shundan iboratki, o'qituvchilar inklyuziyalarni o'zlarining kundalik amaliyotida amalga oshirishlari kerak. Mamlakat institutlarida umumiy maktab o'qituvchilarini tayyorlash amaliyoti farq qiladi, shu sabali ko'p hollarda universitet talabalariga maxsus ehtiyojli odamlar uchun bo'lgan ta'lim kursi taklif qilinadi, bu kurs inklyuziv ta'lim modulini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, treningning ikkinchi yilida 266 daptive ta'lim dasturi taklif qilinadi va bu quyidagilardan iborat: a) xilma-xillikni boshqarish, boshlang'ich sinflarda (1-7 sinf) 266 daptive ta'lim va o'qitish, b) o'rta maxsus maktablarida (5-10 sinf) professional o'qituvchi va xilma-xillik. Bu modul talaba-o'qituvchilarni har xil o'quvchilarni o'rganish, maktabda ishlashning turli yo'llari va moslashgan hamda maxsus ta'lim o'rtasidagi munosabatlarni bilishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish va uni ta'lim muassasalarida samarali tashkil etish imkoniyati cheklangan bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Konsepsiyada belgilangan vazifalarning to'liq va izchil amalga oshirilishi natijasida barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim sharoitlari yaratiladi, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ta'minlanadi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limni joriy etish jarayoni doimiy monitoring va nazorat ostida bo'lishi, pedagoglar, mutaxassislar hamda jamoatchilik fikrlari inobatga olinishi zarur. Faqat shundagina inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – har bir bolaning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyot

1. N.B.Goipova. Inklyuziv ta'lim.Gospital pedagogika darslik., Namangan 2024.
2. Qodirova Feruza „Inklyuziv ta'lim; nazariya va amaliyot., darslik CHirchiq 2022.

MUNDARIJA:

Xamidov Akmal Amrullayevich	INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASINING O'RNI	4
Baytileuova G'ulzar Maxset qizi	RAQAMLI MULTFILMLARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TALAFFUZIGA TA'SIRI	5
Orinbayeva Gulparshin Kurallbay qizi	INTERAKTIV O'YINLAR ORQALI BOG'CHA YOSHDAGI BOLALARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH	7
Baytileuova G'ulzar Maxset qizi	RAQAMLI MULTFILMLARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TALAFFUZIGA TA'SIRI	9
Ehmuratova Gauxar Maxsudovna	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TARBIYASIDA ERTAK-TERAPIYANING O'RNI VA MILLIY ASOSLARI	11
Sultonova Shohida Muxtor qizi	MTTDA LIDERLIK, SAMARALI BOSHQARUV USULLARI VA KADRLAR SALOHİYATINI BAHOLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	15
Nuritdinova Shodiya Mahmudjon qizi	MAKTABGACHA TA'LIMDA SUN'IIY INTELLEKTDAN FOYDALANISH: DOLZARB MUAMMOLAR VA ZAMONAVIY YECHIMLAR	17
Matjanova Gulzada Annabayevna	MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGIYASIDA TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH	21
Boyqulov Azamat Mahram o'g'li	NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALAR NUTQINI FAOLLASHTIRISHDA ERTAKLARNI O'RGATISH TEXNOLOGIYASI	24
Xusanov G'olib Elmurodovich	OILAVIY AN'ANALAR MADANIY HODISA SIFATIDA TARBIYAVIY FAOLIYATDA MADANIYATNING MODDIY KO'RINISHLARINI QAMRAB OLISH	26
Murotqobilova Mahliyo Anvar qizi	GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR SHAROITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	29
Murotqobilova Mahliyo Anvar qizi	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINING EKOLOGIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA MEXANIZMLARI	31
N.X. Aslanova	MAKTABGACHA TA'LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR	33
Begmatova Munira Tolibjon qizi	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA SOG'LOM OVQATLANTIRISHNING AHAMIYATI	36
Gapparova Zilola Neymat qizi	ZAMONAVIY TA'LIM MUHITI ORQALI MTT BOLALARINI KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI	39
Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna	MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMI TARBIYACHISI — YANGI UYG'ONISH DAVRINING BIRINCHI TAYANCH USTUNI	42

Yuldash Xaydarov	INNOVATSION TA'LIM – YUKSAK INTELLEKTUAL SALOHİYATLI YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA MUHIM OMILI	43
Ubaydulla Axrorovich Kosimov	EMOTSIONAL INTELLEKT BOLA SHAXSI RIVOJLANISHIDA MUHIM OMIL	47
Xamrayeva Diyora Burxon qizi	MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYADA ANTIKORRUPSION TA'LIM LOYIHASINI JORIY ETISHNING DOLZARBLIGI	51
Karimova Gulshod Shavkatovna	MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNING TAYANCH KOMPITENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI: OIL AVA TARBIYACHI HAMKORLIGI ASOSIDA AMALIY YONDASHUV	53
G'aniyeva Mahliyo Hayot qizi	ZAMONAVIY MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARDA NUTQIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI	57
Alimova Shaxlo Bafayevna	MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI	60
Odinayeva Mavluda Kobilovna	MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	63
M.S. Narziyeva	ONA TILI TA'LIMIDA “TESKARI SINF” (FLIPPED CLASSROOM) TEXNOLOGIYASINI QO'LLASHDA RAQAMLI PLATFORMALARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI	66
Xakimov Shuxrat Shodiyevich	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA IJTIMOY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI	68
Jumayeva Muxlisa Shokir qizi	BARQAROR TA'LIM UCHUN RAQAMLI PEDAGOGIK INNOVATSIYALAR ORQALI BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIDA TANQIDIY-KREATIV FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH	73
Gafforova Sarvinoz Asrorovna	ZAMONAVIY MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA MAKTAB O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN PEDAGOGIK MEXANIZMLAR	76
M.S. Narziyeva	ONA TILI TA'LIMIDA “TESKARI SINF” (FLIPPED CLASSROOM) TEXNOLOGIYASINI QO'LLASHDA RAQAMLI PLATFORMALARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI	80
Gafforova Sarvinoz Asrorovna	MALAKA OSHIRISH MARKAZI O'QITUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIKNI O'QITISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK STRATEGIYALARI	82
Ergasheva Nigora Erkinovna	AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIDAKTIK YONDASHUVLAR VA METODIK TRANSFORMATSIYA	86

Donabayeva Zebuniso Ma'rufjon qizi	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB MUAMMO SIFATIDA	89
Bakirov Otabek Bo'ranovich	RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA SHAXSGA MOSLASHGAN O'QITISH TEXNOLOGIYALARINING ROLI	93
Boyqulov Azamat Mahram o'g'li	NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALAR NUTQINI FAOLLASHTIRISHDA ERTAKLARNI O'RGATISH TEXNOLOGIYASI	97
Jabbarova Zuhra Omondullayevna	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING HAYOTIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH	99
Ergasheva Nigora Erkinovna	MATEMATIKA DARSLARIDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI	104
Kushvaktov Nemat Xusanovich Yunusov Dilshod Raxmatovich	PEDAGOGIK FAOLIYATDA IJODIY YONDOSHUVNING MAZMUNI VA MOHIYATI	107
Ergasheva Guzalxon Ergashaliyevna	ZAMONAVIY MALAKA OSHIRISHDA FANLARARO INTERFAOLLIK: TINGLOVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH USULLARI	109
Jabbarova Zuhra Omondullayevna	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISH	113
Gulmira Jo'rayeva	FRANSUZ TILINI O'QITISHDA AMALIY KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI	116
Xolmo'minova Bahora Abdujalolovna	BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHISINING PEDAGOGIK TEXNIKASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING INTEGRATIV-KONSEPTUAL ASOSLARI	123
Xolmo'minova Bahora Abdujalolovna	BOSHLANG'ICH SINFLARDA PEDAGOGIK TEXNIKANI QO'LLASHNING METODOLOGIK ASOSLARI VA SAMARADORLIGI	127
Baytileuova Gulnaz Quralbay qizi	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI O'QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISH	129
Muxidov Asqar Raxmatovich	BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA VIZUAL DASTURLASH (SCRATCH/BLOCKLY) MUHITLARINING O'RNI VA AMALIY AHAMIYATI	132
Qoraboyev Husniddin Kamolovich	IJODIY TOPSHIRIQLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING O'QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH	135
To'ymurodova Nilufar Ismoil qizi	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH	140

Bakirov Otabek Bo'ranovich	AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANI AMALGA OSHIRISH MEXANIZMLARI	142
Xusanov G'olib Elmurodovich	OILA MADANIYATI – BIZNING MILLIY XUSUSIYATLARIMIZ VA MA'NAVIY DUNYOQARASHIMIZNI O'ZIDA MUJASSAM ETGAN MILLIY MADANIYAT	145
Ergasheva Gulshoda Amirovna	3-4-SINF O'QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISHDA UYGA VAZIFALARINING AHAMIYATI (O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARI MISOLIDA)	148
Alimova Shoirabozorovna	O'ZBEK TILIDAGI PERIFRAZALARNING SEMANTIK GURUHLARI VA ULARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI	152
Saidova Zebimurtazoyevna	MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI	155
N.X. Aslanova	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	157
Jumayeva Lola Ikromovna	TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING AMALIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH	159
Abdurashidov Sharofiddin Do'smatovich	TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI: AMALIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH	162
Shodiyeva Jamilaxolboyevna	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA BADIY ASARLARNI O'QITISHDA AUDIOMATNLARDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI	165
Тажекбаева З.К	БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ	169
Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna	BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIGA MALIYOTGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUVLAR ORQALI O'QUVCHILARDA XXI ASRGA YANGICHA MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH USULLARI	171
Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna	AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM ORQALI O'QUVCHILARNING TAYANCH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH	174
Abdullayeva Muhayyo Iskandarovna	AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI	177
To'rayeva Sanobar Sulaymonovna	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI NUTQINI O'XSHATISHLAR BILAN BOYITISH USULLARI	179
Xaydarov Yuldash Xazratovich	BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNI KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISHDA FANLARARO INTEGRATSIYANING ROLI	183
Xamrayeva Diyora Burxon qizi	BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI	185
Ulug'bek Aslonov	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI	187

	QO'LLASHNING AHAMIYATI	
Ulug'bek Aslonov	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI	189
Odinayeva Mavluda Kobilovna	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA IJTIMOIIY KO'NIKMALAR, IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH	192
Rajabova Kimyoxon Farmonovna	TA'LIM INTEGRATSIYALASHUVIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	196
Jo'rayeva Gulandom Murodullo qizi	O'QUVCHILAR JAMOASIDAGI VERBAL AGRESSIYANI MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA PROFILAKTIKA QILISHDA TARBIYA DARSLARINING AHAMIYATI	201
Nuraliyeva Kamola Isaqali qizi	BOSHLANG'ICH TA'LIM YANGI AVLOD DARSLIKLARINING AMALIYOTGA YO'NALTIRILGANLIGI	204
Alimova Shaxlo Bafaevna	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA AMALIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI	206
Alimova Shaxlo Bafaevna	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA HUQUQIY TA'LIMNI SINFLAR KESIMIDA TASHKIL ETISHNING METODIK ASOSLARI	208
Xakimov Shuxrat Shodiyevich	TA'LIMDA INKLYUZIV YONDASHUVLAR – DAVR TALABI	213
Рахмонова Гуллола Шавкатовна	ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	217
G. O. Ochilova	INKLYUZIV GURUHLARDA SAMARALI PEDAGOGIK METODLAR, INTERFAOL VA KO'RGAZMALI YONDASHUVLAR	219
G. O. Ochilova	O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM: PEDAGOGLARNI TAYYORLASH, TEXNIK BAZANI YAXSHILASH VA XALQARO TAJRIBA ALMASHINUVI	222
Muxidov Asqar Raxmatovich	IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARDA AMALIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA VIRTUAL (VR) VA KENGAYTIRILGAN BORLIQ (AR) TEXNOLOGIYALARINING O'RNI	226
N.X. Aslanova	INKLUZIV TA'LIM: TENG IMKONIYATLAR	229
Klishov Kadirbay Uzaqbaevich	UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNING MAQSADI VA UNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI	230
Jiemuratov Qoblan	INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI VA INTELLEKTUAL YETISHMOVCHILIGI BO'LGAN BOLALARNI O'QITISHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI	235
Jiemuratov Qoblan	TA'LIM MUASSASALARIDA AQLI ZAIF BOLALARNI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH	239

Qoraboyev Husniddin Kamolovich	ALOHIDA EHTIYOJLARI MAVJUD BO'LGAN O'QUVCHILARNI UMUMTA'LIM MAKTABLARIGA UYG'UNLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	243
U.A.Qosimov	ZAMONAVIY GESHTALKORREKSIYANING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	246
To'ymurodova Nilufar	BOSHLANG'ICH SINFLARDA INKLUZIV TA'LIM TURLARI VA YO'NALISHLARI	249
Xamrayeva Diyora Burxon qizi	INKLYUZIV TA'LIMDA AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR: NAZARIYA VA AMALIYOT	251
Qodirova Gulnoza Rahmatjon qizi	IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR BILAN INTERFAOL MUHITNI SHAKLLANTIRISH VA AMALIY KO'NIKMALARGA BOG'LASH	254
Karimova Gulshod Shavkatovna	INKLYUZIV TA'LIMDA O'QUV-TARBIYA JARAYONINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	257
Aslanova Nargiza Xakimovna	INKLYUZIV TA'LIM VA GOSPITAL PEDAGOGIKASINI O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIGA INTEGRATSIYALASHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI	259
S.S.To'rayeva	TA'LIM MUASSASIDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH: XORIJ VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	262

amazon
publishing

**TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI: AMALIY
KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH**
Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

**ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И РЫНКА ТРУДА:
РАЗВИТИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ**
Материалы международной научно-практической
конференции

**EDUCATION AND LABOR MARKET INTEGRATION:
DEVELOPING PRACTICAL SKILLS**
Materials of the International scientific and practical conference

Muharrir:	E.Eshov
Tex. muharrir:	D.Abduraxmonova
Musahhih:	M.Shodiyeva
Badiiy rahbar:	M.Sattorov

Nashriyot litsenziyasi № 022853. 04.03.2022.
Original maketdan bosishga ruxsat etildi: 19.06.2026. Bichimi 60x84. Kegli 16
shponli. "Times New Roman" garnitura 1/16.
Elektrografik usulda. Oddiy bosma qog'ozi.
Bosma tabog'i 17. Adadi 15. Buyurtma №_

“BUXORO DETERMINANTI” MCHJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar Namozgoh ko'chasi 24-uy
Tel.: + 998 91 310 27 22

